

tentia bigamus egeat, quis erit presbyter qui talibus nuptiis possit præbere consensum? Sed non dicimus bigamum ideo egere pœnitentia quod sit peccatum secundas nuptias facere; sed quia forsitan cum sit nimis incontinens (ut contingere

solet) ultra modum in uxorem propriam exerceat libidi nem. Nec presbyter talibus nuptiis debet consentire, eo quod eas frequentando homines exhortetur ad nuptias frequenter iterandas.

DE SACRAMENTIS CHRISTIANÆ FIDEI.

PRÆFATIUNCULA.

Librum de sacramentis Christianæ fidei studio quorundam scribere compulsus sum; in quo nonnulla quæ antea sparsim dictaveram propterea quod iterato eadem stylo exprimere molestum vel superfluum videbatur inserui. In quibus, si forte sermo simplicior colorem dictaminis servare non potuerit, non multum interesse putavi. eadem veritate constantē. Hoc autem magis ne moyet quod cum hæc eadem prius negligentius dictassem (utpote nondum adhuc futuri operis propositum habens), passim transcribenda exposui: sufficere tunc arbitratus ejusmodi minima vel adnotata in notitiam venire. Sed, quia postmodum eum eadem hujus operis textui insererem, quædam in ipsis mutare, quædam vero adjicere vel detrahare ratio postulabat. Lectorem admonitum esse volo, ut sicubi ea extra operis hujus seriem aliud aut aliter aliquid habentia invenerit, hanc diversitatis causam esse sciat, et si quid forte in eis emendandum fuerit, ad hujus operis formam componat. Sane hoc opus in duos libros distinxi; quatenus in tanta rerum multitudine et prolixitate incisio narrationis legentibus tædium tolleret et simul utrumque scribere non valentibus aut divisim habere volentibus commodiorem formam exhiberet.

HOC OPERE CONTENTA

Prologus et libri duo.

Primus liber a principio mundi usque ad Incarnationem Verbi narrationis seriem deducit.

Secundus liber ab Incarnatione Verbi usque ad finem et consummationem omnium ordine procedit.

Item primus liber duodecim clausulas sive partes complectitur.

Prima pars tractat de creatione et constitutione hujus sensibilis mundi.

Secunda de causa creationis humanæ et de primordialibus causis rerum omnium.

Tertia de cognitione Dei, qualiter ab initio manifestatus est et unus et trinus.

Quarta de voluntate Dei, et de diversis modis, quibus sacra Scriptura de voluntate Dei loqui consuevit.

Quinta de creatione angelorum, et confirmatione et lapsu, et de cæteris quæ ad ipsos pertinent.

Sexta de creatione hominis, et de statu ejus ante peccatum.

Septima de lapsu.

Octava de reparatione.

Nona de institutione sacramentorum.

Decima de fide.

Undecima de sacramentis naturalis legis.

Duodecima de sacramentis scriptæ legis.

Hujus libri capitula per singulas partes subter ordinavimus in hunc modum:

TABULA PROLOGI.

In distinctione prologi capitula sunt hæc.

CAP. I. Quæ sint discenda a principio.

CAP. II. Quæ sit materia divinarum Scripturarum.

CAP. III. Quoniam divina Scriptura per opera

conditionis descendat ad narranda opera restorationis.

CAP. IV. Quod tripluciter tractat de materia sua eloquium sacrum.

CAP. V. Quod in sacro eloquio non solæ voces sed et res significare habent.

CAP. VI. Quomodo omnes artes subserviunt A divinæ sapientiæ.

CAP. VII. De numero librorum sacri eloquii.

TABULA PRIORIS LIBRI.

CAPITULA PRIMÆ PARTIS

CAP. I. Unum esse principium a quo facta sunt omnia de nihilo.

CAP. II. Utrum prius materia facta est quam forma.

CAP. III. Ratio quare voluit Deus per temporum intervalla opera sua ad completionem perducere et prius esse facere quam pulchrum esse.

CAP. IV. Utrum potuit aliquando esse materia sine forma.

CAP. V. Simul creata fuisse omnia, id est, visibilia et invisibilia.

CAP. VI. De prima informitate rerum omnium qualis fuit: et quandiu mundus in illa permansit.

CAP. VII. De distinctione formationis.

CAP. VIII. De mysterio lucis quare prima facta est.

CAP. IX. Qualis eadem facta est lux, et ubi.

CAP. X. Quod simul facta est lux visibilis et invisibilis et pariter divisa a tenebris.

CAP. XI. Quod lux tres dies illuminavit; et quare ante solem facta est.

CAP. XII. Sacramentum divinorum operum.

CAP. XIII. Quare dixit Scriptura: *Vidit Deus C lucem.*

CAP. XIV. Quæ sit cautela boni operis hic significata.

CAP. XV. Quid factum est de luce illa primaria post creatum solem: et an de ipsa sol substantialiter factus est.

CAP. XVI. Utrum Deus per sex dies sine intervallo operatus est, sive alio quolibet modo.

CAP. XVII. De opere secundæ diei quando factum est firmamentum.

CAP. XVIII. De qua materia factum sit firmamentum; et quale factum sit.

CAP. XIX. Sacramentum supradictorum.

CAP. XX. Quare non dicitur Deus vidisse opus secundæ diei quod bonum esset.

CAP. XXI. Quomodo congregatæ sunt aquæ in unum locum, ut arida appareret.

CAP. XXII. Quomodo terra germina produxit.

CAP. XXIII. Quare illæ aquæ quæ super cælum sunt non sunt congregatæ in unum locum.

CAP. XXIV. Quod his tribus diebus facta est rerum dispositio.

CAP. XXV. Quo modo tribus diebus sequentibus ornatus est mundus.

CAP. XXVI. An de ipsis elementis facta sint quæ ad ornatum illorum facta sunt.

CAP. XXVII. Sacramentum quare aves et pisces de una materia facti sunt; et in una sede dispositi non sunt.

CAP. XXVIII. Quare opera conditionis prius commemorantur; deinde opera restorationis.

CAP. XXIX. Quod in operibus restorationis maxime versatur tractatio.

CAP. XXX. Quatuor esse per quæ sermo subsequens decurrit.

CAPITULA SECUNDÆ PARTIS,

CAP. I. De causa creationis hominis et de causis primordialibus rerum omnium.

CAP. II. De causis primordialibus et de effectibus earum.

CAP. III. De generatione causarum primordialium.

CAP. IV. Quæ sit prima causa conditionis rationalium.

CAP. V. Quod divinæ voluntati et bonitas ad- B fuit et potestas.

CAP. VI. De tribus perfectis et perficientibus omnia.

CAP. VII. Quod hæc tria de Deo secundum substantiam dicuntur.

CAP. VIII. Quare hæc tria cum secundum substantiam dicantur, quasi propria in quibusdam locis personis attributa inveniuntur.

CAP. IX. Quod sapientia Dei cum una sit in se secundum nos diversa nomina sortitur.

CAP. X. Quod voluntas Dei æterna fuit de opere temporali.

CAP. XI. Quod tria in Deo coæterna fuerunt.

CAP. XII. Quod tria visibilia mundi, tria invisibilia Dei demonstrant.

CAP. XIII. Quod similitudo Dei in rationali creatura perfectior est quam extra eam.

CAP. XIV. De scientia et præscientia Dei, et quod ex ea in rebus necessitas provenire videtur.

CAP. XV. Quomodo omnia in Deo ab æterno erant priusquam in semetipsis subsisterent; et eorum illic non præscientia, sed scientia erat.

CAP. XVI. Si res futuræ non fuissent, sapientia Dei scientia esset, sed præscientia non diceretur.

CAP. XVII. Quomodo utrumque æternum est præscitum esse et futurum esse.

CAP. XVIII. Quomodo si rerum eventus mutarentur præscientia tamen non mutaretur.

CAP. XIX. De providentia Dei; et quod duplex est providentia Dei in suis et alienis. D

CAP. XX. De dispositione divina.

CAP. XXI. De prædestinatione divina.

CAP. XXII. De potestate Dei, et quod dupliciter consideratur potestas in Deo esse; et utroque modo Deum omnipotentem esse.

CAPITULA TERTIÆ PARTIS.

CAP. I. Qualiter ab initio Deus agnitus est, et quod unus et quod trinus.

CAP. II. Quare Deus nec totus sciri, nec totus ignorari potest.

CAP. III. Quibus modis eognitio Dei ad hominem venit.

CAP. IV. Quod Deus trinus et unus; et quid in unitate et quid in Trinitate.

CAP. V. Explicatio propositarum discretionum.

CAP. VI. De illo cognitionis genere quo mens A rationalis in se Deum videre potest.

CAP. VII. Quod scipsam esse videt mens rationalis.

CAP. VIII. Et quod se cœpisse intelligit.

CAP. IX. Quod Deus est et etiam quod sine principio est.

CAP. X. Ejusdem rei argumentum foris in creaturis.

CAP. XI. Quod Deus trinus et unus.

CAP. XII. Quod vere et summe unus.

CAP. XIII. Quod immutabilis est Deus.

CAP. XIV. Quod rationem creatura recte considerata adjuvat ad cognoscendum Deum.

CAP. XV. Quibus modis corpora mutantur.

CAP. XVI. Quibus modis spiritus mutantur.

CAP. XVII. Quod Deus essentialiter est et vere est, et in omni creatura sive natura, sive sui definitione; et in omni loco sine circumscriptione, et in omni tempore sine vicissitudine vel mutatione.

CAP. XVIII. Quomodo spiritus creati locales sunt, et quomodo corpora.

CAP. XIX. Ratio qualiter Deus non solum unus, sed trinus sit.

CAP. XX. De verbo intrinseco et extrinseco.

CAP. XXI. Quod imago Dei in rationali creatura expressior est, et vestigium Trinitatis invenitur in ipsa.

CAP. XXII. Quomodo tres personæ sint in essentia sive substantia una

CAP. XXIII. De discretione nominum in Trinitate una.

CAP. XXIV. Quomodo Spiritus sanctus a Patre et Filio mittitur æterna processione ab illis, et temporali adventu ad nos.

CAP. XXV. Quare tria illa ineffabilia in deitate personæ tres dicuntur: et tria in humanitate non dicuntur.

CAP. XXVI. Quare potentia Patri tribuitur, sapientia Filio, bonitas sive benignitas Spiritui sancto.

CAP. XXVII. Alia ratio quare illa quæ secundum substantiam dicuntur et communia sunt, personaliter sunt discreta.

CAP. XXVIII. Quod vestigium Trinitatis non solum in rationali creatura, sed etiam in corporea reperitur.

CAP. XXIX. Quod in his tribus omnia.

CAP. XXX. Recapitulatio supradictorum.

CAP. XXXI. Brevis somma eorum quæ supradicta sunt cum adjectione quorundam.

CAPITULA QUARTÆ PARTIS.

CAP. I. De voluntate Dei.

CAP. II. Quot modis Scriptura voluntatem Dei accipiat.

CAP. III. Prima beneplacitum dicitur.

CAP. IV. Secunda operatio; tertia permissio.

CAP. V. Quod Deus bona fecit, mala permisit.

CAP. VI. Quare Deus mala permisit.

CAP. VII. Quare operatio et permissio Dei voluntas ejus dicuntur.

CAP. VIII. Quod duplex sit discretio voluntatis Dei; in beneplacito ejus et in signo beneplaciti ejus.

CAP. IX. Quarta est in præceptione; quinta in prohibitione.

CAP. X. Quod non similia signa sunt æterni beneplaciti præceptio et prohibitio, sicut operatio, et permissio.

CAP. XI. Quomodo fallere videtur Deus præceptione vel prohibitione, aliud innuens quam sit in beneplacito suo.

CAP. XII. Utrumque durum sonare; vel quod Deus præcipiat quod nolit, vel quod nolit fieri B permittat.

CAP. XIII. Quod Deus non vult mala, quamvis velit ut mala sint, quia hoc bonum est.

CAP. XIV. Quod semper impletur voluntas Dei.

CAP. XV. Quomodo mali excusabiles non sunt, quamvis per eos voluntas Dei impleatur.

CAP. XVI. Quare præcepit Deus omne quod præcipit.

CAP. XVII. Omne quod bonum dicitur, vel secundum se vel ad aliquid bonum dicitur.

CAP. XVIII. Quod secundum se bonum dicitur et universaliter dicitur, vere et summe bonum esse.

CAP. XIX. De tribus generibus boni.

CAP. XX. Majus bonum esse illud ex quo majus C bonum est.

CAP. XXI. Quod Deus propter se, id est pro utilitate sua vel commodo nihil præcipit.

CAP. XXII. Quod Deus hoc unicuique præcipere habet quod bonum est ipsi cui præcipit, etiam si bonum omnium non est.

CAP. XXIII. Quod bonum universitatis Deus impedire non habet, etiam si illud alicui bonum non est.

CAP. XXIV. Quod operatio et permissio Dei signa sint quid esse bonum sit etiam si illud bonum non sit: præceptio et prohibitio signa sunt quid bonum sit, etiam si illud esse bonum non sit.

CAP. XXV. Beneplacitum Dei aliquando esse adrem; aliquando ad actum rei.

CAP. XXVI. De rerum ordine in primis et secundis et tertiis.

CAPITULA QUINTÆ PARTIS.

CAP. I. De creatione angelorum, et cæteris de illis inquirendis.

CAP. II. Quod in principio creati sunt angeli.

CAP. III. Quod rationalis creatura prima omnium facta est dignitate: quoniam ad ipsam refertur conditio reliquorum, sicut ipsius conditio ad Deum refertur, quoniam ad similitudinem Dei facta est sola.

CAP. IV. Quod in principio primo simul facta sunt et corporea omnia in materia, et incorporea in angelica natura.

CAP. V. Quod et corporea et incorporea natura et secundum aliquid informis facta est, et secundum aliquid formata.

CAP. VI. Quomodo omnes artes subserviunt A
divinæ sapientiæ.

CAP. VII. De numero librorum sacri eloquii.

TABULA PRIORIS LIBRI.

CAPITULA PRIMÆ PARTIS

CAP. I. Unum esse principium a quo facta
sunt omnia de nihilo.

CAP. II. Utrum prius materia facta est quam
forma.

CAP. III. Ratio quare voluit Deus per tempo-
rum intervalla opera sua ad completionem per-
ducere et prius esse facere quam pulchrum esse.

CAP. IV. Utrum potuit aliquando esse materia
sine forma.

CAP. V. Simul creata fuisse omnia, id est, vi-
sibilia et invisibilia.

CAP. VI. De prima informitate rerum omnium
qualis fuit : et quandiu mundus in illa perman-
sit.

CAP. VII. De distinctione formationis.

CAP. VIII. De mysterio lucis quare prima facta
est.

CAP. IX. Qualis eadem facta est lux, et ubi.

CAP. X. Quod simul facta est lux visibilis et
invisibilis et pariter divisa a tenebris.

CAP. XI. Quod lux tres dies illuminavit ; et
quare ante solem facta est.

CAP. XII. Sacramentum divinorum operum.

CAP. XIII. Quare dixit Scriptura : *Vidit Deus C*
lucem.

CAP. XIV. Quæ sit cautela boni operis hic si-
gnificata.

CAP. XV. Quid factum est de luce illa primaria
post creatum solem : et an de ipsa sol substan-
tialiter factus est.

CAP. XVI. Utrum Deus per sex dies sine in-
tervallo operatus est, sive alio quolibet modo.

CAP. XVII. De opere secundæ diei quando fac-
tum est firmamentum.

CAP. XVIII. De qua materia factum sit firma-
mentum ; et quale factum sit.

CAP. XIX. Sacramentum supradictorum.

CAP. XX. Quare non dicitur Deus vidisse opus
secundæ diei quod bonum esset.

CAP. XXI. Quomodo congregatæ sunt aquæ in
unum locum, ut arida appareret.

CAP. XXII. Quomodo terra germina produxit.

CAP. XXIII. Quare illæ aquæ quæ super cæ-
lum sunt non sunt congregatæ in unum locum.

CAP. XXIV. Quod his tribus diebus facta est
rerum dispositio.

CAP. XXV. Quo modo tribus diebus sequenti-
bus ornatus est mundus.

CAP. XXVI. An de ipsis elementis facta sint
quæ ad ornatum illorum facta sunt.

CAP. XXVII. Sacramentum quare aves et pis-
ces de una materia facti sunt ; et in una sede dis-
positi non sunt.

CAP. XXVIII. Quare opera conditionis prius
commemorantur ; deinde opera restorationis.

CAP. XXIX. Quod in operibus restorationis
maxime versatur tractatio.

CAP. XXX. Quatuor esse per quæ sermo subse-
quens decurrit.

CAPITULA SECUNDÆ PARTIS,

CAP. I. De causa creationis hominis et de cau-
sis primordialibus rerum omnium.

CAP. II. De causis primordialibus et de effecti-
bus earum.

CAP. III. De generatione causarum primordia-
lium.

CAP. IV. Quæ sit prima causa conditionis ra-
tionalium.

CAP. V. Quod divinæ voluntati et bonitas ad-
B fuit et potestas.

CAP. VI. De tribus perfectis et perficientibus
omnia.

CAP. VII. Quod hæc tria de Deo secundum
substantiam dicuntur.

CAP. VIII. Quare hæc tria cum secundum
substantiam dicantur, quasi propria in quibus-
dam locis personis attributa inveniuntur.

CAP. IX. Quod sapientia Dei cum una sit in se
secundum nos diversa nomina sortitur.

CAP. X. Quod voluntas Dei æterna fuit de ope-
re temporali.

CAP. XI. Quod tria in Deo coæterna fuerunt.

CAP. XII. Quod tria visibilia mundi, tria invi-
sibilia Dei demonstrant.

CAP. XIII. Quod similitudo Dei in rationali
creatura perfectior est quam extra eam.

CAP. XIV. De scientia et præscientia Dei, et
quod ex ea in rebus necessitas provenire videtur.

CAP. XV. Quomodo omnia in Deo ab æterno
erant priusquam in semetipsis subsisterent ; et
eorum illic non præscientia, sed scientia erat.

CAP. XVI. Si res futuræ non fuissent, sapien-
tia Dei scientia esset, sed præscientia non dice-
retur.

CAP. XVII. Quomodo utrumque æternum est
præscitum esse et futurum esse.

CAP. XVIII. Quomodo si rerum eventus muta-
rentur præscientia tamen non mutaretur.

CAP. XIX. De providentia Dei ; et quod du-
D plex est providentia Dei in suis et alienis.

CAP. XX. De dispositione divina.

CAP. XXI. De prædestinatione divina.

CAP. XXII. De potestate Dei, et quod duplici-
ter consideratur potestas in Deo esse ; et utroque
modo Deum omnipotentem esse.

CAPITULA TERTIÆ PARTIS.

CAP. I. Qualiter ab initio Deus agnitus est,
et quod unus et quod trinus.

CAP. II. Quare Deus nec totus sciri, nec totus
ignorari potest.

CAP. III. Quibus modis eognitio Dei ad homi-
nem venit.

CAP. IV. Quod Deus trinus et unus ; et quid in
unitate et quid in Trinitate.

CAP. V. Explicatio propositarum discretionum.

CAP. VI. De illo cognitionis genere quo mens A rationalis in se Deum videre potest.

CAP. VII. Quod scipsam esse videt mens rationalis.

CAP. VIII. Et quod se cœpisse intelligit.

CAP. IX. Quod Deus est et etiam quod sine principio est.

CAP. X. Ejusdem rei argumentum foris in creaturis.

CAP. XI. Quod Deus trinus et unus.

CAP. XII. Quod vere et summe unus.

CAP. XIII. Quod immutabilis est Deus.

CAP. XIV. Quod rationem creatura recte considerata adjuvat ad cognoscendum Deum.

CAP. XV. Quibus modis corpora mutantur.

CAP. XVI. Quibus modis spiritus mutantur.

CAP. XVII. Quod Deus essentialiter est et vere est, et in omni creatura sive natura, sive sui definitione; et in omni loco sine circumscriptione, et in omni tempore sine vicissitudine vel mutatione.

CAP. XVIII. Quomodo spiritus creati locales sunt, et quomodo corpora.

CAP. XIX. Ratio qualiter Deus non solum unus, sed trinus sit.

CAP. XX. De verbo intrinseco et extrinseco.

CAP. XXI. Quod imago Dei in rationali creatura expressior est, et vestigium Trinitatis invenitur in ipsa.

CAP. XXII. Quomodo tres personæ sint in essentia sive substantia una

CAP. XXIII. De discretione nominum in Trinitate una.

CAP. XXIV. Quomodo Spiritus sanctus a Patre et Filio mittitur æterna processione ab illis, et temporali adventu ad nos.

CAP. XXV. Quare tria illa ineffabilia in deitate personæ tres dicuntur: et tria in humanitate non dicuntur.

CAP. XXVI. Quare potentia Patri tribuitur, sapientia Filio, bonitas sive benignitas Spiritui sancto.

CAP. XXVII. Alia ratio quare illa quæ secundum substantiam dicuntur et communia sunt, personaliter sunt discreta.

CAP. XXVIII. Quod vestigium Trinitatis non solum in rationali creatura, sed etiam in corporea reperitur.

CAP. XXIX. Quod in his tribus omnia.

CAP. XXX. Recapitulatio supradictorum.

CAP. XXXI. Brevis somma eorum quæ supradicta sunt cum adjectione quorundam.

CAPITULA QUARTÆ PARTIS.

CAP. I. De voluntate Dei.

CAP. II. Quot modis Scriptura voluntatem Dei accipiat.

CAP. III. Prima beneplacitum dicitur.

CAP. IV. Secunda operatio; tertia permissio.

CAP. V. Quod Deus bona fecit, mala permisit.

CAP. VI. Quare Deus mala permisit.

CAP. VII. Quare operatio et permissio Dei voluntas ejus dicuntur.

CAP. VIII. Quod duplex sit discretio voluntatis Dei; in beneplacito ejus et in signo beneplaciti ejus.

CAP. IX. Quarta est in præceptione; quinta in prohibitione.

CAP. X. Quod non similia signa sunt æterni beneplaciti præceptio et prohibitio, sicut operatio, et permissio.

CAP. XI. Quomodo fallere videtur Deus præceptione vel prohibitione, aliud innuens quam sit in beneplacito suo.

CAP. XII. Utrumque durum sonare; vel quod Deus præcipiat quod nolit, vel quod nolit fieri B permittat.

CAP. XIII. Quod Deus non vult mala, quamvis velit ut mala sint, quia hoc bonum est.

CAP. XIV. Quod semper impletur voluntas Dei.

CAP. XV. Quomodo mali excusabiles non sunt, quamvis per eos voluntas Dei impleatur.

CAP. XVI. Quare præcepit Deus omne quod præcipit.

CAP. XVII. Omne quod bonum dicitur, vel secundum se vel ad aliquid bonum dicitur.

CAP. XVIII. Quod secundum se bonum dicitur et universaliter dicitur, vere et summe bonum esse.

CAP. XIX. De tribus generibus boni.

CAP. XX. Majus bonum esse illud ex quo majus C bonum est.

CAP. XXI. Quod Deus propter se, id est pro utilitate sua vel commodo nihil præcipit.

CAP. XXII. Quod Deus hoc unicuique præcipere habet quod bonum est ipsi cui præcipit, etiam si bonum omnium non est.

CAP. XXIII. Quod bonum universitatis Deus impedire non habet, etiam si illud alicui bonum non est.

CAP. XXIV. Quod operatio et permissio Dei signa sint quid esse bonum sit etiam si illud bonum non sit: præceptio et prohibitio signa sunt quid bonum sit, etiam si illud esse bonum non sit.

CAP. XXV. Beneplacitum Dei aliquando esse adrem; aliquando ad actum rei.

CAP. XXVI. De rerum ordine in primis et secundis et tertiis. D

CAPITULA QUINTÆ PARTIS.

CAP. I. De creatione angelorum, et cæteris de illis inquirendis.

CAP. II. Quod in principio creati sunt angeli.

CAP. III. Quod rationalis creatura prima omnium facta est dignitate: quoniam ad ipsam refertur conditio reliquorum, sicut ipsius conditio ad Deum refertur, quoniam ad similitudinem Dei facta est sola.

CAP. IV. Quod in principio primo simul facta sunt et corporea omnia in materia, et incorporea in angelica natura.

CAP. V. Quod et corporea et incorporea natura et secundum aliquid informis facta est, et secundum aliquid formata.

CAP. VI. Quomodo omnes artes subserviunt A
divinæ sapientiæ.

CAP. VII. De numero librorum sacri eloquii.

TABULA PRIORIS LIBRI.

CAPITULA PRIMÆ PARTIS

CAP. I. Unum esse principium a quo facta
sunt omnia de nihilo.

CAP. II. Utrum prius materia facta est quam
forma.

CAP. III. Ratio quare voluit Deus per tempo-
rum intervalla opera sua ad completionem per-
ducere et prius esse facere quam pulchrum esse.

CAP. IV. Utrum potuit aliquando esse materia
sine forma.

CAP. V. Simul creata fuisse omnia, id est, vi-
sibilia et invisibilia.

CAP. VI. De prima informitate rerum omnium
qualis fuit: et quandiu mundus in illa perman-
sit.

CAP. VII. De distinctione formationis.

CAP. VIII. De mysterio lucis quare prima facta
est.

CAP. IX. Qualis eadem facta est lux, et ubi.

CAP. X. Quod simul facta est lux visibilis et
invisibilis et pariter divisa a tenebris.

CAP. XI. Quod lux tres dies illuminavit; et
quare ante solem facta est.

CAP. XII. Sacramentum divinorum operum.

CAP. XIII. Quare dixit Scriptura: *Vidit Deus C*
lucem.

CAP. XIV. Quæ sit cautela boni operis hic si-
gnificata.

CAP. XV. Quid factum est de luce illa primaria
post creatum solem: et an de ipsa sol substan-
tialiter factus est.

CAP. XVI. Utrum Deus per sex dies sine in-
tervallo operatus est, sive alio quolibet modo.

CAP. XVII. De opere secundæ diei quando fac-
tum est firmamentum.

CAP. XVIII. De qua materia factum sit firma-
mentum; et quale factum sit.

CAP. XIX. Sacramentum supradictorum.

CAP. XX. Quare non dicitur Deus vidisse opus
secundæ diei quod bonum esset.

CAP. XXI. Quomodo congregatæ sunt aquæ in
unum locum, ut arida appareret.

CAP. XXII. Quomodo terra germina produxit.

CAP. XXIII. Quare illæ aquæ quæ super cæ-
lum sunt non sunt congregatæ in unum locum.

CAP. XXIV. Quod his tribus diebus facta est
rerum dispositio.

CAP. XXV. Quo modo tribus diebus sequenti-
bus ornatus est mundus.

CAP. XXVI. An de ipsis elementis facta sint
quæ ad ornatum illorum facta sunt.

CAP. XXVII. Sacramentum quare aves et pis-
ces de una materia facti sunt; et in una sede dis-
positi non sunt.

CAP. XXVIII. Quare opera conditionis prius
commemorantur; deinde opera restorationis.

CAP. XXIX. Quod in operibus restorationis
maxime versatur tractatio.

CAP. XXX. Quatuor esse per quæ sermo subse-
quens decurrit.

CAPITULA SECUNDÆ PARTIS,

CAP. I. De causa creationis hominis et de cau-
sis primordialibus rerum omnium.

CAP. II. De causis primordialibus et de effecti-
bus earum.

CAP. III. De generatione causarum primordia-
lium.

CAP. IV. Quæ sit prima causa conditionis ra-
tionalium.

CAP. V. Quod divinæ voluntati et bonitas ad-
B fuit et potestas.

CAP. VI. De tribus perfectis et perficientibus
omnia.

CAP. VII. Quod hæc tria de Deo secundum
substantiam dicuntur.

CAP. VIII. Quare hæc tria cum secundum
substantiam dicantur, quasi propria in quibus-
dam locis personis attributa inveniuntur.

CAP. IX. Quod sapientia Dei cum una sit in se
secundum nos diversa nomina sortitur.

CAP. X. Quod voluntas Dei æterna fuit de ope-
re temporali.

CAP. XI. Quod tria in Deo coæterna fuerunt.

CAP. XII. Quod tria visibilia mundi, tria invi-
sibilia Dei demonstrant.

CAP. XIII. Quod similitudo Dei in rationali
creatura perfectior est quam extra eam.

CAP. XIV. De scientia et præscientia Dei, et
quod ex ea in rebus necessitas provenire videtur.

CAP. XV. Quomodo omnia in Deo ab æterno
erant priusquam in semetipsis subsisterent; et
eorum illic non præscientia, sed scientia erat.

CAP. XVI. Si res futuræ non fuissent, sapien-
tia Dei scientia esset, sed præscientia non dice-
retur.

CAP. XVII. Quomodo utrumque æternum est
præscitum esse et futurum esse.

CAP. XVIII. Quomodo si rerum eventus muta-
rentur præscientia tamen non mutaretur.

CAP. XIX. De providentia Dei; et quod du-
D plex est providentia Dei in suis et alienis.

CAP. XX. De dispositione divina.

CAP. XXI. De prædestinatione divina.

CAP. XXII. De potestate Dei, et quod duplici-
ter consideratur potestas in Deo esse; et utroque
modo Deum omnipotentem esse.

CAPITULA TERTIÆ PARTIS.

CAP. I. Qualiter ab initio Deus agnitus est,
et quod unus et quod trinus.

CAP. II. Quare Deus nec totus sciri, nec totus
ignorari potest.

CAP. III. Quibus modis cognitio Dei ad homi-
nem venit.

CAP. IV. Quod Deus trinus et unus; et quid in
unitate et quid in Trinitate.

CAP. V. Explicatio propositarum discretionum.

CAP. VI. De illo cognitionis genere quo mens A rationalis in se Deum videre potest.

CAP. VII. Quod scipsam esse videt mens rationalis.

CAP. VIII. Et quod se cœpisse intelligit.

CAP. IX. Quod Deus est et etiam quod sine principio est.

CAP. X. Ejusdem rei argumentum foris in creaturis.

CAP. XI. Quod Deus trinus et unus.

CAP. XII. Quod vere et summe unus.

CAP. XIII. Quod immutabilis est Deus.

CAP. XIV. Quod rationem creatura recte considerata adjuvat ad cognoscendum Deum.

CAP. XV. Quibus modis corpora mutantur.

CAP. XVI. Quibus modis spiritus mutantur.

CAP. XVII. Quod Deus essentialiter est et vere est, et in omni creatura sive natura, sive sui definitione; et in omni loco sine circumscriptione, et in omni tempore sine vicissitudine vel mutatione.

CAP. XVIII. Quomodo spiritus creati locales sunt, et quomodo corpora.

CAP. XIX. Ratio qualiter Deus non solum unus, sed trinus sit.

CAP. XX. De verbo intrinseco et extrinseco.

CAP. XXI. Quod imago Dei in rationali creatura expressior est, et vestigium Trinitatis invenitur in ipsa.

CAP. XXII. Quomodo tres personæ sint in essentia sive substantia una

CAP. XXIII. De discretione nominum in Trinitate una.

CAP. XXIV. Quomodo Spiritus sanctus a Patre et Filio mittitur æterna processione ab illis, et temporali adventu ad nos.

CAP. XXV. Quare tria illa ineffabilia in deitate personæ tres dicuntur: et tria in humanitate non dicuntur.

CAP. XXVI. Quare potentia Patri tribuitur, sapientia Filio, bonitas sive benignitas Spiritui sancto.

CAP. XXVII. Alia ratio quare illa quæ secundum substantiam dicuntur et communia sunt, personaliter sunt discreta.

CAP. XXVIII. Quod vestigium Trinitatis non solum in rationali creatura, sed etiam in corporea reperitur.

CAP. XXIX. Quod in his tribus omnia.

CAP. XXX. Recapitulatio supradictorum.

CAP. XXXI. Brevis somma eorum quæ supradicta sunt cum adjectione quorundam.

CAPITULA QUARTÆ PARTIS.

CAP. I. De voluntate Dei.

CAP. II. Quot modis Scriptura voluntatem Dei accipiat.

CAP. III. Prima beneplacitum dicitur.

CAP. IV. Secunda operatio; tertia permissio.

CAP. V. Quod Deus bona fecit, mala permisit.

CAP. VI. Quare Deus mala permisit.

CAP. VII. Quare operatio et permissio Dei voluntas ejus dicuntur.

CAP. VIII. Quod duplex sit discretio voluntatis Dei; in beneplacito ejus et in signo beneplaciti ejus.

CAP. IX. Quarta est in præceptione; quinta in prohibitione.

CAP. X. Quod non similia signa sunt æterni beneplaciti præceptio et prohibitio, sicut operatio, et permissio.

CAP. XI. Quomodo fallere videtur Deus præceptione vel prohibitione, aliud innuens quam sit in beneplacito suo.

CAP. XII. Utrumque durum sonare; vel quod Deus præcipiat quod nolit, vel quod nolit fieri B permittat.

CAP. XIII. Quod Deus non vult mala, quamvis velit ut mala sint, quia hoc bonum est.

CAP. XIV. Quod semper impletur voluntas Dei.

CAP. XV. Quomodo mali excusabiles non sunt, quamvis per eos voluntas Dei impleatur.

CAP. XVI. Quare præcepit Deus omne quod præcipit.

CAP. XVII. Omne quod bonum dicitur, vel secundum se vel ad aliquid bonum dicitur.

CAP. XVIII. Quod secundum se bonum dicitur et universaliter dicitur, vere et summe bonum esse.

CAP. XIX. De tribus generibus boni.

CAP. XX. Majus bonum esse illud ex quo majus C bonum est.

CAP. XXI. Quod Deus propter se, id est pro utilitate sua vel commodo nihil præcipit.

CAP. XXII. Quod Deus hoc unicuique præcipere habet quod bonum est ipsi cui præcipit, etiam si bonum omnium non est.

CAP. XXIII. Quod bonum universitatis Deus impedire non habet, etiam si illud alicui bonum non est.

CAP. XXIV. Quod operatio et permissio Dei signa sint quid esse bonum sit etiam si illud bonum non sit: præceptio et prohibitio signa sunt quid bonum sit, etiam si illud esse bonum non sit.

CAP. XXV. Beneplacitum Dei aliquando esse adrem; aliquando ad actum rei.

CAP. XXVI. De rerum ordine in primis et secundis et tertiis. D

CAPITULA QUINTÆ PARTIS.

CAP. I. De creatione angelorum, et cæteris de illis inquirendis.

CAP. II. Quod in principio creati sunt angeli.

CAP. III. Quod rationalis creatura prima omnium facta est dignitate: quoniam ad ipsam refertur conditio reliquorum, sicut ipsius conditio ad Deum refertur, quoniam ad similitudinem Dei facta est sola.

CAP. IV. Quod in principio primo simul facta sunt et corporea omnia in materia, et incorporea in angelica natura.

CAP. V. Quod et corporea et incorporea natura et secundum aliquid informis facta est, et secundum aliquid formata.

CAP. VI. Quales fuerunt angeli quando primo A facti sunt.

CAP. VII. Quod non facti sunt de materia præ-jacente, sicut corporea.

CAP. VIII. De quatuor proprietatibus naturæ angelicæ.

CAP. IX. De differentia substantiæ spiritualis.

CAP. X. De differentia cognitionis.

CAP. XI. De differentia liberi arbitrii.

CAP. XII. In quo similes conditi sunt, et in quo dissimiles.

CAP. XIII. De triplici potestate illorum.

CAP. XIV. De triplici cognitione.

CAP. XV. Utrum perfecti facti sunt angeli an imperfecti.

CAP. XVI. Quod tribus modis perfectum dici- B tur, secundum tempus, secundum naturam et universaliter.

CAP. XVII. Quod perfecti conditi sunt secundum primam perfectionem.

CAP. XVIII. Utrum præscii fuerunt futuri eventus sui.

CAP. XIX. Quales conditi sunt, boni an mali ; justi an injusti ; beati an miseri.

CAP. XX. De libero arbitrio illorum in primo conditionis principio, quando subsistere cœperunt.

CAP. XXI. Quid sit liberum arbitrium.

CAP. XXII. Quod semper liberum arbitrium non ad præsens spectat sed ad futurum, nec ad omne sed ad contingens tantum.

CAP. XXIII. De aversione et lapsu malorum, et de conversione et confirmatione bonorum.

CAP. XXIV. Quomodo in labentibus culpa gratiam avertit, et in stantibus gratia meritum adjuvat.

CAP. XXV. Quod in sola voluntate, et justitia est et injustitia.

CAP. XXVI. Quod peccatum nec substantia est nec de substantia, sed privatio boni.

CAP. XXVII. Quomodo Deus omnem voluntatem et potestatem angelorum, ad suæ voluntatis ordinem et dispositionem intorquet.

CAP. XXVIII. Quod quatuor modis Deus coer- cet voluntatem et potestatem malorum angelo- rum.

CAP. XXIX. De occulta dispositione Dei qua D malas etiam voluntates ad suam voluntatem intorquet, et disponit secundum suam voluntatem.

CAP. XXX. De ordinibus angelorum quot in principio a Deo conditi sunt.

CAP. XXXI. Utrum plures remanserunt quam ceciderunt.

CAP. XXXII. De discreta cognominatione angelorum.

CAP. XXXIII. Utrum omnes spiritus cælestes mittantur.

CAP. XXXIV. De ministeriis angelicis.

CAPITULA SEXTÆ PARTIS.

CAP. I. De creatione hominis et statu ejus ante peccatum, et quare Deus hominem ex corpore et anima fecit.

CAP. II. Qualiter homo ad imaginem et similitudinem Dei factus sit.

CAP. III. De creatione et origine animæ.

CAP. IV. De libero arbitrio.

CAP. V. De duplici sensu animæ.

CAP. VI. De duobus bonis ipsius hominis.

CAP. VII. De duobus præceptis naturæ et disciplinæ.

CAP. VIII. De tribus generibus rerum.

CAP. IX. De gemina custodia vitæ inferioris.

CAP. X. De tribus statibus hominis.

CAP. XI. De primo statu ante peccatum.

CAP. XII. De scientia hominis, ante peccatum.

CAP. XIII. De cognitione rerum visibilium.

CAP. XIV. De cognitione Creatoris.

CAP. XV. De cognitione sui.

CAP. XVI. De qualitate liberi arbitrii per tres status.

CAP. XVII. De virtute hominis ante peccatum.

CAP. XVIII. Qualis creatus sit primus homo secundum corpus.

CAP. XIX. Quandiu homo si non peccasset in hac vita inferiori manere debuisset.

CAP. XX. De alimento ejus.

CAP. XXI. De studio ejus.

CAP. XXII. Si non peccasset homo, quales filios genuisset.

CAP. XXIII. Utrum justi an injusti nascerentur.

CAP. XXIV. Utrum paternæ justitiæ hæredes C essent.

CAP. XXV. Utrum simul transferendi fuissent an per successiones.

CAP. XXVI. Utrum perfecti nascerentur statuta et scientia.

CAP. XXVII. De institutione primi hominis.

CAP. XXVIII. De institutione hominis secundum inferiorem viam.

CAP. XXIX. De institutione hominis secundum superiorem vitam.

CAP. XXX. De loco in quo positus est primus homo.

CAP. XXXI. De ligno vitæ.

CAP. XXXII. De ligno scientiæ boni et mali.

CAP. XXXIII. Quod homo in paradiso positus D est, non creatus.

CAP. XXXIV. Quare unus primum creatus est.

CAP. XXXV. Quare mulier de viro facta, et quare de latere.

CAP. XXXVI. Quare dormienti costa abstracta est.

CAP. XXXVII. De sex modis operandi.

CAPITULA SEPTIMÆ PARTIS

CAP. I. De lapsu primi hominis.

CAP. II. Quare diabolus in forma aliena ad hominem venit.

CAP. III. Quare prius ad feminam venit.

CAP. IV. Quare ab interrogatione exorsus est.

CAP. V. Quod non soli viro præceptum datum sit.

CAP. VI. De modo tentationis.

CAP. VII. Quæ mala fuerunt in originali A peccato.

CAP. VIII. Quod mulier delectione promissionis persuasioni assensum dedit.

CAP. IX. De duobus generibus tentationum.

CAP. X. Utrum plus peccavit Adam an Eva.

CAP. XI. De appetitu justī et appetitu commodi.

CAP. XII. Utrum homo volens an nolens appetitum justī perdidit.

CAP. XIII. Quod justitiæ sit mensura.

CAP. XIV. De mensura inferioris boni.

CAP. XV. De mensura boni superioris.

CAP. XVI. Quid malum fuit in homine.

CAP. XVII. Quod homo, quia in appetitu justī peccavit, in appetitu commodi punitus est.

CAP. XVIII. Quare inferior appetitus mensura B ram non tenet.

CAP. XIX. Quod spiritui carnis cura injuncta est.

CAP. XX. Quod necessitas concupiscendi non excusat, quia voluntate venit.

CAP. XXI. Quod commodum et ordinatum appetendum sit.

CAP. XXII. Quod nihil appetitur nisi commodum.

CAP. XXIII. Quomodo necessitas ex voluntate venit.

CAP. XXIV. Quid generati trahimus et quid regenerari amittimus.

CAP. XXV. De originali peccato.

CAP. XXVI. Quot modis dicatur originale peccatum.

CAP. XXVII. Quod primo homini actuale hoc C nobis originale.

CAP. XXVIII. Quid sit originale peccatum.

CAP. XXIX. Quomodo originale peccatum a patribus in filios transeat.

CAP. XXX. Quod anima non sit extraduce.

CAP. XXXI. Quomodo per carnem peccatum transit ad animam.

CAP. XXXII. Quomodo ignorantia vitium sit.

CAP. XXXIII. Quod angeli facti sunt, ut ab intus erudirentur, homines a foris.

CAP. XXXIV. Unde concupiscentia nascitur, et unde ignorantia.

CAP. XXXV. Quomodo anima peccati originalis particeps fiat.

CAP. XXXVI. Ratio quorundam de animabus D incorporandis.

CAP. XXXVII. Quomodo a patribus justis, peccatores filii nascuntur.

CAP. XXXVIII. Utrum omnia peccata præcedentium patrum ad filios transeant.

CAPITULA OCTAVÆ PARTIS

CAP. I. De eo quod tria sunt considerata circa reparationem hominis.

CAP. II. De quinque locis.

CAP. III. Quomodo dispositus est homo ad poenitentiam.

CAP. IV. De causa hominis adversus Deum et diabolum.

CAP. V. De discretione judiciorum.

CAP. VI. Cur Deus homo.

CAP. VII. Quid ad nos pertinuit passio Christi.

CAP. VIII. De justitia potestatis et æquitatis.

CAP. IX. De justitia patiente et cogente.

CAP. X. Quod aliter Deus redemisse potuisset hominem si voluisset.

CAP. XI. Qua ratione instituta sunt sacramenta.

CAP. XII. De tempore institutionis sacramentorum.

CAP. XIII. De institutione conjugii ante peccatum.

CAPITULA NONÆ PARTIS.

CAP. I. Quator esse considerata in institutione sacramentorum.

CAP. II. Quid sit sacramentum.

CAP. III. Quare instituta sint sacramenta.

CAP. IV. De distinctione trium operum et trium operantium.

CAP. V. Institutionem sacramentorum quantum ad Deum dispensationis esse; quantum ad hominem necessitatis.

CAP. VI. De materia sacramentorum.

CAP. VII. Quot sunt genera sacramentorum.

CAP. VIII. De tribus quæ necessaria sunt ad salutem.

CAPITULA DECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De fide septem esse inquirenda.

CAP. II. Quid sit fides.

CAP. III. Quæ sint in quibus fides constat.

CAP. IV. De incremento fidei.

CAP. V. De his quæ ad fidem pertinent.

CAP. VI. Utrum secundum mutationes temporum mutata sit fides.

CAP. VII. Quid sit quo nihil minus unquam fides habere potuit.

CAP. VIII. Recapitulatio supradictorum.

CAP. IX. De sacramento fidei et virtute.

CAPITULA UNDECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De sacramentis naturalis legis.

CAP. II. De prima differentia præcedentium et subsequentium sacramentorum.

CAP. III. Alia differentia.

CAP. IV. Quod homo a Deo institutus est ad decimas offerendas.

CAP. V. Prima differentia; secunda differentia; tertia differentia.

CAP. VI. Quare prima mutata sunt per secunda.

CAP. VII. De tribus generibus operum.

CAPITULA DUODECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De unione populi fidelis.

CAP. II. De circumcisione.

CAP. III. De præparatione legis.

CAP. IV. De sacramentis scriptæ legis.

CAP. V. De immobilibus præceptis.

CAP. VI. De tribus præceptis primæ tabulæ.

CAP. VII. De aliis septem secundæ tabulæ.

CAP. VIII. De ordine præceptorum Dei.

CAP. IX. De mobilibus et superadditis præceptis.

CAP. X. Quod tria sunt genera sacramentorum in lege.

Secundi libri partes, et partium capita ante ipsum ponentur.

LIBRI PRIORIS DE SACRAMENTIS

PROLOGUS

Quare lectionem mutaverit.

Cum igitur de prima eruditione sacri eloquii quæ in Historica constat lectione, compendiosum volumen prius dictassem, hoc nunc ad secundam eruditionem (quæ in allegoria est) introducendis præparavi; in quo, si fundamento quodam cognitionis fidei animum stabiliant, ut cætera quæ vel legendo vel audiendo superædificare potuerint, inconcussa permaneant. Hanc enim quasi brevem quamdam summam omnium in unam seriem compegi, ut animus aliquid certum haberet, cui intentionem affigere et conformare valeret, ne per varia Scripturarum volumina et lectionum divortia sine ordine et directione raperetur.

CAP. I. *Quæ sint discenda a principio.*

Quisquis ad divinarum Scripturarum lectionem erudiendus accedit, primum considerare debet quæ sit materia, circa quam versatur earum tractatio; quia, si rerum illarum de quibus scriptura facta est notitiam habuerit, facilius post modum dictorum ejus veritatem sive profunditatem perspiciet.

CAP. II. *Quæ sit materia divinarum Scripturarum.*

Materia divinarum Scripturarum omnium, sunt opera restorationis humanæ. Duo enim sunt opera in quibus universa continentur quæ facta sunt. Primum est opus conditionis. Secundum est opus restorationis. Opus conditionis est quo factum est, ut essent quæ non erant. Opus restorationis est quo factum est ut melius essent quæ perierant. Ergo opus conditionis est creatio mundi cum omnibus elementis suis. Opus restorationis est incarnatio Verbi cum omnibus sacramentis suis; sive iis quæ præcesserunt ab initio sæculi, sive iis quæ subsequuntur usque ad finem mundi. Verbum enim incarnatum rex noster est, qui in hunc mundum venit cum diabolo pugnaturus; et omnes sancti qui ante ejus adventum fuerunt, quasi milites sunt ante faciem regis præcedentes; et qui postea venerunt et venient usque ad finem mundi milites sunt regem suum subsequentes. Et ipse rex medius est in exercitu suo; hinc inde vallatus incedens et stipatus agminibus suis. Et licet hac in tanta multitudine diversæ armorum species in sacramentis et observationibus præcedentium et subsequentium populorum appareant, omnes tamen uni regi militare et unum vexillum sequi probantur, et hostem unum persequi et una victoria coronari. In his omnibus opera restorationis considerantur; in quibus divinarum Scripturarum tota vertatur intentio. Mundanæ sive sæculares scripturæ materiam habent opera conditionis. Divina Scriptura materiam habet opera restorationis. Propterea tanto excellentior omnibus scripturis jure creditur, quanto dignior est et sublimior materia in qua ejus consideratio tractatioque versatur. Nam opera restorationis multo digniora sunt operibus con-

ditionis; quia illa ad servitutem facta sunt, ut stanti homini subessent; hæc ad salutem, ut lapsum erigerent. Propterea illa quasi modicum aliquid sex diebus perfecta sunt; hæc vero non nisi ætatibus sex compleri possunt. Tamen sex contra sex e diverso ponuntur, ut idem reparator qui creator demonstratur.

CAP. III. *Quomodo divina Scriptura per opera conditionis descendit ad narranda opera restorationis.*

Quamvis autem principalis materia divinæ Scripturæ sint opera restorationis; tamen, ut competentius ad ea tractanda accedat, primum in ipso capite narrationis suæ breviter secundum fidem rerum gestarum exordium et constitutionem narrat operum conditionis. Non enim convenienter ostendere posset qualiter homo reparatus sit, nisi prius demonstraret qualiter sit lapsus; neque vero lapsum ejus convenienter ostendere, nisi prius qualiter a Deo institutus fuerit explicaret. Ad ostendendam autem primam institutionem hominis oportuit, ut totius mundi conditio ac creatio panderetur; quia propter hominem factus est mundus. Spiritus quidem propter Deum, corpus propter spiritum; mundus propter corpus humanum, ut spiritus Deo subjiceretur, spiritui corpus et corpori mundus. Hoc igitur ordine Scriptura sacra primum creationem mundi describit, qui propter hominem factus est; deinde commemorat qualiter homo factus in via justitiæ et disciplinæ dispositus est; postea, qualiter homo lapsus est; novissime quemadmodum est reparatus. Primum ergo describit materiam in eo quod factus est et dispositus; deinde miseriam in culpa et poena; deinde reparationem et misericordiam in cognitione veritatis et amore virtutis; demum patriam et gaudium beatitudinis.

CAP. IV. *Quod tripliciter tractat de materia sua eloquium sacrum.*

De hac autem materia tractat divina Scriptura secundum triplicem intelligentiam: hoc est historiam, allegoriam, tropologiam. Historia est rerum gestarum narratio, quæ in prima significatione litteræ continetur; allegoria est cum per id quod

factum dicitur, aliquid aliud factum sive in præterito sive in præsentī, sive in futuro significatur; tropologia est cum per id quod factum dicitur, aliquid faciendum esse significatur.

CAP. V. *Quod in sacro eloquio non solæ voces sed et res significare habent.*

Unde apparet quantum divina Scriptura cæteris omnibus scripturis non solum in materia sua, sed etiam in modo tractandi, subtilitate et profunditate præcellat; cum in cæteris quidem scripturis solæ voces significare inveniantur; in hac autem non solum voces, sed etiam res significativæ sint. Sicut igitur in eo sensu qui inter voces et res versatur necessaria est cognitio vocum, sic in illo qui inter res et facta vel facienda mystica constat, necessaria est cognitio rerum. Cognitio autem vocum in duobus consideratur; in pronuntiatione videlicet et significatione. Ad solam pronuntiationem pertinet grammatica, ad solam significationem pertinet dialectica; ad pronuntiationem simul et significationem pertinet rhetorica. Cognitio rerum circa duo versatur, id est formam et naturam. Forma est in exteriori dispositione; natura in interiori qualitate. Forma rerum aut in numero consideratur ad quem pertinet arithmetica; aut in proportionem ad quam pertinet musica; aut in dimensione ad quam pertinet geometria; aut in motu ad quem pertinet astronomia. Ad interiorē vero rerum naturam physica spectat.

CAP. VI. *Quomodo omnes artes subserviunt divinæ sapientiæ.*

Ex quo constat quod omnes artes naturales divinæ scientiæ famulantur; et inferior sapientia recte ordinata ad superiorem conducit. Sub eo igitur sensu qui est in significatione vocum ad res, continetur historia; cui famulantur tres scientiæ sicut dictum est, id est grammatica, dialectica, rhetorica. Sub eo autem sensu qui est in significatione rerum ad facta mystica, continetur allegoria. Et sub eo sensu qui est in significatione rerum ad faciēda mystica, continetur tropologia; et his duobus famulantur arithmetica, musica, geometria, astronomia et physica. Super hæc ante omnia divinum illud est ad quod ducit divina Scriptura sive in allegoria, sive in tropologia: quorum alterum (quod in allegoria est) rectam fidem, alterum (quod in tropologia est) informat bonam operationem: in quibus constat cognitio veritatis et amor virtutis: et hæc est vera reparatio hominis.

CAP. VII. *De numero librorum sacri eloquii.*

Postquam demonstravimus quæ sit materia divinarum Scripturarum et qualiter de subjecta sibi materia tractent in triplici sensu, historiæ, allegoriæ, tropologiæ, nunc ostendere convenit in quibus libris ea quæ jure divinitatis nomine consetur, scriptura consistat. Duo sunt Testamenta quæ omne divinarum Scripturarum corpus concludunt: Vetus scilicet et Novum. Utrumque tri-

bus ordinibus distinguitur. Vetus Testamentum continet legem, prophetas, hagiographos, quod interpretatum sonat sanctos scriptores vel sancta scribentes. In lege continentur quinque volumina; scilicet Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Genesis autem a generatione dicitur; Exodus ab exitu; Leviticus a levitis. Liber numeri, quia in eo numerantur filii Israel. Deuteronomium secunda lex, Hebraice autem *אלה חדברים*, *Wale chadbarim*, *במדבר*, *Wemadbar*, *ונקרא*, *Wenakra*, *ברשית*, *Bresith*, *הללmoth*, *vagetra*, *vegedaber*, *adabarim*: In ordine prophetarum octo sunt volumina. Primus liber Josue, qui et Jesu Nave, et Josue Bennun, id est filius Nun; secundus liber Judicum, qui dicitur Sopthim; tertius liber Samuelis, qui est primus et secundus Regum; quartus Malachim quod interpretatur *regum*, qui est tertius et quartus Regum; quintus Isaias; sextus Jeremias; septimus Ezechiel; octavus liber duodecim prophetarum qui dicitur *תרי עשר* *thareasra*. Hi prophetici dicuntur eo quod prophetarum sunt, etiamsi non omnes prophetiæ sint. Propheta autem tribus modis dicitur: officio gratia, missione. Vulgo autem usitato vocabulo magis prophetæ vocantur, qui vel officio vel aperta missione prophetæ sunt; sicut in hoc loco. Secundum quam acceptionem David et Daniel et cæteri complures, prophetæ non dicuntur, sed hagiographi. In ordine hagiographorum novem volumina continentur. Primum Job; secundum liber Psalmorum; tertium Proverbia Salomonis quæ Græce parabolæ, Hebraice *משלי* *masloth*, dicuntur; quartum Ecclesiastes, qui Hebraice *קלור* *coeleth*, Latine *concionator* interpretatur; quintum *שיר השירים* *syra syrim*, id est Cantica canticorum; sextum Daniel; septimum Paralipomenon, quod Latine sonat *verba dierum*, Hebraice *דברי הימים* *dabreniamin*, dicitur; octavum Esdras; nonum Esther. Qui omnes, id est quinque octo novem: similiter faciunt viginti duos quot litteras etiam alphabetum continet Hebraicum, ut totidem libris erudiatur vita justorum ad salutem, quot litteris lingua discantium ad eloquentiam instruitur. Sunt præterea in Veteri Testamento alii quidam libri qui leguntur quidem, sed in corpore textus vel in canone auctoritatis non scribuntur. Ut est liber Tobiae et Judith, et Machabæorum et qui inscribitur liber Sapientiæ Salamonis et Ecclesiasticus. Novum Testamentum continet Evangelia, apostolos, Patres. Evangelia quator sunt: Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis. Apostolica volumina similiter; quatuor: Actus apostolorum; Epistolæ Pauli; Canonice Epistolæ, Apocalypsis: qui juncti cum superioribus viginti duobus Veteris Testamenti, triginta complent, in quibus corpus divinæ paginæ consummatur. Scriptura Patrum in corpore textus non computantur; quia non aliud adjiciunt, sed id ipsum quod in supradictis continetur explanando et latius manifestiusque tractando extendunt.

INCIPIT LIBER PRIMUS.

PARS PRIMA.

HEXAMERON IN OPERA CONDITIONIS.

Arduum profecto opus et laboriosum crebra vestra præcatione flexus aggredior; universam divinarum Scripturarum seriem non solum restringendo ad compendium redigere, sed exponendo quoque profunditatis ejus arcana in lucem evocare. Cujus quidem operis inchoationem prompta devotione offero, spe consummationem promitto.

CAP. I. *Unum esse principium a quo facta sunt omnia de nihilo.*

In principio creavit Deus cælum et terram (Gen. 1). Quod creatum est de nihilo factum est. Nam quod de aliquo factum est, factum quidem est sed creatum non est; quia de nihilo factum non est. Fecit ergo Deus cælum et terram; nec solum fecit sed creavit, hoc est de nihilo fecit. Philosophi gentilium tria quædam rerum principia sine principio posuerunt: opificem, materiam et formam; profitentes ea quæ facta sunt omnia ex materia quidem in formam per opificem esse producta. Sed isti factorem solum non creatorem Deum professi sunt. Fides autem vera unum solummodum primum principium confitetur quod semper erat; et per ipsum solum factum est ut esset quod aliquando non erat. Cujus ineffabilis omnipotentis virtus, sicut non potuit aliud præter se habere coæternum, quo in faciendo juvaretur; ita ipsi cum voluit suberat, ut quod voluit et quando et quantum voluit de nihilo crearetur. Omnia ergo quæ facta sunt, Deus non solum ex materia fecit, sed materiam omnium ipse de nihilo creavit.

CAP. II. *An prius facta est materia quam forma.*

Sed non parva quæstio est utrum ea quæ facta sunt, simul in materia et forma adesse prodierint, an prius per materiam quidem essentialiter condita sint, postmodum formata. Scio quosdam sanctorum Patrum qui ante vos verbi Dei arcana excellenter scrutati sunt, quasi adversa quædam super hac inquisitione scripta reliquisse, Aliis quidem asserentibus omnia simul in materia et forma creata fuisse; aliis autem hoc magis probantibus, ut corporea quidem omnia quæ facta sunt, prius simul et semel materialiter condita: postmodum vero per intervalla sex dierum in formam disposita fuisse credantur. Ego puto viros sapientiæ in rebus tam obscuris et dubiis atque a sensu nostro remotis, nec temere asseruisse quod nescierint; neque in his quæ asseruerunt præsertim tanta diligentia prolatis, errare potuisse. Illud magis crediderim, sub assertionis forma inquisitionis studium aliquando fuisse. Qui sic dicta sanctorum pie interpretari voluerint, nec

A falsa credendo in errorem incidunt, nec vera reprehendendo elationem. Nos ergo in neutram partem præcipiti assertionem declinantes, id cui noster sensus interim magis accedit (quantum capere possumus) aperimus. Qui Deum omnia simul in materia et forma fecisse contendunt, propterea fortassis suam assertionem justam esse arbitrantur, quod omnipotentis Creatoris indignum videatur (ad humanæ imbecillitatis similitudinem) suum opus per intervalla temporum ad perfectionem promoveri, quodque etiam quædam Scripturarum loca, quodammodo idem asserentia inveniuntur. Ut est illud: *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul* (Eccli. xviii). Ipsa quoque Geneseos scriptura (unde prima ad nos hujus rei manavit agnitio) sic ambigue de operatione sex dierum loquitur, ut sæpenumero omnia potius simul facta fuisse probare videatur. Propter has igitur et hujusmodi rationes aiunt credendum esse mysticam illam in Genesi sed dierum distributionem, rei autem veritate omnem creaturam ab ipso temporis exordio quo esse cœpit, talem cœpisse talique forma, qualem nunc videtur habere, quantum id ad universitatis dispositionem pertinet.

CAP. III. *Ratio quare voluit Deus per temporum intervalla opera sua ad completionem perducere; et prius esse facere quam pulchrum esse.*

Nobis autem videtur (excepto eo quod nihil in hac re temere diffinire volumus) omnipotentis Creatoris in nullo derogari, si per intervalla temporis opus suum ad consummationem perduxisse dicitur; ita ut tamen indubitanter etiam aliter facere potuisse (si ratio omnipotentis voluntatis ejus expotulasset) credatur. Omnipotens etenim Deus (cujus voluntas sua bonitate nunquam privari potest) sicut propter rationalem creaturam cætera omnia fecit, ita etiam in eis omnibus faciendis illum præcipue modum servare debuit, qui ipsius rationalis creature commoditati ac causæ magis congruus fuit. Hic autem ille erat in quo eidem creature rationali, scilicet non solum obsequium, sed etiam exemplum pararetur, id est in quo illa acciperet non solum id quo ad obsequium indiguit, sed per illud etiam quod accipit agnosceret id quod fuit. Propterea in cæteris rebus prius informis materies facta est ac deinde formata, ut eo ipso demonstraretur quod ab illo prius non existentia accepissent essentiam, sine quo modo formam et ordinem non poterant habere confusa. Eodem modo ipsa rationalis creatura per id quod foris fiebat, in se cognosceret, et

ab illo esse quod erat, atque ab illo expetendum A
 esse quod futura erat, quatenus et pro eo quod
 acceperat in gratiarum actionem exsurgeret et in
 id quod acceptura erat obtinendum in ipsum
 affectum dilectionis dilataret. Nam et ipsa ratio-
 nalis creatura quodam suo modo prius informis
 facta est, postmodum per conversionem ad Crea-
 torem suum formanda; et idcirco foris prius ei
 demonstrata est informis materia, postea formata,
 ut quanta foret inter esse et pulchrum esse dis-
 tantia discerneret. Ac per hoc admonita est ne
 contenta esset eo quod per conditionem a Creatore
 esse acceperat, donec et pulchrum esse atque
 beatum esse adipisceretur, quod per amoris con-
 versionem a Creatore acceptura erat. Quod si quis
 quærat quæ rationalis creatura jam tunc in ipso B
 mundi primordio exstiterit cui hoc exemplum pro-
 poni debuisset, facile respondetur jam tunc creatos
 fuisse angelos qui hoc facto admonerentur seipsos
 agnoscere, et usque in finem homines futuros,
 quod licet hoc quando factum est non viderint,
 tamen per Scripturas edocti, factum esse omnino
 jam nescire non possint. Si cui hæc quam propo-
 suimus ratio minus sufficiens videbitur ad com-
 probandam nostram existimationem de rerum
 creatione, concedimus salva pace, ut vel aliam ad
 idem evidentius comprobandum meliorem atque
 subtiliorem exquirat; aut si hujus partis assertio
 illi non placet, alteram prout libet assumat. Nos
 autem secundum propositum cœpti nostri rem
 ordine prosequemur.

CAP. IV. *Utrum potuit aliquando esse materia
 sine forma.*

Restat enim ut si prius materiam rerum infor-
 mem creatam fuisse asserimus, utrum ne aliquid
 sine forma existere potuerit, qualemve essentiam
 ante formam inditam habuisse credendum sit, os-
 tendamus. Et ut breviter quod super hoc sen-
 tiendum mihi videtur aperiam, certe non puto
 primam illam rerum omnium materiam taliter
 informem fuisse, ut nullam omnino formam ha-
 buerit; quia nec aliquid tale existere posse, om-
 nino quod aliquid esse habeat et non aliquam
 formam crediderim. Ita tamen non absurde in-
 formem eam appellari posse, quod in confusione
 et permistione quadam subsistens, nondum hanc
 in qua nunc cernitur, pulchram aptamque dispo-
 sitionem et formam cœperit. Ergo ante formam
 fracta est materia, tamen in forma. In forma con-
 fusionis, ante formam dispositionis. In prima
 forma confusionis prius materialiter omnia cor-
 poralia simul et semel creata sunt; in secunda
 forma dispositionis postmodum per sex dierum
 intervalla ordinata.

CAP. V. *Simul creata fuisse omnia, id est vi-
 sibilia et invisibilia.*

Sed nec illud, quantum opinor, absurdum erit,
 si credimus unum et idem prorsus momentum
 temporis fuisse quo in principio simul creata sit
 et rerum visibilium corporaliumque materia, et
 invisibilium in angelica natura essentia; et hoc
 esse quod Scriptura refert omnia simul creata

fuisse sicut supra diximus: *Qui vivit in æter-
 num creavit omnia simul* (Eccle. xviii), quia
 eodem momento simul et visibilium materia es-
 sentialiter creata est et invisibilium natura; ni-
 hilque postea factum cujus in ipso primordio aut
 materia ut in corporibus aut similitudo ut in spi-
 ritibus non præcesserit. Nam etsi novæ adhuc
 quotidie creantur animæ, nova tamen creatura
 non fit; quia in angelicis spiritibus jam tunc
 quando creabantur ejus similitudo præcessit. Duo
 autem nunc nobis discutienda occurrunt: pri-
 mum, illa primæ conditionis forma informis qua-
 lis fuerit; secundum, qualiter ex illa informitate
 ad hanc quam nunc habet formam producta sit.

CAP. VI *De prima informitate rerum omnium qualis
 fuit, et quandiu mundus in illa permansit.*

Quantum conjicere potui ex iis quæ in Scrip-
 turis de hac re sive manifeste sive obscure reperi
 secundum rei gestæ veritatem expressa, prima
 illa rerum omnium moles quando creata est, ibi-
 dem tunc adesse prodiit, ubi nunc formata sub-
 sistit. Eratque terrenum hoc elementum medio
 eodemque imo loco subsidens (cæteris in una con-
 fusione permistis) forma meliore præditum; sed
 iisdem circumquaque in modum cujusdam nebu-
 læ oppansis ita involutum ut apparere non pos-
 set quod fuit. Illa vero tria in una, sicut dictum
 est, adhuc confusione permista sive potius in
 una permistione confusa, circumquaque suspen-
 sa, eousque in altum porrigebantur quousque
 nunc summum corporeæ creaturæ pertingit. To-
 tumque hoc spatium quod a superficie terræ me-
 dio jacentis loco usque ad extremum supremum-
 que ambitus cœli limitem patet, illa nebula et
 caligine replebatur. Et quod nunc sunt alvei sive
 trachones aquarum, jam tunc in ipso nascentis
 mundi exordio in terræ corpore futura aquis re-
 ceptacula parata erant. In quibus etiam magna
 illa abyssus (de qua omnium fluenta aquarum
 producenda sive derivanda fuerant) patulo adhuc
 hiatu vacuoque horrendum in præceps inane
 referebat. Cui quidem desuper tenebrosæ illius
 caliginis qua tota tunc terræ superficies obvoluta
 erat nebula tendebatur; quas, ut ergo arbitror,
 tenebras, Scriptura cum cœlum et terra crearen-
 tur super faciem abyssi fuisse testatur. Talis
 mundi facies in principio priusquam formam re-
 ciperet aut dispositionem, per Scripturam signi-
 ficatur cum dicitur: *In principio creavit Deus
 cœlum et terram. Terra autem erat inanis et
 vacua* (Gen. i); sive, ut alia translatio habet,
 « *incomposita,* » et *tenebræ erant super faciem
 abyssi* (ibid.). Per cœlum namque et terram, ma-
 teriam illam omnium cœlestium terrestriumque,
 hoc loco significari puto, de qua postea succeden-
 ter in forma facta sunt quæ in ipsa prius per es-
 sentiam simul creata fuerunt. Ibi namque terra
 erat ipsum terræ elementum, et cœlum mobile
 erat illa et levis confusio reliquorum trium quæ
 in circuiti medio jacentis terræ suspensæ fereba-
 tur; et his duobus omnium corporum cœlestium
 sive terrestrium formandorum materia continere

batur. Deinde sequitur Scriptura et dicit : Et tenebræ erant super faciem abyssi. Duo superius proposuerat ; videlicet cœlum et terram. Modo quædam alia duo subjungit scilicet tenebras et abyssum ; alterum, id est abyssum in terra, alterum, id est tenebras in eo quod cœlum vocaverat, significans intelligendum. Propterea namque super faciem abyssi tenebræ erant ; quia abyssus subtilis erat, et desuper caligo tenebrosa erat. Neque abyssus tenebræ erat, quia lumen futura non erat ; sed desuper faciem abyssi tenebrarum locus fuit in eo scilicet elemento unde lumen postea venire debuit. Neque enim nisi in lucis loco, tenebræ esse potuerunt ; propterea tenebræ erant super faciem abyssi. *Et spiritus Domini ferebatur super aquas* (Gen. 1). Subito aquas nominat, cum prius in rerum creatione de sola terra et cœlo mentionem fecisset. Sed non propterea aquas increatas esse credendum est, quia in creatione rerum aquarum nomen positum non est ; quia ipsum cœlum ipsæ sunt tenebræ, ipsæ et aquæ. Cœlum propter levitatem ; tenebræ propter lucis privationem ; aquæ propter motum et fluctuationem. Nam si abyssus in terra erat et tenebræ erant super faciem abyssi ; ergo tenebræ erant super terram. Sed quid erat super terram ? Duo in principio posita sunt cœlum et terra. Quid horum putas subtilis, aut quod supra fuisse dicemus ? Aut terra supra et cœlum subtilis ; aut terra subtilis et cœlum supra ? Sed nunquid credendum est prima illa conditione rerum cœlum subter creatum fuisse ; et postea in formatione supra dispositum ? Fortassis quia prius Scriptura nominavit cœlum quam terram, propterea cœlum quasi fundamentum subtilis creatum fuisse quis dicat. Ego aut non ordinis sed dignitatis causa sic positum reor ; et quia etiam sermo sequens de elemento terræ quasi de proximo (et ob hoc posterius nominato) habendus fuit, ideo et prius cœlum et postea terra nominari debuit. Sed neque ipsa conditorum natura alium positionis aut locationis ordinem pateretur, quam ut ponderosa deorsum, et sursum levia disponentur. Ergo terra deorsum erat et cœlum sursum, et quod supra terram erat cœlum erat. Ergo cœlum supra terram erat. Et aquæ ubi erant ? sub cœlo an supra cœlum ? Neque sub cœlo, neque supra cœlum aquæ erant ; sed in cœlo aquæ erant, quia ipsum cœlum aquæ erant. Totum aquæ et totum cœlum ; quia idem aquæ et cœlum. Secunda die factum est firmamentum et vocatum est cœlum ; et positum est ut divideret inter aquas et aquas, et quæ prius aquæ erant factæ sunt aquæ, aquæ quæ sub cœlo et aquæ quæ super cœlum. Et factum est cœlum, cœlum et cœlum ; cœlum supra cœlum et sub cœlo cœlum. Usque hodie etiam cœlum est supræ cœlum et sub cœlo cœlum, et totum ex uno cœlo et unum cœlum. Sed antequam fieret de illo cœlo hoc cœlum quod est vocatum firmamentum, non erat illud cœlum cœlum et cœlum, sed tantum cœlum. Nec illæ aquæ aquæ et aquæ ; sed tantum aquæ. Et

A aquæ et cœlum unum cœlum ; et illud cœlum et aquæ illæ, nec supra cœlum erant nec sub cœlo ; sed supra terram ; nihilque erat inter cœlum et terram ; quia nihil erat præter cœlum et terram. Et tamen aquæ erant, et tenebræ erant, et abyssus erat. Abyssus in terra ; tenebræ et aquæ in cœlo. Et tenebræ erant super faciem abyssi, et spiritus Dei ferebatur super aquas. Ergo super omnia erat spiritus Dei ; quia omnia in potestate erant Dei, et in omnibus non arctabatur potestas Dei. Fortassis jam satis est (quantum ad propositum brevitatis pertinet) de his hactenus disputasse, si hoc solum adjecerimus quanto tempore mundus in hac confusione priusquam ejus dispositio inchoaretur perstiterit. Nam quod illa prima rerum omnium materia, in principio temporis, vel potius cum ipso tempore exorta sit, constat ex eo quod dictum est : In principio creavit Deus cœlum et terram. Quamdiu autem in hac informitate sive confusione permanserit, Scriptura manifeste non ostendit. Mihi autem videtur (quantum ego conjicere valeo) inter creationem et dispositionem rerum, ordinem quidem temporis sed nullam fuisse moram interjectam ; ita ut vere quidem dici possit, hoc post illud factum fuisse ; sed inter hoc factum et illud nullam omnino dilationem intervenisse. Et ut breviter quidquid mihi inde sentiendum videtur absolvam ego arbitror in primo principio temporis, vel potius cum ipso principio temporis, hoc est quando ipsum tempus cœpit, simul cœpisse et rerum visibilibus omnium materiam, eodemque prorsus momento invisibilibus in angelica natura essentiam ; utramque quodammodo in forma, et utramque quodammodo sine forma. Nam quem admodum illa formandorum corporum materia quando primum creata est, et quamdam formam habuit in qua subsistere cœpit, et tamen informis erat, quia necdum disposita et ordinata fuit ; ita prorsus illa rationalis natura quando primum in spiritalibus angelicis creata est, mox quidem per sapientiam et discretionem formata est ; sed quia illi summo et vero bono (in quo beatificanda erat) nondum se per conversionem amoris impresserat, quodammodo adhuc informis permanebat. Utraque ergo natura et corporea scilicet per materiam, et incorporea per essentiam simul ad esse prodiit ; quia et in illa unde facta est et in ista quæ facta est uno eodemque momento temporis, in tempore pariter, et cum tempore esse cœpit. Nam spiritualis natura (cum simplex sit eique idem sit omnino esse quod est) materialiter prius quam personaliter fieri non habet, sicut corporea natura ; et propterea illa dum crearetur prius quidem per materiam ex qua facta est ad esse prodiit : hæc vero statim in ipsa qua subsistit vita simplici et essentia immortalis indissolubilibusque primum accepit. Utraque tamen simul facta est ; altera, id est corporea in eo ex quo ipsa est ; altera vero, id est incorporea in eo quod ipsa est. Utraque formata, et utraque informis, sicut, dictum est.

CAP. VII. *De distinctione formationis.*

Et de illo quidem primæ conditionis statu priusquam in formam naturæ dispositionemque veniret, hæc dicta sufficere volumus. Deinde sequitur ut dispositionem ipsam qualiter perfecta sit ordine prosequamur. Sex diebus disposuit et ordinavit atque in formam redegit Deus cuncta quæ fecerat : Perfecitque opus suum die sexta. *Et sic demum die septima requievit (Gen. II)*, id est cessavit ab opere. Prima die facta est lux ; secunda die, factum est firmamentum ; tertia die, congregatæ sunt aquæ ; quarta die, facta sunt luminaria ; quinta die, pisces et volucres ; sexta die, bestię, jumenta, reptilia ; novissime (eadem tamen die) homo. Hoc primum in hoc loco lectorem admonere volumus, ut quoties in his operibus, videlicet sex dierum aliquid, fieri audierit, ut verbi gratia, cum dicitur, prima die facta est lux : secunda die, factum est firmamentum ; tertia die, congregatæ sunt aquæ ; quarta die, facta sunt luminaria, non modo primum cum facta dicuntur, hæc de nihilo creata fuisse existimet ; sed potius de ipsa (quæ prius creata erat de nihilo) materia formata intelligat. Etiam si aliquando verbum creationis positum reperit, ut est ibi : *Creavit Deus cete grandia, et omnem animam viventem atque motabilem (Gen. I)* ; non ad materiam qua esse cœperunt, sed ad formam qua hoc quod sunt esse cœperunt, referendum esse sciat.

CAP. VIII. *De mysterio lucis ; quare primum facta est.*

Incipiens ergo Deus opera sua ut perficeret, primum fecit lucem, ut cætera omnia postmodum faceret in luce. Significavit enim nobis se non amare opera quæ in tenebris fiunt, quoniam mala sunt. *Quia omnis qui male agit odit lucem ; et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus, quia mala sunt. Qui autem facit veritatem venit ad lucem ; ut manifestentur opera sua, quia in Deo facta sunt (Joan. III)*. Ipse ergo qui veritatem facturum fuit, in tenebris operari noluit ; sed venit ad lucem, et fecit lucem, ut se manifestaret per lucem. Non enim ideo fecit lucem ut ipse videret per lucem, sed ut opera sua manifestaret per lucem, quia in Deo facta sunt. *Et ideo vidit Deus cuncta quæ fecerat et erant valde bona (Gen. I)*. Hoc mihi dicendum interim fuit pro reddenda ratione cur Deus primum lucem fecit.

CAP. IX. *Qualis eadem facta est lux, et ubi.*

Sed nunc superest ut rei gestæ veritatem diligentius prosequamur. Principium ergo divinorum operum fuit creatio lucis, quando ipsa lux non materialiter de nihilo creata est ; sed de præjacenti illa universitatis materia formaliter facta est ut lux esset, et vim ac proprietatem lucendi haberet. Hoc opus prima die factum est ; sed hujus operis materia ante primam diem creata est. Moxque cum ipsa luce dies cœpit ; quia ante lucem nec nox fuit nec dies, etiamsi tempus fuit. Si autem quaeritur qualis hæc lux fuit, corporea an

A incorporea, et si corporea cujusmodi corpus habuit, et utrum uno loco circumscripta an ubique diffusa, utrum in motu an immobilis ; quantum ego arbitror rectissime respondetur, corporalibus rebus et visibilibus illuminandis, non nisi lucem corpoream congruere potuisse. Omne autem corpus quantumlibet subtile et spirituali naturæ approximans, loco circumscribi necesse est. Rursumque nisi mobilis fuisset lux illa, nequaquam alterna vicissitudine diem ac noctem distinguere, nec temporis spatium ullatenus sine motu peragere valuisset. Secundum hanc itaque considerationem, convenientius puto ut credamus lucem illam in principio factam ad illuminanda corporea sine dubio corpoream fuisse, quale fortasse esse potuisset corpus aliquod lucidum, cujus præsentia cuncta illustrarentur, quemadmodum nunc in sole videri potest, ipsamque vice et loco solis factam, ut interim motu suo circumagitaretur, et noctem diemque discerneret. Cum qua (quia dies prima exorta est) ego crediderim magis illam quando facta est, ibidem primum apparuisse ubi sol quotidiano cursu circumvectus oriens emergit, ut eodem tramite circumcurrens, ac primo ad occasum descendens vespere faceret, et deinde revocata ad ortum auroram, hoc est mane ante ortum sequentis diei illustraret. Et propterea quia primus dies auroram præcedentem non habuit, quoniam antequam lux crearetur plenæ tenebræ fuerunt, mox autem luce apparente super terram plenus dies, propterea quod a perfecto opus Dei inchoari debuisset, ideo dixisse Scripturam : *Factum est vespere et mane dies unus (Gen. I)* Non enim dixit Factum est mane et vespere ; sed : Factum est, inquit, vespere et mane dies unus. Quia, sicut diximus, primus dies mane præcedens non habuit, quoniam a luce plena atque perfecta initium sumpsit ; propterea omnis aurora præcedentis diei est, et dies ab ortu solis initium sumit. Estque dies naturalis illud spatium temporis quod ab ortu solis usque ad ortum pertransiens noctem in se diemque concludit ; in qua (quoniam naturaliter dies noctem præcedit) et finem diei vespere dicimus, finem noctis auroram, constat indubitanter quod aurora semper ad præcedentem diem referenda sit. Ergo illud primum momentum temporis quando creata est omnium visibilium invisibiliumque natura, nec nox fuit nec dies ; et tamen tempus fuit, quia mutabilitas fuit. Postea vero continuo luce facta divisæ sunt tenebræ et lux ; et tempus jam per diem et noctem distingui cœpit.

CAP. X. *Quod simul facta est lux visibilis et invisibilis ; et pariter divisa a tenebris.*

Et ut mihi videtur eodem prorsus temporis momento quo visibiliter et corporaliter divisa est lux a tenebris ; invisibiliter quoque boni angeli discreti sunt a malis illis in tenebras peccati cadentibus : et istis ad lucem justitiæ conversis illuminatisque a luce, ut lux essent et non tenebræ. Sic enim consonare debuerunt exemplaria

operum Dei, ut quæ visibilia erant opera sapientiae, invisibilium proventus sequerentur, secundum quod ipsa quæ utrobique operabatur sapientia, ibi iudicium exercuit, hic formavit exemplum. Divisa est lux ergo a tenebris; et erat lux visibilis et visibiles tenebræ erant; similiter et lux invisibilis erat, et tenebræ invisibiles erant; et utrorumque divisio facta est; et simul facta est divisio tenebrarum et lucis. Et vocata est lux dies et tenebræ nox. Utrumque quidem Deus divisit, et utrumque nominavit; sed et utrumque non fecit. Deus enim auctor tenebrarum non est sed lucis; quia peccatum est tenebræ et peccatum nihil est: *Et sine ipso nihil factum est* (Joan. III). Lux ab ipso facta est; quia justitia et veritas lux est, et de luce audivimus quod dixit Deus: *Fiat lux; et statim lux facta est* (Gen. I). Nusquam dixit Deus: *Fiant tenebræ*. Sed de luce dixit: *Fiat lux: et divisit lucem a tenebris; et vocavit lucem diem, et tenebras noctem* (ibid). Ergo non fecit utrumque; tamen utrumque divisit, et utrumque nominavit. Divisit per iudicium; et per meritum nominavit, iudicavit et disposuit. Quia nec hoc apud eum iudicantem inordinatum esse potuit, quod apud delinquentes inordinatum fuit, vocavit lucem diem, et tenebras noctem.

CAP. XI. *Quod tres dies lux illuminavit, et quare ante solem facta est.*

Ergo nemo dicat quomodo ante factum solem dies esse potuit; quia antequam sol fieret lux erat: *Et vidit Deus lucem quod esset bonum et vocavit lucem diem, et tenebras noctem* (Gen. I). Et ipsa lux tres illos primos dies faciebat antequam sol fieret et illuminaret mundum. Sed quid significat quod non statim factus est sol ex quo lucem fieri oportuit, sed ut quasi lux esset priusquam clara lux? Et fortassis confusio plena luce digna non erat; aliquam tamen lucem accepit, ut videret exire ad ordinem et dispositionem.

CAP. XII. *Sacramentum divinorum operum*

Ego puto magnum hic aliquod sacramentum commendari; quia omnis anima quandiu in peccato est, quasi in tenebris est quibusdam et confusione. Sed non potest evadere confusionem suam et ad ordinem justitiæ formamque disponi, nisi illuminetur primum videre mala sua, et discernere lucem a tenebris, hoc est virtutes a vitiis, ut se disponat ad ordinem et conformet veritati. Hoc igitur anima in confusione jacens sine luce facere non potest; et propterea necesse est primum ut lux fiat, ut videat semetipsam, et agnoscat horrorem et turpitudinem confusionis suæ, et explicet se atque coaptet ad illam rationabilem dispositionem et ordinem veritatis. Postquam autem ordinata fuerint omnia ejus, et secundum exemplar rationis formamque sapientiæ disposita, tunc statim incipiet ei lucere sol justitiæ; quia sic in repromissione dictum est: *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v). Prius ergo in rationali illo mundo cordis humani creatur lux, et illuminatur confu-

sio ut in ordinem redigatur. Post hæc cum fuerint purificata interiora ejus, venit lumen solis clarum et illustrat eam. Non enim digna est contemplari lumen æternitatis, donec munda et purificata fuerit; habent quodammodo et per materiam speciem, et per justitiam dispositionem.

Sic lex præcessit gratiam, sermo spiritum; sic præcursor Joannes Christum; lux lucem; lucerna solem; et ipse Christus humanitatem suam prius demonstravit, ut post manifestaret divinitatem, et ubique lux lucem præcedit. Lux quæ peccatores ad justitiam illuminat, illam lucem quæ justificados ab beatitudinem illustrat. Ergo facta est lux priusquam solis claritas manifestaretur; et dies erat: et tres dies erant quando lux erat et sol non erat. Quarta die illuxit sol, et illa dies clara erat; quia lumen verum habuit, et tenebræ non erant ullæ. Sic nulla anima meretur lumen solis accipere et summæ veritatis claritatem contemplari, nisi tres dies isti in ea præcedant. Prima quidem die fit lux, et dividuntur lux et tenebræ; vocatur fitque lux dies, et tenebræ nox. Secunda die firmamentum, collocaturque inter aquas superiores et aquas inferiores; et vocatur firmamentum cælum. Tertia die congregantur aquæ quæ sub cælo sunt in locum unum; jubeturque manifestari arida et vestiri gramini-bus suis. Omnia autem hæc spiritualia præferunt documenta. Primum in corde peccatoris creatur lux; quando semetipsum agnoscere incipit, ut dividat inter lucem et tenebras, et appellare incipiat lucem diem et tenebras noctem; et non sit jam de quibus dicitur: *Væ qui dicunt bonum malum, et malum bonum; ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem* (Isa. v). Post hæc autem cum cœperit inter lucem et tenebras dividere, et lucem diem, tenebras quoque appellare noctem, id est cum mala sua veraciter per iudicium rationis improbare, et quæ sunt bona et laudabilia lucis opera eligere cœperit, restat ut fiat in eo firmamentum, hoc est in bono proposito corroboretur: dividere inter aquas superiores et aquas inferiores, id est desideria carnis et spiritus, ut medius et mediator duo sibi adversantia nec permisceri sinat nec transponi; nec simul sit quod dividi debeat, aut supra quod subter, aut subter quod supra collocandum est. Novissime sequitur in dispositionis ordine opus tertiæ diei, ut congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum unum, ne carnis desideria fluxa sint, et ultra metam se necessitatis expandant, ut totus homo ad statum naturæ revocatus, et secundum ordinem rationis dispositus, in locum unum omne desiderium colligat, quatenus et caro spiritui, et spiritus subjectus sit Creatori. Quisquis sic ordinatus est dignus est lumine solis, ut mente sursum erecta et desiderio in superna defixo, lumen summæ veritatis contemplanti irradiet, et jam non per speculum in ænigmate (I Cor. XIII), sed in seipsa ut est veritatem agnoscat et sapiat. Sed et illud non negligenter transeundum est, quod dicitur: *Vidit Deus lucem*

quod esset bonum, et divisit lucem a tenebris; et vocavit lucem diem, ac tenebras noctem (Gen. 1). Fecit enim et vidit; deinde divisit et vocavit. Quare vidit? Noluit prius dividere quam vidisset, prius vidit an esset bonum; et tunc demum divisit lucem a tenebris; et vocavit lucem diem, et tenebras noctem. Adducet enim omne opus suum in iudicium; et non solum opera alia quæ in luce fecit, vidit Deus quod esset bonum, sed ipsam quoque lucem vidit quod esset bonum et divisit lucem et tenebras. Nam ipse angelus malus transfigurat se aliquando in angelum lucis, et ingerit se ad decipiendam mentem quasi lux vera. Sed hæc lux non est dividenda a tenebris, nec vocanda est dies sed nox; quia speciem quidem lucis habet, sed tenebras veras. Propterea prius vidit Deus lucem an esset bona ut non statim credamus omni spiritui; sed probemus spiritus si ex Deo sint (Joan. 14); et cum viderimus lucem quia bona est, tunc demum dividamus lucem a tenebris, et vocemus lucem diem et tenebras noctem. Ergo non solum studendum est ut lux præcedat in operibus nostris, et ut in luce fiant opera nostra; sed ipsa quoque lux prius videnda est et consideranda diligenter; et sic postremo cum viderimus lucem quia bona est, dividamus lucem a tenebris, et vocemus lucem diem, et tenebras noctem.

CAP. XIII. *Quare dicit Scriptura: « Vidit Deus lucem. »*

Sed occurrit fortassis quomodo vidit Deus lucem quod esset bona et divisit lucem a tenebris et vocavit lucem diem, et tenebras noctem (Gen. 1). Nam si cætera opera sua in luce vidit quod essent bona, in qua luce vidit lucem quod esset bona et divisit lucem a tenebris vocavitque lucem diem et tenebras noctem? Nihil enim videri potest sine luce; sed nec tenebræ sine luce videntur, quanto magis lux non videtur sine luce? Quæ fuit ergo illa lux per quam Deus vidit lucem quod esset bona, et divisit lucem a tenebris? An per ipsam eam vidit quod esset bona, an per aliam lucem vidit quod esset bona? Sed quomodo per ipsam videre potuisset quod esset bona, si aliam lucem non habuisset per quam et in qua ipsam lucem vidisset quod esset bona? Nam, si vidit quod esset bona lux ista et vere vidit, in aliquo vidit de cuius bonitate dubitari non potuit. Ergo, alia lux increata, in qua ista lux creata videbatur quod esset bona; quia illam imitabatur quæ semper est bona. In illa enim luce cum ipsa solum sit bona, videntur et mala et bona; et non solum mala et bona in ea videntur, sed mala etiam esse mala, bona esse bona in ea videntur: propterea quod ipsa vere et summe est bona. Quod enim ab ipsa discordare videtur, malum esse videtur; et quod ei simile esse videtur, bonum esse videtur, et utrumque non nisi in ipsa et per ipsam videtur. Per lucem ergo probavit lucem: quia in luce incommutabili vidit quod lux ista commutabilis suo modo et ordine bona esset. Et divisit lucem a tenebris, vocavitque lucem diem, et tenebras noctem;

A et in ea luce in qua vidit lucem quod esset bona, etiam cætera opera sua quæ operatus est vidit quod essent bona, et nihil sine illa luce vidit, vel bonum vel malum; sive ex iis quæ ipse bona fecit, sive ex iis quæ nos fecimus mala, quæ omnia ipse non male sed bene vidit. Et ibi vidit ubi nullum malum vidit: hæc ipsa lux est qua et nos videre oportet omnem lucem an bona est; nec poterimus judicare vero de luce an bona est, donec ista luce illuminati fuerimus, quæ vere bona est: *Spiritualis enim dijudicat omnia, et ipse a nemine judicatur* (1 Cor. 11). Et si Spiritus Dei vere in nobis habitat, non nos poterunt decipere spiritus erroris, etiamsi in luce veniant ad nos; quia habebimus lucem in nobis, in qua nobis manifestum erit de omni luce utrum bona est; et sic fiducialiter dividemus lucem a tenebris, et judicabimus non solum inter tenebras et lucem, sed etiam inter lucem et lucem judicabimus; non solum inter noctem et diem, sed etiam inter diem et diem judicabimus, et judicabimus omnem diem. Parum est enim ad perfectum inter diem et noctem judicare, parum est lucem et tenebras dividere: hoc est virtutes a vitiis sequestrare, nisi sciamus etiam inter diem et diem judicare, et sciamus omnem diem judicare, ut sapiamus qui sint illi motus qui sub virtutum specie quasi luce aliena ad nos veniunt, et qui sursum illi sint, qui veram virtutis claritatem prætendunt; et in ipsis quoque virtutibus non solum quæ bona sint, sed etiam quæ sint potiora probemus. Spritualis enim judicabat omnia, et ipse a nemine judicatur; quia *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei* (ibid.); et *unctio ejus docet nos de omnibus* (1 Joan. 11).

CAP. XIV. *Quæ sit cautela boni operis hic significata.*

Hic tibi attende quanta sit cautela bono operi adhibenda. In principio omnium operum tuorum vide ut lucem habeas in te, ut omnia opera tua lucis sint et non tenebrarum. Postea considerata diligenter utrumne lux tua pura sit et non fuscata; et cum inveneris quia bona est, tunc demum divide eam a tenebris, et voca lucem diem, et tenebras noctem. Deinde reliqua opera tua quæ in luce feceris, vide si etiam ipsa bona sunt; et nullum omnino opus sine iudicio pertranseat, donec agnoscas cuncta quæ fecisti. Ita geminum est iudicium: primum in quo lux judicatur et videtur si bona est ut dividatur a tenebris, secundum est iudicium quando opera ipsa quæ in luce facta sunt ad iudicium vocantur, et videtur quia ipsa quoque bona sunt, et demum requiescit Deus. Aliquæ quædam lucis mysteria interim pro tempore transcurrentes perstrinximus, nunc iterum ad propositi nostri seriem texendam revertamur.

CAP. XV. *Quid factum est de luce illa primaria post creatum solem; et an de seipsa sol substantialiter factus est.*

Igitur Deus prius lucem facere voluit ad illuminandum mundum antequam solem crearet opere vicaria præcurrentem, donec veniret quod perfectum est. Et sunt qui quærant quid de illa luce factum sit, propterea quod jam nulla ejus vestigia

reperiri possunt ex quo solis claritas illuxit. Alii dicunt dispersam per amplam aeris spatia vim lucendi et illuminandi amisisse; superesse tamen adhuc quasdam tenues reliquias quæ in ambitu firmamenti intrinsecus huc illucque sparsim diligentius intuentibus nocte demonstrentur; die vero eas majori ne videri valeant solis claritate abscondi. Sic quique suas opiniones prout possibile est confingunt. Sed quis scit utrum ipsa eadem lux postea in solis substantiam translata sit, et ampliata claritate formam meliorem acceperit, quemadmodum in nuptiis Jesus de aquis vinum fecit, ut reformationis statum in melius et restaurationis sacramentum demonstraret? Nam erat lux antequam sol factus est; hoc erat aqua priusquam in vinum mutata est, ut non aliud fieret quod potius exhibitum est; sed de eo ipso quod ante villius habebatur. Ita de rebus dubiis nemo est qui possit certum aliquid definire.

CAP. XVI. *Utrum Deus per sex dies sine intervallo operatus est, sive alio quolibet modo.*

Solum adhuc illud de operatione primæ diei inquirendum restat: si Deus lucem in primo exortu ejusdem diei, id est primæ creavit. Cum nihil eadem die aliud fecisse legatur quam lucem, utrumne usque ad ortum sequentis diei quando firmamentum fecit ab opere cessasse credendus sit, cum scriptura septima eum die demum requievisse testetur? Cui quæstioni gemina responsione obviabimus; aut enim dicemus Deum in illis sex diebus operationem suam ita continua perseverantia produxisse, ut nullo temporis intervallo ab operando desierit. Aut ita sex diebus operatum, ut nullum quidem diem in operando intermiserit: non quod nullo temporis spatio operari cessaverit. Quia, si quidem illam assertionem probare volumus, quod continua fuerit ejus operatio dicere poterimus, quod prima die lucem in exortu ipsius diei fecit; deinde ut cursu suo diem noctemque distingueret; primum de oriente ad occasum, et rursum de occidente ad ortum direxit. Nec solummodo opus ejus fuisse quod lux facta est, sed quod directa, ipso gubernante et dirigente, cursum explevit. Eodem modo de secunda die dicitur, quando firmamentum factum est, et circumactionis perpetuæ præceptum simul et legem accedit. Hoc etiam de tertia, quarta, quinta, vel sexta die, prout ratio dictaverit exquiret, quisquis hujus partis assertionem elegerit. Si cui autem ista interpretatio nimis obscura videbitur, maxime quod de motu firmamenti necdum rata sit assertio, ad illam alteram quam proposuimus recurramus expositionem quæ facilior est et se promptius ad intelligendum commodat rationi. Dicit igitur Deum sex diebus operatum et septima deinde die requievisse ab opere; quia nullus de sex invenitur diebus in quo opus non fecerit Deus, donec septima dies veniret quando deinde ab omni opere requievit. Et hæc quidem de operatione primæ diei dicta sint.

A CAP. XVII. *De opere secundæ diei quando factum est firmamentum.*

Et vidit Deus quod esset bonum; et ait: Fiat firmamentum in medio aquarum (Gen. 1). Noluit igitur Deus ad sequens opus transire, donec dijudicaret primum. Cum ergo vidisset de luce quod esse bonum, tunc ait: Fiat firmamentum. Quantum ad litteram pertinere videtur, factum est firmamentum die secunda; prius quidem in illa universitatis materia de nihilo creatum, et nunc ex illa ipsa ad talem formam erutum et factum firmamentum ut ambitu suo medium quodam modo interveniens magnam illam aquarum immensamque congeriem ab invicem separaret atque divideret, et de aquis faceret aquas et aquas; hoc est aquas quas ambitu suo intrinsecus complecteretur et subtus se contineret et aquas quas extrinsecus et supra gyrum limitis sui relinqueret.

CAP. XVIII. *De qua materia factum sit firmamentum, et quale factum sit.*

Multa quidem sunt quæ de firmamenti natura animum quæstione pulsare posset, si hæc humana investigatio relinquenda potius quam discutienda non videret. Nam utrum ex puro igne factum sit, sive ex aere; aut etiam ex aqua; vel postremo ex duobus aut tribus horum commistis, et an substantiam solidam naturaque palpabilem habeat, quantave credenda spissitudo ejus, et utrum ipsum calidum an frigidum; aut cujus alterius qualitatis existat merito quæreretur: si inde aliquid certum sciri potuisset. Nunc autem in quæstionibus harum rerum non mihi multum laborandum videtur, quas nec ratio ulla comprehendit nec auctoritas (cui fides adhibenda sit) probat. Solum hoc quod legimus credere sine dubitatione debemus, quod factum est firmamentum ut divideret aquas ab aquis; hoc est ut partem aquarum intra ambitum suum concluderet, partemque extrinsecus segregaret.

CAP. XIX. *Sacramentum supradictorum.*

Quare autem factum sit ut firmamentum aquas a se divideret, partimque supra atque infra, partim earumdem aquarum natura consisteret, non quærat extra se, qui hæc propter se facta credit. Nam est illo qui interior fabricatus est mundo, quiddam hujus operis formam et exemplar habens, ubi terra quædam deorsum posita consistit sensualis natura hominis; cælum autem sursum puritas intelligentiæ, et quasi quodam immortalis vitæ motu vegetataratio. Duas vero istas tam dissimiles in uno homine naturas, magna quædam desideriorum moles hinc inde fluctuantium, et in contraria sæpe motu alterno tendentium oberrat; quia et aliud est quod subtus caro ex infirmitate pressa appetit, et aliud quod spiritus sursum per contemplationem veritatis elevatus intendit. Sed fit aliquoties ut contrarii motus confusionem gignant; nisi ratio media interveniens dividat ab invicem, et discernat voluntates et appetitus, desideriaque dijudicet. Quid sit videlicet quod ex carne deorsum trahit; quid quod ex spiritu in superna inhiat, summum illud et immortale bonum ambiens.

Nam, cum ipsa ratio fortiter iudicii censura quasi A firmamentum quoddam in medio sese collocat, atque hinc supercoelestes aquas, illinc autem eas quæ sub cœlo sunt disponit separatim, non potest inferior corruptela inferiorem animæ puritatem inficere; neque ipsa quæ sursum est sinceritas, ad ea quæ subter sunt abjecta et vilia sinitur sese inclinare.

CAP. XX. Quare non dicitur Deus vidisse opus secundæ diei, quod bonum esset.

Sed mirum est quare non vidit Deus opus secundæ diei quod esset bonum, sicut in cæteris omnibus diebus vidisse legitur et vidit Deus quod esset bonum. Aut enim opus ejus non fuit et bonum non fuit, aut si opus ejus fuit, bonum fuit. Si autem bonum fuit et opus ejus fuit, vidit utique B quod bonum fuit qui non potuit ignorare quod fuit, sive bonum sive malum fuit. Quare ergo hic non dictomest: Vidit Deus quod esset bonum, sicut alibi ubique dictum est: *Vidit Deus quod esset bonum* (Gen. 1). Nam si ideo alibi dictum est quia factum est, cur etiam hic dici non debuit si factum fuit? Fortassis quia binarius signum divisionis est, qui primus ab unitate discedit: sacramentum aliquod hic commendatur. Et non sunt laudata opera secunda, non quia bona non essent, sed quia malorum signum essent. Prima enim opera fecit Deus et illa omnia bona valde erant (ibid.); quibus neque inerat corruptio, neque deerat perfectio. Sed venit deinde diabolus et homo, et fecerunt ipsi opera sua; et hæc erant opera secunda post prima, mala post bona; et noluit Deus videre opera ista quia mala erant, sed quæ per sapientiam vidit, per iudicium improbavit.

CAP. XXI. Quomodo congregatæ sunt aquæ in unum locum, ut arida appareret.

Et dixit Deus: *Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum unum* (Gen. 1). Quantum ad litteram spectat, locus unus, in quo congregatæ sunt aquæ quæ sub cœlo erant, abyssus magna creditur, quæ ab ipso mundi exordio in terræ corpore tantæ capacitatis facta fuisse putatur, ut omnium receptaculum aquarum esse potuisset. Nam aquarum natura in principio tenuis admodum levisque, et in modum nebulae cujusdam dispersa; postquam divina virtute et jussione in unam, ut ita dixerim, massam compingi quodammodo atque densari cœpit, ipso suo pondere deorsum vergens in ima collapsa a terra excepta est, spatiumque illud quod desuper usque ad ipsum firmamentum occupaverat, serenum purumque dereliquit. Ipsa quoque terræ superficies (aquis omnibus inter alveos suos conclusis) apparere cœpit. Primo quidem lutulenta et lubrica nudaque, velut quæ germina necdum ulla protulisset, quibus vestiri et superduci potuisset.

CAP. XXII. Quomodo terra germina produxit.

Dixit ergo Deus ut produceret terra herbam riventem et facientem semen, lignumque pomiferum faciens fructum in genere suo, cujus semen in semetipso esset super terram: et factum est ita (Gen. 1). Deinde ad irrigandam uni-

versam terram ab illa magna abyssu quasi a fonte quodam aquæ interius quidem intra viscera telluris per trachones occultos que meatus, desuper vero in superficie per alveos suos in omnes partes deductæ sunt, itu et reditu mirabili et infesso, lege perpetua, ad unum locum.

CAP. XXIII. Quare aquæ illæ quæ supra cœlum sunt non dicit Scriptura quod sint congregatæ in unum locum.

De illis aquis quæ supra cœlum sunt non dixit Scriptura quod congregatæ sunt in locum unum; quemadmodum de illis quæ erant sub cœlo. Magna sunt in his omnibus sacramenta, nec explicabilia præsentī abbreviatione, quod aquæ quæ sub cœlo sunt congregantur in unum locum, quod apparet arida et germina producit, simulque ipsa aeris spatia contracta tandem caligine serenantur, et aquarum tractus ad irrigandam atque infundendam terram per corpus illius quacunque sparguntur; et nihil sine causa factum est. Hoc mirum videtur, quod aquæ quæ sub cœlo sunt congregantur in locum unum, et illæ quæ sunt supra cœlum non congregantur neque eis locus unus tribuitur, sed relinquuntur diffusæ atque expansæ, quasi aquæ coarctari nolint vel colligi. Quid putas hoc sibi vult nisi quod *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Rom. v). Et istæ sunt super cœlestes aquæ; quia adhuc excellentiorem, inquit Apostolus, *viam vobis demonstro* (I Cor. xii). *Si lingua hominum loquar et angelorum; si habuero omnem prophetiam; si novero mysteria omnia, quid est? nihil prodest si charitatem non habeam* (I Cor. xiii). *Pax, ait, Dei quæ exsuperat omnem sensum custodiat corda vestra et intelligentias vestras* (Philipp. iv). Jam quodammodo videmus quare aquæ illæ quæ supra cœlum sunt non debuerunt colligi et in unum coarctari, quoniam charitas amplificanda semper est et dilatanda; et quanto latius panditur tanto celsius sublimatur. Quæ autem sub cœlo sunt aquæ, congregandæ sunt et constringendæ in locum unum, ut inde per certos tramites et exitus ordinatos, quacunque deducantur. Quoniam affectus animæ inferior nisi certa lege constringatur, non potest apparere arida, nec germina producere, sicut Apostolus: *Castigat corpus suum et in servitum religit, ne forte cum aliis prædicaverit, ipse reprobus fiat* (I Cor. ix).

CAP. XXIV. Quod iis tribus diebus facta est rerum dispositio.

Ecce ista sunt trium dierum opera, antequam sol vel cætera luminaria facta fuissent. In his primis tribus diebus disposita est universitatis hujus machina et partibus suis distributa firmamento desuper expanso. Deinde terra revelata atque in imo residente et suo pondere librata, collectisque aquarum molibus intra receptacula sua aere serenato: quatuor mundi elemenda locis suis distincta et ordinata sunt.

CAP. XXV. *Quomodo tribus diebus sequentibus A ornatu est mundus.*

Deinde sequebatur ornatu eorum, et hoc tribus sequentibus item diebus factum est. Quarto (qui fuit primus in tribus) ornatu est firmamentum sole et luna et stellis. Quinto die (qui fuit secundus in tribus) aer in volatilibus, et aquæ in piscibus ornamenta acceperunt. Sexto die (qui fuit tertius in tribus) accepit terra bestias et jumenta et reptilia cæteraque animantia quæ moventur in terra. Homo autem novissimo die factus est de terra et in terra, non tamen ad terram, neque propter terram, sed ad cælum; et propter eum qui fecit terram et cælum (*Gen. 1*). Ergo factus est homo non quasi ornatu terræ, sed dominus et possessor, ut non ad terram referatur conditio B ejus propter quem facta est terra.

CAP. XXVI. *Utrum de ipsis elementis facta sunt quæ ad ornatu illorum facta sunt.*

De ornatibus elementorum si interroget quis, utrumnam credendum sit ex ipsis ea quæque elementis esse condita ad quorum decorem vel pulchritudinem facta probantur, ut verbi gratia : quæ ad ornatu terræ facta sunt, non nisi de terra sumi potuerunt; hoc et si in aliis verum concedimus, non tamen in elemento aeris ullo modo probare valemus, cum manifeste volatilia legamus accepisse et ab aquis originem et in aere mansionem. Quod quare factum sit ut non (ad similitudinem aliorum quæ ad ornatu elementorum mundi creata sunt) ex ipso elemento materiam C sumerent in quo locum sortiri debuerunt, forte quis ab ipsius elementi materiam referat : quod quasi tantam aer corpulentiam non habuerit, ut animantium corpora quæ soidam materiam requirunt ex eo conderentur. Aquarum autem naturam magis terræ affinem plusque corpulentiam habentem, ac per hoc formandis corporibus aptiorem. Sed altior in his rebus sacramenti virtus objecta est.

CAP. XXVII. *Sacramentum quare pisces et aves de una materia facti sunt; et in una sede dispositi non sunt.*

Duo sunt genera animantium quæ ex una origine prodeunt; sed non unam mansionem sortiuntur. Pisces in originali sede permanent. Volatilia D sursum tolluntur, et fiunt quasi supra id quod facta sunt. Sic de una massa corruptibilis naturæ, et sua mutabilitate defluentis universa generis humani propago trahitur, sed aliis deorsum in ea qua nati sunt corruptione juste derelictis; aliis sursum dono gratiæ ad sortem cœlestis patriæ elevatis, iudicii servatur æquitas.

CAP. XXVIII. *Quare opera conditionis prius commemorantur; deinde opera restorationis.*

Perquam multa sunt alia quæ de his diebus mystica dici potuerunt. Sed nos quasi extra materiam nostram cursim ista perstrinximus, ut ad eandem materiam tractandam quasi ex præcedenti accessum convenientiorem haberemus. Nos siquidem propositum habemus de sacramento re-

demptionis humanæ (quod a principio in operibus restorationis formatum est) quantum Dominus dederit in hoc opere tractare. Sed quia opera conditionis tempore priora fuerunt, ab his exordium sermonis sumpsimus, ut inde ad reliqua quæ sequuntur suo ordine viam faceremus. Dicimus namque opera conditionis creationem universorum, quando facta sunt ut essent quæ non erant; opera vero restorationis quibus impletum est vel figuratum est sacramentum redemptionis quo reparata sunt quæ perierant. Ergo opera conditionis sunt quæ in principio mundi sex diebus facta sunt; opera vero restorationis quæ a principio mundi propter reparationem hominis sex ætatibus fiunt; quæ ut brevi definitione stringamus, opera restorationis esse dicimus incarnationem Verbi, et quæ in carne et per carnem gessit Verbum cum omnibus sacramentis suis; sive iis quæ ab initio mundi ad ipsam incarnationem figurandam præcesserunt, sive iis quæ usque in finem sæculi ad ipsam annuntiandam et prædicandam subsequuntur. De his loquitur omnis divina Scriptura, et de his et pro his facta est omnis divina Scriptura; quia, quemadmodum libri gentilium opera conditionis investigant, et tractant, sic divina eloquia ad opera restorationis tractanda et commendanda maxime operam dant.

CAP. XXIX. *Quod in operibus restorationis maxime versatur tractatio.*

Ergo in operibus restorationis a principio redemptionis mysterium investigandum est; et si hoc diligenter in his omnibus secundum seriem temporum et successiones generationum ac dispositionem præceptorum inquirimus, summan totam divinarum Scripturarum fidenter nos attigisse pronuntiamus. Hoc autem incipiendum est a conditione primi parentis; et cernendum paulatim progredientibus nobis semper ad ea quæ ordine subsequuntur. Sed breviter in clausula ipsa supradicta colligimus, ad intelligentiam dicendorum comparandam. Opera ergo conditionis, id est mundus iste sensibilis cum omnibus elementis suis in materia quidem ante omnem diem in tempore pariter et cum tempore facta sunt; postea sex diebus in formam disposita : tribus primis diebus ordinata, et sequentibus tribus ornata. Novissime sexta die factus est homo Adam et Eva, propter quem facta sunt cætera omnia; et ipse in paradiso collocatus est : primo mansurus ibi et operaturus ut post opus consummatum et obedientiam impletam exinde illuc proveheretur ubi erat semper mansurus. Sed, quia sequentis operis seriem, a conditione primi hominis deducere instituimus, justum est ut in ipsius exordio libri, primum causam conditionis humanæ investigemus, ut simul demonstretur et primum rationabiliter a Deo conditus, et postmodum misericorditer reparatus. Ibi quoque dum conderetur gratuito factum opus rationabile; et hic dum redimeretur rationabiliter impletum opus gratiæ.

CAP. XXX. *Quatuor esse per quæ sermo subsequens decurrit.*

Quatuor igitur sunt per quæ sermo subsequens ordine decurrere debet, id est, primum quare

A creatus sit homo; deinde qualis creatus sit; deinde qualiter lapsus sit; postremo autem qualiter sit reparatus.

PARS SECUNDA.

DE CAUSA CREATIONIS HOMINIS, ET DE CAUSIS PRIMORDIALIBUS RERUM OMNIUM.

[CAP. I.] In principio operis, quod vestra instantia magis quam alacritate propria aggressus sum, mundi hujus sensibilis originem et dispositionem, quam brevissimo potui sermone et qui maxime, ut propositum nobis fuerat introducendis conveniat, explicui; nunc vero consequens est ut creationem hominis (propter quem mundus ipse factus est) sermone prosequamur eo sane ordine loquendo incedentes quem Creator ipse rerum demonstravit operando. Prius siquidem opifex Deus mundum fecit: ac deinde hominem possessorem et dominum mundi, ut cæteris omnibus jure conditionis dominaretur homo, ipsi a quo factus fuerat soli voluntaria libertate subjectus. Unde constat creationem hominis, rerum omnium visibilium conditione posteriorem quidem tempore, sed causa priorem fuisse: quia qui factus est post omnia, propter eum omnia facta sunt. Causa ergo conditionis humanæ ante omnia est: et ipsam investigare oportet supra omnia et ante omnia quæ tempore orta sunt, et ante tempora ordinata sunt. Si enim omnia Deus fecit propter hominem, causa omnium homo est; et causaliter homo prior omnibus est, ipsum vero propter quod homo factus est prius homine est; et multo ante omnia quibus homo causaliter prior est. Id autem propter quod factus est homo, quid aliud erit nisi ipse a quo factus est homo? Si ergo causa mundi homo est, quia propter hominem factus est mundus et causa hominis Deus est, quia propter Deum factus est homo; ergo Deus erat et mundus non erat, neque homo erat; et factus est propter Deum homo qui non erat et mundus propter hominem qui necdum erat; et quasi eadem causa videbatur quod factus est homo propter Deum et quod propter hominem mundus factus est. Nam et homo factus est ut Deo serviret homini propter quem factus est; et mundus factus est ut serviret homini propter quem factus est. Et quasi idem erat et idem non erat; quia idem non erat propter quos erat. Deus perfectus erat et plenus bono consummato; neque opus habuit aliunde juvari, quoniam nec minui potuit æternus, nec immensus augeri. Homo vero natura egens erat alieni auxilii, quo vel conservaret quod mutabile acceperat, vel augeret quod non consummatum habebat. Ita positus est in medio homo, ut et ei serviretur et ipse serviret, et acciperet utrinque ipse, et totum sibi vindicaret; et reflueret totum ad bonum hominis, et quod accepit obsequium et quod impendit. Voluit enim Deus ut ab homine

B sibi serviretur: sic tamen ut ea servitute non Deus sed homo ipse serviens juvaretur, et voluit ut mundus serviret homini, et exinde similiter juvaretur homo, et totum hominis esset, bonum, quia propter hominem totum hoc factum est. Ergo totum bonum hominis erat: videlicet et quod factum est propter ipsum, et propter quod factus est ipse. Sed aliud bonum deorsum erat et de subtus sumebatur ad necessitatem, aliud bonum sursum erat, et desuper sumebatur ad felicitatem. Bonum quippe illud quod in creatura positum erat, bonum erat necessitatis: quod vero in Creatore erat bonum, bonum erat felicitatis. Et utrumque ad hominem ferebatur quia utrumque homini debebatur; quia propter alterum factus est homo ut illud possideret et frueretur; alterum propter hominem factum est ut illud acciperet et juvaretur. In tantum ergo rationalis creaturæ conditio cæteris omnibus quæ propter ipsam facta sunt excellentior esse probatur, quod omnium causa ipsa est. Causa vero ejus alia nulla est, nisi ipse a quo ipsa est. Sicut enim ab ipsa est, ut aliquid esset; sic propter ipsum est, ut beate esset; alterum sumens ab ipso, hoc est quod esset; alterum in ipso, hoc est quod beate esset. Sed dicet aliquis: Quare Deus creaturam fecit si juvari ipse non potuit per creaturam? qui alteri fecit quod sibi non fecit quando alter nemo erat nisi ipse qui fecit. Quasi enim pro nihilo factum esse videtur et causam non habuisse, ut fieret quod ita factum est: ut inde nec juvaretur ille qui fecit quia perfectus non eguit; nec alter inde juvaretur, quia præter ipsum qui juvari posset alter non fuit. Et hoc fortassis diligentius consideratum aliquem movere possit: propterea causam conditionis rationalium quam in solo rerum auctore constituimus, non solum pro hominibus de quibus sermo propositus erat, verum etiam pro angelis; quoniam et ipsi sicut ejusdem naturæ participes sunt, ita quoque ab eodem fonte originis causam trahunt: generali quadam consideratione investigare oportet; quoniam in ipsa principium consistit universorum quæ facta sunt.

CAP. II. *De causis primordialibus et effectibus earum.*

Rerum omnium ordo dispositioque a summo usque ad imum, in universitatis hujus compage ita sese causis quibusdam rationumque genituris prosequitur, ut omnium quæ sunt, nihil inconnexum aut separabile natura externumque inveniatur. Quæcunque enim sunt rerum omnium, aut causæ inveniuntur subsequentium effectuum

esse, aut effectus præcedentium causarum. Et rerum quidem aliæ causæ tantum sunt, non etiam effectus : sicut prima omnium causa. Aliæ effectus tantum, non etiam causæ ; sicut ultima et postrema universorum. Aliæ autem et causæ sunt ad posteriora quæ generant ; et ad priora a quibus generantur effectus ; et sicut his quæ ultima sunt et effectus tantum priorum nihil posterius cernitur ; sic quidem iis quæ prima sunt et causæ tantum subsequentium, nihil prius invenitur. De mediis autem quæcunque priora sunt, magis causæ nominantur, et minus effectus. Quæcunque vero posteriora sunt, magis sunt effectus ; et minus causæ, et prima causalissima. Et quæ prima sunt post prima, primi sunt effectus ; et quæ ultima sunt ante ultima, causæ ultimæ, et ultima generata, et prima generantia. Primæ autem causæ aliæ creatæ sunt et quæ sunt in suo genere primæ, aliæ increatæ et quæ universaliter primæ sunt. Quæ enim in suo genere primæ sunt, ad aliquid primæ sunt ; sed universaliter primæ non sunt ; quoniam etsi præcedunt quæ subsequuntur omnia, habent tamen et ipsæ aliquid quo posteriores inveniantur, quoniam non præcedunt omnia. In hac enim universitate rerum omnium, ita cunctis causaliter coherentibus aliquid primum invenitur, ut ex his omnibus nihil prius esse possit, quoniam ipsum ex omnibus primum est omnium ; et tamen ipso aliquid prius esse necesse est, quoniam ex omnibus est quibus universaliter aliquid prius est. His vero causis quæ universaliter primæ sunt, nihil prius est ; quoniam ipsæ primæ sunt omnium, nec habent alias causas ipsæ priores ; quoniam omnium causæ ipsæ sunt.

CAP. III. *De generatione causarum primordialium.*

Hæc autem sine motu efficiunt et generant sine traductione ; quoniam æternitas nec in suo statu deseruit tempora ordinans neque ex suo substantiam ministravit corruptibilia creans sed manens quod erat, fecit quod non erat, in se continens potestatem faciendi, non sumens ex se materiam facti, Neque enim degeneravit inferiora condens ut natura in ipsa descenderet, quibus dedit initium ; quoniam et hoc ipsum omnipotentiae ejus natura continebat sine natura naturam creare, qua initium sumerent quæ non erant, quoniam opus et factor natura idem esse non poterunt. Sicut ergo in faciendis se non minuit æternitas ; sic in factis se non auxit immensitas. Sed ante facta sine defectu plena consistit ; et post facta sine motu indeficiens permansit. Nihil novum assumens, nihil antiquum amittens ; totum dans et nihil abiciens. Hæc prima causa rerum omnium secundum se et propter se operata est opus suum ; secundum se, quoniam extrinsecus operis sui formam non accepit ; propter se, quoniam aliunde causam operandi non habuit. Fecit enim ad similitudinem suam, quod disponebat ad participationem sui, ut ex ipsa eadem formam traheret, quod cum ipsa idem bonum possidere debuisset.

CAP. IV. *Quæ sit prima causa conditionis rationalium.*

Hinc ergo primam causam sumpsit creaturæ rationalis conditio, quod voluit Deus æterna bonitate suæ beatitudinis participes fieri quam vidit et communicari posse, et minui omnino non posse. Illud itaque bonum quod ipse erat et quo ipse beatus erat, bonitate sola non necessitate trahebatur ad communicandum. Quoniam et optimi erat prodesse velle, et potentissimi noceri non posse.

CAP. V. *Quod divinæ voluntati et bonitas adfuit et potestas,*

Divina enim voluntas sola bonitate perfecta non fuisset, nisi pariter adfuisset potestas ; quoniam id quod bonitate præeunte voluit, potestate subsequente adimplevit. In prædestinatione itaque creandorum operata est bonitas : in creatione autem prædestinatorum operata est potestas, in beatificatione vero creatorum potestas simul et bonitas.

CAP. VI. *De tribus perfectis et perficientibus omnia.*

Erant enim tria quædam, et hæc tria erant unum ; et æterna erant tria hæc ; et nihil perfectum esse poterat sine his tribus, et cum his nihil diminutum. Constabat enim ut si adessent tria hæc, nihil perfectum deesset ; et si deesset de his tribus unum, aliquid consummatum esse non posset. Et hæc tria erant potentia, sapientia, voluntas : et ad omnem effectum concurrunt tria hæc, nec aliquid absolvitur nisi ista adfuerint. Voluntas movet, scientia disponit, potestas operatur. Et si horum discretionem proponas non est posse illud quod scire neque scire illud quod velle ; et tamen Deo unum sunt posse, scire et velle. Et discernit illa ratio, et natura non dividit ; et venit nobis Trinitas indivisa quæ totum continet ; et sine ipsa totum est nihil. Quidquid de Deo vere dicitur, aut pie credi potest in Deo, hæc tria continent ; potestas, sapientia et bonitas. Et plena sunt hæc tria pariter.

Si immensum nominas, si incorruptum dicis, si æternum, si incommutabilem, et quæcunque horum similia : totum hoc potestatis est. Si scientem appellas, si providum, si inspectorem, si scrutantem et considerantem, et discernentem : totum hoc sapientiae est. Si mitem, si mansuetum, si compatiens et benignum, vel quæcunque hujusmodi similia sunt vocas : totum hoc bonitatis est. Et nihil est quod in istis non est ; et quod in istis est, plenum est et consummatum totum. Propterea tria hæc specialiter discreta sunt ; et suscepit fides catholica Trinitatem, quam nec numero augeri voluit, ne extra tria aliquid confiteri videretur ; nec natura confundere, ne trium aliquid negare convinceretur. Et invenit in Deo tria esse ; et in Deo tria esse. Nec propterea tria non esse, quia unum erant. Neque unum non esse, propterea quod tria erant : et tribus admonita, dixit tres personas tria ; quia naturaliter Deus erant, et una substantia, et ideo unus Deus ; et assignavit potestatem Patri, sapientiam Filio, bonitatem Spiritui sancto ; et confessa est Trinitatem Patrem et Filium et Spiritum sanctum.

CAP. VII. *Quod tria hæc de Deo secundum substantiam dicuntur.*

Et videbatur Filius quasi non de suo potens. Quia potentia Patris erat, neque Pater de suo sapiens, quia sapientia Filii erat; neque Pater vel Filius de suo bonus, quia Spiritus sancti bonitas erat; et si hoc diceretur scandalum patiebatur veritas, et unitas scissionem; nec poterat in tribus perfectus dici unus, cui proprium deesset aliquid, quod alter singulare haberet. Propterea potentia Patris erat, et Filii erat, et Spiritu sancti erat; et substantialiter erat, et æqualiter erat. Et sapientia Filii erat, et Patris erat, et Spiritus sancti erat; et substantialiter erat, et æqualiter. Et bonitas Spiritus sancti erat, et Patris erat, et Filii erat; et substantialiter erat, et æqualiter erat, et tamen causa erat, ut personaliter distingueretur quod substantialiter idem erat.

CAP. VIII. *Quare hæc tria cum secundum substantiam dicuntur quasi propria in quibusdam locis personis attributa inveniuntur.*

Neque his tribus secundum proprietatem fides personas significavit, quia secundum substantiam erant; sed hæc tria secundum necessariam notionem personis assignavit ut assereret quod secundum communionem naturæ erant. Nominandus erat in Trinitate Pater et Filius; et sumpta sunt vocabula ipsa ab usu humano, cui primo data sunt. Et quod secundum aliquid tantum simile erat, in toto similiter dicendum erat. Et cavet prudentia eloquii sacri ne plena similitudo crederetur inter disparia, si in deitate Pater prior aut Filius posterior diceretur. Sic enim se in hominibus natura habet ut Pater esse non possit, qui non Filio fuerit prior; neque Filius qui Patre posterior non sit; ideo Patri potentia assignata est, et sapientia Filio; non quia magis erat, sed quia minus esse credi poterat. Dixerat enim Scriptura sancta quod Deus Pater est; et audivit hoc homo, qui hominem Patrem viderat, Deum Patrem non viderat; et cogitare cœpit secundum hominem quem viderat ævum quoddam prolixum et multitudinem annorum præteritorum et senectutis defectum; et occurrit Scriptura et dixit Patrem potentem ne crederes impotentem aut minus potentem; nec solum potentem, sed etiam omnipotentem. Non ergo quia solus hoc est Pater, solus hoc esse dicebatur; sed quia minus hoc esse solus Pater putabatur. Rursum cum diceret Scriptura Filium Deum, ne putaret homo qui humana noverat, divina non noverat, minorationem quamdam sensus et intelligentiæ esse in Filio, quasi adhuc infra perfectionem ætatis consummatæ, addidit sapientem; non quia singulariter hoc ipse erat quod esse commune omnibus erat; sed quia singulariter ipse erat de quo magis an hoc esset dubitari poterat. Vocatus est etiam Spiritus Deus et dictus est Spiritum habere Deus; et videbatur hoc quasi nomen inflationis et tumoris; et consternebatur conscientia humana ad Deum pro rigore et crudelitate; et subsequuta est Scriptura, et temperavit dictum suum

A Spiritum benignum nominans, ne crudelis putaretur qui mitis erat; et distincta sunt personaliter quæ substantialiter communia erant, ut humana mens divinorum veritatem non secundum humana æstimare diceret, cum contra consuetudinem humanam quædam de Deo dici audiret. Deus ergo Trinitas trina hac virtute omnia opera sua consummavit, ut perfectum perfecta sequerentur, et æmulerentur auctorem suum cuncta quæ fecerat. Quidquid enim in tempore apparuit, ante tempora in æternitate dispositum fuit; et ipsa dispositio æterna, coæternam habuit causam omnium rerum voluntatem Creatoris, qua factum est ut fieret quidquid factum est, et ipsa facta non est.

B CAP. IX. *Quod sapientia Dei cum et una sit in se, secundum nos diversa nomina sortitur.*

Divina autem sapientia et scientia vocatur, et præscientia, et dispositio, et prædestinatio, et providentia. Scientia existentium, præscientia futurorum, dispositio faciendorum, prædestinatio salvandorum, providentia subjectorum. Et totum hoc una erat sapientia, et una dispositio, et ipsa æterna erat; et cum ipsa coæterna voluntas erat, et secundum voluntatem ipsa dispositio erat et tamen voluntate posterior non erat.

CAP. X. *Quod voluntas Dei æterna fuit de opere temporali.*

C Secundum voluntatem quippe disposuit quod voluntate facturus fuit; et voluntas æterna fuit, et opus voluntatis æternum non fuit. Semper enim voluit ut faceret, et non voluit ut semper faceret; sed ut aliquando faceret, quod semper voluit ut aliquando faceret. Sic voluntas æterna fuit de opere temporali; quoniam et ipsum tempus in æterna voluntate fuit, quando fieret quod futurum fuit. Duo itaque hæc in Creatore pariter erant bonitas et sapientia, et hæc æterna erant; et aderat simul potestas coæterna, et bonitate voluit, sapientia disposuit, potestate fecit. Et videtur quasi quædam esse distinctio et successio temporalis; et demonstrat se considerationi prima bonitas, quia per eam voluit Deus, deinde sapientia, quia per eam disposuit, novissima potestas quia per eam fecit; quoniam ordo videtur esse, et fuisse voluntas prima, et post eam dispositio, et novissime operatio subsequuta. Nisi enim voluisset non disposuisset, et si non disposuisset, non fecisset. Et occurrit magna ratio, quia semper in hominibus præcedit voluntas consilium, et consilium opus subsequitur. Sed quid facimus? Nunquid audebimus inducere tempora in æternitatem? Nam si hæc in Deo sunt quemadmodum in hominibus, aliquid in eo prius fuit, aliquid posterius; et non totus Deus Deus æternus est. Sed hoc nefas est confideri.

D CAP. XI. *Quod tria in Deo coæterna fuerunt.*

Itaque æterna bonitate semper voluit, et æterna sapientia semper disposuit, quod coæterna potestate aliquando facit. Et erant simul semper bonitas, sapientia, et potestas; nec dividi vel separari ab invicem tempore poterant quæ sub-

tantialiter idem erant, et ab his formam dedit A
 oderi suo artifex Deus, quibus consummata sunt
 omnia ab ævo inchoationis, et æternitatis princi-
 pio ordinata.

CAP. XII. *Quod tria visibilia mundi, tria in-
 visibilia Dei demonstrant.*

Et inventa est in tribus his Trinitas ineffabilis
 quæ in Creatore quidem unum sunt, sed per
 creaturæ speciem divisim se ad cognitionem ef-
 fundunt. Suscepit enim formam potestatis rerum
 immensitas; sapientiæ pulchritudo, bonitatis uti-
 litas. Et videbantur hæc foris et concurrebant
 cum alio simulacro quod intus perfectius erat.

CAP. XIII. *Quod similitudo Dei in rationali
 creatura perfectior est quam foris.*

Rationalis enim creatura venit habens in se B
 perfectiorem horum similitudinem in voluntate
 et consilio et potentia; et comparavit quæ foris
 invenit cum his quæ habuit intus, et conjunxit
 duo hæc, ut per visibilia invisibilia videret. Et
 vidit Creatoris potentiam et sapientiam et boni-
 tatem a semet-ipsa, per ea quæ foris apparuerunt
 in agnitionem excitata. Et hæc erant quasi ad-
 monitio et recordatio prima trinum esse Deum;
 sed nondum perfecta consummatio agnitionis,
 quoniam ad substantiam erant; nec poterant
 singulariter dividi quæ unum erant. Non enim
 singulariter personæ Patris potentia erat quæ
 Filii erat et Spiritus sancti erat; neque singula-
 riter sapientia personæ Filii erat, quæ Patris
 erat, et Spiritus sancti erat; neque singula- C
 riter personæ Spiritus sancti bonitas erat, quæ
 Patris erat, et Filii erat; sed prædicabatur Tri-
 nitas ex istis, non significabatur in istis; et tamen
 hæc tria æterna erant, et causa omnium erant
 et per hæc facta sunt omnia, et ipsa non sunt fac-
 ta; et assignavimus bonitati voluntatem, et sa-
 pientiæ dispositionem; et potestati operationem.
 Et oboritur conquisitio gravis et investigatio
 profunda de voluntate Dei, et de præscientia
 illius, et providentia, et dispositione, et potestate.
 Hæc enim omnia in causis rerum consistunt, et
 obijciunt quæ quæstionem investigationi propo-
 sitæ.

CAP. XIV. *De scientia et præscientia Dei; et quod ex ea
 in rebus necessitas provenire videtur.*

Videtur enim in Deum necessitas cadere re- D
 rum faciendarum, quasi Creator esse non posset
 nisi creatura esset. Deinde ex ipsa præscientia et
 providentia Dei alia necessitas in rebus factis
 vel faciendis provenire, quasi fieri non possit ut
 non eveniat quod prævisum est vel præscitum a
 Deo; quod utrumque pari inconvenientia animum
 pulsat et considerationem perturbat. Primum
 ergo considerandum est qua ratione rerum fa-
 ciendarum necessitas in Deum cadere videatur
 ex præscientia et providentia ex dispositione
 et prædestinatione eorum quæ facienda fuerant
 ab ipso. Omnis enim scientia, et præscientia, et
 providentia, et dispositio vel prædestinatio ad
 aliquid esse videtur, et alicujus esse videtur. Om-
 nis quippe scientia sicut alicujus est quia in ali-

quo est; ita alicujus est quia de aliquo est. Om-
 nis enim qui scit, aliquid scit; et non qui scit
 aliquid, nihil scit. Scientia quippe de nullo est;
 et ipsa nulla est. Omnis ergo scientia de aliquo
 est; quia si nihil esset de quo scientia esset,
 scientia nulla esset. Non ergo in Deo æterna
 scientia vel præscientia esset nisi futurum esset
 aliquid de quo esset. Si ergo creatum nihil vel
 creandum fuisset, nihil in Creatore scitum vel
 præscitum fuisset. Ac per hoc scientia nulla vel
 præscientia fuisset. Si autem scientia nulla in
 Creatore fuisset, manifeste consequitur, quoniam
 nec ipse Creator fuisset; qui utique sine scientia
 esse non potuisset, cui idem est esse quod scire.
 Ut ergo scientia vel præscientia in Creatore esse
 potuisset, necesse erat aliquid esse vel futurum
 esse de quo esse potuisset: cum sicut dictum est
 si de nihilo esset nulla esset. Omnis enim scientia
 alicujus est scientia, et de aliquo est. Si ergo ex
 creaturix pendet præscientia Creatoris causaliter,
 prius esse videbitur quod creatum est, ipso qui
 creavit illud.

CAP. XV. *Quomodo omnia in Deo ab æterno
 erant priusquam in semetipsis subsisterent; et
 eorum illic non præscientia, sed scientia erat.*

An dicemus quod omnia in Creatore ab æterno
 increata fuerunt quæ ab ipso temporaliter creata
 sunt, et illic sciebantur ubi habebantur; et eo
 modo sciebantur quomodo habebantur; et non
 cognovit aliquid extra se Deus qui omnia habe-
 bat in se? Nec ideo ibi fuerunt, quia hic fuerunt;
 nec causa illorum fuisse credatur ex istis, neque
 ideo huc venerunt quia ibi fuerunt, quasi esse
 non potuissent illa sine istis. Nam et illa fuissent
 etiam si ista ex illis futura non fuissent; tantum
 istorum causa non fuissent, si ista futura non
 fuissent.

CAP. XVI. *Si res futuræ non fuissent sapien-
 tia Dei scientia esset, sed præscientia non
 diceretur.*

Et fuisset quidem scientia eorum quæ essent;
 præscientia autem non fuisset eorum quæ futura
 non essent. Noc idcirco minus aliquid in Creato-
 re fuisset si præscientia eorum quæ non essent
 futura non fuisset; quia ipsa quæ præscientia est
 scientia fuisset, etiam si præscientia non fuisset,
 quoniam futurum aliquid non fuisset.

CAP. XVII. *Quomodo utrumque æternum est,
 et præscitum esse et futurum esse.*

Nunc autem quod ab æterno præscitum est ab
 æterno futurum est; et non est æternum ipsum
 quod futurum est. Quia si æternum esset, futurum
 non esset sed præsens. Et non prius præscitum
 fuit quam futurum fuit sed prius præscitum fuit,
 et prius futurum fuit quam fuit. Et antequam fuit,
 quando adhuc futurum fuit, potuit esse secundum
 contingens ut non fieret; et hoc semper potuit esse,
 quandiu futurum fuit ut non fieret, sicut semper
 futurum fuit ut fieret. Quod futurum fuit ad hoc
 spectabat quod futurum fuit; quod esse potuit,
 ad hoc spectabat quod esse potuit et futurum
 non fuit. Et currebant simul ab æterno duo hæc

quod futurum fuit; et quod esse potuit quod futurum non fuit.

CAP. XVIII. *Quomodo si rerum ventus mutarentur, præscientia tamen non mutaretur.*

Et si factum fuisset quod esse potuit, et tamen futurum non fuit, futurum fuisset et præscitum quod futurum non fuit, nec præscientia hujus futuri mutata fuisset; sed nunquam habita, quia futurum non fuisset. Quod autem prædestinavit Deus facturum se disposuit; nec prædestinavit nisi quod facturum fuit. Præscivit autem quædam qui facturum non fuit; quia præscivit omnem quod futurum fuit, in quo quædam futura fuerunt quæ facturum fuit; quædam quæ permissurus, propter hoc aliquid amplius prædestinatio habere videtur quam præscientia, quia præscientia etiam de alieno est; autem prædestinatio nisi de proprio esse non potest.

CAP. XIX. *De providentia Dei, et quod duplex est providentia Dei. in suis et alienis.*

Si autem quæras de providentia Dei, nos recte dicimus quod providentia est cura eorum quæ exhibenda sunt subjectis, et quæ commissis convenit impertiri. Scriptum est, quoniam ipsi *cura est de omnibus* (Sap. xii.) Hæc est ergo providentia illa qua Deus curat de omnibus quæ fecit; nihil derelinquit ex omnibus quæ pertinent ad ipsum, et quæ subjecta sunt ipsi, sed providet singulis ut habeat unumquodque quod sibi debetur et convenit. Secundum hanc itaque universalem providentiam cunctorum non solum suis quæ bona fecit, sed alienis quoque quæ ipse mala non fecit sed permisit; quod debitum est, dispensat, ut nihil in regno suo justam ordinationem evadat. Nam et ipsa iniquitas ex hac providentia stipem habet, et non potuit vel ipsa malitia in oblivionem venire apud provisorem omnium. Vis scire quæ sunt iniquitatis et peccati stipendia? Scriptum est: *Stipendia autem peccati mors; gratia autem Dei vita æterna* (Rom vi). Stipendia peccati mors; stipendia justitiæ vita. Peccato datur mors, justitiæ vita; culpæ poena, virtuti gloria. Unumquodque quod suum est accipit. Hæc est providentia: utrinque operatur in suo et in alieno. In suo quod fecit, in alieno quod permisit. Cuncta illi subjecta sunt, et providet omnibus, præsidens omnibus: creaturæ gubernationem, justitiæ glorificationem, malitiæ damnationem.

CAP. XX. *De dispositione divina.*

Simili modo dispositio divina dupliciter consideratur. Bona quippe dispositionem desuper habent: et ut sint quia bona sunt, et ut sic sint quia ordinata sunt. Mala vero ex dispositione superna non habent quæ sunt quia mala sunt; et tamen habent quod sic sunt, quia ordinata sunt. Deus enim malum non facit; sed cum factum est, inordinatum esse non permittit; quia malorum auctor non est, sed ordinator.

CAP. XXI. *De prædestinatione divina.*

Prædestinatio est gratiæ præparatio. Propositum ergo Dei in quo gratiam electis suis dare disposuit ipsum est prædestinatio, quæ idcirco præ-

destinatio vocatur; quoniam in ea quod faciendum fuit, dispositum est priusquam fuit. Potest autem prædestinatio generaliter aliquando intelligi ipsa faciendorum dispositio; ut dicatur Deus quidquid sic facturum fuit ab æterno prædestinasse. Quod autem facturum non fuit sed permissurus non prædestinasse, sed præcisse solum.

CAP. XXII. *De potestate Dei et quod potestas dupliciter consideratur in Deo esse: et utroque modo Deum omnipotentem esse.*

Sicut de sapientia Dei quædam secundum tempus diximus, ita et de potestate ejus aliqua ad eruditionem legentium commemorare oportet. Potestas duplex est: altera ad aliquid faciendum, altera ad nihil patiendum. Secundum utramque Deus omnipotens verissime affirmatur. Quia nec aliquid est quod ei ad patiendum corruptionem possit inferre, nec aliquid quod ad faciendum impedimentum afferre. Omnia quippe facere potest, præter id solum quod sine ejus læsione fieri non potest; in quo tamen non minus omnipotens est, quia, si id posset, omnipotens non esset. Dico ergo quod Deus omnia potest; et tamen se ipsum destruere non potest. Hoc enim posse posse non esset, sed non posse. Itaque omnia potest Deus, quæ posse potentia est. Et ideo vere omnipotens est, quia impotens esse non potest. Eant ergo nunc et de suo sensu gloriantur qui opera divina ratione se putant discutere, et ejus potentiam submensura coarctare. Cum enim dicunt: Hucusque potest et non amplius; quid hoc est aliud quam ejus potentiam quæ infinita est concludere et restringere ad mensuram? aiunt enim: Non potest Deus aliud facere quam facit, nec melius facere quam facit. Si enim aliud potest facere quam facit, potest facere quod non prævidit; et si potest facere quod non prævidit, potest sine providentia operari Deus; quia omne quod prævidit se facturum, facit, nec facit aliquid quod non prævidit. Si ergo non potest providentia ejus aut mutari ut aliud fiat quam prævisum est; aut cassari, ut non fiat quod provisum est, necesse est totum fieri quod provisum est, et nihil fieri quod provisum non est. Porro quidquid fit provisum esse constat; et quidquid provisum est, fieri dubium non est. Quod si præter providentiam fieri aliquid impossibile est (omne autem quod provisum est esse, fieri necesse est) aliud fieri quam fit nulla ratione possibile est. Amplius quidquid facit Deus, si melius potest facere quam facit, in hoc ipso non bene facit, quod optime quidem non facit quod facit. Melius enim faceret si quod facit melius faceret. Facere quippe et nolle melius facere, etiam bonum facientis male est facere. Sed hoc pia mens in Deum dici non sustinet; et ob hoc proximum videtur et consequens, quod melius facere non potest quam facit qui sic facit ut non faciat male in eo quod sic facit. Ejusmodi causis atque rationibus quidam inducuntur ut dicant Deum suorum operum mensura ac lege ita astrictum atque alligatum, ut præter quam facit, quidquam nec aliud facere possit nec melius.

Ac per hoc plane infinitam illam atque immensam divinitatis potentiam sub termino ac mensura alligare convincuntur, qui usque ad aliquid quod vere finem ipsum habet eam extendunt et ultra negant procedere. Certum est enim quod omne quod factum est *in numero pondere, et mensura* (*Sap. xi*) legitimum terminum et finem suum habet. Et idcirco, si ad operis mensuram modumque Creatoris potentia componitur, ipsa procul dubio et fine et mensura terminari declaratur. Quapropter, ne vel his quæ videntur rationes sine causa assensum negare videamur, vel omnino creduli sine consideratione falsum pro vero recipere, oportet pro compendio præsentī breviter ad ea quæ dicta sunt respondere. Primum considerum est utrum Deus ulla ratione neque mutata neque cassata sua providentia aliud facere possit quam facit. Constat enim quod omne quod fit ab æterno prævisum est futurum esse; qui ab æterno futurum est, quod ipsum tamen ab æterno non est. Et dicimus quod possibile est non fieri quod futurum est. Et si non fieret quod fiet, et non fieri possibile est, nunquam futurum fuisset nec prævisum. Quod quia fiet, et futurum semper est et prævisum est. Nulla ergo mutatio hic, aut cassatie providentiæ apparet; quia, sicut prævisum est, et fiet: sic si prævisum non esset, non fieret. Sed jam, inquiunt, prævisum est. Bene. Prævisum est, quod futurum est. Si autem impediretur eventus rei Et dicunt: Sed providentia mutari non potest nec cassari; eventus autem impediri potest ut non fiat quia futurum est. (Quod fieri potest) mutaretur, vel cassaretur providentia, quod fieri omnino non potest. Sed nos ad hoc respondemus, quod si mutaretur eventus quod fieri potest, nec mutaretur nec cassaretur providentia; quia hoc omnino fieri non potest. Sed potius nunquam fuisset prævisum quod nunquam fuerat futurum; et constaret providentia in eo ut non fieret; sicut modo in eo consisti ut fieret non mutata ut post aliam alia esset; sed ut nunquam alia esset. Ergo Deus aliud potest facere quam facit, ut tamen ipse aliud faciendo alius non sit. Sed sive idem sive aliud faciat; ipse tamen semper sit idem. Nunc illud restat ut discutiamus an ne melius aliquid facere possit quam facit Deus. Hic illi nostri scrutatores qui defecerunt scrutantes scrutationes, novum aliquid et vere novum, nec tam verum quam no- afferre se dicunt. Et dicunt singulas quidem creaturas per se consideratas a perfecto minus habere. Universitatem autem rerum omnium in tanta consummatione boni expressam, ut non possit

A esse melior quam est. Ubi mihi primum responderi exoptulo, cum dicunt universitatem rerum non posse meliorem esse quam est; qualiter id accipiendum sit quod dicunt meliorem eam esse non posse. Sive ideo non potest melior esse quia summe bona est ita ut nulla omnino boni perfectio ei desit, sive ideo non potest esse melior quia majus bonum quod ei deest capere ipsa non potest. Sed, si ita summe bona dicitur ut nulla ei boni perfectio desit, jam opus suum plane Creatori æquaretur; et vel extra metam extenditur quod intra est, vel infra immensitatem coarctatur quod summum est, quod utrumque pari inconvenientia impossibile est. Si vero ideo non potest melior esse, quia bonum amplius quod ei deest capere ipsa non potest, jam hoc ipsum non posse defectionis est non consummationis: et potest melior esse si fiat capax majoris boni, quia et hoc ipse qui facit potest. Ergo in se non potest, in Deo potest; quia ipsa non potest, sed Deus potest et quantum ipse potest dici non potest. Ergo ipse melior esse non potest. Sed quod fecit omne melius esse potest, si tamen ipse voluerit qui potest. Et ipse quod fecit melius facere potest; non tamen corrigens male factum, sed bene factum promovens in melius; non ut ipse quantum ad se melius faciat, sed ut quod fecit ipso identidem operante et in eodem perseverante melius fiat. Ergo summe potens est qui potest omne quod possibile est; nec ideo minus potest, quia impossibilia non potest, impossibilia posse non esset posse sed non posse. Itaque omnia potest Deus quæ posse potentia est; et ideo vere omnipotens est, quia impotens esse non potest. Cum sint ergo tria in Deo: sapientia, potentia, voluntas; primordiales causæ a voluntate quidem divina quasi prænascuntur, per sapientiam diriguntur, per potentiam producuntur. Voluntas enim movet, sapientia disponit, potentia explicat. Hæc sunt æterna fundamenta causarum omnium et principium primum quæ ineffabilia et incomprehensibilia sunt omni creaturæ. Sicut enim æternitatem Dei non æquat tempus nec immensitatem locus; sic nec sapientiam ejus sensus, nec bonitatem virtus, nec potentiam opus. De voluntate Dei et providentia multa quærenda restant. Primum utrum vim facit rebus præscientia et providentia Dei. De quo jam multa dicta sunt. Postea de voluntate Dei de qua quædam dicenda sunt. Ita tamen ut prius ad ipsum fidei oculis contemplandum respiciamus quantum possibile et humanæ fragilitati.

PARS TERTIA.

DE COGNITIONE DIVINITATIS.

CAP. I. *Qualiter ab initio Deus agnitus est, et A quod unus, et quod trinus.*

Scriptura dicit: *Deum nemo vidit unquam* (Joan. I); tamen fides quod non videt credit. Et ex hoc meritum fidei constat non vidisse et credere. Unde pulchrum illud dictum est: Nam « si vides, non est fides. » Credit ergo fides quod non vidit; et non vidit quidem quod credit. Et vidit tamen aliquid per quod admonita est et excitata credere quod non vidit. Deus enim sic ab initio notitiam sui ab homine temperavit, ut sicut nunquam quid esset totum poterat comprehendere, sic quia esset nunquam prorsus posset ignorari.

CAP. II. *Quare Deus nec totus sciri, nec totus ignorari potest.*

Propterea quippe Deus a principio nec totus conscientiae humanae manifestus esse voluit, nec totus absconditus; ne si totus manifestus esset, meritum fides non haberet, nec infidelitas locum. Infidelitas enim de manifesto convinceretur; et fides de occulto non exerceretur. Si vero absconditus totus esset, fides quidem ad scientiam non adjuvaretur, et infidelitas de ignorantia excusaretur. Quocirca oportuit ut proderet se occultum Deus ne totus celaretur et prorsus nesciretur; et rursum ad aliquid proditum se et agnitum occultaret ne totus manifestaretur, ut aliquid esset quod cor hominis enutrieret cognitum, et rursus aliquid quod absconditum provocaret.

CAP. III. *Quibus modis cognitio Dei ad hominem venit.*

Et illud nunc primum considerandum est quomodo primum Deus occultus et absconditus et latens interim a corde humano deprensus est, ut sciri potuisset quia Deus est, vel quod erat credi. Modi sunt duo et viae duae, et manifestationes duae quibus a principio cordi humano latens proditus est et iudicatus occultus Deus; partim scilicet ratione humana, partim revelatione divina. Et ratio quidem humana duplici investigatione Deum deprehendit; partim videlicet in se, partim in iis quae erant extra se. Similiter et revelatio divina duplici insinuatione eum qui nesciebatur vel dubie credebatur et non cognitum indicavit, et partim creditum asseruit. Nam humanam ignorantiam nunc intus per aspirationem illuminans edocuit, tunc vero foris vel per doctrinae eruditionem instruxit, vel per miraculorum ostentionem confirmavit. Utrumque manifestationis divinae modum quo vel ratione humana Deus ab homine cognitus est, vel revelatione divina homini manifestatus, exponit Apostolus dicens: *Quod notum Dei erat, manifestum est in illis; Deus enim illis revelavit* (Rom. I). Et deinde subjungit: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur* (Ibid.).

PATROL. CLXXVI.

Cum enim dicit: Quod notum Dei erat, id est noscibile de Deo, ostendit nec totum absconditum, nec totum manifestum. Cum vero dicit: manifestum est in illis, et non dicit, manifestum est illis, ostendit plane quoniam non solum revelatione divina quae facta illis fuerat, sed etiam ratione humana in illis quae erat, notum illis factum erat. Cum autem subjungit: Deus autem illis revelavit, ostendit quia ratio humana ad haec sublimia et alta investiganda et intelligenda infirma et insufficienti omnino fuisset, nisi divina revelatio illi in adiutorium et firmamentum cognoscendae veritatis adjuncta fuisset. Postea ostenso eo qui intus erat investigationis vel revelationis modo, statim de illo qui foris sit utroque, sententiam simul subjungit, dicens: Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur. Invisibilia enim Dei quae intus erant et abscondita erant, per ea quae foris erant et nota erant visibilia sunt visa vel in conditione rerum a ratione humana, vel in gubernatione et administratione visibilia facta sunt revelatione divina.

CAP. IV. *Quod Deus trinus et unus; et quid in unitate et quid in trinitate.*

Ita ergo ab initio proditus est Deus conscientiae humanae et adjuta fides indicibus veritatis confessa est Deum esse, et ipsum unum. Deinde etiam trinum esse. Et in unitate quidem confessa est aeternitatem et immensitatem; in aeternitate autem incommutabilitatem; in immensitate autem simplicitatem, hoc est aeternitatem sine tempore, et immensitatem sine quantitate. In Trinitate vero confessa est communionem unitatis, aequalitatem immensitatis, coaeternitatem aeternitatis. Et communionem quidem unitatis sine divisione; aequalitatem immensitatis sine diminutione; coaeternitatem aeternitatis sine ordine vel successione. Hoc est singulis in unitate totum, in immensitate plenum, in aeternitate perfectum.

CAP. V. *Explicatio propositarum discretionum.*

Nunc oportet per singula quae proposita sunt currentem considerare, qualiter mens humana quae tam longe a Deo est, tanta de Deo potuerit comprehendere, vel ratione propria directa, vel revelatione divina adjuncta. Et primum usquequo ipsa humana ratio ex insito sibi lumine veritatis convaluerit, dignum est consideratione; ne si vel totum homini detur negare convincamur gratiam, aut si tollatur totum ignorantiam excusare. Itaque utrumque modum humanae investigationis ordine prosequamur, quo ratio hominis vel per se directa vel ab iis quae extra se naturalia erant visibilia admonita, ad verum cognoscendum enis-
sa est.

CAP. VI. *De illo cognitionis genere quo mens A auctorem suum natura clamat quæ se ab rationalis in se Deum videre potest.* tam ostendit.

Et primum quod in ea erat (quoniam et hoc illi erat primum et principale speculum veritatis contemplandæ) inspiciamus. In eo igitur primum et principaliter invisibilis Deus (quantum ad manifestationem expositum est) videri poterat quod illius imagini et similitudini proximum et cognatum magis factum erat. Hoc autem ipsa ratio erat et mens ratione utens quo ad primam similitudinem Dei facta erat, ut per se invenire posset eum a quo facta erat.

CAP. VII. *Quod se ipsam esse videt mens rationalis.*

Non enim (ut id loquamur quod primum occurrit) et scientibus nihil minus esse potest, se ipsam B esse aliquid ignorare potest, cum ex his omnibus quæ in se (hoc est in corpore suo) visibilia videt nihil se esse vel esse posse videt. Secernit ergo et dividit se per se ab eo toto quod visibile videt in se; et invisibilem omnino se esse videt; in eo quod se videt, et tamen videri se non posse videt. Videt ergo invisibilia esse; quæ tamen visibiliter non videt, quia se invisibilem esse videt et tamen visibiliter non videt.

CAP. VIII. *Et quod se cœpisse intelligit.*

Cum ergo de se dubitare non possit quoniam est (quia se ignorare non potest) cogitur ex se et hoc credere quod aliquando se cœpisse meminit; quoniam non semper est, quia se nescire non potest cum est. Cum ergo per se et in se cœpisse et C initium habuisse videat, nec hoc ignorare potest. Quoniam cum non fuit, sibi ipsi ut esset initium et subsistentiam dare omnino non potuit.

CAP. IX. *Quod Deus est et quod sine principio est.*

Ut ergo inciperet quod non erat ab alio factum est qui erat. Quem idcirco ipsum esse ab alio non cœpisse necesse est; quoniam qui ab alio esse accepit primus omnibus existendi auctor esse non potuit. Non ergo ab alio accipere esse potuit qui omnibus esse dedit, quem propterea semper fuisse et nunquam cœpisse fateri oportet; quoniam omne quod aliquando esse incœpit auctorem habuit per quem cœpit. Constat ergo nec dubitari ullo modo potest quod ille per quem cœpit quod non semper fuit nunquam cœpit, sed semper fuit. Illum autem D rerum auctorem et primum principium hoc modo ratio investigat; et inventum pietas veneratur, et adorandum fides prædicat Deum.

CAP. X. *Ejusdem rei argumentum foris in creaturis.*

Hoc autem ratio inventum in se probat, et in his quæ videt extra se; quia ortum et occasum habentia cuncta, sine auctore nec originem habere possent nec reparationem. Quæ in toto aliquando cœpisse idcirco dubium esse non potest; quia et in partibus suis sine cessatione quotidie et oriri videtur quod non est et præterire quod est. Omne autem quod mutabile est, aliquando non fuisse necesse est; quia quod stare non potuit cum præsens fuit, indicat se aliquando non fuisse priusquam fuit. Sic respondent qui foris sunt iis quæ intus videntur ad veritatem comprobendam et

CAP. XI. *Quod Deus est trinus et u-*
Itaque ratio per rationem Deum esse et venit alia ratio quæ non solum esse D unum esse et trinum comprobaret; at prius se deinde per ea quæ erant extra se factum se. Una pietas, una devotio, una Dominum unum et Deum unum. Sic dixi comprobavit in se, ne schisma mentium plura principia: et non esset certa salus. E esse et consonum magis veritati et consensu naturæ principium unum et finem unum habere possent conversionem quæ ab illarent omnia. Alioqui dissipationem esse tatis sine capite et principio et moderatore mavit illi natura foris, et contestata est dem veritatem; et dixit opus unum et a unum; et concordia una consilium unum administratio providentiam unam. Et matus est Deus unus, creator unus, moderat et rector; quia totum unum et unum.

CAP. XII. *Quod Deus vere et summe*

Approbavit hæc ratio et acquievit, et dixit unus, nec collectione diversorum ne turbareretur; nec compositione partium, ne massaretur; nec similitudine multorum, ne plerumque superflua vel singularitas imperfecta appareret. Omnis enim unitas in similitudine sola complurimorum, aut imperfectionem ostendit si minus habent singula, aut superfluum in toto, si perfecta sunt universa. est in his omnibus unitas vera, sed æmulum hæc unitatem, quia quodammodo appropinquat ei; sed non contingunt ad illam, quod unum non est; et quod sunt vere unum non sed uniuntur tantum et accedunt ad se. Eius simul esse et convenire in unum, unum. Nec tamen unum vere sunt; quoniam essent non sunt, nec est unum totum quod sunt autem unum oportet esse, et essentialiter esse, et immutabiliter unum esse, et summe esse. Quod enim essentialiter unum est, vere est: quod immutabiliter unum est, summe est. Quod autem in utroque bonum est, melius utrumque quam alterum tantum. Et bonum essentialiter unum esse; et immutabiliter esse; et utrumque esse melius est. Deus summum bonum est, et non potest deesse mo bono bonum quod melius est. Et suadeo optimo dare, quod melius est bonum. Et fatetur Deum suum et auctorem suum, et principium suum unum esse; quoniam hoc melius et vere unum esse; quoniam substantialiter et summe unum esse; quoniam invariabiliter

CAP. XIII. *Quod immutabilis est Deus.*

Et ascendit et transit ut probat quoniam in eo et quoniam variari et mutari non potest Deum. Non enim augeri potest qui immensus nec minui qui unus est. Nec loco mutari quod que est; nec tempore qui æternus est. Nec

tione qui sapientissimus est ; nec affectu qui optimus est.

CAP. XIV. *Quod rationem creatura recte considerata adjuvat ad cognoscendum Deum.*

Clamat creatura foris et probat ipsa rationem hanc, et commendat quoniam ita est. Et demonstrat summa pulchritudo operis perfectam esse sapientiam conditoris. Et apponit se perseverantia decoris ipsius. Et quod non minuitur quod institutum est primum bonum. Et dicit quod æterna est sapientia ejus et minui omnino non potest, nec decrescit aliquando plenitudo sensus illius a consummatione. Et exit ratione cum attestatione alia ; et videt quoniam voluntas Dei æterna est ; et ita sentire bonum est. Et quoniam hoc probat opus ejus quod non mutatur ; et ordo universitatis idem perseverans. Et adjicit ipsa rationem, quoniam nihil novum Deo est ut illud tunc vel nunc amare incipiat quod prius non noverit ; aut oblivisci sicut homo dilectionis antiquæ, ut in memoriam non veniat quod prius cognitum fuerat ; aut errare bonum existimans quod malum est, ut diligat illud quod non oportet ; et postea, quasi pœnitens et mutans cor et affectum varians cum cœperit agnoscere errorem suum. Quia hæc digna Deo non sunt, nec probat ratio ut ita sentiamus de illo qui sapiens est et bonus et perfectus ; et non invenitur mutabilitas in eo ulla, cum omnia genera mutabilitatis fuerint in consideratione adducta ; sive quæ in corporibus inveniuntur, sive quæ spirituum naturam contingunt.

CAP. XV. *Quibus modis corpora mutantur.*

Omne enim corpus aut loco mutatur, aut forma, aut tempore. Et quæ forma mutantur : aut augmentum suscipiunt, ad diminutionem, aut alterationem. Et quæ alterationem quidem suscipiunt non illis accedere quidquam videtur quod non erat, aut quod erat recedere probatur ; sed quod erat tantum alteratur, et aliter habetur. Et non fit sine loco hoc quoniam partes locum transmutant in eodem consistente toto ; et non fit tamen nisi secundum locum ; nec tamen dicitur secundum locum propter totum quod locum mutat, sed apparet tantum forma alia in toto propter partes quæ locum mutaverunt. Et ideo hæc mutatio secundum formam dicitur ; quoniam hæc in toto manifeste videtur. Et non dicitur secundum locum (cum tamen in partibus secundum locum sit) quoniam hæc manifeste non videtur. Et non est forma aliquid omnino nisi dispositio partium in toto ; et cum hæc mutatur (quia partes locum mutant) mutatur forma in toto, quia dispositio partium mutatur quæ est forma totius. Et ita mutatio formæ in toto fieri non potest sine mutatione loci in partibus. Sed non dicitur mutatio loci nisi cum totum locum mutat consistentibus partibus in toto. Sic mutatio temporis sequitur mutationem loci et formæ ; et non est unquam sine ipsis in corpore. Quoniam secundum has solum ordo inest ; et successio quæ tempus vocatur. Item considerandum est quoniam ex his tribus

mutationibus duæ extrinsecus fiunt ; quoniam non mutant esse rei, sed circa rem aliquid ; hoc est mutatio loci et temporis. Iterum prima mutatio secundam et tertiam infert, quoniam causa illarum est. Secunda autem tertiam, quoniam causa illius est. Tertia vero tantum infertur et non infert, quoniam effectus solum est. Sola autem mutatio formæ intrinseca vocatur ; quoniam non circa rem, sed in ipsa re mutat aliquid : et ipsa tamen non fit sine mutatione loci et temporis.

CAP. XVI. *Quibus modis spiritus mutantur.*

Post has mutationes corporum (quibus subjacent quæ corporaliter mutantur omnia) transimus ad spiritualem creaturam, mutabilitatem ipsius considerantes ; si quarum mutationum illi conveniat, et si qua alia mutatio quæ extra corporum naturam sit, in illam cadat. Et videmus quod spiritus omnino nec augmento partium crescere potest quoniam corpus non est, nec decrescere diminutione, quoniam simplex natura est ; et tamen affectu et cognitione mutatur spiritus. Et transit de hoc in illud ; et variatur et vicissitudinem suscipit gaudii, doloris et pœnitundinis et voluntatis ; et crescit scientia et oblivio in eum cadit ; et variat cogitationes et succedenter intelligit ; et est quasi formæ mutatio ista in eo mutatio scientiæ et affectus. Et sequitur istam temporalis mutatio ; et subjacet tempori propter ista quæ variantur in eo. Nec ambiguum hoc ulli est de spiritu creato, quoniam tempore variatur secundum hæc quæ eadem non permanet in ipso. De mutatione vero loci magna inter conquirentes ambiguitas generatur ; quoniam sunt qui dicunt nullum spiritum mutari loco posse : quoniam locus proprie corporis sedes sit et capacitas corporis quæ determinatur secundum corpus ; aliquando quod in illa est, aliquando in quo est ipsa. Et non est corpus locus ; quoniam locus non est aliquid, nec ponit aliquid locus ; sed quasi inane et vacuum ubi corpus est vel esse potest, et non est corpus ipse. Nec tamen vocatur locus nisi determinatus per corpus ; vel quod in ipso est secundum finem dimensionis ubi desinit corpus et ultra non est ; sive secundum corpus quod locum continet, sive secundum ipsius corporis circumscriptionem ; quoniam intra ipsam corpus non est. Ita nihil posse esse in loco nisi quod dimensionem habet corporalem et circumscriptionem ; quoniam locus secundum dimensionem corporis constat et circumscriptionem ; et non posse ullo modo hoc spiritui convenire qui corporalis quantitatis expers est. Propterea corpori soli in loco esse et loco mutari et tempore. Spiritui autem creato in loco non esse ; quoniam corpus non est, nec loco mutari sed tempore. Spiritum autem creatorem nec in loco esse nec loco mutari, quoniam corpus non est, nec tempore mutari, quoniam invariabilis omnino est. Propterea soli corpori recte assignari ; et hoc aliquid esse quoniam definitum est, et hic alicubi esse quoniam circumscriptum est ; et nunc aliquando esse quoniam variabile est. Spiritui vero creato

convenire; et hoc aliquid esse quoniam definitus est, et nunc aliquando esse quoniam variabilis est; sed non hic alicubi esse quoniam circumscriptus non est, qui dimensionis capax non est. Creatorem vero spiritum: nec hoc aliquid esse quod definitus non est, nec hic alicubi esse quod circumscriptus non est, nec nunc aliquando esse quoniam invariabilis est; præsentem tamen veraciter et essentialiter omni quod hoc aliquid est, et omni quod hic alicubi est, et omni quod nunc aliquando est; quoniam in omnibus est, et ubique est et semper est. Semper sine tempore, ubique sine loco, in omnibus sine termino et definitione. Et nos quidem horum considerationem sublimem nequaquam falsitatis arguimus; verba tamen supra capacitatem et possibilitatem minorum, et simplicium intelligentiæ fortia nimis judicamus.

CAP. XVII. *Quod Deus essentialiter est, et vere est; et in omni creatura sive natura, sine sui definitione; et in omni loco, sine circumscriptioe; et in omni tempore, sine vicissitudine vel mutatione.*

Censemus autem et omnino ita oportere approbamus multo sanius et commodius veraciter afirmandum quod Deus substantialiter sive essentialiter et proprie et vere: et in omni re sive natura, sive essentia est sine sui definitione; et in omni loco sine circumscriptioe; et in omni tempore sine mutabilitate. Nam id quod quidam insipientes, imo solam carnem sapientes et quæ carnis sunt solum considerantes existimant quasi corporalium sordium et pollutionum inquisitiones Deum contingere possint si rebus omnibus essentialiter vel substantialiter inesse dicatur; tam frivolum est ut nec responsione sit dignum cum et ipse Spiritus creatus corporeis sordibus inquinari non possit. Si enim spiritus sordes corporæ contingunt, dicant ipsi quomodo anima humana in carne posita immaculata esse possit, cum carnis humanæ sordibus nulla inquinatio vel pollutio major inveniri possit? Dicant de carne leprosi (cujus etiam contactum homo sine horrore sustinere non potest) quomodo animam sanctam et justam non inquinet, quæ in tantum in ea sine pollutione vivit, ut ex ea etiam a pollutione emundetur? Postremo respondeant utrum potius concedendum de Deo existimant, quod nusquam sit Deus, an quod ubique sit. Quod si ab urdum est omnino confiteri quod Deus nusquam est, cogantur necesse est, ipsi suo iudicio id quod ad dictum etiam commodius et pulchrius suscipitur, confiteri quod alicubi est. Qui enim vocibus servire elegerunt potius quam veritati, et id solum respuendum putant quod aures vulgaritatis obhorrent, justum est ut in hoc quoque a sententia sua non declinent. Dicant ergo si hoc auribus efferrre præsumant quod Deus nusquam est; et non statim ex eo consequi arbitrentur, quoniam quod nusquam est ipsum omnino nihil est. Si ergo convenienter dici non potest quod Deus nusquam est, quem esse et verius omnibus quæ sunt esse necesse est credi, dicant ubi est. Si

A enim alicubi est, et ubique non est, est ubi et est ubi non est; et jam localis fit Deus; mino et fine concluditur quod omnino impossibile est. Fatendum est itaque et sine dubitatione fitendum quod divina natura quæ pro immutabilitate sui nusquam deesse potest in omni loco veraciter et essentialiter est; nec tamen loco comprehenditur ullo, quoniam omnino incircumscriptibilis est. Est ergo ubi est totum quæ cunctum totum et penetrat totum; nec sine ea esse aliquid ex omnibus quæ facta sunt ab eis nec pro sui simplicitate dividi, nec pro simplicitate maculari, nec pro sui immensitate ulli comprehendendi potest.

CAP. XVIII. *Quomodo spiritus creati loci sint; et quomodo corpora,*

Sane de spiritu creato hoc commodius deus ad intelligentiam hoc accomodatius esse fatendum ut non solum in loco esse, sed localem existimemus sine dubitatione. In loco quidem niam hic alicubi præsens cernitur; localem quoniam cum sit alicubi non ubique invenitur. Omne enim quod definitum est, secundum locale est; quoniam in eo ipso quod finem minimum habet locum habet, et determinatum sicut determinatum est in loco. Sed corpus dimensionem habens loco circumscribitur; quod ei secundum locum principium medium et terminum assignantur. Spiritus vero quoniam dimensionem non capit (sed definitione sola terminatum circumscriptioem quidem non recipit loci; tamen loco quodammodo concluditur, quoniam hic alicubi præsens sit totus, alibi non invenitur. Itaque corpus locale est, quoniam loco circumscribitur; spiritus autem quoniam in loco præsentiam naturæ et operationis concluditur localis et ipse jure nominantur. Spiritus autem unus, quoniam omni loco præsens est, nec in ullo in loco concludi aut circumscribi potest veraciter in omni loco esse dicitur; nec tamen ali quando ratione ulla appellatur. Non tamen quosdam ab omni spiritu locum unum liter remove voluisse; quoniam secundum dimensionem solum et circumscriptioem cunctum locum constare probaverunt. Sed hoc supra diximus, consideratio nimis a corpore existimatione et possibilitate recessit. Magis tamen ea ponenda in usum loquendi quæ se accommodant; et nihil a latere ingerant alienam veritate.

CAP. XIX. *Ratio qualiter Deus non unus sed trinus sit.*

Nunc diximus quomodo ratio vera probat Deus unus est, et quæ ad unitatem deitatis tantum vera esse considerat. Deinde etiam ratio commendat quod non solum unus, sed et trinus est Deus. Et habet hujus quoque investigationis et considerationis bonæ a Deo exemplaria. Deus enim qui in se videri non potuit, factus opere manifestatus est; et vidit eum ratio loci non in se; quia invisibilis fuit; sed in

tudine sua quoniam ad hoc facta est ut videatur A CAP. XXII. *Quomodo tres personæ sint essentia sive substantia una.*

CAP. XX. *De verbo extrinseco et intrinseco.*

Nam sicut sapientia hominis non videtur nisi ab ipso homine donec exeat et manifestetur per verbum, ita sapientia Dei invisibilis fuit et non potuit cognosci nisi ab ipso solo cuius erat, donec manifestata est per opus suum. Et erat ipsa sapientia verbum. Sed quasi verbum intrinsecum et absconditum quod omnino sciri non posset nisi per verbum extrinsecum manifestaretur; quemadmodum cogitatio hominis quasi intrinsecum verbum illius est quod latet et absconditum est donec reveletur per prolationem oris; et est ipsa prolatio vocis verbum similiter ut verbum est cogitatio cordis. Sed verbum quod manifestum est prodit B et revelat verbum quod occultum est. Sic et in Deo verbum intrinsecum et occultum et invisibile verbum fuit cordis ejus; et sapientia erat hoc verbum et invisibile, donec manifestatum est per verbum extrinsecum quod visibile factum est, quod erat opus ejus. Sicut per verbum oris manifestatum est verbum cordis; sic loquitur omnis natura ad auctorem suum, et indicat quod factum est opificem intelligendi sensum habentibus.

CAP. XXI. *Quod imago Dei in rationali creatura expressior est, et vestigium Trinitatis invenitur in ipsa.*

Et sunt in his simulacra quædam quasi de longe significantia et habentia similitudinem pro parte. Quædam vero expressa imagine, et perfecta C emulatione consignata, claram demonstrationem efficiunt. In his ergo citius quod invisibile Dei est agnoscitur in quibus evidentius manifesta declaratione demonstratur. Ea namque perfectius auctorem suum manifestant; quæ illius similitudini vicinior appropinquant. Hoc autem est ipsa rationalis creatura, quæ excellenter et proprie ad illius similitudinem facta est; quæ tunc citius creatorem suum (quem non videt) agnoscit, cum seipsam ad illius imaginem factam intelligit. In hoc ergo primum Trinitatis vestigium inventum est cum agnoscere cœpit ipsa quod erat in se, ei ex eo consideravit quod erat supra se. Vidit enim quod ex ipsa nascitur sapientia quæ est in ipsa; et diligit ipsa sapientiam suam, et procedit amor ex ipsa; et sapientia sua quo amat eam genitam de se, et in se manentem non dividit a se. Et apparent D tria quædam in uno: mens, sapientia et amor: et est mens et sapientia de mente; et de mente et sapientia amor; et surgit Trinitas quædam, et unitas non recedit, et sunt simul Trinitas et unitas secundum potestatem et imaginis virtutem. Et conscendit mens ab istis per hæc illuminata, et considerat creatorem suum sapientem esse et sapientiam habere, et ex ipso esse sapientiam suam; nec fuisse unquam sine sapientia, quoniam semper sapiens fuit. Et quod semper sapientiam suam ipse dilexit et semper amorem habuit ad sapientiam suam, et erat cœternus amor æterno et cœternæ sapientiæ illius.

Rursum considerat quod non potest in Deo esse aliquid diversum ab ipso, et quod unum est totum quod est; et propterea vero est Trinitas, et unitas manet. Quia enim ibi est qui a nullo est, et est ibi qui ab illo est, et pariter cum utroque qui ab utroque est, Trinitas est. Neque enim qui a nullo est, esse potest ille qui ab alio est; et qui ab utroque est, vel ille qui a nullo est, vel qui ab illo tantum est, esse potest. Itaque Trinitas est vera, et unitas manet perfecta, quoniam in Deo nihil esse potest quod Deus non est. Natura siquidem indivisa et unitas vera scissionem prohibet; discretio vero et proprietas Trinitatem docet.

CAP. XXIII. *De discretione nominum in Trinitate.*

Posuitque nomina fides quibus significaretur quod creditur; et dictus est Pater in Trinitate, quia ab ipso Filius erat, qui de ipsius substantia erat. Qui enim gignit et de sua substantia gignit; id quod ipse est, gignit. Et propterea a quo erat qui cum ipso erat idem quod ipse erat. Pater dictus est; quia ab ipso erat Filius. Qui autem ab utroque erat, utriusque Filius non erat, ne duo essent patres unius Filii; et Pater qui Filius diceretur, et confunderetur Trinitatis discretio; sed Spiritus sanctus Patris et Filii, procedens a Patre et Filio. Et professus est fides catholica Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Et est Pater qui Filium habet; et Filius qui Patrem: Spiritus sanctus qui a Patre est et Filio. Et est quidem C Pater Spiritus, quoniam Deus est. Et est Pater similiter sanctus, quoniam Deus est. Sed voluit fides unam in Trinitate personam distinguere, cum diceret Spiritum sanctum. Ipse enim est qui ad sanctificationem datur, cum inspiratur sanctificandis. Et non tantum venit sine Patre et Filio, quoniam Trinitas est indivisa.

CAP. XXIV. *Quomodo Spiritus sanctus a Patre et Filio mittitur æterna processione ab illis, et temporali adventu ad nos.*

Sed inspirari a Patre et Filio: hoc est illi venientem esse a Patre et Filio. Quod æternum illi est ne nomen sit perfunctionis qui datur ex tempore et accipitur; quia temporale non est illi esse a Patre et Filio, sed æternum. Pro quo dari dicitur: cum venit a Patre et Filio; quia est a Patre et Filio quod æternum est, et non temporale illi. Sicut Spiritus sanctus donum Dei est; quia donum est Patris et Filii. Et cum datur ex tempore datur et datur a Patre et Filio; et dari a Patre et Filio, non aliud illi est quam cum datur esse a Patre et Filio; ex eo quod æternum illi est a Patre et Filio. Et est in Trinitate Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Pater a seipso; Filius, a solo Patre; Spiritus sanctus a Patre et Filio. Et quia una natura et una substantia; una trinitas est in una natura et una substantia. Et cum mens una quæ discreta sunt et propria in trinitate considerat, tria invenit, et tres confitetur. Cum vero quod idem est tribus attendere cœpit unum ostenditur.

CAP. XXV. *Quare tria illa ineffabilia in deitatis personæ tres dicuntur, et tria in humanitate non dicuntur.*

Et surgit rursus ex adverso alia dubietas, et pulsat mentem profundo rerum caligantium; et exit quæstio et interrogat seipsam ratio; quare tria illa quæ in Deitate reperta sunt personæ dicuntur; cum in trinitate illa quam in semetipsa primum mens reperit tria similiter inventa sint, nec tamen tres personas in se mentem rationalem continere, aut tribus personis constare animam rationalis consideratio patiatur. Et diligenter conquirat ratio quare ita sit, cum nec ita esse dubitare liceat, nec quomodo sit facile scire possit. Et tamen videt aliquid ex eo quod totum non videt, nec ignorare permittitur quod non sinitur apprehendere. Videt enim quoniam quæ in mente sunt non vere idem sunt quod est ipsa mens. Separantur enim a mente hæc aliquando; et cum adfuerint recedunt, et redeunt iterum cum abierint et variantur circa ipsam, nec vere sunt idem cum ipsa, sed quasi affectiones quædam et formæ ipsius, quibus non sit hoc aliquid esse, sed ad esse tantum ei quod est hoc aliquid. Itaque cum sit homo ipse persona, hæc autem tantum affectiones quædam adhærentes personæ et circa ipsam existentes inveniantur; non est omnino eis proprium esse persona, sed personæ inesse tantum. Cum autem quæ in Deo sunt aliud ab ipso esse non possunt, quasi nec accidentia aut affectiones ex tempore mutabiles sive separabiles natura incommutabili essentiæ, et cui idem sit totum esse quod est: Convenire tria in eo veraciter prædicantur, et tribus unum esse; et proprium idem esse æternum et perfectum asseritur. Et dicuntur tria tres personæ, non tres essentiæ; quia natura in tribus est perfecta singulis, et tribus in divisa. Et ideo dicuntur personæ, quia Deus sunt et unus Deus tres, quia una deitas in tribus.

CAP. XXVI. *Quare potentia Patri attribuitur, sapientia Filio, bonitas sive benignitas Spiritui sancto.*

Attribuitur Patri potentia, et Filio sapientia, et Spiritui sancto bonitas sive benignitas. Et discernuntur quæ communia sunt. In quibus non dicitur quidem quod non est; tamen quod est tacetur, ne credatur quod non est. Dicitur enim Pater potens: et est Pater potens; et non solus Pater, quia potens est Pater et Filius et Spiritus sanctus; et non tres potentes, sed unus potens. Quia potentia una in natura una, et substantia una. Et est Filius sapiens, sed non solus, quia sapiens est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; et non tres sapientes, sed unus sapiens. Quia sapientia una in natura una et substantia una. Et dicitur Spiritus sanctus benignus et bonus; et est quidem benignus et bonus Spiritus sanctus; sed non solus Spiritus benignus et bonus est, sed bonus est et benignus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Nec tamen tres benigni et tres boni, sed unus benignus et unus bonus; quia benignitas una, et bonitas una in natura una, et substantia

una. Sed cavit Scriptura conscientiam humanam ne erraret in Deo suo similia hominibus quæ non erant in ipso arbitrans, quoniam ab omnibus sumpta erant vocabula quædam, non ad omnem similitudinem sed ad significanda quæ Dei erant supra homines; et erat aliquid simile ibi ne imitatio aliena esset, sed non totum, ne idem crederetur quod in tantum differebat; et dictus in deitate Pater, quoniam ibi erat a quo erat qui de sua substantia erat. Sicut qui gignit de sua substantia gignit, et non est qui gignit ipse quem gignit, sed alter ab altero. Et non altera natura gignentis et geniti. Et erat in hoc similitudo inter divina et humana; et propterea ex hoc dictus est Pater et Filius, quia genuit ille, et iste genitus est. Et non est qui genuit Pater, iste qui genitus est Filius; et tamen quia natura una est gignentis et geniti; et substantia una non alius est gignens a genito, quia Deus est; et Deus unus, gignens et genitus, quia deitas una gignentis et geniti. Propterea unum inventi sunt in illo quod Deus erant; quia unum erant totum quod erant; sed non unus in uno, quia Pater erat qui a nullo erat; et Filius qui a Patre erat; et Spiritus sanctus, qui ab utroque erat, qui Filius non erat; quoniam ab utroque erat et æqualiter erat, et dictæ sunt tres personæ tria hæc; quia unumquodque trium totum hoc erat; et persona erat; nec tamen una persona, quia unum hoc totum; sed tres personæ, quia tria in hoc uno, et hoc unum totum; et hæc tria tres personæ, et hoc unum unus Deus; et hæc tria hoc unum, et tres personæ unus Deus: Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Dictus est ergo Pater quia de sua substantia Filium genuit, et erat in hoc similitudo. Sed ne putaretur prior Pater Filio sicut semper in hominibus est; et nunquam aliter esse potest nisi Pater Filium antecedit; propterea potens dictus est Pater non quod solus erat, quia potens erat et Filius et Spiritus sanctus; sed solus dicendus erat potens, quia de ipso solo magis dubitari poterat quasi de priore et antiquo et annorum numerositate defecto. Et dictus est Filius sapiens, non quod solus erat, sed quia de ipsa solo magis dubitari poterat quasi de posteriore et ætate adhuc immaturo et sensu imperfecto. Idcirco dictus est pater potens, ne putetur prior Filio; et Filius sapiens, ne credatur Patre posterior; et Spiritus sanctus bonus sive benignus, ne crudelis existimaretur Deus et consternaretur ad eum conscientia humana, si Spiritum habere diceretur Deus, et non additum fuisset sanctus vel benignus. Quoniam spiritus per se rigorem quemdam significare videtur, et crudelem denotare.

CAP. XXVII. *Alia ratio quare illa quæ secundum substantiam dicuntur et communia sunt: personaliter sunt discreta.*

Præterea propter simulacrum suum quo est inventa Trinitas summa et ipsum similiter trinitatem præferbat quasi vestigium quoddam et imaginem ineffabilis Trinitatis. Et in ipso hoc ita erat; quoniam in mente rationali quasi potentia quædam

et vis quædam erat ex qua esse posset quod nondum erat. Et ex ea natus est intellectus qui solum sapientia ejus erat; et sine ipso mens sapientia non erat: et processit novissime amor sive gaudium mentis ad sapientiam suam; et ipse solum dilectio erat, quia sine ipso in mente et sapientia dilectio non erat. Et posita sunt hæc nomina ad proprietatem, quia unumquodque per se erat; et distincta sunt tria hæc: primum potentia a qua sapientia erat; deinde ipsa sapientia, quæ de potentia nata fuerat; novissime amor qui de potentia simul et sapientia processerat. Et distinguebantur hæc, quia prorsus hæc idem non erant qui separabantur ad invicem, et non constabant in uno. Propterea in mente rationali aliud potentia erat quia prior erat sine sapientia et adhuc sapientia non erat. Et venit postea sapientia, et cum potentia esse coepit, quasi aliud in alio. Et erant jam duo, potentia et sapientia: et additum est tertium. Et tria esse coeperunt, potentia, et sapientia, et amor. Et non erat potentia de aliquo, et de ipsa sapientia erat; amor autem de potentia, et sapientia præcesserat. Et non erat potentia sapientia, quia potentia, ante sapientiam erat et de ipsa sapientia exierat. Neque rursum amor potentia vel sapientia dici poterat; quia processerat tantum ab ipsis, et ipsa aliquando sine ipso extiterant. Et erant tria hæc discreta in anima; et in his tribus Trinitas animæ inventa est. Et ascendit anima ab his ad summam Trinitatem, et invenit ibi Patrem qui ad nullo erat, sicut in se potentia; et filium qui a Patre erat, sicut in se sapientia; et Spiritum sanctum qui a Patre et Filio erat, sicut in se dilectio a potentia et sapientia processerat. Et ideo potentiam Patri tribuit, quia in se similitudo fuerat illius; et sapientiam Filio, quoniam hæc in se imago illius erat, quæ a potentia orta erat; et dilectionem Spiritui sancto attribuit, quoniam in se a potentia et sapientia processit, sicut Spiritus sanctus a Patre et Filio, quæ dilectio est Patris et Filii. Et sic quidem distinxit veritatem ad imaginem per quam invenerat veritatem, ut quod hic proprium inventum est ad significationem, illic quasi singulare diceretur ad proprietatem. Et tamen quia Deo totum quod est, esse unum est; et non potest diversum inveniri quod in simplici natura idem est, neque unius esse potest quod alterius non est, ubi idem est unus est quod alter est. Cum enim potentia Patris aliud non sit quam essentia ejus, neque sapientia Filii aliud quam essentia ejus, neque amor Spiritus sancti aliud quam essentia ejus, necesse omnino est ubi una est essentia unam esse potentiam, unam sapientiam, et unam dilectionem; et communem esse, et totam esse, et proprie esse, et æqualiter esse. Itaque potentia Patris est, et Filii est, et Spiritus sancti est, et proprie est, et æqualiter est. Et sapientia Filii est, et Patris est, et Spiritus sancti est, et proprie est, et æqualiter est; et amor sive bonitas Spiritus sancti est, et Patris est, et Filii est, et proprie est, et æqualiter est. Et quia Deo habere idem est quod esse, et omne quod in Deo

est aliud quam Deus esse non potest, Pater potentia est et Filius potentia est, et Spiritus sanctus potentia est; et una potentia quia una essentia. Similiter Pater sapientia est, et Filius sapientia, et Spiritus sanctus sapientia: et una sapientia, quia essentia una. Et Pater est dilectio, et Filius dilectio, et Spiritus sanctus dilectio: et dilectio una, quia essentia una. Sed Pater potentia est, et potentia nullius est, quia a nullo est; similiter et sapientia est Pater et nullius sapientia est, quia a nullo est. Dilectio est Pater et nullius est dilectio, quia a nullo est. Filius autem potentia est et Patris potentia est, quia a Patre est. Sapientia Filius est, et sapientia Patris est, quia a Patre est. Spiritus sanctus est dilectio Patris et Filii, quia a Patre et Filio est. Ubi diligenter cavendum ne communione confundatur quod distinguendum est, neque singularitate distingatur, quod proprium est: hoc est cum personas in Trinitate distinguere volumus, non attribuamus uni quod alteri commune est, neque cum substantiæ unitatem demonstrare assignemus alteri, quod uni proprium est.

CAP. XXVIII. *Quod vestigium Trinitatis non solum in rationali creatura sed, etiam in corporea reperitur.*

Ecce demonstravimus vestigium aliquod Trinitatis summæ quantum valet ratio humana de modico quod suum est, et datum est illi et est in illa, et modicum est ad perfectum totum. Tria enim invenit in se et ex his Trinitatem apprehendit quæ erat supra se. Et contestata est illi natura foris, sicut de unitate deitatis. Et apparuerunt tria foris signa Trinitatis, sed non imago ut illa quæ intus erant: et hæc ipsa imperfecta similitudine erant. Erat enim potentia intus, et sapientia, et amor. Et tria hæc imago erant potentiæ Creatoris; et sapientiæ, et amoris, quia hic erant et ibi erant. Sed hic in imagine erant, ibi in veritate; tamen utrobique erant, et idem erant, quia hoc hic erat quod ibi erat. Sed quod hic erat imago erat, quod ibi erat veritas erat. Foris autem potentia non erat, sed signum tantum; neque sapientia sed signum tantum; neque amor vel bonitas, sed signum tantum; nec et ipsa signa, neque potentia erant neque sapientia neque amor sicut intus, sed signa tantum potentiæ, sapientiæ et amoris. Potentiæ enim signum fuit rerum immensitas; sapientiæ pulchritudo; bonitatis utilitas. Et non erant ipsa signa potentia vel sapientia, vel bonitas; sed tantum signa eorum attestantia, his quæ intus erant propria. Et probata est Trinitas vera in operibus suis; nec potuit ratio his adjicere quidquam quæ perfecta erant, neque tollere aliquid quæ constabant discreta. Sunt enim tria hæc quæ omne rationale perficiunt, nec sine his perfectum est aliquid. Similiter ad omnem effectum concurrunt tria hæc, quorum siquid defuerit, nihil absolvitur; et si adsint pariter omnia consummantur. Hæc sunt potentia, scientia et voluntas; ex quibus si tollas unum aliquod, per-

fectionem imminuis; si cuncta pariter constituas, A nihil deesse confiteris. His ergo et ipse rerum conditor opera sua perfecit, et constat ipse perfectus, quoniam in ipso perfecta sunt quæ neque in parte augeri possunt, quia plena sunt; neque in toto consummari, quia perfecta sunt; neque in unitate dividi, quia unum sunt.

CAP. XXIX. *Quod in his tribus omnia.*

Et quæcunque de Deo dicuntur, et creduntur veraciter in Deo: ad hæc tria referuntur et constat in his tribus in ipso, quibus, ut dictum est, si quid tollas perfectum non est quod relinquitur; si quid adjicere coneris, majus non est quod explicatur. Si enim fortem dicis et incorruptum et incommutabilem et invincibilem et cætera quæ similia sunt, hic totum hoc potentiae est; si providum, si inspectorem, si scrutantem occulta, et intelligentem, hoc totum sapientiae est; si pium, si mansuetum, si misericordem, si patientem, totum hoc bonitatis est. Et non potest his adjicere veritas quidquam, quia totum in his continetur quod perfectum est et verum: ideo tria hæc veritatem monstraverunt in simulacro perfecto et persuaserunt nihil adjiciendum tribus; quia hoc perfectum est, et nihil tollendum quoniam sic constat consummatum: et tria hæc in Deo erant unum; et Deo unum erant, sed distincta inventa sunt hic ubi non erant unum; et propterea Trinitatis imago facta sunt. Et secuta est consideratio proprietatem inventam hic usque ad ineffabilem Trinitatem; et distinxit ibi proprium quod C proprium hic erat tentum, et differens inventum est; ibi autem in uno erat totum et unum totum.

CAP. XXX. *Recapitulatio supradictorum.*

Nunc ergo diximus quomodo ratio humana primum et in se Deum esse reperit et extra se approbavit et quomodo adjudicavit; quod unus est Deus, et simplex natura; et immensus et æternus. Magnus et non quantitate; simplex, et non parvitate. Et quod trinus est sine divisione unitatis; et unus sine confusione Trinitatis. Et quomodo Trinitas summa inventa est per eam quæ erat imago illius in nobis; et quomodo arguit non esse personas, tria in nobis; et in Deo tria esse personas, quia Deus sunt. Et quomodo tribus nihil adjici potest quia perfecta sunt; nec D demi aliquid, quia discreta sunt. Et quomodo distincta sunt quæ in Deo sunt et secundum ea quæ discreta sunt in nobis; quoniam imago sunt ad illa et demonstraverunt Trinitatem; et hæc quidem secundum rationis iudicium coniecimus in unum, quoniam ita veritatem approbavit. Siquidem additum est ex his quæ supereminent rationi et non contigit ad ea sufficere, quoniam secundum rationem formantur. Alia enim sunt ex ratione, alia secundum rationem, alia supra rationem: et præter hæc quæ sunt contra rationem. Ex ratione sunt necessaria, secundum rationem sunt probabilia, supra rationem mirabilia, contra rationem incredibilia. Et duo quidem extrema omnino fidem non capiunt. Quæ enim sunt ex ratione omnino nota sunt et credi non

possunt, quoniam sciuntur. Quæ vero contra rationem sunt nulla similiter ratione credipossunt, quoniam non suscipiunt ullam rationem, nec acquiescit his ratio aliquando. Ergo, quæ secundum rationem sunt et quæ sunt supra rationem, tantummodo suscipiunt fidem. Et in primo quidem genere, fides ratione adjuvatur et ratio fide perficitur, quoniam secundum rationem sunt quæ creduntur. Quorum veritatem si ratio non comprehendit, fidei tamen illorum non contradicit. In iis quæ supra rationem sunt, non adjuvatur fides ratione ulla; quoniam non capit ea ratio quæ fides credit, et tamen est aliquid quo ratio admonetur venerari fidem quam non comprehendit. Quæ dicta sunt ergo, et secundum rationem, fuerunt probabilia rationi, et sponte acquievit eis. Quæ vero supra rationem fuerunt ex divina revelatione prodita sunt; et non operata est in eis ratio, sed castigata tamen ne ad illa contenderet. Nunc ergo sequitur demonstrare quantum his quæ in ratiocinando proposita sunt, et conducta probabiliter revelatio divina adjece- rit, et quæ per inspirationem manifestata, et quæ per doctrinam asserta sunt; et quæ per miracula approbata, ex his quantum videbitur et possibile erit.

CAP. XXXI. *Brevis summa eorum quæ supradicta sunt cum adjunctione quorundam.*

Ante omnem creaturam Creator erat solus quidem, sed tamen non solitarius, quia cum ipso erat sapientia sua in qua omnia ab æterno per providentiam fuerunt quæ ab ipso in tempore per essentiam facta sunt. Solus fuit quando nihil præter ipsum fuit; et tamen solitarius non fuit, quia aliena societate non eguit qui sibi sufficiens fuit; cui nihil defuit, quia, sicut dictum est, totum in ipso per providentiam fuit, quod ab ipso per essentiam faciendum fuit. Hæc ergo duo diligenter et inter se distinguenda sunt et in se considerata; Creator scilicet et creatura; ne vel creatura æterna credatur, vel Creator temporalis. In his enim duobus omnis cognitio constat veritatis. Primum ergo considerare oportet quæ de Creatore dicenda sunt vel credenda.

Creatorem igitur omnium rerum unum confitemur et trinum, unum in essentia, trinum in personis; quia essentia deitatis una est, et in essentia deitatis una est, et in essentia una tres personæ: Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Pater a nullo est, Filius a Patre solo est, Spiritus sanctus a Patre et Filio est: Quemadmodum in una anima mens et intellectus et gaudium; et mens quidem a se est; intellectus vero de sola mente est; de mente autem et intellectu gaudium: et hæc tria ad substantiam quidem una sunt anima. Ita in corpore uno, et figura est, et forma et pulchritudo tria hæc. Et videtur figura prima esse ad substantiam, deinde forma, et ex utroque pulchritudo: et hæc tria in uno corpore et unum corpus, ut in utraque natura imago Creatoris eluceat. In prima quidem ad similitudinem; in secunda autem ad similitudinis imita-

tionem. Si ergo Deum confitemur ibi essentia A unum, et in personis trinum ; et in unitate quidem agnoscimus æternitatem et immensitatem. In æternitate autem incommutabilitatem ; in immensitate vero simplicitatem : hoc est æternitatem sine tempore ; immensitatem sine quantitate. In Trinitate confitemur communionem unitatis, æqualitatem immensitatis, coævitatem æternitatis. Et communionem quidem unitatis sine divisione, æqualitatem immensitatis sine diminutione, coævitatem æternitatis sine ordine vel successione. Et hoc est singulis unitate totum, immensitate plenum, æternitate perfectum. Tres autem personas nihil aliud esse quam essentiam unam, quia tribus esse unum est et una essentia est. Quapropter tres unum sunt, sed tres unus B non sunt ; quia, si tres unum non essent una essentia trium non esset, et si tres unus essent non tres essent. Idcirco tres unus non sunt, ne substantia dividatur ; et tres unum non sunt, ne personæ confundantur. Quod ergo Pater est, Filius est ; quia una est natura Patris et Filii. Sed non qui Pater est, Filius est ; quia alia est persona Patris et Filii. Item quæ de Deo secundum substantiam dicuntur, æqualiter dicuntur de Patre et Filio et Spiritu sancto. Quoniam substantia Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est et æqualiter est. Deus nomen est substantiæ, et hoc Deo esse est quod substantiam esse. Ideo Pater Deus est, et Filius Deus est, et Spiritus sanctus Deus est. et non tres dii, sed unus Deus ; quoniam C una substantia. Et similiter alia quæ de Deo secundum substantiam dicuntur, æqualiter dicuntur. Et de singulis singulariter et æqualiter dicuntur, et de omnibus simul ; non pluraliter, sed singulariter dicuntur et æqualiter. Et cum de singulis singulariter dicuntur non minus dicitur ; et cum de omnibus communiter dicuntur, non amplius pronuntiatur. Cum enim dicitur : Pater est Deus, non minus dicitur quam cum dicitur : Pater, et Filius, et Spiritus sanctus est Deus. Tota enim deitas in Patre, et tota in filio, et tota in Spiritu sancto, nec minor in Patre solo, quam simul in Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Similiter et de Filio et de

Spiritus sancto intelligendum est. Unum nomen solum est quod de singulis singulariter dicitur ; in summa tamen non singulariter, sed pluraliter pronuntiatur, cum tamen ad substantiam dicatur. Dicitur namque : Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona ; et tamen simul dici non potest, Pater et Filius et Spiritus sanctus est persona ; sed, tres personæ. Hoc enim solum ex his quæ ad substantiam dicuntur de singulis singulariter dicitur. In summa tamen non singulariter, sed pluraliter pronuntiatur. Quæ autem secundum relationem dicuntur, ad se dicuntur ; et de singulis singulariter dicuntur, in summa tamen nec singulariter nec pluraliter pronuntiantur ; quoniam ad se dicta sunt, et ideo ad invicem dici non possunt. Item quod est Patrem esse, a seipso est esse : quod est Filium esse a Patre est esse ; quod est Spiritum sanctum esse ab utroque est esse : Filius habet nasci, Spiritus sanctus procedere ; et solius Filii est nasci, non Spiritus sancti. Quod enim nasci est, de alio est esse, non tamen in aliud. Quod autem procedere est, de aliquo est esse, et aliquoties in aliud. Quod enim spiratur ab aliquo spiratur, et spiratur in aliquo. Ideo sumpta sunt vocabula ad significandum id quod dicendum erat de Deo, ut intelligi aliquatenus posset quod comprehendere non poterat. Item sic ab initio suam notitiam Deus temperavit ab homine, ut nec totus manifestus esset nec totus absconditus. Si enim totus manifestus esset, fides non exerceretur et infidelitas convinceretur. Si vero totus esset absconditus, fides non juvaretur et infidelitas excusaretur. Item quatuor modis invisibilis Deus ad notitiam hominis egreditur : duobus intus, duobus foris. Intus per rationem et aspirationem ; foris per creaturam et doctrinam. Ex his duo ad naturam pertinent, duo ad gratiam : ratio et creatura ad naturam pertinent ; aspiratio et doctrina ad gratiam. Propterea post hæc in doctrina aspicienda sunt quæ auctoritas probat, quia ratio humana nisi verbo Dei fuerit illuminata viam veritatis videre non potest.

PARS QUARTA.

DE VOLUNTATE DEI QUÆ ÆTERNA EST ET UNA

ET DE SIGNIS VOLUNTATIS EJUS

Quæ quidem temporalia sunt et secundum figuram voluntatis dicuntur, qui signa sunt voluntatis.

CAP. I. De voluntate igitur Dei, quod justa est.

Prima rerum omnium causa est voluntas Creatoris quam nulla præcedens causa movit quia æterna est ; nec subsequens aliqua confirmat, quoniam, ex semetipsa justa est. Neque enim idcirco juste voluit, quia futurum justum fuit quod vo-

luit sed quod voluit, idcirco justum fuit, quia ipse voluit. Suum enim ac proprium voluntatis ejus est esse justum quod est, et ex eo quod in ea justum est quod ex ea justum est. Quoniam secundum eam justum est quod justum est quod utique justum non esset, si secundum eam non

esset. Cum ergo quæritur quare justum est quod justum est, convenientissime respondetur : quoniam secundum voluntatem Dei est, quæ justa est, Cum vero quæritur quare voluntas Dei justa est, hoc sanius respondetur : quoniam primæ causæ causa nulla est cui ex se est esse quod est. Hæc autem sola est unde ortum est quidquid est ; et ipsa non est orta, sed æterna.

CAP. II *Quod modis Scriptura voluntatem Dei accipiat.*

Hic non prætereundum nobis est, quod sacra Scriptura de voluntate Dei diversis quibusdam modis loqui consuevit; et non est voluntas diversa, sed locutio diversa est de voluntate quæ non est diversa. Nam voluntas Dei in sacro eloquio aliquando accipitur illa quæ vere est in ipso, et idem cum ipso, et coæterna ipsi. Aliquando vero secundum quamdam dicendi figuram voluntas ejus vocatur quæ secundum proprietatem non est voluntas ejus, sed signum voluntatis ejus. Et dicitur ipsum signum voluntatis voluntas, cum voluntas non sit sed signum tantum. Quemadmodum et signa iræ ira dicuntur, et dilectionis signa dilectio appellantur. Et dicitur iratus Deus et non est ira aliqua in eo. Sed signa tantum, quæ foris sunt quibus iratus ostenditur, ira ipsius nominantur. Et est figura dicendi secundum quam non est falsum quod dicitur sed quod dicitur similitudinis respectu obumbratur. Et secundum istos modos figurarum quasi diversæ voluntates Deo attribuuntur, quia diversa sunt illa quæ per figuram dicuntur voluntas ejus, cum ea quæ secundum proprietatem dicitur una sit voluntas ipsius.

CAP. III *Prima voluntas Dei beneplacitum dicitur.*

Igitur quæ et primum et principaliter voluntas Dei dicitur, est illa quæ vere est voluntas ejus. Et hæc est una nec multipliciter recipit, nec mutabilitatem.

CAP. IV. *Secunda operatio; tertia permissio.*

Deinde sequuntur duæ voluntates, et duo quæ dicuntur voluntates. Et hæc duo de Deo dicuntur, et Dei voluntates dicuntur, quia signa sunt voluntatis ejus. Harum voluntatem una permittens vocatur, altera faciens, hoc est permissio et operatio : quia permissio ejus dicitur voluntas ejus, et operatio ejus dicitur voluntas ejus, quoniam secundum voluntatem ejus fiunt et signa sunt voluntatis ejus. Et sunt duo ista quasi consequentia voluntatis summæ, et quasi explicatio ejus et effectus illius et paria illi, non tamen coæterna. Quidquid enim in illa semper est in istis aliquando et quidquid in istis aliquando non est in illa nunquam est. Omne enim quod est in illa semper est, et omne quod est in istis aliquando est ; quia, nec aliquid est præter ejus voluntatem, nec aliquid fieri potest extra operationem ipsius sive permissionem. Et sequuntur duo unam et una in ambobus invenitur, quoniam nec nolens operatur, nec permittit nisi volens. Et cum fit aliquid, dicitur hoc voluntas Dei, quia voluntate Dei factum est, ut hoc fieret vel permissum. Et voluntate fecit quod fecit et bene fecit et bonum fecit quod fecit. Et volunta-

rie permisit : etiam si illud bonum non fuit quod permisit.

CAP. V. *Quod Deus bona fecit mala permisit.*

Bona enim fecit et benefecit, et mala permisit et non fecit. Et bene fecit, quoniam utrumque bonum fuit. Et idcirco utrumque voluit, quia utrumque bonum fuit. Et fuerunt bona bona, et mala mala, nec bona fuerunt mala, nec mala bona; sed bonum fuit esse et bona et mala. Et voluit utrumque esse Deus, quia utrumque bonum esse fuit ; et non utrumque bonum fuit, quia malum bonum non fuit. Et idcirco non voluit Deus malum, cum voluit ut esset et malum. Quod tamen non fecit in eo quod fecit bonum, sed permisit ut esset, quia bonum fuit quod voluit. Neque id bonum malum fuit, sed ex malo bonum fuit; neque malum bonum fecit, sed ex malo bonum fecit. Qui malis et bonis uti novit ad bonum.

CAP. VI. *Quare Deus mala permisit.*

Fuitque majus bonum esse bonum ex bono et malo quam ex solo bono ; pro quo voluit summum bonum ut esset hic bonum, et quod voluit fuit bonum. Sicut ergo æternæ sapientiæ illius ignotum esse non potuit omne quod futurum fuit, sic coæternæ voluntati ejus displicere non potuit omne quod fuit. Et vidit totum quod futurum fuit, et bonum esse hoc totum ut esset totum, et voluit ut esset totum, quia bonum fuit ut esset totum. Et vidit mala quæ erant procul futura cum bonis priusquam erant et consideravit, quod his malis adjunctis bona commendarentur, et pulchriora fierent comparatione malorum, et bona essent mala inter bona quæ non erant bona. Quoniam ex eis ornarentur bona et commendarentur, et amplius bonum acciperent ad decorem et pulchritudinem universorum. Et respexit cuncta in ordine suo : et vidit bona ibi, et quæ bona sibi bona fuerunt, et voluit sic esse omnia ut bonum fuit, quia ita bonum fuit ut vidit et voluit quod futurum fuit. Et pensavit æquo judicio universa, quæ vidit in complacito uno quo bonum fuit et justum totum esse, et nihil aliud esse ; et voluit totum esse et aliud non esse. Et hac voluntate postea fecit ut bona essent quæ esse bonum erat, sicut viderat et voluerat. Et permisit ut mala essent quæ esse bonum erat, quæ cum bonis futura esse præviderat, et ut essent cum bonis voluerat quia bonum erat. Et erat quidem voluntas ejus æterna et de bonis et de malis quæ voluit ut essent; sed non erat notum hominibus donec complerentur et fierent, de quibus bonis et malis voluntate ejus erat ut essent.

CAP. VII. *Quare operatio Dei et permissio voluntas ejus dicuntur.*

Cum autem fecit bonum et permisit malum, apparuit nobis voluntas ejus de illo, quoniam esse vult quod facit vel permittit ut sit ; et non incipit tunc cum illo quod fit voluntas ejus quæ æterna est, sed ostenditur ex illo quanto fit quæ occulta est. Et ideo ipsum quod fit dicitur voluntas ejus, quia signum est voluntatis ejus. Et apparet quasi alia et alia voluntas, quia signa sunt alia et alia unius voluntatis.

CAP. VIII. *Quod duplex sit discretio voluntatis Dei in beneplacito ejus et in signo beneplaciti ejus.*

Et exit inde nobis discretio cognoscendæ voluntatis divinæ in beneplacito ejus et in signo beneplaciti ipsius, et dicimus quod beneplacitum ejus est voluntas ejus. Et signum beneplaciti ejus vocamus voluntatem ejus. Et verum est utrumque et utrumque vere dicitur; sed beneplacitum ejus æternum est, nec potest non esse quidquid in illo est, et quidquid in illo non est, esse non potest. Nec contra ipsum, nec extra ipsum, nec sine ipso aliquid est, in omni quod est. Et constat ipsum et ratum est; nec cassari potest aliquando quod in ipso est, *Omnia quæcunque voluit fecit (Psal. cxiii)*, in hoc probatum est, quia non cassatur voluntas ejus. *Et volenti ejus quis resistit? (Rom. ix)*. In hoc probatum est quod non impeditur beneplacitum ipsius. Ita consonat rerum effectibus beneplacitum ipsius: et ipsi effectus rerum non discordant ab illo. Fit enim omne quod vult, et omne quod non vult non fit, et omne quod vult semper vult ut fiat, quod non semper est aliquando quod vult. Et hoc beneplacitum universale quod æternum est, et omnia quæ fiunt temporibus suis pariter simplici nutu justitiæ suæ approbat ut ad effectum procedant et fiant; perficitur et consummatur, et manifestatur duobus his quæ subsequuntur in tempore permissione et operatione divina, quæ et ipsa rerum omnium quæ effectum capiunt vel subsistunt universitatem complectuntur, et respondent illi quod unum est in utroque, et indissimile ad dissimilia omnia beneplacitum Creatoris. Et propterea etiam ipsa duo voluntates dicuntur. Et est voluntas Dei beneplacitum ejus, et voluntas ejus operatio ejus, et voluntas ejus permissio ejus.

CAP. IX. *Quarta est in præceptione; quinta in prohibitione.*

Et sequitur adhuc præceptum ejus et prohibitio ejus, et dicitur utrumque voluntas ejus. Quia cum quid fieri præcipit monstrat se velle ut fiat; et cum quid fieri prohibet monstrat se velle ut non fiat. Et idcirco dicuntur hæc similiter voluntas ejus; quia signa quædam sunt voluntatis ejus, sicut operatio ejus et permissio ejus. Sed dissimiliter et alio quodammodo significantia voluntatem ejus et signa ex parte.

CAP. X. *Quod non sunt similia signa æterni beneplaciti præceptio et prohibitio, sicut operatio et permissio.*

Non enim sicut operatio ejus et permissio ejus, per omnia tenduntur, quia sine illis non fit aliquid, sic et præceptum ejus et prohibitio ejus. Sed ad rationalem creaturam diriguntur hic duo tantum, quæ sola capax est præcepti et prohibitionis cauta secundum insitam rationem ad utrumque. Itaque signa sunt ex parte hæc quæ non pertinent ad omnia neque universaliter summam voluntatem et quæ in ea sunt omnia educunt ad manifestationem, sicut operatio et permissio; sed ea tantum quæ ad ipsos spectant quibus fiunt

A hæc, hoc est præceptum et prohibitio significant, quoniam hæc sunt in summa voluntate et beneplacito æterno. Neque similia signa sunt hæc, quemadmodum operatio et permissio ejus certa sunt et vera signa beneplaciti æterni. Hæc autem, videlicet præceptum et prohibitio, non omnino certum faciunt quid sit in beneplacito æterno, donec operatione vel permissione probetur cum factum fuerit. Tunc enim certum est cum hoc fecerit Deus, sive permiserit ut fiat, et factum fuerit: quod in beneplacito æterno ita fuit ut esset ut factum est, secundum quod voluntarie fecit sive permisit ut fieret quod factum est; quoniam bonum ita est esse, ut est. Cum autem præceptum fuerit vel prohibitum aliquid, nondum constat adhuc quid de ipso definitum sit in beneplacito, æterno, donec illud rerum effectus educat in evidentiam sive operatione, sive permissione, ut bonum est esse et beneplacitum quod futurum est antequam est. Præceptum autem et prohibitio innuunt tantum quod ita est in voluntate jubentis ut fiat, sive non fiat. Et demonstrationem faciunt quod justum est et pium non aliud credere illum cui fit etiam si aliud est in illo a quo fit. Et præcipitur sæpe ut fiat quod futurum non est, nec fiet. Et prohibetur ut non fiat quod futurum est, et fiet, et non est in beneplacito nisi hoc solum ut sit quod fiet; quoniam bonum est ita esse et non aliud quam fiet sive operatione Dei quod bonum est, sive permissione quod malum est; quod totum esse, bonum est. Et non respondet præceptum ejus et prohibitio ejus beneplacito ejus, sicut operatio ejus et permissio ejus; sed procedunt ex adverso et dissimiliter ordinantur, et non consentiunt aliquoties secundum id quod futurum est, et fiet.

CAP. XI. *Quomodo fallere videtur Deus præceptione vel prohibitione aliud innuens quam sit in beneplacito suo.*

Videntur autem præcepta Dei fallaciæ obnoxia, et mentiri de veritate, cum aliud significant de voluntate ejus, et affirmant nobis aliena quædam et extranea; et quæ conducta non sunt neque constant secundum beneplacitum illius quod ratum est de his omnibus quæ fiunt. Et graviter colluctatur conscientia humana in duobus adversantibus quæ non conveniunt, vel quare præcepit Deus quod noluit, vel quare factum non est quod voluit. Si enim veritas est in præcepte, videtur omnino voluisse quod jussit; et si omnipotentia est in beneplacito, videtur factum esse quod voluit. Non est autem factum quod jussit, et factum est quod prohibuit. Quid ergo consequitur ad hæc nisi vel noluisse id quod præcepit, vel non potuisse quod voluit? Quod enim factum est ab eo factum est, et si factum non est tamen permissum est, et si factum est voluntarie factum est, et si permissum est voluntarie permissum est; quia neque ad faciendum contra voluntatem suam compelli potuit, neque ad permittendum sine voluntate cogi. Igitur quod factum est voluntate ejus factum est, etiam si propter voluntatem ejus factum non

est; quoniam alia factum est voluntate, quæ voluntati ejus amica non est. Tamen omnino voluit quod factum est quoniam bonum est sic esse factum ut factum est; et sic esse, ut est. Quare ergo præcepit ut aliter esset et prohibuit ne sic esset, cum bonum sit ita esse, et ita futurum fuit priusquam fuit et beneplacitum, quia bonum fuit ita esse, et aliter non esse.

CAP. XII. *Utrumque durum sonare vel quod Deus præcipiat quæ fieri nolit, vel quod quæ nolit fieri permittat.*

Tali quæstione coarctamur et ducimur in ambiguum, ut non facile audeamus hoc vel hoc aliquid affirmare, vel quod Deus fieri præcepit quod noluit, vel quod quæ noluit, fieri permisit. Et tamen e duobus unum facilius approbamus, quod voluit quod præcepit bonum, quam malum quod permisit, cum tamen quod præcipit factum non sit bonum, sed malum quod permisit. Leve enim est et sine conscientie scrupulo dicitur: Deus vult bonum, et cum dicitur, bene sonat: Deus vult bonum. Si vero dicitur: Deus vult malum, grave est auditu et non facile recipit hoc pia mens de bono quod malum vult. Videtur enim hoc solum dici cum dicitur Deus vult malum, quia bonus malum diligit et approbat quod pravum est, et amicam sibi reputat iniquitatem, et gaudet quasi de consimili et bonum putat quod malum est; et ideo refutat hoc mens pia; non quia quod dicitur non bene dicitur, sed quia quod bene dicitur non bene intelligitur.

CAP. XIII. *Quod Deus non vult mala, quamvis velit ut mala sint, quia hoc bonum est.*

Non enim hoc solum dicitur sed in eo quod dicitur aliquid intelligitur quod non dicitur, quoniam malum esse vult et malum non vult. Quod si hoc solum intelligendum est, in eo quod dicitur, vult Deus malum dicendum omnino non est, quoniam non approbat illud prorsus, neque existimat bonum; sed contrarium judicat sibi bono malum, et a suo alienum, et non desiderat illud quasi conveniens, et concordiam habens cum eo quod ipse est, et cum eo quod ab ipso est, et cum eo quod simile sibi est; sed extraneum et longinquum et in omni dissimilitudine constitutum. Et tamen vult esse malum, et in eo non nisi bonum vult, quia bonum est malum esse; et non vult ipsum malum, quia bonum non est ipsum malum. Sed vult bonum tantum; et diligit et delectatur in eo, quasi in suo cognato et amico et proximo. Et propter hoc bene sonat et libenter accipitur cum dicitur Deus vult bonum, quia illud tantum diligit et non malum cum quo sibi participatio nulla est, neque similitudo, sine his quæ sunt ab ipso et quæ habent similitudinem cum ipso. Itaque vult Deus bonum, et non vult Deus malum; et vult omne bonum, et omne malum non vult. Et hoc totum suscipimus et approbamus et dicimus: quod verum est hoc totum, quoniam diligit quod suum est totum: et non diligit nisi quod suum est, neque odit nisi quod suum non est; et totum

A suum diligit, et odit totum non suum. Et ideo voluit bonum quod præcepit, et non voluit malum quod permisit, quia suum sui bonum et de suo, et amicum sibi et de suo, et dilexit suum et approbavit, et concupivit ad se et amavit in se desiderio æterno. Et malum quod suum non fuit in se non dilexit, neque ad se concupivit; sed reprobavit et renuit animo dilectionis: et non suscepit in se consensu charitatis, ut locum ei daret in beneplacitis suis.

CAP. XIV. *Quod semper impletur voluntas Dei.*

Sed dicis mihi: Ergo si bonum voluit imo quia voluit bonum quod præcepit, et malum quod permisit non voluit, factum est quod noluit et quod voluit factum non est; quoniam factum non est quod præcepit, sed quod prohibuit factum est, quod permisit. Itaque factum non est quod voluit, sed quod noluit factum est. Imo factum est quod voluit et non factum est nisi quod voluit, quia sic voluit, fieri, et sic esse ut factum est, quia bonum erat sic fieri et sic esse ut factum est, et non aliter esse. Et sic esse bonum erat etiam in eo quod bonum non erat. Et ipsum quod bonum non erat non voluit, sed esse ipsum voluit quoniam id bonum erat. Et cum factum est, id factum est quod voluit; quoniam bonum erat, et hoc voluit. Tamen dicis: minus habuit voluntas ejus et minus adpta est et minus impleta, et imperfecta remansit; quia factum non est bonum quod voluit: et quod noluit malum factum est. Non ergo consideras C quod sicut malum non habet quod factum est quod noluit; ita neque bono caret, quod factum non est quod voluit. Quod enim vult et diligit habet; et quod non vult et odit non habet. Et quod vult esse adipiscitur quia fit; et quod vult non esse similiter, quia non fit. Et nunquam cassa est voluntas ejus ut non fiat quod vult, neque infirma aliquando ut fiat quod non vult.

CAP. XV. *Quomodo mali excusabiles non sint quamvis per eos voluntas Dei impleatur.*

Sed fortassis iterum mali excusabiles videantur cum mala faciunt, quoniam voluntas Dei impletur etiam in malis quæ faciunt. Sed voluntate sua mali judicantur, quia Dei voluntati contrarii sunt. Non quidem voluntati ejus resistendo ut fiat quod non vult quia non possunt; sed resistere volendo quia mali sunt. Et ipsa mala voluntas culpa est qua aliud volunt; facultas autem justa, qua aliud non possunt. Et cum volunt quod Deus vult, non ideo boni sunt, quia non propter hoc volunt quia Deus vult. Et quod volunt ipsum Deus non vult, quoniam malum volunt et malum Deus non vult. Approbant enim et diligunt quod Deus odit; ac per hoc Deo contrarii sunt et mali, et peccatores, et rei. Non quidem faciendo quod Deus juste fieri noluit, sed amando et approbando quod Deus non diligit. Non igitur in eo quia fit quod fit voluntatem Dei impediunt; sed in ipso quod fit a dilectione Dei recedunt. Et mali sunt non efficiendo contrarium ipsius voluntati, sed amando contrarium ipsius dilectioni. Et sic qui-

dem voluntas Dei semper impletur, et non excusantur mali propterea quoniam in eis et per eos voluntas Dei impletur. Quoniam non sua voluntate ad implendam Dei voluntatem diriguntur, sed occulta ipsius dispositione qua aliud non possunt ad implendam voluntatem ejus conducuntur. Sed dicis iterum : Si Deus voluit ita esse totum ut factum est quoniam bonum est ita esse totum, et non aliter esse quam factum est; cur ergo præcepit quod factum non est et prohibuit quod factum est, cum bonum sit utrumque, et factum non esse quod factum non est, et factum esse quod factum est? Quare non potius præcepit ut hoc fieret solum quod esse bonum erat; et ut hoc solum non fieret quod non esse bonum erat similiter?

CAP. XVI. *Quare præcipit Deus omne quod præcipit.*

Sed hic altius modum et causam præcepti considerare oportet et prohibitionis, secundum eundem modum. Omne enim præceptum vel prohibitio aut propter ipsum fit cui fit; aut propter ipsum a quo fit; aut propter alium pro quo fit. Tota autem præcepti utilitas et bonum sive in eo quod faciendum præcipitur sive in eo quod cavendum mandatur, ad eum solum refertur pro quo fit : sive idem sit ille, sive alius ab eo cui fit, vel ab eo a quo fit. Finis autem mandati fructus est et utilitas et causa et bonum quod consequitur post consummationem præcepti. Et hoc bonum ad eum tantum refertur pro quo fit præceptum; et illius bonum debet esse impletio præcepti.

CAP. XVII. *Omne quod bonum dicitur vel secundum se, vel ad aliquid bonum est.*

Iterum considerandum est, quod omne quod bonum dicitur, aut secundum se bonum dicitur, aut ad aliquid. Quod secundum se bonum dicitur substantialiter bonum dicitur, quia ipsum bonum est. Quod vero ad aliquid et non secundum se bonum dicitur, non substantialiter bonum dicitur quia ipsum bonum non est, sed accidentaliter et denominative, quoniam ex ipso bonum est. Quoddam ergo bonum, bonum est, quoniam ipsum bonum est. Aliud autem bonum est, quia alicui bonum est, et ipsum bonum non est. Quod ergo bonum est et sibi bonum est et alii bonum est in toto bonum est. Quod autem bonum est et sibi bonum est et alteri bonum non est, ex parte bonum est, sicut quod bonum est et alteri bonum est et sibi bonum non est, ex parte bonum est.

CAP. XVIII. *Quod secundum se bonum dicitur et universaliter dicitur vere et summe bonum esse.*

Est adhuc aliud bonum et excelsius bonis aliis quod et vere bonum est, quia in se bonum est, et universaliter bonum est, quia ad omnia bonum est, et omnium bonum est. Quod enim in se bonum est vere bonum est, et quod omnium bonum est universale bonum est. Et omne bonum ipsum est, quoniam omnium bonum ipsum est, nec extra ipsum bonum est. Quod autem ad se bonum non est non vere bonum est nec verum bonum est, sed

A bonum tantum dicitur, non quia ipsum bonum est, sed quia ex ipso bonum est et prodest.

CAP. XIX. *De tribus generibus boni.*

B Bonum ergo summum est quod ipsum bonum est, et ad omne bonum, bonum est. Medium vero bonum est quod ipsum bonum est, et ad aliquid bonum est. Bonum autem infimum et quasi extrarum et denominative solum et conductum et non proprium bonum; quod ad aliquid bonum est, et ipsum bonum non est. Quod enim ipsum est bonum non est, sed quod ex ipso est bonum est. Et idcirco secundum aliquem modum et ipsum bonum est, quoniam ex ipso bonum est et prodest. Et ex ipso bonum est esse etiam quod ipsum bonum non est, quia nisi esset ipsum quod bonum non est, esset quod ex ipso bonum est. Neque idcirco præstant mala quoniam et ipsis bonum est; sed servant præstanti et largienti, quia per ipsa non ex ipsis est.

CAP. XX. *Majus bonum esse illud quo majus bonum est.*

Cum autem concurrunt duo ad unum quod est bonum et alicui non est bonum, et quod bonum non est et alicui bonum est et utrumque esse non potest, sed e duobus alterum solum esse necesse est; majus bonum est hoc esse quod bonum est alicui etiam si ipsum bonum non est, quam quod est bonum solum et alicui bonum non est. Ex eo enim quod bonum non est et alicui bonum est, illud etiam sequi necesse est quod bonum est et alicui bonum est : quod majus omnino bonum est quam quod solum bonum est et alicui non bonum est. Non enim bonum esset quod bonum non est et alicui bonum est, nisi ex eo esset quod bonum est et alicui bonum est. Itaque quod bonum est, quoniam ipsum bonum est, bonum non est, quoniam alicui quoniam ex ipso bonum non est; et quod bonum non est, quoniam ipsum bonum non est, bonum est alicui quoniam ex ipso bonum est. Et contingit hoc aliquando, et in fine suo omnia judicantur sive bona sint sive mala. Quoniam Scriptura manifeste ostendit quod bonum unum et bonum ipsum aliis est odor vitæ in vitam; aliis odor mortis in mortem (II Cor. II); quoniam ex bono malum et ex malo bonum, et bonum malis ad malum, et malum bonis ad bonum. Et quod bonum in toto est majus est quam quod in parte est solum : et hoc probatur in hunc modum. Omne enim universale bonum, majus est quam id quod in parte constat; et quod conducit magis et expedit, majus ipsum merito nominatur. Nunc autem congregemus in unum colligamus quæ dicta sunt, quoniam impletio omnis mandati bonum illi est propter quem factum est ipsum mandatum. Et quoniam omne bonum aut per se bonum est aut ad aliquid; et quod per se bonum non est et alicui bonum est, majus est bonum quam quod per se solum est et alicui bonum non est; et quod magis conducit et expedit, jure semper majus aestimatur bonum; quoniam in fructu suo est omne bonum, et est tantum omne quantum est bonum.

CAP. XXI. *Quod Deus propter se, id est pro utilitate sua vel comodo, nihil præcipit.*

Nunc ergo videamus omne quod præcipit Deus, utrum propter se præcipit, an propter illum cui præcipit. Si propter se præcipit ad bonum ejus est quod præcipit, et bonum illi est præcepti sui impletio. Sed quomodo præcipit propter se qui profectu non indiget in se, neque bono alieno adjuvari potest, qui melior esse non potest? Clamat hoc Scriptura, et perfectior mandati in Scriptura : *Deus meus es tu, quoniam bonorum morum non eges* (Psal. xv). Ergo propter se non præcipit Deus quod præcipit; sed propter illum cui præcipit, quoniam bonum est illi quod præcipitur cui bonum præcipitur.

CAP. XXII. *Quod Deus hoc unicuique præcipere habet, quod bonum est ipsi cui præcipit; etiam si bonum omnium non est.*

Quoniam ergo propter illum mandatum fit cui fit, ipsum mandatum; bonum ipsius esse debet cui mandatur mandatum. Neque aliud mandari debet nisi quod bonum illi est cui mandatur mandatum. Frustra enim mandatum fieret, si illi propter quem fieret bonum non esset; maxime cum a bono mandatum esset qui nihil præter bonum mandare deberet. Neque enim Creaturæ suæ Deus auctor mali esse debet, neque causationem illius assumere sibi quasi docendo corruperit quod creaverat incorruptum. Non itaque habet aliud illi præcipere nisi solum quod bonum est illi; a quo habet illa totum quod bonum habet, et quod malum habet nihil. Quoniam igitur Creator nulli creaturæ suæ auctor mali esse potest: hoc solum illi præcipere habet quod bonum est illi, ut sincera sit ejus instructio, quemadmodum conditio incorrupta fuit.

CAP. XXIII. *Quod bonum universitatis Deus impedire non habet etiam si illud alicui bonum non est.*

Contingit autem quod bonum est alicujus, bonum esse illius, et non esse bonum ad omnia; et iterum quod malum est alicujus malum esse illius; et bonum omnium esse, quoniam ex eo bonum est omnium. Et quod bonum est et alicui bonum est, minus esse bonum quam quod malum est et alicui malum est; quoniam ex eo ipso majus bonum est: ex quo omnium bonum est. Et majus bonum est esse illud a quo majus bonum est, etiam cum illud alicui bonum non est; quoniam in toto bonum est. Non debet autem in compensatione minoris boni impediri quod majus est bonum ab illo qui optimus est. Et diximus quod majus bonum est esse bonum ex malo et bono, quam ex solo bono. Permitti itaque mala debuerunt ut essent, quoniam ut essent id bonum erat ex quibus bonum futurum erat. Præcepit itaque Deus quod bonum erat singulis et permisit quod bonum erat universis. Quoniam et majus erat bonum universitatis quod impedire non debuit, et non bonum erat quod malum erat alicui, cujus auctor esse non potuit. Et ideo præcepit unicuique quod bonum erat, et quod illi bonum

A erat; et præcipiendo illud significavit se velle et sunt signa voluntatis ejus præcepta ejus cantur voluntas ejus, quia signa sunt voluntatis ejus. Quoniam vult et approbat et diligit et sibi judicat bona quæ præcipit, et mala quæ hibat odit et detestatur; et non invenit concordiam et amicitiam in illis, et vult tamen ipsa esse quæ non vult, propter majus bonum quod est, quod magis vult. Sed non pertinet ad nos quæ exigitur a nobis nisi quod nostrum est et bonum nostrum est, tantum ut faciamus et amemus et diligamus in nobis, sicut et Deus et approbat bonum nostrum in nobis; ut ei les simus diligendo et faciendo bona, sicut et bona tantum diligit et facit. Et cum præ-

B nobis quod bonum nostrum est, significantibus quod Deus hoc vult; et pertinet ad nos sentire et ita credere quod Deus hoc vult præcipit nobis ut faciamus. Et non fit tamen tantum quod ipse vult fieri, sive faciamus non faciamus quod præcepit nobis. Et si faciamus bonum, voluit hoc Deus; et voluit quia factum est hic, et approbat quod factum est et quod factum est; vult quod factum est et bonum est. Et si facimus malum vult quod non facimus bonum et approbat illud quoniam bonum est, et non approbat illud quoniam bonum est, et non approbat malum quod facimus quoniam malum est; tamen vult quod factum est quia factum est, etiam id bonum est quod factum est, et vult quod bonum est. Et constat omnipotens voluntas ejus certa et firma in beneplacito suo, approbat bona et permittens mala propter bona, quæ potest impediri ut non fiat quod in ipsa est, et infirmari aliquando ut fiat quod in ipsa non

CAP. XXIV. *Quod operatio et permissio Dei sunt quid esse bonum sit, etiam si illud bonum non sit; præceptio et prohibitio signa sunt quid esse bonum sit, etiam si illud esse bonum non sit.*

Et sequuntur post ipsam signa ejus, permissio ejus et operatio ejus; et ostendunt quod in illis quoniam in ipsis idem est. Et adduntur præceptio et prohibitiones, et sunt ipsa quoque signa demonstrationes voluntatis summæ et compendiosa æterni per approbationem et dilectionem; et similia quidem signa prioribus, sed demonstrationes tantum et significationes approbationis et beneplaciti in eo quod bonum sit; et non in eo quod esse bonum sit, sive bonum ipsum sive non sit. Et ideo significant ipsa non hoc quidem in summa sit voluntate, ut fiat, sed quid in beneplacito et approbatione sit si fiat; et tamen ut voluntatis esse et hoc bonum esse etiam si non fiat: illud autem sic bonum esse ut fiat

CAP. XXV. *Beneplacitum Dei esse aliquando ad rem; aliquando ad actum rei.*

Quicumque ergo distinctionem facere voluit loquens de voluntate Dei, hoc dicere potest generatim considerandum est quomodo quidem in alio hoc vult quod ipsum est; in alio autem hoc, quia ipsum est. Et in eo quidem

vult ipsum quod est rem approbat; in eo vero quo vult ipsum, quia est actum rei. In eo autem quo approbat rem et non actum rei, vult aliquid et nondum adhuc esse vult quod vult. In eo vero quod approbat actum rei et non ipsam rem aliquid esse vult, et nondum tamen ipsum vult quod esse vult. Neque enim bonum est esse omne quod ipsum bonum est; quemadmodum aliquando quod malum est esse ipsum malum non est. Et non vult Deus nisi quod bonum est, etiam cum ipsum esse bonum non est. Et non vult esse nisi quod esse bonum est, etiam cum ipsum bonum non est. Et cum vult aliquid quia bonum est, et ipsum esse non vult quia bonum non est, perficitur voluntas ejus et non remanet sine effectu, etiam cum res non perficitur, quia sic vult et bonum est quod vult. Et cum non vult aliquid, quia malum est; et ipsum esse vult, quia bonum est: perficitur voluntas cum res perficitur, quia sic vult et bonum est quod vult. Et semper impletur voluntas ejus; et nunquam cassum est beneplacitum illius, quia bonum est semper quod vult et est semper ut vult. Et hæc sunt quinque proposita, beneplacitum, et permissio, operatio, et præceptio et prohibitio. Et distinguitur beneplacitum in eo quo res approbatur, et in eo quo approbatur actus rei. Et distinguitur operatio in eo quod operatur, et in eo quod cooperatur; quia alia facit Deus operando quæ solus facit, alia cooperando quæ solus non facit. Et distinguitur præceptio in eam quæ fit extrinsecus per sermonem, et in eam quæ fit intrinsecus per inspirationem. Et constat in his omnibus quod de voluntate Dei dicendum fuerat, quod est beneplacitum ejus et signum beneplaciti ipsius. Propter quod et multæ dicuntur voluntates ejus cum sit una voluntas ipsius, quia sunt multa signa voluntatis ipsius. Sicut scriptum est: *Magna sunt opera Domini exquisita in omnes voluntates ejus (Psal. cx)*; propter ea quæ ex ipsa et secundum ipsa sunt multa. Hic de voluntate Dei diximus, quoniam ipsa est prima causa rerum omnium sicut nobis propositum fuerat, et secundum intelligentiam prosecuti sumus. Et sunt alia multa fortassis quæ comprehendere non

A possunt et fugiunt ab intelligentia et sermone nostro.

CAP. XXVI. *De rerum ordine in primis et secundis et tertiis.*

Sic igitur constat rerum ordo, ut post prima posteriora sequantur. Prima omnium rerum est voluntas Creatoris, quoniam ex ipsa sunt omnia. Post ipsam sequuntur quæ sunt ex ipsa. Prima sunt quæ sunt in ea; secunda sunt quæ ex ea sunt. Quæ in ea sunt æterna sunt, nec gradum habent nec successionem, quoniam in unitate consistunt et in æternitate non transeunt. Quæ ex ea sunt creata sunt per eam, quæ causam sumpserunt ex ipsa non substantiam in ipsa; quia divina natura substantialiter ex se non genuit quæ causaliter creavit; quia non potest naturaliter idem esse qui fecit et quod factum est. Quæ igitur facta sunt unum non sunt, et in his quædam prima sunt, quædam secunda; non prima ad prima sed ad secunda prima. Quæ enim ad prima ante se secunda sunt ad secunda, a se sunt prima; et secunda ab ipsis; tertia sunt ad prima. Quæ in voluntate Dei æterna et invisibilia sunt, prima omnium sunt. Quæ ex voluntate Dei temporalia et invisibilia sunt secunda sunt post prima, quæ temporalia et visibilia tertia post secunda. Et in ipsis visibilibus quæ rationalia sunt propinquiora sunt invisibilibus, quia in ipso invisibilia sunt quæ rationalia sunt. Ponuntur ergo primo loco causæ primordiales et invisibiles et increatæ creandorum omnium in mente divina. Secundo loco angelica natura invisibilis quidem sed creata. Tertio loco humana visibilis et creata, secundum aliquid invisibilis et secundum aliquid visibilis. Quarto loco creatura corporea in toto visibilis et in toto temporalis. Post primas ergo causas increatas et invisibiles exhibit consideratio, et procedet ad angelicam naturam rationalem et invisibilem. Deinde ad humanam visibilem et rationalem, de qua propositum primum fuit ut consummetur. Nam de visibilibus quidem quæ postrema sunt idcirco primam propositionem fecimus, ut de his quæ patent ad latentium cognitionem humanam mentem commodius duceremus.

PARS QUINTA.

DE CREATIONE ANGELORUM ET NATURA, ET CONFIRMATIONE ET LAPSU, ET CÆTERIS QUÆ AD IPSOS PERTINENT.

CAP. I. *Quæ de angelis sint inquirenda.*

De natura angelorum post alia quæ dicta sunt de mundi exordio, et idcirco præmissa sunt ut de visibilibus ad invisibilia conscendamus, quæstionem proponitis, quando creati sunt angeli et quales facti sunt dum conderentur primum; deinde

quales effecti sunt dum dividerentur aversione et conversione, et quomodo dispositi sunt dum judicarentur damnatione et glorificatione. Et de numero et de ordinibus, et de excellentia, et de hominibus, et de differentia donorum, et de officiis et de moderatione, et gubernatione Dei in

illis; et multa alia quæ consequuntur ad illa et quæ continentur in illis. Propterea nos oportet de multitudine rerum latentium secundum nostram possibilitatem, doctrinam formare; et non promittere quod consequi non possumus.

CAP. II. *Quod in principio creati sunt angeli.*

Scriptura dicit quod *primo omnium creata est sapientia* (Eccli. 1); et intelligimus sapientiam creatam rationalem creaturam dici; quoniam et ipsa sapientia est sicut lumen lucens ex lumine, non lumen illuminans. Nam illa sapientia quæ sapit, sapientia ista creata non est, nec creatura est, nec aliunde esse habet sicut aliunde sapere non habet. Ista autem quæ de semetipsa sapere non habet neque esse habet a semetipsa et ipsa creata est, et initium habet. Et dicit Scriptura quando facta est sapientia ista, quoniam primo omnium facta est sapientia. Et rursum alia Scriptura dicit: *In principio creavit Deus cælum et terram* (Gen. 1). Et videntur quædam contraria oriri assertionibus istis. Nam si primo omnium creata est sapientia, omnia post ipsam facta sunt. Et facta sunt post ipsam cælum et terra, et ipsa facta est ante cælum et terram. Iterum si in principio creavit Deus cælum et terram, nihil factum est ante cælum et terram nec facta est ipsa sapientia ante cælum et terram, quod simul stare non potest. Propter hoc ne divinarum Scripturarum testimonia contraria esse videantur, quod sentire fas omnino non est, requirimus intelligentiam veritatis quoniam in veritate non repugnat quod verum est.

CAP. III. *Quod rationalis creatura prima omnium facta est dignitate; quoniam ad ipsam refertur conditio reliquorum sicut ipsius conditio ad Deum refertur; quoniam ad similitudinem Dei facta est sola.*

Dicimus quod creatura rationalis prior facta est, et post eam facta est corporea creatura; non tamen tempore, sed causa solum et respectu et dignitate. Nam ipsius creaturæ corporeæ conditio ad ipsam refertur creaturam rationalem, et secundum ipsam perfecta est, sicut ipsius conditio ad solum creatorem refertur; quoniam secundum ipsum facta est sola. Sola quippe rationalis creatura ad similitudinem Dei facta legitur; et non dicitur quod creatura aliqua præter solam rationalem ad similitudinem Dei facta sit, licet omnis creatura in ratione divina et in providentia æterna ipsius causam et similitudinem habuerit ex qua et secundum quam perfecta sit in sua subsistentia. Sed magna differentia est et distantia magna similitudinem in Deo habere, et ipsum Deum similitudinem habere. Quamvis enim in Deo nihil esse possit quasi minus aut diversum aut aliud a Deo, longe tamen aliud est factum esse aliquid ad similitudinem ipsius quod in Deo est; et in ratione ejus et in providentia ipsius, et factum esse ad similitudinem Dei et Deo simile esse. Nam in Deo quidem omnia erant antequam essent in se secundum rationem et causam et providentiam ex qua futura erant; sed quasi minus erant singula per-

fecto et unumquodque hoc aliquid et non tunc secundum rationem et discretionem uniusque quæ ratio omnia continebat; et major erat toto et quasi superabundabat singulis. Et idem erant singula hoc totum, sed in toto erant singula quoniam totum ad totum et singula ad singula. Et tamen Deo in parte nihil minus erat quam in toto, quia pars et totum unum erat; sed ratio et providentia una discreta sunt quæ futura in parte et toto, et minus futura erant in parte quam in toto. Ideo et ipsa in ratione minuerunt, quoniam ex ratione minus futura fuerunt. Tamen Deus minus non habuit, qui in toto fuit et perfectus et unus. Propter hoc ergo naturali creaturæ non unum aliquid aut hoc aut illud in ratione divina pro exemplari sufficere potest ad cuius similitudinem formaretur; sed quantum assumpsit Deum ut ejus ipsius imago et expressa est ad totum æmulans perfectiorem. Ut sicut Deus spiritus erat, et unus erat, ipso totum erat secundum rationem et providentiam et præsentiam et causam, sic ipsa spiritus esset capax in uno præscientiæ et providentiæ rationis et providentiæ omnium. Et eluxit per ipsam imago imitans auctorem suum, et apparuit ipsum in altero, et idem unum. Et inventum in secundo quoque quæ et in primo secundum æmulationem et imitationem, et imaginem similitudinem rationes et causæ et similitudinem formæ, dispositiones et providentiæ futura quæ facienda fuerant. Et cum facta sunt illa, facta sunt ad similitudinem horum facta sunt et erant in secundo facta; sicut facta sunt ad similitudinem illorum quæ in primo erant non facta. Secundum huiusmodi rationem et considerationem corporea creatura post secundam tertiam est creaturam rationalem, quoniam ad eam facta, sicut rationalis ipsa ad primam facta increata naturam.

CAP. IV. *Quod in principio primo simul facta sunt et corporea omnia in materia, et incorporea in angelica natura.*

Quantum vero pertinet ad momenta temporis et intervalla et spatia, hoc interim commodum veritati vicinius profiteamur, quod simul in tempore uno et in principio temporis quando tempore ipsa cœperunt, facta est sive creata pariter omnia visibilium materia, et invisibilium creatura angelica et spiritali natura. Nec fuit tempore nec cœpisse alteram sine altera, nec unam quam alteram, sed utramque simul in tempore et cum tempore; et tamen priorem fuisse quam facta est altera in qua fuerunt exemplaria sapientiæ quorum effectus sunt et expressæ quæ visibilia condita sunt, ex hoc modo: quoniam omnium creata est sapientia. Qui autem creavit ante cælum et terram angelos creatos, et stetit ante omnia quæ mutabilia facta sunt computant spatia et annos et sæcula quibus mundi constitutionem Deo servierunt, ante quod cum mundo tempus cœpit, et non fuit tempus ante mundum, quoniam mutabilitas non fu-

tamen fuisse angelos immutabiliter et intemporaliter priusquam mundus factus est; et cum mundus cœpit tunc primum cœpisse tempus, quoniam mutabilitas cœpit; et factum mundum in principio temporis. Sed nos interim magis approbamus quod dictum est pro captu intelligentiæ nostræ salva reverentia secretorum in quibus nihil temere asserendum putamus. Et ad hunc modum interim definivimus, quod *simul facta sunt omnia visibilia et invisibilia* (Gen. II); sicut Scriptura dicit: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul* (Eccli. XVIII).

CAP. V. *Quod corporea et incorporea natura et secundum aliquid informis facta est; et secundum aliquid formata.*

Omnia quippe simul condita sunt quoniam uno et eodem tempore pariter cœpisse credimus et visibilium omnium materiam et invisibilium naturam utramque informem secundum aliquid et utramque secundum aliquid formatam. Sicut enim visibilium et corporalium omnium materia in exordio illo conditionis primariæ et formam confusionis habuit et non habuit formam dispositionis donec postea formaretur et ordinem concederet ac dispositionem; ita spiritualis et angelica natura in sui conditione per sapientiam et discretionem secundum habitum naturæ formata fuit; et tamen illam quam postea per amorem et conversionem ad creatorem suum acceptura erat formam non habuit, sed erat informis sine illa formanda ab illa.

CAP. VI. *Quales fuerunt angeli quando primo facti sunt.*

Amplius adhuc pro eo quales facti sunt angeli diligentius investigatam rationem proponimus. Nam diximus quando facti sunt, quod facti sunt in principio; et prima creatura antequam nihil factum est, secundum quam factum est, et quod factum est cum ipsa. Unde et secundum aliquid ante omnia facta est ipsa, quæ forma est omnium et causa. Deinde autem oportet ostendere quales facti sunt angeli tunc in ipso primordio et prima subsistentia et initio conditionis suæ; in eo quod primum esse cœperunt, et quale illud fuit, quod primum fuit in eis conditum esse.

CAP. VII. *Quod non sunt facti de materia præjacente sicut corporea.*

Non enim in materia præjacente creata est spiritualis natura, quemadmodum corpoream diximus conditam fuisse; quoniam non ita est, neque simul ipsa cujus substantiæ simplicis non aliud esse potest id quod est, et id de quo est. Quia unum et simplex et individuum et immateriale est totum quod est; sed facta est in sua natura et esse quantum ad substantiam spiritualem perfecta; non ut massa aut confusa materia ut rudis moles, aut acervus, aut congregatio cumulata, aut ex his aliquid quod illam non contingit, sed personaliter distincta et expressa et consignata numero spiritualis et intelligibilis discretionis et multitudo rationalis et intelligibiles spiritus subsistentes, habentes ingentem rationem et formam sapientiæ concreatæ et qualitatem spiritualem intelligentiæ

capacis secundum modum et mensuram conditionis profectus sublimioris et illustrationis superventuræ in ipsos. Liberum quoque arbitrium mox exordio insitum innatum pariter possidentes quo poterant sine violentia ad utrumlibet propria voluntate deflecti; in altero adjuti sine coactione, in altero derelicti sine oppressione.

CAP. VIII. *De quator proprietatibus naturæ anaelicæ.*

Si quis igitur quærat qualis in exordio suo facta sit vel condita spiritualis natura, quatuor sunt ista quæ proposuimus et diximus angelis in conditione sua attributa; hoc est primum substantiam simplicem et immaterialem; secundum, discretionem personalem; et tertium formam sapientiæ et intelligentiæ rationalem; quartum vero sive ad bonum sive ad malum liberam inclinandæ voluntatis et electionis propriæ potestatem. Et sequitur post hoc consideratio magna necessaria ad intelligentiam veritatis et de spirituali substantiam eorum, et de sapientia ipsorum, et de libertate arbitrii, et de cæteris quæ circa ista consistunt, utrum omnibus æqualia erant quæ æqualiter omnibus inerant. Æqualiter enim omnibus inerant quæ communia omnibus erant, de quibus nihil excipiebatur quod non erat in omnibus. Sed nondum constat an æquale erat quod æqualiter inerant. Et hic quærendum est primum de substantia, postea de forma, ac deinde de potestate. In personis enim substantia est, in sapientia forma, in arbitrio potestas. Ad substantiam quidem pertinet naturæ subtilitas; ad formam autem intelligentiæ claritas. Ad potestatem vero motus intelligibilis et appetitus et voluntatis rationalis habilitas.

CAP. IX. *De differentia substantiæ spiritualis.*

Hoc ergo quæritur utrum essentiæ illæ rationales quæ spiritus erant; et natura simplices, et vite immortales, unius subtilitatis vel puritatis sive vigoris ejusdem vel quolibet alio nomine significandum sit quælibet essentia bona, sive alia melior aut decentior forma jure appellatur, creatæ sunt. Sic enim corporum natura se demonstrat; et sunt quædam corpora solida magis et firma, et alia puriora apparent et extensa magis et munda et clara et quasi meliorem et digniorem substantiam vel essentiam vel formam habentia; et alia levia et coaptata et prompta et integra et incorrupta magis; et alia fragilia et incorruptioni proxima et infirma et feculenta et vilia et ponderosa et incongrua. Et est pulchra tamen in universitatis compage et ordine ista diversitas, in qua minus bonum malum non est, et differens bonum majus bonum est. Ad hunc ergo modum rationabile est illas quoque spirituales naturas quæ universaliter bene conditæ sunt, convenientes puritati suæ et excellentiæ; non indignas et in essentia et in forma differentias et gradus in ipso mox exordio cognitionis suæ accepisse, quibus alii superiores, alii inferiores possent constitui secundum moderamen sapientiæ cuncta bona creantis et bene ordinantis Dei.

CAP. X. *De differentia cognitionis.*

Qui enim subtiles natura magis et sapientia amplius perspicaces creati sunt, ii merito dignitate superiores sunt constituti. Qui vero et natura minus subtiles et sapientia minus perspicaces conditi sunt, merito dignitate inferiores sunt ordinati, ita tamen ut ii qui excellentiores constituti sunt sine superbia praelati essent, et qui inferiores positi sunt, sine miseria subjecti.

CAP. XI. *De differentia liberi arbitrii.*

Sed et ipsam arbitrii libertatem secundum differentem naturæ virtutem et sapientiæ et cognitionis et intelligentiæ vim; si quis differentem assignare voluerit non est qui ex ratione occurrat. Quia sicut differens vigor et subtilitas naturæ infirmitatem non adducit, minorque cognitio sapientiæ ignorantiam non ingerit; sic libertas inferior nullam arbitrio voluntatis necessitatem imponit.

CAP. XII. *In quo similes conditi sunt et in quo dissimiles.*

Quod ergo spiritus erant, quod vita erant, quod indissolubiles vel immortales erant: æquales omnibus erant. Quod autem natura potentes erant, quod essentia subtiles erant, quod intelligentia sapientes erant, et libertate voluntatis prompti ad utrumlibet et habiles; non æquale omnibus erat, et tamen sufficienter erat. Ista discretionis invisibiles invisibilium et intelligibilium natura solus ponderare potuit et uniuscujusque mensuram et modum et terminum sapientia sua comprehendere, cujus potentia conditum erat totum, et providentia ordinatum. Nos vero caligante intelligentia timide incedimus ad illa, et palpamus sensu cognitionis infirmæ quæ virtute non comprehendimus. Quæ igitur vis et quanta potentia fuerit invisibilium essentialium; quæve sapientia, qualisque libertas, et quantum in his commune omnibus, et quid singulis proprium vel singulare ac differens datum sit; valde ineffabile est et a sensu humano remotum. Sola enim divina potestas et sapientia divina nec termino nec mensura concluditur; et arbitrii libertas æterni, atque incommutabilis voluntatis complacitum nulla unquam minoratione sive necessitatis angustia coarctatur; sed absolutum est et dominans et superexcellens et efficax et nutus sui libertate singulariter perfectum, ac propria potestate plenum. Omne autem quod creatum est ex parte est, et ex parte potens et sapiens et liberum ex parte; quia nec omnis effectus potestati creaturæ subicitur, nec omne occultum sapientiæ manifestatur, nec omnis eventus electionem sequitur, aut voluntati famulatur; sed secundum aliquid tantum possunt et sapiunt, secundum aliquid et liberi sunt. Et propterea determinanda est potestas eorum et determinanda est sapientia, et determinanda est libertas. Postestas autem ad operationem pertinet, sapientia ad cognitionem, libertas ad voluntatem.

CAP. XIII. *De triplici potestate illorum.*

Et erat primum triplex discretio potestatis illorum, quoniam alia pars potestas quam acceperant ad se, alia quam acceperant ad invicem inter se, alia autem quam acceperant ad ea quæ conditione ordinata fuerant sub se. Prima potestas virtutis erat, secunda dominationis, tertia administrationis. In ea potestate quam acceperant in se, omnes differentes erant; in ea vero quam acceperant inter se quidem excellentes; in ea autem quam sub se acceperant differentes et excellentes. In ea potestate quam in semetipsis singuli acceperant, unicuique ad effectum famulabatur natura propria. In ea vero quam ad se invicem habebant; quibusdam subjecta erat obedientia aliena. In ea autem quam ad inferiora possidebant potestate, unicuique secundum virtutem naturæ et dignitatem officii ministerium exhibebat subjecta creatura. Hæc de potentia prima rationalis naturæ dicta, futuræ investigationi primam occasionem exponunt.

CAP. XIV. *De triplici cognitione angelorum.*

De sapientia quoque illorum in prima consideratione triplex nobis discretio occurrit. Quoniam illuminabantur tripliciter, vel ad tria simpliciter; et erat trina cognitio in eis ut agnoscerent quod facti erant similiter et a quo facti erant, et cum quo facti erant. In eo quod facti erant, mali et boni cognitionem acceperant, ut intelligerent quid appetendum sibi foret vel quid respuendum secundum potentiam virtutis in se et libertatem voluntatis. Sed et ipsius a quo facti erant cognitionem acceperant, ut intelligerent et scirent principium et finem suum a quo conditione processerant, et ad ipsum debuerant intentione converti. Illius vero cum quo facti erant cognitionem acceperant, ut scirent quid vel sibi invicem pro divina dispensatione et ordinatione deberent, vel quantum in his quæ conditione sibi subjecta fuerant pro concessa potestate sibi divinitus sine præsumptione valerent. Et in hunc modum sapientes conditæ sunt et discernentes et intelligentes spirituales illæ substantiæ; et tantum in his omnibus sapientes quantum incipienti naturæ congruum fuit, vel pro merito virtutis adipiscendo necessarium.

CAP. XV. *Utrum perfecti facti sint angeli an imperfecti.*

Multi enim nesciunt et ignorant existimantes superfluentem quamdam sapientiam eorum quæ ad rem non pertinet cognitionem et providentiam et præsentiam futurorum, et eorum quæ circa ipsos ventura erant fuisse in illis; et aliter imperfectos, et ignorantes, et non sicut oportuit consummatos et plenos; qualia facere omnipotentem non decuit et perfectum et bonum. Sed non discernunt quod ad perfectionem aliquid facere ut perficiatur quod est imperfectum; et ideo imperfectum, ut sit primo imperfectum; deinde autem perfectum, ut ab eo perficiatur a quo imperfectum factum est, ut perficiatur; non est imperfectio facientis neque turpitudine facti, quoniam et aliter facere potuit qui fecit, et non aliter fieri debuit quod fac-

tum est. Sed et hic dicendum quod perfectum est A secundum aliquid habens totum quod habere debet, et si non habeat quod habiturum est totum.

CAP. XVI. *Quod tribus modis perfectum dicitur: secundum tempus, secundum naturam, et universaliter.*

Nam tribus modis his perfectio constat, et nominatur convenienter perfectum. Est enim secundum tempus perfectum, et secundum naturam perfectum, et universaliter perfectum. Primum perfectum est quasi initium perfectionis faciens secundum tempus perfectum; et sequitur quod majus est secundum naturam perfectum; et tertium est maximum et superexcellens universaliter perfectum. Secundum tempus perfectum est quod habet quidquid tempus requirit, et convenit secundum B tempus haberi. Secundum naturam perfectum est quod habet omne quod vel datum est naturæ suæ, vel debitum est. Universaliter perfectum est cui nihil deest. Prima perfectio est naturæ conditæ; secunda perfectio est naturæ glorificatæ; tertia perfectio et vera est increaturæ naturæ.

CAP. XVII. *Quod angeli perfecti sunt secundum primam perfectionem.*

Et ad hunc modum non mirabile est neque in quæstionem addusendum quare non fuerunt perfecti angeli conditi; quia in prima perfectione creati sunt, et ad secundam sub tertia venturi. Quoniam sicut non possunt ad tertiam pertingere, sic nec a secunda incipere debuerunt. Alioqui proficienti locum aditumque invenire non valuissent C eundi in melius, nisi reliquum fuisset post prima dona naturæ quo crescere potuissent vel deficere.

CAP. XVIII. *Utrum angeli præscii fuerunt futuri eventus sui.*

Hic quæritur utrum angeli præscii fuerunt futuri eventus sui, et in sapientia data agnoverunt quid futurum esset super eos. Videtur enim utrinque aliquid inconvenientis occurrere. Si enim qui futurit erant mali, lapsum suum præscierunt, poenamque cognoverunt quæ ruinam sequi debuerat, et finire non debuerat, tanta sibi mala imminere prævidentes aut vitare voluerunt sed non potuerunt, et miseri erant; aut potuerunt et noluerunt et stuli erant, et maligni. Si autem nesciverunt cæci erant, neque agnoverunt quo pergerent; et in contingens ac fortuitum miserunt pedem ut ultra procederent quo nesciebant. Et videtur quasi aliquid absurditatis afferre si hoc dicatur, et melius sedere et aptum esse magis, ut scientes dicantur eorum quæ futura fuerant. Et repugnat iterum alia ratio quam contra posuimus, et potest facile mentibus infirmis scandalum nasci in alterutrum nisi conveniat. Propter hoc dicimus quod non erant præscii eventus sui, neque eis data est cognitio eorum quæ futura fuerant super eos. Quoniam non oportuit ut ita liberam haberent electionem voluntatis suæ sine terrore et spe in utroque. Propterea monstratum est eis quid faciendum esset non quid esset futurum, ut nulla necessitate providentiæ impelli viderentur, sed ratione dirigi et propria deffecti voluntate in ambobus.

Et ita bonum fuit et conveniens; et non est sic reprehensione dignum opus Dei, quia ita fecit ut bonum fuit.

CAP. XIX. *Quales conditi sunt angeli, boni an mali, justi an injusti, beati an miseri.*

Sed et multa alia quærentur de illa natura spiritali, quibus curiositas humanæ mentis quieta esse non sinitur. Interrogant utrum boni fuerunt an mali creati angeli, justi an injusti, beati an miseri; et fortassis alia quædam his similia. Et, quia multa sunt alia quæ in quæstione coacervantur, non possumus nos ad omnia prolixa response occurrere; sed breviter definimus quia tunc in illo principio primo et exordio inchoationis quod humana consideratio ita breve et momentaneum simplicisque instantis sine mora et intervallo primæ substantiæ de nihilo in aliquid apparentis accipiat, ut id quod primum omnium illis erat intelligat: hoc solum invenitur in conditis quod natura contulit conditionis. Quod enim ceperunt totum acceperunt. Et non poterat in illis ex illis esse quidquam, quoniam omne quod ex illis est posterius est illis. Itaque omne quod facti sunt non fecerunt ipsi; sed tantum facti sunt et quod facti sunt boni facti sunt totum. Si enim quod facti sunt, mali facti sunt culpa est facientis non facti; quia aliud esse non potuerunt neque facere ipsi cum facti sunt tunc ut aliud essent quam facti sunt. Itaque ex faciente erant quando primum erant totum quod erant, et acciperant totum quod erant, et a se nihil habebant qui et hoc quod erant, ex nihilo, et a Creatore acceperant quod erant. Non potuit autem Creator optimus, auctor mali esse; et ideo totum bonum erat, quod ex ipso illis erat; et totum bonum erat, quoniam ex ipso totum erat. Hoc modo probamus quod boni erant angeli quando primum facti sunt, et quod boni facti sunt omnes, quoniam a bono facti sunt qui malum facere non potest. Sic itaque boni erant et non mali; et quemadmodum boni erant, ita et justi erant et beati erant. Sed ea bonitate et justitia et beatitudine quam natura incipiens acceperat, non quam facerat ipsa vel meruerat faciendo. Si enim boni dicuntur boni erant, quemadmodum bonum erat quod bonus facerat totum. Et si meliores erant (sicut erant) meliores erant pro eo quod facti erant, non pro eo quod fecerant ipsi vel faciebant. Similiter et quod justi dicuntur, solum hoc illis erat injustos non fuisse; et quod beati, non miseros ex stitisse. Verumtamen neque justi ad meritum, neque injusti ad culpam, quemadmodum neque ad glorificationem vel consummationem beati, vel ad tormentum vel poenam miseri verissime affirmantur. Et forte expressius et ad intelligentiam evidentius sit, nec bonos nec malos, nec injustos nec conversos, nec aversos, nec beatos, nec miseros conditos, asserenti. Nam qui bonos dicit, significat virtutem; qui justos, meritum; qui conversos, dilectionem; qui beatos, glorificationem.

CAP. XX. *De libero arbitrio illorum in primo conditionis principio, quando subsistere cœperunt.*

In illis autem quod erat primum incipere, velle non erat aut facere, qui ad volendum et faciendum tantum facti erant non volentes aut facientes. Velle enim aut facere motum habet, et de hoc in illud, et successum et moram; quod incipientis principii esse non potest, quod incipit tantum amplius non est adhuc, sed primum est et non deinceps. Velle autem voluntate est velle, cum movetur voluntas et operatur jam aliquid; et est ibi hoc et illud; et de hoc in illud quod præcessit voluntas ex qua velle erat cum adhuc velle non erat; sed voluntas erat tantum ut ex ea velle esset quod incipientis non erat aut facere. Non ergo sic intelligendum est simplex principium et prima origo nascentis naturæ. Sed unum ipsum et hoc tantum et non amplius sine spatio et motu et mora, quæ omnia subsequuntur postea, in quibus velle constat et facere, et processus motuum et actionum post primum principium. Ex quo autem voluntas movebatur velle erat; et a voluntate erat, quæ libere movebatur, quia per se movebatur et non impulsu alieno. Et hoc ipsum meritum erat et vocabatur bonum vel malum, quia liberum erat et ex se erat. Et extunc mereri cœperunt, ex quo voluntate moveri cœperunt. Et hoc post primum principium erat; et a primo principio erat; et non in ipso, quoniam ab ipso, tantum erat. Ex quo autem voluntas erat, libertas erat, quia voluntatis est libertas; quoniam potens erat per se moveri ut ultra iret hunc vel illuc sine coactione vel adjuta vel derelicta; quoniam libertas est voluntatis ex quo est voluntas ipsa in ipso primo principio. Propter hoc erat arbitrium liberum in illis, quoniam in illis erat voluntas potens moveri et ferri suo appetitu in utrumque.

CAP. XXI. *Quid sit liberum arbitrium.*

Quoniam spontaneus motus vel voluntarius appetitus liberum arbitrium est: liberum quidem in eo quod est voluntarius; arbitrium vero in eo quod appetitus. Sed et ipsa potestas et habilitas voluntatis est libertas qua movetur ad utrumque, et liberum arbitrium dicitur voluntatis. Voluntarie autem moveri et ferri et spontaneo appetitu, hoc est potestate eligere et libertate judicare, in quo constat liberum arbitrium. Et propter hoc facti sunt liberi arbitrii, ut voluntario appetitu moverentur; sed secundum electionem voluntatis et inclinationem desiderari sui sine coactione. Verum tamen quod primum erat in illis, incipere moveri non erat; neque eligere, neque concupiscere, quoniam simplex erat et principium primum; et tamen liberum arbitrium jam tunc erat, quoniam voluntas erat cui inerat hoc et ex qua hoc subsequebatur; quoniam ex hoc mota est statim et spontaneo appetitu ducta in electionem propriam.

CAP. XXII. *Quod semper liberum arbitrium non ad præsens spectat, sed ad futurum: nec ad omne, sed ad contingens tantum.*

Sed et hoc sciendum quod liberum arbitrium quod diximus primi principii esse propter voluntatem quæ erat in primo principio, hoc ipsum ad primum principium non erat; quoniam liberum arbitrium ad præsens tempus non refertur, sed ad ea quæ futura sunt postea in contingenti. Omne enim quod est determinatum nec potest aliud esse, quam est dum ipsum est; et si aliud potest esse potest esse aliud postea; et non aliud esse tunc quando est hoc quod est, sed postea ut desinat hoc esse quod est, et incipiat aliud esse quod non est. Quod enim potest in præsentem quidem potest, sed de præsentem non potest; et si de præsentem potest, non tamen nisi ad futurum potest. Quod igitur primum facti sunt ipsi, non esse non potuerunt, quia facti sunt hoc totum; et non fecerunt ipsi et non potuerunt non esse hoc cum primum erant, quoniam tunc ipsum erant, et esse cœperunt solummodo. Et si potestas illis erat, ut aliud essent, quia liberum arbitrium erat, non erat tamen potestas illis ut tunc aliud essent; quia hoc erant, sed ut hoc esse desinerent quod tunc erant et aliud esse inciperent quod non erant. Non enim esse poterant quod non erant nisi prius esse desinerent quod erant, et tunc deinde esse inciperent quod non erant. Quoniam liberum arbitrium de præsentem esse non potest, tametsi ipsum in præsentem est; sed spectat semper ad futuros eventus, et solum qui in contingenti consistunt. Futura quippe quæ ex necessitate futura sunt, liberum arbitrium non sequuntur; sed constant immobiliter ad unum tantum, nec recipiunt utrumlibet contingentis. Sic igitur liberum arbitrium erat tunc in illis, non quidem ut tunc aliud essent quam erant, sed potestate quam habebant in eo quod erant ut hoc esse desinerent, et aliud esse inciperent quod non erant. Et sic quidem studiosius inquirentibus ratio occurrit de statu primo angelorum, de primordio existentiae illorum, quales facti sunt primum et de natura, et de sapientia et de arbitrii libertate proposita.

CAP. XXIII. *De aversione et lapsu malorum; et de conversione et confirmatione bonorum.*

Post hoc consideratio adducit inquirere quales effecti sunt dum dividerentur aversione et conversione. Quod enim primum erant secundum aliquid unum erant, quia omnes boni erant; et quod boni non facientes, sed facti erant. In hoc igitur unum erant quod boni facti erant et nondum ad aliud erant quam facti erant; quia tunc primum facti erant, et non ante quidquam fecerant. Cœperunt autem dividi ab eo quod facti erant, ut aliud jam essent, vel proficientes supra illud et boni essent; vel sub illo deficientes ut mali essent. Hæc est conversio et aversio qua divisi sunt qui unum erant et boni natura ut sint alii supra illud boni per justitiam: alii sub illo mali per culpam. Conversio enim justos fecit et aversio injustos. Utraque enim voluntatis fuit, et voluntas utrin-

que libertatis. Et propterea utroque, merito imputatur et utraque meritis judicatur sive pro bono merito judicatur, sive pro bono merito ad gloriam sive malo pro merito ad pœnam.

CAP. XXIV. *Quomodo in labentibus culpa gratiam avertit; et in stantibus gratia meritum adjuvit.*

Qui autem ad bonum convertebatur voluntarie movebantur gratia cooperante sine coactione. Qui autem a bono avertebantur sponte præcipitabantur gratia deserente sine oppressione. Et qui convertebantur, idcirco bene movebantur quia gratiam cooperantem habuerunt. Sed qui avertebantur non idcirco præcipitabantur quia gratiam cooperantem non habuerunt; sed idcirco a gratia deserebantur quia avertebantur et præcipitabantur. Et qui avertebantur non prius avertebantur et postea deserebantur, quia cum gratia non ceciderunt; et qui convertebantur non prius convertebantur et postea assumebantur, quia sine gratia non profecerunt; sed qui avertebantur in eo ipso deserebantur, et qui convertebantur in eo ipso assumebantur, pro aversione deserti et ad conversionem assumpti.

CAP. XXV. *Quod in sola voluntate et justitia est et injustitia.*

Quoniam vero in motu voluntatis rationalis justitia pariter et culpa inventa est, quia motu voluntatis factum est ut mali fierent aversi a bono in quo erant; et similiter motu voluntatis factum est ut boni essent conversi a bono in quo erant ad bonum in quo nondum erant, propterea in motu rationis voluntatis omne meritum constabat quo vel boni vel mali erant. Illic ergo et malum bonum quærendum est ubi justitia et culpa est, quoniam justitia bonum et culpa malum est. Et ipsa culpa nec voluntas erat, quoniam voluntas malum non erat quoniam a Deo data erat; nec motus voluntatis malum erat quoniam ex voluntate erat, et voluntatis erat, et moveri voluntas a Deo acceperat; nec id ad quod motus voluntatis erat, malum erat, quoniam aliquid erat, et omne quod aliquid erat a Deo erat, et bonum erat.

CAP. XXVI. *Quod peccatum nec substantia est, nec de substantia, sed privatio boni.*

Quid ergo illic malum erat nisi quia motus voluntatis non erat ad quod esse debuerat? et ideo non erat quia ad aliud erat ad quod esse non debuerat, nec tamen ad hoc esse sed ad illud non esse peccatum erat, quia si illud non esset etiam si hoc esset, peccatum non esset. Mens itaque rationalis sicut voluntatem acceperat, et moveri voluntate acceperat; sic et ad quæ licite voluntate moveri posset acceperat, et ad illa moveri secundum mensuram erat moveri, et moveri secundum mensuram erat moveri secundum justitiam. Et si ad illa tantum mota fuisset secundum justitiam mota fuisset, et fuisset justa voluntas, quoniam secundum justitiam mota fuisset. Quando autem ad ea mota est quæ concessa non fuerant, extra mensuram mota est, et in eo secundum mensuram mota non est. Et ibi malum illi erat secun-

Ad id mensuram non moveri. Neque illi malum erat moveri ad quod mota est; sed secundum mensuram non moveri ad quod mota non est, quia si secundum mensuram mota fuisset etiam ad hoc mota peccatum non fuisset. Extra mensuram autem moveri voluntate erat appetere quod concessum non erat; in quo secundum mensuram non moveri erat, et id malum erat; ipsum autem occasio mali. Quia enim extra mensuram voluntas mota est, secundum mensuram non est. Nec tamen illi malum erat moveri ad quod mota est, sed secundum mensuram non moveri secundum quod mota non est. Et hoc si non fuisset, malum nullum fuisset. Hoc itaque malum factum est voluntati avertenti se et transgrediendi mensuram, quod turpis facta est et prava et inordinata, effluens et non tenens modum et legem pulchritudinis suæ. Quæ autem recte movebatur et secundum Creatoris voluntatem conformabatur, convertebatur ad eum a quo regebatur; et illi bonum erat extra illius voluntatem non moveri a quo erat.

CAP. XXVII. *Quomodo Deus omnem voluntatem et potestatem angelorum ad suæ voluntatis ordinem et dispositionem intorquet.*

Considerandum est etiam hoc quomodo invisibiles illas et spirituales naturas moderatur Deus. Si enim liberi arbitrii sunt, faciunt quod volunt; et si faciunt quod volunt, quomodo ex sententia Dei pendet quod faciunt? Nam si dicimus quoniam idcirco hoc faciunt quod vult Deus, quia non aliud volunt aut velle possunt quam quod vult Deus, qui et ipsum velle tribuit sicut posse concedit, hoc tametsi de bonis aliquando conceditur, de malis nulla ratione approbatur. Malis siquidem Deus potestatem tribuit solam non voluntatem; quia licet ex ipsius permissione sit quod malum possunt, ex inspiratione, tamen ejus non est quod malum volunt. Malarum enim voluntatum ordinator est Deus, non Creator. Quomodo ergo non faciunt nisi quod Deus vult, qui nunquam volunt nisi quod Deus non vult; quia semper malum volunt quod Deus nunquam vult? Si enim faciunt quod volunt, et volunt quod Deus non vult, quomodo faciunt, quod Deus vult? Rursum si Deus non vult quod faciunt quare permittit ut faciant quod non vult, cum fieri non possit nisi eo permittente, nec permitti nisi eo volente? Hinc coarctamur diligentius investigare quomodo rationalem naturam peccipue illam quæ voluntate injusta a divina voluntate discordat; justa Dei moderatio gubernat. Hinc consideramus quatuor generales modos gubernationis divinæ in ipsis quibus disponuntur et ordinantur in omnibus quæ agunt, ut et ipsa mala quæ contra Dei voluntatem sunt quod sunt (quia non approbantur a Deo quod mala sunt) extra ejus dispositionem non effluant, in quibus bonum est et placet quod ordinata sunt. Et moderatur ergo Deus et regis secundum voluntatem suam eos qui prava et injusta voluntate contra suam nituntur voluntatem, ut conducantur et disponantur secundum ipsam qui surgunt contra ip-

sam ad perficiendum quod illi fieri placet voluntate quæ illi displicet.

CAP. XXVIII. *Quod quatuor modis Deus coercet voluntatem et potestatem malorum angelorum.*

Hoc autem moderamen, ut diximus, quatuor perficitur modis. Aut termino naturaliter collatæ potestatis, aut miraculo temporaliter illatæ impossibilitatis, aut obstaculo extrinsecus adhibitæ difficultatis, aut iudicio intrinsecus operantis dispositionis. Terminus naturaliter collatæ potestatis est quantum naturaliter posse conceditur. Miraculum temporaliter illatæ impossibilitatis est quando id ipsum naturale posse subita et occulta virtute divinæ præsentis sine exteriori impedimento comprimitur. Obstaculum extrinsecus adhibitæ difficultatis est quando nutu divino per alias potestates extrinsecus obvientes aliarum voluntates ne ad effectum venire possint impediuntur. Iudicium intrinsecus operantis dispositionis est quando ipsa vis divina, quæ intus omni creaturæ præsidet; illas etiam voluntates quæ contra suam voluntatem ortæ sunt, ad perficiendam suam voluntatem intorquet. His ergo quatuor modis pravæ voluntates angelorum et hominum Deus ad imperium suæ voluntatis disponit, ut in eo etiam in quo displicet id quod est quia malum est placeat quia est quod ordinatum est.

CAP. XXIX. *De occulta dispositione Dei qua malas etiam voluntates ad suam voluntatem intorquet, et disponit secundum suam voluntatem.*

De illo autem modo divinæ moderationis, quo malas etiam voluntates præsidens occulta et invisibili operatione ad suum arbitrium temperat et inclinatur, hoc sentiendum est, credatur Deus malis voluntatibus non dare corruptionem sed ordinem. Omnis enim voluntas prius est quam velle; et velle quidem semper ad aliquid est, quia omnis qui vult aliquid vult. Voluntas autem non semper ad aliquid est donec velle est, quia non omnis qui voluntatem habet, sed aliquid habet, donec ipsa voluntate velle incipit et aliquid velle, sicut non omnis qui visionem habet statim ad aliquid habet, donec ipsa visione videre incipit et aliquid videre. Visionem vero habere aliquis et in tenebris potest quando non videt; videre autem non potest nisi in luce quando aliquid videt. Sic et voluntatem potest habere aliquis, et nondum ad aliquid; velle autem non potest nisi ad aliquid. Omnis ergo voluntas est alicujus, sed non semper ad aliquid est, donec velle incipiat. Velle autem omne et alicujus est quia in aliquo est; et ad aliquid est quia de aliquo est. Omnis autem voluntas aut bona est si velex natura est vel secundum iustitiam: aut mala et si præter naturam est vel contra iustitiam. Voluntati ergo malæ vitium est ex ipsa quo mala est; ordo autem ex Deo est, quo per velle sive ac hoc sive ad illud est. In voluntate ergo vitium est, et ipsum malum est, et ex ipso voluntas mala est. In velle autem et vitium est, in quantum velle ex voluntate mala; et ordo est in quantum ad hoc vel ad hoc ex disponente est.

A Et cum ipsum velle ad hoc aliquid est, malum est quod ad hoc est; quia mala voluntate est. Quod autem potius ad hoc quam ad illud est, bonum est; quia ordo est, et ex bene disponente est. Potest ergo voluntas mala in se corrumpi, et resolvi per proprium vitium, quod ei aliunde non datur; sed non potest per velle extra se præcipitari nisi qua ei via aperitur. Et qui præcipiti qua vult ad ruinam viam aperit, quodammodo ipsam inclinat; non impellendo sed permittendo et non tenendo, nec auctor illi est ruendi, sed incedendi ordinator. Dominus, inquit David, *præcepit illi ut maledicat* (II Reg. xvi), et ego, ait vocavi servum meum Nabuchodonosor ut disperdat terram (Jerem. xxv); et in die illa sibilabit Dominus muscæ quæ est in extremo uumine Ægypti; et apique quæ est in terra Assur; et venient et requiescent omnes in torrentibus vallium et cavernis petrarum (Isa. vii). In quibus omnibus manifeste ostenditur Deus ad iudicia sua iustis complenda, malas voluntates hominum sive dæmonum quibus ipse vult modi et occasionibus sive intus sive foris et excitare ad volendum, et dirigere ad perficiendum, et ordinare ad subsistendum; in quibus quod sint malæ Dei non est, sed quod sint ordinatæ. Hæc autem dispositio interna invisibiliter præsentis, tam occulta est ut etiam ipsas voluntates malas in quibus sit lateat, quæ putant suo solum arbitrio dirigi; quia se sentiunt prætercoactionem proprio appetitu moveri. Quia enim non impelluntur, nequaquam intelligunt quod diriguntur, et nesciunt se habere coram præcedentem ut ordinentur, quia non sentiunt retorsum impellentem ut præcipitentur. De aliis modis divinæ gubernationis non multa hic disputare volumus, quia per se magis patent, nec tantam quæstionem adducunt.

CAP. XXX. *De ordinibus angelorum quot in principio a Deo conditi sunt.*

De ordinibus angelorum hoc auctoritas promulgravit, novem in principio conditos a Deo ordines angelorum, id est angelos, archangelos, principatus potestates, virtutes, dominationes, thronos, cherubim, et seraphim, ut addito homine denarius consummaretur perfectionis cœlestis. Non enim ut quidam putant conditio hominis ita ad restorationem angelorum provisum est, quasi homo non fuisset factus, nisi angelus cecidisset; sed idcirco ad restaurandum et supplendum lapsorum angelorum numerum factus homo dicitur; quia cum homo postmodum creatus illuc unde illi ceciderunt ductus est, illius societatis numerus qui in cadentibus diminutus fuerat, per hominem reparatur. Novem enim ordines angelorum ab initio conditi sunt, et ex illis qui ceciderunt (quia in una simul omnes malitia consenserunt) quasi unum ex se perversæ societatis ordinem effecerunt. Habet autem traditio ex singulis ordinibus aliquos cecidisse. Unde et apostolus Paulus cum de malignorum spirituum tyrannide mentionem faceret, *principatus et potestates tenebrarum* (Ephes. vi), nominavit. Ut videlicet ostenderet quod idem

nunc quisque in malo ministerium ex perversitate excercet, quod ad bonum perficiendum ex conditione accepit. Nusquam tamen in Scriptura nequam spiritus seraphim appellatos invenio; quia licet cætera dona post ruinam adhuc in malo possideant, charitatem tamen in dilectione Dei nequaquam potuerunt habere.

CAP. XXXI. *Utrum plures remanserunt, quam ceciderunt.*

De numero autem lapsorum certa auctoritas nulla reperitur. Omnino tamen probabile videtur plures remansisse quam cecidisse. Propheta enim cum demonstraret currus igneos, consolans ait: *Plures sunt qui nobiscum sunt quam qui cum illis* (IV Reg. vi). Hinc conjicimus plures esse electos angelos quam reprobos. Sunt qui dicunt tot electos ex hominibus ad numerum angelorum ascensuros, quot ibi constat remansisse electos angelos, propter Scripturam quæ ait: *Statuit terminos populorum, juxta numerum angelorum Dei* (3). Quod si verum est cum multo plures sint in hominibus reprobi quam electi, plures invenientur homines reprobi quam electi angeli. Si autem homines reprobi plures sint quam angeli electi (cum electi angeli plures sint quam reprobi angeli), plures erunt homines reprobi quam reprobi angeli. Quomodo ergo verum est quod dicitur unusquisque hominum duos angelos habere deputatos sibi, unum malum ad impugnationem et unum bonum ad defensionem, cum numerus hominum transcendat humerum angelorum? Si enim in hominibus mali plures sunt quam boni et in angelis boni plures quam mali, cum positum sit tot electos electos futuros homines quot sunt angeli boni; constat sine ulla dubitatione plures esse homines bonos quam sint angeli mali, multoque plures homines malos quam angelos malos, quia plures sunt homines mali quam boni, cum plures sint homines boni quam mali angeli. Nisi forte dicatur idcirco quia simul non subsistit genus hominum; sed per temporum successionem alii post alios sequuntur, posse eos qui in hominibus simul subsistunt angelis comparari numero, licet universitate præcedant. Quod tamen quia certum esse non potest, melius inter occulta deputatur, ubi ignorantia non culpatur, præsumptio arguitur.

CAP. XXXII. *De discreta cognominatione angelorum*

De cognominatione spirituum hoc his præcipue commemorandum putamus, quia nomina illis non propter se sed propter nos data sunt. Qui enim sibi noti sunt contemplatione, nobis innotescunt cognominatione. Illa ergo dona gratiarum in singulis denotantur ex nomine; non quæ singulariter sed quæ excellenter data sunt in participatione. In illa enim cœlesti patria ubi plenitudo boni est, licet quædam data sint excellenter, nihil possidetur singulariter. Omnia enim in omnibus sunt non quidem æqualiter (quia alii aliis

A quædam sublimius possident), sed communiter, quia omnes omnia habent. Item sciendum quod omnia dona gratiarum superiores ordines sublimius et perfectius perceperunt, et tamen ex præcipuis tantummodo nomina sortiendo cætera sequentibus post se ordinibus ad cognominationem relinquunt. Ut verbi gratia Seraphim (qui ordo excellentissimus omnium existimatur) tam dilectionem quam cognitionem divinitatis, et cætera virtutum dona cæteris omnibus sublimius percipit, tamen ab excellentiori dono, id est charitate vocabulum trahens, cætera sequentibus post se ordinibus ad denominationem reliquit. Proximus post hunc ordo a proximo dono, id est cognitione veritatis cherubim appellatus est, quod plenitudo scientiæ similiter interpretatur, sicut seraphim propter ignem dilectionis *ardens* vel *succendens* dicitur. Ad hunc modum etiam de sequentibus intelligendum est ordinibus.

CAP. XXXIII. *Utrum omnes spiritus cælestes mittantur.*

Quæritur et hoc, utrum omnes illi spiritus cælestes ad exteriora nuntianda mittantur. Quidam putat alios esse in illa multitudine qui foras pro officio ad exteriora nuntianda exeunt, alios qui intus assistunt, sicut scriptum est: *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei* (Dan. vii.) Apostolus autem excellentiam Filii commendans pro angelis *omnes administratorios spiritus esse in ministerium missos, propter cos qui hæreditatem capiunt salutis* (Hebr. i) confirmat. Hinc quæstio nascitur quomodo omnes mittantur si quidam semper assistunt, et si omnes nuntii sunt, quomodo quidam semper assistere dicuntur. Si omnes nuntii sunt, omnes angeli sunt; etsi omnes angeli sunt, quomodo unus tantum inter novem ordines ordo hoc nomine censetur? Quidam putant in illa cœlesti curia, omnes quidem mitti, sed alios ex officio qui proprie angeli sive archangeli nominantur; alios ex tempore et causa extra communem dispensationem oborta. Qui et ipsi quoque cum angelorum ministerium ex tempore suscipiunt, nomen in ministerio assumunt. Sicut scriptum est: *Qui facit angelos suos spiritus* (Psal. ciii). Quia videlicet qui semper natura spiritus sunt, pro tempore et officio aliquando angeli, id est nuntii fiunt. Alii dicunt tres ordines supremos, id est seraphim et cherubim, et thronos ad sola divina et interiora conversionem habere, semperque Creatori assistere. Inferiores autem tres ad exteriora agenda et nuntianda mitti. Tres autem medios non solum dignitate vel loco, sed officio etiam inter utrosque consistere; qui præceptum Domini a superioribus accipiunt et deferunt ad inferiores. Ac per hoc cum supremi mediis, medii imis atque hi nobis præceptum divinum nuntient omnes merito angeli nominantur.

(3) Sumptum ex cantico Moysi, Deut. xxxii ubi sic habetur: *Constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel.*

CAP. XXXIV. *De ministeriis angelicis.*

Ministerium angelorum et officia quidam ita interpretantur, ut totum mundum, id est, non solum vitam humanam sed omnia quæ ad humanam vitam pertinent secundum Dei dispensationem ab

A angelis ministrari putent, sub Deo et secundum Deum. Malos autem ex officio potestatem non habere, sed aliquando ex permissione potestatem accipere.

PARS SEXTA.

DE CREATIONE HOMINIS ET STATU EJUS ANTE PECCATU.

CAP. I. *Quare Deus hominem ex anima et corpore fecit.*

Quæ in prima parte hujus operis de conditione hominis prosequenda diximus, ordine nunc suscipimus explananda. Quatuor enim erant a principio proposita. Primum quare creatus sit homo, secundum qualis creatus, et qualiter institutus; tertium qualiter lapsus sit; quartum qualiter sit reparatus. Horum quidem quod primum positum est, id est, causa creationis humanæ superius jam secundum possibilitatem nostram tractavimus. Et idcirco nunc superest ut ad secundam partem in qua propositum est qualis creatus sit homo, et qualiter dispositus: discutendam transeamus. Deus omnipotens cujus beatitudo nec augeri potest omnino, quoniam perfecta est, nec minui, quoniam æterna est, sola charitate, nulla sui necessitate, rationalem Spiritum creavit, ut eum illius boni quod ipse erat, et quo ipse beatus erat, participem faceret. Verum quia hoc ad felicitatis illius augmentum pertinuit ut gratiam conditoris sui per quem glorificandus erat agnosceret, voluit ipse conditor prius ei in sua conditione ostendere quod postmodum in ipso facturus erat ex dignatione. Creaturam ergo rationalem quam fecerat, jussit partim in sua puritate persistere; partim eam corporeis indumentis et terrenis mansionibus copulans, luteam materiam fecit ad vitæ sensum vegetare. Hoc siquidem pro exemplo futuræ societatis quæ inter ipsum et Spiritum rationalem in glorificationem ejusdem perficienda fuerat proposito ut videlicet ostenderetur quia quod tunc erat in conditione corpus spiritui: hoc secundum aliquid postmodum futurus erat ex dignatione assumptus spiritus sibi. Comprobavit ergo Deus potentiam suam, et gratiam ostendit. Primo fingendo hominem, quam postea exhibiturus erat hominem glorificando. Ut sciret homo quod si potuit Deus tam disparem naturam corporis et animæ ad unam fœderationem atque amicitiam jungere, nequaquam ei impossibile futurum, rationalis creaturæ humilitatem (licet longe inferiorem) ad suæ gloriæ participationem sublimare. Rursus si tantum gaudium est et tanta jucunditas vita ista mortalis quæ constat ex præsentia spiritus in corpore corruptibili, quanta jucunditas foret et quantum gaudium, vita illa immortalis ex præsentia Divinitatis in spiritu rationali? Quia

ergo in parte pro exemplo universitatis humiliatus est rationalis Spiritus usque ad consortium terreni corporis, ne forte hoc ipsum ad depressionem ejus pertinere videretur, adjunxit providentia Dei ut postmodum cum eodem corpore glorificato ad consortium illorum qui in sua puritate perstiterant sublimaretur, ut quod minus ex dispensatione creatoris sui acceperat conditus, per gratiam ejusdem postmodum acciperet glorificandus. Sic ergo conditor Deus rationales spiritus quos fecerat, varia forte pro arbitrio omnipotentis voluntatis suæ disposuit; illis quos in sua puritate reliquerat, sursum in cœlo mansionem constituens; illos vero quos corporibus terrenis sociaverat deorsum in terrena habitatione disponens. Utrisque regulam proponens obedientiæ, quatenus et illi ab eo ubi erant non caderent, et isti ab eo ubi erant ad id ubi non erant ascenderent, ut cum isti pervenissent et illi non cecidissent, supra id quod facti erant ad id ad quod facti erant pertingerent, ut cum eo essent a quo facti erant. Fecit itaque Deus hominem ex duplici substantia: corpus secundum materiam de terra sumens; animam vero sine materia de nihilo fingens.

CAP. II. *Qualiter homo ad imaginem et similitudinem Dei factus est.*

Factus est homo ad imaginem et similitudinem Dei, quia in anima (quæ potior pars est hominis, vel potius ipse homo erat) fuit imago et similitudo Dei. Imago secundum rationem, similitudo secundum dilectionem; imago secundum cognitionem veritatis, similitudo secundum amorem virtutis. Vel imago secundum scientiam, similitudo secundum substantiam. Imago, quia omnia in ipsa secundum sapientiam; similitudo, quia una et simplex ipsa secundum essentiam. Imago quia rationalis, similitudo quia spiritualis. Imago pertinet ad figuram, similitudo ad naturam. Hæc autem in anima sola facta sunt, quia corporea natura similitudinem capere non potuit Divinitatis, quæ ab ejus excellentia et similitudine in hoc ipso longe fuit quod corporea fuit.

CAP. III. *De creatione et origine animæ.*

Quærentur autem quam plurima de origine animæ, quando creata fuit, et unde creata fuit, et qualis creata fuit, nos vero in præsentī abbreviatione tam multiplices opiniones prosequi supervacuum et infructuosum existimamus; et hoc so-

lum nobis sufficere putamus si ea tantum quæ sentienda et asserenda sunt proponimus. In his ergo fides catholica hoc potius elegit et veritati magis consentaneum judicavit, ut credamus animam primi hominis quando facta est non de præjacenti aliqua materia factam; sed de nihilo creatam, neque factam a principio quando angeli facti sunt, sed postea (cum corpus ipsum cui infundenda fuerat formatum est) ab ipso creatore simul et factam et corpori sociatam. Utrum vero in corpore an extra corpus creata sit, quanto difficilius est scire, tanto minus est periculosum ignorare. Neque vero in hoc ingenium hominis approbandum existimetur, si in iis quæ difficilia sunt pertinaciter insistit; sed potius si ea quæ scienda sunt prudenter discernit. Æqualis enim est stultitiæ præsumere in iisque non possunt sciri, et deficere in iis quæ non, debent ignorari. Propterea quantum sanæ fidei satis est, quæramus agnoscere, et ea quæ curiositas sola scrutari suadet, desistamus investigare. Creavit Deus animam primi hominis de nihilo, et inspiravit eam corpori de terra per materiam sumpto et formato, dans ei sensum et discretionem boni et mali; ut corpus ipsum sibi sociatum per sensum vivificaret, per rationem regeret, et in ipso homine sensus esset subjectus rationi; ratio creatori, ut secundum rationem corpus moveretur per sensum; ratio autem libero arbitrio moveretur secundum Deum.

CAP. IV. *De libero arbitrio.*

Porro tres sunt motus in homine, motus mentis, motus corporis, motus sensualitatis. Motus mentis in voluntate est, motus corporis in opere, motus sensualitatis mediis in delectatione. In motu mentis solo, liberum arbitrium est; in motu corporis et sensualitatis, illa sunt quæ sequuntur liberum arbitrium. Sic enim prima fuit dispositio naturæ; nam motus mentis voluntarius est appetitus, in voluntario liberum, in appetitu arbitrium. Mens igitur per se movetur, et est primus voluntatis motus. Motum voluntatis sequitur motus corporis. Mens itaque sicut dixi per se moveri habet; sed secundum se moveri non debet, imo secundum voluntatem creatoris sui quæ forma illi est, et exemplar, et proposita regula quam sequatur. Et propter hoc si secundum Deum movetur, hoc est justitia; si præter Deum movetur, vel contra Deum, hoc est injustitia. Ergo motus mentis justitia semper est injustitia; motus autem corporis semper est obedientia. Quod enim mens movetur, libertate movetur, quia voluntarie movetur, et per se movetur; et ejus est quod movetur, vel ad meritum si bene, vel ad culpam si male. Quod autem corpus movetur necessitate movetur, qui ab alio movetur hoc est a mente. Nec suum est quod movetur; sed illius a quo movetur, sive ad meritum si bene, sive ad culpam si male. Ita motus mentis dominatur motui corporis lege naturæ subjecto; et quando abutitur illo, vitium est imperantis, debitum obedientis. Nec culpatur qui ducitur quia necessitate ducitur; sed culpatur qui ducit, quia in subjectum abutitur libertate. Porro voluntas

A si justitiam tenuisset, haberet non solum motum corporis obedientem, sed motum sensualitatis consentientem. Nunc vero quoniam rectitudinem suam ipsa non tenuit, habet quidem adhuc ex indulgentia Creatoris motum corporis obedientem; ex vindicta autem motum sensualitatis contradicentem. Cujus violentiam aliquanto infirmata sequitur; aliquando autem corroborata coercet et moderatur. Si autem motus sensualitatis dominatur motui mentis, dominatur et motui corporis, qui subjectus est illi, et tunc peccatum regnare incipit in nostro mortali corpore. Si autem non dominatur, utitur mens servitio corporis sui; et exhibet membra sua arma justitiæ, et sunt simul motus mentis et motus corporis, seorsum motus sensualitatis, et perficitur justitia, et iniquitas cohibetur.

CAP. V. *De duplici sensu animæ.*

Anima autem rationalis idcirco duplici sensu instructa est, ut visibilia fortis caperet per carnem et invisibilia intus per rationem quatenus et visibilia et invisibilia ad laudem Creatoris illam excitarent. Neque enim in omnibus operibus suis Deus a rationali creatura laudaretur, si non opera Dei omnia a rationali creatura cognoscerentur. Ut ergo perfecta esset laus Dei, monstrata sunt rationali creaturæ opera Dei, ut eum intus et foris miraretur, et per admirationem proficeret ad dilectionem. Facta est creatura una cujus sensus intus totus et creatura altera facta est cujus sensus totus foris erat. Sensus angelorum intus erat, et sensus brutorum animalium foris erat. Angeli quorum sensus intus erat, contemplabantur quæ intus erant, et per ea quæ foris erant. Bruta animalia quorum sensus foris erat contingebant visibilia quæ foris erant, sed non per ea similiter invisibilia quæ intus erant, quoniam qui invisibilia vident, in ipsis visibilia vident; quoniam visibilia invisibilibus cognoscuntur, sed non æque qui visibilia vident invisibilia in eis vident, quia sensus quo invisibilia percipiuntur in summis infima comprehendit, sed sensus quo visibilia continguntur in infimis summu non capit. Sic itaque una creatura erat cujus sensus totus intus erat, et alia creatura erat cujus sensus totus foris erat. Et positus est in medio homo ut intus et foris sensum haberet. Intus ad invisibilia, foris ad visibilia. Intus per sensum rationis, foris per sensum carnis, ut ingrederetur et contemplaretur; et egrederetur et contemplaretur, intus sapientiam, foris opera sapientiæ, ut utrumque contemplaretur, et utrinque reficeretur; videret et gauderet, amaret et laudaret. Sapientia, pascua intus erat; opus sapientiæ, pascua foris erat. Et admissus est sensus hominis ut ad utrumque iret, et in utroque refectionem inveniret. Iret per cognitionem, reficeretur per dilectionem. Sapientia liber erat scriptus intus, opus sapientiæ liber erat scriptus foris. Voluit autem postea adhuc, aliter scribi foris sapientia ut manifestius videretur et perfectius cognosceretur, ut oculus hominis illuminaretur ad scripturam secundam, quoniam caligave-

rat ad primam. Fecit ergo secundum opus post A
primum et illud evidentius erat, quoniam non solum demonstravit sed illuminavit. Assumpsit carnem non amittens divinitatem, et positus est liber scriptus intus et foris; in humanitate foris intus in divinitate, ut foris legeretur per imitationem, intus per contemplationem; foris ad sanitatem, intus ad felicitatem; foris ad meritum, intus ad gaudium. Intus: *In principio erat Verbum* (Joan. 1); foris, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (ibid.). Liber ergo unus erat semel intus scriptus, et bis foris. Foris primo per visibilium conditionem, secundo foris per carnis assumptionem. Primo ad jucunditatem, secundo ad sanitatem; primo ad naturam, secundo contra culpam; primo ut natura foveretur, B
secundo ut vitium sanaretur, et natura beatificaretur.

CAP. VI. *De duobus bonis ipsius hominis.*

Quia vero homo ex duplici natura compactus fuerat, ut totus beatificaretur, duo ejus illi bona; conditor a principio præparabat unum visibile, alterum invisibile. Unum corporale, alterum spirituale. Unum transitorium, alterum æternum. Utrumque plenum et utrumque in suo genere perfectum. Unum carni, alterum spiritui, ut in uno sensus carnis ad jucunditatem foveretur, in altero sensus mentis ad felicitatem repleretur. Carniabilia, spiritui invisibilia; carni ad solatium, spiritui ad gaudium. Ex his bonis unum dedit, alterum promisit. Unum ut gratis possideretur, alterum ut per meritum quæretur. Quod visibile bonum erat, gratis dedit, quod invisibile erat merito quærendum proposuit, ut ex dono gratuito probaretur et excellentia promissionis, C
et fides promittentis. Si enim tale et tantum est quod gratis dedit, quale et quantum esse putandum est illud pro quo servitium quærit? Rursum si bonitas tanta illi inerat ut nihil meritis tam multa daret, quomodo malitia ei inesse poterit ut servientes non remuneraret? Ad hoc spectabat quodabilia omnia gratis data sunt homini; et continuo creatus, dominus rerum constitutus est. Post ea vero obedientia injuncta est illi, et præceptum datum, ut primum mereretur, deinde remuneraretur. Non remuneraretur in his quæ jam data fuerant in dono, sed in iis quæ proposita fuerant in præmio. Neque vero idcirco servitium ab homine quæsitum est, quod omnipotens conditor hominis a se facti servitio indigeret, sed ut ipse homo vera bona merito acquisita gloriosius possideret. Et quia plus erat summæ bonitati et meritum dare et præmium, quam sine merito solum præmium: pro temporalibus autem et transitoriis homo servire non debuit ne dignitas humanæ conditionis ad utilitatem deduceretur, si pro his quæ subjecta illi fuerant, servire cogere-
tur. Propter hoc invisibilia quasi vera bene servienti post meritum promittuntur; ista autem quasi modica et transitoria gratis inter merendum adjiciuntur. Ista interim ad solatium, illa postea ad gaudium; ista ad sustentationem, illa ad glo-

rificationem. Sine illis non potest homo beatificari in patria, sine istis non potest sustentari in via. Propter quod talis factus est homo ut interim nunc ad tempus istis indigeret, quatenus per ista indigentiam suam in illis agnosceret, et ut intelligeret ipsa quia quod erat bonum sibi sufficiens, non erat nisi illud quoque habere mereretur bonum a quo erat. Hoc autem bonum illi fuit, quod ipse sibi sufficiens non fuit. Magna quippe dignitas humanæ conditionis, quod talis facta est, ut nullum ei bonum præter summum sufficeret. Et rursum magna libertas, quod interim arbitrio suo dimissa est ut ad ipsum bonum summum cogi non possit, quatenus sola voluntate ad illud iret, quod sola dilectione possidere deberet. Ut ergo interioris vitæ bonum quærare addisceret; exterior vita ejus talis est facta ut ad tempus per se stare non sufficiens alio præter se et extra se bono sustentante indigeret.

CAP. VII. *De duobus præceptis naturæ et disciplinæ.*

Bonum homini a Deo vel datum vel promissum nihil profuisset, nisi et ad illud quod datum fuerat apponeretur custodia ne amitteretur, et ad illud quod promissum fuerat aperiretur via ut quæreretur et inveniretur. Propterea ad bonum datum posita est custodia, præceptum naturæ, et ad bonum promissum aperta est via, præceptum disciplinæ. Duo ista præcepta data sunt homini: præceptum naturæ et præceptum disciplinæ. Præceptum naturæ fuit quod intus aspiratum est per naturam; præceptum vero disciplinæ quod foris appositum est ad disciplinam: intus per sensum, foris per verbum. In his duobus mandatis totum continetur quidquid bonum vel faciendum vel cavendum, præcipitur. In præcepto naturæ tria sunt: præceptio, prohibitio, concessio. Præceptum autem naturæ nos nihil aliud intelligimus, quam ipsam discretionem naturalem quæ intrinsecus inspirata est ut per eam homo erudiretur de his quæ sibi vel appetenda vel fugienda fuerunt. Quasi enim quoddam præceptum dare erat, discretionem et intelligentiam agendi, cordi hominis aspirare. Quid ergo cognitio faciendorum fuit, nisi quædam ad cor hominis facta præceptio? et quid rursus cognitio vitandorum fuit nisi quædam prohibitio? D
quid vero cognitio eorum quæ media fuerunt existimanda est, nisi quædam concessio? ut illic homo suo libero arbitrio relinqueretur ubi quamcunque partem elegisset non læderetur Deo igitur præcipere, erat docere hominem quæ sibi necessaria forent. Prohibere autem demonstrare noxia. Concedere vero insinuare ad utrumlibet se habentia.

CAP. VIII. *De tribus generibus rerum.*

In rebus enim visibilibus quæ per inferiorem vitam conditæ sunt, tria rerum genera creata inveniuntur. Quædam scilicet ad usum ipsius vitæ necessaria in tantum ut lædatur si non eis utatur. Quædam vero noxia quibus si utitur læditur. Alia autem media sunt, quibus uti et non uti sine læsione potest. Nam quia vita ista inferior superioris vitæ imago est, congruum erat ut in illis

quæ ad hanc vitam facta sunt, eorum quæ ad superiorem vitam spectant documentum homini proponeretur. Sunt autem quæ per ista foris demonstrare debuerunt, quædam intus noxia vitæ spirituali, quibus ipsa similiter uti sine læsione non potest, ut sunt vitia omnia quæ animæ corruptionem adducunt. Sunt item intus quædam salubria et necessaria, quibus sine læsione carere non potest, qualis est cognitio Dei et cognitio sui, et virtutes omnes quæ ad sanitatem animæ operantur, et nutrimentum præstant. Sunt item alia quæ adesse et abesse sine læsione possunt, et hæc ad utrumlibet se habent, quia salutem non impediunt quasi noxia, nec velut necessaria operantur, qualis est cognitio rerum extrinsecarum et alia quædam huiusmodi. Ad necessaria ergo et salubria pertinet præceptio; ad noxia prohibitio; ad media concessio.

CAP. IX. *De gemina custodia vitæ inferioris.*

Data est homini ratio et providentia per quam hanc vitam suam inferiorem custodiret; eadem providentia naturali fugiendo noxia, salubria expetendo, mediis ad utrumlibet utens. Hac ergo custodia munitus negligentiam vitare potuit, violentiam repellere non potuit. In providentia enim hominis erat omnem negligentiam cavere, sed non æque in potestate hominis erat omnem violentiam repellere. Propterea rationi humanæ adjuncta est providentia divina, quatenus ratio humana in parte una vigilaret contra negligentiam, providentia divina in parte altera staret contra violentiam. Hac itaque gemina custodia munita civitas vitæ humanæ, nullis adversis læderetur, quia si ratio humana non tepuisset adversus negligentiam, providentia divina nunquam in homine violentiæ locum dedisset. Quia vero ratio primum per negligentiam locum suum deseruit, divina postmodum providentia juste se a custodia subtraxit, ut jam in vita hominis nonnunquam violentia prævaleat, et ratio ipsa jam nunc etiam invita cogatur sustinere, quod prius sponte cavere neglexit.

CAP. X. *De tribus statibus hominis.*

Sed fortassis alicui quærendum videatur qualiter homo ante peccatum violentiam aliquam pati potuisset, qui si non peccasset (sicut videtur) omnino pati non potuisset? Si ergo omnino pati non potuit, violentia ei nocere non potuit: Neque opus habuit custodia ne violentiam pateretur qui quodcunque illatum sibi fuisset nihil omnino pateretur. Nam si violentiam pati potuit, quomodo etiam mori non potuit? Si autem mori potuit, quomodo immortalis fuit? Propter huiusmodi rationes solvendas quæ ab iis qui diligentius secreta scrutari solent obijciuntur tres status vitæ humanæ prima consideratione distinguimus, et in his qualis homo fuerit sive in corpore sive in anima (quantumque ab eo quod primum factus est mutatus sit, aut in quo idem perstiterit) necessario determinandum putamus. Primus status hominis fuit ante peccatum in eo in quo fuit conditus. Secundus

A status est post peccatum (si tamen status dicendus est, et non potius ruina) in quem per peccatum et pœnam peccati post peccatum sequentem, est lapsus. Tertius status erit hominis post resurrectionem a mortuis, quando plene et perfecte tam a peccato quam a pœna peccati liberabitur; et non solum in id in quo fuit conditus, sed supra id etiam usque ad illud ad quod conditus fuit restituetur. In primo statu divisit Deus et homo; in secundo statu divisit diabolus et homo; in tertio statu Deus totum accipit. In primo statu, laus Dei erat, et aliquid præter laudem, nihil tamen contra laudem Dei; in secundo statu nihil ad laudem, sed totum contra laudem Dei; in tertio statu totum ad laudem: nihil præter laudem, nec contra laudem Dei. Ad laudem Dei charitas, præter laudem Dei necessitas, contra laudem Dei iniquitas. In primo statu charitas et necessitas; in secundo statu necessitas et iniquitas; in tertio sola charitas.

CAP. XI. *De primo statu hominis ante peccatum.*

Quærantur autem plurima de primo statu hominis ante peccatum, qualis fuit homo priusquam peccaret, et qualis futurus fuisset si non peccasset et in corpore et in anima, mortalis an immortalis; passibilis an impassibilis. De termino inferioris vitæ, et de transitu ad superiorem; de qualitate et modo vivendi, et de propagatione filiorum, de vita et de meritis nascentium ab ipso, et sequentium post ipsum, et multa alia quæ, licet aliquando cum curiositate quærantur, utiliter tamen sciuntur, si cum discretionem discutiantur. Nos vero in tam multis præcipue quæ a nostra intelligentia et capacitate remota sunt, responsionem nostram moderari oportet, et ab iis quæ dubia non sunt, ea quæ probabiliter dicuntur tantum distinguere. Ita periculum diligentis inquisitionis nullum erit, si præsumptio temerariæ assertionis non fuerit.

CAP. XII. *De scientia hominis ante peccatum.*

Si ergo quæritur de primo homine qualis ante peccatum fuerit, secundum animam quidem rationalis fuit, habens discretionem boni et mali; scientiam quoque rerum, quantum ad principium conditionis pertinuit perfectam. Nam sicut (quantum pertinet ad perfectionem stature et ætatis humani corporis) primum hominem perfectum credimus factum, ita quoque (quantum ad animam) cognitionem veritatis et scientiam (eam duntaxat quæ primæ perfectioni congrua fuit) perfectam mox conditum accepisse putamus, et ad illam non studio aut disciplina aliqua per intervalla temporis profecisse; sed simul et semel ab ipso sui conditionis exordio una ac simplici divinæ aspirationis illuminatione illam percepisse. Triplici autem cognitione primum hominem eruditum constat, cognitione scilicet creatoris sui ut cognosceret a quo factus erat, et cognitione sui ut cognosceret quid factus erat, et quid sibi faciendum erat. Deinde cognitione quoque illius quod secum factum erat, et quid sibi de illo et in illo faciendum erat.

CAP. XIII. *De cognitione rerum visibilium.*

Rerum enim omnium visibilium quæ cum homine et propter hominem factæ erant, perfectam cognitionem hominem accepisse nulli dubium esse debet, quantum videlicet sive ad animæ eruditionem, sive ad corporalis usus necessitudinem pertinere videbatur.

Nam idcirco ipse creator non a se aut ab angelo aliquo singulis quibusque animalibus, sed ab homine nomina formari voluit, ut manifeste ostenderet quod singulorum naturam et usum et officia ex insita sibi ratione homo agnovit. Quæ enim propter illum creata erant, ab illo regenda et disponenda erant, et idcirco horum omnium Deus illi et scientiam tribuit et providentiam reliquit. Ait namque Apostolus: *Nunquid cura est Deo de bobus?* (I Cor. ix.) Curam etenim bonum et providentiam cæterorum animalium Deus homini reliquit, ut dominationi illius subjicerentur, et ratione illius regerentur, ut a quibus debuerat obsequium accipere, sciret etiam illis necessaria providere. Hanc autem scientiam (quemadmodum et illam qua carnis suæ commoda et necessaria providere debuerat) quia homo peccando non perdidit; idcirco Deus postmodum illum per scripturas suas de ejusmodi erudire non curavit. De scientia vero animæ sola idcirco homo cum reparabatur erudiendus fuit, quoniam solam illam prius peccando amisit.

CAP. XIV. *De cognitione creatoris.*

Cognitionem vero creatoris sui primum hominem habuisse dubium non est. Quoniam si pro vita temporali conservanda in rebus transitoriis tam magnam scientia accepit, multo magis pro vita æterna adipiscenda excellentiorem et abundantiorum in cœlestibus cognitionem habere debuit. Cognovit ergo homo creatorem suum, non ea cognitione quæ foris ex auditu solo percipitur, sed ea quæ potius intus per inspirationem ministratur. Non ea quidem qua Deus modo a credentibus absens fide quæritur; sed ea qua tunc per præsentiam contemplationis scienti manifestius cernebatur. Sciendum tamen est quod illam primam cognitionem hominis quam de creatore suo habuit, sicut majorem et certiorum illa cognitione quæ nunc in sola fide constat, veraciter dicimus; ita etiam illa quæ postmodum in excellentia contemplationis divinæ manifeste revelabitur, minorem necesse est confiteamur. Cognovit ergo creatorem suum homo, non tamen ita excellenter sicut postea cognoscere debuisset si perstitisset. Sicut enim inobedientia hominis per subsequentem ignorantiam primæ cognitioni multum abstulit, sic eidem cognitioni si in obedientia homo perstitisset per subsequentem revelationem plurimum addendum fuit. Modum vero cognitionis divinæ quam illæ primus homo, habuisse creditur explicare difficile est, excepto eo quod diximus quod per internam inspirationem visibiliter edoctus, nullatenus de ipso creatore suo dubitare potuit.

A CAP. XV *De cognitione sui. — Homo utrum a principio præscierit lapsum et ruinam suam, et cætera omnia mala quæ in ipsum et per ipsum in posterum transierint, et utrum etiam præscierit bona quæ habiturus fuisset, si in obedientia perstitisset.*

Porro cognitionem sui eundem hominem a prima cognitione sua talem accepisse credimus, ut et debitum obedientiæ suæ erga superiorem agnosceret, et debitum providentiæ suæ erga inferiorem non ignoraret. Hoc siquidem erat semetipsum agnoscere, conditionem et ordinem et debitum suum sive supra se, sive in se, sive sub se non ignorare; intelligere qualis factus esset et qualiter incedere deberet, quid agere, quid cavere similiter. Hoc totum erat semetipsum agnoscere. Si horum cognitionem et discretionem homo non habuisset semetipsum non cognovisset: neque prævaricationis horum postmodum extitisset reus, si prius ad eorum cognitionem non fuisset illuminatus. Si autem quæritur utrum homo tunc a principio cognitionem eorum quæ circa ipsum ventura fuerunt habuerit, id est lapsum et ruinam suam præscierit, et cætera omnia mala quæ primum in ipsum; postea per ipsum in omnes qui fuerunt ex ipso transierunt, et similiter utrum præscierit bona quæ habiturus fuisset si in obedientia perstitisset. Illud omnino probabile, et consequens esse videtur, quod ad institutionem et formam recte vivendi spectabat magis ut ei facienda indicerentur potius quam ut futura prædicerentur. Illud namque et arbitrii libertatem et obedientiæ puritatem minuire omnino videretur, si ipse homo ante meritum futurorum præscius diceretur; quia nec bona sperare cum præscientia malorum potuisset, neque cum præscientia bonorum mala ventura timuisset. Propter hoc igitur magis conveniens judicatur primum hominem eorum quidem quæ facienda fuerant, scientiam et præceptum accepisse; sed eorum quæ futura erant præscientiam non habuisse, ut liberum ad utramque partem arbitrium staret. Et hæc quidem de scientia hominis quantum ad primum statum pertinet, dixisse sufficiat.

CAP. XVI. *De qualitate liberi arbitrii per tres status.*

D De arbitrii vero libertate quantum ad eundem statum spectat, in præsentem adjicimus. Liberum arbitrium hominem habuisse ante peccatum nullatenus ambigendum est, ea sane libertate qua potuit sive ad bonum sive ad malum voluntatis suæ appetitum inclinare. Ad bonum quidem adjuvante gratia; ad malum vero solum Deo permittente non cogente. Prima ergo libertas arbitrii fuit posse peccare et posse non peccare, sicut ultima erit libertas posse non peccare et non posse peccare. Prima libertas ad bonum quidem adiutorium habuit, sed ad malum infirmitatem habuit; sic tamen ut nec ad bonum cogeretur, nec contra malum teneretur. Ultima libertas in bono gratiam habebit, in malo infirmitatem non habebit, nec solum gratiam in bono adjuvantem, sed etiam contra malum confirmantem; adjuvantem, ut sit posse non peccare: confirmantem, ut sit non pos-

se peccare. Media libertas post peccatum quidem ante reparationem gratiam non habet in bono, sed infirmitatem in malo, et idcirco in ea est posse peccare, non posse non peccare. Posse peccare, quia libertatem habet sine gratia confirmante; non posse non peccare, quia infirmitatem habet sine gratia adjuvante. Media libertas post reparationem, ante confirmationem habet gratiam in bono, infirmitatem in malo: gratiam in bono adjuvantem propter libertatem; et gratiam contra malum adjuvantem propter infirmitatem, ut sit in ea posse peccare propter libertatem et infirmitatem, et posse non peccare propter libertatem et gratiam adjuvantem, nondum tamen non posse peccare propter infirmitatem adhuc perfecte non ablatam; et propter gratiam confirmantem adhuc perfecte non consummatam. Cum autem infirmitas tota e medio sublata fuerit, et gratia confirmans fuerit consummata, erit non posse peccare. Non quia vel tunc aut arbitrii libertas aut naturæ humilitas destruat, sed quod gratia confirmans (qua præsentem peccatum nequaquam inesse potest) amplius non auferatur.

CAP. XVII. *De virtute hominis ante peccatum.*

Si autem quæritur an virtutes aliquæ in ipso primo homine ante peccatum fuerint, et si in ipso virtutes fuerint. Utrum in eis aliquid meruerit, cum certe videantur virtutes sine merito esse non posse. Nos quidem virtutes dupliciter haberi respondemus, secundum naturam et secundum gratiam. Virtus namque nihil aliud est quam affectus mentis secundum rationem ordinatus, qui secundum varias ejusdem mentis applicationes plurimi esse dicuntur, unam tamen radicem et originem habentes, voluntatem. Una enim voluntas secundum quod se ad varia vel appetendo vel fugiendo inclinat varios format affectus, et diversa secundum eosdem affectus nomina sortitur, cum tamen omnia hæc in una sint voluntate, et una voluntas. Voluntas autem aliquando per naturam fugit, aliquando excitatur per gratiam, et est ipsa quidem natura per gratiam, sed alia est gratia creatrix, alia salvatrix. Per creatricem gratiam facta sunt quæ non erant, per gratiam salvatricem reparantur quæ perierant. Gratia creatrix primum naturæ conditæ quædam bona inseruit, gratia salvatrix et bona quæ natura primum corrupta perdidit restaurat, et quæ imperfecta nondum accepit aspirat. Per prima bona liberum arbitrium reparatur, per secunda bona liberum arbitrium operatur. In primis bonis, Deus in homine operatur; in secundis bonis, Deus homini cooperatur. Prima bona donum Dei sunt non meritum hominis; secunda bona et Dei sunt per donum, et hominis per meritum. Prima dona gratia sunt; secunda dona gratia pro gratia. Quando ergo voluntas hominis secundum naturam solum movetur, extra naturam non meretur; quando vero secundum Deum movetur, supra naturam meretur: quoniam illum meretur per quem et propter quem movetur. Omnis enim qui vult, aliquid vult; et propter aliquid vult quod vult.

Quicumque ergo vult aliquid et propter ea solummodo vult quod vult quia natura hoc vult, velle habet ex natura; qui autem aliquid vult, et propterea vult quod vult, quia Deus hoc vult, id velle habet ex gratia, et hoc meritum hominis est quod propter Deum vult quod vult, et propter Deum facit quod facit.

Hoc namque Deus reddere habet quod propter ipsum fit, sive voluntate sola in volendo, sive voluntate et opere in faciendo. Bona igitur naturæ et affectus ordinati secundum naturam virtutes sunt naturales, quæ et si laudabiles sunt quia bonæ sunt et a natura sunt, non sunt tamen dignæ merito illo quod est supra naturam, quia nihil in se habent præter naturam. Nihil tamen mereri etiam hujusmodi virtutes non mihi convenienter dici posse videtur, quamvis extra bona hæc quæ propter naturam condita sunt nihil mereantur, quæ ex sola sunt natura. Virtutes autem quas gratia reparatrix naturæ superaddita format quia in merito aliquid supra naturam accipiunt, in præmio et supra naturam remunerari dignæ sunt, ut quibus amor Dei causa est in opere, præsentia Dei præmium sit in retributione. Sed in his virtutibus quæ per gratiam reparatricem sunt primum Spiritus sanctus bonam voluntatem operatur; deinde bonæ voluntati moventi se et operanti cooperatur. Primum bonam voluntatem aspirat ut sit, deinde bonæ voluntati inspirat ut moveatur, et operetur ut vacua non sit. Primum operatur eam, deinde operatur per eam. Bona enim voluntas instrumentum est, Spiritus sanctus est artifex. Quemadmodum autem artifex primum instrumentum operatur, deinde per instrumentum. Et quod instrumentum operatur primum solus ipse operatur; quod vero postmodum per instrumentum operatur non solum ipse operatur, sed instrumentum etiam ipsum per quod ipse operatur. Sicut Spiritus sanctus quod primum bonam voluntatem operatur in homines solus ipse operatur, quod vero postea per bonam voluntatem operatur, etiam non solus ipse operatur, sed et voluntas per quam operatur. Tamen opus bonum ex spiritu est qui operatur, non ex voluntate hominis per quam operatur. In ipsa quidem est bonum, sed ex ipsa non est. Ex ipsa non est quoniam aliunde accepit. In ipsa tamen est quoniam habet quod accepit. Et idem ipsum et suum est, in quantum habet; et non suum, in quantum a semetipso non habet. Tali igitur distinctione facta (quod quædam virtutes ex sola natura sunt, quædam ex gratia), si quæritur utrum primus homo in illo primo suæ conditionis statu virtutes aliquas habuerit, nullatenus ambigendo putamus affectus bonos et secundum justitiam ordinatos naturæ illius a prima sua origine insertos per quos ad bonitatem et justitiam exsequendam naturali appetitu trahebatur. Et in his quidem affectibus bonis naturales virtutes constituisse quibus a principio natura hominis formata est et instructa. De illis autem virtutibus quæ voluntate bona ex amore divino mota perficiuntur, nihil temere circa ipsum (quan-

tum ad primum illum statum pertinet) definire volumus, præcipue cum de opere charitatis illius nullum sive ex auctoritate sive ex ratione argumentum certum habeamus. Etsi quidem amare creatorem suum cœpit, hoc tamen omnino laudabile non fuit, quia non perseveravit; quia motus incipientis virtutis extinctus est et abolitus per teporem culpæ subsequenteris.

CAP. XVIII. *Qualis creatus sit primus homo secundum corpus.*

Nunc superest ut consideremus etiam qualis primus homo secundum corpus factus sit; hoc est, an mortalis, an immortalis, passibilis an impassibilis, et cætera quæ de statu corporis humani quærenda videntur. Primus igitur homo quantum ad naturam corporis terreni, et immortalis factus est secundum aliquid, quia potuit non mori et secundum aliquid mortalis, quia potuit mori. Sicut enim in illo primo statu habuit posse peccare et posse non peccare, quia hæc fuit prima arbitrii libertas, ita etiam in eodem statu habuit posse non mori, et etiam posse mori, quia ista fuit prima corporis humani immortalitas. In secundo statu habet posse mori et non posse non mori, sicut etiam posse peccare et non posse non peccare habet; quoniam in hoc statu est et moriendi et peccandi necessitas. Moriendi necessitas quandiu adest vita; peccandi necessitas quandiu abest gratia. In tertio statu habebit posse non mori et non posse mori, sicut etiam posse non peccare et non posse peccare; quoniam ad hunc statum pertinet et moriendi et peccandi impossibilitas. Utraque tamen ex gratia non ex natura; quia si gratia non adesset, in altero moriendi, in altero peccandi naturæ possibilitas non deesset. Si ergo ultima immortalitas ex gratia erit, ubi moriendi possibilitas non erit; quanto magis prima immortalitas ex natura non fuit ubi moriendi possibilitas fuit? Ergo primus homo ante peccatum immortalis fuit; quoniam in corpore ejus corruptio et infirmitas nulla fuit, et extrinsecus præter cætera fomenta ciborum quibus corporalem vitam nutrire et sustentare debuit specialem in ligno vitæ medicinam acceperat, qua eandem vitam contra mortis defectum sanam atque incorruptam potuit conservare, donec ad veram immortalitatem ubi jam mori non posset, transferretur, et translatus confirmaretur. Sicut ergo immortalem non dicimus primum hominem fuisse ante peccatum ut mori omnino non posset; sic etiam nequaquam impassibilem fuisse credere debemus, quasi nihil omnino pati potuisset quia naturam in se passibilem habuit. Sed tamen si non peccasset sicut non mortuus, ita etiam sive ad molestiam voluntatis in mente, sive ad corruptionem integritatis in corpore passus omnino aliquid non fuisset. Nam quod primus ille homo non secundum qualitatem corporis terreni, sed ex beneficio vitalis edulii non mori potuit, manifeste Scriptura ostendit, ubi eum ab eodem ligno ejectum ne vitam ipsam perpetuam conservare posset, testatur dicens: *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens*

bonum et malum. Nunc ergo ne forte mittat manum suam et sumat etiam de ligno vitæ et vivat in æternum: ejecit Dominus Deus Adam de loco voluptatis (Gen. II). Qui ergo de ligno vitæ ejectus dicitur ne semper viveret, manifeste ostenditur ex ipsius ligni beneficio hoc habiturus, si semper viveret. Sic itaque primus homo ante peccatum natura mortalis et passibilis fuit, qui tamen ex beneficio Creatoris præcedente, et proprio studio subsequente facere potuisset ut nec moreretur, nec in vita corruptionem pateretur. Quia ergo homo naturam passibilem habuit contra passionem custodia ei necessaria fuit, ut videlicet per rationem propriam contra negligentiam cavendam excitaretur, et per providentiam divinam contra violentiam omnem illæsus conservaretur, et sic utrinque munitus, nec moreretur nec pateretur.

CAP. XIX. *Quandiu homo si non peccasset, in hac vita inferiori manere debuisset.*

Quandiu autem in hac vita terrena homo manere debuisset, argumentum aliud haberi non potest, nisi quia probabile omnino est quod post peccatam obedientiam si in ipsa obedientia perstisset, statim ad præmium ipsius obedientiæ transferri debuisset, quatenus sine mortis interpositione de primo statu ubi habuit posse non mori, ad alium statum transiret ubi amplius mori omnino non posset.

CAP. XX. *De alimento ejus.*

Interim vero vitam terrenam fructibus terrenis nutriret, donec ad illam vitam transferretur ubi nullis prorsus alimentis indigeret. Sicut scriptum est: *Factus est primus homo in animam viventem; secundus in spiritum vivificantem (I Cor. xv).* Quia enim quod vivit vitam habet, quam autem vivificat vitam dat; plus est omnino vivificare quam vivere. Propter quod (quia vita prima per se stare non potuit, vita autem novissima aliunde sustentari opus non habebit) primus homo in animam viventem factus dicitur, quæ vitam quidem in se habuit, sed corpori per se solam, vitam dare non potuit; secundus autem in spiritum vivificantem, qui et vitam habebit in se, et corpori dabit per se.

CAP. XXI. *De studio ejus.*

Si autem quæritur quo studio vita humana si homo non peccasset colenda et exercenda fuisset; non inconvenienter dicitur præter interna et spiritualia studia sapientiæ et divinæ contemplationis, foris etiam in terra culturas sive in arando, sive in seminando, sive in plantando, et cæteris ejusmodi operibus quibus natura bona excolta profectum capit in melius, primum homines non ad laborem, sed ad delectationem exercendum, ut et opus esset ad delectationem, et exemplum ad eruditionem. Sic namque exterior homo exercendus erat ab ipso studio exterioris operis, ut forma sumeretur studii interioris; et in eo quod foris faceret, agnosceret quid sibi intus faciendum esset. Nam et intus similiter quædam terra erat.

quæ bona quidem creata erat, et tamen si bene A excoleretur adhuc melior esse poterat; quæ culta fructus bonos daret, neglecta vero mala et noxia germina proferret.

CAP. XXII. *Si non peccasset homo quales filios genuisset.*

Post ista quæ jam dicta sunt etiam illud quærendum videtur, qualiter homo filios procreare potuisset si non peccasset, qualesque futuri essent qui ex eo nascituri essent. In hujusmodi ergo, sicut jam sæpe diximus, diligenter considerare oportet, ut ab iis quæ dubia non sunt, ea quæ probabiliter tantum dicuntur discernamus. Quæ enim nec auctoritas probat, nec ratio arguit manifesta, inter dubia relinquuntur; tamen ista non inutiliter aliquando in quæstionem admittuntur, ut vel inveniatur quod verum est, vel saltem quod falsum B est non concedatur.

CAP. XXIII. *Utrum justian injusti nascerentur.*

Quia ergo conjugium inter masculum et feminam ante peccatum a Deo institutum, eisque ut crescerent et multiplicarentur dono benedictionis concessum atque injunctum legimus: commistionem carnis in generatione prolis, sine turpitudine et concupiscentia futuram nullatenus dubitare debemus. Qui ergo sine peccato generantur, consequens omnino est quod etiam sine peccato nascerentur, quemadmodum ii qui modo generantur cum concupiscentia, quasi ex ipso radicis suæ vitio corruptionem trahentes, nascuntur cum culpa.

CAP. XXIV. *Utrum paternæ justitiæ hæredes essent.*

Illud etiam dignum inquisitione videtur an paternæ obedientiæ meritum per incorruptam originem ad posteros omnes transire debuerat, quemadmodum nunc inobedientiæ illius culpa, per eandem originem vitiata in universos se effundendo dilatat. Quod si verum est ita tunc in nascentibus foret ex merito parentum originalis justitia, sicut nunc invenitur in eisdem ex solo paternæ transgressionis reatu originalis culpa. Idcirco tamen asserendum non est temere, quia non similitea videtur quod quemadmodum nunc natura per inobedientiam ad corruptionem mutata cernitur, ita etiam tunc per obedientiam observatam (nisi usque ad tempus prædîffinitum a Deo conservata fuisset) ad incorruptionem mutaretur. Semel enim D transgredi plena inobedientia fuit; sed non similiter perfecta obedientia fuisset, si in ipsa obedientia, homo usque in finem non perstitisset. Propterea sicut inobedientia uno tempore consummata naturam ad corruptionem mutavit, ita obedientia naturam ad incorruptionem non mutasset, donec tempore suo usque in finem servata fuisset perfecta. Qui autem interim generarentur, a natura nondum adhuc ad veram incorruptionem transformati seminarentur, neque nascendo originalis justitiæ meritum acciperent; quoniam et ipsi a quibus nascerentur, nondum adhuc perfectæ obedientiæ justitiam haberent. Non autem potuit natura nascentibus dare quod in generantibus nondum adhuc possidebat, quemadmodum et ii qui nunc in peccato generantur, non aliud nascendo trahunt

quam vitium quod a natura a qua seminantur accipiunt. Sic itaque primus homo tempore obedientiæ suæ casto conjugio ad propagationem posteritatis institutioni divinæ serviens filios generaret sine peccato quidem, quoniam ex natura ab omni vitio libera, sed non similiter paternæ justitiæ hæredes; quoniam ipsa natura nondum foret ad incorruptionis præmium (quod nisi post peractam obedientiam dandum non erat) transformati. Postquam autem a vita æterna ad cœlestem et spiritualem statum transformatus fuisset, amplius generare non debuerat; sicut modo per inobedientiam mortalitati subjectus a carnis tamen propagatione non cessat. Propterea igitur non videtur una esse utrobique conditio, quia eadem ratio utrinque non apparet. Sunt tamen qui credunt veraciter asserendum quod primus homo si non peccasset nullos nisi bonos filios genuisset, et nemo omnium qui ex ejus carne nasceretur damnaretur. Tamen illud merito quæritur utrum sola primi hominis obedientia probata, omnibus posteris ex eo nascituris ad meritum sufficere debuisset; an si singuli quique post eum temporibus suis (quemadmodum ipse primus probatus est) sive ejusdem sive alterius cujuslibet mandati observantia probandi fuissent. Et potest fortassis non absurde credi quod idem mandatum quod primo parenti datum est, posterique illi observare debuerunt, ut singuli propria obedientia probarentur, et singuli pro meritis suis digna remuneratione glorificarentur. Primam tamen obedientiam observatam causam fore gratiæ adjutricis in omnes sequentes et ipsam obedientiam obediendo imitantes.

CAP. XXV. *Utrum simul transferendi fuissent; an per successiones.*

De termino autem hujus vitæ inferioris in qua usque ad tempus definitum homo manere debuerat, donec cœlesti ac vere immortalī vita super indueretur, et post peractam obedientiam ad præmium obedientiæ sine mortis interpositione transferretur, hoc magis rationi consentaneum et fide dignum videtur, quod sicut in hac vita mortali aliis per mortem decedentibus alii per nativitatem victuri succedunt, ita quoque tunc præcedentibus post terminum hujus vitæ temporalis ad vitam æternam translatis, hi qui ex eis nati fuissent, decedentibus succederent; et ipsi quoque tempora sua impleturi et obedientiam servaturi donec tandem numerus ad vitam prædestinatorum impleretur, et tempus huic inferiori vitæ genere humano deputatum consummaretur.

CAP. XXVI. *Utrum perfecti nascerentur statura et scientia.*

Si vero quæritur quales homo generare filios debuisset si non peccasset, utrum videlicet quemadmodum ipse primus homo secundum staturam corporis et secundum sensum mentis perfectus mox conditus est, ita quoque qui ex eo nascituri fuissent, tam corpore quam sensu in ipso mox nativitatis suæ exordio perfecti esse deberent. Nos secundum existimationem nostram id magis ap-

probamus, ut primus quidem homo, sicut diximus, A et corpore et sensu perfectus mox factus fuisse credatur; illos vero qui ex ipso nascerentur eadem lege qua et nunc nativitate humanam ordinatam cernimus parvos nascituros; ac deinde per intervalla temporum tam in sensu animi quam in statura corporali incrementa accepturos. Sic enim in omni genere rerum aliam legem primam conditionem habuisse cernimus: atque aliam subsequentem propagationem. Prima enim omnia perfecta sunt; cætera autem omnia quæ ex ipsis oriuntur et post ipsa subsequantur, nisi per intervalla temporum crescendo ad perfectionem venire non possunt. Hoc in arboribus et plantis et germinibus cunctis; hoc in bestiis et cunctis viventibus cernimus. Quia a modico universa incipiunt; ac B deinde paulatim per incrementa ordine ad perfectionem evadunt. Quocirca nequaquam pro vitio humanæ naturæ deputandum est si in principio suo a perfecto inchoata, per subsequentem propagationem a modico ad majora et meliora proficiat. Et de corpore quidem humano fortassis difficile non erit, neque inconveniens videtur hoc in estimationem recipere. Verum de sensu et cognitione veritatis fortasse minus probabile existimabitur. Quod scilicet ii qui sine peccato nascerentur sensu et intelligentia mentis imperfecti nascerentur, propterea quod omnis ignorantia in rationali creatura non nisi ex pœna peccati esse videatur. Sed qui hoc dicunt, non satis diligenter considerant quod non omnis qui aliquid nescit aut aliquid minus perfecte scit, statim ignorantiam habere sive in ignorantia esse dicendus est; quia ignorantia non dicitur nisi tunc solum cum id quod ignorari non debuisset, nescitur. Talis itaque ignorantia non nisi ex pœna peccati inesse cognoscitur, cum mens a lumine veritatis excæcata ne ea quæ scire deberet, cognoscere valeat, proprio vitio obscuratur. Illam vero quæ in nascentibus cunctis et nunc a principio inesse videtur, et tunc quoque inesse debuisse creditur, sensus sive cognitionis imperfectionem, naturæ esse non culpæ: ex hoc manifeste liquet quod Dominus in Evangelio cum sub typo animæ Samaritanam de occultis suis conveniret; primum eam quinque viros habuisse ac deinde quem tunc habebat virum ejus non esse testatus est, dicens: *Quinque enim viros habuisti; et nunc quem habes, non est tuus vir* (Joan. iv). Qui sunt quinque viri quibus anima rationalis primum legitime copulata dicitur, nisi quinque sensus corporis, secundum quos prima ætas vitæ humanæ sine rationis discretionem gubernatur; secundum quorum videlicet sensuum affectus incedere si illi ætati non natura, sed vitium esset; nequaquam ipsi sensus viri, sed adulteri potius appellati fuissent. Præterea cum post ea subjunctum est, quod ille quem habebat vir ejus non esset; manifeste demonstratum est quod ii quos prius habuerat quinque ejus, hoc est legitimi, et non alieni fuissent. Naturale siquidem humanæ naturæ est, in prima ætate secundum solos sensuum affectus moveri atque incedere.

Cum vero ad annos discretionis pervenerit, si relicta veritate errorem sequitur; ejus error tunc non maritus, sed adulter appellatur. Quod autem prius secundum solum motum sensuum incedens operatur, nec malum ei ad culpam, nec bonum ad meritum reputatur. Non igitur infantibus etiam in peccato natis vitium est sine cognitione nasci, sed hoc eis vitium est cum tali scilicet vitio nasci unde postmodum (cum ad annos discretionis pervenerint) contingat eos si gratiam adjuvantem non habuerint a cognitione veritatis (illa præsertim quæ ad salutem pertinet) præpediri. Quod si verum est, neque vitium fuisset illis qui sine peccato nascerentur, sine cognitione etiam nasci; quia nihil in se nascendo haberent unde postea cum ad tempus cognoscendi pervenissent, potuissent a cognitione veritatis præpediri. Et nos quidem secundum hunc modum in rebus occultis ea quæ magis probabilia nobis videbantur eligimus, ita tamen ut in nulla parte dubia pro certis asserere præsumamus. Pro eo autem quod propositum fuit nobis tractare qualis primus homo conditus est; hoc præsentis abbreviationi volumus sufficere. Nunc autem restat ut id etiam quod sequitur, hoc est scilicet qualiter institutus sit a Deo quantum interim animo occurrerit, et proposito nostro convenire videbitur, explicemus.

CAP. XXVII. De institutione primi hominis.

Qualiter primus homo institutus sit a Deo et ad recte vivendum informatus, ut plenius valeamus agnoscere quod jam dictum est superius oportet nos ad medium revocare. Diximus namque superius duo bona a principio a Deo homini præparata: unum corporale, alterum spirituale. Unum visibile, alterum invisibile; unum transitorium, alterum æternum; unum corpori, alterum spiritui; unum inferiori vitæ, alterum superiori, ut utraque vita jucunditatem suam haberet. Alia ad fomentum, alia ad gaudium; alia ad necessitatem, alia ad felicitatem, alia ad usum temporis, alia ad fructum æternitatis. Horum itaque bonorum quæ ad utramque vitam pertinebant spiritui (qui ipsi carni in homine præsidebat) cura injuncta est, quatenus scilicet alterum hoc est corporale bonum ad usum inferioris vitæ per providentiam despiceret, alterum vero hoc est spirituale bonum ad fructum vitæ superioris per obedientiam quæreretur.

Utrumque ergo ad spiritum rationalem pertinet, ut et carni suæ provideret et sibi. Carni quidem suæ in bono quod sibi ad usum ejusdem carnis erat subditum: sibi autem in bono illo quod non solum carni, sed ipsi quoque qui in carne superior fuit existit dignitate prælatum. Quapropter ad inferius quidem bonum conservandum providentia pertinuit; ad superius autem bonum obtinendum obedientia necessaria fuit. Providentia ex ratione, obedientia ex præceptione; providentia in præcepto naturæ, obedientia in præcepto disciplinæ. Sic itaque primus homo institutus est, ut vitæ inferioris bonum per providentiam custodiret; vitæ superioris bonum per obedientiam

quæreret. Si ergo secundum hanc institutionem A incessisset, perfectam justitiam tenuisset) et sicut alienus fuisset a culpa, ita etiam liber et immunis permansisset a pœna. Ut autem hujus institutionis modum utrinque perfectius agnoscimus, utriusque vitæ rationem et formam, et ea quæ ad utramque vitam spectare videntur bona, eorumque usum diligentius nos considerare oportet.

CAP. XXVIII. *De institutione hominis secundum inferiorem vitam.*

Duo igitur bona quæ superius distinximus, Deus homini ab initio præparaverat. Alterum temporale et alterum æternum : utrumque plenum et perfectum. Alterum, id est temporale bonum, plenum statim condito apposuit; alterum, id est æternum B plenum post meritum dandum proposuit. Illi quod dederat custodiam apposuit cum providentia sua præceptum naturæ; ad alterum quod proposuerat viam aperuit cum sua gratia præceptum disciplinæ. Præceptum autem naturæ tria continet, præceptionem, prohibitionem, concessionem. Præcepto naturalis est discretio naturalis, per quam inspiratum est homini quæ sunt naturæ suæ necessaria. Prohibitio vero est per quam insinuaturnam est illi quæ sunt noxia. Concessio autem est discreto eorum quæ media sunt, id est quibus uti vel non uti sine periculo vel incommodo potest. Si ergo homo per naturale præceptum instructus negligentiam cavere voluisset, divina providentia nulla eum violentia opprimi vel offendi permetteret.

CAP. XXIX. *De institutione hominis secundum superiorem vitam.*

Poterat itaque homo per præceptum naturæ conservare bonum naturale quod habuit, sed per illud non potuit æternum bonum (illud quod necdum habuit) adipisci. Neque enim ad vitam superiorem obtinendam meritum illi foret, si aut vitaret huic vitæ noxia, aut quæ salubria sunt appeteret, sive ad utrumlibet mediis uteretur, quoniam in his omnibus non tam præcipientis affectum quam commodum obedientis attenderet. Itaque ut homo super hanc vitam aliquid mereretur, necessarium fuit ut præcepto naturæ præceptum disciplinæ adderetur et ut in ipsius præcepti C executione homo non tam præcepti utilitatem quam præcipientis dilectionem amplecti probaretur. Sed quid erit amplius quod ad experiendam obedientiam hominis illi præcipiatur, cum totum quod ad vitam pertinet humanam, in præcepto naturæ contineatur? Quæcunque enim propter hominem facta sunt : aut necessaria sunt vitæ humanæ, et pertinent ad præceptionem; aut noxia, et pertinent ad prohibitionem; aut media, et pertinent ad concessionem. Mandatum autem disciplinæ neque de præceptione neque de prohibitione naturali sumi poterat; ne si vel eadem præciperet Deus aut prohiberet quæ prius præceperat et prohibuerat meritum, ut dictum est, ad vitam obedienti non esset. Si vero in utrolibet mutaret mandatum, ut vel necessaria prohiberet vel noxia

præciperet naturam a se factam injuste læderet. Et in repugnantia mandatorum ejus quæcunque pars ad effectum duceretur hominem in necessitatem prævaricationis præcipitaret, cum e duobus contrariis alterum sine alterius transgressionem implere non posset. Oportuit ergo ut de concessione naturali præceptum disciplinæ sumeretur, quia solummodo moritum esse potuit ubi liberum arbitrium fuit, et ubi homo ad utrumlibet se pro voto inclinare potuit. Sed tamen oportebat ut de ipsa concessione præceptum disciplinæ sumeretur, quatenus per præceptum concessio ipsa non mutaretur, id est ut præceptum naturam rei de qua fieri debebat non corrumpere, neque contra primum institutum vitæ humanæ noxiam faceret, quatenus sola inobedientia prævaricatori non ipsius in qua prævaricabatur rei natura noceret. Cum autem de concessione naturali præceptum disciplinæ formandum fuisset congruum fuit magis ut secundum prohibitionem hoc fieret non secundum præceptionem ne diabolus posset obedientiam hominis calumniari, et in uno tantum non in pluribus; ne inobedientia ipsa valeret ab homine excusari. Si enim dixisset Deus homini ut de ligno scientiæ boni et mali manducaret, haberet diabolus adversus hominem aliquid quod dicere posset, quod videlicet in executione mandati commodum suum magis quam præceptum creatoris sui respexisset, et ad perficiendum id quod præceptum fuerat non amore Dei, sed delectatione cibi adductus fuisset. C Rursum si multa de his quæ naturaliter concessa fuerant Deus homini prohibuisset, et pauca concessisset, prævaricationis suæ homo adversus Deum excusationem habere videretur, pro eo quod necessitate magis quam voluntate ad prævaricationem impulsus demonstraretur. Propterea Deus hominem ad experiendam obedientiam mandato informans multa concessit et pauca prohibuit ut ipsa obedientia esset libera, et quæ prohibuit idcirco potius prohibuit quam præcepit, ut obedientia ipsa esset pura. *De omni, inquit, ligno paradisi comede; de ligno vero scientiæ boni et mali ne comedas* (Gen. II), ut scilicet prius infirmitatem sensus humani per concessionem consolaretur, ne forte postea ad prohibitionem terreretur. Si ergo homo in hac obedientia perstitisset, post tempus definitum a Deo ad illud bonum quod ei in cœlis præparatum fuerat sine mortis dolore transferri debuisset cum omni prole sua post ipsum subsequente in consortio beatorum angelorum vita cœlesti sine fine victurus.

CAP. XXX. *De loco in quo positus est primus homo.*

Plantaverat autem Dominus Deus, sicut dicit Scriptura, paradysum voluptatis a principio in quo posuit hominem quem formaverat (Gen. II). Qualis autem paradysus fuerit ubi homo probandus et exercendus positus est, subsequitur Scriptura et dicit : *Produxitque Dominus de humo omne lignum pulchrum visu, et ad vescendum suave : lignum etiam vitæ in medio para-*

disi lignumque scientiæ boni et mali. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradysum, qui inde dividitur in quatuor capita (Gen. II). Patet ergo quantæ amœnitatis locus ille fuit in quo natura hominis adhuc a cor-
one aliena foveri ac nutriri debuit, qui fontibus et fluminibus irriguis, arboribus omnis generis frondosus et nemorosus, fructu tam pulchro ad videndum quam suavi ad vescendum refertus prædicatur.

CAP. XXXI. *De ligno vitæ.*

Ubi inter cætera Dei dona ad jucunditatem vitæ humanæ præparata, etiam illud mirandum commemoratur quod lignum ibi vitæ esse dicitur, cujus virtus tam mirabilis fuisse perhibetur, ut in certis temporibus sumptum vitam corporalem in homine (quandiu ipse homo illo uteretur) non solum a morte, sed ab omni etiam defectu illæsam custodire potuisset.

CAP. XXXII. *De ligno scientiæ boni et mali.*

Lignum etiam scientiæ boni et mali ibi fuisse narratur, quod non similiter quidem ex natura sua scientiam boni et mali homini dare potuit, quemadmodum lignum vitæ vitam in homine corporalem ex natura sua et virtute sibi indita a Deo potuit conservare, sed idcirco tantum lignum scientiæ boni et mali dicitur; quia ad probandum obedientiam hominis, sive inobedientiam experiendam parabatur. Erant enim quædam bona quæ necdum homo per experientiam cognoverat; et erant similiter quædam mala quæ per experientiam adhuc nescierat. Et positum est quasi in medio lignum scientiæ boni et mali, ut per illud homo vel obediendo ad bona gustanda et cognoscenda transiret, vel non obediendo ad mala sentienda et percipienda pertingeret. Sic igitur in loco isto sive boni sive mali cognoscendi occasionem accipere debuit; non tamen ex natura ligni quæ hoc homini ex se dare non potuit, sed quia in eo vel obediendo boni vel non obediendo mali pro debita remuneratione accepit occasionem. Si vero aliter vim hujus nominis interpretari voverimus, dicere poterimus, quod Adam ante peccatum bonum et malum scivit; bonum quidem per scientiam et per experientiam, malum vero per solam scientiam. Postquam autem lignum vetitum tetigit, malum jam etiam per experientiam cognoscere cæpit, atque per experientiam ipsius mali bonum quoque quam stricte fuerat tenendum agnovit. Sic igitur lignum istud per virtutem obedientiæ vel inobedientiæ culpam, prodesse aut nocere homini potuit. Quantum autem spectabat ad naturam ipsius, tale fuisse creditur ut sive ederet sive non ederet homo fructum ejus, non læderetur. Convenienter autem lignum vitæ ex sua natura virtutem tribuit; lignum vero scientiæ boni et mali virtutis tantum occasionem præstitit, quia bona inferioris vitæ ex natura sunt; bona vero superioris vitæ ex gratia.

CAP. XXXIII. *Quod homo in paradiso positus est: non creatus.*

In tali ergo loco et talibus deliciis referto positus est homo non creatus, quatenus beneficium Dei non naturæ imputaret sed gratiæ, sicut scriptum est: *Tulit Dominus Deus hominem quem fecit et posuit eum in paradiso voluptatis (Gen. II).* Quem enim tulisse et postea in paradiso posuisse dicitur, quod alibi creatus sit, et ut hic poneretur aliunde assumptus manifeste demonstratur.

CAP. XXXIV. *Quare unus primum creatus est.*

Creavit ergo Deus primum hominem unum, ut unum esset generis humani principium, quatenus in hoc et diaboli superbia confunderetur, et humanæ naturæ humilitas divinæ imaginis similitudine glorificaretur. Diabolus namque aliud a Deo principium esse concupierat, et ut idcirco magis ejus superbia confunderetur, hoc homo in dono accepit quod ille perverse rapere voluit et obtinere non potuit, ut in hoc imago Dei in homine appareret, quod sicut Deus omnibus rebus creationis principium exstitit; ita iste omnibus hominibus principium esset generationis, et omnes homines dum se ab uno et unum esse cognoscerent, omnes se quasi unum amarent.

CAP. XXXV. *Quare mulier de viro facta, et quare de latere.*

Postea vero in adjutorium generationis de ipso viro mulier facta est. Quoniam si aliunde fieret, unum profecto principium omnium hominum non esset. Facta est autem de latere viri ut ostenderetur quod in consortium creabatur dilectionis, ne forte si fuisset de capite facta præferenda videretur viro ad damnationem, au si de pedibus, subjienda ad servitutem. Quia igitur viro nec domina nec ancilla parabatur sed socia; nec de capite, nec de pedibus sed de latere fuerat producenda ut juxta se ponendam cognosceret; quam de juxta se sumptam didicisset.

CAP. XXXVI. *Quare dormienti costa abstracta est.*

Et dormienti vero potius quam vigilianti costa de qua mulieris corpus fabricaretur, subtracta est, ne in eo pœnam aliquam sensisse putaretur, et divinæ simul potentiæ opus mirabile probaretur, quæ hominis dormientis latus aperuit, et eum tamen a quiete soporis non excitavit. Quantum ver pertinet ad spiritualem intelligentiam, idcirco primus Adam dormiendo materiam unde illa sponsa crearetur de latere suo præstitit; quoniam secundus Adam postea in cruce sommo mortis soporatus ut sponsa illius Ecclesia formaretur, sanguinem cum aqua de latere suo fundendo sacramenta ministravit. Porro quod de costa viri mulieris corpus factum dicitur ita intelligendum est, ut de sola ipsius costæ substantia sine omni extrinseco additamento, per divinam potentiam in semetipsa multiplicata idem corpus factum credatur, eo sane miraculo quo postea de quinque panibus in manibus Jesu cœlesti benedictione multiplicatis quinque sunt hominum millia satiata.

CAP. XXXVII. *De sex modis operandi.*

Sane sex sunt opera quibus omnia quæ fiunt ad effectum perducuntur. Primum opus est de nihilo aliquid facere. Secundum opus est de aliquo aliqua facere secundum substantiam et quantilatem in majus. Tertium opus est de aliquibus aliquid facere secundum substantiam et quantitatem in minus. Quartum opus est de aliquo aliqua facere, non tamen secundum substantiam et quantitatem in majus. Quintum opus est de aliquibus aliquid facere, non tamen secundum substantiam et quantitatem in minus. Sextum opus est de aliquo nihil facere. Ex his sex operibus quatuor soli Deo possible sunt; duo reliqua tantum creaturæ possibilitati conveniunt. De nihilo enim aliquid facere, et de aliquo aliqua facere in majus, et de aliquibus aliquid in minus sive de aliquo nihil, solus Deus potest. Duo reliqua, id est de aliquo aliqua non in majus, sicut cum totum in partes dividitur, vel de aliquibus aliquid non in minus quemadmodum cum partes in toto uniuntur, creatura facere potest. Cujus opus recte propterea nihil esse dicitur, quia per ejus opus essentiis rerum sive in conjungendo divisa, sive in dividendo conjuncta nihil tollitur vel confertur. Ubi autem de nihilo aliquid fit aliquid fit; quia hoc ipsum aliquid ut sit in eo fit, quod nisi fieret id ipsum quod est, aliquid non esset. Rursum cum de aliquo plus fit, aliquid fit, quia nisi in eo quod jam aliquid est aliquid fieret: ipsum quod postea plus ibi est, non esset. Rursum cum de aliquibus aliquid fit quia nisi illud quod prius ibi plus fuit aliquid factum esset in eo quod minus modo est, illud omnino non esset. De nihilo aliquid factum est, quando id quod prius nihil erat ut aliquid esset factum est. Cum autem postea id quod prius parvum factum erat majus factum est, de aliquo aliquid in majus factum est. Cum vero quod magnum factum est, minus aliquando fit, de aliquo aliquid in minus fit. Primum est opus creationis; secundum est opus multiplicationis; tertium est opus unionis sive collectionis. In primo opere fit aliquid et de nihilo. In secundo opere fit aliquid et de aliquo; in tertio opere fit aliquid quidem sed non de nihilo, quia quod fit habet materiam neque de aliquo; quia cum fit ipsum habet in materia formam, sed cum duo sint unum fit aliud et transit in illud ut sit illud, et desinit quidem esse quod est; et tamen non desinit esse, quia incipit esse quod non est. Et cum fit illud quod esse incipit aliquid fit, quia illud aliquid est quod esse incipit, et quod fit; et tamen non de nihilo illud fit quod fit, quia priusquam hoc fieret aliquid fuit, nec rursum de aliquo illud fit quod fit quia desinit esse quod prius fuit, quando esse incipit hoc quod prius non fuit. Quod dicimus pro exemplo in aliquo exprimamus. Omne quod est unum et omne quod unum esse desinit in hoc ipso esse etiam desinit quod unum esse desinit. Ita sine unitate nihil sustinere potest. Verum ex his quæ sunt et unum sunt, alia unitatem suam ex multis colligunt, qualia sunt composita et ex partibus

A consistentia quæ unum quidem esse habent; sed ex uno non habent quia constant ex pluribus. Alia unitatem suam ex uno habent, et in uno habent; quia unum et idem est ipsum ex quo sunt et ipsum quod sunt, qualia sunt simplicia omnia et ex partibus non consistentia. Compositis ergo unum esse, aliud non est quam unita esse; et ideo vere unum esse non est, quia ex multis et in multis est. Quibus autem simplex est esse vere unum esse est, quia unum est totum et quod est, et ex quo est. Sed ex his rursum quæ ex simplicitate unum sunt, alia unitatem suam ex multis non colligunt quia non sunt composita; nec unitatem suam in multa effundunt, quia multiplicari non possunt, neque esse materia. Quales sunt incorporei spiritus qui neque ex materia sunt, quia simplices sunt, neque materia esse possunt, quia corpora non sunt. Alia quidem unitatem suam simul ex multis non colligunt, quia sunt simplicia; sed tamen unitatem suam in multa effundunt, quia multiplicantur et fiunt materia. Qualia sunt corpora simplicia, quæ atomos dicunt; quæ quidem ex materia non sunt, quia simplicia sunt; sed tamen materia fiunt, quia in semetipsis multiplicantur et in augmentum excrescunt. Quando ergo simplex materia sive atomus simplex factus est, de nihilo aliquid factum est. Quando vero id ipsum simplex corpus in semetipso multiplicatur et multiplex excrescit, fit aliquid de aliquo in majus. Quod licet mirabile videatur, majus tamen est de nihilo aliquid facere quam de aliquo plus facere. Hoc modo operandi de substantia costæ in se divina virtute absque extrinseco additamento multiplicata, corpus mulieris factum est. Neque enim convenit ut costam illam extrinsecus additamentum accepisse dicamus quatenus in eam quantitatem excresceret, quæ corporis mulieris formando sufficere potuisset; quoniam si hoc verum esset, non de costa quidem, sed de illo quod præter costam additum est (quod utique multo majus fuit) corpus mulieris factum esse convenientius dici debuisset. Hoc siquidem in materia majus et principalius fuisset et principalis materia vocari debuisset. Non itaque costæ illi aliquid extrinsecus est additum, sed ipsa ex semetipsa divina virtute cooperante multiplicata est, quemadmodum postea naturam humanam a primis parentibus in subsequentem generationem seminatam a modico jam in tantum multiplicatam cernimus, ut multa hominum millia ex ea jam excrevisse videamus. Et hoc totum ad secundum opus pertinet quando de aliquo fiunt aliqua in majus. Cum autem per collectionem et unionem multa in simplicem essentiam redeunt (sicut prius crescendo per multiplicationem a simplici essentia plurima exiverunt) tertium opus est, quod utrum in occulto naturæ sinu circa aliquas essentias divina potentia operatur, ut scilicet aliqua a multitudine ad simplicitatem reducat quæ prius a simplicitate ad multiplicatam produxerat, sicut scire non possumus, ita etiam pertinaciter negare non debemus. Hoc tantum considerandum est quod aliud opus est cum simplex essentia mul-

tiplicatur; aliud cum multiplex in simplicitatem reducitur. Post ista tria opera quæ soli Deoabilia sunt, sequitur quartum et quintum opus etiam quæ creaturæ conveniunt; in quibus nihil aliud est facere quam vel conjuncta disjungere, vel separata conjungere. Sextum opus hoc est aliquid in nihilum redigere. Soli Deo possibile est. Quod sive aliquando faciat sive non faciat Deus, hoc tamen omnino certum est; quod qui potuit de

A nihilo omnia creare, posset etiam si vellet, creata in nihilum redigere. Post senarium operibus deputatum septenarius sequitur, cui non opus sed quies debetur. Hæc opera idcirco distinximus propter eos qui mirari solent, imo potius dubitare quomodo de costa viri mulier sit, et quomodo de modico paterno semine tam numerosa proles excrescere possit.

PARS SEPTIMA.

DE LAPSU PRIMI HOMINIS.

CAP. I. Quomodo invidia diaboli lapsus est.

Domino igitur mundi homine providentia divina in loco deliciarum quasi in parte potiori constituto, et ad conservanda bona quæ habebat eadem Dei providentia rationi humanæ adjuncta munito, atque ad illa bona quæ habiturus erat quærenda et obtinenda præcepto obedientiæ cum gratia operante instructo; vidit diabolus et invidit quod homo illuc per obedientiam ascenderet, unde ipse per superbiam corruisset.

CAP. II. Quare diabolus in forma aliena venit.

Quia vero per violentiam nocere non potuit ad fraudem se convertit, ut dolo hominem supplantaret quem virtute superare non posset. Ne autem fraus illius omnino nulla esset, si nimis manifestaretur; in propria forma venire non debuit, ne manifeste cognosceretur, et nullatenus reciperetur. Iterum ne nimis violenta esset ejus fraus si prorsus occultoratur et homo simul (si Deus eum tali fraude quæ caveri non posset decipi permetteret) injuriam pati videretur, in aliena quidem forma venire permissus est; sed tali in qua ejus malitia prorsus non celaretur. Ut igitur in propria forma non veniret sua voluntate factum est, ut autem aliam formam nisi talem quæ malitiæ suæ conveniret habere non posset, divina ordinatione dispositum. Venit ergo ad hominem in serpente callidus hostis, qui fortassis si permissus fuisset in forma columbæ venire maluisset. Sed hoc vas Spiritus sanctus sibi reservavit, quia profecto dignum non erat ut spiritus malignus illam formam homini odiosam faceret, in qua postmodum eidem Spiritus sanctus apparere debuisset.

CAP. III. Quare prius ad feminam venit.

Libet considerare quam timenda fuerit in principio ad tentandam virtutem hominis hujus hostis malitia. Quasi enim parum de suis viribus præsumens humanam naturam in eam partem ubi debiliior videbatur aggressus est, ut si forte illic aliquatenus prævalere potuisset, postmodum cum majori fiducia ad alteram quæ robustior fuit pul-

B sandam aut posterius subvertendam accederet.

Sciens ergo quod verum esset (quamvis adhuc dictum non esset (*Væ soli, quia cum ceciderit non habet sublevantem* (Eccle. iv). Et si quispiam prævaluerit adversus unum duo resistunt ei; primum diligenter solitariam feminam exploravit, et inveniens; in ea primum omnem suæ tentationis conatum experiri disposuit.

CAP. IV. Quare ab interrogatione exorsus est.

Considerate quanta est confusio et timiditas nequitiae in conspectu virtutis. Stans coram et coram femina hostis superbus ex sola malitia cogitata nondum dicta confunditur; et quasi se jam prius quam etiam loqueretur deprehensum metuens, non audet exire in verba persuasionis, donec animum tentandæ interrogatione præsentiat. Cur, inquit, præcepit Deus vobis ut non comederetis de omni ligno paradisi? Cui respondit mulier: De fructu lignorum quæ sunt in paradiso vescimur; de fructu autem ligni quod est in medio paradisi præcepit nobis Deus ne comederemus et ne tangeremus illud, ne forte moriamur. Dixit autem serpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini (Gen. iii). Considerate incrementa perditionis. Primum dixerat Deus: In quocunque die comederis ex eo, morte morieris (Gen. ii). Deinde mulier dixit: Ne forte moriamur (Gen. iii). Novissime serpens dixit: Nequaquam morte moriemini (ibid.). Deus affirmavit; mulier dubitavit; diabolus negavit. Nequaquam autem diabolus coram muliere verba Dei negare præsumpsisset, si non prius ipsam mulierem dubitantem invenisset. Quæ ergo dubitavit ab affirmante recessit, et neganti appropinquavit. Ipsa igitur secundum aliquid inchoavit malitiam, quæ tentatoris iniquæ persuasionis dedit audaciam.

CAP. V. Quod non soli viro præceptum datum sit.

Sane hic considerandum quod non quemadmodum superius videtur soli viro præceptum datum sit. Ipsa enim mulier hic testatur sibi quoque mandatum, ut lignum scientiæ boni et mali non tangeret. Scilicet voluit Scriptura ostendere quod mulier

quæ viro subjecta fuit divinum mandatum non nisi mediante viro accipere debuit, ut sermo Dei primum quasi immediate ad virum fieret, deinde mediante viro ad mulierem quoque, quæ subjecta viro fuit et consilio viri instituenda perveniret.

CAP. VI. *De modo tentationis.*

Hoc autem diligenter considerandum quam calide hostis primum quod mulier timuit malum negando removet, ac deinde quod ipse intendit malum libere persuasit. Novissime autem ad ipsam persuasionem fulciendam promissionem adjunxit, et ut eadem persuasio citius reciperetur promissionem duplicavit. Qui enim unam tantum comestionem suasit, per una duo reponens in præmio similitudinem Dei scientiamque boni et mali spondit. In persuasionem igitur cibi hominem tentavit gula. In promissione divinitatis et cognitionis vana gloria et avaritia. Immoderata namque edendi concupiscentia, gula est. Desiderium autem inordinatum excellendi, vana gloria. Nimius vero appetitus habendi vel possidendi avaritia.

CAP. VII. *Quæ mala fuerunt in originali peccato.*

In originali igitur peccato tria vitia fuerunt, inobedientiæ duæ, et peccatum unum. Tria vitia fuerunt: superbia, avaritia, gula; duæ in obedientiæ: una in præcepto naturæ, altera in præcepto disciplinæ. Et hæc omnia quia in uno actu sunt completa, unum peccatum dicuntur. In vitiis prima fuit superbia, secunda avaritia, tertia gula. In superbia et avaritia, inobedientia fuit de præcepto naturæ; in gula sola, inobedientia fuit de præcepto disciplinæ. Nusquam enim legitur Deus prohibuisse homini ne similitudinem divinitatis, vel scientiam boni et mali concupisceret. Quia tamen inordinate hoc concupiscens, contra suam rationem fecit, quodammodo naturalis præcepti prævaricator exstitit. De solo ligno scientiæ boni et mali legimus quod prohibuit Deus homini ne illud contingeret; et idcirco dum mulier illud appetendo tetigit, de præcepto reatum disciplinæ inobedientiæ incurrit.

CAP. VIII. *Quod mulier delectatione promissionis persuasioni assensum dedit.*

Idcirco autem superbiam et avaritiam in originali peccato priusquam gulæ vitium mentem hominis deceptam obtinuisse dicimus; quia nisi prius mulier id quod promittebatur appetivisset nequaquam postmodum in eo quod suadebatur assensum præbisset. Sed, quia prius perverse delectata est in promissione, postmodum stultum assensum præbuit in persuasionem. Primum enim promissam excellentiam per superbiam appetiit; deinde promissam abundantiam (et qualis talem excellentiam decebat) per avaritiam concupivit. Postremo ut hæc duo pro voto obtinere mereretur cibum vetitum gulæ vitio corrupta gustare consensit. Primum quidem consensit propter alia quæ dilexit; postmodum respiciens et concupiscibile videns tantum in concupiscentiam exarsit, ut jam etiam si præmium nullum esset propter se tamen placeret quod vidit. Primum igitur quasi conducta pretio est ad consensum, postea propria delecta-

tionem attracta descendit ad actum. In superbia et avaritia pretii cupiditate allecta se vendidit; in gula autem postea delectata libenter jam gratis servire cœpit. Nam cum amore promissionis prius mens stulta flecteretur: *Vidit*, inquit Scriptura, *mulier lignum quod esset pulchrum visu et ad vescendum suave, et tulit de fructu ejus et comedit* (Gen. III).

Primum per superbiam et avaritiam videre consensit, postea in visu speciem agnovit, deinde in specie suavitatem apprehendit. Per suavitatem autem in concupiscentiam, gulæ exarsit, novissime per concupiscentiam devicta accepit et comedit. Sic igitur primum pro pretio ad serviendum peccato se vendidit, postea propria delectatione evicta libenter jam gratis etiam cœpit servire. Ita nonnunquam mens justa in sua perfectione primum quodam proposito præmio ad serviendum Deo excitatur; deinde in amorem bonitatis cum excrescere cœperit in ejus servitute sola voluntaria delectatione tenetur.

CAP. IX. *De duobus generibus tentationum.*

Porro sciendum est duo esse tentationum genera, unum exterius, alterum interius. Exterior tentatio est quando nobis extrinsecus malum sive visibiliter sive invisibiliter faciendum suggeritur. Interior tentatio est quando ex motu pravæ delectationis intus animus ad peccandum sollicitatur. Hæc autem tentatio difficilius vincitur, quia interius oppugnans de nostro contra nos roboratur. Propterea diabolus veniam non meruit, quia sine ulla tentatione peccavit. Homo vero quia sola exteriori tentatione pulsatus cecidit, tanto gravius plectendus erat, quanto leviori impulsu prostratus fuerat; et tamen, quia aliquam (quamvis modicam) ad cadendum occasionem habuit, idcirco hunc tandem ad veniam Dei gratia erexit. Nos vero quanto graviores in peccando tentationis violentiam patimur, tanto leviori piaculo ad gratiam amissam renovamur.

CAP. X. *Uter plus peccavit Adam an Eva.*

Quærent etiam quidem, uter plus peccaverit Adam an Eva. Sed sicut dicit Apostolus: *Mulier seducta est, non vir* (I Tim. II). Eva quippe seducta est, quia verum esse credit quod diabolus dixit. Et idcirco non solum inordinate similitudinem Dei cum scientia boni et mali appetiit, sed in tantam prolapsa perversitatem verisimiliter putatur, ut Deum ex invidia lignum scientiæ boni et mali homini vetuisse crederet, ne ipse homo ex eo gustando ad æqualitatem ipsius proficere potuisset. Hæc est enim illa perversa similitudo quæ creaturæ non convenit, quæ ex imitatione non quæritur, sed ex eomparatione. Hanc ergo mulier in superbiam elata appetiit; et ne hanc habere potuisset, ipsum Creatorem invidia tactum lignum hoc vetuisse putavit. Voluntaria ergo malitia se contra creatorem suum erexit; perverse contra ipsum volendo, et impie de ipso sentiendo. Adam vero non est seductus, quia quod diabolus promisit falsum esse sciebat. Neque idcirco pomum

vetitum comedit, quasi per illa comestionem Deo parificari se posse crederet, vel etiam parificari vellet; sed tantum ne mulieris animum quæ sibi per affectum dilectionis sociata fuerat, ejus petitioni et voluntati resistendo contristaret. Maxime quia putavit se et mulieri morem gerere; et postea per pœnitentiam et veniæ postulationem Creatori posse placere. Vere igitur dictum est quia minus peccavit qui de pœnitentia et misericordia cogitavit; peccavit tamen quia peccanti consensit et peccantem non correxit. Et idcirco quæ in peccato originali est culpa (quamvis dissimiliter ad utrumque tamen tota redundat; in illam quidem quia peccavit in istam, quia peccanti consensit et peccatam illius consentiendo suum fecit. Et hoc quidem modo prius homo a diabolo seductus est ut peccaret. Si autem interius considerare volumus quomodo peccatum in eum venit, quid aut etiam sit ipsum peccatum quod naturam bonam vitiat, et tollit pulchritudinem et integritatem illius, quædam de interioris hominis qualitate quæ ad hanc considerationem necessaria videantur in medium proponere oportet.

CAP. XI. *De appetitu justi et appetitu commodi.*

Duo quædam posuerat Deus in homine a principio, quibus natura illius tota regeretur et conduceretur ad consummationem finis sui. Duo hic erant, appetitus justi et appetitus commodi. Unum, id est appetitum justi dederat, ut inesset ad voluntatem. Alterum, id est appetitum commodi dederat ut inesset secundum necessitatem. Unum voluntarium, alterum necessarium. Appetitum justi propterea voluntarium esse voluit, ut in eo promereretur homo sive bonum, si videlicet eum retineret cum posset deserere, sive malum, si eum desereret cum posset retinere. Appetitum autem commodi propterea necessarium voluit esse Deus, quatenus in eo remuneraretur homo sive ad pœnam, si alterum, id est appetitum justi desereret, ad gloriam, si eundem appetitum, scilicet justi, retineret. In appetitu justi Deus meritum hominis constituit; in appetitu vero commodi præmium. Propterea appetitum justi solum voluntati hominis subiecit, quia nisi in voluntate et libero arbitrio meritum esse non potuit. Post hos duos appetitus duo effectus illorum subsequabantur: justum et commodum, dissimiliter tamen et ordine contrario. Appetitus quippe justi sive affectus separabilis est, quia secundum voluntatem inest; sed effectus illius, id est justum sive justitia inseparabilis ab illo est, quia appetitus justi sine justitia esse non potest. Ipsam enim justitiam appetere, secundum aliquid justitiam habere est. Affectus ergo justi a voluntate separari potest, sed effectus ejus, id est justitia, ab affectu ipso separari non potest. Rursum appetitus commodi inseparabilis est, quia secundum necessitatem inest, et a voluntate rationali nunquam separari potest. Effectus autem ejus, id est commodum, ab eo separabilis est; quia desiderari commodum, cum non habetur, potest. Et in hoc summa constat pœna cum creatura, pœna

A addicta, neque commodum suum fastidire potest propter immutabilem naturam, nec habere potest propter irremissibilem culpam. Propterea igitur Deus affectum justitiæ homini separabilem dedit, et ipsi affectui cum inesset, effectum suum, hoc est, justitiam inseparabiliter adesse instituit. Affectum commodi inseparabilem tribuit, et effectum illius, hoc est commodum, non æque inseparabiliter adesse præcepit quatenus homo, vel illo solo, scilicet appetitu justi amisso, hujus et illius effectum perderet, vel, illo solo retento, unius et alterius effectum retineret. Sed homo solum quod potuit fecit; et quia appetitum justi sponte dereliquit, idcirco merito et justitiam et commodum perdidit, solum appetitum commodi ad augmentum infelicitatis retinens. Sicut enim augmentum gloriæ fuisset in justitia perseveranti non posse ab amore et desiderio habiti boni tepescere, ita cumulus miseriæ est ab appetitu boni non posse esse (quamvis illud adipisci nequeat) cohibere.

CAP. XII. *Utrum homo volens an nolens appetitum justi perdidit.*

Sed mirum videtur si homo prius appetitum justitiæ habuit, quomodo postmodum illum amisit. Utrum videlicet nolens an nolens illum deseruit. Si enim nolens deseruit, vel potius si nolens perdidit necessitatem passus est, iniquitatem non fecit. Neque violentia patientis culpa dicenda est, sed inferentis. Si autem voluntas in eo præcessisse dicitur, quia justitiæ affectum spontanea quadam deliberatione abiecit; jam ipsa desertio justitiæ primum peccatum fuisse negatur, quia voluntas mala illam præcessit per quam facta est. Nec potest inveniri unde voluntas talis homini advenerit, qua vellet bonum quod habuit deserere, quoniam neque a semetipso velle habere potuit, neque a Deo quidquam præter commodum et justum velle accepit. Sed considerandum est quod, cum justum appetere nihil aliud sit quam justitiam velle, appetitum justi deserere idem est quod justitiam velle desinere: qui autem velle desinit, non volendo velle desinit, sed a voluntate cessando, quod quemadmodum ille qui aliquid facere desinit; non faciendo desinit, sed cessando et quiescendo ab eo quod facit. Quia ergo homo appetitum justi deserens non velle cœpit quod prius noluit, sed tantummodo quod prius voluit velle desiit, non necesse est ut hoc aut volens aut nolens fecisse dicatur. Voluit tamen aliquid, quod, quia cum isto velle non potuit, desiit istud velle quod voluit. Nec imo illud voluit, quia istud velle desiit; sed potius ideo istud velle desiit, quia illud voluit. Peccatum tamen et iniquitas ejus propterea non ex eo pendet, quia illud voluit, sed quia istud velle desiit, quoniam si hoc velle non desineret, sive illud sive aliud volendo nunquam peccare potuisset. Quid autem illud fuisse dicitur quod volendo justum velle desiit, nisi quod aliquid extra mensuram voluit in qua sola justitia fuit? Quidquid enim extra mensuram est, justum esse non potest. Sed quæ fuit ista mensura in

qua voluntas hominis esse debuerat, ut bona A esset et malum in ea non esset, hoc diligenter considerare oportet.

CAP. XIII. *Quod justitia sit mensura.*

Duo bona præparaverat Deus homini, unum temporale, alterum æternum, ut temporali uteretur et æterno frueretur. Sed quia bonis uti vel frui laudabile non est, nisi bene utaris et fruaris: definita est homini mensura secundum quam bonis suis temporalibus bene uteretur æternis bene frueretur.

CAP. XIV. *De mensura inferioris boni.*

Modus autem mensuræ in usu inferioris boni quadripartitus constabat. Primo, ut uteretur his tantum quibus uti deberet; secundo, ut qualiter deberet; tertio, ut quantum; quarto ut quando, horum quodcumque homo præteriret, mensuram B amitteret.

CAP. XV. *De mensura boni superioris.*

Motus autem mensuræ in fructu superioris boni bipertitus tantum inveniebatur. Primo, ut sciret homo qualiter illo bono frui deberet. Secundo, ut etiam quando eum illo bono frui conveniret agnosceret. Nam quo bono ibi fruendum esset idcirco quærendum non erat; quoniam non nisi bonum unum solum ibi erat. Similiter et quantum illo bono fruendum esset omnino quærendum non erat: cum sine dubitatione constaret, quia quanto magis illo frueretur quis tanto utique felicius esset. Illic autem solum mensura quantitatis quærenda est; ubi parum aut nimium esse potest. Fructus autem hujus boni ita se habet ut in eo qui minus possidet plenum sit; et qui amplius, non sit superfluum. In hoc ergo solo mensura constabat ut agnosceretur qualiter illo bono frui deberet, ne inordinate illud (non quidem ad imitationem sicut creaturæ convenit; sed ad æqualitatem quod creaturæ possibilitatem transcendit) possidere concupisceret. Similiter ut attenderet ne illud ante tempus præcipere festinaret; cum illud priusquam obedientiam consummasset accipere non deberet. Sicut igitur in his bonis commodum hominis constitutum erat, sic in mensura utendi vel fruendi bonis his justitia ejus esse debuerat. Et quemadmodum voluntas ei data fuerat, qua bona sua et in bonis suis commodum suum appeteret; ita et voluntati ejus D insitum fuerat ut ipsa ei mensura secundum quam eisdem bonis suis uti vel frui debuerat non displiceret. In eo igitur quod bona sua amavit; consideramus appetitum commodi. In eo autem quod mensuram commodi in bonis suis dilexit: intelligimus appetitum justitiae. Si ergo mensuram semper homo dilexisset, justitiae appetitum non amisisset. Mensuram autem semper dilexisset, si extra mensuram nihil voluisset. Ex quo autem extra mensuram aliquid velle cœpit, mensuram velle cessavit. Postquam autem cessavit velle mensuram, destitit amare justitiam. Et in ipso justitiam perdidit, quo ipsum justitiæ amorem amisit. Sicut enim justitia amatori suo non deesse potest, ita illi a quo non amatur nullatenus adesse potest. In hoc igitur injustitia hominis fuit, quod appe-

titum suum extra mensuram extendit et secundum qualitatem, cum creatori suo parificari voluit, et secundum tempus, cum ante meritum præmium præripere festinavit. Cum igitur summum bonum appetiit, bonum appetiit, sed bene non appetiit, quia illud et immoderate et intempestive apprehendere concupivit.

CAP. XVI. *Quodnam malum fuit in homine.*

Videte ergo quod ibi fuit malum. Nam bonum quod appetebatur malum non fuit, et voluntas qua appetebatur similiter in quantum voluntas fuit; et in quantum ad bonum fuit malum non fuit, sed quod sine mensura appetebatur hoc solum malum fuit. Ergo voluntati hominis nec hoc malum est quod voluntas est, quia aliquid est, et omne quod aliquid est, bonum est, nec hoc malum est ad quod est, quia similiter aliquid est, et omne quod aliquid est bonum est, sed quod sine mensura est, hoc malum est. Hoc enim esse non est aliquid esse, sed est aliquid non esse quod esse deberet. Et ideo malum nihil est cum id quod esse deberet non est. Hoc ergo malum, id est non esse: quod esse deberet cum alibi vel pœna sit vel ad pœnam sit, in rationali voluntate culpa est, quia quoties in ipsa est, ex ipsa et per ipsam est. Ex ipsa quia libero, per ipsam quia arbitrio ipsius factum est. In quo a similitudine Dei quadam perversa imitatione recedit, ex quo et per quem et in quo est omne quod est, quia cum prava efficitur; ex ipsa et per ipsam et in ipsa hoc solum est quod nihil est. Et hoc illi peccatum est et injustitia et culpa, ex qua turpis apparet et reprehensibilis et digna reprobatione, quia non habet formam suam, nec decorem nec pulchritudinem pro qua amari debuisset et adduci ad gloriam.

CAP. XVII. *Quod homo, quia in appetitu justitiae peccavit, in appetitu commodi punitus est.*

Quia ergo homo appetitum justitiae deserens peccavit, in retento appetitu commodi punitus est. Nam et ille propterea sic datus est ut inseparabiliter rationali voluntati adesset, quatenus in eo vel puniretur si a justitia recederet, vel remuneraretur si in justitia permaneret, cum utique pœnam omnino pati non posset: si commodum nullum appeteret. Incommodum quippe nihil aliud esse constat, nisi quod voluntati suæ sive appetitui contrarium esse probatur. Quia igitur homo appetitum justitiæ deseruit; appetitus commodi solus, illi ad pœnam remansit. In quo quidem dupliciter punitur, sive cum ab iis quæ ordinate appetit restringitur, sive cum ad alia commoda quæ ordinate appeti non possunt appetenda relaxatur. In altero est pœna, in altero pœna, et culpa. Mensura autem superioris appetitus in libero arbitrio posita fuerat. Mensura vero inferioris appetitus concessa in dono. Quapropter illam tenere velle, virtutis fuisset; istam autem retinere posse, felicitatis. Unde sicut culpa fuit illam non tenuisse, ita pœna facta est illam amisisse. In qua tamen pœna etiam culpa fuit, quia et hoc quoque mensuram non tenere contra-

injustitiam fuit. Hæc autem culpa præcedentis A
culpæ poena fuit, quia nisi spiritus in appetitu
suo mensuram deseruisset, caro subjecta spiritui
adversus ipsum spiritum in suo appetitu termi-
num mensuræ non transiret.

CAP. XVIII. *Quare inferior appetitus mensu-
ram non tenet.*

Deus etenim primi hominis corpussanum et in-
tegrum condiderat. Sanum, quia nihil illi inerat ad
corruptionem. Integrum, quia nihil ei deerat ad
perfectionem. Sed in utroque talem conditionem
posuerat, ut nec integritas nec sanitas sine ad-
miniculo posset conservari. Itaque in rebus crea-
tis forinsecus quædam ordinavit, quæ ad conser-
vandam atque tuendam incolumitatem sive inte-
gritatem ejus valere potuissent.

CAP. XIX. *Quod spiritui cura carnis injuncta est*

Horum autem providendorum curam et officium
spiritui qui corpori præsidebat injunxit. Nam
sicut Deus præsidebat spiritui, ita spiritus præ-
sidebat carni, et ipsa caro jumentum spiritus
erat. Propterea ad sessorem pertinebat ut jumen-
to suo pabulum provideret ne deficeret: et hoc
solum fortassis tunc sufficere potuisset. Nam
modo præter pabulum, et freno et calcaribus opus
habet. Freno quidem ut ferventem, et præcipitem
a malo cohibeat; calcaribus autem ut ad bonum
faciendum excitet pigrum. Tunc ergo solum pa-
bulum ministrans sine freno et calcaribus suavi-
ter portaretur; et si forte frenum ibi esset quo per
se nescia incedere regeretur; neque pungi tamen
opus haberet quia non esset pigra; nec cohiberi,
quia non esset impetuosa. Quia ergo spiritus ses-
sor erat, injunctum est ei officium ut jumento
suo pabulum provideret. Ne ergo in illo exsequen-
do (si sola præceptione non etiam amore imple-
ret) servili conditione premeretur; dedit ei Deus af-
fectum quo corpus suum amaret, ut sicut ejus
integritatem et sanitatem diligeret, sic etiam om-
nia quæ ad illam servandam valerent libenter
provideret. Rursum ne vel in illis quærendis la-
bor esset vel in sumendis periculum; indigentiam
simul et appetitum carnalem certa mensura tem-
peravit, quatenus ei ad fomentum et pauca sufficere
potuissent, et ad satietatem modica. Itaque pro-
videntia carnis non tam labor quam oblectamen-
tum et exercitatio futura foret, si homo justitiam
tenuisset. Sed, quia spiritus supra se elatus ap-
petitum suum intra mensuram cohibere noluit,
idcirco ad laborem et miseriam illius factum est
ut jam in appetitu carnis suæ mensuram tenere
non posset. Propter peccatum enim spiritus pu-
niendum fregit Deus mortalitate integritatem
corporis humani; et ob hoc pluribus jam fomen-
tis indiget quam prius tam ad reparandam inco-
lunitatem quantum periit quam ad conservan-
dam, quantum remansit. Hinc illa dira necessitas
gignitur, ut extra ordinem primæ dispositionis
necessario appetitum extendat, quatenus scilicet
non solum naturam custodiat, sed etiam ut ipsius
naturæ vitium et corruptionem expellat. Spiritus

enim sicut naturaliter datum est ei commodum
carnis suæ diligere, sic naturaliter etiam habet
ut ejus incommodum non possit amare.

CAP. XX. *Quod necessitas concupiscendi non
excusat, quia a voluntate venit.*

Sciendum vero est quod hæc necessitas concu-
piscendi non ideo culpa non est, quia necessitas
est; quia ut esset hæc necessitas, non necessitas
causa fuit sed voluntas. Sed quid dicemus? Si
hoc naturaliter habet homo ut incommodum su-
um amare non possit neque commodum suum
fastidire. Ergo quidquid appetit commodum illi
est, et non appetit nisi commodum suum unquam.
Quod si verum est, quare reprehenditur aliquan-
do vel accusatur pro eo quod appetit, cum non
appetat unquam nisi commodum suum et hoc ei
appetere naturaliter datum sit intantum ut ipsa
natura in eo quod facta est immobiliter consis-
tente: aliud omnino præter commodum suum
appetere non possit.

CAP. XXI. *Quod commodum et ordinatum ap-
petendum est.*

Sed aliud est id quod aliquo modo commodum
est appetere eo modo quo commodum non est, at-
que id aliud quod commodum est desiderare eo
modo quo commodum est. Omne enim quod com-
modum est, aliquo modo commodum est; et si-
militer omne quod incommodum est, aliquo modo
incommodum est, et non universaliter. Qui ergo
appetit quod aliquo modo commodum est et
non appetit eo modo quo commodum est, tamen
putans commodum esse eo modo quo appetit; is-
te non nisi commodum appetit, quamvis commo-
dum non sit illud quod appetit, quia propter com-
modum appetit quod appetit; et putat commo-
dum suum esse in illo quod appetit. Non ergo de-
cipitur in eo quod commodum suum appetit;
quia scit commodum suum esse quod appetit, sed
decipitur in eo quod commodum suum esse pu-
tat ubi non est: in illo videlicet quod propter
commodum suum appetit. Qui autem appetit
quod commodum est, et eo modo appetit quo
commodum est, ordinatum tamen non est; non
in eo malum constat quod appetit quod commo-
dum est, sed in eo quod ordinatum non est. Sicut
enim datum illi est quod commodum est appe-
tere, ita etiam prohibitum est illi appetere quod
inordinatum est. Cum ergo in unum concurrunt
quod aliquomodo commodum est et quod ordina-
tum non est, si appetitus est ad commodum in
affectu (quia hoc naturæ est insitum) refrenandus
est tamen ab effectu propter debitum rationis cui
ad inordinata ire non est concessum. In hoc enim
pulchritudo apparet et dignitas rationis quod af-
fectum suum ab inordinatis cohibet. Quoniam
idcirco plura commoda esse debuerunt, a quibus
dum ratio prædens affectum quantum in se erat
effluentem restringeret, quanta foret dignitas et
excellencia illius appareret.

CAP. XXII. *Quod nihil appetitur nisi commodum.*

Si ergo dicimus quod nihil omnino natura appetere potest præter commodum, non ideo falsum existimandum est quod quædam appetit in quibus commodum ejus non est quando decipitur, vel etiam quod quædam appetit in quibus aliquod commodum est, sed ordinatum non est quando prævaricatur. Videmus quod aliquando infirmus potionem appetit vel sectionem; non tamen amaritudinem appetit vel dolorem, sed sanitatem. Et sunt quædam dulcia quæ appetuntur et male appetuntur, quia inordinata sunt, nec tamen mala sunt quia dulcia sunt, sed quia inordinata sunt. Et rursum sunt quædam amara quæ appetuntur et bene appetuntur, quia ordinata sunt, nec tamen bona sunt; quia amara sunt, sed quia ordinata sunt. Et fit nonnunquam ut ea quæ dulcia sunt aliquid in se boni habeant, et multum mali generant ex se; et sic bonum parvum in illis et magnum malum ex illis. Et rursum fit ut ea quæ sunt amara aliquid mali habeant in se, et multum boni generent ex se; et sic parvum in illis malum, et bonum magnum ex illis. Et propterea imprudentes qui præsentia vident futura non prævident; parva mala fugiunt et magna incurrunt; et parva similiter bona eligunt et magna perdunt. Et in omnibus tamen non nisi commodum appetitur, quando ordinate quidem bene, quando vero inordinate male. Nec tamen idcirco male quia commodum, sed ideo male quia inordinatum.

CAP. XXIII. *Quomodo necessitas ex voluntate venit.*

Si autem excusabilis videtur homo pro eo quod natura infirmitate mortalitatis corrupta affectum suum jam ex necessitate ultra mensuram effluentem per se cohibere non potest, considerandum est quod non potest excusare illa necessitas quam præcedens operata est voluntas. Culpa enim voluntaria pœnam meruit; pœna autem operata est infirmitatem: infirmitas vero induxit necessitatem. Et idcirco quia necessitatem operata est voluntas, voluntatem ipsam excusare non potest necessitas. Transgressionem ergo superioris appetitus quæ solum fuit culpa, subsecuta est transgressio inferioris quæ est et pœna et culpa. In spiritu solo culpa: in carne, et pœna, et culpa. Concupiscentia spiritus inordinata, culpa: concupiscentia carnis pœna et culpa; pœna præcedentis culpæ, et culpa subsequenteris pœnæ.

CAP. XXIV. *Quid generati trahimus et quid regenerati amittimus.*

Quando igitur caro mortalis per coitum ad generandam prolem seminatur in concupiscentia, ad nascituram prolem in carne per concupiscentiam transit pœna et culpa. Quando vero per sacramentum redemptionis regenerantur qui generati sunt in pœna et culpa; emundandis per spiritum regenerationis in ipso originali vitio tollitur non pœna, sed culpa. Culpa quippe idcirco tollitur ut justificentur, pœna vera idcirco remanet ut exercentur.

CAP. XXV. *De originali peccato.*

De originali peccato multæ ac difficiles oboriun-

tur quæstiones, quæ utrum credendo melius quam discutiendo (si tamen discussionem aliquam admittunt quæ plenam solutionem habere non possunt) tractentur ignoro. Primum quæritur quid sit originale peccatum, deinde quomodo a patribus, præcipue ab iis in quibus per sacramentum regenerationis solutum est in filios, traducatur, utrum per solam animam, an per solam carnem, an per animam simul et carnem. Et si per solam animam, utrum per creationem, an per traductionem. Si autem per solam carnem quare in animam redundat quod non est ex anima.

CAP. XXVI. *Quot modis originale peccatum dicatur.*

Originale peccatum dupliciter intelligi potest, sive videlicet prima illa inobedientia hominis quæ prima omnium peccatorum fuit et subsequentium origo omnium exstitit, sive vitium illud cum quo ab illo traducto universi oriuntur, qui ab illo per carnis propagationem traducuntur. Hoc autem vitium originis humanæ duplici corruptione naturam inficit; ignorantia scilicet mentem, et concupiscentia carnem. Hæc duo mala in primo quidem parente pœna fuerunt præcedentis culpæ et culpa actualis; in nobis autem culpa subsequentis pœnæ et culpa simul et pœna originalis. Quando ergo originale peccatum quantum ad primum hominem dicimus, intelligimus primam culpam inobedientiæ illius quæ illi quidem originalis dicitur; non quod ab illa vel cum illa originem acceperit natura illius, sed quod ex illa quasi prima omnium postmodum orta sint, et exierint subsequenter omnia mala illius. Quia autem in illo a prima origine nullum peccatum descendit, illud etiam peccatum quod in illo originale dicitur actuale illius fuit. Quia profecto qui nascendo peccatum non traxit, peccatum non habuit nisi quod agendo perpetravit.

CAP. XXVII. *Quod primo homini actuale fuit, hoc nobis est originale.*

Nos autem qui ab illo nascendo originem traximus, quod illi actuale fuit, originale habemus, quia in nos per solam nativitatem descendit quod in illo per actionem fuit. Natura enim nostra corruptionem quam in illo per ipsius actionem concepit, per nostram solum ad nos nativitatem traduxit. Et ideo nos nascendo peccatum concipimus quod ille non nascendo sed agendo habuit, a quo per nativitatem venimus. In illo quippe spiritus per superbiam contra Creatorem tumens obedientiam non tenuit; et idcirco creato ad ulciscendam injuriam suam spiritum quidem ignorantia, carnem vero concupiscentia damnavit, ut in se bonum agendum non videat; in carne autem sua malum agere concupiscat. Hæc duo vitia ad puniendam superbiam hominis juste in ipso confirmantur. Ignorantia quidem, dum ab animo subtrahitur lumen veritatis; concupiscentia vero, dum caro percutitur pœna mortalitatis. Hanc igitur originalem corruptionem natura primum vitiata ad posteritatem traduxit; ignorantiam ani-

mæ, carni vero concupiscentiam ad corruptionem ministrans.

CAP. XXVIII. *Quid sit originale peccatum.*

Si ergo quæritur quid sit originale peccatum in nobis intelligitur corruptio sive vitium quod nascendo trahimus per ignorantiam in mente, per concupiscentiam in carne.

CAP. XXIX. *Quomodo originale peccatum a patribus in filios transeat.*

Postquam igitur demonstratum est quid sit originale peccatum, consequens est ut etiam investigemus qualiter a patribus traducatur ad filios, id est utrum secundum solam animam, an secundum solam carnem, an secundum utrumque. Quidam originale peccatum non solum per carnem sed etiam per animam a patribus in filios descendere putaverunt, quoniam non solum carnem sed animam quoque ex traduce materiæ esse crediderunt. Sicut enim in generatione prolis de carne paterna substantialiter caro trahitur, ita de gignentis anima, anima geniti essentialiter deduci ab istis existimatur, propter quod sicut de corrupta carne caro corrupta seminatur, ita et de anima peccatrice anima peccatrix corruptione originali infecta, trahitur.

CAP. XXX. *Quod anima non sit ex traduce.*

Hic autem quidam doctorum multas hinc inde rationes et auctoritates opposuisse inveniuntur, quibus non animam sed solam carnem ex traduce esse astruere conati sunt. Et hæc quidem ratio prima est quod spirituali naturæ non convenit, neque ex materia esse, quoniam essentialiter simplex est sed neque materiam esse, quoniam in unitatis suæ simplicitate individue semper consistens augeri vel multiplicari omnino non potest. Simplex enim natura propagationem non facit, ubi ad illud quod propagandum est ex eo a quo propagandum est pars sumi non potest nisi totum transierit. Quod ergo unum est inter duo si totum transierit, nihil ex eo remanet illi a quo est. Si autem totum permanet nihil confertur illi ad quod est. Si igitur anima ex anima gignitur sicut caro ex carne, dicant quomodo simplex illa substantia aut tota in gignente remaneat si in genitum transierit, aut tota in genitum transeat si in gignente remanserit. Nisi forte omnes animas consubstantiales dicere velint, et illam naturam simplicem in propagatione filiorum personaliter quidem multiplicari, sed essentialiter non dividi. Non attendentes quanta inconvenientia hanc insertionem sequantur si una et eadem essentia simul beatitudini et damnationi, gloriæ et pœnæ addicta credatur. Postremo dum dicat auctoritas: *Revertatur pulvis in terram de qua sumptus est; et spiritus redeat ad Dominum qui fecit illum* (Eccl. xxi); manifeste ostenditur quod non spiritus de spiritu, sed caro de carne materialiter traducatur. Quamvis enim nostra corpora primo loco materialiter de terra sumpta non sint; idcirco tamen non inconvenienter de terra sumpta esse dicuntur, quia primi hominis corpus a quo nostra corpora

A materialiter de materia descenderunt de terra per materiam sumptum est. Quod licet sub eodem intellectu de spiritibus quoque nostris etiam si ex traduce esse crederentur posset dici, quod a Deo dati sunt in eo quod a Domino datus est primus ille spiritus a quo per materiam descenderunt. Tamen in hoc probabilius constat animas ex traduce non esse, quod sicut in primo homine corpus de terra sumptum; spiritus vero a Deo datus legitur, ita et ratio ex postulat ut in sequentibus quoque hominibus caro quidem de carne descendere, spiritus autem a Domino venire credatur. Verumtamen cum spiritum rationalem a Domino datum sive inspiratum legimus, nequaquam eum quasi materialiter de divina essentia sive substantia sumptum credere debemus. Sed quod corpus per materiam de terra venit; spiritus autem sine præjacente materia per solam Creatoris potentiam esse accepit. Sicut corpus ab illo est ex quo materiam traxit, sic spiritus ab illo est per quem et a quo esse incœpit. Per illum videlicet cum fecit, ab illo autem cum dedit. Dicit autem rursum Psalmista: *Qui finxit sigillatim corda eorum* (Psal. xxxii). Corda quippe, id est rationales spiritus sive animus Deus sigillatim fingere dicitur; quia ea (non alia ex aliis quemadmodum in corporali natura apparet, sed singula per se) de nihilo creare perhibetur. Propterea cum in lege scriptum sit: *Si quis percusserit mulierem prægnantem et illa abortivum fecerit, si non fuerit formatum, reddat animam pro anima* (Exod. xxi); aperte declaratur quod cum caro ex carne seminatur, anima similiter ex anima non trahitur. Si enim cum carne anima seminatur, quare in abortivo et non formato anima pro anima non redderetur? Cum ergo in abortivo tantum formato anima pro anima reddi jubetur, quid nisi in eo quod necdum formatum est animam adhuc non esse ostenditur? Ut videlicet quemadmodum in primo homine prius corpus formatum deinde animam infusam legimus; ita etiam in subsequentibus omnibus prius in vulva corpus humanum formari, deinde animam infundi credamus. Quod si cui forte mirum videatur quomodo paternum semen in vulva ante animationem vel crescere possit vel vegetari vel etiam usque ad ipsam humani corporis effigiem promoveri; videat quomodo arbusta et plantæ et germina universa ejusmodi animam non habentia sola viriditate vegetantur et crescunt, et motu suo in formam proprio generi convenientem producantur. His igitur et hujusmodi rationibus probabile factum est, animas ex traduce non esse; sed novas de nihilo creatas novis quotidie corporibus de paterno semine sunt, et rursum in vulva formatas ad vivificationem infundi. In quibus tamen omnibus nulla unquam ratio sive auctoritas in tantum prævalere potuit ut dubietatem tolleret quæstionis, excepto eo solo quod fides catholica magis credendum elegit animas quotidie corporibus vivificandis sociandas de nihilo fieri quam secundum corporis naturam et carnis humanæ

proprietas de traduce propagari. Si autem animæ ex traduce esse ducerentur, non tanta quæstio esset, quia manifestior justitia esset in eo quod peccatum originale a patribus in filios transire dicitur. Sed nos si occulta Dei judicia ratione comprehendere non possumus, tamen pro solvendis dubiis dubia alia asserere non debemus. Quæritur tamen si animæ ex traduce non sunt, quomodo peccato parentum filii obnoxii efficiuntur? Quod enim in parente peccatum est per illam utique naturam solam in filium descendit, quæ sola per generationem a patre in filium transit. Si ergo sola caro seminatur, per solam utique carnem peccatum originale traducitur. Quod si verum est duo nobis querenda occurrunt. Unum scilicet quomodo per solam carnem sine anima peccatum a patre in filium transeat, alterum quomodo anima illius peccati quod per solam carnem et in sola carne descendit, particeps fiat. Nam caro sine anima quomodo peccatum habere potest, quæ sine anima peccare omnino non potest? Si ergo in carne sine anima peccatum non fuit, quomodo per carnem aut in carne ad animam peccatum transire potuit? Quod enim aliquando in carne non fuit, ex carne illud postmodum anima non accepit.

CAP. XXXI. *Quomodo per carnem peccatum transit ad animam.*

Duo vitia humana natura a prima sui corruptione concepit, a quibus subsequentium omnium malorum propago postmodum pullulavit. Hæc autem erant ignorantia boni et concupiscentia mali, quorum unum, id est ignorantia, mentem infecit; alterum, id est concupiscentia, carnem maculavit. Ignorantia pœna fuit elationis, concupiscentia effectus mortalitatis. Ita quatuor mala in homine apparent: superbia, ignorantia, mortalitas, concupiscentia. Superbia mentis culpa tantum; mortalitas carnis pœna tantum; ignorantia culpa et pœna in mente; concupiscentia pœna et culpa in carne. Propter elationem animus obscuratus est per ignorantiam, propter mortalitatem caro emollita per concupiscentiam. Quia enim animus per elationem contra Deum tumuit, ignorantia percussus lumen veritatis amisit. Quia vero caro mortalitate percussa est, ipsa sui languoris infirmitate dissoluta extra mensuram primæ dispositionis desideria sua extendit. Hæc est enim ipsa quæ carnis concupiscentia vocatur, naturalis scilicet appetitus sive affectus ordinem transgrediens et mensuram transcendens. Ordinem transgrediens, quando movetur ad ea quæ non debet; mensuram transcendens, quando movetur aliter quam debet. Ordinem enim appetitus transgreditur, quando ea appetimus quæ appetere non debemus. Mensuram autem appetitus non tenet, quando etiam ea quæ appetenda sunt aliter appetimus quam debemus. Sic igitur ex culpa prima et pœna ultima duo media orta sunt, culpa et pœna. Ignorantia boni, culpa et pœna in mente; concupiscentia mali, culpa et pœna in carne. In quibus peccati originalis radix consistit. Quia igitur caro humana a parentibus cum mortalitate seminatur, in eo ipso

A quod seminata subiacet mortalitati vivificata postmodum carnalis concupiscentiæ subjecta invenitur necessitati, quia ipsa mortalitatis infirmitas causa est quam consequitur concupiscendi necessitas. Caro igitur quæ in concupiscentia seminatur cum mortalitate concipitur, cum necessitate concupiscendi nascitur. In eo a quo seminatur culpam habet et actum culpæ. In eo quod seminatur nec culpam habet, nec actum culpæ, sed causam. In eo quod nascitur causam culpæ et culpam habet, sed actum non habet. Causa culpæ corruptio mortalitatis est, culpa concupiscentia est. Actus culpæ concupiscere est, causa culpæ radix est. Culpa ipsa arbor, actus culpæ fructus. In eo itaque quod seminatur, corruptio mortalitatis est. In eo autem quod nascitur, vitium concupiscentiæ est. In eo autem quod movetur per concupiscentiam, actus qui a motu voluntatis inchoatur, motu operis perficitur. Non itaque nascentes propterea sine vitio esse existimentur, quia non concupiscunt, quoniam radicitus vitium concupiscentiæ in ipsis est, per quod postea cum operantur concupiscunt.

CAP. XXXII. *Quomodo ignorantia vitium sit.*

Ignorantia autem non propterea vitium est in eis quia cum nascuntur veritatem non agnoscunt quando non debent; sed, quia tunc cum nascuntur vitium in eis est, quo postea impediuntur ne veritatem agnoscant quando debent. Nasci quippe sine cognitione natura est, non culpa. Sed in eo vitio nasci quo postea a cognitione veritatis impediuntur, culpa est non natura. Hoc autem vitium in corruptione carnis est et in corruptione sensus carnalis, qui sensus carnalis si integritatem suam haberet proventus et exercitatus, iudicium veritatis per ea quæ foris viderentur admonitus, sine labore conciperet. Quia vero ex carne corrupta integritate sua privatus est, puram sine confusione erroris veritatem haurire non potest.

CAP. XXXIII. *Quod angeli facti sunt ut intus erudirentur, homines foris.*

Angeli quippe quia perfecti facti sunt ab intus eruditi sunt; homines autem excepto duntaxat primo illo, qui sicut suo modo perfectus factus est, ita et ipse quoque ab intus eruditus est, quia per intervalla temporum ad cognitionem promoveri debuerunt, per species rerum temporalium et visibilium foris ad cognitionem veritatis excitandi et erudiendi fuerunt. Quæ tamen excitatio et eruditio naturaliter et sine labore homini adesset, si sensus hominis in carne mortali per peccatum corruptus non fuisset ut tunc plenum ac perfectum constaret, quod ait Apostolus: *Invisibilia ejus a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* (Rom. 1).

CAP. XXXIV. *Unde concupiscentia nascitur et unde ignorantia.*

In carne igitur mortali ex sensualitate corrupta nascitur vitium concupiscentiæ, ex sensu corrupto vitium ignorantiae. Ibi quia appetitus quærendæ necessitatis ultra mensuram se extendit,

hic autem quia instrumentum concipiendæ veritatis ab integritatis vigore deficit. Hoc autem difficultatem quæstionis maximam adducit, quod originale peccatum, non nisi in solo carnalis corruptionis vitio assignari videmur, quod tamen usque ad participationem animæ extendi necesse est confiteamur.

CAP. XXXV. *Quomodo anima peccati originalis particeps fiat.*

Quomodo autem anima quæ munda ac sine vitio creatur, particeps fiat illius vitii quod per solam carnem adducitur, dignum inquisitione esset, si aliqua hoc diligentia investigari posset. Nunc autem quia scientiæ humanæ expositum non est ad cognitionem; fide a nobis credendum est, non curiositate inquirendum. Nam si dicimus animam quando corpori commiscetur voluntate quadam ad delectationem culpæ inclinari; jam non originali tantum sed actuali quoque peccato obnoxiam esse demonstramus. Si vero necessitate aliqua ad consortium corporis et ad contagium vitii corporalis detrusam confitemur, ex ipsa necessitate a reatu absolutam esse ostendimus. Quod enim omnino necessitatis est, imputabile non est; quod autem voluntatis est non originale est, sed proprium est. Constat igitur quod anima rationalis corpori humano infusa nec voluntate corrumpitur ne peccatum sit actuale, nec necessitate corrumpitur ne vitium sit non imputabile. Non itaque malum illi est aut mala voluntas quia nondum velle accepit, aut opus malum quia nondum adhuc bene vel male agere potuit; sed malum illi est quia talis est quæ nisi per gratiam adjuvetur, neque cognitionem veritatis accipere, neque concupiscentiæ carnis suæ resistere possit. Hoc autem illi inest non de integritate conditionis, sed de societate carnis corruptibilis. Quæ videlicet corruptio quia a primo parente in omnem posteritatem per carnis propagationem traducitur, originalis peccati maculam in vitio ignorantie et concupiscentiæ ad universos dilatatur. Quod si quæritur quæ iustitia animæ imputantur quæ neque ex creatione accepit, neque ex voluntate perpetravit; sed ex sola carnis societate contraxit, quam tamen societatem non ipsa suo arbitrio vindicavit, sed in præcepto et dispositione creatoris sui suscepit. Nos tandem id quod verum est profiteri oportet, iustitiam divinam in hoc irreprehensibilem quidem esse, sed comprehensibilem non esse.

CAP. XXXVI. *Ratio quorundam de animabus incorporandis.*

Nam ii qui dicunt Deum a principio proposuisse animas corporibus vivificandis sociare, et corporum quidem generandorum homini officium injunxisse, animarum autem creandarum potestatem sibi retinuisse, ut homo iustus corpora munda generaret: Deus autem iustus animas mundas crearet et corporibus sociaret. Et si homo opus suum corrumpit, Deus propositum suum mutare non debuit. Proptereaque Deus secundum propositum bonum animas mundas crearet et corporibus

A sociaret, dum in quibus corruptionem inveniunt et corruptionem trahunt non hoc ex Deo esse qui sine corruptione illas facit; sed ex homine qui corporum naturam corrumpit. Qui ergo hoc dicunt rationem divinæ iustitiæ non exponunt; quia, sicut ad divinam bonitatem non pertinuit ut eas malas faceret, sic nec convenire videbatur ut proponeret illic collocare ubi malas fieri necesse esset. Non igitur magnopere insistendum est ut ratione investigetur; quod fide magis quam ratione scrutari oportet.

CAP. XXXVII. *Quomodo a patribus iustis peccatores filii nascuntur.*

Quæritur tamen quomodo originale peccatum contrahunt, qui generantur ab iis qui originalis peccati, sive per sacramenta fidei, sive sola fide remissionem acceperunt. Quomodo enim a patribus in filios transire potest, quod in ipsis patribus non est? Sed sciendum est quod originale peccatum quod a patribus per carnis generationem traducitur ad filios, quamvis in his qui gignunt quantum ad culpam remissum sit, quantum ad pœnam tamen permansit. Quantum ad culpam, remissum, quia non imputatur, quantum ad pœnam, retentum, quia non tollitur; Hoc enim est quod ait apostolus *Jam nihil damnationis est his qui sunt in Christo Jesu* (Rom. VIII). Ut videlicet ostenderet, quia his qui sunt renati in Christo Jesu, quamvis infirmitas originalis corruptionis non tollitur, interveniente tamen regenerationis sacramento ad damnationem non imputatur. Quibus fomes quidem peccati inesse potest, sed peccatum dominari non potest quandiu libertatem suam custodiunt, et spiritum adoptionis voluntarie peccando non amittunt. Liberatis enim a servitute peccati sub corruptione quidem mortalitatis necessitate tenemur, sed dominio peccati non nisi ex voluntate subijcitur. Propter quod idem Apostolus dicit: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore* (Rom. VI). Corpus quidem nostrum necessitate mortali in ipsa corruptionis radice fomitem peccati portat; sed ubi spiritus libertatis est, peccatum ipsum ad regnandum surgere non potest. Sic itaque originale peccatum quod in parentibus per regenerationem deletum est quantum ad culpam, quia tamen ad pœnam remanet; ad eos qui generantur transiens non solum ad pœnam constat, sed etiam imputatur ad culpam, donec percepto lavacro generationis in ipsis quoque culpa deleatur, etiam si pœna remaneat.

CAP. XXVIII. *Utrum omnia peccata præcedentium patrum ad filios transeant.*

Quæritur autem utrum omnia peccata præcedentium patrum ad filios transeant, sicut illud primi parentis delictum in omnes qui ex ipso nati sunt redundasse videmus? Quod si verum est, quanto posteriores tanto utique sunt miserabiliores. Nec æqua videtur conditio ut tempus præjudicet veritati, nisi forte in natura quanto magis corrumpitur, tanto deterior seminatur. Cum enim dicat Scriptura: *Reddam peccatum patrum in*

filios usque in tertiam et quartam generationem (Exod. xx); manifeste ostenditur quod a filiis peccata patrum requirantur. Sed quare usque in tertiam et quartam generationem et non usquequaque, non facile est demonstrari nisi forte ea quæ per justitiam in omnes generationes exquiripotuerunt; per misericordiam in tertia et quarta generatione terminantur, ne forte iudicium importabile fieret, si cuncta præcedentium peccata in subsequentibus ultio divina puniret. Quod autem in alio loco dicitur: *Filius non portabit iniquitatem patris et pater non portabit iniquitatem filii (Ezech. xviii)*; de illa veraciter iniquitate, intelligitur, quam personaliter discreti et essentialiter et ab invicem divisi pater et filius operantur. Ex quo enim filius a patre et pater a filio est alius in persona effectus, sicut uterque proprio arbitrio operari habet, sic quod alter facit deinceps alteri imputari non debet. Quod autem dictum est: Reddam peccata patrum in filios, de illis peccatis intelligi oportet quæ patres commiserunt priusquam de ipsis nascerentur ii ad quos peccata eorum redundare debuerunt. Quare ergo usque in quartam generationem, nisi quia vel per misericordiam rigor justitiæ temperatur, vel per tertiam et quartam generationem omnis generatio intelligitur, vel (quod magis probable videtur) eousque peccata patrum in filiis puniri dicuntur, quo ipsi filii eorumdum patrum peccata videntes imi-

tantur. Ut intelligamus nunquam filios in peccatis parentum fieri participes, nisi prius fuerint peccando effecti imitatores, ut suo quisque peccato non alieno damnetur, dum alienum suum facit quod amando et sequendo imitatur. Sic enim generaliter dictum convenientius intelligitur. Filius non portabit iniquitatem patris et pater non portabit iniquitatem filii, ut nunquam peccata aliena noceant nisi iis qui ea peccando imitantur. Cum enim contra id quod dictum fuerat: *Patres comederunt uvam acerbam et dentes filiorum obstupescunt (Ezech. xviii)*, oppositum sit: Filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii. *Anima quæ pecaverit ipsa morietur (ibid.)*. Necesse est ut si in priori sententia præcedentium patrum peccata ad subsequentes filios transire significatum accipimus, in subsequenti assertione suo quemque peccato teneri, neque præcedentia peccata patrum ad subsequentes filios redundare intelligamus. Quod si verum est, constat quod peccata patrum actualia ad filios non transeunt, sed originale solum, quod cæteris omnibus tanto majus fuit quanto magis præ cæteris omnibus naturam ipsam mutare potuit. Quod quidem in eadem corruptione seminatur ad posteritatem pertransit, qua in prima radice sua naturam humanam corruptam infecit.

PARS OCTAVA.

DE REPARATIONE HOMINIS.

CAP. PRIMUM. *De eo quod tria sunt consideranda circa reparationem hominis.*

Prima culpa hominis fuit superbia, quam triplex pœna subsecuta est. Una quæ pœna est tantum, id est mortalitas corporis. Duæ reliquæ et pœnæ sunt et culpæ, quarum una est concupiscentia carnis; altera est ignorantia mentis. Quod igitur homo tali pœna percussus est per quam culpa non purgaretur sed augeretur, nisi per gratiam postmodum liberatus fuisset; per pœnam temporalem ad pœnam æternam descenderet. Ne autem damnandus inveniretur si statim judicaretur dilatum est iudicium ejus. Et quia divina eum misericordia ad salutem præordinavit; in hoc tempore expectationis et dilationis locum pœnitentiæ et correctionis assignavit, quatenus eum interim per gratiam suam talem efficeret, quem tandem non solum misericorditer sed etiam juste ad salutem judicare valeret. Tria ergo hic in reparatione hominis primo loco consideranda occurrunt: tempus, locus, remedium. Tempus est præsens vita ab initio mundi usque ad finem sæculi. Locus est mundus iste. Remedium in tribus constat: in fide, in sacramentis in operibus bonis. Tempus

longum, ne imparatus præoccupetur. Locus asper, ut prævaricator castigetur. Remedium efficax, ut infirmus sanetur.

CAP. II. *De quinque locis.*

Quinque sunt loca. Unus in quo est solum bonum et summum bonum. Unus in quo est solum malum et summum malum. Post hæc alia duo. Alter sub summo in quo est solum bonum, sed non summum. Alter supra imum in quo est solum malum, sed non summum, in medio unus, in quo est et bonum et malum, neutrum summum. In cœlo est solum bonum et summum; in inferno est solum malum et summum; in paradiso est solum bonum sed non summum; in igne purgatorio solum malum, sed non summum; in mundo est bonum et malum, neutrum summum. Paradisus est locus inchoantium et in melius proficientium; et ideo ibi solum esse bonum debuit, quia creatura a malo initianda non fuit. Non tamen summum esse debuit, quia si summum ibi esset bonum illic positus profectus non esset. Cœlum locus est confirmatorum bonorum et per disciplinam ad summum profectum pertinentium. Unum solum summumque bonum in eo collocatum est.

Infermus est locus confirmatorum malorum et disciplinam irrecuperabiliter deserentium; et ideo ibi solum et summum malum positum est. Purgatorius ignis est locus in prima correctione minus correctorum, et in secunda perficiendorum; et ideo solum malum habere debuit ut priore peior esset ubi et malum simul et bonum consistit. Mundus est locus errantium et reparandorum; et ideo simul et bonum et malum in eo ordinatum est, ut per bonum quidem consolationem accipiant; per malum vero correctionem. Non tamen summum bonum aut summum malum ibi est, ut si quo et persistentes in malo deficere, et recedentes a malo proficere possint. Sic igitur cœlum in summo est, post cœlum paradisi, post paradisum mundus, post mundum ignis purgatorius, post purgatorium infernus. Diabolus ergo qui a summo ceciderat, in imum detrusus est propterea quia reparandus non erat. Homo autem quia non a summo corruit non est positus in imo, sed in medio collocatus, ut ei locus esset quo ascendere posset per meritum justitiæ, vel descendere per reatum culpæ.

CAP. III. *Quomodo dispositus est homo ad pœnitentiam.*

Positus est ergo homo in mundo isto in loco pœnitentiæ, spatio pœnitendi indulto, ut mala corrigeret, bona repararet, ut tandem correctus ad iudicium veniens; non pro culpa pœnam, sed pro justitia gloriam sibi præparatam acciperet. Restat ergo ut dum tempus est consilium exquirat et auxilium requirat correctionis et liberationis suæ. Sed quia ipse per se ad neutrum sufficiens invenitur, necesse est ut ille qui per gratiam suam differt iudicium, interim per eandem gratiam ostendat evadendi consilium; et post consilium conferat auxilium. Sic itaque oportet ut interim deponat personam iudicis, assumat personam prius consiliatoris, postea auxiliatoris, ita duntaxat ut primo hominem totum sibi dimittat, quatenus et ipse homo et ignorantiam suam experiatur et intelligat se indigere consilio, deinde etiam defectum suum sentiat, et agnoscat se opus habere auxilio. Tali igitur ratione in tempore naturalis legis totus homo dimissus est sibi; postea in tempore scriptæ legis cognoscenti ignorantiam suam datum est consilium; postremo in tempore gratiæ confidenti defectum suum præstitum est auxilium. Con-

CAP. IV. *De causa hominis adversus Deum et diabolum.*

Hi ergo tres in causa veniunt, homo, Deus et diabolus. Diabolus injuriam Deo fecisse convincitur, quia servum ejus hominem et fraudulenter abduxit, et violenter tenuit. Homo similiter Deo injuriam fecisse convincitur, quia et præceptum

A ejus contempsit et se sub malum alienam ponens suæ servitutis damnum illi intulit. Item diabolus homini injuriam fecisse convincitur, quia illum et prius bona promittendo decepit, et post mala inferendo nocuit. Injuste ergo diabolus tenet hominem sed homo juste tenetur; quia diabolus nunquam meruit ut hominem sibi subjectum premeret, sed homo meruit per culpam suam ut ab eo premi permetteretur. Licet enim ignoraret falsum esse quod diabolus promisit, non tamen ignoravit quod etiam si verum esset contra Creatoris voluntatem concupiscere non debuit. Juste ergo subjectus est homo diabolo quantum pertinet ad culpam suam: injuste autem quantum pertinet ad diaboli fraudulentiam. Si igitur homo talem patronum haberet cujus potentia diabolus in causam adduci posset, juste dominio ejus homo contradiceret; quia nullam diabolus justam causam habuit quare sibi jus in homine vindicare debuerit. Patronus autem nullus talis inveniri poterat nisi solus Deus, sed Deus causam hominis suscipere noluit, quia homini adhuc pro culpa sua iratus fuit. Oportuit ergo ut prius homo Deum placaret, et sic deinde Deo patrocinate cum diabolo causam iniret. Sed Deum rationabiliter placare non poterat, nisi et damnum quod intulerat restauraret, et de contemptu satisfaceret. Homo vero nihil habuit quod digne Deo pro ablato damno recompensaret. Quia si quid de irrationali creatura redderet, pro rationali sublata, minus esset. Sed nec hominem pro homine reddere potuit, quia justum et innocentem abstulerat, et ne minem nisi peccatorem invenit. Nihil ergo homo invenit unde Deum sibi placare posset, quia sive sua, sive se ipsum daret digna recompensatio non esset. Videns ergo Deus hominem sua virtute jugum damnationis non posse evadere, misertus est ejus; et primum gratuito prævenit eum per solam misericordiam ut deinde liberaret per justitiam. Hoc est quia homo ex se justitiam evadendi non habuit; Deus homini per misericordiam, justitiam dedit. Neque enim ereptio hominis perfecte rationabilis esset, nisi ex utraque parte justa fieret; hoc et sicut Deus justitiam habuit hominem requiringi, ita et homo justitiam haberet evadendi. Sed hanc justitiam homo nunquam habere potuisset, nisi Deus illi per misericordiam suam illam tribueret. Ut ergo Deus ab homine placari posset, dedit Deus gratis homini quod homo ex debito Deo redderet. Dedit igitur homini hominem quem homo pro homine redderet, qui ut digna recompensatio fieret priori non solum æqualis sed major esset. Ut ergo pro homine redderetur homo major homine, factus est Deus homo pro homine; et dedit se homo homini, ut se assumeret ab homine. Incarnatus est Deus Dei Filius, et datus est hominibus Deus homo Christus. Sicut Isaias ait: *Puer datus est nobis (Isa. ix)*, etc. Quod ergo homini datus est Christus, Dei fuit misericordia. Quod ab homine redditus est Christus, fuit hominis justitia. In nativitate enim Christi juste placatus est Deus homini; quia talis homo inventu

est pro homine qui non solum, ut dictum est par, sed etiam major esset homine. Ideo in nativitate Christi angelimundo pacem nuntiabant, dicentes: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. II). Sed adhuc super erat homini, ut sicut restaurando damnum placaverat iram, ita quoque pro contemptu satisfaciendo dignus fieret evadere pœnam. Sed hoc convenientius fieri non poterat, nisi ut pœnam quam non debebat sponte et obedienter suscipere, ut de pœna quam per inobedientiam meruerat eripi dignus fieret. Hanc autem pœnam homo peccator solvere non poterat, qui quamcunque pœnam suscipere non nisi digne et juste propter contemptus primi reatum sustineret. Ut ergo homo juste debitam pœnam evaderet, necesse fuit ut talis homo pro homine pœnam suscipere qui nihil pœnæ debuisset. Sed talis nullus inveniri poterat nisi Christus. Christus ergo nascendo debitum hominis patri solvit, et moriendo reatum hominis expiavit, ut cum ipse pro homine mortem quam non debebat sustineret, juste homo propter ipsum mortem quam debebat evaderet, et jam locum calumniandi diabolus non inveniret; quia et ipse homini dominari non debuit, et homo liberari dignus fuit. Idem itaque et iudicium nostrum et causam fecit, sicut scriptum est: *Quoniam fecisti iudicium meum et causam meam* (Psal. IX). Causam nostram fecit, quia debitum Patri pro nobis solvit, et moriendo reatum expiavit. Iudicium vero quia descendens ad inferos et portas mortis frangens captivitatem quæ ibidem tenebatur liberavit. Iudicium ergo diaboli adversus Deum factum est statim ab initio sæculi. Iudicium hominis adversus diabolum, in passione Christi. Iudicium hominis adversus Deum differtur usque in consummationem sæculi. Et ideo homo si prius per Christum Deo conciliari voluerit, post iudicium sui sine timore damnationis expectabit.

CAP. V De discretionem iudiciorum.

Quatuor sunt iudicia, secundum præscientiam, secundum causam, secundum operationem, secundum retributionem. Secundum præscientiam iudicati fuimus antequam essemus. Secundum causam iudicamur ex quo esse incipimus, quando boni vel mali sumus. Secundum operationem iudicamur, quando operibus foris ostendimus quales intus apud nos sumus. Secundum retributionem iudicabimur, quando in percipienda mercede operum cognoscemus quales ab æterno apud Deum prævisi fuimus. Ex his quatuor iudiciis duo sunt occulta: iudicium scilicet secundum præscientiam, et iudicium secundum causam; et ideo in eis iudicium humanum non recipitur. Duo manifesta, id est iudicium secundum operationem; et iudicium secundum retributionem. In quorum altero, id est iudicio secundum operationem, hominibus a Deo in præsentem iudicandi potestas datur. Alterum vero, hoc est iudicium secundum retributionem, non ab hominibus, sed a Deo coram hominibus iudicabitur. Sed iudicium secundum

A præscientiam occultum est et immutabile; iudicium secundum causam occultum est et mutabile; iudicium secundum operationem manifestum et mutabile; iudicium secundum retributionem manifestum et immutabile. Iudicium secundum operationem imago quodammodo est, et sacramentum iudicii secundum retributionem. Quia illud manifestat causam et præscientiam innuit, hoc vero manifestabit causam, et confirmabit præscientiam. Item considerandum est quod iudicium aliter fit ubi sententia dictatur, aliter ubi proferitur. In dictanda quidem sententia omnis iudicii iudicat simul Pater et Filius et Spiritus sanctus. In proferenda autem iudicat solus Filius, quia in divinitate sua cum Patre et Spiritu sancto omnis iudicii sententiam dictare habuit; in humanitate sua omnis iudicii sententiam proferre solus accepit. Propterea humanitas (quæ sententiam dictare non habet) quantum ad dictandam sententiam dixit: *Ego non iudico quemquam* (Joan. VIII); sed tamen quia proferre habet secundum quod dictata est subdit: *Sicut audio iudico* (Joan. V). Quod enim intus audit ubi sententia dictatur, foris iudicat ubi proferitur. His itaque breviter de discretionem iudiciorum propositis, nunc ad ipsam narrationis nostræ seriem revertamur.

CAP. VI. Cur Deus homo.

Factus est itaque Deus homo ut hominem quem fecerat liberaret, ut idem esset creator hominis et redemptor. Missus itaque Filius, ut in adoptione paterna assensum suum demonstraret. Venit sapientia ut vinceret malitiam, ut hostis qui astutia vicerat, prudentia vinceretur.

CAP. VII. Quid ad nos pertinet passio Christi.

Suscepit de natura hostiam pro natura, ut de nostro esset holocaustum offerendum pro nobis, ut in hoc ipso ad nos pertineret redemptio; quia de nostro sumpta erat immolatio. Cujus quidem redemptionis participes efficimur, si ipsi redemptori per carnem nobis sociato per fidem unimur. Natura quidem humana tota per peccatum corrupta fuerat, et tota propter peccatum damnationi debita erat; et idcirco si tota damnata fuisset, injustitia non fuisset. Venit autem gratia et elegit quosdam de massa universitatis per misericordiam ad salutem; quosdam autem per justitiam deseruit ad damnationem. Et quos per misericordiam salvavit, non sine justitia salvavit, quia in ejus potestate erat ut hoc juste facere posset, quos tamen si non salvasset juste fecisset; quia in eorum merito erat ut si hoc faceret injustum non esset.

CAP. VIII. De justitia potestatis et æquitatis.

Justitia enim alia est secundum debitum facientis, alia secundum meritum patientis, justitia secundum debitum facientis est potestatis, justitia secundum meritum patientis est æquitatis. Justitia potestatis est qua sine injustitia licet facienti si velit quod ejus potestati debetur. Justitia æquitatis est qua retribuitur patienti (etiam si nolit) quod ejus merito debetur. Cum ergo Deus pu-

nit peccatorem, juste facit; quia ejus potestati debetur ut hoc possit si velit, et juste punitur qui patitur; quia secundum meritum suum et retribuitur quod ejus merito debetur, et est illic potestas justa qua Deus juste facit et ipse justus est. Et hic retributio æqua qua peccator juste patitur, qua tamen ipse non est justus, sed pœna ejus justa est. Cum vero Deus justificat peccatorem juste agit, et justus est justitia potestatis qua ei hoc licet. Qui vero justificatur justus est justitia quam accipit, sed non in eo quod contra meritum suum accipit; sed tamen injustus non est, quia non facit ipse quod accipit, quia per se non accipit, sed patitur tantum quod accipit, et est qui facit quia facit, et justitia qua facit: et est justus qui accipit justitiam quam accipit, non tamen quia accipit, quia sine justitia sua per solam gratiam justitiam accipit.

CAP. IX. *De justitia patiente et cogente.*

Item sciendum est quod justitia alia patiens, alia cogens. Justitia patiens est qua si fiat aliquid justum est; si non fiat, injustum non est. Justitia cogens est qua sic aliquid justum fit, ut si non fieret injustum esset. Propter quod justitia patiens dispensationem habet, justitia cogens necessitatem. Sic igitur Deus de massa generis humani quosdam ad salvationem assumens justitia utitur debite potestatis, quosdam vero ad perditionem deserens, justitia utitur licite æquitatis. Illic de debito suo, hic de merito nostro. Si vero eos quos nunc ad salvationem assumit desereret injustitia non esset, quoniam secundum merita sua reciperent justitiam æquitatis. Si autem eos quos nunc deserit assumeret, similiter injustitia non esset; quia in eorum salvatione uteretur justitia potestatis. Sive igitur in his qui salvantur sive in his qui damnantur justitia patiens est per quam illud quod fit sic justum est, ut etiam si aliter fieret injustum non esset. Nam et ii qui secundum merita sua juste damnantur, per gratiam Dei juste salvari potuissent si Deus voluisset. Et rursum qui per gratiam Dei juste salvantur, secundum merita sua juste damnari potuissent si Deus eos salvare noluisse. Sic igitur quod voluit utrumque justum fuit, ut etiam si aliter voluisset injustum non fuisset, quia potestas est in voluntate ejus, quia sine

CAP. X. *Quod aliter Deus redemisse potuisset hominem si voluisset.*

Propter quod veraciter profiteamur quod redemptionem generis humani etiam alio modo Deus perficere potuisset si voluisset. Sed quod iste nostræ infirmitati convenientior fuit ut Deus homo fieret, et pro homine mortalitatem hominis assumens ad spem suæ immortalitatis hominem reformaret. Ut non diffidat jam homo se ad bona illius posse ascendere, quem ad sua mala toleranda videt descendisse; et ut in Deo humanitas glorificata exemplum esset glorificationis hominibus. Ut in eo quod passus est videant quid ei retribuere debeant in eo autem quod glorificatus est considerent quid ab eo debeant expectare. Ut et ipse sit via in ex-

A emplo, et veritas in promisso, et vita in præmio.

CAP. XI. *Quaratione instituta sunt sacramenta.*

Postquam primus pater generis humani propter inobedientiæ culpam a paradiso exulans venit in hunc mundum; diabolus justyrannicum in illo exercens, sicut eum prius fraudulenter seduxerat, ita postmodum violenter possidebat. Sed Dei providentia quæ hunc ad salutem disponebat sic justitiæ rigorem per misericordiam temperavit, ut eum quidem ad tempus ab illo premi permitteret; et tamen ne ab illo in æternum promeretur ex ipsa ei pœna remedium præpararet. Itaque tunc ab ipso mundi exordio sacramenta salutis suæ homini proposuit quibus eum ab expectatione futuræ sanctificationis consignaret, quatenus ea quisquis fide recta et spe firma propter obedientiam institutionis divinæ perciperet, etiam sub jugo positus ad consortium libertatis pertineret. Proposuit itaque edictum suum informans hominem et erudiens, ut quicumque eum salvatorem expectare eligeret, ejusdem suæ electionis votum in perceptione sacramentorum ejus approbare debuisset. Proposuit et diabolus sacramenta sua quibus suos sibi alligaret, quatenus ab illis qui ejus imperium detractabant quanto manifestius eos discerneret tanto securius possideret. Cœpit ergo genus humanum mox in partes contrarias dividi; aliis diaboli sacramenta suscipientibus, aliis vero suscipientibus sacramenta Christi. Et factæ sunt duæ familiæ, una Christi, altera diaboli. Quid enim verbum incarnatum dixerim, nisi regem qui hunc mundum intravit per assumptam humanitatem cum diabolo bellaturus, et eum exinde quasi tyrannum et violenter in alieno dominantem expulsurus? Et quid omnes priores sanctos qui ante incarnationem verbi ab initio fuerunt electi appellaverim, nisi milites quosdam optimos regem venturum in acie præcedentes ipsis quibus tunc sanctificabantur sacramentis quasi quibusdam armis muniti atque præcincti? Quid item eos qui post incarnationem usque ad finem electi subsequuntur, nisi milites alios, non tamen alium, sed ipsum suum regem præcedentem unanimiter atque alacriter subsequentes, habentes et ipsi novi arma nova, tamen ab eodem armati et contra eundem pugnaturi? Sive igitur præcedentes sive subsequentes, unius regis sacramenta portantes, uni regi militantes, et unum tyrannum superantes; illi venturum præcedentes, isti præcedentem subsequentes. Unde patet quod ab initio et si non nomine, re tamen Christiani fuerunt. Tria enim sunt tempora per quæ præsentis sæculi spatium decurrit. Primum est tempus naturalis legis; secundum tempus scriptæ legis; tertium tempus gratiæ. Primum ab Adam usque ad Moysen. Secundum a Moyse usque ad Christum. Tertium a Christo usque ad finem sæculi. Similiter tria sunt genera hominum; id est homines naturalis legis, homines scriptæ legis, homines gratiæ. Homines naturalis legis dici possunt qui sola naturali ratione vitam suam dirigunt. Vel homines potius homines naturalis legis

dicuntur qui secundum concupiscentiam in qua A nati sunt ambulant. Homines scriptæ legis sunt ii qui exterioribus præceptis ad bene vivendum informantur. Homines gratiæ sunt ii qui per inspirationem Spiritus sancti afflati et illuminantur ut bonum quod faciendum est agnoscant, et inflammantur ut diligunt, et corroborantur ut perficiant. Et ut idem manifestiori distinctione signemus : homines naturalis legis sunt aperte mali, homines scriptæ legis fide boni, homines gratiæ vere boni. Fide boni, sunt tecti ; aperte mali, sunt detecti ; qui per Gog et Magog significati sunt ; quod interpretatur *tectus* et *detectus*. Et in persecutionem populi, Dei venturi prædicantur, quia hæc duo genera hominum semper vere bonos persequuntur. In primo genere continentur pagani ; B in secundo genere, Judæi ; in tertio genere, Christiani. Ista tria genera hominum ab initio nunquam ullo tempore defuerunt. Tempus tamen naturalis legis ad aperte malos pertinet, quia illi tunc et numero plures et statu excellentiores fuerunt. Tempus scriptæ legis, ad fide bonos, quia tunc homines in timore servientes opus mundabant non animum. Tempus gratiæ ad vere bonos pertinet, qui modo et si numero plures non sint, tamen statu sunt excellentiores, et Dei gratia publice ante feruntur, etiam ab iis qui eis moribus contradicunt. Scias ergo quocunque tempore ab initio mundi usque ad finem, nullum fuisse vel esse vere bonum, nisi justificatum per gratiam, gratiam autem nunquam aliquem adipisci potuisse, nisi per Christum. Ita ut omnes sive præcedentes sive subsequentes uno sanctificationis remedio salvatos agnoscas. Aspice ergo castra regis nostri et acies exercitus ejus fulgentes in armis spiritalibus, quanta præcedentium subsequentiumque populorum multitudine stipatus incedat.

CAP. XII. *De tempore institutionis sacramentorum.*

Tempus institutionis sacramentorum ab eo incæpisse creditur, quo primus parens merito inobedientiæ a gaudiis paradisi expulsus, in hujus vitæ mortalis exilium cum tota posteritate usque in finem primæ corruptioni obnoxius tenetur. Ex quo enim homo a statu primæ incorruptionis lapsus in corpore per mortalitatem et in anima per iniquitatem ægrotare cœpit ; continuo Deus reparando in sacramentis suis medicinam præparavit. Quæ quidem (prout ratio postulabat et causa) diversis temporibus et locis ad curationem illius exhibuit ; alia ante legem, alia sub lege, alia sub gratia : diversa quidem in specie unum tamen effectum habentia et unam sanitatem perficientia. Si quis igitur quærat tempus institutionis sacramentorum, sciat quia quandiu morbus est, tempus medicinæ est. Præsens igitur vita a principio sæculi usque in finem per mortalitatem decurrens, tempus est morbi, et tempus remedii. In ipsa et propter ipsam instituta sunt sacramenta ; et quædam a principio ipsius, quæ suo tempore cucurrerunt et ad sanitatem (quantum ipsis datum erat, et per ipsa dandum erat) restituendum valuerunt. Et ista sacramenta suo tempore exple-

PATR. CLXXVI.

to cessaverunt ; et alia pro illis ad eandem sanitatem perficiendam successerunt. Et rursum post illa alia quasi novissime adjuncta sunt, quibus alia succedere non debuerunt. Vel ut medicamenta perfecta quæ morbum ipsum consumerent et perfectam sanitatem plene restaurarent. Et hæc omnia facta sunt secundum judicium et dispensationem medici, qui morbum ipsum vidit, et qualia ei remedia singulis temporibus adhibenda essent agnovit. Porro unum sacramentum etiam ante peccatum hominis institutum invenitur. Conjugium namque prius etiam quam homo peccaret sancitum legitur ubi teste Scriptura : Mulier facta in adjutorium viro ei sociata memoratur (*Genes. ii*). Cujus tamen institutionis causa tunc ad C remedium non fuit, sed ad officium ; quia morbus in homine non fuit qui sanaretur, sed virtus quæ exercetur. Propter quod ex tribus causis institutionis sacramentorum duas tantum hic invenimus ; eruditionem scilicet et exercitationem. Humiliatio enim ibi necessaria non fuit ubi superbia nulla fuit ; sed ratio quæ erudiretur ad majorem cognitionem et virtus quæ promoveretur ad majorem perfectionem. Invenitur itaque hoc sacramentum singularem habens legem quemadmodum singularem habet institutionem. Et videtur ordo postulare priusquam ad ea quæ de cæteris dicenda sunt sacramentis discutiendo accedamus ; de isto singulariter quædam quæ ad primam institutionem spectare videbuntur præmittamus ; his quæ ad secundam ejus institutionem pertinent sequenti narrationi reservatis. Habet enim hoc sacramentum duplicem institutionem ; unam ante peccatum ad officium, alteram post peccatum ad remedium. Et secundum illam quæ singulariter institutum est singulariter tractari debet ; et postea secundum illam quæ cæteris in tempore conjungitur a cæteris in narratione non separetur.

CAP. XIII. *De institutione conjugii ante peccatum.*

Sacramentum conjugii solum ex omnibus sacramentis quæ ad remedium hominis instituta sunt, ante peccatum hominis legitur institutum ; non tamen propter peccatum, sed ad sacramentum solum et ad officium. Ad sacramentum propter eruditionem, et ad officium propter exercitationem. Erant enim duo hæc in conjugio ipso : conjugium ipsum, et conjugii officium, et utrumque sacramentum erat. Conjugium constabat in consensu foederis socialis, officium conjugii constabat in copula carnis. Conjugium sacramentum fuit cujusdam societatis spiritualis quæ per dilectionem erat inter Deum et animam in qua societate anima sponsa erat et sponsus Deus. Officium conjugii sacramentum fuit cujusdam societatis quæ futura erat per carnem assumptam inter Christum et Ecclesiam, in qua societate Christus sponsus futurus erat et sponsa Ecclesia. Et qui sponsus erat utrobique superior erat, et ejus dilectio per pietatem trahebatur ad inferiorem. Quæ autem sponsa erat, utrobique inferior erat ; quia sibi sufficiens non erat, et per se stare non poterat. Et

propterea ejus dilectio necessitate magis convertebatur ad superiorem superior diligendo beneficium præstitit, inferior diligendo beneficium accepit. Hujus ergo societatis quæ utrinque dilectione mutua constabat, sacramentum formatum est, quando conjugium institutum est alterius societatis sacramentum, in conjugio alterius societatis, sacramentum in conjugii officio. Propterea natura humana duplici qualitate distincta est, ut in viro quidem robustior, in femina vero infirmior et aliena ope egens appareret. Et juncti sunt duo in unum, una dilectione et societate una, ut in una dilectione essent, et per dilectionem unam in una societate manerent. Et vir quidem, ut imago Dei fieret in hoc sacramento, pietate ad dilectionem inclinaretur. Femina vero, ut formam animæ rationalis exprimeret, necessitate magis et quasi respectu commoditatis cujusdam amare persuaderetur. Sic tamen ut utrinque voluntaria esset dilectio, quia si voluntaria non esset neque vera dilectio nec veræ dilectionis sacramentum esse posset. Iterum ut aliud sacramentum in hac societate formaretur præcepit Deus ut masculus et femina in una carne jungerentur, ut sicut prius in sacramento conjugii per dilectionem unum erant, ita postmodum in officio conjugii unum fierent per unam carnis commistionem. Ut ostenderetur quod qui prius in divinitate per dilectionem junctus erat animæ, postmodum per assumptam carnem junctus est Ecclesiæ suæ. Iterum ne etiosa esset societas conjugalitatis inter masculum et feminam, propterea post sacramentum conjugii additum est officium quod in commistione carnis expleri debuerat, ut in eo conjuncti exercerentur per obedientiam ad virtutem, et fructificarentur per prolis generationem. In quo officio masculo quidem (qui superior erat) datum est quod propagandum fuisset de suo seminare, feminæ autem concipere et parere, ut in eadem similitudine demonstraretur quod in illa invisibili societate anima rationalis nullatenus fructificare posset, nisi prius semen virtutis a Deo conciperet. Erat adhuc aliud in natura humana quod per societatem conjugii monstrari debuisset. Sic quippe conditus est homo, ut quiddam in eo supremum esset, et in homine nihil altius esset. Post illud autem aliud sub illo esset et subjectum illi; deinde aliud novissimum in imo constitutum, et in cæteris duobus subjectum. Erat quippe in homine ratio supremo loco constituta, solis divinis et invisibilibus intendens et divinæ voluntati se conformans. Post hæc alia quædam ratio ad corporalia et visibilia respiciens, quæ subiciebatur superiori, et ab illa informata subjectæ sibi sensualitati dominabatur, quæ tertio et imo loco fuerat constituta. Sic itaque tria inventa sunt in homine: sapientia, prudentia et sensualitas. Sapientia scilicet hoc est ratio ad divina, prudentia autem hoc est ratio ad humana; sensualitas vero hoc est affectus sive appetitus ad terrena. Equibus prima, scilicet ratio, regebat tantum et non regebatur. Sensualitas ultima regebatur tantum et non rege-

bat. Media vero ratio et a superiori regebatur et inferius regebat. Ad hanc similitudinem tria animalia foris facta sunt. Unum rationale quod dominabatur, secundum irrationale quod subiciebatur, tertium rationale similiter quod a superiori quidem regebatur, et cum superiore inferiori dominabatur. Erat igitur vir imago sapientiæ, femina forma prudentiæ, bestia autem similitudo sensualitatis et concupiscentiæ. Propterea serpens feminam peccatum suadendo decepit; femina vero virum. Decepta ad consensum inclinavit, quia concupiscentia prudentiæ carnis primum delectationem peccati suggerit: deinde prudentia carnis per delectationem peccati decepta, rationem ad consensum iniquitatis trahit. Propter has et hujusmodi rationes discreta est humana natura ut in altera parte robustior esset, in altera vero infirmior demonstraretur, ut in ea unum inveniretur quod regeret, et totum quod regeretur. Adjuncta est deinde foris in carne etiam discretio sensuum, quæ quidem quantum ad virtutem sacramenti in conjugio necessaria non fuit, sed quia sine ea in officio conjugii ministerium generandi impleri non potuit. Sic igitur ante peccatum institutum fuit conjugium et conjugii officium, utrumque ad sacramentum, ut conjugium quidem sanctificaretur pura mentis dilectione; officium quoque conjugii impleretur sine carnis pollutione. Nunc vero quia per peccatum hominis caro humana corrupta est, jam post peccatum, carnis commistio sine carnali concupiscentia fieri non potest. Fortassis autem aliquem movere potest, quare post peccatum homo hoc potissimum opus sine peccato explere non potest. Sed diligenter consideranti ratio manifesta occurrit. Quandiu enim spiritus rationalis creatori suo subjectus fuit, nullam in carne sua contradictionem invenit; et erant membra corporis imperio animæ subjecta, ut nec præter ipsam aliquando moverentur, nec ad aliud contra ipsam. Postquam autem spiritus adversus creatorem suum per superbiam intumuit, merito in suo inferiori jus antiquæ damnationis amisit, ut membra corporis jam ejus imperio ad injuriam creatoris ulciscendam contradicerent, quæ illi nisi per creatorem suum subjecta esse non deberent. Quia vero vita humana nullatenus subsistere posset si in membris corporis sui nullam spiritus rationalis potestatem haberet, vindictam suam Deus in parte per justitiam exercuit, et in parte misericorditer temperavit, quatenus simul et culpa plecteretur, et natura foveretur. Ut igitur inobedientia manifesta fieret unum in corpore humano membrum potestati animæ subtraxit, per quod posteritas in carne seminanda fuit, ut omnes qui per illud generentur se filios inobedientiæ esse intelligant, et ex sua origine quales et ex qualibus generentur agnoscant. Quia ergo in hoc membro per quod humana propagatio transire debuit signum inobedientiæ positum est, cunctis per illud transeuntibus manifeste ostenditur quod cum culpa inobedientiæ generantur. Quasi enim in ipso titulo

qui portæ inscriptus est per quam transeunt, agnoscunt unde veniunt et quo vadunt. Propter hoc ergo cætera membra corporis quæ imperium rationis sequuntur sine culpa operari possunt; hoc vero membrum in quo concupiscentia præcipue regnat, quia nutum voluntatis non sequitur; sine culpa non operatur. In tantum enim hoc membrum corporis imperium animæ non sequitur ut sicut aliquando non movetur quando vult, sic sæpe etiam quando non vult moveatur. Exinde ergo carnale commercium ab homine exerceri non debuit; ex quo illud sine turpi concu-

piscentia et carnis libidine exerceri non potuit. Ipse enim sibi hoc illicitum fecit, ex quo se talem fecit qui illud licite implere non possit. Sed quia carnis humanæ infirmitas turpius ad omnem concupiscentiam efflueret si non in parte aliqua licite exciperetur; concessum est postea ad remedium, quod prius ad officium solum fuerat institutum. Ut dum per indulgentiam pro majori malo evitando agitur, ipsum quod inest ei malum infirmitatis, per pudicitiam conjugalem excusetur. Et de prima quidem institutione conjugii hæc in præsentī loco dicta sufficere possunt.

PARS NONA.

DE INSTITUTIONE SACRAMENTORUM.

CAP. PRIMUM. *Quatuor esse considerata in institutione sacramentorum.*

Tractare volentibus de sacramentis, quatuor primum considerata sunt. Primum videlicet quid sacramentum. Secundum, quare instituta sint sacramenta. Tertium, quæ sit uniuscujusque materia sacramenti in qua conficitur et sanctificatur. Quartum, quod sint genera sacramentorum. Hoc est diffinitio, causa, materia divisio. Hæc enim quatuor si diligenti prosecutione discussa fuerint, intelligentiam facere potuerunt de his quæ proposita sunt. Primum ergo primo tractandum suscepimus.

CAP. II. *Quid sit sacramentum.*

Quid sit sacramentum, doctores brevi descriptione designaverant: «Sacramentum est sacræ rei signum.» Quemadmodum enim in hominæ duo sunt, corpus et anima, et in una Scriptura duo similiter, littera et sensus, sic et in omni sacramento aliud est quod visibiliter foris tractatur et cernitur, aliud est quod invisibiliter intus creditur et præcipitur. Quod foris est visibile et materiale, sacramentum est; quod intus est invisibile et spirituale, res sive virtus sacramenti est; semper tamen sacramentum quod foris tractatur et sanctificatur; signum est spiritualis gratiæ, quæ res sacramenti est et invisibiliter percipitur. Sed, quia non omne signum rei sacræ sacramentum ejusdem convenienter dici potest (quoniam et litteræ sacrarum sensuum et formæ sive picturæ sacrarum rerum signa sunt, quarum tamen sacramenta rationabiliter dici non possunt) idcirco supra memorata descriptio ad interpretationem sive expressionem vocis magis quam ad diffinitionem referenda videtur. Si quis autem plenius et perfectius quid sit sacramentum diffinire voluerit, diffinire potest quod «sacramentum est corporale vel materiale elementum foris sensibiliter propositum ex similitudine repræsentans, et ex institutione significans, et ex sanctificatione continens aliquam invisibilem et spiritalem gratiam.» Hæc diffinitio ita propria

ac perfecta agnoscitur, ut omni sacramento solique convenire inveniatur. Omne enim quod hæc tria habet, sacramentum est, et omne quod his tribus caret, sacramentum proprie dici non potest. Debet enim omne sacramentum similitudinem quamdam habere ad ipsam rem cujus est sacramentum, secundum quam habile sit ad eandem rem suam repræsentandam. Institutionem quoque per quam ordinatum sit ad illam significandam. Postremo sanctificationem per quam illam contineat, et efficax sit ad eandem sanctificandis conferendam. Hoc autem interesse videtur, quod omne sacramentum similitudinem quidem habet ex prima eruditione, institutionem ex superaddita dispensatione, sanctificationem ex apposita verbi, vel signi benedictione. Ut ergo in uno sacramento ea quæ de omnibus dicta sunt tria hæc qualiter sint agnoscamus, aquam baptismatis pro exemplo assumimus. Ibi enim est aquæ visibile elementum quod est sacramentum, et inveniuntur hæc tria in uno: repræsentatio ex similitudine, significatio ex institutione, virtus ex sanctificatione. Ipsa similitudo ex creatione est; ipsa institutio ex dispensatione; ipsa sanctificatio ex benedictione. Prima indita per Creatorem; secunda adjuncta per Salvatorem, tertia ministrata per dispensatorem. Est ergo aqua visibilis sacramentum, et gratia invisibilis, res sive virtus sacramenti. Habet autem omnis aqua ex naturali qualitate similitudinem quamdam cum gratia Spiritus sancti; quia, sicut hæc abluit sordes corporum, ita illa mundat inquinamenta animarum. Et ex hac quidem ingenta qualitate omnis aqua spiritalem gratiam repræsentare habuit, priusquam etiam illam ex superaddita institutione significavit. Venit autem Salvator et instituit visibilem aquam per ablationem corporum ad significandam invisibilem, per spiritalem gratiam emundationem animarum. Et ex eo jam aqua non ex sola naturali similitudine repræsentat, sed ex superaddita institutione significat gratiam spiritalem. Sed quia hæc duo,

sicut diximus, nondum adhuc sufficiunt ad perfectionem : accedit verbum sanctificationis ad elementum et fit sacramentum, ut sit sacramentum aqua visibilis ex similitudine repræsentans, ex institutione significans, ex sanctificatione continens spiritualem gratiam. Ad hunc modum in cæteris quoque sacramentis hæc tria considerare oportet.

CAP. III. *Quare instituta sint sacramenta.*

Prima ergo propositionis parte exposita, ad secundam transeamus. Triplici ex causa sacramenta instituta esse noscuntur. Propter humiliationem, propter eruditionem, propter exercitationem. Propter humiliationem quidem ut dum homo rationalis creatura insensibilibus elementis (quæ natura infra ipsum condita fuerunt) ex præcepto Creatoris sui subjicitur, ex hac ipsa sua humiliatione Creatori suo reconciliari mereatur. Homo namque ita factus erat ut bonum ejus solus ille esset a quo erat ; cætera omnia sub ipso facta sunt, non ut in eis esset ejus bonum, sed ut ex eis esset illius obsequium. Omne enim bonum, majus est illo cuius est bonum; quia vere bonum non est, nisi quod bonum facit illum cuius est bonum. Omnis ergo qui bonus est, et ex bono suo bonus est; inferior est ipso bono quo bonus est, quia sine ipso bono bonus non est. Si ergo bonum hominis supra hominem erat, solus ille bonum hominis erat qui supra hominem erat. Huic ergo bono homo quandiu in ordine conditionis suæ perstitit immediate jungebatur et ex eo libere fruebatur, quia et voluntate ad illud ibat, et libertate in illo stabat. Postquam autem per concupiscentiam abstractus a superiori avertebatur; ad inferiora conversus præcipitabatur, et illi se subiciebat quod bonum suum faciebat. Justa igitur recompensatione qui suo superiori per obedientiam subjectus esse noluit; per concupiscentiam suo se inferiori subiecit, ut jam ipsum inter se Deum medium inveniat divisionis, non mediatorem reconciliationis. Hoc enim medio dividente humana mens et obnubilatur ne Creatorem suum agnoscere valeat: et refrigescit ne ipsum per dilectionem requirat. Justum ergo est ut homo qui prius Deum superbiendo deserens, se terrenis per concupiscentiam subdidit; nunc per humilitatem Deum requirens (ut plenius affectum suæ devotionis insinuet) eisdem se propter præceptum Dei per obedientiam inclinet. Sicut enim pernicioiosa fuit elatio superiori nolle subjici, sic laudabilis et fructuosa devotio est propter superiorem etiam inferioribus inclinari. Et quemadmodum damnable fuit superbia præsentem despiciere, sic laudabilis humilitas est absentem quærere, et perseveranti amore usque ad inventionem ad inquisitionem non cessare, ut sit devotio in humilitate, et humilitas in devotione. Nemo siquidem est qui nesciat hominem rationalem mutis et insensibilibus elementis conditione superiorem existere; et tamen cum idem homo in his salutem quærere jubetur ad experiendam obedientiæ ipsius virtutem; quid aliud quam suo inferiori superior subjicitur? Hoc propter quod infidelium oculi (qui visibilia solum

vident) sacramenta salutis venerari despiciunt quia in eis tantum quod foris est contemptibili specie visibili cernentes, invisibilem virtutis et fructum obedientiæ non agnoscunt. enim sciunt quod fideles salutem existis elementum non quærunt, etiam si in istis quærunt; sed illo et ab illo quærunt in istis a quo jubetur quærere et credunt se percipere in istis. Non ista tribuunt quod tribuitur per ista, sed illi ista salutem præbet qui in istis salutem quæ jubet. Hoc modo igitur intelligendum est, invisibilia sacramenta propter humiliationem minis diximus instituta. Propter eruditionem quoque instituta sunt sacramenta, ut per id quod foris in sacramento in specie visibili cernitur invisibilem virtutem quæ intus in re sacramento constat agnoscendam mens humana eruditur. Homo enim qui visibilia noverat, invisibilia noverat; divina agnoscere nullatenus posset humanis excitatus. Et idcirco dum ei bonum visibile quod admiserat redditur, foris ei ejus significatio per species visibiles adhibetur, ut excitetur; et intus reparetur, ut in eo quod tangit et videt, agnoscat quale sit quod percipit et videt. Dona enim gratiæ spiritualia quasi quæ invisibilia antidota sunt, quæ dum in sacramentis visibilibus quasi quibusdam vasculis hominibus riguntur, quid aliud quam ex patenti specie vix occulta ostenditur? Æger enim medicamentum videre non potest, sed vas in quo medicamentum datur videre potest. Et propter hoc in ipsa specie virtus exprimitur medicinæ, ut agnoscere quid accipit, et per ipsam agnitionem proficiat in dilectionem. Sic itaque intelligendum est, quod diximus propter eruditionem sacramenta instituta. Propter exercitationem similiter instituta sunt sacramenta, ut dum mens humana per varietatem operum species foris exercitata colitur, ad multiplicem virtutis fructum interior fecundetur. Num quidem hominis unum erat; et quandiu huius illi per dilectionem adhæsit non eguit hac multiplicitate. Postquam autem mentem suam per concupiscentiam ad multiplicia hæc et transitoria videri permisit; stabilis esse non potuit, quia multa diligens in his per affectum dividitur in mutabilia sequens variatur. Quidquid enim in omnibus ad requiem et consolationem appetit, ei mutabilitatis conditio ad laborem et dolorem convertit. Unde fit ut sicut ad hæc ne deficiat compellitur, sic ab his postmodum ut requiem exire cogatur, ut appareat alter Cain *vagus profugus super terram* (Gen. III). Vagus in vagando quærens consolationem. Profugus, inventamque declinans afflictionem. Ambulat homo semper ambulaverit deficit. Sedet ergo vel stans deficit, et tamen si semper sederit, deficit. Irimus et deficimus, manducamus ne deficiamus et tamen si semper manducamus deficemus et vertitur ad dolorem quod quæsitum est ad consolationem. Sic omnis mutabilitas hominis dum tum habet non profectum; et deficimus quia sumamus, qui tamen nunquam mutari cessamus

deficiamus. Quia ergo vita hominis hic sine mutabilitate esse non potest, contra illam (quæ defectum generat) mutabilitatem alia ei mutabilitas quæ profectum parit opponitur; ut, quia stare non potest ut semper ut idem sit, moveatur et promoveatur semper melior sit. Primum enim bonum erat in summo stare. Secundum est bonum ad superiora ascendere. Et idcirco vita mutabilis ne sua mobilitate dissoluta ad deteriora semper deficeret; talibus studiis nutrienda fuerat in quibus et rerum varietate foris excitata, et amulatione virtutum intus accensa, proficiendi occasionem inveniret. Divisa sunt tempora et distincta loca, propositæ species corporales, injuncta studia et opera exercenda, ut medicinam interioris hominis exterio homo præpararet, et ei subesse et prodesse addisceret. Nam cum prius humana vita per duo exercitationum genera cucurrisset in altero ad necessitatem, in altero ad voluptatem, in altero ad usum, in altero ad vitium; ad usum pro natura, ad vitium pro culpa, alterum ad sustentationem, alterum ad subversionem, congruum erat ut tertium quoque exercitationis genus adjungeretur, ut per illud unum e duobus primis evacuetur, quia erat nocens; alterum perficeretur, quia non erat sufficiens. Proposita sunt ergo homini foris opera virtutum ad ædificationem internam exercendam, ut illis præoccupatus, nec unquam vacaret ad opera iniquitatis, nec semper ad opera necessitatis. In his autem virtutum studiis mirabili dispensatione Deus et multipliciter prævidit, et varietatem, et intermissionem, ut humana mens et in multiplicitate exercitationem, et in varietate delectationem, et in intermissione recreationem inveniat. Sacrata sunt quædam loca, ædificatæ basilicæ, et determinata tempora certa, quibus populus fidelis in unum congregetur, et unitas commendetur ut gratias reddat preces offerat, vota persolvat. Illic Deus nunc in silentio simpliciter exoratur, nunc consonis vocibus devote collaudatur, ut vicissim fideliū corda nunc componantur ad requiem, nunc excitentur ad devotionem. In ipsis quoque divinis præconiis non eadem semper exhibetur forma collaudationis; nunc psalmodiæ accendunt ad devotionem, nunc hymni et cantica ad divinam excitant jucunditatem, nunc lectiones recitantur ad formam morum et vitæ bonæ instructionem. Ipsæ etiam actiones nostræ in divinis obsequiis, non eadem semper institutionis forma procedunt. Nunc erecti, nunc prostati, nunc inclinatione, nunc conversione ex gestu corporis statum mentis exprimimus. Sed et ipsa in quibus se operando exercet, et divinum cultum adornat fidelium devotio; multa et multifaria simili ratione provisum sunt, ut sint plurima et sacra et sacramenta, quatenus fides in eis et materiam exercitationis et causam recreationis perfectam inveniat. Sic enim fidelis animus dum foris ad varia sanctæ exercitationis studia ducitur, magis semper ac magis intus ex ipsa sua devotione ad sanctitatem innovatur. Et ad hunc modum quidem intelligendum putamus, quod dictum est, sacra-

A menta propter exercitationem instituta.

CAP. IV. *De distinctione trium operum et trium operantium.*

Est igitur triplex causa hæc institutionis sacramentorum omnium: humiliatio, eruditio et exercitatio hominis. Quæ causæ si non essent, sacramenta omnino, id est sacrorum signa vel instrumenta, elementa per se esse non possent. Quod enim elementa sacramenta sunt, non natura prima facit; sed apposita institutio per dispensationem, et gratia infusa per benedictionem, quæ duo si elementa post primam naturam non accepissent, sacramenta proprie esse non possent. Dedit primo natura habilitatem ut hoc esse possent; adjunxit B secunda institutio auctoritatem ut hoc fierent; superaddidit tertia benedictio sanctitatem ut hæc essent. Prima facta per Creatorem; secunda proposita per Salvatorem; tertia administrata per dispensatorem. Primum Creator per majestatem vasa formavit, postea Salvator per institutionem eadem proposuit; postremo dispensator per benedictionem hæc ipsa mundavit; et gratia implevit. Et apparet mirabile, quod qui major fuit, quod minus erat fecit; et qui minor fuit, fecit quod majus fuit. Plus enim contulit sanctificatio quam creatio, quoniam in creatione naturam acceperunt ut essent; in sanctificatione gratiam, ut bona et sancta essent. Si ergo Deus creat et sacerdos sanctificat, plus homo facere videtur quam Deus, quod omnino absurdum et inconveniens esset, si non quod homo facit hoc etiam faceret et Deus. Deus enim sine homine creat, sed homo sine Deo non sanctificat. Ut gratia quodammodo a summo incipiat, et in imo consummetur; et in hoc ipso descensus gratiæ nobis significetur, quia nisi gratia descenderet, jacentes non elevaret. Creavit primum Deus per se et in suo, hoc est, solus et in majestate. Instituit postea Salvator per se quidem sed in nostro, hoc est solus et in humanitate. Sanctificat postremo sacerdos neque per se neque in suo, quia nec solus ipse est qui operatur, nec virtus ipsius est quæ ad sanctificationem tribuitur. Ipse enim ministranti cooperatur, cujus virtute per ministerium ministrantis quod sanctificandum est sanctificatur, ut sit quidem una virtus per unum opus ad unum effectum, quæ quidem virtus in duobus simul operantibus sic discernitur; quoniam per alterum datur, per alterum ministratur. Alter est a quo datur, alter per quem mittitur. Et cum venit ipsa gratia ad nos, per illum venit a quo venit; quoniam ministranti cooperatur auctor muneris, sed non similiter ab illo venit per quem venit, quia auctor muneris esse non potest qui solum est minister dispensationis. Nemo igitur dicat quomodo homo sanctificat, quando Deus per hominem sanctificat; quoniam in hoc verius homo facit quod Deus per eum facit. Nam quod facit per se, et in suo facit homo, vere non facit, quoniam veritatem non facit; quoniam per se et in suo non nisi malum facit; sicut ergo Deus solus mirabilia facit, quoniam de ipso Scriptura

dicit: *Qui facit mirabilia magna solus* (*Psal. LXXI*); quoniam sine ipse nullus facit, et omnis qui facit per ipsum facit et per omnem qui facit ipse facit. Ideoque solus facit, quoniam ipsius solius est, quod omnis facit qui facit; et tamen de servo Dei scriptum est: *Fecit enim mirabilia in vita sua* (*Eccli. xxxi*) quoniam ex Deo fecit et per eum Deus fecit; nec contrarietas ulla ex his procedit, sic Deus solus sanctificat et benedicit; quoniam ab ipso omnis sanctificatio et benedictio est, et tamen sacerdos minister Dei sanctificat et benedicit; quoniam per ipsum quædam sanctificatio et benedictio est, quæ et ipsa quoque a Deo est, qui auctor est in dono, et per Deum qui cooperator est in ministerio. Tali consideratione rationabiliter distinguitur quid in sacramentis omnibus sigillatim, vel creatio quantum ad naturam elementi, vel institutio et sanctificatio quantum ad virtutem sacramenti operatur; et in ipsa sanctificatione quantum ex illo qui dator est numeris, et quantum ex ipso vel potius per ipsum qui solum minister est dispensationis. Postremo quinque discreta et distincta ab invicem ad cognitionem procedunt: Deus medicus, homo ægrotus, sacerdos minister vel nuntius, gratia antidotum, vas sacramentum. Medicus donat, minister dispensat, vas servat quæ sanat percipientem ægrotum gratiam spiritalem. Si ergo vasa sunt spiritualis gratiæ sacramenta, non ex suo sanant; quia vasa ægrotum non curant, sed medicina. Non ergo ad hoc instituta sunt sacramenta ut ex eis

CAP. V. *Institutionem sacramentorum quantum ad Deum dispensationis esse, quantum ad hominem necessitatis.*

Institutio sacramentorum quantum ad Deum auctorem dispensationis est, quantum vero ad hominem obedientem necessitatis. Quoniam in potestate Dei est præter ista hominem salvare, sed in potestate hominis non est sine istis ad salutem pervenire. Potuit enim Deus hominem salvare etiam si ista non instituisset, sed homo nullatenus salvari posset si ista contemneret. Dicit enim Scriptura: *Non potest salvari qui baptizatus non fuerit* (*Joan. III*); qui hoc vel hoc non fecerit salvari non potest, et confitemur quod verum est, et quia salvari non potest homo qui caret his sine quibus ab homine salus haberi non potest. Homo sine his salvari non potest, sed Deus sine his salvare potest. Homo quippe sine his salvari posset si sine his salvari in potestate hominis esset, et si posset homo pro arbitrio suo ista quæ ad salutem obtinendam proposita sunt relinquere, et secundum suam electionem alia ad salutem via pervenire. Quod quia homini omnino impossibile

est, propterea rectissime dicitur, quod homini omnino salvari non potest. Deus autem hominem salvare potest, qui virtutem et sanctificationem et salutem quocunque voluerit modo homini largiri potest. Illo namque spiritu quo docet hominem sine verbo, justus etiam valet si voluerit sine sacramento; quod tamen Dei ex necessitate elementis non subest etiam si gratia Dei ex dispensatione per sacramenta donetur. Hinc est quod quosdam etiam hujusmodi sacramentis justificatos legimus credimus salvatos. Quemadmodum Jeremi utero sanctificatus legitur, et Joannes Baptista utero matris de Spiritu sancto implendus putatur, et qui sub naturali lege justus Deo per sacramenta habuisse non legimus, quorum tamen salute nequaquam dubitamus, qui ex illis sacramenta ista post justificationem susceperunt signa magis justitiæ subiecerunt in istis quam causam ex istis. Qui per spiritum Dei qui quidquid confertur in sine istis perceperunt, damnabiliter istis caruerunt, quia ut ista non perciperent, vel temporis non poposcit, vel necessitas non precepit, nunquam contemptus religionis effecit. Non ergo in elementis sic legem divinæ justitiæ tituat, ut dicat hominem nec justificari posse his etiam si gratiam justificantem habuerint, salvari posse sine his etiam si justus fuerit, ab his percipiendis vel articulus necessitatis addit vel, sicut diximus, ad hæc percipienda temporis non constringit. Quemadmodum sub naturali lege erant justus, ejusmodi sacramentis non imbuebantur, sicut et præceptis ejus non tenebantur. Quicumque ergo rem sacramentis in fide recta et charitate vera habuerunt, sacramentis istis damnabiliter non caruerunt; qui vel pro tempore suscipere non debuerunt, vel imminente necessitate suscipere non potuerunt. Quid igitur tibi videtur, tu quicumque sacramenta Dei veneraris, et cum te sacramenta Dei non putas Deum inhonoras? Sacramentis indicem necessitatem, et auctori sacramentorum tollis testimonium, et negas pietatem. Dicis mihi quod non habet sacramenta Dei salvari non potest, ego dico tibi qui habet virtutem sacramentis Dei perire non potest. Aut nega virtutem posse ubi sacramentum non est, aut si coram virtutem nega damnationem. Utrum est sacramentum, an virtus sacramenti? Utrum majus, aqua an fides? Si vis dicere verum, dicis. Si ergo sacramentum aquæ quod minus salvat quosdam non habentes fidem; et non instituitur eis quod fidem non habent, quia eam habere non possunt. Quomodo fides quæ major est liberat habentes fidem et sacramentum aquæ habentes; et non multo magis parcetur eis qui quod sacramentum aquæ non habent, quod fidem habere voluerunt, sed non potuerunt? dicis: Quomodo ergo intelligimus quod scriptum est: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cælorum*

(Joan. iii.) Et ego te interrogo quomodo intelligendum putas quod scriptum est: *Qui credit in me mortem non videbit in æternum?* (Joan. xi.) Tu dicis quod qui non facit hoc non salvatur, et ego dico quod qui hoc facit non damnatur. Quis ergo erit medius locus ejusmodi homines capiens, nec salvandos quia aquam non habent, nec damnandos quia fidem habent? Est homo qui habet fidem, et cum fide dilectionem, aquam non habet; non tamen aquam contemnens, sed aquam habere volens et non valens. Hunc ergo aqua absens damnabit, et non potius fides et devotio præsens salvabit? Quid ergo, dicis, mihi est cum sacramentis? Habebo fidem et dilectionem et virtutes alias; et bonus ero, et sufficit mihi. Vide ergo si delectionem Dei habere potes, et præcepta ejus contemnere? Si ergo dilectionem Dei habes, stude, sate, conare, quantum potes perficere mandata ejus; et si incidis in necessitatem, quære pietatem. Si enim necessitas non est quæ prætendatur: contemplus non excusatur. Vide ergo quod sacramenta Dei medicinæ sunt spiritales; quæ foris corporibus adhibentur per visibilem specimen, sed intus animas sanant per invisibilem virtutem. Quorum quidem institutio quantum ad præcipientem, dispensationis est; susceptio vero quantum ad obedientem necessitatis. Vis scire quod in istis visibilibus speciebus ad curandos morbos spiritalis remedium Deus non sumit, sed solum sacramentum constituit? Accipe sacramentum de sacramento. Ægrotavit Ezechias et missus est ad eum Isaias propheta, qui ei mortem imminentem prædiceret. Quo audito terrore et dolore compunctus, lacrymas cum prece fudit et misericordiam impetravit. Remittitur continuo Isaias, ut quindecim annos vitæ illius adjiciendos annuntiet, et ad virtutem amplius sacramenti commendandam vulnere ejus curando novam novo modo medicinam præparet. Apposita est medicina foris, ut virtus occulta intus operaretur et non erat sanitas ex medicina, quoniam secundum se contraria sanitati erat medicina, ut aperte monstraretur, quoniam ex illa non erat quod per illam erat. Magnum de sacramentis sacramentum commendatum est. Æger est genus humanum, quod languet et intus per iniquitatem, et foris per mortalitatem. Ad quem sermo propheticus mittitur, ut ei mors emminens non solum præsens, sed et futura annuntietur. Qui terrentur confitentur, plorant et orant, et misericordiam impetrant. Remittitur sermo propheticus qui nos de longioris vitæ spatio indulto certos efficiat. Quia eadem nos scripturæ æternæ vitæ promissione consolatur poenitentes quæ de perpetuæ mortis damnatione terret in peccato persistentes. Apponitur medicina curandis ulceribus nostris, quæ cum ex sui qualitate morbo contraria ostenditur; in curatione ægroti non medicinæ, sed medentis virtus evidentissime declaratur. Ipsa medicina, ipsa sunt sacramenta, quæ dum foris nobis per ministros sacræ dispensationis corporaliter adhibentur, vulnera animarum nostrarum invisibiliter curantur,

A ut curati et sanati ad perpetuæ vitæ repromissionem portingere possimus. Quæ quidem vita quindecim annorum numero signata est, quæ et in præsentem per requiem mentis septenerio inchoatur, et in futuro per mortalitatem carnis octonario perficitur. Quæ tamen medicina quantum ad suam naturam spectat, augere morbum habuit non currare, quia terrena omnia (quantum ad illorum qualitatem et nostram infirmitatem pertinet) corruptionem animarum operari solent potius quam curationem. Per quæ tamen Deus cum nostram sanitatem perficit, quid aliud quam suæ virtutis potentiam evidenter ostendit; cum in eodem nostrum procurat remedium a quo infirmitatis et corruptionis traximus morbum? Non itaque istis ascribatur, quod per ista nobis administratur, neque in illis visibilem ita veneramur speciem, et invisibilem eis subijcere veritatem convincamur. Hac consideratione diligenter intuentibus manifestum fit, quantum vel illi debeant quod foris in specie sacramenti visibiliter cernitur, vel illi quod in virtute sacramenti intus invisibiliter operatur. Et hæc quidem omnia ad hoc spectant quod propositum erat investigandum, quare videlicet instituta sint sacramenta.

CAP. VI. De materia sacramentorum.

Restat nunc tertia pars de quatuor quæ proposita fuerant, discutienda. In triplici materia omnia divina sacramenta conficiuntur, scilicet aut in rebus, aut in factis, aut in verbis. Quia enim totus homo corruptus erat, totum quod hominis foris erat ad sacramentum sumendum erat, ut totum in sacramento foris sanctificetur, et in toto virtus sacramenti intus remedium operetur. Itaque in rebus sacramenta sanctificanda erant. Ut sanctificaretur hominis materia, in factis ut opera; in dictis ut verba, ut totum videlicet sanctum sit, et quod homo est, et quod hominis. In rebus conficiuntur sacramenta, sicut videlicet sacramentum baptismi in aqua, sacramentum unctionis in oleo sacramentum corporis et sanguinis Christi in pane et vino, et quæcunque sunt aliæ corporales species in quibus sacramenta divina conficiuntur. In factis etiam sacramenta inveniantur, quemadmodum videlicet cum signum crucis vel promunimine contra adversas potestates opponentes, vel pro sanctificatione quibuscunque rebus sanctificandis imprimentes facimus, vel cum etiam expansis manibus sive elevatis in oratione, inclinatione sive erectione, sive conversione, sive alio quocunque gestu vel motu, vel actu, sacrum aliquid et sacræ rei signum exprimimus. In dictis sacramentum invenitur, quemadmodum est invocatio Trinitatis, et cætera hujusmodi, quotiescunque cum verborum prolatione sacrum aliquid et sacramentum exprimimus et significamus. Porro sciendum est quod cum his tribus modis sacramenta conficiantur; illa tamen magis proprie et principaliter sacramenta dicuntur in quibus virtus est per sanctificationem, et effectus salutis per

operationem. His breviter de materia sacramentorum prælibatis ad sequentia transeamus.

CAP. VII. *Quod tria genera sunt sacramentorum.*

Tria genera sacramentorum in prima consideratione discernenda occurrunt. Sunt enim quædam sacramenta in quibus principaliter salus constat et percipitur, sicut aqua baptismatis, et perceptio corporis et sanguinis Christi. Alia sunt quæ etsi necessaria non sunt ad salutem (quia sine his salus haberi potest) proficiunt tamen ad sanctificationem, quia his virtus exerceri et gratia amplior acquiri potest, ut aqua aspersionis, et susceptio cineris, et similia. Sunt rursum alia sacramenta quæ ad hoc solum instituta esse videntur, ut per ipsa ea quæ cæteris sacramentis sanctificandis et instituendis necessaria sunt, quodammodo præparantur et sanctificentur, vel circa personas in sacris ordinibus perficiendis, vel in iis quæ ad habitum sacrorum ordinum pertinent initiandis et cæteris hujusmodi. Prima ergo ad salutem, secunda ad exercitationem, tertia ad præparationem constituta sunt. His igitur prout ratio postulare videbatur pertractis, ad ea quæ restant explicanda transimus.

CAP. VIII. *De tribus quæ necessaria sunt ad salutem.*

Tria sane sunt quæ ab initio sive ante autum Christi, sive post ad salutem obtinendam necessaria fuerunt, id est fides, sacramenta et opera bona. Quæ tria ita cohærent ut effectum habere non possint si simul non fuerint. *Fides enim sine operibus*, teste Scriptura, *tua est* (Jacob. II). Rursum ubi non est opus bonum esse non potest. Item qui fiderantem habent, si sacramenta Dei suscipiunt, salvari non possunt, quia dilectione non habent cujus præcepta in sacramenti contemnunt. Verumtamen ubi fides cum operatione est, sicut non minuitur meritum et opus quod in bono proposito devotionis esset, rursus non perficitur, sic salutis effectus non datur etiam si sacramentum quod in veritate et desiderio est, articulo necessitatis exigitur. Ubi autem tria simul haberi possunt, periculo salutis nullatenus abesse possunt, nec fides meritum habet si dum potest operari negligit, nec opus bonum est aliquid si sine fide. Et rursum fides operans hominem sanctificationem sufficit, si eam quæ in sacramentis Dei constituta est suscipere contemnit. Tria ergo sunt, fides, sacramentum, et opus. In fide, Christi fortitudo tribuitur, in sacramentis, arma; in operibus bonis, tela contra diabolum pugnatum.

PARS DECIMA.

DE FIDE.

CAP. PRIMUM. *De fide septem esse inquirenda.*

De tractare volentibus, septem inquirenda proponimus. Quid sit fides. In quo constat fides. De incremento fidei. De his quæ pertinent ad fidem. An ab initio secundum mutationem temporum, mutata sit fides credentium. Quid sit quo nihil minus vera fides unquam habere potuit. De sacramento fidei et virtute ipsius. Singula suo ordine prosequamur.

CAP. II. *Quid sit fides.*

Fides est, ut ait Apostolus, *substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium* (Hebr. XII). Si per fidem ea quæ creduntur fide, significata intelligimus (sicut per visionem nonnumquam non eam qua videmus, sed quod videmus accipimus) convenienter fides substantia rerum sperandarum dicitur, quia fide ea quæ vere subsistunt bona sperantibus et exspectantibus illa ventura creduntur. Secundum quam acceptionem non irrationabiliter etiam argumentum non apparentium dicitur; quia quæ ratione humana non comprehendimus, sola fide nobis credibilia esse et vera persuademus. Quod si hanc diffinitionem alio modo exponimus possumus dicere quod fides non in eo quod sit, sed quod faciat diffinitur, ut sit sensus. Fides est substantia, id est subsistentia, rerum sperandarum, id est futurorum bonorum, quæ ventura sperantur a nobis, et quæ sola

digna sunt spe et expectatione nostra, quæ in ipsis constat bonum nostrum. Est ergo substantia rerum sperandarum; quia bonabilia quæ per actum nondum præsentia sunt jam per fidem in cordibus nostris subsistunt. Ipsa fides eorum in nobis subsistentia eorum. Cum enim res quælibet apud nos subsistat per actum, quando videlicet præsentia sunt, comprehenduntur, vel per intellectum, quæ absentes; vel etiam non existentes in similitudine sua et in imagine per intellectum capiuntur, etiam per experientiam, quando ea quæ in nobis sentiuntur a nobis, ut est gaudium, et timor et amor, quæ subsistunt in nobis et sentiuntur a nobis: nullo horum modorum in nobis Dei comprehenduntur a nobis quæ credi possunt comprehendere omnino non possunt. Fides enim actu præsentia sunt ut sensu comprehenduntur, quia nec corpora sunt nec in corpore subsistunt. Neque in similitudine aliqua imitabiliter ab animo comprehendere possent, quia omnem similitudinem et corporum et corporum suæ divinitatis et puritatis excellentia transcendunt. Neque quemadmodum illa quæ in nobis sentiuntur a nobis; quoniam ne substantia animi sunt, neque de his quæ in nobis subsistunt. Ergo fide sola subsistunt in nobis.

subsistentia eorum est fides eorum, qua creduntur A quia sunt, sed non qualia sunt comprehenduntur. Ergo Deus credi potest, comprehendere omnino non potest. Dicis mihi : Quid dicam ? Quid est Deus ? Ergo tibi respondeo quod indicibile omnino est quid est Deus. Saltem, inquis, quid cogitabo quando cogitare volo quid est Deus ? Amplius dico quia incogitabilis est Deus. Quidquid dicitur vel cogitatur, secundum aliquid dicitur vel secundum aliquid cogitatur. Quod enim secundum aliquid dici vel cogitari non potest, dici omnino et cogitari non potest. Quid ergo dices vel cogitabis, cum id quod Deus est dicere vel cogitare volueris : Si terram cogitas, si cœlum cogitas, si omnia quæ in cœlo sunt et in terra cogitas, nihil horum est Deus. Denique si spiritum cogitas, si animam cogitas : non est hoc Deus. Scio, inquis, quod hoc non est Deus, tamen hoc simile Deo est, et similitudine sua Deus demonstrari potest. Vide quale simile si spiritum demonstrare velles et corpus ostenderes, qualis similitudo hæc esset, et tamen plus longe est Deus et spiritus quam spiritus et corpus. Omne enim quod creatum est minus ab invicem distat, quam ille qui fecit ab eo quod fecit. Non potest cogitari Deus quid est, etiam si credi potest quia est, non qualis est comprehendere. Quod, inquit Apostolus, *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit* (I Cor. II); hoc est illud quod dicere volumus, si tamen dicere possumus quod cogitare non possumus. Quod *nec oculus vidit, nec auris audivit*, quia C sensu non percipitur. *Nec in cor hominis ascendit*; quia cogitatione non comprehenditur.

Erant enim tria quædam : corpus et spiritus et Deus : corpus quidem mundus erat, anima spiritus. Et ipsa anima, quasi in medio quodam erat habens extra se mundum, intra se Deum, et acceperat oculum quo extra se mundum videret et ea quæ in mundo erant : et hic erat oculus carnis. Alium oculum acceperat quo seipsam videret et ea quæ in ipsa erant, hic est oculus rationalis. Alium rursum oculum acceperat quo intra se Deum videret et ea quæ in Deo erant, et hic est oculus contemplationis. Hos igitur oculos quandiu anima apertos et revelatos habebat, clare videbat et recte discernebat; postquam autem D tenebræ peccati in illam intraverunt, oculus quidem contemplationis extinctus est, ut nihil videret; oculus autem rationis lippus effectus ut dubie videret. Solus ille oculus qui extinctus non fuit in sua claritate permansit, qui quandiu lumen habet clarum, iudicium dubium non habet. Oculus vero rationalis quandiu lumen ejus est nubilum, iudicium certum habere non potest; quia quod clare non videt discernit ambigue. Hinc est quod corda hominum facilius sibi consentiunt in his quæ oculo carnis percipiunt, quam in his quæ acie mentis et sensu rationis attingunt, quia ubi in videndo non caligant, in iudicando non discrepant. Homo ergo quia oculum carnis habet mundum videre potest, et ea quæ in mundo sunt. Item quia oculum rationis ex parte habet, animum similiter

ex parte videt et ea quæ in animo sunt. Quia vero oculum contemplationis non habet, Deum et quæ in Deo sunt videre non valet. Fides ergo necessaria est qua credantur quæ non videntur, et subsistant in nobis per fidem, quæ nondum præsentia nobis sunt per speciem. Sic itaque substantia illorum est fides, quia per solam fidem subsistunt nunc in nobis : et argumentum similiter illorum est fides, quia per solam fidem probantur a nobis. Non enim aliud argumentum majus de illis dubitantibus profere possumus, quam quod illa quæ creduntur fide, ratione non comprehenduntur. Quod enim aliud argumentum ad illa esse potest, quibus simile et comparabile nihil esse potest ? Cum utique argumentum nullatenus esse posset, nisi aliquam cum illo ad quod argumentum esset similitudinem etiam haberet. Quæ igitur omnem similitudinem et comparisonem transcendunt, qua similitudine argui et comprobari possunt ? nisi quia ex fide et devotione præcedentium sanctorum colligimus, quoniam ad illa quæ futura prædicantur bona increduli esse non debemus. Magna enim est ratio hæc et omnino fide digna; quia nequaquam sancti et iusti omnes pro æternæ vitæ desiderio tanta constantia præsentem vitam despicerent, si non amplius aliquid et ultra nostram intelligentiam de illius veritate præsensissent. Sic itaque fides est substantia rerum sperandarum; quia per eam jam quodammodo quæ futura sunt subsistunt in nobis, et argumentum non apparentium; quoniam per ea quæ occulta sunt approbantur a nobis. Sed quia in hac descriptione non quid sit fides, sed quid faciat fides ostenditur; nec ea quæ de præteritis vel de præsentibus habetur fides diffinitur, si quis plenam ac generalem diffinitionem fidei signare voluerit dicere potest : « Fidem esse certitudinem quamdam animi de rebus absentibus, supra opinionem et infra scientiam constitutam. » Sunt enim quidam qui audita statim animo repellunt et contradicunt his quæ dicuntur : et hi sunt negantes. Alii in iis quæ audiunt alteram quamcunque partem eligunt ad existimationem, sed non approbant ad affirmationem. Quamvis enim unum ex duobus magis probabile intelligunt, utrum tamen adhuc id ipsum verum sit asserere non præsumunt : hi sunt opinantes. Alii sic alteram partem approbant, ut ejus approbationem etiam in assertionem assumant : hi sunt credentes. Post ista genera cognitionis illud perfectius sequitur cum res non ex auditu solo, sed per suam præsentiam notificatur. Perfectius enim agnoscunt qui ipsam rem ut est in sua præsentia comprehendunt, hi sunt scientes. Primi ergo sunt negantes, secundi dubitantes, tertii opinantes, quarti credentes, quinti scientes.

Ex his ergo conjici potest quare fidem certitudinem appellamus, quoniam ubi adhuc dubitatio est fides non est. Patet etiam quare ipsam certitudinem quam fidem appellamus supra opinionem vel æstimationem, et infra scientiam dicimus esse constitutam. Quia nimirum aliquid credere sicut minus est quam scire; sic plus est quam opinari.

et æstimare. Minus dico non quantum ad meritum, sed quantum ad cognitionem. Nisi enim credere aliquando quantum ad meritum plus esset quam vera videre, nequaquam visio subtraheretur ut fides mereretur. Nec dictum fuisset : *Beati qui non viderunt et crediderunt* (Joan. xx). Propterea dixi credere aliquando plus esse quam videre, sed quantum ad meritum non quantum ad gaudium. Alioquin quantum ad cumulum felicitatis et perfectionem veritatis plus est præsentem videre quam absentem credere, sicut et plus est fide stare quam opinione nutare. Recte igitur dictum est : « Fides est certitudo rerum absentium supra opinionem et infra scientiam constituta. » Quamvis etiam nonnunquam ipsa quæ ex præsentem contemplatione nascitur certitudo, abusive fides appelletur. De illa autem quæ proprie appellatur fides, dictum est : « Nam si vides, non est fides. »

CAP. III. *Quæ sint illa in quibus fides constat.*

Duo sunt in quibus fides constat : cognitio et affectus, id est constantia vel firmitas credendi. In altero constat quia ipsa illud est; in altero constat quia ipsa in illo est. In affectu enim substantia fidei invenitur; in cognitione, materia. Aliud enim est fides qua creditur; et aliud quod fide creditur. In affectu invenitur fides; in cognitione id quod fide creditur. Propterea fides in affectu habet substantiam, quia affectus ipse fides est; in cognitione habet materiam, quia de illo et ad illud quod in cognitione est, fides est. Credere igitur in affectu est, quod vero creditur in cognitione est. Cognitionem autem hic intelligimus scientiam rerum non illam quæ ex præsentia ipsarum comprehenditur, sed illam quæ auditu solo percipitur, et ex verborum significatione manifestatur. Cum illud quod dicitur et ab illo qui audit, intelligitur, quod dicitur, etiam si nesciat utrum sit an non sit ita ut dicitur; scientia tamen est in quantum intelligit et scit quid est quod dicitur. Hæc autem scientia cognitio est, quæ sicut sine illa scientia esse non potest qua res esse vel non esse scitur, ita sine fide esse potest qua res esse vel non esse creditur. Ad hanc cognitionem si fides acceda ut credatur quod audiebatur et intelligebatur, est credulitas in cognitione, et invenitur in credulitate fidei substantia, in cognitione materia. Potest autem cognitio hujus sine omni fide esse; fides autem sine omni cognitione esse non potest, quoniam qui audit aliquid et intelligit, non semper credit; qui autem nihil intelligit nihil credit, quamvis aliquando credere possit quod non intelligit. Nam et fides etiam est de fide qua creditur quod nescitur, quia scienti et credendi creditur. Ille enim qui creduntur credit, non inconvenienter credere dicitur quod ille credit cui credit; et si nesciat illud quid scit quod credit, et scit cui credit. Tales sunt simplices in sancta Ecclesia qui perfectioribus credentibus et cognoscentibus credunt, qui nimirum in sua simplicitate salvantur, nec ab illorum merito alieni sunt, quamvis ad cognitionem

A illorum non pertingunt. Scriptum est : *Boves arabant et asinæ pascebantur juxta eos* (Job. i). Simples quippe in sancta Ecclesia quamvis cum perfectis occulta sacramentorum Dei rimari non valeant; quia tamen se ab illorum societate non dividunt quasi juxta eos positi in eadem fide et spe bene operando se pascunt. Sic ergo fides aliquando cum cognitione est, quando scitur quod creditur; aliquando sine cognitione, quando scienti tantum et credendi creditur. Necesse est tamen semper aliquam cognitionem esse cum fide quæ ipsam fidem per intentionem dirigat; quia si nihil ex his quæ credenda sunt cognosceretur, non haberet fides quo se per intentionem in bono opere dirigeret, neque ad quid bene operando spem suam excitaret. Sed aliud est in quibusdam cognitionem fide transcendere; aliud illa quæ nunquam ignoranda sunt credenda nescire. Illic meritum fides habet ubi etiam cognitione non discernit; hic quia a cognitione omnino destituitur cadit ipsa, et fides ejus desistit.

CAP. IV. *De incremendo fidei.*

Duo sunt secundum quæ fides crescere dicitur: cognitio et affectus, id est constantia vel firmitas credendi. Secundum cognitionem fides crescit, quando eruditur ad scientiam. Secundum affectum crescit, quando ad devotionem excitatur et roboratur ad constantiam. Quorumdam fides cognitione magna est; affectu parva. Quorumdam vero affectu magna cognitione parva. Alii fidem et cognitionem et affectu magnam habent. Alii et cognitionem et affectu parvam. Verum tamen affectum magnum in fide magis laudabilem esse quam cognitionem magnam Dominus manifeste ostendit ubi fidem grano sinapis comparavit, quod quantitate quidem parvum est sed non fervore. Hunc mulieri Chananæ parum quidem adhuc scienti sed multum confidenti, dictum est : *Mulier magna est fides tua* (Matth. xv). Illa namque apud Deum fides magna repudatur, quæ etsi minus vigeat scientia, per constantiam tamen foris ostenditur. Cum ergo fides cognitione crescit, adjuvatur, cum vero affectu crescit promeretur. Item secundum incrementum fidei, tria genera credentium inveniuntur. D Quidam enim fideles sunt qui sola pietate credere eligunt, quod tamen utrum sit credendum an non credendum sit ratione non comprehendunt. Alii ratione approbant quod fide credunt. Alii puritate cordis et munda conscientia interius jam gustare incipiunt quod fide credunt. In primis, sola pietas facit electionem; in secundis, ratio adjungit approbationem; in tertiis, puritas intelligentiæ apprehendit certitudinem. Quartum genus hominum est quibus credere est, solum fidei non contradicere, qui consuetudine vivendi magis quam virtute credendi fideles nominantur. Solis enim transecuntibus intenti nunquam mentem ad futura cogitanda sublevant; et quamvis fidei Christianæ sacramenta cum cæteris fidelibus usu percipiunt, quare tamen Christianus sit homo vel quæ spes Christiano sit in expectatione bonorum futurorum

non attendunt. Hi, quamvis nomine fideles dicantur, re tamen et veritate longe sunt a fide. Tamen hujusmodi aliquando divina gratia visitantur; et ad sui considerationem excitantur, ut quare homo natus sit, an alia post hanc vitam sequatur inquirant; an præmia justis et peccatoribus tormenta reposita sint; et an post finem operis sequatur præmium justæ retributionis. Tali consideratione corde oborta, magno mox trepidationis motu de dubio vitæ mortalis conscientia ipsa concutitur; et quanto magis sibi erranti periculum imminere cernit, tanto magis ad cognitionem veritatis pervenire satagit. Considerat in hoc mundo tam diversas esse hominum existimationes, super his in quibus salus hominis constat. Pagani in plures unitatem divinitatis scindunt. Judæi creatorem confitentur, salvatorem non agnoscunt. Et in his omnibus mens fluctuat; et nisi pietate in suo teneretur, fortassis abjecta veritate falsitatem sequeretur. Accedit ad hæc (Spiritu sancto suggerente) ratio, quoniam in multis dubilis si unum aliquid relinquitur ut unum aliud eligatur, dubitas non tollitur, sed mutatur. Accedit ad hanc alia ratio major, melius est confiteri unum principium quam multa; quia ubi multitudo est, aut pluralitas superflua est, aut unitas imperfecta. Adhuc amplius, melius est creatorem confiteri pariter et salvatorem quam creatorem solum, qui creatorem dicit majestatem confitetur; qui Salvatorem intelligit, pietatem veneratur. Et maximum bonum hominis est ut in Deo suo et majestatem inveniat quam oculo cordis contempletur; et humanitatem quam oculo carnis speculetur, ut totus homo in Deo beatificetur. His rationibus animus confortatus, ad ampliorem religionis divinæ devotionem excitatur; devotione autem mundatur et purificatur ut mundo corde jam quodammodo prægustare incipiat, id ad quod fide et devotione cognoscendum festinat. Ita munda conscientia invisibilibus documentis, et secreta et familiari visitatione de Deo suo quotidie eruditur et certificatur; in tantum ut jam quodammodo eum per contemplationem præsentem habere incipiat; et nulla jam ratione ab ejus fide et dilectione (etiam si totus mundus in miracula vertatur) avelli queat. Isti ergo sunt tres gradus promotionis fidei, quibus fides crescens ad perfectum concendit. Primus per pietatem eligere; secundus per rationem approbare; tertius per veritatem apprehendere.

CAP. V. De iis quæ ad fidem pertinent.

Quæritur etiam quæ res ad fidem pertineant, quas credere oportet eum qui fidelis jure nominatur. Nam fides illa qua aliquid creditur hoc modo ut qui credit fide illa, fidelis non dicatur; præsentis propositi non est. Sine enim etiam infideles non vivere manifestum est, ex hoc quod omnis homo in hac vita vivens, sicut habet quædam quæ per experientiam sentiat, ita quædam etiam habet quæ nec visa nec experta, sola fide credat. Fidem tamen quæ in Deum est nequaquam ha-

bere dicitur, nisi qui illa credit quæ credendo et amando homo Deum promeretur. Hæc sunt ergo quæ ad fidem pertinere dicuntur quæ credendo homo fidelis nominatur. Quæ vero ista sint si diligenter inquirimus, in duobus hæc principaliter constare invenimus. Sunt enim quædam duo, et hæc duo in uno sunt; et unum sunt hæc duo. Creator et salvator duo nomina sunt et res una; tamen aliud notat creator, aliud salvator. Creator quia fecit nos, salvator quia redemit nos. Primum non eramus et facti sumus; postea perieramus et redempti sumus, et ab uno utrumque factum est, ut bonum nostrum totum esset ab uno, et totum in uno, et unum. Creatori debemus quod sumus, salvatori quod reparati sumus. Hæc ergo sunt duo quæ fidei proposita sunt credenda, creator et salvator, et quæ pertinent ad creatorem et quæ pertinent ad salvatorem similiter. Creator et quæ pertinent ad creatorem: hic est una pars fidei. Salvator et quæ pertinent ad salvatorem: hic est altera. In prima parte discernit fides inter Creatorem et opera sua; in secunda parte discernit fides inter Salvatorem et sacramenta sua. Ad Creatorem pertinent opera conditionis quæ sex diebus facta sunt. Ad Salvatorem pertinent opera restaurationis quæ complentur sex ætatibus. In prima parte ad fidem pertinet confiteri unum creatorem, et ab eo facta esse omnia quæ habent esse. In secunda parte ad fidem pertinet venerari unum salvatorem, et credere ab eo reparata esse perdita, quibus datum est vel dandum beatum esse. In prima parte recta fides inter creatorem et creaturam ita discernere debet ut unicuique horum quod suum est tribuat; et vicissim alterius proprietatem in alterum non transfundat, id est nec creaturæ attribuat Creatoris majestatem; nec Creatori ascribat creaturæ infirmitatem, nec Deum concludat tempore, nec creaturam extendat æternitate. Ita fides si unicuique quod suum est tribuit, recte offert; si inter utrumque bene discernit recte dividit, et non peccat. Si vero in quolibet horum delinquitur, fides sane necesse est ut detrimentum patiatur. Nam illi qui creaturam pro Deo coluerunt gemino errore decepti, vel creaturam æternam, vel Deum temporalem esse crediderunt; quid isti aliud dicendi sunt fecisse quam excellentiam factoris operi et infirmitatem facturæ tribuisse Creatori? Rursus philosophi gentilium quamvis inter Creatorem et opus ejus recte discernere; nequaquam tamen fideles appellandi sunt, quia fidem de Salvatore non habuerunt. Sequuntur ergo deinde ea quæ in secunda parte posuimus, ubi primum in Salvatore agnoscimus redemptionem; in sacramentis ejus redemptionis præparationem. Prima pars fidei spectat ad debitum naturæ; secunda pars fidei spectat ad debitum gratiæ. Illa credere debemus, quia per naturam conditi sumus. Ista credere debemus, quia per gratiam reparati sumus.

CAP. VI. *An secundum mutationes temporum A mutata sit fides.*

Sequuntur de hinc duo illa quæ in prima distinctione hujus tractationis proposuimus quinto et sexto loco post quatuor ista de quibus hactenus tractatum est prosequenda. Quorum unum est an secundum mutationem temporum ab initio fides credentium mutata sit; sive una eademque fidei forma et in iis qui ab initio fuerunt et qui usque in finem credentes futuri sunt sanctis consistat. Alterum vero quid sit quod ab initio nihil minus unquam fides recta habere potuit, id est quid sit illud cui nihil unquam demi potuit, ut fides recta constaret, etiam si aliquid adjici potuit ut cresceret. Hæc duo ratione cohærent, et ideo indivise pertractari exposcunt. Nec levi consideratione in hujusmodi opus esse putemus, ubi tam multæ sunt existimationes et opiniones hominum et tam diversa fide de recta fide disputatur, nec parvum hoc esse periculum putandum est. Quomodo enim de iis quæ credenda sunt fide bene sentire possumus, si de ipsa fide male sentimus? Propterea considerata sunt diligenter singula quæ dicuntur, ut ea dicamus et sentiamus in quibus dum fidem rectam asserere nitimur sane fidei obviare non convincamur. Sunt homines qui quasi quadam pietate impii in Deum efficiuntur, et dum ultra id quod in veritate est sentiunt in ipsam veritatem offendunt. Hæc autem ignorantia multos parit errores, tam de bonitate quam de veritate. Dicunt alii bonitati divinæ non esse conveniens ut in opera sua crudelis esse dicatur, et ut aliquid ex his quæ fecit perire permittat qui nihil ad hoc fecit ut pereat. Ita dum se honorare putant bonitatem, offendunt veritatem. Qui enim pius fuit ut non existentia crearet, justus est ut errantia et delinquentia judicet.

Alii dicunt ad justitiam hominis pertinere ut in hac vita sine pugna vivat, cum potius justus esse non possit si non pugnet. Neque enim ad justitiam hujus vitæ pertinet non tentari, sed a tentatione non superari, nec ut qui bonus est nunquam cadat; sed, cum ceciderit ut resurgat. Similiter sunt qui dicunt fidelem non esse qui vel aliter credit quædam, quia per infirmitatem comprehendere non valet qualiter in ipsa veritate est, vel non omnia credit, quia per ignorantiam capere non potest quantum est. Et beatificandam putant hi fidem veram id multitudine cognitionis potius quam in magnitudine devotionis, cum pietas divina non attendat quanta cognitione credatur, sed magis quanta devotione id quod creditur, diligatur.

Hoc idcirco commemoramus, quia agnovimus quosdam esse minus discretos, qui humanæ possibilitatis mensuram nesciunt; quia suam possibilitatem non attendunt, et si attendunt, majori stultitia existimant hoc omnes esse debere, quo se præ cæteris vident amplius aliquid accepisse. Affirmant fidelem nulla ratione esse dicendum, qui non magna quædam et multa et sublimia fidei sacramenta agnoverit; et de majestate crea-

toris, et de humilitate Salvatoris quorundam disputationem, profunditatem, rerum gestarum seriem memoria comprehenderit. Ipsam quoque divinitatis naturam rudibus animis, et vix ad ea quæ vident sufficientibus explicandam, et corpoream ab incorporea natura subtili quadam consideratione proponunt discernendam.

Sed illa quoque quæ de sacramentis redemptionis nostræ in nativitate, et passione, et resurrectione et ascensione Salvatoris nostri mundo jam manifestata sunt, omnibus ab initio mundi justis et fidelibus, tam majoribus quam minoribus, eadem cognitione patuisse ventura; qua a nobis nunc cognoscuntur præterita. Alioquin non vere dicendum fidem horum omnium habuisse qui ista non agnoverunt. Istam autem omnia quæ in sacramento nostræ redemptionis completa sunt eos et credidisse et agnovisse non solum hac ratione probare se putat, quod quemadmodum nos modo ad illam redemptionem non pertineremus nisi hæc omnia jam et facta agnosceremus, et agnita crederemus; sic quidem illi per hæc salvati non fuissent, nisi hæc omnia facienda agnovissent et agnita credidissent. Verum etiam quia aliquoties Scripturæ testantur, nullum ab initio sine fide Christi esse salvatum; et beatus Augustinus de hoc ipso loquens sic ait: Eadem fides mediatoris salvos justos faciebat antiquos pusillos cum magnis: non Vetus testamentum quod in servitutem generat; non lex quæ non sic est data ut possit vivificare, sed gratia Dei per Jesum Christum. Quia sicut non credimus Christum in carne venisse, sic illi venturum; sicut nos mortuum, ita illi moriturum; sicut nos resurrexisse, ita illi resurecturum; et nos et illi venturum ad judicium vivorum et mortuorum.

Hæc si vera sunt (sicut ab illis existimantur, et sicut a propositis auctoritatibus affirmari videntur) aut in antiquis temporibus fuit perrara salus; aut nimium numerosa perfectio, quorum quidem quodlibet sapere, discretionis terminos excedere est. Quod si videtur tolerabilius, imo etiam Deo dignius judicatur, ipsum replese potius et ditasse sæcula illa multitudine perfectorum quam salvatorum tanta fuisse paucitate contentum, quatenus et salvi non pauci tunc fierent, et omnes nihilominus repleti Spiritu prophetico necdum revelata mysteria jam tunc penetrarent; si, inquam, hoc recipitur benedicimus quidem Deum in donis suis, sed quid tempori gratiæ reservatum sit non videmus, nisi quod tempus gratiæ illud potius juxta scientiam hanc fuerit appellandum; in quo tot et tantæ Dei populo divitiæ spiritus affluebant, ut illud prorsus incredibile felicitate cerneretur impletum, quod Moyses optabat cum diceret: *Quis dabit ut omnes prophetent?* (Num. II.) Quæso, quid simile attulit Evangelium? Frustra gloriatur Paulus de primitiis spiritus quas putat cum suis coapostolis accepisse, cum nihil tale in diebus suis potuerit experiri. Denique aiebat: *Nunquid omnes prophetæ?* (I Cor. XII) Frustra, inquam, gloriatur

de Evangelio suo, quia non ab homine, neque per A hominem illud acceperit; sed quasi speciali quadam praeogativa per revelationem Jesu Christi, cum et ante ipsum fuerit per spiritum etiam populis revelatum. Sed nec apostolus Petrus illud propheticum ad sua tempora retorqueret: *Effundam de Spiritu meo super filios et filias vestras: et praphetabunt filii vestri, et filiae vestrae* (Joel. II; Act. II); si abundantior jam praecesserat transactis saeculis effusio spiritus. Aut certe propheta, vel potius in propheta Deus, si vere tempora illa apostolica cum hic diceret intuebatur, non plane effundam; sed subtraham magis de Spiritu meo dixisse debuerat. Quid enim? Si filiis Evangelii omnes veteres justos pares facimus in scientia, nunquid non et superiores omnes in B gratia, consequenter fateri necesse est? Utpote quos non lectio sicut nos aut praedicatio, sed ipsa unctio docuerit omnes de omnibus? Esto tamen, toleremus nos nostram injuriam, et apostoli quoque suam, ut et ipsi quoque minimi antiquorum justorum comparent in scientia, proferantur minores in gratia. Sed est sane quod ullo omnino pacto merito non ferimus, ut Dominus videlicet gloriae sentiatur, vel falli unquam potuisse, vel fallere voluisse, et quidem ipse protestatus est: *Inter natos mulierum non surrexisse majorem Joanne Baptista* (Matth. II). Vide autem si non vere falsum fateri cogimur veritatis hoc testimonium; si tantum tribuamus veteribus, quantum nec Joanni vindicare valemus. Non C utique fit injuria Joanni si quis ignorasse creditur, aut dicitur: nimirum quod et ipse non diffidetur. Sed si quod praconi veritatis negamus, contra praconium veritatis alteri damus; non tantum injuria, sed blasphemia est, et plane contradicere non Joanni, sed veritati. Quid ergo? Amicus Sponsi dubitat et quaerit: *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus?* (Ibid.) Et nos millibus hominum certitudinem de omnibus nostro mendacio confirmamus. Nec ipsos de se ita veteres sensisse, paucis advertere possumus. Moyses scribit Deum ad se loquentem dixisse sic: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, et nomen meum Adonai non indicavi eis* (Exod. VI), subaudi sicut tibi. Ostendit ergo D se de Dei notitia plus aliquid praecedentibus patribus accepisse. David quoque supra doctores suos et seniores donum intelligentiae sibi audacter praesumit ita dicens: *Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est* (Psal. CXVIII). Et rursum: *Supra senes intellexi* (ibid.). Sed et propheta Daniel: *Pertransibunt, ait, plurimi, et multiplex erit scientia* (Dan. XII); ampliorem, scilicet notitiam promittens, et ipse posteris. Sed, ut ait etiam sanctus Gregorius, secundum incrementa temporum, crevit et scientia spiritualium Patrum; et quando viciniore adventui Salvatoris extiterunt, tantum mysterium salutis plenius perceperunt. Non est dubium quin his etiam qui praesentes fuerunt multo amplius contulerit rerum ipsarum exhibi-

tio, atque praesentia exhibentis. Denique et audiunt: *Beati oculi qui vident quae vos videtis* (Luc. X). Item: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quae audivi a Patre meo nota feci vobis* (Joan. XV). *Multi, inquit, reges et prophetae voluerunt videre quae vos videtis, et non viderunt; et audire quae auditis et non audierunt* (Luc. X). Quare? ut videlicet clarius largiusque perciperent quod vix tenuiter obscureque praesenserant. Alioqui quid opus erat foris videre carnem, et carnis audire sermones, si jam a Spiritu intus fuerant perfecte instructi de omnibus; praesertim cum Dominus dicat: *Caro non prodest quidquam; Spiritus est qui vivificat* (Joan. VI). Quod si prophetae et qui illustriores videbantur in illo populo non omnes omnia aliquando aequaliter cognoscere valuerunt; sed alii plus, alii minus, prout spiritus dabat, dividens singulis prout volebat; idque absque praedicio suae sanctitatis atque perfectionis, quanto magis simpliciores quique justis sine detrimento salutis, salvationis tempus modum et ordinem nescire potuerunt, quam tamen certa spe et fide uti promissa fuerat firmissime tenuerunt. Quanti hodieque in populo Christiano vitae aeternae saeculique futuri, quod indubitanter credunt et sperant, et ardentem desiderant; formam tamen ac statum ne cogitare quidem vel tenuiter norunt; ita ergo multi ante Salvatoris adventum, Deum omnipotentem tenentes et diligentes, suae salutis gratuitum promissorem credentes in promissione fidelem, sperantes certissimum redditorem, in hac fide et expectatione salvati sunt; licet quando et qualiter et quo ordine salus repromissa fieret, ignorarent. Nam et ipsis apostolis quos justos fuisse nemo est qui ambigat; praesente salvatore et regnum coelorum manifesta jam luce praedicante, mysterium passionis in tantum adhuc ignotum fuisse atque occultum legitur, ut ipso Domino hoc aperte praedicante et praedicente, illi nec intelligere possent quae dicebantur. Duo quoque illi discipuli quibus euntibus et dubitantibus in via Jesus apparuit; ad ipsius interrogationem pulsati, inter caetera dixisse referuntur: *Nos sperabamus quod ipse erat redempturus Israel* (Luc. XXIV). In quo aperte ostendunt quod redemptionem Israel per passionem Christi venturam non crediderant, qui in ipsa passione de redemptione desperabant. Propter quod et illis ibidem dicitur: *O stulti et tardi corde ad credendum. Nonne oportuit Christum pati et resurgere a mortuis, et ita intrare in gloriam suam?* (Ibid.) Postremo quod est mysterium a saeculis absconditum; et ne forte putetur solis malis absconditum, subjecit novissimis temporibus sanctis revelatum. Si omnes hoc ab initio boni cognoverunt, quomodo vel mali hoc ignorare potuerunt, maxime cum ab ipsis bonis qui hoc percepissent, qui vere boni vel mali essent; quibus hoc revelandum vel celandum foret discerni non potuisset. Atque in hunc modum consequens esse manifeste agnoscimus, ut si bonis omnibus haec revelata confitemur, ma-

lis quoque non ignota fuisse non dubitemus. Porro si hoc stare debeat, quis non videat quam ineffabiliter priora illa tempora posterioribus sæculis præferenda sint, cum fides quæ hic foris solo auditu verborum percipitur, illic per contemplationem prophetiæ aspirationis, intus ab omnibus plena et manifesta veritatis luce legeretur? Quid fides nostra comparatione fidei illorum, nisi, ut ita dicam, non fides, sed opinio quædam dicenda est? quos in tantum certiores agnoscimus fuisse de futuro quam nos de præterito; quoniam illi quod in re non viderunt, agnoverunt per spiritum; nos quod non videmus, auditu solo percipimus per verbum. Quod si verum est, quis non videat quod adventus Christi non solum illuminationem fidelibus non attulit, sed certior et meliorem agnitionem abstulit? Quocirca rectam fidem consulentes, commodiora saluti et propinquiora veritati confiteamur: et cognitionem eorum quæ ad fidem pertinent, sicut in uno eodemque tempore secundum capacitatem diversorum differentem agnoscimus, ita quoque per successionem temporum ab initio incrementis quibusdam auctam in ipsis fidelibus non dubitemus. Unam tamen et eandem fuisse fidem præcedentium et subsequentium: in quibus tamen eadem cognitio non fuit, sic indubitanter confitemur, quemadmodum in his quos in nostris temporibus fideles cernimus eandem fidem, et tamen non eandem fidei cognitionem invenimus. Crevit itaque per tempora fides in omnibus, ut major esset, sed mutata non est, ut alia esset. Ante legem, Deus creator credebatur; et ab eo salus et redemptio expectabatur, per quem vero et quomodo eadem salus implenda ac perficienda foret, exceptis paucis quibus hoc scire singulariter in munere datum erat; a cæteris etiam fidelibus non cognoscebatur. Sub lege autem persona redemptoris mittenda prædicebatur, et ventura expectabatur. Quæ autem ipsa persona hæc foret homo, an angelus, an Deus nondum manifestabatur. Soli hoc cognoverunt, qui per spiritum singulariter ad hoc illuminati fuerunt. Sub gratia autem manifeste omnibus jam et prædicatur et creditur, et modus redemptionis et qualitas personæ redemptoris. Semper tamen in Ecclesia Dei ab initio fidem et cognitionem fuisse credimus incarnationis et passionis Christi; quia ab initio nunquam defuerunt, qui hoc cognoverunt. Alii salvabantur, quia horum perfectioni fide simpliciungebantur; et eos bene operando sequebantur.

CAP. VII. *Quid sit quo nihil minus unquam fides vera habere potuit.*

Hæc sunt quibus ab initio nihil minus unquam recta fides habere potuit. Credere videlicet unum esse Deum creatorem omnium, Dominum et rectorem universorum; ipsum quidem non esse mali auctorem, eorum tamen qui in malis suis ejus misericordiam quærent vel expectarent futurum redemptorem. Hæc simplicium fidei in initio suffecisse credimus, quibus, etsi nihil amplius additum est ad cognitionem, multum tamen colla-

atum est ad devotionem. Isti quidem venturum in carne redemptorem, et in eadem carne moriturum, resurrecturum, et ascensurum; sive alia quædam quæ illis temporibus abscondita fuerunt, manifeste non cognoverunt. Et tamen fidem nativitatis et passionis, sive resurrectionis et ascensionis ejus, in hoc eos verissime habuisse dicimus; quia credentibus et scientibus hæc fide et devotione sub spe et expectatione ejusdem redemptionis adhæserunt, quamvis modum ejusdem redemptionis suæ similiter non cognoverunt. Sic ergo intelligendum putamus quod dicit beatus Augustinus, quod eadem fides mediatoris salvos justos faciebat antiquos, pusillos cum magnis; quia eandem fidem mediatoris justis antiqui habuerunt pusilli cum magnis. Alii quidem quæ ventura erant, sicut ventura credentes et cognoscentes; alii vero non quidem cognoscentes, sed credendo et desiderando, cognoscentibus et credentibus adhærentes. Quod vero subjungit, quia sicut nos credimus in carne venisse, sic illi venturum, sicut nos mortuum, sic illi moriturum, etc., vel non ad omnes referendum est, sed ad eos tantum quibus ventura hæc præscire singulariter datum est, ut omnes quidem eandem fidem sed non eandem fidei cognitionem habuisse dicantur; aut si de omnibus hoc dictum intelligitur, omnes qui futuram redemptionem crediderunt, hæc etiam in quibus redemptio constabat credidisse, non inconvenienter affirmantur. In quantum enim ipsam quæ omnia hæc continebat redemptionem venturam crediderunt, hæc crediderunt, quamvis eandem de ipsis omnes in credendo cognitionem non habuerunt. Hoc modo igitur sano intellectu dici potest omnes ab initio justos fidem Salvatoris habuisse, et omnes in fide redemptionis venturæ justificados fuisse, quia eandem redemptionem vel venturam crediderunt, vel credentibus et cognoscentibus crediderunt; et cum fide sacramenta ipsius redemptionis, quæ ab initio instituta sunt, ad sanctificationem susceperunt; et in ipsis eandem redemptionem suam, quasi in umbra et figura portaverunt. Quod bene illi duo viri signaverunt, qui botrum in vecte suspensum, de terra promissionis ad filios Israel in desertum portaverunt. Botrus siquidem in vecte Christus in cruce est, cujus mysterium in sacramento duo populi portant. Qui præcesserunt, portaverunt quidem: sed non viderunt, quia præcedentes adventum ejus; sacramenta passionis ejus, omnes quidem per fidem portaverunt, sed non omnes per cognitionem, quod portaverunt intelligere meruerunt. Sequentes autem et portant et vident: quia fideles qui post adventum ejus in carnes subsequuntur; sacramentum passionis ejus, et per fidem suscipiunt, et per revelatam jam cognitionem agnoscunt. Unde Beda in eadem quæstionem: Unum, inquit, idemque Dominicæ crucis trophæum prius prophetæ et Moyses, quam apostoli novērunt et prædicabant, sed prophetæ hoc aliquoties figuratis velatisque sermonibus; apostoli autem apostolorumque successores patefacta luce Evan-

gelii semper aperte prædicabant ; ita ut nunc omnis populus Christianus scire et confiteri fidem, quam eo tempore pauci admodum, et perfectiores quique noverunt, quamvis omnis Dei populus etiam tunc ejusdem mysteria fidei in legalibus cæremoniis typice portaret.

CAP. VIII. *Recapitulatio supradictorum.*

Duo igitur sunt in quibus constat vera fides. Creator et redemptor. Unum tibi sine altero non sufficit. Utrumque agnosce, utrumque confitere. Si Creatorem credis agnoscisque quod factus es ; si redemptorem confiteris, agnoscis quod reparatus es. Unus est creator et redemptor. In suo te fecit, in tuo te refecit ; et utrumque unus fecit. Si ipse te fecisset, et alter te refecisset ; deberes illi quod factus es, et deberes alteri quod refectus es. Et sic esset divisa intentio tua et dilectio et obedientia tua ; et non esses unius totus. Et de duobus illum plus diligeres, a quo plus haberes. Qui creavit te, dedit tibi esse ; qui redemit te, dedit tibi beatum esse. Propterea ne plus a te diligere-
tur alter quidam redemptor, quam ipse creator, voluit ipse creator esse redemptor, et sustinuit tuam passionem ut emeret tuam dilectionem. Missus est naturalis filius pro adoptandis, quia sine ipso alieni introducendi non fuerant in hæreditatem. Venit sapientia, ut hostis non potestate, sed ratione vinceretur ; et in his omnibus fides tua in uno constat, et ad unum et una, quia cum duo nominantur, unus significatur ; quoniam unus creator est et redemptor. Creator ad naturam, salvator ad gratiam. In his duobus totum est et unum, hoc est in quo ab initio fides credentium una est, quamvis in eadem fide in aliis major, in aliis minor de istis cognitio fuerit, secundum diversitatem temporum, sicut uno et eodem tempore, in aliis major in aliis minor invenitur cognitio de his ipsis secundum capacitatem personarum. Quamvis ergo fides creverit, ut aliquando et in aliquibus major esset ; non tamen mutata est, ut alia esset. Sed omnes fide una crediderunt unum, et omnes una fide justificati sunt, qui justificari meruerunt. *Sine fide enim*, ut ait Apostolus, *impossibile est placere Deo* (Hebr. II). Etsi-
cut dicit beatus Augustinus : Ubi fides non erat, bonum opus non erat.

CAP. IX. *De sacramento fidei et virtute.*

Sacramentum fidei dupliciter potest intelligi. Sacramentum enim fidei vel ipsa fides intelligitur quæ sacramentum est, vel sacramenta fidei intelliguntur quæ cum fide percipienda sunt, et ad sanctificationem fidelium præparata sunt. Nam et quædam sacramenta militaria dicuntur, quibus milites in sua conditione imperatori suo ad fidem conservandam obligantur ; et infideles quoque sacramenta quædam habent, quæ sacramenta dicuntur, quamvis nec sacra sint, nec sacræ rei signa. Sed execrationes potius et abominationes : quibus non sacrantur homines, sed polluantur. Tamen ad horum differentiam sacramenta fidei dicta intelligi possunt quæ a fidelibus tractantur, et cum fide ad sanctificationem suscipiuntur. Pri-

um ergo consideramus qua ratione ipsa fides sacramentum dicatur, vel cuius rei sacramentum esse intelligatur. Apostolus dicit : *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* (I Cor. XIII). Nunc scilicet quando per fidem videmus, videmus per speculum in ænigmate ; tunc autem quando videbimus per contemplationem videbimus facie ad faciem. Quid est per speculum videre ? Imaginem videre. Quid est facie ad faciem videre ? Rem videre. Puta aliquem esse post te, vel supra te, aversus es ab illo, nec vides facie ad faciem, facie tua ad faciem illius. Aversa est enim facies tua ab illo : et si forte ille respicit ad te, non tamen tu similiter ad illum. Quandiu igitur sic eris, non poteris illum videre facie ad faciem. Exhibe speculum et pone ante te, statim videbis in eo imaginem illius, qui est ad dorsum tuum, vel supra verticem tuum, et dices : Video te. Quid vides ? Jam aliquid vides sed imaginem solam. Vides illum sed in imagine sua nondum in facie sua. Nondum cognoscis sicut cognosceris ; nondum vides, sicut videris. Videris in te, vides in imagine. Ille ad te respicit qui te videt ; tu autem aversus es ab illo. Converte te ad illum, et pone faciem ad faciem ; et videbis jam non imaginem, sed ipsam rem. Prius vidisti illum, sed in imagine sua : modo vides illum in facie sua. Tamen cum ipsam rem videre incipis, agnoscis quia aliquid similitudinis fuit illi quod visum est in imagine, ad id quod videtur in re. Quod videtur in imagine sacramentum est : quod videtur in re, res sacramenti est. Quod ergo videmus nunc per speculum in ænigmate, sacramentum est ad illud quod videbimus facie ad faciem in manifesta contemplatione. Sed quod es ænigma, et quod est speculum in quo videtur imago donec ipsa res videri possit ? *Ænigma est Scriptura sacra*. Quare ? quia obscuram habet significationem. Speculum est cor tuum, si tamen mundum fuerit et exterius et clarificatum. Imago in speculo fides in corde tuo. Ipsa enim fides imago est, et sacramentum. Contemplatio autem futura, res et virtus sacramenti. Qui fidem non habent nihil vident ; qui fidem habent jam aliquid videre incipiunt, sed imaginem solam. Si enim fidelis nihil videret, ex fide illuminatio non esset, nec dicerentur illuminati fideles. Si autem jam ipsam rem viderent, et non amplius videndum aliquid exspectarent, non per speculum in ænigmate, sed facie ad faciem viderent. Ergo qui per fidem vident, imaginem vident ; qui per contemplationem vident, rem vident. Qui fidem habent, sacramentum habent ; qui contemplationem habent, rem habent. Fides ergo sacramentum est futuræ contemplationis ; et ipsa contemplatio res et virtus sacramenti ; et accipimus nunc interim sacramentum sanctificandi, ut perfecte sanctificati, rem ipsam capere possimus. Si ergo summum bonum hominis contemplatio creatoris sui merito creditur, non inconvenienter fides per quam absentem videre quodammodo incipit, initium boni, et principium restorationis ejus memoratur. Quæ videlicet restauratio æ-

cundum incrementa fidei crescit, dum homo per agnitionem amplius illuminatur, ut plenius agnoscat, et inflammatur per dilectionem, ut ardentius diligat. Sic ergo justus, quandiu in hoc corpore existens, peregrinatura Domino, vivere habet ex fide, quemadmodum cum eductus de hoc ergastulo fuerit, et introductus, in gaudium Domini sui vivere habebit ex contemplatione. Sed mira Dei dispensatione agitur quod nunc malitia interim hostis antiqui ad persequendos et impugnandos fideles relaxatur, quatenus videlicet hoc

A homini reputetur pro merito; si nunc per fidem ambulans, viam veritatis etiam impugnatus non deserat, qui prius visione præsens Dei roboratus, sola persuasionem prostratus erat. Ut autem in hoc prælio invictus stare possit, et bonum suum illæsum custodire, dantur ei at dictum est in sacramentis arma, quibus se muniat; in operibus bonis tela quibus ostem posternat, ut scilicet fidei charitate et spe adjuncta, interius pariter roboretur et vivat.

PARS UNDECIMA.

DE NATURALI LEGE.

CAP. I. De sacramentis naturalis legis.

Post fidem de sacramentis fidei tractare debemus. Sacramenta ab initio ad restaurationem et curationem hominis instituta sunt; alia sub naturali lege, alia sub scripta lege, alia sub gratia. Et in his semper quæ tempore posteriora fuerunt, effectu gratiæ spiritualis digniora inveniuntur, Omnia enim illa superioris temporis sacramenta, sive sub naturali lege, sive sub scripta; signa quædam fuerunt et figuræ eorum quæ nunc sub gratia exhibita sunt sacramentorum. Et ideo effectum spiritualem quem suo tempore operabantur posita pro istis; illa virtute et sanctificatione operabantur, quam sumpserunt ab istis. Si quis igitur sacramenta priora effectum sanctificationis habuisse negaverit, non nihil recte sentire videretur.

CAP. II. De prima differentia præcedentium et subsequentium sacramentorum.

In hoc tamen dignitatem sequentium indubitanter præferimus, quod illa et visibilia, et signa visibilia fuerunt; ista vero cum sint ipsa quidem visibilia, tantummodo invisibilis gratiæ signa et sacramenta existunt. Ideo sacramenta gratiæ, primum per benedictionem virtutem in se sanctificationis suscipiunt, ac deinde quam continent in se sanctificationem conferunt, ut sint ex sanctificatione sanctificantia, atque hæc ex sua subique cœlitus indita sanctificatione conferant, quod illa per hæc ex sola horum significatione conferre consueverant. Passio namque Salvatoris quæ primo loco sacramenta gratiæ ad effectum salutis sanctificat, mediantibus istis etiam illa prioris temporis sacramenta sanctificabat, ut eadem salus esset, et his qui recta fide signa futurorum in illis venerati sunt, et his qui effectum salutis in istis percipiunt.

CAP. III. Alia differentia.

Illud quoque inter ipsa primi temporis sacramenta quæ sub naturali lege erant, ea quæ vel

B sub lege scripta, vel sub gratia instituta sunt sacramenta interesse perspicimus, quod illa voluntatis magis esse videntur, ista necessitatis. Illa ex voto celebrata, ista ex præcepto. Neque enim existimandum est illa prima naturalis legis sacramenta, sive decimas videlicet, sive sacrificia, sive oblationes; ita homini ex necessitate indicta, ut qui ea non exsecutus fuisset, reatum prævaricationis incurreret, quemadmodum ille qui fideliter ea coleret meritum devotionis suæ inveniret. Nusquam enim legimus quod ante legem scriptam, Deus homini dixerit, qui decimas non dederit, qui sacrificia non obtulerit: sicut postea per legem dixit: *Masculus cujus caro præputii circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo* (Gen. xvii). Et sicut sub gratia terribiliter intonuit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei* (Joan. iii). Unde conjicimus quod sacramenta illa prima magis ad exercendam devotionem proposita fuerant, quam ad obtinendam salutem indicta. Nam qui nihil possidebat, unde decimas offerre debebat? qui nihil habebat, quæ sacrificia et quas oblationes offerre poterat? *Votum vovit Jacob Deo dicens: Si Dominus Deus meus fuerit mecum* (Gen. xviii), etc. Ac deinde subjungit: *De universis quæ dederis mihi decimas et hostias pacificas offeram tibi* (ibid). Quod ergo ex voto se facturum spondit, quod hoc ex necessitate mandati non deberet, patenter ostendit.

D CAP. IV. Quod homo a Deo instructus est ad decimas offerendas.

Probabile tamen est omnino hominem ad hæc exercenda a principio a Deo instructum et eruditum fuisse, ut primi contemptus culpam subsequentis devotionis studio aboleret, et qui in semetipso contumax exstiterat, in suis postmodum obtemperare consuesceret. Unde enim homo rerum suarum decimam potius quam nonam vel

octavam, vel aliam quamque partem offerendam esse scire potuisset, nisi a Deo doctus fuisset? Ex quo conjicimus quod Deus quidem hominem a principio ad hæc exercenda consilio erudivit, sed præcepto non obligavit, donec postea inveniret illa, in quibus homo præcepti capax, obedientiam exhiberet, et prævaricationem cavere addiceret. Primum igitur ante legem parvulos consilio nutrit. Postea sub exercitatos præcepto tentavit. Novissime sub gratia perfectos in libertate spiritus ambulare permittit. Ut igitur breviter supradicta ad memoriam revocemus, quæ sit differentia inter sacramenta Novi Testamenti, et illa quæ vel sub lege naturali, vel sub scripta lese sacramenta fuerunt attendenda consideremus.

CAP. V. *Prima differentia, secunda differentia, tertia differentia.*

Prima igitur differentia quod sacramenta Novi Testamenti primo loco gratiæ spiritualis signa sunt; et ad ipsam gratiam sanctificandis conferendam infusa sibi benedictione principaliter instituta. Illa vero, signa horum tantum; et median- tibus his quorum signa fuerunt, ne sine salute essent, qui tempus redemptionis præcesserunt, gratiam in sustentationem contulerunt. Secunda differentia est quod qui in illis sacramentis imbuebantur antiqui justi; nondum adhuc regni cœlestis januam intrare potuerunt donec salvator per carnem assumptam cœlos ascendit, et omnibus in se credentibus ac se sequentibus viam aperuit. Tertia differentia est quod sacramenta naturalis legis non ex præcepto indicta videntur, sed ex concilio ad votum proposita; sacramenta vero scriptæ legis et gratiæ necessitatem quamdam executionis inducere propterea quod non ex consilio tantum, sed ex præcepto esse instituta noscuntur.

CAP. VI. *Quare prima mutata sunt per secunda.*

Sed oboritur non contemnenda quæstio, quare videlicet si eundem salutis effectum tam per præcedentia quam per subsequencia, gratia contulit; divina jussio ritum antiquorum per institutionem subsequencium abolevit. Nam si eadem virtus in illis sacramentis fuit, quid necesse erat, ut illa cessarent et ista succederent? Sed sciendum est quod divinæ dispensationis ordo et ratio hoc proposcit, ut sicut ab initio, procurrente tempore, magis ac magis adventus salvatoris appropinquavit; sic semper magis ac magis effectus salutis cresceret, et cognitio veritatis. Propter quod et ipsa signa salutis per successionem temporum; alia post alia mutari debuerunt, ut cum effectus gratiæ divinæ in salutem cresceret, simul quoque et ipsa sanctificatio in ipsis signis visibilibus evidentior appareret. Erat quippe idem salvator, eadem gratia, eadem fides, illic venturi, hic exhibiti. Sed quia ipse per quem salus dabatur, longe erat, ejusdem salutis signa obscura esse debuerunt. Postea vero paulatim ejus adventu appropinquante, oportebat ut eodem ordine, et fides in cognitione, et gratia in salute cresceret; et eadem gratia in sacramentis foris, et signis suis, evi-

dentius se manifestaret. Quapropter primum per oblationem; et postea per circumcisionem, ad ultimum per baptismum, expiationis et justificationis sacramentum formari institutum est, quia ejusdem mundationis forma et similitudo, in oblatione quidem occulte invenitur, in circumcisione vero evidentius exprimitur, per baptismum autem manifeste declaratur. Primam namque institutionem accepit homo ut pro remediis salutis exterioris substantiæ partem offerret Deo, partem ad usum proprium retineret, quatenus in hoc facto disceret ea quæ intrinsecus bona erant Deo tribuere, quæ vero mala, sibi imputare. Denarius quippe (quoniam perfectus numerus est) signum est bonitatis et virtutis, quæ Deo tribuitur, et in homine a Deo cognoscitur. Nonarius autem quia minus habet a perfecto habet perfectum et vitium, et corruptionem significat, quæ merito homini deputatur. Propterea igitur homo decimam dare Deo, nonam sibi retinere præcipitur, ut quod bonum est in se a Deo esse, quod vero malum est a se esse confiteatur. Sed hoc signum quasi de lege sumptum, magis docuit hominem quid esset, quam quid fieret. Igitur cum tempus advenisset quo veritas ipsa declarari debuerat, datum est remedium per circumcisionis sacramentum, ubi dum de exteriori substantia hominis pars non quidem naturaliter superflua, sed ejus quod superfluum est figura, præcipitur; jam manifestius illa peccati circumcisio, quam in interiori homine gratia perficit, demonstratur. Quia autem circumcisio exteriores sordes et enormitates quæ foris sunt resecat; ablutio autem interiores maculas emundat: convenienter jam manifestata veritate in adventu Christi cessare debuit circumcisio, ut illud sacramentum succederet quod perfectam hominis emundationem et interiorum animæ candorem, quem in ipso et per ipsum sacramentum adipiscitur, posset declarare. Amplius autem quia circumcisio quidem sordes aufert, sed dolores infert; ablutio vero inquinatos sine dolore emundat, idcirco priori populo in timore servienti, et sub lege laboranti, circumcisio ad emundationem data est; novo autem populo in gratia per charitatem ambulanti, ablutio. Videntur ergo prima illa sacramenta quæ sub naturali lege præcesserunt, quasi quædam umbra veritatis; illa vero quæ postea sub scripta lege secuta sunt, quasi quædam imago vel figura veritatis; ista autem quæ sub gratia novissime consequuntur non jam umbra vel imago, sed corpus veritatis. In quibus salutis effectus, quoniam et perfecte eatur et videnter ostenditur, quasi spiritus in corpore viventi, exteriori motione proditur; sic in eis invisibilis gratiæ vita clarissime demonstratur. Prima ergo sacramenta umbra fuerunt; secunda imago; tertia corpus; post quæ quarto loco sequitur veritas spiritus. Hæc in præsentī, de sacramentis naturalis legis dicta sufficere putamus, quæ tunc quidem sicut superius jam commemoratum est, ita fidei justificanti juncta fuisse credimus, ut in eis esset exercitatio devotionis, non necessitas obtinendæ salutis. Sola

enim fide ex dilectione operante, illi tunc iustificabantur, qui per gratiam ad participationem futuræ redemptionis servabantur. Sed quia de primis illis sacramentis quibus devotio fidelium tunc exercebatur, jam quædam pro tempore diximus etiam de operibus aliqua dicenda putamus.

CAP. VII. *De tribus generibus operum.*

Tria sunt genera operum; quædam ita bona sunt; ut nunquam licite præteriri possint: quædam ita mala, ut nunquam licite possint committi: quædam autem media sunt, quæ pro tempore et loco agi possunt et prætermitti. Sola illa igitur quæ sic se habent ut nunquam licite fieri possint, lex naturalis prohibuit; illa vero quæ nunquam licite possunt prætermitti, sola præcepit, media omnia ad utrumlibet relinquens. De prohibendis unum præceptum in corde hominis scripsit. *Quod tibi non vis fieri, alii non feceris* (Tob. iv). De præcipiendis similiter, unum: *Quæcumque vultis ut vobis faciant homines et vos similiter facite illis* (Matth. vii); ut videlicet homo ex sui consideratione disceret qualem se erga proximum exhibere deberet. Sed postea cum lex subintraret et disciplinam vivendi arctiorem proponeret; ex his quæ media fuerant, quædam excepit; alia per præceptionem, alia per prohibitionem in alteram partem deflexit, ut, quemadmodum primo homini in paradiso Deus de concessione naturali unam pro præcepto disciplinæ prohibitionem exceperat, ita modo filiis ejus non in una veritate stantibus, sed per varios errores dissipatis; non unum de concessione naturali præceptum disciplinæ quasi probandis, sed quasi corrigendis et reparandis multa formaret, ut quanto magis se in mediis temperare discerent, tanto levius inconcessa cavere valerent. Illic multa concessa, pauca sunt prohibita; hic multa prohibita, pauca concessa. Illic dictum est homini, ut de ligno scientiæ boni et mali non comederet, non quia

A lignum malum erat, sed quia obedientia probanda erat. Hic dictum est ut carnem cum sanguine non comederent, ut discerent horrere crudelitatem; carnem porcinam non ederent, ut detestarentur immunditiam; in bove et asino non ararent, ut prædicationi noxiam agnoscerent pigritiam et stultitiam; et cætera similia, quæ omnia media erant. Illa vero quæ sub lege naturali in duobus præceptis clausa fuerant, per scriptam legem postea septem illis, quæ in secunda tabula proposita sunt præceptis explicata sunt et distincta, ex quibus primum erat: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi, et sis longævus super terram* (Exod. xx). Secundum: *Non occides*; tertium: *Non mæchaberis*; quartum: *Non furtum facies*; quintum: *Non falsum testimonium dices*; sextum: *Non concupisces uxorem proximi tui*; septimum: *Non concupisces rem proximi tui*. In quibus et hoc non negliger prættereundum est, quod ex his septem unum solummodo secundum præceptionem datum est; sex reliqua secundum prohibitionem. Primum namque peccatum hominis fuit inobedientia; et idcirco vita ista quæ homini ad poenitentiam conceditur, tota obedientia deputatur. Quia igitur homo in malis agendis ex propria concupiscentia in diversa distrahitur; in bonis agendis sola obedientiæ regula gubernatur. Ideo in malis cavendis quæ habet ex semetipso, et per semetipsum facere potest, erat sigilatim instruendus; ad bona vero agenda ad obedientiam solummodo revocandus, ut ubi per sententiam alius salubrius disceret quod in se agere debuisset. Cum enim jubetur homo patri et matri honorem deferre, non hoc ad carnales parentes solum referendum est, sed potius hoc ei præcipitur, ut qui Deum aliquando in præceptis suis contempsit, nunc propter Deum homini superiori obedientiam atque honorem exhibere non dedignetur.

PARS DUODECIMA.

DE LEGE SCRIPTA.

CAP. I. *De unione populi fidelis.*

Primus status ab Adam usque ad Abraham magis proprie determinatur. Quamvis enim per Moysen lex scripta data sit; ante Moysen tamen observantia legalis in circumcisione exordium sumpsit. Primum illud sæculum sub lege naturali, quasi in confusione quadam transierat; et qui in eo fideles exstiterant, quasi pauca quædam grana in humano genere dispersa, et ab invicem discreta, sola intus fide unita fuerant. Ut ergo ad interiorum unitatem commendandam exterior conderebatur, et esset in manifesto forma fidei; ad quam ex dispersione sua, qui vocandi fuerant invitarentur;

D propositus est unus ad quem, in uno perficiendo qui assumendi postea fuerant, omnes colligerentur. Vocatus est Abraham unus ex multis; unitas principium unionis, ut ad sinum illius colligerentur quicumque post illum fide illi et devotione jungerentur. Vocatus est ergo ut exiret de terra sua, et recederet ab illis quibus unitus fuerat, nec conjungeretur illis ad quos ibat. Et data est illi forma quam transmitteret ad omnes ex ipso nascituros; et omnes in ipsa una forma unum futuros, ut cum fidelium numerus augeretur, unitas tamen fidei non multiplicaretur, ut primum in illius forma unum essent, qui ex ipso

nascerentur, postea et unum fierent qui in eadem fide ipsi sociarentur. Ex tunc ergo unitas populi Dei incoepit, et unitas conversationis fidelis, quæ primum signata est per sacramentum circumcisionis postea signanda per sacramentum baptismatis. Primum signaculum in carne sub quo uniendi erant, qui in carne unumerant Propterea circumcisio data non erat nisi semini Abrahamæ, ut in carne signarentur qui in carne unirentur. Postquam autem ad hanc unitatem accesserunt qui secundum carnis generationem ex ipso non fuerunt, positum est signaculum unionis extra substantiam carnis, quia spiritu et fide unum facti sunt, qui unum carne non fuerunt.

CAP. II. De circumcisione.

Mandavit itaque Deus Abrahamæ ut circumcideret pellem præputii sui; ipsi in signum, posteris in exemplum, tantum ad priorem statum superaddens, quatenus per hoc signaculum populus Dei ab infidelibus discernetur, quousque ille veniret qui non solum de filiis Abrahamæ, sed de universis gentibus fideles colligeret; ac per hoc, sicut dictum est, non jam per signaculum carnis in genere, sed per signaculum baptismatis secerentur in sanctificatione. Sane quicumque interim non de semine Abrahamæ fideles exstiterunt; huic præceptioni subjecti non fuerunt. Neque circumcisionis (quæ soli semini Abrahamæ indicta fuerat) suscipiendæ debito tenebantur, sed fide operante per dilectionem, sicut et prius sub lege naturali priusquam circumcisio instituta fuisset; qui justi fuerant sine circumcissione salvabantur. Modus autem circumcisionis talis erat. Præceptum fuit, ut puer masculus octavo die a nativitate sua circumcideretur in carne præputii sui (*Gen. xvii*). Et sunt qui addendum putant cultello de petra facto, quod tamen nulla alia auctoritate probant, nisi quod Sephora, uxor Moysi, territa ab angelo, auctam petram sumpsisse legitur, et ea præputium filii sui circumcidisse (*Exod. iv*). Et Josue, in terram promissionis ingressurus, secundo in populo Israel circumcisionis sacramentum cultris petrinis innovasse meratur (*Josue v*.) Sed illud in altero quidem ob festinationem magis et trepidationem; in altero vero ob typum et significationem veri Jesu, quam per consuetudinem factum, non inconvenienter existimatur. Ut ostenderetur igitur sacramentum circumcisionis, non quemadmodum priora sacramenta ad voluntatem propositum, sed ex necessitate exsequendum, præceptum comminatione firmatur cum dicitur: *Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo* (*Gen. xvii*). Causa quoque subinfertur, cum dicitur: *Quia pactum meum irritum fecit* (*ibid*) Si ergo per pactum Dei irritum factum prævaricationem primorum parentum intelligimus, cum incircumciscus ob prævaricationem pacti periturus dicitur, manifeste datur intelligi sacramentum circumcisionis ad hoc institutum ut per ipsum homo a debito primæ prævaricationis liberetur. Idem enim salutiferæ curationis auxilium

circumcisio contra originale peccatum in lege cooperabatur quod nunc baptismus, excepto quod regni cœlestis januam primi patres intrare non poterant, propter quod necessaria fuit mors Christi quæ aditum vitæ patefaceret. Tres sane sunt circumcisiones: Una in carne tantum exterius, quæ sacramentum est. Duæ aliæ sunt quæ sunt res, et virtus sacramenti. Altera quæ fit in præsentī quando anima per depositionem corruptionis corpus circumcidetur; altera quæ in futuro fiet, quando per depositionem corruptionis corpus circumcidetur. Prima igitur est in carne, secunda in mente, tertia in corpore. Octonarius vero in sacra Scriptura aliquando tempus resurrectionis significat quod post præsentem (quæ septem diebus currit) vitam sequitur, aliquando tempus gratiæ, in quo quasi post Sabbatum legis, æterna bona servientibus Deo promittuntur. Merito igitur prima illa circumcisio quæ sacramentum erat illarum duarum; jussa est fieri octavo die ut ostenderetur quod in tempore gratiæ corda circumcidenda erant, per emundationem iniquitatis, et in tempore resurrectionis corpora, per depositionem corruptionis. Propterea autem solis masculis data est circumcisio carnis; quia sacra Scriptura per masculinum sexum animam, per muliebrem vero carnem significare solet, ut videlicet ostenderetur, quod illa exterior circumcisio animabus sanctificationem contulit, sed carni non abstulit corruptionem. Cultellus de petra factus, Christum significat. De quo dicit Apostolus: *Petra autem erat Christus* (*I Cor. x*), de uno scriptum est: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi* (*Joan. i*.) In carne præputii jussa est fieri, quia ad remedium data est contra originale peccatum; quod a parentibus contraximus, per illud membrum propagati. Porro feminae in populo circumcisionis sola fide salvabantur, sacrificiis et oblationibus, aliisque legis cæremoniis purificatæ; ipsam quoque circumcisionem fide suscipientes, et in eis qui carnem illam susceperunt, venerando participantes. Masculi qui morte præventi ad octavam diem pervenire non potuerunt, et ob hoc sine circumcisionis sacramento ab hac vita recesserunt, sola fide parentum cum oblationibus et sacrificiis intervenientibus non improbabiler salvati existimantur, pro eo quod præceptum circumcisionis non nisi masculis ad octavam diem venientibus indictum esse videtur, ac per hoc prævaricationis reos non fuisse, qui contemptores præcepti non fuerant, quod datum non fuerat nisi pervenientibus ad diem octavam. Præcipue ne miserabilior hic sexus appareat; et ei etiam præjudicetur in illo a quo alter sexus absolutus omnino fuisse comprobatur. Sed merito quaeritur, an ii qui diem octavam negligentia sive contemptu parentum, sine sacramento circumcisionis transierunt; postmodum eodem sacramento percepto salutis effectum consecuti sunt, cum præceptum divinum hoc sacramentum non nisi die octavo celebrandum indixerit. Et potest fortassis non irrationabiliter credi, quod si-

cut de gentibus ad ritum legis venientes, hoc sacramentum qualibet ætate ad salutem perceperunt ita etiam si qui sub lege tempore suo hoc non percepissent, ad salutem tamen et remedium eis operantum sit, si illud postmodum suscipiendo priorem negligentiam correxerunt. Sic igitur circumcisionis sacramentum semini Abrahæ sanctificando, et signando pariter datum est; sanctificando, ut justificaretur; signando, ut a cæteris gentibus discernetur, quatenus singularis maneret, et discreta generatio de qua Christus nasceretur. Unde consequenter colligitur probabile esse illi semini Abrahæ circumcisionem ex præcepto indictam, de qua Christus nasciturus erat, ut videlicet post Abraham Isaac, post Isaac Jacob, ac deinde duodecim tribus quæ de ipso Jacob exortæ sunt. Nam et Job secundum quosdam de Esau stirpe fuisse creditur, qui tamen circumciscus fuisse non legitur.

CAP. III. De præparatione legis.

Sacramentum circumcisionis ante legislationem datum est: et per ipsum quædam præparatio ad suscipiendam legem facta est. Quemadmodum enim nunc in Novo Testamento, primum homo unda baptismatis ablatus, signum et nomen professionis suæ accipit, ac deinde numero fidelium associatus, et præceptis divinis instructus ad complendam professionem suam accedit; sic antiquus ille populus primum quidem per circumcisionem signatus est, postea per legem informatus.

CAP. IV. De sacramentis legis scriptæ.

Lex scripta tria continet: Præcepta, sacramenta, promissa. In præceptis est meritum, in promissis est præmium, in sacramentis est adiutorium. Per præcepta eundum fuerat ad promissa. Sed quia homo per se infirmus erat, venerunt sacramenta media, inter præcepta et promissa quæ illum adjuvarent, et ad præcepta perficienda et ad obtinenda. Sub promissa lege naturali pauca erant sacramenta, sub lege scripta utraque multiplicata sunt, et præcepta scilicet et sacramenta. Nam cum primum medicus Deus ad hominem ægrotum curandum accessisset, totum occupaverat morbus, quem totum reliquerat salus. Et apposuit in corpore generis humani in primis pauca antidota, et paucis membris, id est paucis personis, ut paulatim morbus deficeret et salus cresceret. Postea sub lege scripta, remedia plura contulit, et plures reparavit. Duo præcepta fuerunt sub lege naturali et tria sacramenta. Duo præcepta: *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris* (Tob. iv). *Et quæcunque vultis ut vobis faciant homines, eadem et vos facite illis* (Matth. vii). Tria sacramenta: decimæ, oblationes, et sacrificia. Decimæ in portionibus, oblationes in rebus, sacrificia in animalibus. Sub lege scripta multa fuerunt præcepta, et multa sacramenta. Præcepta enim legis scriptæ, alia fuerunt mobilia, alia immobilia. Mobilia sunt quæ ex dispensatione ad tempus sunt ordinata. Immobilia sunt quæ a natura veniunt, et vel ita

A mala sunt, ut nullo tempore sine culpa fieri possint, vel ita bona, ut nullo tempore possint sine culpa dimitti.

CAP. V. De immobilibus præceptis

Immobilia ergo sola lex naturalis habuit duobus præceptis comprehensa. In uno bona præcipiendo, in altero mala prohibendo. Hæc vero duo præcepta naturalis legis per legem scriptam latius explicata sunt et distincta, per septem illa præcepta quæ secunda tabula continebat. In quibus ostenditur qualem se exhibere debeat homo erga proximum, quemadmodum in tribus præcedentibus demonstratur, qualem se exhibere debeat homo erga Deum. Unde et prima tabula dicta est, quia excellentiora continet mandata, quæ pertinent ad dilectionem Dei. Secunda autem quia inferioria et proxima post hæc præcepta continet quæ pertinent ad dilectionem proximi. Vel prima tabula dicitur, quia in ea continentur præcepta quæ insinuant fidem; secunda quia in ea continentur præcepta quæ instruunt ad bonam operationem. In prima tabula tria sunt præcepta, quia quæ fide èreditur Trinitas, est Deus. In secunda tabula septem sunt præcepta; quia in præsentī vita (quæ septem tantum dierum circulo volvitur) officia humanitatis proximo exhibentur. Tria vero et septem denarium complent; quia perfectum facit fides recta, et operatio bona. Primum præceptum primæ tabulæ ad Deum Patrem pertinet, sicut præceptum primum secundæ tabulæ ad hominem patrem, ut utrinque paternitas principii auctoritate honoretur. In prima tabula præceptio est et prohibitio, similiter in secunda, ut utrumque studeas et facere quod debes, et cavere quod non debes. In altero namque si offendis, delictum est. In altero vero si offendis, peccatum est. Facere enim non facienda peccatum est, facienda autem non facere, delictum.

CAP. VI. De tribus præceptis primæ tabulæ.

Audi Israel: Deus tuus Deus unus est, ipsum adorabis, et illi soli servies (Deut. vi). Non hoc totum de præcepto est quod dicitur, quia ante præceptum per admonitionem ad obedientiam auditoris animus præparatur. Audi, Israel, hic nota obedientiam Deus tuus, hic nota gratiam; Deus unus est, hic nota doctrinam, quasi diceretur: obedientiam exhibe, gratiam intellige, veritatem agnosce. Quod audis, hoc est obedientia quam exigeris; quod Deus tuus, est gratia qua perverneris; quod Deus unus, veritas qua illuminaris et perficeris. Deum tuum audi qui tibi misericordiam jam exhibuit, et necdum tamen a te servitium accepit, ut scias ab ipso esse utrumque; scilicet quod a te exigit opus virtutis, et quod tibi promittit præmium retributionis. Audi Israel, hoc est, ausculta et acquiesce. Omnis enim virtus ab obedientia incipit, quemadmodum omne vitium ab inobedientia procedit. Frustra namque vel inobedienti gratia, vel contumaci doctrina, vel non intelligenti præceptum daretur. Idcirco primum dicit: *Audi Israel, ut sis obediens;*

Deus tuus, ut devotus existas; Deus unus est, ut A veritatem agnosces. Deinde sequitur præceptum: Ipsum adorabis, hoc pertinet ad fidem; et ei soli servies, hoc pertinet ad operationem. Fides enim operans ex dilectione perfectum facit, quia nec opus sine fide, nec fides cui tempus suppetit accepta est sine opere. Propterea adora recte credendo, servi bene operando. Quæri autem potest an id quod dixit; ei soli ad utrumque referendum sit, ut dicatur: Ipsum solum adorabis, et ei soli servies. Sed hæc quomodo stare poterit, quia sæpe in Veteri Testamento, sanctos viros non solum angelos adorasse, sed etiam homines legimus; nec tamen propterea alicubi reprehensos invenimus? Et in Novo etiam Apostolus fideles ad serviendum superioribus et prælatis summopere exhortatur. B Sciendum ergo est quod alio modo homines, alio modo Deus adorari præcipitur. Usu namque veteri superiores quique ab inferioribus odorari dicebantur, quando eis sive incurvatione genuum, sive capitis inclinatione ab his reverentia exhibebatur. Deum autem adorare, est ei totam mentem per humilitatem ac devotionem substernere, et ipsum principium ac finem omnis boni credere. Quod ei soli nos debere nemo est sanæ mentis qui ambigat. Unde ipse quoque per prophetam de se testatur dicens: *Honorem meum [gloriam meam] alteri non dabo, et gloriam [laudem] meam sculptilibus (Isai. XLII)*. De servitute vero ad ipsum competenter intellegi potest, quia nimirum omnis ille rectissime soli Deo servire dicitur, qui C et secundum Deum homini superiori humiliter se subicit; et ubi causa Dei impugnatur, fideliter contradicit. Qui cavet sollicitè ne in sua servitute vel per timorem hominis contra Deum quid faciat, vel terrenæ retributionis lucrum in intentione, cœlesti præmio anteponat. Sed in Græco manifestior sententia expressa est. Græca namque locutio divinam servitutem ab humana proprio vocabulo distinguit, quod latinitas non habet. Ibi enim Dei servitus latria et humana dulia vocatur. Et ob hoc idolatræ vocati sunt, qui eam servitutem quam Deo debuerunt idolis exhibebant. Sed Latina lingua utramque sub eodem nomine servitutem comprehendit, et propterea obscurior significatio facta est cum dicitur. Ei soli D servies, quod in Græco ambiguum non est. Sed cum præceptum ad Patrem pertineat, quare dictum est: ei soli servies, quasi etiam Filio et Spiritui sancto serviendum non sit? Sed quod dictum est soli non excludit communionem Filii et Spiritus sancti, sed quidquid Deus non est. Pater autem et Filius et Spiritus sanctus unus Deus est, ipse solus adorandus est, eique soli et non alteri serviendum est, ea videlicet servitute quæ ei soli debita est. Nam et in Evangelio, cum dicitur: *Nemo novit Patrem nisi Filius (Matth. XI)*, non utique Spiritus sanctus a Patris cognitione excluditur, cum ipse etiam profunda Dei, teste Apostolo, scrutetur (*I Cor. II*). Sed est ejusmodi loquendi genus, ut dicatur (*nemo, nisi ille videlicet qui non est, hoc quod ille. His pro bre-*

vitæ transcursis ad consequens mandatum discutendum transeamus quod tale est: *non assumes nomen Dei tui in vanum (Exod. XX; Deut. V)*. Hoc ad simplicem litteræ sensum taliter intelligi debet, ut nomen Dei homo in vanum non assumat, id est vel ad mendacium affirmandum vel ad idolum venerandum; scilicet ut neque idola nomine divino honoret, neque falsitati nomen divinum associet. Mystice autem nomen Dei assumere in vanum, est Filium Dei visibilem per humanitatem factum, creaturam existimare. In vanum quippe nomen Dei assunit, qui Filium Dei æternum ex tempore cœpisse credit. Nomen siquidem Patris Filius dicitur, quia in Filio; et per Filium Pater invisibilis manifestatur; non solum quando mundus per ipsum factus est; verum etiam quando per ipsum homo est redemptus. Sane qui Filium Dei hominem factum confitentur, nequaquam in vanum nomen Dei assumunt, quia quem credunt hominem per id quod assumpsit ex tempore; verum Deum agnoscunt, per id quod fuit ex æternitate. Potest adhuc aliter intelligi quod dictum est: Non assumes nomen Dei tui in vanum. In vanum namque nomen Dei assumunt, qui Filium Dei ad se missum, et pro sua salute incarnatum contemnunt. Quid est ergo dicere: Ne assumes nomen Dei tui in vanum, nisi sicut veneraris et adoraseum, propter hoc quod ab eo factus es; sic adora et venerare, propter hoc quod ab eo est redemptus quia non minus tibi contulit cum redemit, quam cum creavit. Ad eundem spectat sensum, quod ipse Filius in Evangelio discipulis, et per discipulos omnibus in se credentibus dicit: *Creditis in Deum et in me credite (Joan. XIV)*. Modesta quidem ut decuit pium nos admonens insinuatione, ut intelligamus eum non solum adorandum a nobis in sua divinitate qua condidit, sed in humanitate etiam qua redemit. Tertium præceptum est observa Sabbatum (*Exod. XX*). Quatuor Sabbata commemorare videtur Scriptura. Primum illud in quo Deus perfectis operibus suis requievisse dicitur. Secundum illud quod filiis Israel carnaliter custodiendum mandatur. Tertium illud quod populo Dei servandum præcipitur. Quartum illud quod in promissione Sabbatum pro Sabbato suis Deus dilectoribus pollicetur. Duo igitur sunt Sabbata exterius unum Dei, et unum hominis; et duo interius unum Dei, et unum hominis. Sabbatum Dei quo exterius ab opere cessare dicitur, sacramentum est illius interioris Sabbati ejus, in quo ipsius æterna immortalis quæ æternitas inconcussa beatitudine perfruens, nullo unquam labore fatigatur. Sabbatum hominis quod ei visibiter exterius servandum præcipitur, sacramentum est interioris Sabbati, ubi mens sancta per bonam conscientiam a servitute peccati quiescens; in gaudio Spiritus sancti jucundatur. Hoc Sabbatum quisquis in præsentī vita servaverit, ut nullis consentiat malis, perveniet in futura vita, ad illud æternum Dei Sabbatum, ubi nulla sentiet mala. Sicut dic-

tum est : *Et erit Sabbatum pro Sabbato, mensis sis pro mense* (Isa. LXVI). Illud itaque præceptum specialiter ad Spiritus sancti personam referri videtur, cum dicitur : *Observa Sabbatum, ut videlicet in præsentem eum suscipiamus, et custodiamus intra nos in gaudium bonæ conscientiæ, quatenus eum in futuro suscipere et possidere mereamur, in gaudium vitæ.* Hæc igitur sunt præcepta tria primæ tabulæ. In quibus præcipue dilectio Dei commendatur, et tota Trinitas unus Deus æqualiter adoranda et colenda præcipitur.

CAP. VII. *De septem aliis præceptis quæ sunt secundæ tabulæ.*

Septem alia, secunda tabula continebat, quæ hominem ad dilectionem proximi instituunt ; et propterea septennario distinguuntur, quia in præsentem vitam tantum quæ septem diebus volvitur : nostra charitas pietatis operibus exercetur erga proximum ; postea, consummatis operibus et finitis laboribus, per contemplationem pariter cum proximo beatificanda in Deum. Amor igitur proximi et temporalis est quantum pertinet ad exhibitionem operis, et æternus quantum pertinet ad effectum dilectionis. Primum præceptum secundæ tabulæ ad patrem pertinet hominem, sicut primum primæ tabulæ ad Patrem Deum. Utrobique paternitas præponitur, utrobique principii dignitate honoratur, quia secundum quemdam modum, sic habemus principium nascendi per generationem a patre homine, sicut principium existendi per conditionem accepimus a Deo Patre ; et paternitas hominis sacramentum est et imago divinæ paternitatis, ut discat cor humanum in eo principio quod videt, quid debeat illi principio a quo est, et quod non videt. Sic ergo est dictum. *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sis tibi, et sis longævus super terram* (Exod. xx). Sicut superius dictum est in primo præcepto primæ tabulæ, ita et hoc non totum ad præceptionem pertinet quod propositum ; sed ibi quod præter præceptum erat præmissum est, hic subiectum est : *Audi, Israël : Deus tuus unus est* (Deut. vi). Hoc totum ante præceptum præmittitur, ipsum præceptum postea subinfertur cum dicitur : *Ipsam adorabis, et ipsi soli servies* (ibid.). Hic præceptum præcedit : *Honora patrem tuum et matrem tuam* (Exod. xx.), deinde subjungit : *ut bene sis tibi, et sis longævus super terram.* Quid est ergo, quod ibi ante præceptum causa præcepti præmittitur ; hic post præceptum subinfertur, nisi quia Deus diligendus est propter seipsum, et homo propter Deum ? Nam et amor parentum, si ad solam carnem respexit, spirituale præmium non acquirit. Ex Deo igitur in nobis prius est, propter quod postea diligendus est a nobis, quia ejus gratia, nostra dilectio prævenitur, et nostra dilectio per ejus gratiam excitata subsequitur. In patribus autem carnis nostræ si ad id solum beneficium nostra dilectio tenditur, quo carnaliter ab his nostrum meritum prævenitur, quia ultra carnis affectum, et supra carnis intuitum non proficit, ad perfectionem præmii spiritualis non pertingit. Ergo

propter vitam æternitatis, diligendus est auctor vitæ temporalis, ut scilicet non hoc diligatur, qui hanc ab illo, imo per illum, vitam accipimus, sed quia per hanc ad illam vitam intraturi sumus. Bene ergo cum dictum esset : *Honora patrem et matrem*, subiecta est causa, ut bene tibi sit, et sis longævus super terram, scilicet viventium, quia hoc diligere debemus in auctore vitæ hujus quod ab illo per hanc vitam ad futuram vitam initiati sumus. Et pulchre honoranti principium suum, longævitas promittitur, quia Deo per dilectionem adhærentes æternitatem promerentur. Sane quantum spectat ad sensum litteræ, duobus modis parentes nostros honorare debemus, et obediendo eis videlicet in omnibus (exceptis his in quibus dilectio Dei Patris offenditur) et eos quantum facultas nostra suppetit, adjuvando. Sed et de patribus spiritalibus, id est prælatis nostris id ipsum intelligere nihil impedit, quibus obedientiam debemus quantum nostra habet possibilitas, et auxilium imo servitium, quantum suppetit facultas. Secundum præceptum secundæ tabulæ, *Non occides* (ibid.) Homicidium sit multis modis, manu, lingua, consensu. Manu fit cum quis alium actualiter vita privat, vel in locum mortis ubi vita privetur præcipitat, ut in carcerem, vel alium quemlibet talem locum. Lingua fit duobus modis, id est, præcipiendo vel suggerendo. Judæi quippe Christum occiderunt, dum ut occideretur, iudici suggererunt. Consensu similiter duobus modis fit homicidium, vel dum mortem alterius desideramus et cupimus, vel si dum eum a morte liberare possumus, vitam ejus negligimus, id est, adjutorium non impendimus.

Tertium præceptum secundæ tabulæ est : *Non mœchaberis* (ibid.), id est non fornicaberis. Fornicatio est omnis illicitus concubitus ; et est duplex fornicatio. Animæ, unde Propheta : *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te* (Psal. LXXII.) Corporis, de qua hic agitur. Hoc enim præceptum et quædam alia, sub veteri lege tantum inchoata sunt, id est non plene, sed ex parte data, propter infirmitatem auditorum, quæ postea, adveniente gratia, consummata sunt. Lex enim dicit : *Non mœchaberis* ; corporalem tantum mœchiam prohibens. Christus dicit : *Quicumque viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo* (Matth. v) ; omnem illicitam concupiscentiam tam animæ quam corporis contradicens.

Quartum præceptum est : *Non furtum facies* (Exod. xx.) Furtum accipitur in hoc loco pro qualibet illicita usurpatione rei alienæ, sive occulta sive manifesta. Qui enim furtum prohibuit, rapinam non concessit, cum sit majus peccatum (ut testantur sancti) aperte et violenter rapere : quam occulte subtrahere, quia majus odium et iram excitat. Sub furto etiam comprehenditur usura.

Quintum præceptum secundæ tabulæ. *Non falsum testimonium dices* (ibid.). Ut ergo melius liqueat, quid sit falsum testimonium, altius in-

cipiendum est, id est a mendacio. Aliud enim est A simplex mendacium in falso testimonio, aliud in perjurio, aliud in voto, dum aliquis vovet quod non soluit. De quibus omnibus dicendum est. Primum autem de simplici mendacio, qua propter ponenda est descriptio mendacii, quidam mendacium sic diffiniendum putant. Mendacium est falsa significatio cum voluntate fallendi, vel quæ præsentialiter adest, vel postea advenit. Nam si quis alteri promittens se aliquid daturum, habens voluntatem dandi cum promitteret, postea vero mutata voluntate dare nollet, mendacium esset, non quia in promissione cor duplex fuit, sed quia qui promisit postea cor duplicavit. Sic ergo intelligi potest quod dictum est. Mendacium est significatio falsa, id est oratio vel locutio per quam ille B qui loquitur auditori falsum significare intendit, et putat. Nam, etsi ita sit ut dicit, mentitur tamen ille qui loquitur cum opinione et intentione fallendi. Jocosa mendacia, et ironiæ, et parabolæ mendacia non sunt; alioquin sancti reprehensibiles invenirentur, quia in parabolis et ironis multa locuti sunt. Sed ipse Christus in parabolis loquebatur ad ipsas turbas, quas utique in sermone suo non assumpsisset, si ullum in eis mendacium constaret. Hoc tantum interest quod jocosa mendacia et si falsitatis reatum non incidunt levitatis tamen culpam non evadunt. Est adhuc aliud genus mendacii, cum aliquis quasi humilitatis causa mentiri videtur, utpote cum se peccatorem dicit, et tamen non ita sentit ut dicit C de quo verissime dictum est, quia cum causa humilitatis quis mentitur, si antequam mentiretur peccator non erat; mentiendo efficitur quod non erat, quia qui peccatorem se dicit, et non ita credit, veritas in eo non est. Est aliud genus mendacii cum pro salute vel ita alterius conservanda aliquis mentitur, quod et ipsum nullo modo approbandum est. Male enim mentiendo vitam servat in alterius corpore, qui per mendacium veritatem exstinguit in suo corde. Potest tamen in hujusmodi aliquando veritas sine culpa celari, quando causa salutis nostræ sive utilitatis alienæ ratio exposcit. Longe enim aliud est, quod verum est tacere, atque aliud quod falsum est asserere. Ipsa enim veritas dicit: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* (Joan. xvi); quod D utique non dixisset, si veritatem facere semper culpa esset. Falsum testimonium est cum quis alterius mendacio de veritate testimonium prehibet, qui non solum mentiendo reus efficitur, sed quia etiam ipsum mendacium contra veritatem patrocinari conatur; quod quidem se sciens fecerit damnabilis ompino malitia est; si autem ignorans, reprehensibilis negligentia. Non omne juramentum malum est, et tamen omne juramentum teste veritate a malo est. Qui enim verum jurat pro necessitate proximi, aut pro utilitate, cum scilicet is cui juratur aut credere non potest propter ignorantiam, aut credere recusat propter malitiam; hujusmodi juramentum malum quidem non est illi qui jurat, quia ex neces-

sitate contestatur veritati; et tamen a malo est illius cui jurat, hoc est, vel ex infirmitate si credere aliter non potest, vel si credere contemnit, ex perversitate. Qui autem sine causa jurat, etiam si verum jurat, non sine culpa est; aut quia pro levitate arguitur, aut pro contumacia condemnatur. Qui malum se facturum jurat peccat. In quo tamen melius esset juramentum frangere, quam adimplere, ita quidem ut et malum caveat quod juravit, et nihilominus culpam agnoscat, in eo quod male juravit. Perjurium est mendacium sacrosancta attestatione inducta confirmantum. Qui enim falsum jurat pejerat vel perjurat; in quo primum malum est culpa mendacii, cum id quod falsum est dicitur. Secundum autem quod ad tuendam falsitatem testimonium veritatis irreverenter usurpatur. Qui viderit alium falsum jurare volentem, particeps peccati efficitur si consentit: et si non quantum potest salva veritate ne malum perficiatur contradicendo et admonendo obsistit. Hic autem considerandum est quod peccatum fratris cum probare non possumus, publicare non debemus, ne forte videamur nolle proximum nostrum corrigere, sed magis infamare. Propterea admonitio peccantibus adhibenda est ubi negantibus testimonium convincens adduci non potest. Votum est voluntaria sponsio animi. Quisquis Deo votum vovet, reddere debet quod vovet, juxta illud Prophetæ: *Vovete et reddite Domino* (Psal. lxxv). Dicit autem Scriptura: *Vota stultorum frangenda sunt* (Eccle. v). Unde vota stultorum intelligimus omnia quæ vel mala sunt, vel si bona sunt ordinata tamen non sunt, et majus malum est quod est ex eis, quam bonum quod est in eis. Verbi gratia; Si mulier nolente viro aut vir nolente muliere voveret continentiam aut subjectus sine consilio et licentia prælati sui inordinatam proponeret abetinentiam, hujusmodi vota quia manifeste stulta essent; tenenda omnino non essent. Qui bonum quodcumque vovet si postea illud aut implere non potuerit, aut pro majori bono perficiendo implere noluerit; poterit secundum licentiam eorum quibus dispensatio in eum credita est, votum ejus aut laxari aut mutari, ita ut in ejus arbitrio non constet vel hoc dimittere quod faciendum vovit, vel aliud pro eo facere, etiam si majus est quod non vovit.

Sextum præceptum quod et nonum est: *Non concupices uxorem proximi tui* (Exod. xx). Septimum præceptum quod et decimum est: *Non concupisces rem proximi tui* (ibid). Hic opponendum videtur contra hoc quod superius dictum est in eo præcepto quod superius datum est de fornicatione cavenda. Non mœchaberis, mœchiam tantum corporalem esse prohibitam; postea vero per id quod Christus in Evangelio dicit: Quicumque viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est in corde suo; omnem tam corporalem quam spiritualem mœchiam esse interdictam. Quomodo enim Evangelium supplevit quod lex scripta prius, minus habuit, cum id ipsum quod Evangelium adjecisse creditur, in

lege scriptum prius inveniatur? Qui enim dixit: *A* lo crudelitatis odio se relaxat. Deinde sequitur tertium præceptum: *Non mœchaberis*; et quartum: *Non furtum facies* (*ibid.*). Non mœchaberis, hoc pertinet ad vitam propriam. Non furtum facies, hoc pertinet ad vitam alienam. Supra enim jussus est homo et suam et alterius vitam conservare, hic jubetur et suam et alterius vitam non lædere. Justum enim est ut in via vitæ corruptionem caveat, qui in patria vitam incorruptam exspectat, et qui jam vitam proximi per a-pertam violentiam non opprimit, etiam per fraudem occultam in his quæ ad usum vivendi data sunt ei non noceat; et non solum ipse per se non noceat; sed neque nocentibus neque nocere volentibus, sua auctoritate vel attestazione fiduciam aut firmamentum præstare præsumat. Hoc enim in sequenti mandato prohibetur cum dicitur: *Non falsum testimonium dices* (*ibid.*). Et quia ab operere læsionis diu se cohibere non potest, qui mentem suam ab intentione et voluntate lædendi non cohibet, sequitur et dicit *Non concupisces uxorem proximi tui; nec concupisces rem proximi tui* (*ibid.*). Hæc sunt decem præcepta, pæ primæ perfectionis viam, et semitam pandunt directionis. Prima enim perfectio per bonam operationem hominem in seipso dirigit. Secunda per charitatem proximi in latum expandit. Tertia per charitatem Dei in altum extollit, quia denarius primæ perfectionis lineam porrigit. Centenarius secundæ expandit latitudinem. Millenarius in altum summam tollit perfectionem. Hæc autem in præsentī, de expositione decem præceptorum legis dicta sufficiant.

CAP. VIII. De ordine præceptorum Dei.

Ordinem autem præceptorum Dei sine consideratione transire non oportet. Nam si ordo vivendi est, est utique et ordo præcipiendi. Primum ergo attende quod dicitur tibi, ut adores *Deum tuum, et servias illi* (*Deut. vi*). Hoc est primum præceptum. In adoratione agnosce fidem, in servitute intellige bonam operationem. Post hoc sequitur secundum præceptum ut *nomen Dei tui in vanum non assumes* (*Exod. xx*), quatenus verbum veritatis in ore tuo sit propter veritatem, ut post fidem cordis, sequatur confessio oris. Primum devotio ad bonam conscientiam; postea exemplum operis, ad bonam famam. Novissime verbum prædicationis ad doctrinam. Deinde sequitur tertium præceptum et dicitur tibi, ut Sabbathum observes; hoc est, mentis quietem custodias, ut non perturberis ex adversis foris occurrentibus pro veritate, sed discas esse pacificus, etiam inter eos qui pacem oderunt. Prædices veritatem, et non omittas charitatem. Hæc sunt tria præcepta primæ tabulæ de iis quæ pertinent ad Deum.

Postea sequitur secunda tabula, de iis quæ spectant ad proximum. Primum præceptum est secundæ tabulæ in quo tibi præcipitur, ut honores principium tuum, ut vitam longævam habere possis (*Exod. xx*); quoniam qui non honorat eum a quo est, dignus est ut retinere non possit id quod est. Secundum præceptum est: *Non occides* (*ibid.*). Convenienter sane cui in præcedenti mandato vitæ longævitæ promittitur, hic ne alienam vitam exstinguat prohibetur, ut hoc ex charitate Dei sit, quod principium suum honorans, ad vitam quæ finem nescit inhiat; hoc vero ex charitate proximi quod ad vitæ alienæ finem nul-

lo crudelitatis odio se relaxat. Deinde sequitur tertium præceptum: *Non mœchaberis*; et quartum: *Non furtum facies* (*ibid.*). Non mœchaberis, hoc pertinet ad vitam propriam. Non furtum facies, hoc pertinet ad vitam alienam. Supra enim jussus est homo et suam et alterius vitam conservare, hic jubetur et suam et alterius vitam non lædere. Justum enim est ut in via vitæ corruptionem caveat, qui in patria vitam incorruptam exspectat, et qui jam vitam proximi per a-pertam violentiam non opprimit, etiam per fraudem occultam in his quæ ad usum vivendi data sunt ei non noceat; et non solum ipse per se non noceat; sed neque nocentibus neque nocere volentibus, sua auctoritate vel attestazione fiduciam aut firmamentum præstare præsumat. Hoc enim in sequenti mandato prohibetur cum dicitur: *Non falsum testimonium dices* (*ibid.*). Et quia ab operere læsionis diu se cohibere non potest, qui mentem suam ab intentione et voluntate lædendi non cohibet, sequitur et dicit *Non concupisces uxorem proximi tui; nec concupisces rem proximi tui* (*ibid.*). Hæc sunt decem præcepta, pæ primæ perfectionis viam, et semitam pandunt directionis. Prima enim perfectio per bonam operationem hominem in seipso dirigit. Secunda per charitatem proximi in latum expandit. Tertia per charitatem Dei in altum extollit, quia denarius primæ perfectionis lineam porrigit. Centenarius secundæ expandit latitudinem. Millenarius in altum summam tollit perfectionem. Hæc autem in præsentī, de expositione decem præceptorum legis dicta sufficiant.

CAP. IX. De mobilibus et superadditis præceptis

Sequitur aliud genus præceptorum quæ mobilia vocantur, quoniam naturalibus mandatis secundum dispensationem ad tempus superaddita sunt, sive pro exercitatione, sive significatione. Pro exercitatione quidem ut plurima essent in quibus erudiendorum obedientia probaretur, et devotio excoleretur. Pro significatione autem ut in eis futuræ veritatis signa præpararentur, et per ipsa quæ corporaliter agenda præcipiebantur, quæ spiritualiter agenda vel credenda erant demonstrarentur. Hæc autem omnia de mediis sumpta sunt; hæc est de iis quæ in sua natura, nec ita bona erant ut inevitabiliter debuissent fieri; nec ita mala ut omnino debuissent ex necessitate vitari. Omnia enim hæc quæ in huiusmodi mandatis proposita sunt quantum ad suam naturam talia fuerunt, quæ pro arbitrio agentis sine culpa possent fieri, et rursum sine culpa intermitteri. Accedens autem mandatum hoc, quæ per se media erant et ad utrumlibet se habebant, sive præcipiendo, sive prohibendo in alteram partem deflexit; ita ut jam ea quæ prohibita sunt sine culpa non possint fieri, neque rursum ea quæ præcepta sunt, possint omnino sine culpa dimitti. Quod tamen non natura rei facit: sed vis et obedientia mandati. Prohibuit lex ne caro cum sanguine comederetur; non quia hoc quantum ad naturam rei malum erat, sed quia malum erat,

quod in isto significari debuerat. Quasi enim caro cum sanguine editur, quando quis in opere furoris et crudelitatis delectatur. Mandavit etiam eadem lex a carne porcina abstinendum; opera scilicet immunditiæ vitanda significans. Ad hunc modum aliorum quoque animalium tam volucrum quam piscium et eorum quæ in terra versantur quædam ab esu humano excepit. Et multa alia quæ prima conditio noxia non fecerat secunda institutio per dispensationem quasi noxia vitare mandavit. Erant autem quædam alia de his mediis, quæ lex scripta magis per concessionem proposuit, quam per præceptionem vel prohibitionem quæ fortassis per se mala fuissent, si concessa non fuissent. Verbi gratia: Dicit lex ut si quis turpitudinem aliquam in sua uxore invenisset, et ob id illam odio haberet, scriberet ei libellum repudii, et sic eam dimitteret (*Deut. xxiv*); quia videlicet melius erat ut odio habita secundum voluntatem dimitteretur, quam contra voluntatem retenta occideretur. Dictum est etiam in lege: Juramentum tuum Deo offeras et Jurabis per Deum (*Deut. vi, x*); non quia videlicet jurare per Deum bonum est, sed idcirco imperfectis juramentum conceditur, ut facilius perjurium vitaretur. Simul ut etiam nomen Dei venerari discerent, cum illud frequentius in assertionem et testimonium dictorum suorum acciperent, et non cogerentur nomina falsorum deorum ad confirmanda juramenta sua assumere, quibus non solum permissum sed præceptum fuerat; ita duntaxat si causa confirmandæ veritatis expostularet, nomen Domini ad testimonium invocare. Simile erat et hoc quod permissi sunt pro illata injuria, talionem reddere, ne forte vehementiori furore exardescerent majora illatis conarentur mala referre. multasunt alia genera præceptorum quæ in lege scripta continentur, decentia quidem ad exteriorem conversationem, et simul apta ad spiritualem significationem. In his ergo omnibus, illam quam Apostolus posuit discretionem in elementis exordii sermonis Dei significatam notamus. Sunt enim tria hæc: elementa, exordia, sermo. In elementis sonus est, sed sensus non est unde nec exordium dicuntur, quia sensus in eis non incipit. Dictiones exordia sensuum sunt, unde et dictiones vocantur quasi jam aliquid dicentes, et primæ partes orationis, quia principium intelligentiæ ab eis oritur. In elementis ergo sonus est, et non sensus; in exordio sensus est, sed completus non est; in sermone sensus est, et perfectus. Vide tria hæc in Scriptura Dei similia. Dixit Scriptura: Carnem cum sanguine non comedetis (*Levit. vii; Deut. xii*); hoc est elementum. Subjunxit postea: *Non occides* (*Exod. xx*), hoc est exordium. Postea complevit etiam iram prohibens, hoc est sermo (*Matth. v*). Item dixit carnem porcina non edendam (*Deut. xiv*), in hoc fuit elementum. Addidit post hoc: *Non mæchaberis* (*Exod. xx*), in hoc fuit exordium. Novissime apposuit: *Si quis viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mæchatus est in corde suo* (*Matth. v*), etc. In

hoc fuit sermonis completio. Præcepta igitur ad tempus, superaddita, elementa fuerunt. Præcepta decalogi, exordia. Præcepta Novi Testamenti, sermo. Prima ex institutione disciplinæ; secunda ex veritate naturæ; tertia ex perfectione gratiæ. Præcepta immobilia naturaliter priora sunt. Præcepta mobilia sicut dictum est, significatione præcedunt; quia in eis primum bonitas formatur, quæ postea in illis inchoatur; et novissime per gratiam consummatur. De præceptis superadditis et mobilibus quædam etiam nunc in tempore gratiæ pro exercitatione retenta sunt, sicut est observantia jejuniorum; et alia quædam quæ cum superioribus temporibus fuerunt instituta, pro inde tamen ad præsentium instructionem sunt reservata; et ea potissimum quæ ad spiritualis studii exercitationem spectant, tempore gratiæ reservantur: iis quæ ad carnales observantias pertinebant abolitis.

CAP. X. *Quod tria sunt genera sacramentorum in lege.*

Tria genera sacramentorum inveniuntur fuisse sub lege scripta, quædam specialiter ad remedium, quædam vero ad obsequium, quædam ad cultum divinum. Prima pertinent ad peccatorum remissionem; secunda ad exercendam devotionem; tertia ad colendam pietatem.

Prima instituta fuerunt quasi ad necessitatem, ut in eis homo sanctificaretur, qualis circumcisio fuit, et hostiæ pro peccato et pro delicto et cætera; quædam quæ specialiter ad emundationem et remissionem instituta fuerunt.

Secunda autem quasi ad exercitationem fuerunt proposita, ut in eis devotio fidelium exerceretur, et meritum augeretur: quales fuerunt hostiæ pacificorum, quæ offerebantur a fidelibus ad reconciliandam sibi gratiam divinam.

Tertia instituta fuerunt quasi ad præparationem quamdam, ut quasi instrumenta quædam essent ad cætera sacramenta tractanda et sanctificanda, quale fuit atrium et tabernaculum, et omnia utensilia quæ continebantur in eis; nec non et sacra indumenta ministrantium, et cætera omnia quæ ad exornandum elementum divinum fuerunt instituta. Item sacramenta alia fuerunt quæ sanctificabantur ad emundationem; alia quæ tractabantur ad devotionem; tertia quæ exercebantur ad venerationem. Prima necessitatis; secunda virtutis; tertia laudationis. Prima suscipiebantur ad sanctificationem; secunda tractabantur ad devotionem; tertia exercebantur ad laudationem. Iterum sacramenta alia erant in rebus quibusdam sanctificatis, alia in sacrificiis et oblationibus, alia in ministeriis divinis. Sic res eadem multis modis ad evidentiam distingui potest. Sacrificium dicebatur, quando de animalibus fiebat immolatio. Oblatio vero aliarum quarumlibet rerum vocabatur. Sacrificiorum tria sunt genera: alia enim sunt holocausta, alia simplicia sacrificia, alia pacifica. Holocaustum vocabatur quod vel ex debito, vel sponte oblatum totum incendebatur. Sacrificium vocabatur quod pro debito institutionis oblatum partim cremaba-

tur partim reservabatur. Pacifica dicebantur quæ a sponte offerebantur, sive pro gratiarum actione, sive pro præcedentis voti adimplerione, sive pro voluntaria et spontanea devotione. Holocaustum aliquando fiebat de armentis, aliquando de pecoribus, aliquando de volatilibus. Oblatio aliquando de simila fiebat, quæ dicebatur sacrificium crudum : aliquando de clibano, aliquando de sartagine, aliquando de craticula, quod sacrificium coctum vocabatur. Sacrificia alia pro peccato erant : alia pro delecto ; pro peccato quidem, ut peccatum expiaretur ; pro delicto, ut expiaretur delictum. Peccatum est quando fit quod fieri non debet ; delictum est quando non fit quod fieri debet. Et in his quidem omnibus sacramenta cons-

tabant. Sciendum vero quod hæc omnia non talia sacramenta intelligere debemus, qualia superius sacramenta quæ proprie sacramenta dicuntur, esse debere definivimus ; sed in his et huiusmodi quædam ob hoc solummodo sacramenta vocata ; quia sacrarum rerum signa fuerunt. Sic ergo aliud est sacramentum sanctificationem significans ; tantum, et sanctificatione sanctificans ; aliud non sanctificans, sed significans, tantum. Et de sacramentis quidem scriptæ legis hactenus dixisse sufficiat ; de promissionibus vero quas in tertia parte primæ distinctionis posuimus ; tractare propositi præsentis non fuit. Sunt igitur tria quæ lex scripta continebat : præcepta, sacramenta, promissa.

Explicit liber primus.

INCIPIT PROLOGUS SECUNDI LIBRI.

Magnæ sunt in Scripturis sacris spiritualium sensuum profunditates : sed quia non omnibus eadem intelligendi gratia data est, habet sacrum eloquium quædam in se quibus fidem simplicium pascit ; quæ quidem altioribus juncta unam veritatis regulam perficiunt. Propterea in sacri eloquii tractatione, non eadem intendendi forma ubique servanda est, quia altiora fidei sacramenta excellentiori sermone et digno sanctis reverenter tractanda sunt ; minora autem sacramentorum divinorum instrumenta, pro capacitate simplicium humiliori locutionis genere explananda, ut constet quod scriptum est : *In fimbriis aureis circumamicta varietatibus* (Psal. XLIV). Sicut enim sancta electorum Ecclesia morum bonorum ac virtutum varietate pulchre adornatur, ita sacra Scriptura unde ipsa Ecclesia sancta vivendi formam sumit, in suo sermone pulchra varietate contextitur ; in qua tamen varietas ipsa apta est, ut schisma non generet ; et diversitas concors, ut adversitatem non pariat. Neque enim in ea, magna modica despiciunt, neque rursus modica magnis associari indignata sunt, sed ornant se invicem in una veritate, quæ propter veritatem placent omnia. Nemo igitur miretur si post magna et inter magna fidei sacramenta, eorum quæ in suo ordine inferiora videntur mentio fit, quia se non obhorrent simul, quæ in veritate unum sunt. Nam ipse Deus humiliari dignatus est, ad humana descendens, ut hominem postmodum ad divina sublevaret.

LIBRI SECUNDI PARTES SUNT XVIII.

Prima pars tractat de incarnatione Verbi.

Secunda de unitate Ecclesiæ quæ corpus est Christi.

Tertia de ecclesiasticis ordinibus.

Quarta de indumentis sacris.

Quintæ de dedicatione Ecclesiæ.

Sexta de baptismo.

Septima de confirmatione.

Octava de corporis et sanguinis Christi sacramento.

Nona de minoribus sacramentis et sacris.

Decima de simonia.

Undecima de conjugio.

Duodecima de votis.

Tertia decima de vitiis et virtutibus.

Quarta decima de confessione et pœnitentia et remissione peccatorum.

Quinta decima de unctione infirmorum.

Decima sexta de fine hominis.

Decimæ septima de fine sæculi.

Decima octava de statu futuri sæculi.

TABULA LIBRI SECUNDI.

CAPITULA PRIMÆ PARTIS.

CAP. I. De Incarnatione Verbi, et tempore gratiæ.
CAP. II. Quare Filius missus est potius quam Pater vel Spiritus sanctus.

CAP. III. Quomodo solus Filius carnem suscepit.
CAP. IV. De discretione trium personarum in Delitate una.

CAP. V. Quod Verbum carnem assumpsit cum pœna sine culpa; cum mortalitate sine iniquitate.

CAP. VI. Quod Verbum cum carne rationalem animam assumpsit, qualis fuit anima illa in sapientia et virtute, et justitia, et bonitate, et merito.

CAP. VII. De carne quam Verbum assumpsit; qualis fuit secundum possibilitatem, et sensum, et affectum.

CAP. VIII. Quomodo intelligendum est quod B scriptum est: *Conceptus est de Spiritu sancto*.

CAP. IX. De unione Verbi et animæ et carnis.

CAP. X. De separatione animæ et carnis in Christo.

CAP. XI. Quod Christus separata anima a carne, et persona fuit: et Deus, et homo.

CAP. XII. Quod per hominem Verbo unitum Deo uniuntur omnes qui membra sunt illius.

CAP. XIII. Quod nunc Christus secundum humanitatem in cœlo est secundum divinitatem ubique.

CAPITULA SECUNDÆ PARTIS.

CAP. I. De gratia quæ per Christum datur; et spiritu a capite in membra diffuso.

CAP. II. De Ecclesia, et quid sit Ecclesia.

CAP. III. De duobus parietibus Ecclesiæ laicis et clericis.

CAP. IV. Duas esse vitas; et secundum duas vitas, quos populos; et in duobus populis, duas potestates; et in utraque diversos gradus, et ordines dignitatum, et unam alia superiorem.

CAP. V. Quod omnis administratio ecclesiastica constat in tribus; hoc est in ordinibus, in sacramentis, et in præceptis.

CAP. VI. De potestate terrena.

CAP. VII. Quomodo Ecclesia, terrena possideat.

CAP. VIII. Quot modis in sæculari potestate determinanda est justitia.

CAP. IX. De ornamentis regis.

CAPITULA TERTIÆ PARTIS.

CAP. I. De spirituali potestate.

CAP. II. De clericis.

CAP. III. De tonsura ecclesiastica.

CAP. IV. Quomodo ordines sacri in monachis sunt.

CAP. V. De septem gradibus sacris.

CAP. VI. De ostiariis.

A CAP. VII. De lectoribus.

CAP. VIII. De exorcistis.

CAP. IX. De acolythis.

CAP. X. De subdiaconis.

CAP. XI. De diaconis.

CAP. XII. De presbyteris.

CAP. XIII. De episcopis.

CAP. XIV. De archiepiscopis.

CAP. XV. De summo pontifice.

CAP. XVI. De cæteris officiis quæ sunt in clero.

CAP. XVII. De archidiaconis.

CAP. XVIII. De primicerio.

CAP. XIX. De thesaurario.

CAP. XX. Quando et quomodo ordinationes sunt faciendæ.

CAP. XXI. Qua ætate ordinandi sunt qui ordinantur.

CAP. XXII. Quod sine certo titulo ordinandi non sunt sacerdotes.

CAP. XXIII. Quales sint eligendi ad sacros ordines vel non.

CAP. XXIV. Qua ratione mutatio possit ordinatorum fieri.

CAPITULA QUARTÆ PARTIS.

CAP. I. Quot et quæ sint indumenta sacra.

CAP. II. De tunica byssina.

CAP. III. De zona.

CAP. IV. De feminalibus lineis.

CAP. V. De interiori tunica et hyacinthina.

CAP. VI. De superhumerali.

CAP. VII. De rationali quod Græce λεγόμεν dicitur.

CAP. VIII. De mitra quæ cydaris dicitur, vel tiara.

CAP. IX. De indumentis movi sacerdotii.

CAP. X. De stola vel orario.

CAP. XI. De planeta vel casula.

CAP. XII. De mappula vel manipula.

CAP. XIII. De dalmatica.

CAP. XIV. De sandaliis et caligis byssinis sive lineis.

CAP. XV. De baculo episcopi et annulo.

CAP. XVI. De pallio archiepiscopi.

CAP. XVII. De vasis sacris.

CAPITULA QUINTÆ PARTIS.

CAP. I. De dedicatione Ecclesiæ.

CAP. II. De his quæ visibiliter aguntur in ea.

CAP. III. Quod sit mysterium supradictorum.

CAPITULA SEXTÆ PARTIS.

CAP. I. De sacramento baptismi.

CAP. II. Quid sit baptismus.

CAP. III. Quare institutum sit sacramentum baptismi.

CAP. IV. Quando institutum sit sacramentum baptismi.

CAP. V. Quando homines obligari coeperunt A præcepto percipiendi baptismi.

CAP. VI. Quid distet inter baptismum Joannis et Christi; et de forma baptismatis Joannis et baptismatis Christi.

VII. Utrum post datum præceptum baptizandi aliquis salvari possit nisi actualiter præcepto sacramento baptismi.

CAP. VIII. De sacramentis neophitorum.

CAP. IX. De catechizatione.

CAP. X. De exorcismo.

CAP. XI. De iis quæ post exorchizationem sequuntur in baptismo.

CAP. XII. De patrinis.

CAP. XIII. De rebaptizatione.

CAP. XIV. Quare in sola aqua baptismus celebratur. B

CAP. XV. De forma baptismi.

CAPITULA SEPTIMÆ PARTIS.

CAP. I. De confirmatione. Et primo de Chrismate.

CAP. II. Quod impositio manus per solos pontifices celebratur.

CAP. III. De eo quod Sylvester papa instituit, ut presbyter baptizatum chrismate in vertice liniat.

CAP. IV. Utrum sit majus sacramentum impositio manus, an baptismus.

CAP. V. Quod non debeat iterari manus impositio; sicut nec baptismus; et quod a jejuniis sit celebranda.

CAP. VI. Quanto tempore debeant esse sub disciplina chrismatis, qui manus impositionem acceperunt.

CAPITULA PARTIS OCTAVÆ.

CAP. I. De sacramento corporis et sanguinis Christi.

CAP. II. Quando institutum est sacramentum corporis et sanguinis Christi.

CAP. III. Utrum mortale, an immortale corpus suum in cœna tradiderit.

CAP. IV. An corpus Christi fuit quod Judas per intinctum buccellam accepit.

CAP. V. Quod agnus paschalis figura corporis Christi fuit.

CAP. VI. Quod sacramentum altaris et figura D est quantum ad panis et vini speciem; et res est quantum ad corporis Christi veritatem.

CAP. VII. Tria esse in sacramento altaris; panis et vini et speciem: corporis Christi veritatem; gratiam spiritualem.

CAP. VIII. Quare in specie panis et vini Christus sacramentum corporis et sanguinis sui instituit.

CAP. IX. Qualis intelligenda est mutatio panis et vini in corpus Christi.

CAP. X. Quid significant tres portiones illæ quæ de corpore Christi in sacramento altaris fiunt.

CAP. XI. Quod corpus Christi quando dividi videtur secundum speciem dividitur; secundum se autem integrum manet. Et sic in singulis partibus totum, sicut in diversis locis unum et idem ipsum est.

CAP. XII. Quod ea quæ in corpore Christi indigna videntur, secundum solum speciem fiant.

CAP. XIII. Quid fiat de corpore Christi et corporali præsentia ejus post sumptionem sacramenti.

CAP. XIV. Quod celebratio consecrationis corporis Christi missa vocatur; et quando missa; aut a quo primum instituta est; et unde missa dicitur.

CAPITULA PARTIS NONÆ.

CAP. I. De sacramentis quæ ad exercitationem instituta sunt; quod omnia sanctificantur per Verbum Dei.

CAP. II. De aqua aspersionis quæ cum sale benedicatur.

CAP. III. De susceptione cineris.

CAP. IV. De ramis palmarum et de frondibus benedicendis. B

CAP. V. De cereo qui in Sabbado sancto benedicatur, et de agnis qui benedicuntur in Pascha.

CAP. VI. De signis quorum sonitu fideles in unum convocantur.

CAP. VII. De cortinis.

CAP. VIII. De aliis sacramentis quæ in factis constant.

CAP. IX. De his sacramentis quæ in verbis constant.

CAP. X. De sacris et non sacramentis.

CAPITULA PARTIS DECIMÆ.

CAP. I. De simenia, unde dicitur, et quid est simonia.

CAP. II. De auctoribus simoniæ.

CAP. III. De his qui spiritualia emunt et vendunt. C

CAP. IV. De his qui corporalia in Ecclesia comparando cum eis; et in eis spiritualia emunt.

CAP. V. De eo quod sola corporalia venduntur.

CAPITULA UNDECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De sacramento conjugii.

CAP. II. De origine conjugii.

CAP. III. De duplici institutione conjugii; et de causa institutionis duplicis.

CAP. IV. Quid sit conjugium.

CAP. V. Quando conjugium esse incipiat.

CAP. VI. De his qui occulte nubunt; vel postquam nupserint contra conjugium aliqua verenda faciunt.

CAP. VII. Quod tria sunt bona quæ conjugium comitantur, scilicet fides, spes proles; sacramentum.

CAP. VIII. Utrum hæc bona inseparabilia sint a conjugio; an non.

CAP. IX. De his qui in conjugio incontinenter vivunt; et plus explendæ libidini, quam generandæ proli inserviunt.

CAP. X. Qua ratione antiqui plures habuerint uxores.

CAP. XI. An conjugium dicendum est quod aliquando dissolvi potest.

CAP. XII. De iis quiis putant etiam inter illegitimas personas quascunque consensum ad invicem habitum conjugium facere.

CAP. XIII. De conjugio infidelium.

CAP. XIV. De consanguinitate et gradibus consanguinitatis.

CAP. XV. Quare usque ad sextum gradum consanguinitas custoditur.

CAP. XVI. Quomodo sint computandi consanguinitatis gradus per sacrorum canonum auctores.

CAP. XVII. De affinitate.

CAP. XVIII. De spiritali germanitate.

CAP. XIX. Quid distet inter cognationem sive consanguinitatem : et affinitatem : et spirituales germanitatem.

CAP. XX. Utrum dolus qui suppositio dicitur, conjugium dissolvat.

CAP. XXI. Utrum conditio servilis si nesciatur, postmodum conjugium dissolvat.

CAPITULA DUODECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De votis : an sint diversa.

CAP. II. De quinque modis quibus mens agenda tractat.

CAP. III. Quid sit vovere.

CAP. IV. Quæ vota tenenda non sint.

CAP. V. Quod votum nullam commutationem admittat.

CAP. VI. Quæ vota commutationem patiantur.

CAPITULA TERTIÆ DECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De vitiis et operibus malis.

CAP. II. De virtutibus et operibus bonis.

CAP. III. De timore et amore.

CAP. IV. Quid sit timor.

CAP. V. De quatuor timoribus,

CAP. VI. De charitate.

CAP. VII. Quare non sint tria præcepta charitatis.

CAP. VIII. Quod pure et gratis amat : qui Deum propter se amat.

CAP. IX. De mensura diligendi Deum.

CAP. X. De mensura diligendi proximum.

CAP. XI. Utrum charitas semel habita, amittatur.

CAP. XII. Utrum omnis dilectio Dei charitas sit nominanda.

CAPITULA QUARTÆ DECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De confessione.

CAP. II. De pœnitentia.

CAP. III. De iis qui in hac vita pœnitentiam non complent.

CAP. IV. Utrum iterari possit pœnitentia.

CAP. V. De iis qui in extremis pœnitent.

CAP. VI. Quod sola voluntas bona sufficit si facultas operandi non datur.

CAP. VII. Quod homo opus judicat : Deus voluntatem pensat.

CAP. VIII. De remissione peccatorum : et utrum sacerdotes qui homines sunt peccata dimittere possunt.

CAP. IX. De eo utrum peccata redeant postquam semel dimissa fuerint.

CAPITULA QUINTÆ DECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De unctione infirmorum.

CAP. II. Quando et a quo instituta est unctio infirmorum.

CAP. III. An iterari possit hoc sacramentum.

CAPITULA SEXTÆ DECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De morientibus in Domino quomodo beati erunt.

CAP. II. De exitu animarum.

CAP. III. De pœnis animarum.

CAP. IV. De locis pœnarum.

CAP. V. De qualitate tormentorum gehennarum.

CAP. V. Quod corporeus ignis gehennæ non tantum corpora cruciabit, sed etiam spiritus.

CAP. V. Quod ignis gehennæ ab aliquid lucebit et ad aliquid non lucebit.

CAP. V. Quod ignis gehennæ ab initio creatus est sic ut nutrimento non egeat.

CAP. V. Quales sunt purgatorii pœnæ in hac vita et quales post hanc vitam.

CAP. VI. De cura pro mortuis agenda.

CAP. VII. Quibus prosit post mortem vel quomodo quod pro illis fiat.

CAP. VIII. De exsequiis.

CAP. IX. De sacrificio pro defunctis.

CAP. X. Quibus prosit.

CAP. XI. Utrum sciunt quæ in hoc sæculo geruntur.

CAPITULA SEPTIMÆ DECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De tempore adventus Christi in novissimo.

CAP. II. De ultima tribulatione.

CAP. III. Quare modo diabolus ligatur.

CAP. IV. Quare in novissimo solvetur.

CAP. V. Quando tempore erit ultima tribulatio.

CAP. VI. De adventu Æliæ et Henoch.

CAP. VII. De qualitate personæ judicis.

CAP. VIII. De celeritate judicii.

CAP. IX. De eodem.

CAP. X. De eodem.

CAP. XI. De ordine resurgendi.

CAP. XII. Quomodo intelligendum est quod scriptum est : *Vivos et mortuos judicabit.*

CAP. XIII. De resurrectione corporum qualiter aut qualia resurgent.

CAP. XIV. De abortivis et monstris utrum resurgent an qualia.

CAP. XV. De modo resurrectionis.

CAP. XVI. Exemplum supradictorum.

CAP. XVII. Quod sanctorum corpora sine vitio resurgent et incorruptibilia.

CAP. XVIII. Quod infantes non in ea statura resurgent qua mortui sunt.

CAP. XIX. Quod omnes in ea statura resurgent quam imperfecta ætate vel juvenili vel habuerunt vel habituri fuerunt.

CAP. XX. Utrum reprobi cum vitiis suis resurgent et deformatibus.

CAP. XXI. Quomodo terrena corpora in coelo manebunt.

CAP. XXII. Quale sit futurum judicium.

CAP. XXIII. Quod Deus conscientia nostra recte utetur ad judicandos nos.

CAP. XXIV. Qualiter Deus in præsentis judicat.

CAP. XXV. De eodem.

CAP. XXVI. Item de eodem.

CAP. XXVII. De eodem.

CAP. XXVIII. Ubi erunt sancti corporaliter A quando mundus ardebit.

CAPITULA OCTAVÆ DECIMÆ PARTIS.

CAP. I. De innovatione mundi.

CAP. II. Quid proderit æterna pœna malorum bonis.

CAP. III. Quod boni illic malos videbunt; non mali bonos.

CAP. IV. Quod mali idcirco semper vivent ut semper moriantur.

CAP. V. Quod ignis æternus non æqualiter cruciabit omnes.

CAP. VI. De eodem.

CAP. VII. De eodem.

CAP. VIII. Quomodo justum sit ut pro tempo- B rali culpa æterna pœna reddatur.

CAP. IX. De eodem.

CAP. X. De eodem.

CAP. XI. Quomodo dia olus nunc cruciatur et quomodo in futuro cruciabitur.

CAP. XII. De eodem.

CAP. XIII. Quomodo post damnationem malorum sancti plenius cognoscent gratiam Dei.

CAP. XIV. Quod damnatis malis sancti in vitam æternam intrabunt.

CAP. XV. Quomodo justī tunc non compatiē- tur malis.

CAP. XV. De eodem.

CAP. XVI. De visione Dei.

CAP. XVII. Quid distet inter videre et credere.

CAP. XVIII. De visione corporali et spiritali in futuro.

CAP. XIX. An volubiles erunt ibi cogitationes nostræ.

CAP. XX. Qualis et quanta erit felicitas et bea- titudo futura.

CAP. XXI. In tribus constare beatitudinem ve- ram.

CAP. XXII. Quod sanctis in futuro, non ad do- lorem, sed ad gaudium proficiet præteritorum memoria.

INCIPIIT LIBER SECUNDUS

DE INCARTIONE VERBI ET TEMPORE GRATIÆ.

PARS PRIMA.

CAP. PRIMUM SEU PROLOGUS.

In superiori parte operis hujus conditionem omnium rerum a principio primo cum lapsu ho- minis et his quæ postea ad restorationem ejus usque ad adventum Verbi præparata sunt, sum- matim deduxi, nunc ea quæ sequuntur usque ad finem et consummationem omnium, ordine con- tingere libet. Tempus gratiæ ab adventu Filii Dei in carnem exordium sumpsit, sicut scriptum est: *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est* (Joan. 1). Gratia quippe Dei redemptio est generis humani; quæ dum per adventum Christi perficitur, veritas promissionis Dei in exhibitione gratiæ ejus adimpletur.

CAP. II. *Quare Filius missus est potius quam Pater vel Spiritus sanctus.*

Ideo autem Filius missus est, non Pater aut Spiritus sanctus, quia conveniens non erat ut Pa- ter ab alio mitteretur, qui non erat ab alio. Si enim ab alio mitteretur, ab alio venire haberet a quo mitteretur, et esset illi quasi quoddam prin- cipium ab illo a quo mitteretur. Propterea ergo Pater ab alio mitti habet, quia ab alio esse non habet. Missus est autem primum Filius qui a solo Patre est; deinde etiam Spiritus sanctus qui est a Patre et Filio. Primum Filius venit ut homines liberarentur; postea Spiritus sanctus ve- nit, ut homines beatificarentur. Primum ille a

C malo liberavit, postea hic ad bona revocavit. Ille abstulit quod sustinebamus, hic reddidit quod perdideramus. Venit Filius naturalis missus a Patre, ut adoptandos in hæreditatem vocaret, et consensum suum in gratia adoptionis comproba- ret. Neque enim sine consensu Filii, a Patre alieni in hæreditatem ducendi erant. Misit ergo Pater pro filiis, venit Filius pro fratribus; quia in Patre et Filio paternitatis et filiationis nomen constat, ut filii nomen adoptandi perciperent, et per illum cujus erat, et ab illo a quo erat. Venit sapientia ut hostis ratione vinceretur; et ut habitaculum suum ipsa vindicaret; quod malitia possidebat. Qui enim astutia vicerat, justum fuit ut non for- titudine, sed prudentia vinceretur, ut in eodem in quo se victor erexerat, victus sterneretur. Fac- tus est Filius Dei, Filius hominis, ut filios homi- num, filios Dei faceret; et ne filii nomen ad alte- ram transiret personam, et essent in Trinitate duo filii, et confunderetur Trinitatis discretio. Si enim Pater carnem assumpsisset, idem ipse et Pater et Filius esset. Pater Filii quem genuit ex æternitate; et Filius matris a qua genitus esset ex tempore. Si autem Spiritus sanctus carnem as- sumpsisset; duo filii in Trinitate essent. Alter Fi- lius Patris sine matre; alter filius matris sine pa- tre. Ne ergo incommunicabile nomen divideretur, solus Filius carnem suscepit, ut unus et idem esset et Filius Dei et Filius hominis. Filius Dei

secundum divinitatem genitus a Patre; filius hominis secundum humanitatem natus ex matre.

CAP. III. *Quomodo solus Filius carnem suscepit.*

Sed forte erunt aliqui qui dicant: Si inseparabilia sunt opera Trinitatis, ergo quidquid facit Filius, facit Pater. Si autem omne quod Filius, facit et Pater; ergo si Filius carnem assumpsit, et Pater carnem assumpsit; quia Filius sine Patre carnem assumere non potuit, si nihil sine Patre facere potuit. Sed hic primo considerandum est quod cum dicitur Filius facere omne quod Pater facit, de illa nimirum operatione intelligendum est, qua creaturam suam condit et regit et disponit conditor et opifex Deus. In qua operatione Pater et Filius et Spiritus sanctus, omnino separari non possunt; quia in divinitate una in qua et per quam operantur, unum sunt. Hæc autem idcirco de divina operatione distinguimus, ne quis contra id quod dictum est, omnia quæ facit Pater, hæc et Filius facit (*Joan. v.*), oppenendum putet; quod Pater gignit, quod Filius non facit; et Filius gignitur quod Pater non facit. Si enim Filius sicut Pater gigneret, Pater esset; et si Pater sicut Filius gigneretur, Filius esset. Itaque ne quis propterea quia Filius non gignit: quod Pater facit, existimaret Filium non facere quæcunque Pater facit; dicimus quod hoc de illa operatione intelligendum est, qua vel creaturam operatur, ut quod non erat, esse incipiat, vel in creatura operatur, ut quod factum est in eo quod factum est subsistat. Ibi enim tota Trinitas inseparabiliter operatur, ubi nec Pater a Filio, nec Filius a Patre, nec Spiritus sanctus ab utroque in operatione separatur. In opere quippe operatio proprie designatur. Nam in eo quod factum non est quod est Deus; non facit ipse, sed tantum est. In eo autem quod factum est, ab illo utique factum est, a quo factum est, omne quod factum est. Hic ergo omnia quæ fecit Pater, et Filius facit similiter. In hac itaque operatione qua carnis assumptio invenitur, quomodo soli Filio conveniat, et non Patri; non inconvenienter quæritur. Cum enim dicitur quod Filius carnem assumpsit, opus utique significatur quod Filius fecit; a quo opere si Pater excluditur, non omnia quæ facit Filius, Pater facit vel operatur. An forte quia dictum non est: Omnia quæ facit Filius, Pater facit; sed: Quæcunque Pater facit, hæc et Filius facit; existimandum est omnia quidem Filium facere quæ Pater facit; quædam autem Filium facere quæ Pater non facit? Absit! Sed omnia quæ Pater facit Filius facit, et omnia quæ Filius facit, Pater facit; quia in eo quod deitate unum sunt, in operatione separari non possunt. Omne ergo quod Filius facit, Pater facit, quia in divinitate qua Filius est Patris, quia cum Patre unum est nihil facit sine operatione Patris. Fecit quædam in humanitate secundum quam Filius Patris non erat; quia illam nascendo, a Patre non acceperat, quæ propterea ad solam personam Filii referuntur, quia ea quæ in illa et secundum illa naturam fecit, quam cum Patre

communem non habuit, sed solus ex tempore propriam singulariter accepit. Verumtamen omnia quæ in divinitate fecit, ideo solus non fecit; quia in divinitate solus non fuit, sed idem cum ipso fecit, qui cum ipso idem fuit. Si ergo Filius in divinitate humanitatem assumpsit, quomodo in eadem divinitate Pater idem cum ipso non fecit, qui cum ipso idem fuit? An forte cum dicitur: Filius carnem assumpsit, ex vi occultæ relationis qua intelligitur, quia sibi univit; idem de Patre non dicitur, quia si idem diceretur, non idem sed aliud intelligeretur? Si enim diceretur Pater carnem assumpsit, intelligeretur similiter quod Pater sibi carnem univit, quod jam idem non esset, sed aliud. Aliud quippe esset, si Patri caro unita diceretur quam cum Filio unita dicitur, quia sicut alius est in persona Pater, alius Filius, sic aliud dicitur cum Filius incarnatus dicitur, quam diceretur, si Pater incarnatus diceretur. Non igitur consequens est si Filius carnem assumpsit; idcirco carnem assumpsisse et Patrem: sicut consequens non est, si Filius sibi carnem univit, carnem sibi unisse et Patrem. Consequens autem est, quod si Filius carnem sibi univit, eandem carnem ipsi Filio, unisse et Patrem; quia, dum una utriusque operatio ostenditur, nec Filius sine Patre, nec Pater sine Filio operatus demonstratur. Si autem Pater carnem sibi induisset, et Filius sibi, non hoc idem esset, sed aliud; quoniam in eo ipso non eadem demonstraretur operatio, quod non ad eundem utrinque facta probaretur relatio. Nunc autem assumptionem sive unionem carnis, et Pater operatus est, quia carne induit Filium; et Filius operatus est, quia carne induit semetipsum, et fuit una unio, et operatio una. Propterea unio una, quia quod unitum est, uni unitum est. Propterea operatio una; quia quod factum est, in uno factum est. Tres operabantur et non tria, sed unum operabantur; et quod fiebat et unius erat quantum ab illis solum factum est; et trium erat, quantum ab illis factum est. Legitur in libro Judicum (*cap. xiv.*), quod Manue uxorem accepit Samsoni filio suo, nec tamen uxorem accepit sibi qui filio uxorem accepit. Et postulat Filius Patrem, ut sibi uxorem accipiat, quasi per se solus hoc facere non possit, et nemo est qui arguetur ut dicat: si Pater Filio uxorem accepit, ergo uxorem accepit Pater, et contendat uxorem esse Patrem, quia Filio accepit uxorem. Quare ergo incarnatus esse dicatur Pater, quia Filio suo carnem univit, sicut ipse Filius incarnatus dicitur, quia sibi carnem copulavit? Sponsa quippe Verbi caro est, et assumpsit illam Verbum sibi, et Pater Verbi similiter Verbo suo univit eam, et operati sunt duo unum; et fuit in uno operatio duorum una. Propterea ait: Quæcunque facit Pater, hæc et Filius facit similiter; hæc, inquit, similiter et Filius facit. Quid est hæc? non alia. Quid est similiter? non aliter. Non poterat unitas operationis perfectius demonstrari. Non alia; non aliter; eadem et eodem modo. Si eadem operaretur, et non eodem modo operaretur: operatio una non

esset, quia aliter esset. Si eodem modo operaretur, A rem assumptionem.

et non eadem operaretur operatio una non esset, quia illia esset. Nunc autem et eadem, et eodem modo operatur, ut nihil sit; aut aliud, aut aliter in operatione illius. Ostende mihi aliquid quod facit Pater si tamen quærendum est quid facit, qui totum facit. Pone tamen exempli causa unum aliquid ex omnibus quæ facit Pater, dico quod Filius hoc ipsum facit. Nec ita hoc ipsum dico, quasi simile illi, sed idem ipsum. Cum enim dico: Idem facio quod tu facis, quia forte domum ædifico, sicut tu ædificas domum, et cum alia sit domus tua quam tu ædificas, et alia domus mea quam ego ædifico; tamen idem me facere dico, quod tu facis, quoniam id quod facio ego secundum aliquid, simile est illi quod tu facis. Non sic intelligo cum dico, quod Filius hoc ipsum facit quod Pater facit. Si autem ergo domum ædificarem, et tu eamdem mecum ædificares domum, dico quod idem faceres quod ego; etiam verius unum, quia id ipsum et non aliud: nec tamen vere adhuc unum, quia tu partem unam et ego alteram; tu instrumentis tuis, ego instrumentis meis; tu manibus et lacertis tuis, ego meis; denique tu viribus tuis, ego meis, et jam non vere unum, sed in alio et per alia. Nunquid sic dico, cum dico, quod Filius hoc ipsum facit quod Pater facit? Ergo alia est manus Filii et alia est manus Patris, aliud brachium Filii, et aliud brachium Patris, alia virtus Filii, et alia virtus Patris, cum ipse Filius et manus, et brachium, et virtus sit Patris. Sicut idem est quod homo manu facit, et quod manus hominis facit, et quod homo brachio facit, et quod brachium hominis facit, et quod homo fortitudine facit, et quod fortitudo hominis facit, sic idem est quod Pater facit, et quod Filius facit; quia omne quod Pater facit, per Filium facit. Si essentia una est, si natura una, si fortitudo una, si voluntas una, quomodo non est operatio una? Dicis quod hoc facit Pater, et ego dico quod hoc ipsum facit Filius. Hoc ipsum Pater, hoc ipsum Filius. Totum Pater, et totum Filius. Ipsum facere Patris, Filii est. Noli pensare quasi duas actiones, unam maiorem, et unam minorem. Aut forte similis ponderis æquales duas. Unitas ibi est, nihil multiplices. Una est actio duorum, imo trium actio una, sicut deitas una, et in una actione tres non tres agentes sunt, sed unum agens, sicut in deitate una, tres, non tres dii sunt, sed unus Deus. Pater et Filius et Spiritus sanctus, tres personæ sunt, sed tres dii non sunt, nec tres creatores, nec tres factores, quia in eo quod unum sunt dividi non possunt. Quæcunque ergo facit Pater, hæc et Filius facit similiter. Quid magis simile esse potest quam unitas? Quomodo potest dividi quod multiplicari non potest? Aut quomodo a se recedere potest, quod unum est? Ne ergo mireris si assumptionem carnis quæ ad solum Filium refertur, non solus Filius operatus est, sed cum Filio Pater etiam, et Spiritus sanctus. Neque idcirco tres incarnatos dixeris, quia incarnationem unius tres operati sunt, quia unitas naturæ inseparabilem fecit operationem, et proprietas personæ singula-

CAP. IV. De discretionem trium personarum in deitate una.

Quia vero infirmitas humanæ intelligentiæ ad ea quæ credere jubetur comprehendenda non sufficit, sacri eloquii auctoritate interim fovenda est, non ratione humana discutienda. Qua propter ea quæ a sanctis Patribus de discretionem trium personarum, in deitate una, secundum catholicæ veritatis firmitatem jam dicta sunt, in medium proferre libet, nihil de nostra adjicientes, utpote, qui nec sufficientes invenimur ad ea, quæ dicta sunt ab illis. Augustinus adversus impietatem Arii. Patres novum nomen Homousion condiderunt, sed non novam rem tali nomine signaverunt. Hoc enim vocatur Homousion, quod est *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x); unius videlicet ejusdemque substantiæ. Idem. Omnes catholici qui de Trinitate ante me scripserunt, hoc intenderunt secundum Scripturas docere, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus, unius ejusdemque substantiæ, inseparabili æqualitate, divinam insinuant unitatem. Ideoque non sunt tres dii, sed unus est Deus, quamvis Pater Filium genuerit; et ideo Filius non sit qui Pater est. Filius a Patre genitus sit: et ideo Pater non sit qui Filius est. Spiritus quoque sanctus nec Pater sit, nec Filius; sed tantum Patris et Filii Spiritus, et Patri et Filio coæternus, ipse coæqualis; et ad Trinitatis pertinens unitatem, nec tamen eam Trinitatem natam de virgine Maria, sed tantum Filium. Nec eamdem Trinitatem descendisse in specie columbæ, sed tantum Spiritum sanctum. Nec eamdem dixisse de cælo. *Hic est Filius meus dilectus* (Matth. iii); sed tantum vocem Patris ad Filium fuisse, quamvis Pater et Filius et Spiritus sanctus, sicut inseparabiles sunt, sic inseparabiliter operantur. Nam quo intellectu homo Deum capit, qui ipsum intellectum suum, quo eum vult capere nondum capit? Intellegamus autem Deum si possumus et quantum possumus sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia creatorem, sine situ præsentem, sine ambitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat et nondum potest omnino invenire quid sit; pie tantum cavet quantum potest aliquid de illo sentire, quod non sit. Est tamen sine dubitatione substantia, vel si melius hoc appellatur essentia, quam Græci οὐσία vocant.

Idem in libro contra Maximinum: nulla sit partium divisio in unitate Deitatis: unus est Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus, hoc est ipsa Trinitas unus est Deus. Tres enim personæ sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus; et hi tres quia unius substantiæ sunt, unum sunt et summe unum, ubi nulla naturarum; nulla est diversitas voluntatum. Si autem natura unum essent et consensione non: non summe unum essent. Si

vero natura dispare essent unum non essent. Hi A ergo tres quia unum sunt, propter ineffabilem conjunctionem Deitatis quia ineffabiliter copulantur, unus Deus est. Sed Christus una persona est geminæ substantiæ, nec tamen Deus pars hujus personæ dici potest; alioquin Filius Deus antequam susciperet formam servi non erat totus, et crevit cum homo divinitati ejus accessit. Quod si in una persona absurde dicitur quia pars illius rei esse non potest Deus, quanto magis Trinitatis esse pars non potest quicumque unus in tribus? In trinitate ergo quæ Deus est, Pater est Deus, et Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus, et simul hi tres unus Deus. Nec hujus Trinitatis tertia pars est unus, nec major pars duo quam unus est ibi; nec majus aliquid sunt omnes quam singuli, quia spiritualis, non corporalis est magnitudo. *Qui potest capere capiat* (Matth. xix); qui non potest credat et oret, ut quod credit intelligat. Pater et Filius et Spiritus sanctus, et propter individuum deitatem unus est Deus, et propter uniuscujusque proprietatem tres personæ sunt, et propter singulorum perfectionem, partes unius Dei non sunt. Virtus est Pater, virtus est Filius, virtus est Spiritus sanctus. Idem libro de Trinitate. Si solus Filius intelligit sibi et Patri et Spiritui sancto, illud consequitur, ut Pater, non sit sapiens de seipso sed de Filio, nec sapientia sapientiam genuerit, sed ea sapientia Pater dicitur sapiens esse quam genuit. Ubi enim non est intelligentia, nec sapientia esse potest. Ac per hoc si Pater non intelligit ipse sibi, sed Filius intelligit Patri: profecto Filius Patrem sapientem facit. Et si hoc est Deo esse quod sapere, et illa ea essentia est quæ sapientia, non Filius a Patre quod verum est, sed a Filio potius Pater habet essentiam, quod falsum est. Est ergo Deus Pater sapiens ea quæ ipse est sua sapientia, et Filius sapientia Patris, de sapientia quæ est Pater, de quo genitus est Filius. Quare et intelligens est Pater ea (quæ ipse est) sua intelligentia; Filius autem intelligentia Patris de intelligentia genitus quæ est Pater. Idem. Non quoniam Deus Trinitas est ideo triplex putandus est, alioquin minor esset in singulis, quam in tribus pariter. In hac quoque Trinitate cum dicimus personam Patris, non aliud dicimus quam substantiam Patris: quia persona Patris non aliud est quam ipse Pater. Ad se quippe dicitur persona, non ad Filium, vel ad Spiritum sanctum sicut Deus et similia. Hoc enim solum nomen est quod cum dicatur de singulis ad se, pluraliter non singulariter accipiatur in summa. Dicimus namque quod Pater est persona, et Filius persona, et Spiritus sanctus persona. Pater tamen et Filius et Spiritus sanctus non una persona, sed tres. Verum cum dicimus tres personas unam essentiam, neque ut genus de speciebus, neque ut speciem de individuis prædicamus. Videtur posse dici ut tres homines una natura, sed plus sunt duo homines quam unus: sed non major est essentia Pater et Filius, quam solus Pater, aut solus Filius. Et tres illæ personæ, si ita dicendæ sunt, æquales

sunt in singulis, quod *animalis homo non percipit* (I Cor. xxi). Cur ergo latinitas hoc ita inusitate posuit, nisi quia voluit hoc unum nomen servire huic significationi, quo intelligitur Trinitas, nec omnino taceremus quod tres, cum tres esse fateremur: quo nomine non diversitatem intelligi sed singularitatem voluit. Ita et illa tria et a se invicem determinari videntur, et in se infinita sunt, et ita singula sunt in singulis, et omnia in omnibus singulis, et singula in omnibus, et unum omnia. Idem: Denique si qua est Deo cum aliis alicujus nominis communio, valde procul dubio intelligenda est diversa significatio. Sed hoc potentiori ratione oportet ostendere. Si nullius accidentis susceptibilis est, quomodo dicitur justa B vel sapiens vel aliquid hujusmodi divina natura? Sed certum est quod summa natura ideo vere est; quia per se est quidquid est, nihil autem justum est nisi per justitiam. Igitur si non est justa nisi per justitiam: et non potest esse justa nisi per se, quid consequentius quam ut eadem sit ipsa justitia per quam justa est? Quapropter si quæretur quid sit ipsa summa natura, quid rectius respondeatur quam justitia? Et cum creatura dicatur justa in eo quod quale est: eo quod habet justitiam, ipsa (scilicet divina justitia) non proprie dicitur, habens justitiam: sed existens justitia. Et ideo non in eo quod quale, sed in eo quod quid sit dicitur, nihilque in ea differt, sive dicatur justa sive justitia, quod vero in exemplum justitiæ C ratum esse conspicitur: hoc de omnibus quæ similiter de summa natura dicuntur intellectus per rationem sentire constringitur. Quidquid igitur eorum de illa dicatur, non qualis vel quanta; sed magis quid sit monstratur. Quidquid enim est quale vel quantum, est etiam in eo aliud quod est, unde non simplex, sed compositum est. Nam cum aliquis homo dicatur corpus et rationalis et homo, non uno modo vel una consideratione hæc tria dicuntur; secundum aliud enim corpus, et secundum aliud rationalis est, et singulum horum non est totum quod homo. Illa summa essentia, summa vita, summa justitia, summa sapientia, summa magnitudo, summa æternitas; et alia similiter quæcunque sint in vocabulis multiplicia; non D plura significant, sed unum.

Idem: Neque persona Patris neque Spiritus sancti, sed sola Filii persona carnem suscepit, et ut hoc intelligas comparisonibus utar, ut ex creatura creatorem intelligas. In anima est ratio: et cum sint unum, aliud anima agit aliud ratio: Anima vivimus, ratione sapimus: ita Pater et Filius et Spiritus sanctus, cum sit una substantia: tota Trinitas operata est hominem quem assumpsit, eumque non tota Trinitas assumpsit, sed sola persona Filii. Idem in libro quinto de Trinitate: Deo aliquid accidere non potest. Dicitur ad aliquid: sicut Pater ad Filium, et Filius ad Patrem, quod accidens non est, quia ille semper Pater, et ille semper Filius. Si vero Pater ad seipsum diceretur, secundum substantiam diceretur. Item, quamvis diversum sit esse Patrem et esse Filium,

non est tamen diversa substantia, quia hæc non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum : quod tamen relativum non est accidens, quia non est mutabile. Item, non secundum hoc quod ad Patrem dicitur, æqualis est Filius Patri : restat ergo ut secundum id æqualis sit, quod ad se dicitur. Quidquid autem ad se dicitur, secundum substantiam dicitur. Restat ergo ut secundum substantiam sit æqualis. Eadem igitur utriusque substantia. Cum vero ingenuus dicitur Pater non quid sit, sed quid non sit dicitur. Cum autem relativum negatur: non secundum substantiam negatur, quia ipsum relativum non secundum substantiam dicitur. Idem : Quid tres ? Magna prorsus laborat inopia humanum eloquium. Dicitur est tres personæ: non ut illud diceretur, sed ne taceretur. Idem : Trinitas nullo modo Filius potest dici. Idem: Fatendum est Patrem et Filium principium Spiritus sancti. Idem: Filius non tantum ut Filius, quod relative dicitur: sed omnino ut sit ipsa substantia nascendo habet. Idem: Cum conaretur humana inopia loquendo proferre quod tenet de Domino Deo, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa æqualitate ulla diversitas. Idem : Ideo dicimus tres personas non ut aliqua intelligatur diversitas essentiæ, sed ut vel uno vocabulo responderi possit cum dicitur, quid tres, vel quid tria.

HIERONYMUS. Unum in tribus personis fatemur Deum, tres personas expressas sub proprietate distinguimus ; non nomina tantummodo, sed et nominum proprietates, id est personas : vel ut Græci exprimunt *ὕποστασις* id est subsistentias confitemur, nec Pater Filii aut Spiritus sancti personam, aliquando excludit : nec rursus Filius aut Spiritus sanctus, Patris nomen personamque recipit: sed Pater semper Pater est, Filius semper Filius est, Spiritus sanctus semper Spiritus sanctus. Itaque substantia unum sunt : personis ac nominibus distinguuntur.

AMBROSIVS de Trinitate : Assertio nostræ fidei hæc est, ut unum Deum esse dicamus, non duos aut tres. Tres deos esse dicit qui divinitatem separat Trinitatis. Nos autem Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum esse confitemur, ita ut in Trinitate perfecta et plenitudo sit divinitatis et unitas potestatis. Deus enim unus est. Deus nomen est magnificentiae, non potestatis. Si ergo unus Deus, unum nomen, una potestas, una Trinitas. Denique dicit : *Ite baptizantes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. xxviii). In nomine itaque, non in nominibus. Unum nomen est ubi est una substantia, una divinitas, una majestas. Hoc nomen est in quo oportet omnes *salvos fieri* (Act. iv). Idem : Ego et Pater unum sumus. Unum dixit ne fiat distinctio potestatis, sumus addidit, ut personas cognoscamus. Non enim Pater ipse qui Filius, sed ex Patre genitus Filius. Ex Deo Deus, ex pleno plenus Non sunt igitur hæc nuda nomina, sed virtutis indicia. Plenitudo divinitatis in Patre, plenitudo in Filio: sed non discrepans nec confusum quod unum est,

A nec multiplex quod indifferens. Quomodo Filius a Patre genitus sit, impossibile est scire, mens deficit, lingua silet, non hominum tantum, sed et angelorum. Supra angelos, supra cherubim, supra seraphim, supra omnem sensum: credere jubemur, non discutere permittimur. Aufer argumenta ubi fides quæritur. Credimus unum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Patrem, eo quod habeat Filium; Filium eo quod Patrem; et Spiritum sanctum eo quod sit ex Patre et Filio. Pater ergo principium divinitatis, qui sicut nunquam fuit non Deus, ita nunquam fuit non Pater. A Patre Filius natus: ab eo vero et a Filio procedit Spiritus sanctus. Pater æternus, eo quod habeat Filium æternum, cujus æternus sit Pater. Filius æternus eo quod sit Patri et Spiritui sancto coæternus. Spiritus sanctus æternus, eo quod Patri et Filio sit coæternus. Non confusa, ut Sabellius dicit. Trinitas in una persona, neque separata, aut divisa in natura divinitatis, ut Arius blasphematur; sed alter in persona Pater, alter Filius, alter Spiritus sanctus; unus in natura, in Trinitate, Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus.

Idem : Non Pater carnem assumpsit, neque Spiritus sanctus, sed Filius tantum, ut qui erat in Deitate Patris Dei Filius, ipse fieret. in homine hominis Filius, ne filii nomen ad alterum transiret, qui non esset natiuitate Filius. Dei ergo natiuitate Filius, hominis factus est Filius, natus secundum veritatem naturæ ex Deo Dei Filius; et secundum veritatem naturæ ex homine hominis Filius, ut veritas geniti non adoptione nec appellatione, sed in utraque natiuitate Filii nomen nascendo haberet; et esset verus Deus et verus homo unus Filius.

Idem: Non ergo duos Christos, neque duos filios, sed Deum et hominem unum Filium, quem propterea unigenitum dicimus manentem in duabus substantiis, sicut ei naturæ veritas contulit non confusis naturis, neque immistis. Ita enim Filius assumpsit hominem, ut qui suscepit et quod suscepit una esset in Trinitate persona. Neque enim homine assumpto, quaternitas facta est; sed Trinitas mansit; assumptione illa ineffabiliter faciente, personæ unius in Deo et homine veritatem. D Quoniam non Deum tantum, nec hominem tantum dicimus Christum, sed Deum verum natum de Deo Patre, et verum hominem natum de homine matre. Nec ejus humanitatem qua minor est Patre, minuere aliquid ejus divinitati qua æqualis est Patri. Hoc ergo utrumque unus est Christus qui et secundum Deum dixit : *Ego et Pater unum sumus*, et secundum hominem: *Pater major me est* (Joan. xiv). Ex quo homo esse cœpit, non aliud cœpit esse quam Dei Filius; et hic unigenitus, et propter Deum verbum quod illo suscepto Verbum caro factum est, ut quemadmodum est una persona quilibet homo, anima scilicet rationalis et caro, ita sit Christus una persona Verbum et homo.

Idem : Christus Jesus Dei Filius est, et Deus et homo. Deus, quia Dei Verbum; homo, quia in unitate personæ, accessit Dei Verbo anima ratio-

nalis et caro. Et qui unicus Dei Filius est, est A etiam Filius hominis, idem ipse. Utrumque, ex utroque, unus Christus, unus Dei Filius; non duo filii Deus et homo, sed unus Filius. Idem: Deus hominem assumpsit, homo in Deum transiit, non naturæ versibilitate, sed Dei dignatione, ut nec Deus mutaretur in humanam substantiam assumendo hominem, nec homo in divinam glorificatus in Deum; quia mutatio vel versibilitas naturæ, vel diminutionem vel abolitionem facit. Creditur a nobis sine confusione conjuncta Trinitas, sine separatione distincta.

Idem: Nihil creatum, aut serviens, in Trinitate credendum est; nihil inæquale, nihil gratiæ æquale; nihil anterius, posteriusve, nihil majus aut minus; nihil extraneum aut officiale alteri; nihil B sibi invisibile, nihil creaturis visibile; nihil moribus vel voluntate diversum; nihil de Trinitatis essentia ad creaturam naturum deductum; nihil officio singulare nec alteri communicabile; nihil confusum sed totum perfectum, quia totum ex uno, et unum, non tamen solitarium.

Idem: Homousion ergo idem in deitate Patris Filius; homousion Patri et Filio Spiritus sanctus; homousion Deo et homini unus Filius manens Deus in homine suo in gloria Patris desiderabilis videri ab angelis. Sicut Pater et Spiritus sanctus adoratur ab angelis et omni creatura; non homo propter Deum, vel Christus cum Deo, sed homo in Deum, et in homine Deus.

CAP. V. *Quod Verbum carnem assumpsit cum pœna sine culpa; cum mortalitate sine iniquitate.*

Multi quærant de carne illa quam verbum assumpsit qualiter a peccato munda fuerit, et qualiter sine peccato pœnam peccati portaverit. Et de eo quidem qualiter a peccato vel munda fuerit, vel mundata, quorundam existimationem tacere non debemus, ne forte si non exponatur, non videatur, et si non videatur quod est, credatur quod non est. Quidam putant carnem illam quæ assumpta est a Verbo ita ab initio et in primo parente quando tota massa naturæ humanæ per peccatum corrupta est, a contagione et a corruptione peccati immunem fuisse custoditam; et ab ipso primo parente usque ad susceptionem sui a Verbo, liberam ab omni peccato; et mundam deductam, ut nunquam sub peccato fuerit, et ideo a peccato non liberatam, sed liberam. Aiunt enim quod illa pars naturæ humanæ sub peccato esse non debuit, per quam ipsa natura humana ubi obnoxia peccato fuerat, a peccato liberanda erat. Ad comprobandam eandem existimationem adducunt illud quod apostolus: Cum novum sacerdotium veteri præferendum assereret, Melchisedech qui typum ipsius Christi ac novi sacerdotii gerebat, ab Abraham decimas accipisse ostendit (*Hebr. vii*), in qua decimatione etiam Levi a quo veteris sacerdotii ministros descendisse dubium non est, decimatum comprobavit; ac per hoc vetus sacerdotium quod in Levi decimas dedit inferius;

novum autem quod in Melchisedech, qui forma Christi est, decimas accepit, superius et dignius existimandum. Ubi tamen Christum qui tunc secundum carnem similiter ut Levi in lumbis Abrahæ fuit decimatum non dicimus, ne similiratione novum quoque sacerdotium quod in Christo est, ibidem decimas dedisse convincamur. Quomodo autem Levi qui secundum carnem in lumbis Patris tunc fuit, decimatus est; et Christus qui secundum carnem ibidem fuit decimatus non est, nullam causam aliam inveniri posse putant nisi quia caro Levi cum culpa ibi fuit, caro Christi non fuit. Atque ideo quod peccato obnoxium erat expiatione eguisse, quod autem mundum atque a peccato liberum erat, non eguisse. Tali ergo se ratione probare putant quod caro illa quæ a Verbo assumpta est, nunquam obnoxia peccato fuit; sed ab initio sive in eo a quo descendit, sive in iis per quos descendit, munda servata sit a peccato, ut aliquando esse posset hostia pro peccato. Sed catholicæ veritatis definitio Filium Dei (qui pro peccatoribus et de peccatoribus natus est) de carne obnoxia peccato, carnem assumpsisse asserit liberam a peccato, et ideo liberam; quia liberam. Ideo liberam, non quia sub illo nunquam fuerit, sed quia sub illo esse aliquando cessavit. Quando assumpta est, mundata est. Per eandem quippe gratiam natura humana mundata est, ut Verbo Dei libera a peccato uniretur, per quam Christianus a peccato liberatur, ut eidem naturæ in Christo capite suo societur. Appareat itaque nobis, sicut dicit beatus Augustinus, gratia in Christo capite nostro, unde secundum unius cuiusque mensuram se percuncta membra ejus diffundit. Ea gratia fit ab initio fidei suæ; homo quicumque Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus; de ipso spiritu et hic renatus, de quo est ille natus. Eodem spiritu fit in nobis remissio peccatorum, quo spiritu factum est, ut nullum haberet ille peccatum. Sic ergo factum est per gratiam, ut caro illa a peccato (sub quo ab origine sua erat) mundaretur; et mundata in illo (qui liber ab omni peccato in ea futurus erat) a peccato libera assumeretur, ut nec gratia corruptioni naturæ præjudicium faceret, nec corruptio naturæ gratiam impediret. Quomodo ergo, inquiunt, Christus in lumbis Abrahæ decimatus non fuit, si caro ejus ibi peccato obnoxia fuit? Sed sciendum est quod, licet caro Christi sicut caro Levi adhuc in lumbis Abrahæ sub peccato fuit, tamen ipsum peccatum ejus non fuit, sub quo caro ejus fuit. Hoc enim solum ejus ibi fuit, quod inde futurum ejus fuit. Quapropter Levi illic, et naturam et culpam habuit; quia inde per propagationem originis, et naturam et culpam trahere debuit. Quia ergo Christus in lumbis Abrahæ solam naturam habuit: propterea quod ipsam solam inde accepturus fuit, procul dubio oblatione non eguit, quæ pro eo quod ejus solum ibi erat necessaria non fuit. Oblatio enim non pro natura, sed pro culpa offertur, qui si culpa non esset, natura oblatione opus non haberet. Sic ita-

que Levi in lumbis Abrahæ decimatus est, quia et naturam et culpam ibi habuit, quia et naturam et culpam inde accepturus fuit. Christus vero decimatus non est, qui propterea quod inde solam naturam accepturus erat, illam etiam tunc ibi culpam non habuit, cum ipsa quæ ejus futura erat sine culpa natura, in sua origine culpæ obnoxia non fuit.

CAP. VI. *Quod Verbum cum carne rationalem animam assumpsit; et qualis fuit anima illa in sapientia et virtute et iustitia et bonitate et merito.*

Quidam hæretici fuerunt qui putaverunt in Christo cum carne a Verbo rationalem animam assumptam non fuisse, sed solam carnem Verbo unitam; et ipsam divinitatem Verbi carnem loco animæ vivificasse, eandemque divinitatem ab ipsa carne quando in cruce mortua est recessisse, rursumque ad ipsam quando resuscitata est, vivificandam, et resuscitandam rediisse. Sed Catholica fides habet totum quod hominis erat, præter culpam, Deum assumpsisse, quia nec aliter verus homo esse potuisset, nisi totum quod ad veritatem humanæ naturæ pertinebat, assumpsisset. Accepit ergo cum carne et in carne ipsa animam rationalem, quæ et carnem ipsam vegetaret, et sensificaret ad vitam, et secundum liberam voluntatem peccatum respueret et sectaretur justitiam. Cui et hoc ex societate divinitatis collatum est, ut spontanea quidem libertate bonum faceret, sed ad malum faciendum nulla prorsus necessitates vel infirmitate declinare potuisset. Dicit quippe beatus Augustinus: De Spiritu sancto ex virgine Maria, Dei Filius unicus natus est; non carnis cupidine, sed solo Dei munere. Libera in illo voluntas erat, ac tanto magis erat, quanto magis servire peccato non poterat. Multa autem quærentur de illa anima rationali, quibus unum est. Utrum videlicet æqualem cum divinitate habuit scientiam, de qua quæstione in alio opusculo quod de anima Christi titulum habet, prolixius disputavit. Hic vero hoc solum commemorare sufficit, quod eadem anima sicut plenam et perfectam Dei sapientiam unitam habuit, ita plene et perfecte ex ipsa et per ipsam sapientiam sapiens fuit nec tamen ipsi sapientiæ natura æqualis fuit, quia longe aliud est sapientia sapere, atque aliud sapientiam esse. Ex quo enim humanitati divinitas conjuncta est; ex ipsa divinitate humanitas accepit per gratiam, totum quod divinitas habuit per naturam, ita ut secundum illam ineffabilem unionem; et Dei esset in humanitate sua totum quod humanitatis erat, et hominis esset in divinitate sua totum quod divinitatis erat. Sic ergo humanitatem Verbi in anima rationali a prima conceptione sua; ex ineffabili unionem divinitatis plenam et perfectam sapientiam, et potentiam et virtutem et bonitatem accepisse credimus; et ipsam sicut in unionem divinitatis inseparabiliter, sic in ipsa quæ ex unionem divinitatis erat plenitudine virtutis incommutabiliter permansisse confitemur. Neque enim idcirco Deus homo inter homines conversari voluit, ut quasi per inter-

A valla temporum sapientia aut virtute pro merito sibi compararet, et seipso melior sed ut ea sapientia et bonitate quam ipse in nitate sua plenam et perfectam semper hab in humanitate sua plenam et perfectam se simul accepit, dispensationem salutis hu secundum ineffabilem ordinationem suam pleret. Quapropter id quod dicit Evangelista *proficiebat Jesus ætate, sapientia, et g* (Luc. III), non ita accipitur quasi in sem melior factus, sed quia hominibus quam ip bebat sed latebat sapientiam et gratiam, ratio temporum postulabat, magis semper gis aperuit. Ita apud homines ipse profic quando homines ipsi in ejus cognitione pr runt. Apud Deum autem profecit in eo quo se sapientia et gratia Dei plenum ostendere ad laudem. Dei Patris, a quo hoc esse testat magis semper ac magis provocavit. De r etiam Christi prætereundum non est quod dam minus considerate dicere solent, quod cet Christus homo aliter ad gloriam immor tis pervenire non potuisset, nisi prius per nem merendo mortem sustinuisset. Non eni tendunt hi quia quod Deus homo mortalis non necessitatis erat; sed voluntatis. Nam mus homo sine morte ad immortalitatem i nire potuisset; si se ab inobedientiæ culpa dire voluisset, quanto magis Christus hom non solum sine peccato homo justus, sed C hominem Deus fuit, carni suæ quam ad c tium Deitatis conceptione sublimaverat, gl incorruptionis dare potuisset, etiam si illa tolerantiam passionis et mortis humiliare n set? Si enim Christus ad gloriam resurrec nisi moriendo pervenire non potuit, ergo p mortuus et Christus; et necesse habuit mo vivere posset. Quid autem dicit? « Vado, in immolari pro vobis. » Hic intendite: « Vac molari pro vobis. » Quare non dicit Christus immolari pro vobis et pro me? Si enim pro tantum mortuus est, ubi est quod dicitis tuum pro se? Audite ergo: Christus dicit pro nobis mortuus est; et nos si dicimus pro semetipso mortuus est, beneficium neg quia gratias referre nolumus. Si pro se me D est, quid ei debemus? Ipse igitur sibi congr tur. Pro se sustinuit, sibi recepit. An forte et nobis? Quare ergo tacuit sibi, et dixit v An forte erubuit de necessitate, et gloriabatur pietate? Ergo ipse erubuit manifestare; t erubescis impropere. Sed dicunt: Si Ch per tolerantiam passionis gloriam resurrec non meruit, quid est quod Apostolus dicit: *tus factus est pro nobis obediens Patri i ad mortem, mortem autem crucis; p quod et Deus illum exaltavit, et donavi nomen quod est super omne nomen* (Phil. II). Ecce manifeste dicit Apostolus, quia propter resurrectionis gloriam Christus meruit tari; quia prius per obedientiam passionis i ad mortem non respuit humiliari. Si ergo pr

hoc exaltatis quia humiliatus; ergo exaltationis causa, humiliatio fuit. Ergo in humiliatione meruit qui in exaltatione humiliationis præmium recepit. Si autem merendo ad gloriam pervenit, quomodo ad illam pervenire potuisset, si non meruisset? Sic ergo isti argumentando de propositione erroris ad conclusionem mendacii perveniunt. Fallit quippe eos quod meriti nomen non discernunt. Et propterea quia dicere non audent Christum nihil meruisse, ne forte ab eo facta apud Deum nullius virtutis aut pretii fuisse dicere videantur, dum cadere timent, præcipitant se asserentes quod Christus patiando gloriam meruit, ita ut si passus non fuisset, illam nec habere potuisset nec debuisset. Si enim dicimus quod nihil meruit, consequens esse putant opera virtutis, aut justitiæ eum non fecisse. Si autem dicimus quod meruit, statim inferunt aliquid eum prius non debitum sibi operando obtinuisse, quod est dicere quod Christus aut bona opera non fecit; aut aliquid quod sibi prius non debebatur operando promeruit. Sed videte quam stulta sit ista assertio. Quid enim? Ergo Deus bonum opus facere non potest, quia nihil non debitum sibi promereri potest? Aut ideo operando non mereretur, quia ipse debetur etiam si non operetur? Quando nobis beneficia impendit Deus, et dona munificentiae largitur; nonne hæc ipsa faciendo a nobis pro beneficiis suis amari et laudari meretur? Aut quia meretur, ideo prius dignus non fuit aut minus fuit et opere temporali crevit meritum Dei, et melior se ipso factus est Deus? Nunquid non melius est et multo melius, ut dicamus quod æterna bonitate quæ in ipso nunquam crevit (quia plena in ipso et perfecta semper fuit) plene semper et perfecte bonus fuit, et dignus laudari et amari? Et quando opus temporale facit, et nobis bene facit, amari et laudari a nobis meretur; et est meritum operis in illo æternum, quod nobis temporaliter exhibetur. Neque ideo modo non meretur quia prius dignus fuit, neque quia modo meretur prius dignus non fuit. Est ergo meritum in opere, quia quod fit opus est bonitatis, et ipsum meritum tamen cum opere et in operante non incipit, quoniam et ante exhibitionem operis, bonitas fuit operantis. Similiter Deus homo, qui sicut in divinitate sua ab æterno perfectam bonitatem habuit; imo ipse perfecta bonitas fuit, ita in humanitate sua a prima conceptione, plenam et perfectam bonitatem accepit; non tunc primum obedientiam patiendi et moriendi habere cœpit, quando pati et mori cœpit. Ecce concedimus quod Christus propterea exaltatus est a Patre, quia obediens factus est Patri. Ecce concedimus quod obedientia meritum est, exaltatio præmium. Quid ergo? Si obedientia meritum est, nonne ex quo obedientia cœpit, meritum cœpit? Factus est, inquit, obediens. Quis factus est? Christus. Secundum quid factus est? Secundum humanitatem. Secundum humanitatem factus est obediens, secundum divinitatem subesse non potuit in qua æqualis fuit. Alia Scriptura dicit: *Didicit ex his*

quæ passus est, obedientiam (Hebr. v). Didicit quod nescivit. Quid nescivit? Obedientiam. Subesse nescivit; non potuit in eo quod æqualiserat esse inferior. Propterea didicit quod nescivit, quia id quod in excellentiam Deitatis expertus non fuit, per inferiorem naturam in usum assumpsit. Factus est obediens. Ex quo factus est homo, factus est obediens. Ex quo homo esse cœpit, subjectus esse cœpit. In quantum homo dignitate, in quantum bonus voluntate. Hic est meritum. Si voluntas semper perfecta fuit; et meritum semper perfectum fuit. Ex quo Deus cœpit esse homo, et homo cœpit esse Deus. Deus cœpit esse homo subjectus, et homo cœpit esse Deus perfectus. Si Deus humiliatus est quantum potuit in homine, homo sublimatus non est quantum potuit in Deo? si Deus in eo quod homo esse cœpit, passibilis et mortalis esse cœpit, et homo in eo quod Deus esse cœpit, justus et bonus et perfectus esse cœpit. Sicut enim Deus quando homo esse cœpit quod hominis erat accepit, sic et homo quando Deus esse cœpit quod era accepit. Quapropter sicut Deus perfecta sapientia et potestas et bonitas est, ita homo ex quo Deus factus est, perfecte potens et sapiens et bonus in Deo factus est. An putas Christum hominem tunc primum plenam et perfectam potentiam divinitatis accepisse quando dicit: *Data est nihil omnis potestas in cælo et in terra? (Matth. xxviii).* Unde ergo prius dæmonibus imperavit, angelos ministros habuit, elementa ad nutum imperii sui inclinavit? An forte quia orantem legis quasi precibus obtinuisse putas quod prius ipse non potuit? *Pater, inquit, clarifica Filium tuum [nomen tuum]. Et ecce vox facta est de cælo dicens: Et clarificavi, et iterum clarificabo (Joan. xii, xvii).* Audistis Filium postulantem, Patrem annuentem. Putas quod precibus obtinuerit quod non obtinisset si preces non fudisset? Audi quod sequitur: *Non propter me, inquit, facta est vox ista, sed propter vos (Joan. xii).* Si responsio propter me facta non est, nec postulatio propter me facta est. Sicut ergo responsionem Patris non accipio, ut me exauditum intelligam, sic nec preces Patri fundo, ut quod non possum obtineam. Ego enim totum possum. Totum quod Pater potest ego possum qui Filius sum Patris. Omnia enim quæ Pater facit, hæc et Filius facit similiter (*Joan v*). Ex quo enim ut Filius Dei Patris, essem homo accepi, totum quod Deus pater potest posse accepi. Videtis ergo quomodo Christus homo in eo quod Filius Dei fuit, et ex quo Filius Dei fuit, divinam sapientiam et potestatem et bonitatem habuit; et plene ac perfecte habuit, quia plene ac perfecte fuit. Aut ideo ab initio hoc non fuit, quia ab initio hoc non dixit? *Hæc, inquit, ab initio non dixi vobis (Joan xvi).* Ergo ab initio Christus homo esse ex quo homo cœpit Deus non fuit; quia ab initio ex quo homo esse cœpit, hoc non dixit? Diu fuit Christus homo inter homines, priusquam Deum se diceret vel probaret, et quando hoc dicere cœpit, cum magna modestia ac reverentia

hoc dixit: ne scandalizarentur, qui mirarentur, nec susciperent qui non caperent. Ideo reverenter se suggessit, non præcipitanter ingessit. *Quem, inquit, dicunt homines esse Filium hominis?* (*Matth. xvi*) Non prædicavit, sed interrogavit. Dici voluit, sed dicere noluit, ne non veritatem docere, sed gloriam quærere videretur. *Creditis in Deum et in me credite* (*Joan. xiv*). Considera quomodo modeste se adjungit, quia sciebat extra intelligentiam hominis esse ut homo Deus crederetur. Propterea humanæ intelligentiæ adhuc subtus erat homo, neque in fide hominis adhuc ut Deus crederetur, ascenderat. Ideo dubitanti et amanti dixit: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum* (*Joan. xx*). Propter hoc ergo quia sciebat in conscientia humana se subtus esse, et ut æqualis crederetur eidem conscientiæ longinquum et extraneum esse, paulatim illam fovebat, ut ad veritatem assuefaceret, ut veritas illam illuminaret, non novitas scandalizaret. Sic ergo Christus homo inter homines conversando secundum dispensationem salutis humanæ congruum per temporum intervalla quod in se simul erat aperuit, et quod ipse ab initio plenum et perfectum habebat humanæ cognitioni per quosdam profectus revelationis se habere, magis ac magis prout oportebat ostendit.

Sed dicunt: Si in Christo homine ab initio ex obedientia suscipiendæ passionis meritum fuit, in hoc ipso jam constat quod, si passurus non fuisset ab initio, meritum obedientiæ patiendi habere non potuisset. Si enim futura passio non fuisset, obedientia patiendi nulla fuisset. Si obedientia non fuisset, meritum obedientiæ non fuisset. Sic itaque ad obtinendam gloriam incorruptionis, inducere conantur necessitatem passionis. Sed minus considerant quia eadem bonitate qua se ad obedientiam passionis spontaneum exhibuit; quia pati voluit, justus et bonus et gloria dignus fuisset, etiam si pati noluisset; si enim pati voluisset ad patiendum obediens non fuisset, non tamen inobediens fuisset, quia voluntati Patris hoc nolens non contradixisset, quoniam hoc et ipse Pater noluisset. Nam sicut obediens fuit quia volenti volens consensit, ita procul dubio obediens fuisset, si nolenti hoc Patri idem et ipse nolens consensisset. Itaque semper obediens fuisset, etiam si passus non fuisset, neque merito ejus quidquam minueretur, etiam si ad passionem (quam non ex debito, sed ex dignatione suscepit) non humiliaretur. Unum tamen, inquit, est quod Christus per passionem obtinuit, quod utique habere non potuisset, si passus non fuisset. Patiundo quippe omnibus credentibus factus est exemplum passionis, sicut resurgendo omnibus patientibus forma glorificationis. Hoc ergo lucratus est patiundo, quod ipsum magistrum et doctorem sequuntur omnes qui bene patiuntur. Magnum quid lucratus est. Quid ipsi hoc prodest? Præcedit, et omnes sequuntur. Cujus bonum est hoc? Errantes inveni, præcessi ut viam docerem, omnes secuti sunt. Mihil quid prodest? Ego viam sciebam, per me incedere poteram; sed

non erat causa pergendi, si compassio non esset subveniendi. *Stulti et tardi corde ad credendum, nonne oportuit pati Christum et ita intrare in gloriam suam?* (*Luc. xxiv*.) Intendite: Oportuit itaque, inquit, pati Christum, et ita intrare in gloriam suam. Quid est ita? Per passionem. Post passionem, glorificationem. Quid? Ergo Christus non potuit intrare in gloriam, nisi transiret per pœnam? Quid est enim oportuit, nisi quia aliter non potuit? Quomodo ergo suam, si oportuit; et quomodo oportuit, si suam? Si gloria ejus fuit quomodo ut ad illam intraret, pati oportuit? Sed suam propter se, oportuit propter nos. Poterat quidem Christus si voluisset alia via intrare in gloriam suam; et quomodo vellet illam accepisse, quemadmodum si vellet nunquam caruisset, sed semper habuisset. Sed voluit propter nos per pœnam ire in gloriam suam, ut moriens timorem tolleretur passionis; resurgens redderet spem glorificationis. Hac via ire voluit, quia nos hac via ire debuimus, qui alia non potuimus. Nos volumus, sed non possumus. Ipse potuit, sed noluit; quia si aliter ivisset, pervenisset, sed non subvenisset. Qui ergo Christum in passione aliquid meruisse asserit, ita ut eadem passione bonum aliquod ad commodum vel utilitatem vel gloriam suam eum obtinuisse contendat, quod juste habere non potuisset, si passus non fuisset, Christum plane in necessitatem passionis ducit, et pariter redemptionis gratiam quæ in morte ipsius exhibita est imminuere, vel potius evacuare convincitur; qui causam passionis ejus non nostram, sed ipsius necessitatem fuisse probare conatur. Ergo Christus non meruit quasi sibi indeditum aliquid acquirens; et tamen meruit opus virtutis dignum remuneratione perficiens. Neque enim ideo quia prius ipse dignus fuit opus; virtutis postea exhibitum remunerabile non fuit; neque rursum quia pro opere virtutis remuneratus dicitur, prius etiam quam operaretur dignus fuisse negatur. Meruit ergo quantum ad virtutem operis, quia pro opere, remuneratione dignus fuit; nec tamen sic meruit quasi dignus non fuisset, etiam si operatus non fuisset. Pater familias laborat in vinea sua, et post cum ad refectionem venit postulat cibum, bene se meruisse dicit quod accepturus est. Sed aliter mercenarius meretur aliter dominus. Mercenarius meretur quia ei non deberetur, si non operaretur, Dominus autem etiam si non operatur, panem suum manducat, quia suus est; et non opus habet si vult pro eo laborare, quia suus est et sine opere. Multa sunt quæ dici potuissent super his, sed hæc præsentis abbreviationis sufficiant. Novissimo quærant de anima illa rationali quam verbum cum carne in unitatem personæ assumpsit, utrum sicut eam ex ineffabili unione divinitatis perfectam sapientiam; et virtutem et bonitatem accepisse dicimus; ita quoque ab initio priusquam gloriam resurrectionis per immortalitatem carnis indueret ex eadem unione divinitatis, plenam quoque beatitudinem habuisse dicamus. Quod si concedimus, objiciunt, quod ani-

ma illa ante resurrectionem passiones et dolores A sustinuit; ac per hoc plena beatitudo esse non potuit, ubi poena et dolor fuit. Sed non attendunt quod anima illa secundum aliud carni unita fuit, et secundum aliud divinitati. In eo quod carni unita fuit, vita carnis ipsa fuit. In eo autem quod divinitati unita fuit, vita ipsius divinitas fuit. In eo autem quod carni jungebatur, recedente anima ipsa caro moriebatur. In eo autem quod divinitati jungebatur, etiam a carne recedens ab ipsa divinitate non separabatur. Quæ igitur in sensu carnis ad tempus dolorem sustinuit, in societate Deitatis plenum et perfectum gaudium semper possedit. Ubi enim perfecte jungebatur, plene et perfecte beatificabatur. Ubi autem ad tempus minus habuit ex dispensatione, pos-
tea suppletum est in glorificatione. Ita tamen ut quod in parte sublimiori habebat verum bonum, nec aliquando redderetur, quia nunquam fuit amissum; nec suppleretur, quia ex quo datum est, semper mansit perfectum.

CAP. VII. De carne quam Verbum assumpsit, qualis fuit secundum passibilitatem; et sensum et affectum.

De carne verbi hoc primum commemorare oportet quod illam ab ipsa conceptione, Spiritus sancti operatione ita mundatam credimus, ut eam verbum ipsum liberam prorsus, et immunem ab omni peccato assumeret; poena tamen peccati voluntate non necessitate assumentis remanente, ut, dum ista in Salvatore sine culpa pateretur, illa quæ in salvandis pro culpa poenæ obnoxia fuerat, liberaretur. De hac itaque poena passibilitatis sive mortalitatis quærunt quidam, quomodo in carne Salvatoris erat. Sed facile est scire quomodo caro illa, quandiu in massa generis humani sub originali debito fuit, poenam quoque prævaricationis qua totum tenebatur in toto ipso ex necessitate sustinuit. Postquam autem a toto ipso singulariter divisa est, ut nec in ipso esset, nec cum ipso in causa participaret, jam nihil poenæ debuit, quia culpæ nil habuit. Itaque quantum in ipsa fuit, non debuit sustinere pœnam, quando jam non habuit culpam. Poterat ergo juste Salvator in carne sua quam sine culpa assumpsit, poenam quoque mortalitatis et passibilitatis infirmitatem non
assumpsisse, sed eam non solum supra id quod nos summus mortales, quia peccator non erat, sed supra id etiam quod primus homo ante peccatum fuit, quia probandus non erat a prima conceptione gloria immortalitatis induisse. Primus quippe homo quia probandus erat, talis esse debuit qui et peccare et non peccare potuisset, ut voluntatis non necessitatis esset utrumque. Neque enim vel obedienti meritum, vel non obedienti culpa esse potuisset nisi et obedientia et prævaricatio voluntaria fuisset. Itaque quia ad probationem utrinque voluntas ejus expectabatur, ad utrumque ei possibilitas præstabatur. Quia vero peccandi et non peccandi possibilitatem habuit, oportebat ut et moriendi et non moriendi possibilitatem haberet. Si enim ex necessitate immortalitas fuisset, et præ-

varicator et peccator mori non potuisset, atque ita inobedientia poenam debitam non haberet, nec se recognosceret aliquando peccator si mortuus intus, foris semper viveret. Item si ex necessitate mortalis fuisset, etiam in obedientia persistens, mori debuisset; et injuste sine culpa puniretur, si non peccans moreretur. Quapropter quia probandus erat, et utrum in obedientia persisteret expectabatur, care quoque illius et secundum aliquid mortalis erat; quia scilicet mori poterat; et secundum aliquid immortalis erat quia poterat non mori, quatenus ex eo quod mori poterat moreretur si peccaret, et ex eo similiter quod mori non poterat, non moreretur si in obedientia perseveraret. Christus autem homo quia perfectus a principio et probatus inventus est, ad perfectionem vel ad probationem expectatus non est. Et idcirco sicut liberum arbitrium habuit, nec tamen ita ut peccare posset, ita quoque et immortalitatem quantum in se erat habere debuit, et ita ut mori omnino non posset. Unde constat quod Christo homini a principio non solum ea immortalitas debebatur, quam primus homo habuit ante prævaricationem; sed illa quoque quam nunc secundus habet post resurrectionem ut videlicet sicut ex consortio Deitatis spiritu confirmatus erat ad veritatem, ut peccare non posset, ita quoque ex merito virtutis carne confirmatus esset ad incorruptionem, ut mori non posset. Sed quia caro peccatrix a poena peccati liberari non potuit, nisi caro ejus quæ sine peccato erat pateretur, infirmitatem passibilitatis et mortalitatis in carne assumpta retinuit potestate, sustinuit voluntate, non passus est necessitate. De sensu autem passionis in carne Christi, quidam male sensisse inveniuntur. Asserentes carnem illam in omnibus iis quæ in ea et circa eam exhibita sunt passionis genera; similitudinem quidem passionis et doloris suscepisse, sed nullum omnino dolorem aut passionem sustinuisse. Sed non attendunt quanta absurditas hujusmodi assertionem consequitur. Quomodo enim in Christo vera compassio fuit, si vera passio non fuit? Quomodo stabit quod dicit propheta: *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit?* (Isa. LIII). Si Christus in cruce dolorem passus non fuit, quare tantopere calicem passionis transferri a se postulavit? Quid sibi voluit sanguis desudans augustiam imminentis mortis contestatus? Quid sibi voluit quod ipse Christus et infirmitatem secundum quam caro passionem timuit, et voluntatem secundum quam spiritus promptus fuit exponens, ait: *Spiritus quidem promptus est, cavo autem infirma?* (Matth. xxvi; Marc. xiv.) Isti ergo qui negant in Salvatore secundum infirmitatem carnis veram fuisse passionem, quantum in se est eam quæ per passionem Christi facta est, negare convincuntur redemptionem. Sunt alii qui non minori dementia de affectibus humanis in Christo (quos secundum veritatem naturæ cum humanitate et in humanitate suscepit) quædam non solum falsa, sed horrenda etiam blasphemare non time-

runt. Quia enim Apostolus ait. *Non habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia* (Hebr. iv); asserunt humanum affectum in Christo; motus etiam vitiorum sensisse, absque consensu tamen rationis, secundum eam concupiscendi infirmitatem qua nos qui peccatores sumus ex illa originali corruptione quam portamus, illicitos appetitus, et motus concupiscentiæ surgentis, et vitii tentantis delectationem etiam inviti sentire solemus. Hos autem motus idcirco Christum in carne sua voluntarie sustinuisse, ut quasi illi tentantibus resistendo victor existeret, quatenus et sibi tentationem vitiorum superando præmium justitiæ acquireret, et nobis in tentatione positus resistendi et vincendi in semetipso exemplum formaret. Sed absit a sensu Christiano ut ullam in illa carne sacrosancta agni immaculati inordinatæ delectationis et concupiscentiæ illicitæ titillationem aliquo modo fuisse, aut dicat, aut credat; quia si vel aliquam pravæ delectationis radicem aut motum concupiscendi inordinatum in illa fuisse diceremus, profecto ab omni vitio liberam negaremus. Quomodo autem vitium mundaret, si vitium portaret? Motus quippe inordinatus ex infirmitate concupiscendi, surgens cum ipsa tantum corruptione de qua oritur non solum pœna est, sed culpa; quæ tamen in baptizatis ad damnationem non imputatur: quia per gratiam novæ regenerationis excusatur. Sicut dicit Apostolus: *Jam nihil damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu* (Rom. viii). Hec tamen corruptio per gratiam sacramenti non quidem accipit ut culpa non sit, sed ut damnable non sit, quia si culpa omnino non esset, non haberet excusari, quia non deberet imputari. Quapropter illam infirmitatem humanæ naturæ quæ pœna est, solum cum susceptione carnis Christum assumpsisse veraciter dicimus; illam vero quæ sic pœna est ut etiam culpa sit, nullatenus admisisse indubitanter affirmamus. Neque enim sic victorem vitiorum dicere volumus, ut cum ipsa quæ vinceret vitia portasse aliquando ac sensisse dicamus. Propterea enim per solam pœnam infirmari consensit, ut eos qui et in culpa et in pœna ægrotabant: primum a culpa justificaret, postea a pœna liberaret.

CAP. VIII. *Quomodo intelligendum sit quod scriptum est: « Conceptus est de Spiritu sancto. »*

Cum sicut superius dictum est incarnationem Filii cum ipso Filio; Pater simul et Spiritus sanctus operatus sit, merito quæritur quare in Scriptura sacra singulariter de Spiritu sancto conceptus memoratur. Hæc quidem sicut et cætera quæ de ipso dicuntur humana intelligentia timide contimide contingit; sed devotio fidei amplius præsumens secundum puram conscientiam fidenter inquirat. Quærendum itaque in primis est quomodo intelligi oporteat quod dictum est beatam Mariam de Spiritu sancto concepisse. Scimus namque et omnes jam frequentissimo usu naturæ didici-

mus, quod cum mulier a viro concepisse dicitur, non aliud nisi substantiam carnis ad generandam carnem per carnis coitum suscepisse memoratur. Et hæc quidem carnis substantia de carne viri per ipsum carnis coitum transfusa, cum carne mulieris una caro efficitur, ut id quod nasciturum est ex utriusque substantia veraciter originem sumens ab illo, per istam etiam ab ista generetur. Ergo mulier a viro concipit, cum a carne viri per coitum carnis semen suscipit, ad generandam carnem. Nec aliud concipit quam ille est a quo concipit; aut ipsa quæ concipit et quod concipit, hoc parit. Quid ergo dicemus? Nunquid Spiritus sanctus de sua substantia semen partus infudit alvo virginis? Quomodo ergo semen carnis ministrare potuit substantia spiritualis? An forte semen carnis non fuit quod conceptum est; et caro fuit quod natum est. Quid dicemus? Quomodo Maria de Spiritu sancto concepit? Et si de Spiritu sancto concepit, quomodo Spiritus sanctus pater Christi non fuit? Hæc omnia magna consideratione indigent, ne forte in re difficili et valde obscura, humanus sensus aliquid amplius sua possibilitate præsumat. Nec ideo de his dubitandum est quia obscura sunt, nec ideo aliquid temere definiendum, quia credenda sunt. Quæramus ergo quid concepit Maria. Aut carnem non concepit, et carnem non genuit, aut si carnem genuit carnem concepit. Quod enim concepit, hoc genuit. Sed quomodo carnem ministrare potuit non caro? aut non carnem gignere caro? Ista perplexa inquisitio sive quærendi ratio, quemadmodum sancti et competenter intelligi valeat consideremus. Et primum in ea quæ secundum solitam et usitatam naturæ operationem peragitur conceptione, ejusdem naturæ opus quomodo compleatur intueamur. In parentibus carnaliter generantibus, et per carnis coitum nascituram carnem ex carne fabricantibus, utrobique natura substantiam ministrat partui creando, ut ex utriusque carne procedat, quæ solum in unius carne formanda est caro. Tamen hoc vectigal quod natura quasi debitum quoddam ex instituto Creatoris, ad fabricam humani corporis absolvendam impendit, ita prorsus sine ulla necessitate, aut coactione ab ea requiritur, ut nisi sola dilectione, et, ut sic dixerim, spontanea charitate, adtribuendum id non inclinetur. Nihil enim est præter solam dilectionem, quod hoc debitum a natura extorquere possit, sed cum spontanea fuerit charitate persuasa, tunc nimirum sibi ad invicem ad opus consummandum ex utraque parte libenter atque gratanter occurrit. Sane quidquid violenter nolenti arripitur; ad ejusmodi causæ effectum incongruum prorsus atque inefficax demonstratur. Sola ergo dilectio est quæ naturam persuadere, et volentem quodammodo cogere potest ad seminandum partum. Et quidem in muliere amor viri, in viro autem amor mulieris, idem agere solet, ut quia in altero solum natura sibi sufficiens non est; alterutrum sibi per dilectionem subveniat, ut quod in neutra per se potuit, in utraque per se cum altera possit. Igitur

semen humani partus a sola muliere formandum A concipitur, quod simul a viro et muliere seminatur. Quod quidem, sicut jam dictum est, in muliere per amorem viri; et in viro per amorem mulieris, natura operatur. Propter quod etiam mulier non nisi a viro concipere dicitur, licet tam de se quam de viro accipiat, unde fecundatur. Et recte de solo viro concipit, quia id quod concepit, in altero quidem de carne viri sumnitur, in altero autem per amorem viri ministratur. Non itaque hoc solum de viro concipit, quod de viro accipit; sed hoc etiam de viro concipit, quod ex se de amore viri accipit. Hoc præmittere voluimus, propter id quod dictum est Mariam de Spiritu sancto concepisse. Concepit ergo Maria de Spiritu sancto, non quod de substantia Spiritus sancti semen partus B acceperit, sed quia per amorem et operationem Spiritus sancti, ex carne virginis divino partui natura substantiam ministravit. Nam quia in corde ejus amor Spiritus sancti singulariter ardebat, ideo in carne ejus virtus Spiritus sancti mirabilia faciebat. Cujus dilectio in corde illius non suscepit socium, ejus operatio in carne illius non habebat exemplum. Hoc igitur solum virgo concepit, quod de sua carne per amorem et operationem Spiritus sancti accepit, de quo etiam solo, sine virilis seminis admistione filium genuit. Non ergo libido carnis conceptionem in virgine operata est, quæ nec de carne viri semen accepit, nec de sua carne per amorem viri concepit, sed per amorem et operationem Spiritus sancti. Nec ipse Spiritus sanctus C idcirco pater Christi dicendus est, quia ejus amor conceptionem virginis operatus est, quia non de sua essentia virgini semen partus tribuit; sed ipsi de carne propria virgini per amorem suum atque virtutem, substantiam ministravit. Christus ergo et de virgine natus est, quia de carne virginis carnis substantiam accepit, et de Spiritu sancto conceptus est, quia ipsa eum virgo ex sola carne sua sine admistione virilis seminis, per Spiritus sancti operationem amoremque concepit. Hinc est quod eidem virgini parituræ per Angelum dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (Luc. 1)*. Spiritus sanctus namque virgini supervenit, ut per ejus operationem caro Christi de carne virginis formaretur, D et virtus Altissimi obumbravit ei ne substantiam carnis ministrans carnali concupiscentia uteretur.

CAP. IX. De unione verbi, animæ, et carnis.

Quæritur etiam utrum Verbum carnem simul et animam assumpsit, an carnem prius quam animam sive animam prius quam carnem. Sed verissime et absque omni dubitatione creditur quod ex quo hominem Deus assumpsit, totum assumpsit; quia ex quo hominem assumpsit, sicut homo Deus: sic et Deus verus homo fuit. Verus autem non fuisset in sola carne, aut in anima sola, quia homo est et caro et anima. Itaque quando hominem assumpsit, simul utrumque assumpsit. Assumpsit autem carnem et animam, id est homi-

nem, naturam non personam. Neque enim assumpsit hominem personam; sed assumpsit hominem in personam. Ideo autem hominem assumpsit; quia carnem humanam et animam humanam assumpsit. Ideo vero personam non assumpsit, quia caro illa et anima illa priusquam verbo unirentur in personam, non erant unita ad personam. Una unio fuit, et ad unum unio fuit, et verbi et carnis et animæ. Non prius verbum et caro, nec prius verbum et anima, nec prius anima et caro sed simul verbum et anima et caro. Sed erat quidem Verbum ante hanc unionem persona quia Filius erat qui persona erat, sicut Pater persona erat, et persona Spiritus sanctus erat. Et erat persona æterna sicut Verbum æternum erat, et Filius æternus erat. Nec cœpit esse persona Verbum, quando homo esse cœpit; sed assumpsit hominem, ut homo persona esse inciperet, nec alia persona quam illa erat, quæ eum acciperet. Itaque Verbum persona accepit hominem, non personam, sed naturam, ut qui suscepit et quod suscepit una esset in Trinitate persona. Neque enim assumpto homine quaternitas facta est, sed Trinitas mansit, quia homo assumptus ex quo Deus esse cœpit, non alia persona esse cœpit, quam illa quæ eum suscepit. Qui ergo hominem assumptum negat personam esse, negat hominem in personam assumptum esse. Si enim illud nunquam futurus esset, frustra ad illud aliquando assumptus esset. Nunc igitur homo assumptus persona est, et non alia; sed ipsa illa persona a qua assumptus est, quia et assumens et assumptus una persona est. Deus, homo est. Verum est propter humanitatem suam. Homo, Deus est. Verum est propter divinitatem suam. Deus humanitatem suscepit; homo divinitatem accepit. Et est Deus homo propter humanitatem quam suscepit, et habet; et homo Deus propter divinitatem, non de duobus dicitur, sed de uno; quia Deus et homo non duo sed unus est Jesus Christus. Sed dicis: Quomodo unus? Dic mihi qualis unio; et ego tibi dicam qualiter unus. Si vere ineffabilis est unio Dei et hominis; ineffabiliter non duo sunt, sed unus Deus et homo. Tamen non omnino duo sunt: Deus et homo, sed unus Jesus Christus. Qui est Deus, ipse est homo; et qui est homo, ipse est Deus: non alter et alter sed ipse unus et idem. Quia significat homo? naturam. Quem significat homo? personam. Si quæris quid significat homo aliud significat homo: et aliud Deus. Homo enim significat humanitatem; Deus significat divinitatem. Si quæris quem significat homo, eundem significat quem Deus, quia idem est et homo et Deus. Quid est homo? Si naturam quæris: corpus et anima. Bene dico, quia hoc est homo; hoc esse hominis est, quia hoc esse hominem facit. Quid est homo? Si personam quæris Deus est. Quare homo Deus est? Quia humanitas divinitati personaliter unita est. Natura Dei divinitas, natura hominis humanitas; et divinitas quidem humanitas non est, Deus tamen homo est. Natura diversa, persona una. Quia autem unita est na-

tura, una est persona; et quia persona Dei et hominis una est; Deus et homo unus est. Propterea quod facit Deus facit homo, et quod facit homo facit Deus; quia non duo, sed unus, Deus et homo. *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis; qui est in cælo* (Joan. III). In terra loquebatur, et in cælo se esse testabatur. Utrobique enim erat. In terra per humanitatem, in cælo per divinitatem. Idem qui in cælo erat, in terra erat. Per humanitatem in terra et tantum in terra, per divinitatem in cælo et in terra. *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* (I Cor. II). Mirum est. Homo in cælo dominabatur; et Deus in cruce moriebatur. Si potuit homo in terra positus per humanitatem, in cælo esse per divinitatem, potuit et Deus in cælo regnans per divinitatem, in terra mori per humanitatem. Sed dicis. Quomodo Deus mori potuit? Deus qui immortalis est, quomodo mortuus est? Hoc ego sciebam, quia essent qui hoc dicerent. Deus mori non potuit: homo mortuus est, Deus mortuus non est. Quare ergo negatis Deum mortuum esse? Quia, inquiunt, divinitas mori non potest. Si propterea Deus mortuus non est, quia secundum divinitatem mortuus non est; ergo nec de virgine Deus natus est, quia secundum divinitatem de virgine natus non est: nec inter homines Deus conversatus est, quia secundum divinitatem inter homines Deus conversatus non est, et cætera omnia quæ in carne operatus est Salvator. Si ergo Deus hæc non fecit, quis ille fuit, qui hæc fecit? Nos putavimus Deum fecisse hæc omnia. Vos dicitis, quod Deus hæc non fecit. Dicite ergo: Quis ille fuit qui hæc fecit? Christus, inquiunt, hæc omnia fecit. Ergo Christus hæc fecit, et Deus non fecit. Videte ne forte dicatur vobis. Si Christus hæc fecit, et Deus hæc non fecit; ergo Christus Deus non fuit. *Nolite tangere christos meos; et in prophetis meis nolite malignari* (Psal. CIV). Vos tangitis Christum, et in propheta malignamini. Non dicitis Christum Deum non esse, et tamen dicitis quod si verum esset, Christus Deus non esset. Ergo tangitis Christum. Non aperte negatis, sed occulte necatis. Non, inquiunt, negamus aut necamus: Sed ideo dicimus Deum mortuum non fuisse, quia secundum divinitatem Christus mortuus non fuit. Ergo dicite, quando Christus ambulavit in terra Filium hominis in cælo non fuisse, quia secundum humanitatem in cælo non fuit. Si autem non ideo homo in cælo non fuit, quando in terra ambulavit Christus; quia secundum humanitatem in cælo non fuit, neque ideo mortuus non fuit Deus, quando in cruce pendit Christus, quia secundum divinitatem mortuus non fuit. Quid enim? Si secundum hoc aut hoc non est ergo non est? Si secundum hoc non est tamen est; quia secundum aliud est. Auctoritatem vultis. Audite lucernam, si non creditis luci. Augustinus dicit: Si propter hominem mortuus est Deus, non est homo victurus cum Deo? Non est mortalis victurus in æternum, propter quem mortuus est, qui vivit in æternum? Sed quomodo mortuus est

A Deus? Unde mortuus est? Et potest mori Deus? Accepit ex te, unde moreretur per te. Idem iterum: Verbum, inquit, crucifixum est, sed non mutatum est in hominem. Et iterum: Per id ergo quod homo erat mortuus est Deus; et per id quod Deus erat excitatus est homo. Et quidquid passus est homo, non potest dici non passus Deus; quia Deus erat hominem assumens, sed non est mutatus in hominem. Videte adhuc. Quis fuit ille qui dixit: *Antequam Abraham fieret ego sum?* (Joan. VIII). Nonne homo? Quis fuit ille qui dixit: *Pater, clarifica me claritate quam habui priusquam mundus esset apud te?* (Joan. XVII). Nonne homo? Ergo homo vere dixit: Priusquam Abraham fieret ego sum. Ergo homo vere dixit: B Pater clarifica me claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te. Quid? Hoc vos scandalizat? Hoc vos movet quod illos movebat qui dicebant: *Quinquaginta annos nondum habest et Abraham vidisti?* (Joan. VIII). Quare non? Nonne et illi verum dicebant qui hæc dicebant? Paulo ante Evangelista dixerat quia *ipse Jesus incipiens erat quasi annorum triginta* (Luc. III). Pauca tempora ab illo fluxerant usque ad hoc. Nondum quadraginta anni completi erant quanto magis quinquaginta non erant? An forte verum dicebat; qui triginta annorum illum esse dicebat; quia hoc erat, et non verum dicebant qui eum nondum quinquaginta annos habere dicebant; quoniam et hoc amplius erat? Qui enim triginta annos C nominabat quod amplius erat, non negabat. Qui autem quinquaginta annos non credabant; multo magis quod amplius erat non concedebant. Quid ergo? Quando triginta annos evangelista nominabat, nihil nobis certum determinare voluit de spatio temporis ætatis Jesu; hoc est, hominis Christi usque ad quod nostra cogitatio iret et ultra non procederet? Si amplius habuit in eo quod hoc habuit, quare evangelista amplius non dixit? sed non amplius habuit in eo quod hoc habuit. Triginta annorum erat Jesus, homo triginta annorum erat, quia ætas hominis triginta annorum erat. Triginta anni jam fluxerant et non amplius: ex quo homo esse cœperat. Propterea homo triginta annorum erat et non plus. Et quid? Si homo D triginta annorum tantum erat, nonne similiter Deus triginta tantum annorum erat qui homo triginta tantum annorum erat? Quam recens Deus. Quam parvam ætatem habuit Deus? Vera parvam, quia parvus factus. Parva ætas in parvo, magna æternitas in magno. Tamen plus temporis non habuit ubi temporalis fuit. Ubi enim æternus fuit, nec triginta annorum fuit, nec viginti, nec decem, nec quinque, nec unius. Illic enim non fuit annuus. sed æternus. Ubi autem temporalis fuit, non plus fuit. Ubi æternus fuit, quid dicam? Plus fuit? Patrum est hoc. Tempus enim nequaquam ad comparisonem æternitatis accedere potest. Ergo æternitas fuit. et triginta tantum annorum fuit, et in tempore cœpit, et ante tempora fuit: et in eo quod cœpit in tempore factus est homo: et in eo quod fuit ante tempora factor est

Deus. Et cum cœpit esse homo ex tempore; A non tamen cœpit, quasi prius non fuisset. Et similiter cum factus est homo; non tamen factus est, quasi prius non exstinuisset. Propterea eos qui Christum creaturam esse dixerunt, fides catholica condemnavit, quia Christus quamvis in tempore esse cœpit, non tamen omnino esse cœpit, quia supra tempora et ante tempora idem ipse semper Deus fuit. Hoc est autem creaturam esse, aliquid de nihilo esse, hoc est esse aliquid et fuisse nihil. Non autem omnis qui aliquid esse incipit, ideo esse incipit quia aliquid esse incipit; sicut qui aliquid esse desinit, non ideo esse desinit, quia aliquid esse desinit. Non enim aliquid ita esse desinit, ut nihil sit, sed solum ut id quod esse desinit jam non sit. Sic non semper qui aliquid esse B incipit, ita aliquid esse incipit, quasi esse incipiat ut aliquid sit; sed ut aliquid quod prius non fuit esse incipiat, ut jam sit. Ita Christus, quando homo esse incœpit, aliquid esse incœpit, nec tamen ita aliquid esse incœpit, quasi prius non fuisset aliquid, quia et priusquam hoc fuit quod aliquando esse cœpit, fuit aliquid quod semper fuit et nunquam esse cœpit. Itaque Deus homo factus est, et tamen Deus creatura non est. Quia quod factus est pro eo factus est, quia temporaliter assumpsit, quod semper non habuit; sed ex tempore non accepit, quod semper habuit. Tamen postquam Deus factus est homo, et homo et Deus, unus fuit, et non duo, homo Deus. Et propter ipsam ineffabilem unionem qua Deus et homo unus fuit, sicut Deus per C humanitatem suam se veraciter temporalem exhibuit, sic et homo per divinitatem suam ante tempora se fuisse non fallaciter prædicavit. Si Deus æternus triginta tantum annorum aliquando fuit propter humanitatem, quare similiter homo temporalis æternus non fuit propter divinitatem? Ergo, inquit, homo ab æterno fuit; et homo mundum creavit, et homo fuit antequam homo esset. Pueri estis et adhuc involumentis infantie expediri non potuistis. Nondum in vobis exercitati sensus creverunt, qui lacte opus non habent, sed solido cibo. Quid enim sunt verborum involucra nisi quædam involumenta intelligentiæ, quibus quandiu sensus humanus obvolvitur, nunquam cordis oculus ad veritatis lumen perfecte D aperitur? Quæritis an fuit homo ante tempora, et ego vos interrogo an Deus cœpit in tempore? Si æternus factus est temporalis, temporalis factus non est æternus? An forte ideo Deus propter humanitatem in tempore fuit, quia homo fuit, quando homo in tempore fuit, sed homo propter divinitatem ante tempora non fuit, quia quando Deus ante tempora fuit, homo adhuc Deus non fuit? Fortasse aliquid rationis erit, propter quod ejusmodi lucutiones caveatis; salva tamen integritate fide Christianæ ut unum eundemque ipsum esse credatis, qui et in tempore homo fuit, propter humanitatem suam; et ante tempora Deus propter divinitatem suam. Et idcirco ipse idem veraciter se dixit, et in tempore venisse hominem, et ante tempora fuisse Deum. Cum autem hoc et hoc dixit: non alius et alius dixit, sed secundum aliud et aliud dixit. Quod Deus dixit, homo dixit; et quod homo dixit, Deus dixit, quia et homo Deus, et Deus homo unus fuit. Quando dico homo, naturam significo humanam, id est animam et carnem. Quando dico Deus naturam significo divinam, id est Verbi divinitatem. Item quando dico homo, personam significo ex anima et carne. Item quando dico Deus, personam significo in divinitate. Non amplius notat homo in natura, quam animam et carnem, neque in persona, quam ex anima et carne. Neque amplius Deus notat in natura quam divinitatem, neque in persona quam in divinitate; et tamen in Christo persona ex anima et carne, et persona in divinitate non duæ sunt personæ, sed una persona est. Quæ est natura hominis? humanitas. Quæ est natura Dei? divinitas. Ex humanitate est homo, ex divinitate est Deus. Quod homo est, ex anima et carne est; hoc est esse ejus; quia natura ejus est. Quod homo est, ex eo est quod hominis est. Quod Deus est, ex eo est quod Dei est. Et enim quod Deus est, ex divinitate est: hoc esse ejus est, quia natura ejus est. Et ideo quod Deus est, ex eo est quod suum est. Quod homo est, ex eo est quod hominis est. Quapropter quia Deus et homo ex eo quod hominis est, homo est; et homo ex eo quod Dei est, Deus est; profecto et Deus homo, et homo Deus est. Item quia non ex alio homo Deus, quam Deus, neque ex alio Deus homo, quam homo; non alius, sed idem est Deus et homo. Tamen quod homo in suo est conditione; Deus in eodem est dignatione; et quod Deus in suo est per naturam; homo in eodem est, per gratiam. Sic itaque in Christo aliam dicimus esse humanam naturam, et aliam divinam; sed non alium dicimus esse hominem, et alium Deum; sed Deum et hominem unum Jesum Christum. Quid est Jesus? salvator. Quid est Christus? unctus. Aliud notat Jesus, aliud Christus; et non alium tamen significat Jesus, quam Christus; quia unus est Jesus Christus. Augustinus dicit: Aliam significationem habet Jesus, et aliam significationem habet Christus, cum sit unus Jesus Christus Salvator noster. Jesus tamen proprium nomen est illi, quomodo Moyses nomine proprio appellatus est, quomodo Elias quomodo Abraham. Sic tanquam proprium nomen et Dominus noster Jesus Christus autem sacramenti nomen est quomodo si dicatur propheta, quomodo si dicatur sacerdos. Lege sermonem Augustini in epistolam Joannis, ibi hoc reperies. Idem in libro De prædestinatione sanctorum: Ille, inquit, nos credere in Christum fecit qui nobis fecit in quem credimus Christum. Hoc itaque dicit Augustinus: Vis ergo adhuc plenius audire, quomodo aut secundum quod Dominus Jesus Christus factus est, aut infectus? Ambrosius in libro quem De Trinitate scripsit, ita dicit; Dicimus igitur, inquit, factum esse hominem: et ad hominem hoc esse referendum. Denique et alibi habes: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem (Rom. 1).* Secundum carnem utique ex semine David factus

est. Deus autem ante sæcula ex Deo natus est. Nec tamen factum esse semper ad creationem refertur. Scriptum est enim: *Domine, refugium factus es nobis* (*Psal. LXXXIX*). Et paulo post: Ergo si factum esse frequenter ad aliquid, non ad naturam refertur, etiam creatum ad causam refertur. Unde intelligimus illud quod de incarnatione Domini scriptum est: *Dominus creavit me principium viarum suarum, in opera sua* (*Prov. VIII*); id significare quod ad redimenda opera patris: Dominus Jesus ex virgine sit creatus. Idem in eodem: Paulus, inquit, prohibet me creaturæ servire, et Christo admonet serviendum. Non ergo creatura Christus. Paulus, inquit, *Servus Christi Jesu* (*Rom. I*). et bonus servus, qui Dominum recognoscit. Ipse creaturæ servire nos prohibet. Quemadmodum ergo ipse Christo serviret, si Christum creaturam putaret? Vide ergo quomodo Christum et factum et creatum secundum aliquid affirmat; quem tamen creaturam esse negat. Idem quoque in eodem libro Christum non adoptivum; sed naturalem Filium esse testatur dicens: Per adoptionem nos filii dicimur; ille per veritatem naturæ. Quomodo ergo ex nihilo qui ex nihilo fecit omnia: Ita oportet secundum testimonia Scripturarum fidei vestigia formare, ut rectæ credulitati sinceræ confessionis puritatem adjungamus.

CAP. X. De separatione animæ et carnis in Christo.

Quidam putaverunt in morte divinitatem a Christo homine recessisse, et mortem hominis aliud quam separationem divinitatis a carne non fuisse. Inveniunt enim quædam verba in quibus ita dictum esse videtur, et inveniunt hujusmodi litteræ adhærent, non pertinentes ad spiritum. Beatus quoque Ambrosius tale aliquid videtur dicere in expositione psalmi illius quem ipse Dominus in passione sua de se scriptum esse ostendit dicens: *Deus, Deus meus, utquid dereliquisti me?* (*Matth. XXVII; Psal. XXI; Marc. XV*.) Super enim hunc locum Ambrosius dicit. Clamat homo separatione divinitatis moriturus, et alia quasi ad ipsum probandum adducta; quia scilicet Deus vita est, et ubi vita fuit, mors esse non potuit. Ac propterea nisi vita prius recessisset, mors venire non potuisset. Scriptum quippe est: quia Jesus clamans magna voce dixit: Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me? Clamat homo se derelictum esse a Deo, et conqueritur Deum a se recessisse, et quasi ideo se moriturum esse quod Deus ab ipso recesserit. Ideo dixit, quia clamat homo separatione divinitatis moriturus. Sed videte quod dicitur. Si enim agitur de illa separatione divinitatis, pro qua Christus homo in cruce clamabat; illa utique jam facta erat. Non enim derelinquendum, sed derelictum jam se protestabatur dicens: Deus meus utquid dereliquisti me? Si ergo de illa separatione divinitatis agitur, jam recesserat Deus quando homo in cruce pendens derelictum se a Deo vociferabatur. Et utique adhuc Christus in carne vivebat, quando sic Deus ab eo recesserat. Res-

pondeant ergo. Si mors esse non poterat nisi prius vita discederet, quomodo vita manere potuit postquam vita recesserat? Jam enim sic recesserat Deus, et adhuc Christus vivus in cruce pendebat, cum se derelictum causatur. Si ergo in hac recessione Dei, et in hac divinitatis separatione, illam quæ inter divinitatem et humanitatem constabat unionem personæ solutam dicunt, fuit quoddam tempus quando Christus adhuc vivus homo erat, et Deus non erat. Sed quis hoc dicat? Quis sanæ fidei concordans non abhorreat Deo imponere, quod assumptum hominem usque ad mortem quidem comitando perduxit, et in morte quando majori periculo jam imminente majus auxilium necessarium erat, deseruit? Quare ergo tantopere mercenarii, impropere, quod lupo veniente oves quas custodire debuerant, fugientes deserunt, cum ipse unicam illam ovem, et agnum illum ovis virginis filium, quem non solum custodiendum, sed etiam glorificandum suscepit, lupo veniente deseruit? Ovis prius de pastore securo veniente lupo non timuit dicens: *Venit princeps mundi hujus et in me non habet quidquam* (*Joan. XIV*). Nunc autem a pastore derelicta, causando et conquerendo clamat, quare dereliquisti me? Solus homo fuit, et Deus non fuit, et jam Deus homo non fuit, quia jam ab homine recesserat Deus, nec homo Deus fuit, quia adhuc vivus in cruce pendens a Deo derelictus fuit. Jam non solum ergo in morte; sed et ante mortem divinitas ab homine recesserat, quando homo adhuc Deum a se recessisse, ac per hoc, ut isti aiunt, Deum se non esse, plangebat. Quis hoc dicat? Quomodo, inquit, intelligendum est, quod Christus a Deo derelictum se esse clamat, et quod Scriptura hominem separatione divinitatis moriturum clamasse affirmat, si Deus ab homine non recesserat? Quid ergo? Non potuit divinitas humanitatem et secundum aliquid deseruisse, in quantum videlicet eam potestati inimicorum expositam ad tempus non defendit, et secundum aliquid non deseruisse, in quantum scilicet etiam tunc ab ea per præsentiam majestatis non recessit? Dereliquit illis, sed sibi non dereliquit. Dereliquit, quia auxilium non contulit, sed non dereliquit quia præsentiam non abstulit. Subtraxit protectionem, sed non separavit unionem. Separavit se foris ut ad defensionem contra inimicos non adesset, sed non separavit se intus, ut illi ad unionem personæ deesset. Sic ergo dereliquit ut non adjuvaret, sed non dereliquit ut recederet. Vado per viam, mecum pergis, pariter ambulamus. Securus sum quasi amicum mecum habens. Venit hostis meus et irruens inermem et resistere non valentem vulneribus afficit. Tu me plagari cernens nihil moveris, sed patienter sustines, et stas juxta quasi non curans vulnera mea, et dico: Utquid dereliquisti me? adhuc stas juxta me, et causor te recessisse a me. Juxta es loco, sed longe auxilio. Juxta fuisti quando te præsentem exhibuisti in dilectione. Longe factus es quando in periculis constituto,

te subtraxisti a compassione. Sic ergo humanitas a divinitate in passione derelictam se clamabat, quia eam inimicorum potestati ad crucifigendum concesserat, sicut scriptum est : *Non haberes in me potestatem ullam, nisi tibi datum fuisset desuper* (Joan. xix). Quam tamen mortem quia non pro sua iniquitate, sed pro nostra redemptione sustinuit in cruce pendens ; quare sit derelicta requirit, non quasi adversus Deum de pœna murmurans, sed nobis innocentiam suam in pœna demonstrans, causam quærebat qui peccatum nesciebat.

CAP. XI. *Quod Christus separata anima a carne et persona fuit et Deus et homo*

Scriptum est : *Et clamans Jesus voce magna tradidit spiritum* (Matth. xxvii). Quis tradidit ? Jesus. Quid tradidit ? Spiritum. Cui tradidit ? Patri. Non Judæus ejecit, neque pater extraxit, sed ipse sponte tradidit. Non violenter ablatum est, sed sponte datus : *Potestatem, inquit, habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam* (Joan. x). Ipsa anima, ipse est spiritus. Ipsa ergo anima emissa est potestate morientis, non violentia occidentis. Emissa est anima. Ille emisit, cujus fuit. Unde emisit ? Ex carne. Quo emisit ? Ad Patrem. Recessit anima, et mortua est caro. Mortuus est Christus, quia caro Christi mortua est. Sicut mortuus est Deus, quia mortua est humanitas Dei, ita mortuus est homo quia mortua est caro hominis. Sola caro mortua est, et carne mortuus est homo, cujus caro fuit, mortuus est etiam Deus, quia Deus homo fuit. Separatio animæ mors carnis fuit. Sola caro mortua est, a qua anima separata est, anima mortua non est, nec divinitas mortua est, sed sola caro mortua est, quia separata est anima ab ea vita ejus. Anima ad infernum descendit, caro in sepulchro jacuit, divinitas cum utroque permansit. Neque enim caro et anima personam destruere potuerunt separata, quam non fecerant et conjuncta. Verbum persona æterna fuit. Neque tunc persona esse cœpit, quando animam et carnem, in personam accepit. Accepit animam et carnem, ut in se persona essent, non ut se personam facerent. Quia ergo anima et caro in eo personam esse acceperunt, quod verbo personæ uniri cœperunt ; semper quidem cum verbo una et eadem persona permanserunt ; quia nunquam postea a verbo vel inter se divisa recesserunt. Fuit ergo verbum persona æterna propter divinitatem æternam et ipsa persona Deus fuit propter divinitatem, et homo fuit propter unitam verbo humanitatem. Ergo Christus persona ad infernum descendit, sed secundum solam animam ; quia sola anima ad infernum descendit ; et Christus persona in sepulcro jacuit et secundum solam carnem ; quia sola caro in sepulchro jacuit et Christi persona ubique fuit, et secundum solam divinitatem quia sola divinitas ubique fuit. Neque anima in sepulcro jacuit, nec caro ad infernum descendit, neque caro vel anima ubique fuit. Corpus solum in sepulchro jacuit, et propter partem istam hominis Christus homo in sepulcro jacuit. Dicunt

A hoc quædam scripturæ, quod cum Christus in sepulcro jacuisse dicitur : totum pro parte ponitur ; quia non totus homo in sepulcro jacuit, sed una pars hominis tantum corpus. Hic intendite. Non totus homo, sed pars hominis. Quis homo ? Christus. Totus homo, totus Christus. Pars hominis, pars Christi. Christus in sepulcro jacuit, totum in parte ponitur. Ergo non totum jacuit sed pars. Quid est totum ? Christus. Quid est pars ? Corpus. Ergo vel Christus non jacuit in sepulcro ; si Christus in sepulcro jacuisse dicitur, et est figura dicendi qua totum pro parte ponitur, et in toto pars intelligitur. Ergo nec Christus vere ad infernum descendit, sed pars Christi tantum, anima sola. Aliquis scrupulositatis incurrit. Suspecta quippe sunt hæc catholicæ veritatis, et non recipit aut approbat ut dicatur Christum non vere in sepulcro jacuisse, nec vere ad infernum descendisse. Quid enim ? Si ideo non vere in sepulcro jacuit, quia solum corpus in sepulcro jacuit, nec vere ad infernum descendit, quia anima sola ad infernum descendit, ergo nec vere mortuus fuit, quia sola caro mortua fuit, non anima vel divinitas. Quid est quod scriptum est ? Quia cum Christus in sepulcro jacuisse dicitur totum pro parte positum est ? An aliud est totum pro parte poni, atque aliud totum in parte operari ? Quando enim totum pro parte ponitur, ipsum quidem totum nominatur sed non ipsum intelligitur, sed pars ejus sola, pro qua ponitur. Quando vero totum in parte operari dicitur, ipsum quod dicitur aliud intelligitur, nec pro ipso quod dicitur intelligitur, quamvis secundum aliud, id est secundum partem operari intelligatur. Quando enim totum in parte operatur, ideo vere totum operatur, quia et totum cum parte est, et pars in toto est, quando et totum et pars operatur. Quando simul sunt simul operari possunt. Tunc quippe operatio partis recte totius dicitur, quando totius est, et in tote est ipsa pars quæ operatur. Quando vero totum distractum est, et jam totum non est, non proprie totius dicitur, quod extra totum pars sola operatur. Quid ergo ? Nunquid secundum hoc dicemus quando caro Christi mortua est, ideo Christum vere mortuum fuisse, quia homo in parte sua sustinuit passionem, quando vero corpus Christi in sepulcro jacuit ; ideo Christum non vere jacuisse, quia pars ipsa quæ jacuit a toto jam divisa fuit ? Ergo Christus vere mortuus est, sed vere sepultus non est. Absit ! Sed vere mortuus est, et vere sepultus ; vere ad infernum descendit et vere in cœlum ascendit. Quomodo ergo totum positum est pro parte, quando scriptum est Christum jacuisse in sepulcro ? Quod est totum, et quæ est pars ? totum enim ad partes dicitur, et partes ad totum referuntur. Fortassis ergo cogitas quasi tria quædam : divinitatem, animam, et carnem Christum composuisse ; et Christum esse totum quoddam tribus partibus compositum : divinitate et carne, et anima. Ergo tertia pars Christi Verbum est ?

Absit! Non enim pars Christi Verbum est, sed ipse Christus Verbum est. Totus Verbum, sicut totus Deus; non dimidia pars Christi Verbum, et dividia pars homo; sed totus Christus Verbum et totus Christus homo, quia idem ipse Deus et homo. Intelligis quid dico? Si non intelligis, crede tamen. Credi potest, si intelligi non potest. Verumtamen est, quod Christus idem ipse et Deus et homo fuit; nec tertia pars Christi Verbum fuit, nec aliquid ex carne, et anima, et verbo, quasi ex partibus compositum totum fuit, quia totum ipsum Verbum fuit. Ubi ergo totum fuit, compositum ex partibus? Ubi partes fuerunt in toto et totum fuit ex partibus? Divinitas autem pars non fuit, ut ex ipsa totum esset majus ipsa, nec in ipsa pars fuit, ut in ipsa aliquid esset minus ipsa. In humanitate sola partes invenimus, et totum ex partibus constat. Homo quoddam totum est duabus partibus constans, anima et carne. Istæ sunt duæ partes hominis, et in his duabus partibus constat totus homo. Natura divina simplex est, natura humana duplex; propterea partes hominis duæ sunt quia in natura hominis duo sunt: anima et caro. Ubi hæc duo sunt, totus homo est. Ubi alterum horum est, pars hominis est. Propter hoc igitur Verbum totum hominem assumpsit; quia totum quod hominis erat assumpsit, animam et carnem, in sepulcro autem non totus homo jacuit, sed pars hominis tantum, hoc est caro. Similiter ad infernum non totus homo descendit, sed pars hominis tantum, hoc est anima. Si enim in sepulcro totus homo jacuisse diceretur, profecto a carne mortua anima recessisse negaretur. Similiter si totus homo ad infernum descendisse diceretur, caro utique pariter cum anima illuc descendisse affirmaretur. Itaque pars hominis tantum in sepulcro jacuit, et non totus homo; et dum Christus in sepulcro jacuisse dicitur, propter solam carnem quæ ibi jacuit, verum esse probatur. Dum enim Christus in sepulcro fuisse dicitur, totus homo in sepulcro fuisse dicitur; totus homo in sepulcro fuisse dicitur; quia cum Christus dicitur, totus homo dicitur; quoniam totus homo Christus. Et verum est quod Christus in sepulcro jacuit, nec tamen homo totus in sepulcro jacuit, quamvis totus homo Christus fuit. Ideo quippe totus homo Christus fuit; quia anima et caro Verbo in personam unita fuit. Christus autem propterea vere in sepulcro jacuit, quia caro ejus ibi jacuit. Et idcirco Verbum persona deesse non potuit ubi caro erat, quæ ipsi Verbo personaliter unita fuit. Sic itaque Christus in sepulcro fuit quando caro ejus ibi fuit, et totus tamen homo ibi non fuit; quia non anima et caro simul, sed sola caro ibi fuit. Quod autem homo dicitur homo, et persona homo, propter totum hominem dicitur, et propter totum quod hominis est dicitur, non id dico modo quod homo a parte de humo sumpta denominatur, sed cum dicitur homo et intelligitur persona totum quod homo est, a toto dicitur quod hominis est. Aliud vero est cum homo dicitur es-

se id quod homo est, atque aliud cum dicitur esse id quod est in homine. Cum enim dicitur esse homo propter totum hominis esse dicitur, id est animam et carnem. Cum vero dicitur esse id quod est in homine, propter partem hominis dicitur, hoc est propter solam animam vel propter solam carnem. Cum homo dicitur homo, dicitur persona; cum dicitur id quod est in homine dicitur quod est in persona. Dicitur quippe homo sapiens, et non dicitur tamen propter totum quod est homo, sed propter partem quæ est in homine; quia sapientia non in anima et in carne est, sed in anima sola. Item cum dicitur homo candidus aut niger, non propter totum quod est homo dicitur, sed propter partem quæ est in homine; quia candor et nigredo non in anima et carne est, sed in sola carne. Et si forte totus homo hoc esse dicitur, non tamen ita dicitur, quasi totum quod hominis est hoc sit; sed quia id quod in homine esse debet, totum hoc sit. Dicitur quippe totus homo albus, quando totum corpus hominis album est; non quia totum quod hominis est album est, sed quia totum quod in homine album esse potest, album est. Itaque et Christus, cum dicitur homo, propter totum dicitur quod est homo, id est animam et carnem. Cum autem mortalis vel mortuus vel sepultus dicitur, propter partem hominis dicitur id est solam carnem; quia sola caro et mortalis fuit, quando corruptionem passibilitatis portavit; et sola mortua fuit, quando in cruce anima sine vita sua pependit.

Et sola sepulta fuit, quando anima cum ipsa in sepulcro mortua jacente non fuit. Et tamen Christus hoc totum quod sola caro fecit, veraciter et ipse fecit, qui per divinitatem suam personaliter præsens erat, in carne, et cum carne quæ hoc fecit. Similiter cum Christus spiritu exultasse dicitur sive affectum aut desiderium, vel timorem habuisse dicitur, secundum solam animam hoc habuisse intelligitur; quia sola anima hoc habuit, et ipse per animam veraciter habuit cujus divinitati ipsa anima personaliter unita fuit, habuit quippe anima illa secundum affectus naturæ cum quibus assumpta fuit, et desiderium et gaudium, et dolorem et timorem passionis, pro carne sua; quæ omnia ad tempus rationabiliter admissa sunt, potestate facientis et voluntate patientis. Et cum timuit poenam suæ carnis et dolores refugit, secundum affectum naturæ fecit, quo nemo carnem suam odio habuit, cujus malum aliquando ex ratione sustinere potest; amare autem nunquam potest. Sic itaque in Christo secundum affectum naturæ quem anima in carne et pro carne habuit, voluntas quædam erat, secundum quam et mortem et dolorem, et passionem horruisse et noluisse veraciter dicitur. Quam tamen voluntatem, superior voluntas spiritus quæ ad obedientiam paternæ jussionis prompta fuit, dirigebat. Voluntas quippe spiritus, in Christo quasi medio quodam loco constituta, voluntatem carnis subjectam, per rationem mode-

rabatur, et voluntati Patris superiori per obedientiam subiciebatur dicens: *Non mea voluntas sed tua fiat* (Luc. xxii). Ita ergo Christus quod dicitur, aliquando secundum personam dicitur, aliquando secundum id quod fuit in persona; et similiter quod secundum hominem dicitur, aliquando secundum ipsum hominem dicitur, aliquando secundum ipsum quod fuit in homine. In natura autem divinitatis ubi multiplicitas, aut diversitas nulla est, persona, et id quod est in persona diversum esse non potest. In sola humanitate ubi multiplicitas invenitur; aliud totum, et aliud pars esse ostenditur. Totum persona est, pars in persona. Totum est anima et caro; pars anima sola, aut sola caro. Dicit autem Scriptura: « Sicut anima rationalis et caro unus homo, ita Deus et homo unus est Christus. » Vide te similitudinem. Bene dico anima et caro est homo; et iterum bene dico homo est persona. Et rursum bene dico, anima et caro est una persona. Non autem similiter dicere possum, sola anima est homo aut sola caro est homo. Et idcirco dicere non possum, sola anima est persona, aut sola caro est persona. In Christo autem dicere possum Deus et homo est Christus, et dicere possum similiter, Deus est Christus, et iterum homo est Christus. Et rursum dicere possum, Deus et homo una est persona, et item Deus est persona, et homo est persona. Qualis ergo est similitudo hæc cum dicitur: « Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus et Christus? » Si enim omnimoda similitudo est, quare sicut in Christo dicitur Deus, et homo Christus: et homo Christus et Deus Christus; non ita etiam in homine dicitur, sicut caro et anima simul homo, ita etiam sola caro per se homo, aut sola anima per se homo; vel sicut in homine anima quidem et caro simul homo dicitur, nec anima per se sola homo dicitur, nec caro per se homo dicitur, sic in Christo Deus quidem et homo simul Christus dicitur, ita tamen ut nec homo solus per se, nec Deus solus per se Christus dicatur? Magna involutio dicendi est circa hæc; et laborat homo in suo, qui pene nihil intelligere novit, nisi hoc et secundum hoc quod dicere novit. Quærent hi quotidie homines quid dicendum sit, et quid credendum raro. Quærent an locutio illa bona est, et an locutio illa recipienda est, et an probanda est locutio illa. In moneta verborum positi sunt, et concurret multitudo magna sermonum, et infinita perplexio; quia iudicium spiritus a littera trahere volunt, non iudicium litteræ a spiritu. Nesciunt enim quia spiritus litteram judicare debet, non littera spiritum. Sicut scriptum est: *Spiritualis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur* (I Cor. ii). Laborant ergo in iudicio dicendi, quia spiritum non habent intelligendi. Volunt habere iudicium, et spiritum habere nolunt, sine quo recte judicare non possunt. Propterea laborant in dicendo, et veniunt alia et alia dicenda de illo quod unum intelligendum eum. Quærent quid sit persona, et

A adducunt deinde definitionem personæ, sicut a quibusdam facta est et probata, quia persona est individuum rationalis substantiæ. Ecce dicamus secundum nos quod persona hoc est. Bene diffinitum est secundum nos quid sit persona. Secundum nos ita dicamus. Nam quod supra nos est, dici omnino non potest. Indicibile est, quia incomprehensibile est. Secundum nos ergo dicamus: Persona est individuum rationalis substantiæ. Quæ est rationalis substantia nisi spiritus rationalis? Hæc est enim proprie rationalis substantia, spiritualis substantia quæ sola rationis capax est; quia in ea sola ratio esse potest. Nam si homo rationalis substantia esse dicitur, non propter totum dicitur, sed propter animam solam quæ proprie rationalis substantia dicitur. Homo enim secundum animam tantum rationalis est; quia ipse animam rationalem habet. Anima autem secundum se rationalis est; quia ipsa in se rationem vel rationalitatem, id est rationis capacitatem habet. Sic itaque rationalis substantia proprie et secundum se non est, nisi spiritus rationalis? qui individuum vere est, et in quantum natura simplex est: compositionem partium non habens, et naturæ simplicis est ejusdem proprietatis plura non continens. Hic itaque spiritus rationalis proprie persona dicitur, et numero discretus, et ratione discernens. Sic enim quidam personam dictam esse voluerunt, quasi per se sonantem, et quasi singulariter discernentem, ut in quantum numero discreta est per se, in quantum ratione discernit sonantem, vel pronuntiantem, vel judicantem se intelligamus. Ecce ergo secundum hanc diffinitionem proprie dicimus, quod spiritus rationalis persona est, per se discernens se. Non est hic magna quæstio neque ambiguitas intelligendi, ubi quod est totum unum est. In homine autem non eadem ratio occurrit, ubi duo quidem sunt, et tamen personæ duæ non sunt, sed una persona caro et anima. Hic autem quidam tam multipliciter delirasse inveniuntur, solis verbis adhærentes, ut non facile verborum involucra judicari potuissent, nisi in fine error se manifestus ostenderet. Dicunt hominem totum quoddam esse compositum ex anima et corpore, aliud omnino et diversum ab anima et corpore, ita ut hoc totum nec anima sit, nec corpus sit, nec similiter anima et corpus; non enim totum ista esse, sed ex istis esse dicunt. Hoc igitur totum hominem esse putant, et ipsum hominem qui hoc totum est rationalem esse, rationalitate quæ in ipso toto est, diversa a ratione, sive a rationalitate partis id est animæ, sicut ipsum totum diversum est a parte. Postremo omnia quæ in toto sunt diversa esse omnino ab his quæ in partibus constant, sicut ipsum totum partibus diversum est. Itaque sicut rationalitas hominis alia est quam rationalitas animæ; quia una totius est, et in toto est; altera partis est in parte est; ita et bonitatem totius quæ in toto est, aliam esse dicunt, et bonitatem partis aliam, quia partis est et in parte tantum. Similiter et malitiam hominis aliam, quia in toto

to est ; et malitiam animæ aliam, quia in parte est. Postremo quotiescunque totum facit, et pars facit, quamvis simul operentur ; aliam tamen esse actionem partis, quæ in parte est, et aliam esse actionem totius quæ in toto est, sicut totum ipsum aliud est, et aliud pars ejus. Ad hunc modum igitur quoties homo peccat, vel bene facit, peccatum vel justitiam in homine esse, quæ toti ad accidunt ad proprietatem, et iterum peccatum sive justitiam in anima esse, quæ parti accidunt ad proprietatem contendunt. Quapropter quando homo moritur, et anima a carne separatur, divisis partibus, totum ipsum quod ex eis compositum fuerat, jam nihil esse, ac per hoc ipsum hominem, qui hoc totum erat, similiter nihil esse, nec alicubi esse. Et modo interim nec peccatum ejus puniri ; nec justitiam remunerari, animam tantum in judicio esse, ut homo secundum meritum suum, vel pœnam vel gloriam recipiat, donec tandem in novissimo anima ad corpus revertente, rursum homo esse incipiat ; et tunc secundum meritum suum, ipse quoque remunerationem accipiat. Tales modos loquendi homines confingunt, et per falsas fictiones sermonum ad veras deceptiones errorum ducuntur. Quid enim stultius est quam dicere quod tunc homo esse desinat quando vere esse incipit, et tanto utique verius est, quanto est verius in quo esse incepit ? Non, inquiunt, sed figura est, quando sancti cum Christo esse dicuntur. Bene. Quando vobiscum sunt veritas est, et quando cum Christo sunt figura est. In hoc vobis credite. Nos enim non credimus. Nos scimus quia Christus veritas est. Qui ad Christum vadunt, non ad figuram vadunt, sed ad veritatem vadunt, et figuram evadunt. Quid tantopere homines sancti mori desideraverunt, si post mortem nihil futuri fuerunt ? Cupio, inquit Apostolus, *dissolvi, et esse cum Christo* (Philip. i). Quid cupis ? Mori et cum Christo esse. Imo mori et nihil esse. Hoc isti dicunt, quia nihil eris post mortem. Si istis credis, mortem non optas, nisi forte si non esse desideras. Si boni homines post mortem nihil futuri sunt, quomodo de iniquis et pravis hominibus vere dictum est, esse nihil cupiunt, nec tamen esse queunt ? Desinant ergo nunc et boni sperare et mali timere, quia non erunt aliquid cum hinc exierint, ut vel mala vel bona sentire possint. Sed bene inquiunt sperent et timeant, quamvis non pro se, tamen pro animabus suis, quia cum ipsi non erunt, animæ ipsorum erunt, quæ vel gloriabuntur pro justitia, vel cruciabuntur pro culpa. Ideo ergo, inquiunt, sperent et timeant pro animabus suis. Utinam tam recte discretis quam rectum dicitis ! Bene enim dicitis, cum homini sperandum et timendum pro anima sua dicitis ; si tamen intelligeretis quod nunquam melius aut verius pro se timet homo, quam cum timet pro anima sua. Quid enim magis est homo quam anima ? Non hæc putas quicumque es, qui te figuris sermonum munieras. Novum aliquid illatum est auribus tuis, cum dictum est

hoc potius esse hominem, quod potius hominis est. Audi ergo. Tu Christianus nescis quod ethnicus ille testatus est. Mens, inquit, cujusque, is est quisque ; ergo ethnicus ille te Christiano religiosior fuit, qui veritatem confessus est, quam tu negas. Ergo, inquis, homo est anima ? Quidni ? Nonne tu dicis quod homo est corpus, et dicere times, homo est anima ? Paulo ante argumentando occurristi, quia omnis homo est corpus. Omnis homo est animal, et omne animal est corpus. Igitur omnis homo est corpus. Nullam contradictionem hic esse putas. Auctoritas enim hoc dicit : Producis auctores ethnicos, ut probes quod omnis homo est corpus, et ethnicis auctoritatibus credere non vis, quod omnis homo est anima. Fortassis quia magis placet tibi hoc esse hominem, quam illud ; quia hoc tibi magis placet quam illud. Sed ego, inquis, de toto loquor, cum dico omnis homo est corpus non de parte totius quæ corpus est, neque de parte quæ anima est ; hoc enim totum homo est, non pars ejus aliqua. De hoc ergo toto dico quod corpus est. Dic ergo hoc totum quare magis dicis esse corpus quam animam, cum ex anima simul et corpore constet ? Si propter partem unam quia corpus est totum, ipsum corpus dicitur ; nonne multo magis dicendum est anima propter partem alteram quæ anima est ? Si enim a parte totum natura et nomen trahere dicitur, ab illa procul dubio parte quæ melior est et dignior, rectius et naturam et nomen trahere dicetur. Sed non habet usus loquendi, inquis, ut homo anima dicatur. Ecce concedo secundum usum loquendi. Dic quodlibet, ut tamen secundum regulam credendi sentias id quod negari non debet. Usus loquendi ab hominibus inventus est, et propter homines inventus est, et ideo ea potius in dicendo hominibus forma esse debet, quam sensus humanus in rebus percipiendis et cognoscendis habet. Scimus quippe quod vere unum nihil est nisi id solum quod unitate unum est ; id enim solum ratio vere unum discernit, in quo totum quod est unum esse invenit. Quæcunque ergo numero plura sunt, etsi aliquando uniantur, vere tamen unum esse non possunt, quia tamen ea quæ in una compositione uniuntur, quodammodo ad se invicem accedunt et appropinquant sibi, ut quantum possunt unitatem imitentur ; idcirco secundum quemdam modum, et ipsa quæ simul juncta sunt unum esse dicuntur. Nam sicut ratio id quod vere unum est in percipiendo non dividit, ita quoque sensus quod simul junctum est et unitum, in percipiendo non discernit. Et quemadmodum illic ratio in eo quod unum est totum, non dividit essentiam, ita quoque sensus hic in eo quod unitum est totum non dividit formam. Illic ratio percipit simul quod unum est, quia non in eo aliud et aliud ; hic vero sensus simul percipit quod unitum est, quia non est in eo alibi et alibi. Tamen quæ unita sunt plura, non vere unum sunt, quamvis simul conveniant, et quodammodo appropinquant ad unitatem, nec tamen ita vere aut ita proprie. Quid

enim proprius esse potest quam unitas sibi ? **A** Quando ergo unum dicuntur plura propterea quia unita sunt, non proprie dicuntur, quia non vere sunt id quod dicuntur, sed secundum quendam modum tantum similia. Verumtamen sciendum est quod aliter uniuntur ea quæ ad unionem faciendam pariter conveniunt, ut ex eo quod simul esse incipiunt unam quodammodo esse incipiant; aliter vero illa ubi ante unionem unitas præcessit; et quod additum est de reliquo ad ipsam unitatem per unionem accessit. Aliud quippe est aliqua simul per unionem ad unitatem componi, atque aliud aliqua per unionem unitati apponi. Quando enim aliqua per unionem ad unitatem componuntur, nomen totius partis communicare non possunt; quia non habent singula separatim in se unionem quam faciunt simul ex se. Quando vero aliqua alicui unitatem suam habenti per unionem apponuntur; in participationem illius transeunt cui apponuntur, ut nomen quoque cum illo participare incipiant, sicut per unionem suam unitatem illius participare incipiunt. Verbi gratia: Paries, tectum et fundamentum, tria quædam sunt, et nullum horum per se domus est. Quando ergo conveniunt ut hæc esse incipiant, tria simul componuntur, non duo tertio apponuntur. Non autem sic juncta sunt corpus et anima. Anima quippe in quantum est spiritus rationalis, ex se et per se habet esse personam, et quando corpus ei sociatur non tantum ad personam componitur, quantum in personam apponitur. Ut in eo quod per unionem quodammodo unum sit cum illa, eadem quæ ipsa est persona esse incipiat, cum illa. In quantum ergo corpus cum anima unitum est, una persona cum anima est, sed tamen personam esse anima ex se habet, in quantum est rationalis spiritus. Corpus vero ex anima habet in quantum unitum est rationali spiritui. Quia vero sensus hominis in homine vivente corpus et animam simul percipit; non animam per se aut corpus per se, sed animam simul et corpus personam dicere humanus sermo consuevit. Hæc autem persona quæ in animam quidem proprie una est per unitatem; inter corpus vero et animam, una per unionem, secundum usum loquendi diversis nominibus appellatur. Quorum quædam a parte sumpta sunt, quædam vero ab iis quæ constant in parte. Nam quod persona rationalis homo dicitur, vel anima vel corpus a parte sola vocabula sumpta sunt; quia in homine solum corpus hominis esse corpus et ab humo sumptum esse, et ex conjunctione animæ sensificatum esse invenitur. Hæc ergo vocabula a parte hominis sumpta sunt. Quando autem albus dicitur esse homo, aut niger, aut magnus, aut parvus; vocabula sumuntur ab iis quæ in parte constant, quia in solo corpore hominis et non in anima ejusmodi proprietates inveniuntur. Quando autem rationalis dicitur homo, aut sapiens, aut justus ab iis quæ solum in parte sunt nomina ad totum sumuntur, quia non corpus hominis, sed sola anima rationalis, et sapiens,

et justa invenitur. Itaque nomen hominis aliquando a corpore sumitur; aliquando ab iis quæ sunt in corpore; aliquando autem sumitur ab iis quæ sunt in anima, nunquam autem sumitur ab anima, ab illa quippe parte hominis humana locutio homini potissima vocabula formavit, quam primum et principaliter in homine sensus humanus agnovit. Et debuisset homo quidem a meliori parte sua nomen potius sumpsisse, nisi quia sermo aliter ad intelligentiam homini famulari non potuisset, nisi prius eum quem sensus humanus in percipiendo habuit, modum in dicendo tenuisset. Itaque quia id quod ab humo erat evidentius in homine videbatur; ab illo potius homodicebatur. Sic quidem ex infirmitate sentiendi, confusio dicendi orta est; et debemus propter usum in loquendo, modum dicendi servare, nec tamen propter consuetudinem loquendi, a veritate credendi recedere. Propterea quippe Scriptura sacra, ne verba hominum in veritate Dei errare nos faciant, personam ipsam proprie ipsum spiritum rationalem esse testatur. Quæ persona licet propter id quod de humo sumptum est, homo dicatur: tamen verissime et quando illi sociata est; sola bene vel male operatur, et quando ab illo separata est, sola in pœna vel gloria remuneratur. Et sicut in corpore posita quædam sola cogitatione et voluntate facit sine corpore quædam post voluntatem et secundum voluntatem in operatione per corpus, ita quoque pro meritis præmium percipit primum, separata a corpore sine corpore: postea unita corpori in corpore. Ecce ergo dicamus. Homo est animal. Verum est, propter id quod in homine sensificatum est ab anima. Homo est corpus. Verum est, quia id quod sensificatum est in homine et de humo sumptum est, ipsum est corpus. Homo est persona. Verum est, quia id quod ab humo sumptum est animæ junctum est in persona. Hoc totum usus dicendi habet, et secundum eum modum quo vere dicitur, sine inconvenientia pro veritate recipi potest. Iterum dicamus homo est animal. Non hoc usus loquendi recipit, qui formatus est secundum modum sentiendi. Solum enim corpus in homine videtur, et in solo corpore homo videtur; et idcirco a corpore homini nomen sumitur quoniam propter corpus homo vocatur. Iterum quia in eo quod videtur aliud esse percipitur quod non videtur; duo in homine esse deprehenduntur, id est corpus et anima, quæ quoniam simul juncta et unita inveniuntur; ejusdem unionis in homine corpus et anima partes nominantur; ecce igitur concedamus quod usus loquendi affert. Homo est corpus et homo non est spiritus. Homo est animal, et homo non est anima. Nunquid similiter concedemus homo mortuus non est homo: homo enim vivens est homo. Si autem homo mortuus non est homo, ergo homo quando vivere desinit homo esse desinit. Sed quid est quod vivere desinit, nisi quod moritur? Quid autem moritur, nisi solum corpus quod ab anima deseritur? Anima enim non moritur, nec vivere desinit, etiam quan-

do vivificare desinit. Ergo solum corpus moritur. Sed homo, inquit, id est ipsa persona moritur. Quid est persona? Nonne individuum rationalis substantiæ? Si ergo individuum rationalis substantiæ persona est; rationalis utique spiritus, qui et simplicitate unus est, et natura rationis capax, proprie personam esse habet; ex se quidem in quantum spiritus rationalis est per se autem quando sine corpore est. Quando autem corpus illi unitum est in quantum cum corpore unitum est; una cum corpore persona est. Quando vero a corpore separatur; persona tamen esse non desinit; et ipsa eadem persona quæ prius fuit, quoniam corpus a societate spiritus decedens, eidem spiritui personam esse non tollit, sicut prius quando jungebatur ipsi ut persona esset non dedit. Remanet itaque separata anima a carne, eadem persona spiritus rationalis, quæ licet fortassis secundum usum loquendi homo jam dici non possit; quia id quod de terra sumptum erat, jam sibi unitum non habet, non tamen ideo minus persona est, et eadem persona quæ prius fuit, quando et illud sibi unitum habuit; et propter ipsam unionem una cum illo persona fuit.

Sicut ergo corpus rationali spiritui junctum, non dat illi ut sit persona, sed junctum illi accepit ab illo ut ipsum sit una persona cum illo; sic humanitas juncta verbo non quidem illi dedit ut esset persona, sed unita illi accepit ab illo ut una esset persona cum illo.

Considerandum vero est quod cum verbum et homo una sit persona in Christo; recte tamen per se dicimus verbum est persona; et iterum recte per se dicimus, homo est persona.

Et recte dicimus, quod simul homo et verbum non duæ sunt sed una persona. Quia enim verbum et ante assumptum hominem persona fuit; et post assumptum hominem persona fuit; et post assumptum hominem persona esse non desinit, ideo recte per se dicimus verbum est persona; et quia rursum inter hominem assumptum et verbum major et excellentior quam inter animam et corpus unio fuit, nihilominus recte per se dicimus, homo est persona. Homo quippe, id est corpus et anima simul injuncta, persona esse habet, non tamen alia quam verbum, quia una persona homo et verbum. Unio quippe unum facit. Caro namque et anima simul juncta persona fuissent, si una cum verbo persona non fuissent. Propterea recte dicimus, quod et verbum et est persona et iterum recte dicimus quod homo est persona; et similiter recte dicimus, quod verbum et homo non sunt duæ, sed una persona. Iterum recte dicimus quod verbum ex quo homo factum est, nunquam postea homo esse desiit; quia se nec in morte carnis suæ ab assumpta humanitate unquam divisit. Quapropter Christus etiam in morte carnis suæ nec Deus esse desiit; quia in vera Deitate immortalis permansit: nec persona esse desiit, quia verbum fuit; nec homo esse desiit, quia divinitas ejus ab humanitate sua non recessit. Sola anima a carne ad

A tempus divisa est, sed divinitas nec ab nec a carne separata est; Christus ergo et mortuus fuit propter mortuam carnem, et vivus permansit propter immortalem divinitatem et verus Deus simul et verus homo fuit propter separabilem divinitatis et humanitatis unionem. CAP. XII. *Quod per hominem Verbo uniti*

uniuntur omnes qui membra sunt illi

Apostolus dicit: *Mediator non est u Deus autem unus est* (Galat. III). Duo erant Deus et homo: diversi et adversi. erat justus; homo erat injustus: in hoc non diversos. Homo erat miser, Deus beatus, in nota diversos. Sic igitur homo et adversus erat per injustitiam, et diversus a Deo per

B riam. Propter hoc necesse habuit homo, pro quidem justificari a culpa, ut reconciliaretur Deo vero liberari a miseria ut reformaretur. In hoc ergo mediatore eguit homo ad Deum reconciliaretur illi, et reduceretur ad illum causam dissidentium agenda conveniente ciperet non posset, qui non aliqua societatis cum eis amicitia utrique familiaris, atque propinqua existeret. Propter hoc ergo Filius Dei tactus homo; ut inter hominem et Deum reconciliaretur et pacis mediator esse posset. Suscepit humanitatem per quam hominibus appropinquaret. Retinuit divinitatem per quam a Deo non recederet. Factus homo, sustinuit poenam, ut detraheret affectum; servavit justitiam, ut conderet remedium. Verbum quippe quod cum Patre unum erat per ineffabilem unitatem, cum hoc assumpto unum factum est per admirabilem unionem. Unitas in natura, unio in persona. Cum tre Deo unum in natura, non in persona, cum mine assumpto unum in persona, non in natura. Quid magis unum quam unitas? Quod unum est summe unum est.

Verbum et Pater unitate unum erant; quia natura unum erant; et voluit ipsum Verbum cum Patre unum fieri, ut nos in se et per se unum faceret, et cum illo cum quo ipsum unum erat.

D Assumpsit ergo ex nobis nostram naturam eam sibi sociaret per unionem in persona, sociata non erat per unitatem in natura, ut id quidem quod de nostro unum secum ferret nos sibi uniret, ut cum ipso unum essemus id quod nostrum sibi unitum erat; et per ipsum unum esse cum Patre, cui cum ipso unum erat. *Pater, inquit, sancte, serva eos in nomine quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et tu. Non pro eis autem rogo tantum: sed pro qui credituri sunt per Verbum eorum in te, ut et ipsi in nobis unum sint: et mundus credat quia tu me misisti. Sed ego claritatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum cum te et nos unum sumus. Ego in eis et tu in me, ut sint consummati in unum, et cognoscat mundus quia tu me misisti* (Joan. 17). Rogat unitas pro unione. Verbum cum Patre unum in natura, homo cum Verbo, unum in persona. Membra cum capite unum, primum in

titia, postea in gloria. Ut enim in justitia unum sint, *cognoscat mundus quia tu me misisti (ibid.)*; ut autem in gloria unum sint: *'volo ut ubi ego sum et illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi (ibid.)*.

CAP. XIII. *Quod Christus secundum humanitatem in cælo est, secundum divinitatem ubique.*

Quæris quomodo mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (*I Tim. II*), nunc esse credatur in cælo, aut quia Deus ubique sit, hominem quoque illum qui in Deo sit ubique diffusum, ex hoc nimirum intelligi volens etiam in paradiso esse potuisse qui ubique sit. Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Jesum Christum unde venturus est. Memoriter quoque recale et fideliter tene Christianam confessionem, quoniam « resurrexit a mortuis, ascendit ad cælum, sedet ad dexteram Patris. » Nec aliunde quam inde venturus est, ad vivos et mortuos judicandos, et sic venturus est illa angelica voce testante: Quemadmodum visus est ire in cælum (*Act. I*), id est, in eadem forma carnis atque substantia. Cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. Cavendum est enim ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non enim est consequens ut quod in Deo est, ita sit ubique sicut Deus. Nam de nobis veracissima Scriptura dicit, quod *in illo vivimus et movemur et sumus (Act. XVII)*; nec tamen sicut ille, ubique sumus, sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter et Deus ille in homine proprio quodam et singulari modo. Una enim persona est Deus et homo et utrumque unus est Jesus Christus, ubique per id quod Deus est, in cælo autem per id quod homo. Est ergo Deus per cuncta diffusus. Ipse quippe ait, per Prophetam. *Cælum et terram ego impleo (Jerem. XXIII)*. Sed quod paulo ante posui de sapientia ejus. *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter (Sap. VIII)*. Itemque scriptum est. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum (Sap. I)*; eique dicitur in quodam psalmo. *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum tu illic es, si descendero ad infernum ades (Psal. CXXXVIII)*. Sed sic est Deus ubique per cuncta diffusus, ut non sit qualitas mundi, sed substantia creatrix mundi, sine labore regens et sine onere continens mundum. Non tamen per spatia locorum quasi mole diffusa, ita ut in dimidio mundi corpore sit dimidius, et in alio dimidio dimidius atque ita per totum totus et in cælo solo totus, et in sola terra totus, et in cælo et in terra totus; et nullo loco contentus, sed in seipso ubique totus. Ita Pater, ita Filius, ita Spiritus sanctus, ita Trinitas unus Deus. Verum illud est multo mirabilius quod cum Deus ubique sit totus, non tamen in omnibus habitat. Non enim omnibus dici potest quod ait Apostolus, vel quod jam dixi, vel etiam illud. *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? (I. Cor.*

III.) Unde e contrario de quibusdam dicit idem: Quisquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. VIII). Quis porro audeat opinari (nisi quisquis inseparabilitatem Trinitatis ignorat penitus) quod in aliquo habitare possit Pater, aut Filius, in quo non habitat Spiritus sanctus, aut in aliquo Spiritus sanctus in quo non et Pater et Filius? Unde fatendum est ubique esse Deum per divinitatis præsentiam sed non ubique per divinitatis et inhabitationis gratiam. Propter hanc enim habitationem ubi procul dubio gratia dilectionis ejus agnoscitur, non dicimus Pater noster qui es ubique, cum et hoc verum sit, sed *Pater noster qui est in cælis (Matth. VI)*, ut templum ejus in oratione potius commemoremus quod et nos ipsi esse debemus; et in quantum sumus in tantum ad ejus societatem et adoptionis familiam pertinemus. Cum igitur qui ubique est non in omnibus habitat; etiam in quibus habitat non æqualiter habitat. Nam unde est illud quod Eliseus poposcit ut dupliciter in eo Spiritus Dei fieret qui erat in Elia? (*II Reg. II*.) Et unde in omnibus sanctis sunt alii sanctiores nisi abundantius habendo habitatorem Deum? Quomodo ergo verum est quod superius diximus, quod Deus ubique sit totus, quando in aliis est amplius, in aliis minus? Sed non est negligenter intuendum quod diximus: In seipso est ubique totus; non ergo in eis, quia alii plus eum capiunt, alii minus. Ideo enim ubique esse dicitur, quia nulli parti rerum absens est. Ideo totus, quia non uni parti rerum partem suam præsentem præbet; et alteri parti alteram partem; æquales vero æqualibus: minori vero minorem majorique majorem. Non solum universali creaturæ, verum etiam cuilibet parti ejus totus pariter adest. Porro etiam quod parum distincte putavimus posse intelligi, cum diceremus Deum esse ubique totum, nisi adderemus in seipso ideo diligentius exponendum. Quomodo enim ubique in seipso? Ubique scilicet, quia nusquam est absens, in seipso autem quia non continetur ab eis quibus est præsens, tanquam sine his esse non possit. Sicut autem nec ab illo abest in quo non habitat, et totus adest, quamvis ille eum non habeat, ita et in illo in quo habitat totus est præsens, quamvis non ex toto eum capiat. Neque enim ad habitandum dividit se per hominum corda seu corpora; aliam sui partem huic tribuens; illi aliam; sicut lux ista per aditus et fenestras domorum sed potius si quemlibet sonum (cum res corporea et transitoria sit) surdus non capit, surdaster non totum capit, atque in his qui audiunt cum pariter ei propinquant, tanto magis alius alio capit, quanto est acutioris, tanto autem minus quanto est obtusioris auditus, cum ille non varie magis minusve sonet, sed in eo loco in quo sunt omnes æqualiter præsto sit. Quanto excellentius Deus natura incorporea et immutabilis et viva, qui non sicut sonus per moras temporum tendi et dividi potest; nec spatio aereo tanquam loco suo indiget ubi præsentibus præsto sit, sed æterna stabilitate ipse in se manens totus

adesse rebus omnibus potest, et singulis totus, A quamvis in quibus habitat habeant eum pro suæ capacitatis diversitate, alii amplius, alii minus; amplius quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suæ bonitatis ædificat. Habitare etiam in hominibus adhuc animalibus, nondum spiritalibus, ideo dicitur Deus, quia in eis occulte agit ut sint templum ejus, idque in proficientibus et proficiendo perseverantibus perficit. Quamobrem Deus qui ubique præsens est, et ubique totus non in omnibus habitat, sed in eis tantum quos efficit beatissimum templum suum, vel beatissima templa sua, eruens eos a potestate tenebrarum, et transferens in regnum claritatis suæ quod incipit

a regeneratione. Cum igitur habitationem cogitas; unitatem cogita congregatione sanctorum maxime in cœlis ubi propterea, pue habitare dicitur; quia ibi fit voluntas perfecta eorum in quibus habitat obedie deinde in terra ubi ædificans domum suam tat in fine sæculi dedicandam. Christum & Doninum nostrum unigenitum Dei F æqualem Patri, eundemque hominis Filiur major est Pater, et ubique non dubites esse t præsensem tanquam Deum; et in eodem te Dei esse totum præsensem tanquam inhabitat Deum; et in loco aliquo cœli propter veri c ris modum.

PARS SECUNDA.

DE UNITATE ECCLESIAE.

CAPUT PRIMUM. *De gratia quæ per Christum B datur, et spiritu a capite in membra diffuso.*

Scriptum est quod *lex neminem ad perfectum duxit* (Hebr. VII). Lex enim ignorantiam docere potuit infirmitatem, adjuvare non potuit. Duo hic mala in homine fuerunt, et ex his cætera mala hominis omnia processerunt. Unum fuit ignorantia, alterum concupiscentia; ignorantia boni, concupiscentia mali. Ex ignorantia venit delictum, ex concupiscentia peccatum. Hæc igitur duo in homine ab initio fuerunt; sed ut cognosceret homo morbum suum, dimissus est totus sibi: ne forte gratiam superfluum judicaret; si prius infirmitatis suæ defectum non agnosceret. Positum est ergo tempus naturalis legis ut natura per se operaretur, non quod per se quidquam posset, sed ut se non posse agnosceret. Illa ergo sibi relicta errare cœpit a veritate per ignorantiam, et convicta est de cæcitate; postmodum etiam convincenda de infirmitate. Data est lex scripta ut ignorantiam illuminaret, sed infirmitatem non corroboraret ut in ea parte homo qua defectum suum agnovit juvaretur. Ubi autem per se stare putavit, relinqueretur. Accepta ergo scientia veritatis per legem conari cœpit ut perficeret sed pressus concupiscentia quia gratiam adjuvantem non habuit, ab opere virtutis defecit. Convictus igitur in utroque est quia videlicet per se nec verum potest agnoscere nec bonum perficere. Post hæc itaque convenienter gratia data est quæ illuminaret cæcum, et sanaret infirmum; illuminaret ignorantiam, refrigeraret concupiscentiam; illumina- D ret ad cognitionem veritatis; inflammaret ad amorem virtutis. Propterea Spiritus in igne datus est ut lumen haberet, et flammam; lumen ad cognitionem, flammam ad dilectionem. Porro sicut spiritus hominis mediante capite ad membra vivificanda descendit sic Spiritus sanctus per Christum venit ad Christianos. Caput enim est Christus, membrum Christianus. Caput unum, membra multa, et constat unum corpus ex capite et membris et in uno corpore Spiritus unus. Cujus plenitudo quidem in capite est participatio in membris. Si ergo corpus unum est, et

spiritus unus qui in corpore ipso non Spiritu vivificari non potest sicut scriptum *Qui non habet Spiritum Christi hic ne ejus* (Rom. VIII). Qui enim non habet Spiritum Christi non est membrum Christi. In corpore spiritus unus. Nihil in corpore mortuum, extra corpus vivum. Per fidem membra efficitur per dilectionem vivificamur. Per fidem accipimus unionem; per charitatem accipimus vivificationem. In sacramento autem per baptismum unimur corpus Christi et sanguinem vivificamur baptismum efficitur membra corporis, per e autem Christi efficitur participes vivificati.

CAP. II. *De Ecclesia, quid sit Ecclesia*

Ecclesia sancta corpus est Christi uno S vivificata, et unita fide una, et sanctificata. C corporis membra singuli quique fidelium exi omnes corpus unum, propter spiritum unum fidem unam. Quemadmodum autem in cœ humano singula quæque membra propria a creta officia habent, et tamen unumquodque sibi soli agit quod solum agit, sic in cœ sanctæ Ecclesiæ dona gratiarum distributa et tamen unusquisque non sibi soli habet, id quod solus habet. Soli enim oculi vident tamen sibi solummodo non vident sed toti corpori. Solæ autem aures audiunt nec tamen solummodo audiunt, sed toti corpori. Soli ambulant et non sibi tamen solummodo ambulant sed toti corpori. Et ad hunc modum unumque quod habet solum in se non habet solum propter se quatenus secundum dispositi optimi largitoris, et distributoris sapientis singula sint omnium, et omnia singulorum.

Quisquis ergo donum gratiæ Dei percipit ruit sciat non ad se solum pertinere quod l etiam si solus habet. Hac itaque similitudine Ecclesia sancta, id est universitas fidelium, c Christi vocatur propter Spiritum Christi accepit, cujus participatio in homine designatur quando a Christo Christianus appellatur.

Hoc itaque nomen signat membra Christi participantia Spiritum Christi ut ab uncto sit unum quia a Christo dicitur Christianus. Ch

quippe unctus interpretatur ; illo videlicet oleo A lætitiæ, quod præ cunctis participibus suis secundum plenitudinem accepit et cunctis participibus suis quasi caput membris secundum participationem transfudit : *Sicut unguentum in capite, quod descendit a capite in barbam* et deinde usque *in oram* (Psal. cxxxii) ; hoc est, in extremitatem vestimenti defluxit ut ad totum efflueret, et totum vivificaret. Quando ergo Christianus efficeris, membrum Christi efficeris, membrum corporis Christi participans Spiritum Christi. Quid est ergo Ecclesia nisi multitudo fidelium, universitas Christianorum ?

CAP. III. *De duobus parietibus Ecclesiæ, clericis et laicis.*

Universitas autem hæc duos ordines complectitur, laicos et clericos, quasi duo latera corporis unius. Quasi enim ad sinistram sunt laici qui vitæ præsentis necessitati inserviunt.

Non ita dico ad sinistram quemadmodum illi ad sinistram statuentur, quibus dicitur : *Ite, maledicti, in ignem æternum* (Matth. xxv). Absit a me ut bonos laicos ibi statuere præsumam ! Nam qui boni erunt sive laici sive clerici ibi non erunt ; et qui mali erunt sive laici sive clericici ibi erunt.

Non ergo ad illam sinistram laicos Christianos, qui veri Christiani sunt, constituo ; sed ad illam sinistram de qua dicitur : *In dextera ejus longævitas vitæ ; in sinistra autem ejus divinitas et gloria* (Prov. iii). Quod enim ad sinistram in corpore est de corpore est et bonum est quamvis optimum non sit.

Laici ergo Christiani qui terrena et terrenæ vitæ necessaria tractant, pars corporis Christi sinistra sunt. Clerici vero quoniam ea quæ ad spiritualem vitam pertinent dispensant, quasi dextera pars sunt corporis Christi.

Sed constat his duabus partibus totum corpus Christi quod est universa Ecclesia. Laicus interpretatur *popularis* ; Græce enim λαός Latine dicitur populus. Unde et βασιλεύς basileus rex dictus putatur ; quasi βασις λαοῦ basis laoy, id est sustentamentum populi. Clericus dicitur a κληρὸς Græce, quod Latine interpretatum *sortem* sonat, sive quod ipse sorte sit electus a Deo ad servitium Dei, sive quod ipse Deus sors illius sit ; et quod portionem aliam in terra habere non debeat ; clericus nisi Deum et ea quæ ad partem Dei spectant, cui statutum est dicimis et oblationibus quæ Deo offeruntur sustentari. Laicis ergo Christianis fidelibus terrena possidere conceditur, Clericis vero spiritualia tantum committuntur, quemadmodum olim in illo populo priore cæteræ tribus quæ typum laicorum præferebant ; portiones in hæreditate acceperunt. Sola tribus Levi quæ ecclesiasticos figurabat, decimis et oblationibus et sacrificiorum victimis pascebatur.

CAP. IV. *Duas esse vitas, et secundum duas vitas duos populos ; et in duobus populis duas potestates, et in utraque diversos gradus et ordines dignitatum ; et unam inferiorem, alteram superiorem.*

Dus quippe vitæ sunt : una terrena, altera

coelestis ; altera corporea, altera spiritualis. Una qua corpus vivit ex anima, altera qua anima vivit ex Deo. Utraque bonum suum habet quo vegetatur et nutritur ut possit subsistere. Vita terrena bonis terrenis alitur ; vita spiritualis bonis spiritualibus nutritur. Ad vitam terrenam pertinent omnia quæ terrena sunt. Ad vitam spiritualem quæ spiritualia sunt bona omnia. Ut autem in utraque vita justitia servetur, et utilitas proveniat ; primum utrinque distributi sunt, qui utriusque bona secundum necessitatem vel rationem studio ac labore acquirant.

Deinde alii qui ea potestate officit commissi secundum æquitatem dispensent, ut nemo fratrem suum in negotio supergrediatur ; sed justitia inviolata conservetur. Propterea in utroque populo secundum utramque vitam distributo ; potestates sunt constitutæ. In laicis quippe ad quorum studium et providentiam ea quæ terrenæ vitæ necessaria sunt, pertinent, potestas est terrena. In clericis autem ad quorum officium spectant ea quæ spiritualis vitæ sunt bona, potestas est divina. Illa igitur potestas sæcularis dicitur, ista spiritualis nominatur. In utraque potestate diversi sunt gradus, et ordines potestatum ; sub uno tamen utrinque capite distributi, et quasi ab uno principio deducti, et ad unum relati. Terrena potestas caput habet regem. Spiritualis potestas habet summum pontificem. Ad potestatem regis pertinent quæ terrena sunt, et ad terrenam vitam facta omnia. Ad potestatem summi pontificis pertinent quæ spiritualia sunt, et vitæ spirituali attributa universa. Quanto autem vita spiritualis dignior est quam terrena, et spiritus quam corpus, tanto spiritualis potestas terrenam sive sæcularem potestatem honore, ac dignitate præcedit.

Nam spiritualis potestas terrenam potestatem et instituere habet, ut sit, et judicare habet si bona non fuerit. Ipsa vero a Deo primum instituta est, et cum deviat, a solo Deo judicari potest, sicut scriptum est : *Spiritualis dijudicat omnia, et ipse a nemine judicatur* (I Cor. ii). Quod autem spiritualis potestas (quantum ad divinam institutionem spectat) at prior sit tempore ; et major dignitate ; in illo antiquo veteris Instrumenti populo manifeste declaratur, ubi primum a Deo sacerdotium institutum est ; postea vero per sacerdotium (jubente Deo) regalis potestas ordinata.

Unde in Ecclesia adhuc sacerdotalis dignitas potestatem regalem consecrat, et sanctificans per benedictionem, et formans per institutionem. Si ergo, ut dicit Apostolus, qui benedicit major est, et minor qui benedicitur (Heb. vii), constat absque omni dubitatione quod terrena potestas, quæ a spirituali benedictionem accipit, jure inferior existimetur.

CAP. V. *Quod omnis administratio ecclesiastica constat in tribus, hoc est in ordinibus, in sacramentis in præceptis.*

Omnis ecclesiastica administratio in tribus constat : in ordinibus, in sacramentis, in præceptis. Ordines consideramus in personis prælatorum :

sacramenta in ministerio eorum. Præcepta in conversatione subjectorum. Quæ singula propria consideratione egent. De ordinibus hoc primum attendum est, quod alii sunt secundum gradum differentem, sicut est diaconus et sacerdos; alii in eodem gradu secundum potestatem excellentem, sicut diaconus et archidiaconus. Unus gradus est in sacramento; non tamen una potestas in ministerio. Diaconus enim sacerdoti ministrat in sacramento corporis et sanguinis Christi. Archidiaconus autem hoc plus habet, quod præter ministerium altaris sub episcopo et vice episcopi curam habet Ecclesiarum; et causas ecclesiasticas examinat et ministeria dispensat. Similiter sacerdos et pontifex sive summus sacerdos unus gradus et in sacramento, diversa tamen potestas in ministerio; quia cum utrisque corporis et sanguinis Christi consecrandi, baptizandi, catechizandi, prædicandi, ligandi, solvendi, una quodammodo sit dignitas, pontificibus tamen Ecclesias dedicandi, ordines faciendi, manus imponendi, sacri chrismatis consecrandi, communem super populum benedictionem faciendi, singularis data est potestas. Sic itaque alia est, differentia graduum in sacris ordinibus; alia est in eodem gradu differentia dignitatum. Ordo autem alius est in potestate terrena vel sæculari, et alius in potestate spirituali.

CAP. VI. De potestate terrena.

Potestas terrena pertinet ad vitam terrenam. Et omnia quæ ad terrenam vitam spectant subjecta sunt terrenæ potestati. Hæc autem omnia dupliciter pertinent ad jus terrenæ potestatis, ut videlicet ipsa terrena potestas hæc et possidentibus secundum justitiam distribuat; et contra injustitiam impugnantium defendat. Sicut autem prælatorum debitum est subjectis possidenda juste dispensare, et eos contra injustitiam defendere, sic subjectorum debitum est secundum instituta legum et rationabiles consuetudines, prælatis et in se et in suis servitium exhibere.

Est autem servitium aliud determinatum, sicut census et tributum quæ annuatim solvuntur. Aliud fortuitum quod videlicet pro culpis ex casu accidentibus exigitur. Quod et ipsum licet secundum mensuram peccati legibus determinatum sit; in hoc tamen quodammodo determinatum non est, quia eventus ejus certus non est, neque exigere jure potest, nisi cum acciderit culpa pro qua persolvendum est. Hæc ergo est discretio terrenæ potestatis, ut sciatur quod Prælati subjectis, vel quod subjecti prælatis exhibere debent pro ipsa terra vel terrena substantia circa quam utrique debitum pensatur.

CAP. VII. Quomodo Ecclesia terrena possideat.

De his autem terrenis bonis ad terrenam vitam pertinentibus, quæ vel possident prælati in subjectis, vel subjecti possident a prælatis; quædam Ecclesiis Christi devotione fidelium concessa sunt possidenda; salvo tamen jure terrenæ potestatis. Sic enim rationabile est et bonum; quia Deus

noster pacis amator est, et nihil inordinatum approbare potest vera justitia. Spiritualis siquidem potestas non ideo præsidet ut terrenæ in suo jure præjudicium faciat, sicut ipsa terrena potestas quod spirituali debetur, nunquam sine culpa usurpat. Sic igitur, quando hujusmodi quæ ad terrenam spectant potestatem Ecclesiis Christi conceduntur, ii quidem largitores sunt muneris, hoc solum concedere possunt in ea quod possident; quia nec subjecti id quod suis superioribus debetur ad aliam possunt transferre potestatem, nec prælati in his quæ juste a subjectis possidentur alienos possessores inducere. Hoc est ut nec prælati id quod subditorum est aliis tribuant, nec subjecti id quod prælatorum est immutare præsumant. Notandum tamen quod principes terreni in terrenis possessionibus quas vel in subjectis, vel sine subjectis possident, Ecclesiæ aliquando concedunt solam utilitatem; aliquando et utilitatem et potestatem. Utilitatem sine potestate concedunt, quando fructum quidem possessionis ad usum Ecclesiæ transferri decernunt; sed potestatem justitiæ exercendæ in ipsa possessione ad ejus jurisdictionem transire non permittunt. Aliquando et potestatem et utilitatem simul tribuunt. Ubi tamen diligenter attendum est, quod licet Ecclesia fructum terrenæ possessionis in usum accipiat; potestatem tamen exercendæ justitiæ per ecclesiasticas personas, aut judicia sæcularia non potest exercere; potest tamen ministros habere laicas personas per quas jura ac judicia ad terrenam potestatem pertinentia secundum tenorem legum, et debitum juris terreni exerceat. Sic tamen ut et ipsum quod potestatem habet a principe terreno se habere agnoscat; et ipsas possessiones nunquam ita a regia potestate elongari posse intelligat, quando si ratio postulaverit et necessitas, et illis ipsa potestas debeat patrocinium, et illi ipse possessiones debeant in necessitate obsequium. Sicut enim regia potestas patrocinium quod debet alteri non potest dare; sic ipsa possessio etiam ab ecclesiasticis personis obtenta, obsequium quod regię potestati pro patrocinio debetur jure negare non potest. Sicut scriptum est: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo (Matth. xxii).*

D CAP. VIII. Quod modis in sæculari potestate determinanda est justitia.

Sciendum vero est quod justitia illa quæ terrenæ potestati in subjectis data est, quinque modis determinatur, secundum personam, secundum causam, secundum modum, secundum locum, et secundum tempus. Nam quod aliquo modo licet, non statim omni modo licet, et ipsa justitia nisi juste exhibita fuerit, justitiæ nomen amittit. Quapropter quod licet perspicendum est diligenter quomodo licet, et considerandi sunt modi quibus justitiæ forma determinatur. Secundum personam aliquid licet; et aliquid non licet quemadmodum sæculari judici in personam laicam si peccaverit manum mittere licet, in clericum non licet. Secundum causam justitia determinatur, ut videli-

cet. negotia sæcularia a potestate terrena ; spiri-
tualia vero et ecclesiastica a spirituali potestate
examinantur. Secundum modum sive mensuram
justitia determinatur, cum videlicet quælibet
culpa congrua et sibi convenienti pœna multatur,
ut nec privatus amor in vindicta æquitatis aliquid
subtrahat, neque odium privatum adjiciat debitæ
severitati. Secundum locum et tempus determi-
natur justitia; si ubi et quando convenit judicium
exercetur, et profertur veritatis sententia. Secun-
dum personam ergo justitia violaretur ; si judex
sæcularis in ecclesiasticam personam manum
mitteret. Secundum causam, si ecclesiastica nego-
tia examinanda susciperet. Secundum mensuram,
si mendacium vel maledictum suspendio puniret.
Secundum locum, si loca sacra violare præsume-
ret; et confugientibus ad illa etiam reis et pro suis
sceleribus condemnandis inordinate violentiam
inferre tentaret. Secundum tempus si sacris et
solemnibus diebus reverentiam non exhiberet,

A quando et his parcendum est quibus pro culpis
suis supplicia debentur. His igitur modis secularis
potestas justitiam exercere debet, legum instituta
sequens, et nihil præter justitiam et veritatem
approbans in judicando. Sæcularis autem potestas
caput habet regem sive imperatorem ab illo per
subjectas potestates duces, et comites et præfectos,
et inagistratus alios; descendens qui tamen omnes
a prima potestate auctoritatem sumunt in eo quod
subjectis prælati existunt.

CAP. IX. De ornamentis regiis.

B Habet autem potestas sæcularis ornamenta
quædam dignitatis suæ, quibus et excellentia
ordinis ostenditur, et sacramentum ministerii
figuratur. Annulus fidem, armilla bonam opera-
tionem, sceptrum justitiam, gladius vindictam,
purpura reverentiam, diadema gloriam designat.
Et hæc quidem in præsentī de sæculari potestate
dicta sufficiant.

PARS TERTIA.

DE ECCLESIASTICIS ORDINIBUS.

CAPUT PRIMUM. De potestate spirituali et ejus corona.

Spiritualis potestas in clero ordinatur habens
gradus et ordines dignitatum differentes. Primum
signaculum clerici est corona, qua signatur ad
partem sortis ministerii divini ; cui servire re-
gnare est. Corona quippe regale decus significat.
Sic dicit beatus Petrus apostolus: *Vos estis genus
electum, regale sacerdotium* (I Petr. II). Prop-
ter hoc igitur coma capitis clerico in modum co-
ronæ tondetur, et ipsa eapitis summitas desuper
nudatur et revelatur, ut per hoc detur intelligi,
quod ad regiam in Christo potestatem assumitur;
et quod inter ipsum et Deum deinceps velamen
esse non debet, ut revelata facie, et pura mente
Domini sui gloriam contempletur. Summum ca-
pitis summum est mentis. Denudatio capitis illu-
minationem significat mentis.

CAP. II. De Clericis.

D Clericus quippe secretorum Dei non ignarus
esse debet, quia nuntius ejus est ad populum.
Tondentur etiam capilli capitis usque ad apertio-
nem et revelationem sensuum, id est oculorum et
aurium ut eum ab audiendo et intelligendo verba
Dei, terrenorum occupatio, quæ per capillos signifi-
cantur, non impediat. Postquam autem clericus
factus est debet deinceps de stipendiis Ecclesiæ
sustentari, et sub tutela et custodia spiritualium
magistrorum, scientia divina ecclesiastica disci-
plina erudiri, quatenus ad sacros ordines minis-
terii divini cum ratio poposcerit digne possit ac-
cedere. Nemo ad clerum assumendus est, nisi sub
titulo certo. Qui enim caput non habent acephali
sunt, non clerici.

CAP. III. De tonsura Ecclesiastica.

C Tonsuræ autem ecclesiasticæ usus a Nazaræis
exortus esse putatur, qui prius crine servato, de-
nique ob vitæ continentiam caput radebant, et
capillos in igne sacrificii ponebant. Hinc usus ab
apostolis introductus est, ut cui divinis cullibus
mancipati Deo consecrantur quasi Nazaræi, id
est sancti, crine posito inveniantur, sicut ad Eze-
chielem dicitur: *Tu fili hominis, sume tibi gla-
dium aculum, et duc super caput tuum et bar-
bam* (Ezech. v ; Act. XVIII). Hoc etiam in Novo
Testamento Nazaræos illos Priscillam et Aquilam
in Actibus apostolorum primum fecisse legimus.
Paulum quoque apostolorum et quosdam disci-
pulorum Christi qui in hujus modi cultu imi-
tandi extiterunt, scilicet ut hoc signo vitia in
corde et opere pullaulantia præcidenda doceantur.

CAP. IV. Quomodo ordines sacris in mona- chis sint.

Quidem volunt coronam aliquando pro signo
accipiendam pœnitentiæ, quemadmodum in ordi-
ne monachorum, quibus est cæteri ordines sacri
qui in clero sunt proprii, secundum indulgentiam
conceduntur. Non enim in populo præesse pos-
sunt, nec spiritualis dignitatis in Ecclesia curam
suscipere, donec ad clerum assumantur. Propte-
rea quod in illis et sacri signaculi, ad indulgen-
tiam est, non pro potestate prælationis in populo
Dei, sed ne in ipso quoque habitu pœnitentiæ
quo se sponte propter Deum sequestraverunt, sa-
crosanctam corporis et sanguinis Christi com-
munionem vel habere non possint, vel extra ad
impedimentum quietis suæ requirere compellan-

tur. Ut ergo intrinsecus quietius vivant, ordines ministerii divini per indulgentiam ipsis conceduntur; non ad exercendam prælationem in populo Dei, sed ad celebrandum intrinsecus communionem sacramenti Dei, quod tamen principio non ita fuisse dicunt. Monachi quippe et eremum habitantes olim presbyteros habuisse leguntur.

CAP. V. *De septem gradibus sacris.*

Primum igitur signaculum clerici corona est, quo in partem ministerii sacri consignatur. Sequuntur deinde septem graduum promotiones, in quibus per spiritualem potestatem altius semper ad sacra tranctanda conscendit, primus gradus est ostiariorum; secundus lectorum; tertius exorcistarum; quartus acolytharum; quintus subdiaconorum; sextus diaconorum; septimus sacerdotum. Hic gradus dispares in eodem ordine habet dignitates. Nam post sacerdotes altiores sunt principes sacerdotum, id est episcopi. Supra quos iterum sunt archiepiscopi; et supra illos qui dicuntur primates, supra quos quidam patriarchas constituere volunt; alii eosdem primates et patriarchas dicunt. Nos tamen quatuor tantum ex antiquo Ecclesiæ usu patriarchas nominatos invenimus. Primum Alexandrinum, secundum Hierosolymitanum; tertium Antiochenum; quartum Aquileiensem, qui post Grandensis dictus est, nisi forte secundum proprietatem linguarum iidem ipsi alibi patriarchæ; alibi primates appellati sint. Post hos omnes sequitur summus pontifex quem papam, id est patrum Patrem consuetudo ecclesiastica nominare instituit. Hic est principalis et maximus sedis apostolicæ in Ecclesia Romana successor, unde et ipsum specialiter apostolicum sancta Ecclesia nominare consuevit. Cui vice Petri principis apostolorum præsidenti, omnis ecclesiasticus ordo obtemperare debet, qui solus prærogativa dignitatis claves habet ligandi omnia et solvendi super terram. Isti ergo ordines sacri diversis locis per orbem terrarum (quacunque sanctæ Ecclesiæ corpus diffusum est) disponuntur; non solum voluntaria ordinatione spiritualium Patrum, sed ex ipso quoque gentilitatis usu convenienti ratione assumpta. In illis siquidem civitatibus ubi olim gentiles flamines suos constituere consueverant; ibi nunc episcopi sunt ordinati. Ubi vero archiflamines dispositi fuerant archiepiscopi successerunt. Lege librum Clementis, illic invenies quomodo beatus Petrus per diversa orbis terrarum loca principes ecclesiarum disponi instituit. Septem ergo spiritualium officiorum gradus proinde in sancta Ecclesia secundum septiformem gratiam distributi sunt, quos Dominus Jesus Christus ejusdem spiritus plenitudinem habens, omnia in semetipso exhibuit; et corpori suo, id est Ecclesiæ imitanda reliquit, cui ipsius spiritus participationem concessit.

CAP. VI. *De ostiariis.*

Inter hos septem gradus spiritualis officii primus est eorum quo ostiarii dicuntur, qui in Veteri Testamento olim janitores vocabantur. Ad

officium ostiarii pertinent claves ecclesiæ, ut claudat et aperiat horis competentibus templum Dei, et omnia quæ sunt intus extraque custodiat, fideles recepiat, excommunicatos et infideles ejuciat. Ostiarius cum ordinatur postquam ab archidiacono instructus fuerit, qualiter in domo Dei debeat conversari, ad suggestionem archidiaconi tradit ei episcopus claves Ecclesiæ de altario dicens ei: Sic age quasi redditurus Deo rationem pro his rebus quæ his clavibus recluduntur. Hoc officium Dominus in sua persona suscepit, quando flagello de funiculis facto vendentes et ementes de templo eiecit. Ipse quippe ostiarius dicit: *Ego sum ostium. Per me si quis introierit salvabitur, et ingredietur, et ingredietur et pascua inveniet* (Joan. x).

CAP. VII. *De lectoribus.*

Secundus gradus est lectorum, qui formam et initium a prophetis accepit. Sunt enim lectores qui Verbum Dei annuntiant, quibus dicitur; *Clamane cesses, quasi tuba exalta vocem tuam* (Isai. LVIII). Hi cum ordinantur primum de vita ipsorum, et fide, et ingenio, episcopus ad populum Verbum facit; deinde eis vidente populo ab episcopo codex traditur divinarum lectionum, et dicitur eis: Accipite et estote Verbi Dei relatores, habituri (si fideliter et utiliter impleveritis officium) partem cum his qui verbum Dei ministraverunt. Ex hoc ergo potestatem habent in Ecclesia coram populo propheticas et apostolicas lectiones recitandi. Hi quidem qui ad hunc gradum promoventur litterarum scientia debent esse instructi ut eorum quæ legunt sensum intelligant; in pronuntiatione vim accentuum agnoscant, distincte legant, ne confusione pronuntiationis intellectum auditoribus tollant. Considerant quid sit indicave legendum, quid sub interrogatione pronuntiantum, ubi sit in oratione distinctio, vel media distinctio, media facienda, quia et hæc male servata intellectum perturbant, et grammaticorum typum gerentes ad irrisionem provocant. Vox lectoris auribus et cordi consulere debet, non oculis, ne motu vel gestu indisciplinato spectatores magis ex seipso faciat, quam auditores, æque effractum et femineum quam agrestem et rusticum sonum devitans. Lectores enim olim præcones vel proclamatores vocabantur, quia in populo vocem faciunt. Hoc officium Dominus in propria persona ostendit, quando in medio seniorum librum Isaïæ prophetæ aperiens, distincte ad intelligendum legit: *Spiritus Domini super me evangelizare pauperibus misit me* (Luc. IV; Isa LXI). Ex quo lectoribus intelligi datur, quod gratia spirituali clarere debent, qui populo verbum Dei annuntiant.

CAP. VIII. *De exorcistis.*

Tertio loco sequitur ordo exorcistarum, qui super catechumenos faciunt sacramentum apertionis, et habent spirituale imperium super spiritus immundos, ut eos de corporibus obsessis ejuciant. Debet autem habere spiritum mundum qui spiritibus immundis imperat, ut vita ab officio non

discordet, et malignum quem per acceptum officium expellit de corpore alieno, per munditiam vitæ expellat de corde suo. Hi cum ordinantur accipiunt de manu episcopi librum exorcismorum, et dicitur eis: Accipite et memoriæ commendate, et habetote potestatem imponendi manus super energumenos, sive catechumenos.

Exorcistæ in ordine et ministerio Ecclesiæ constituti sunt secundum officia quæ in templo Salomonis erant disposita. Quæ posterius sunt ab Esdra dispartita. Leguntur enim sub esdra fuisse actores templi filii servorum Salomonis, qui actum templi totius sub cura sua haberent; aut sacris oblationibus deservirent. Et cum fuissent ex ordine in ministerio templi, longe tamen fuerunt ab officio altaris Dei. Neque enim psalmistis, id est cantoribus, nec ostiariis, nec sacrarum servis attingere licebat ad munera altaris, nisi tantummodo levitis. Quasi ergo actores quidam spirituales templi Dei exorcistæ sunt in populo Dei, qui de substantia Domini sui sibi in donis spiritalibus tradita, in spiritalibus ædificiis dilapsa restituant, et reparent dissipata. Exorcistas significat Apostolus cum dicit: *Nunquid omnes donationes habent sanationum?* (I. Cor. XII.) Hoc officio usus est Deus quando saliva sua tetigit aures et linguam surdi et muti, dicens: *Ephpheta, quod est adaperire* (Marc. VII); hoc exemplo nos docens spiritaliter aperire debere aures præcordiorum hominum, ad intelligendum, et ora ad confitendum, ut, expulso dæmone, Spiritus sanctus vas suum recipiat. Similiter hoc officium exhibuit, quando de Maria Magdalena septem dæmonia eiecit (Marc. XVI; Luc VIII).

CAP. IX. De acolythis.

Quarto loco succedunt acolythi, qui Latine dicuntur ceroferarii, quia accensos cereos deferunt, dum legitur evangelium, vel dum offertur sacrificium. Non ut tenebras huiusmodi aeris illuminent, sed ob hoc ut sicut visibile lumen manibus gestant, ita opera lucis proximis ostendant, et more lucis, errantibus viam in tenebris palpatibus ducatum præbeant. Hi cum ordinantur postquam edocti fuerint ab episcopo qualiter in officio suo agere debeant, accipiunt ab archidiacono ceroferarium, id est candelabrum cum cereo, ut sciant se ad accedenda luminaria mancipari. Accipiunt et urceolum vacuum ad infundendum vinum in calicem, quo consecrandus est sanguis Christi, ut sit commemoratio sanguinis de Christi latere profluentis, et aquæ inde procedentis. Quæ duo ideo in calice commiscuntur, quia Christi sanguine sumus redempti, et aqua baptismatis a peccatis abluti. Hoc officium se habere Dominus in Evangelio testatur, dicens: *Ego sum lux mundi qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ* (Joan. VIII).

CAP. X. De subdiaconis.

Quinto loco est ordo subdiaconorum qui apud Græcos *ὗτοι διάκονοι* vocantur. Isti sunt qui in Esdra Nathanei, id est in humilitate Domino servientes appellantur, ex quorum ordine fuit ille

A Nathanael, qui in Evangelio Salvatorem confiteri, et ab ipso meruit collaudari, dicente Domino: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est* (Joan. I). Isti subserviunt levitis, et vasa corporis et sanguinis Christi ipsis ad altare deferunt, et iterum referunt.

De quibus quidem Patribus placuit, ut cui sacra mysteria contrectant, legem observent continentiae, sicut scriptum est: *Mundamini qui fertis vasa Domini* (Isa. LII). Hi in templo Domini oblationes suscipiunt a populis. Ad istorum provisionem pertinet tantum de oblationibus ponere in altari, quantum sufficere possit populo Dei. Similiter ipsi corporales pallas et substratoria lavare, et aquam in baptisterium vergere debent; urceum quoque et aquam manile et manutergium tenere, episcopo et presbytero, et levitis, pro lavandis manibus ante altare aquam præbere. Hi cum ordinantur sicut sacerdotes et levitæ manus impositionem non accipiunt, sed tantum calicem vacuum et patenam vacuum de manu episcopi.

De manu vero archidiaconi urceolum cum aqua manile seu mantile, et manutergium, quibus mundare debent manus sacerdos et levita tractaturi divina sacramenta. Hoc officio usus est Dominus, quando facta cœna cum discipulis linteo se præcinxit, et mittens aquam in pelvim pedes discipulorum lavit, et linteo extersit (Joan. XIII).

CAP. XI. De Diaconis.

C Diaconorum ordo sexto sequitur loco, non sine aliquo senarii mysterio, in quo propter perfectionem sui significatur operum perfectio. Hic ordo in veteri Testamento a tribu Levi habuit exordium. Præcepit enim Deus Moysi ut post ordinationem Aaron et filiorum ejus, rursus tribus Levi ad divini cultus ministeria ordinaretur, et consecraretur Domino, et servirent pro Israel coram Aaron et filiis ejus in tabernaculo Dei; ipsique gestarent arcam et tabernaculum, et omnia vasa ejus, et in circuitu tabernaculi ipsi castra constituerent, et in transportando tabernaculo ipsi deponerent, rursusque ipsi componerent. A viginti autem annis et supra jussi sunt servire in tabernaculo. Quam regulam etiam sancti Patres in Novo Testamento constituerunt, quoniam hæc ætas ad portanda onera robusta est, quod illi ordini a Moyse institutum est. Quod etiam in Novo Testamento repræsentatur, cum diaconis supra sinistrum humerum stola ponitur, et casula in diebus jejunii super eundem humerum complicatur; quia quidquid laboris et sustentationis in hac vita toleramus, tanquam in sinistra portamus, donec in dextera; hoc est, in æternitate requiem habeamus. Hic ordo in Novo Testamento ab apostolis initium sumpsit, quando sic legitur in Actibus apostolorum. Apostoli *septem viros boni testimonii plenos Spiritu sancto* (Act. VI) ad hoc officium elegerunt: *et oratione præmissa manus eis imposuerunt* (ibid.). Et exinde apostoli et eorum successores decreverunt, ut in omni matrice Ecclesia septem diaconi circa Aram Christi subli-

miori gradu, tanquam columnæ altaris assistent, etiam non sine aliquo septenarii mysterio. In quo figuratur ut septiformis gratiæ spiritu fulgentes, sancti sint corpore et spiritu. Hi sunt septem angeli in Apocalypsi tuba canentes (Apoc. viii). Hi sunt septem candelabra aurea (Apoc. i). Hi voces tonitruorum (Apoc. iv). Ipsi enim clara voce in mundum præconis admonent cunctos, sive ad orandum, sive ad genua flectenda, sive ad psallendum, sive ad legendum, et audiendum verbum. Ipsi evangelizant, ipsi sacramenta Dei dispensant. Sine ipsis sacerdos nomen habet, officium non habet. Nam sicut in sacerdote consecratio, ita in ministro dispensatio sacramenti. Ipsis etiam sacerdotibus propter præsumptionem non licet calicem domini in mensa tollere, nisi traditus eis fuerit a diacono. Levitæ hostias super altare ponunt, ipsi mensam Domini componunt. Levitæ operiunt arcam testamenti, quia non omnes videre debent aut possunt alta mysteriorum quæ operiuntur a levitis. Ipsi albis induti vestibus assistunt altari, ut candore vestis munditia vitæ significetur, nitidique ad hostias et immaculati accedant. Tales enim Dominum decet habere ministros, qui nullo carnis corrumpantur contagio, sed perfecta mentis et corporis castitate splendeant. Quales enim diaconi ordinandi sint, Apostolus plenissime docet scribens ad Timothæum (I Tim. iii). Nam cum præmisisset de sacerdotum electione, continuo subjunxit: *Diaconos similiter irreprehensibiles; hoc est, sine crimine: sicut episcopos pudicos, hic est a libidine continentes: non bilingues, ne turbent habentes pacem: non multo vino deditos, quia ubi ebrietas, ibi libido et furor dominatur: non turpe lucrum sectantes, ne de cœlesti militia lucra terrena sectentur.* Post hoc subiecit: *Hi autem probentur primum; et sic ministrent nullum crimen habentes.* Et hi itaque sicut episcopi ante ordinationem probari debent; et si digni inventi fuerint, sic demum ad sacrum ministerium admitti. Hi cum ordinantur, solus episcopus manus eis imponit, quia ad ministerium non ad sacerdotium applicantur, ponitur eis orarium, id est stola super sinistrum humerum ab episcopo, ut hoc agnoscant se accepisse jugum Domini; quo omnia ad sinistram, id est, præsentem vitam pertinentia adversa fortiter tolerant, et divino timori subiciant. Accipiunt et textum Evangeliorum de manu episcopi, per quem intelligant se esse præcones Evangelii Christi. Nam sicut lectoribus Vetus Testamentum, ita diaconis novum prædicare præceptum est; præcipue evangelium quod solis ipsis in Ecclesia pronuntiare licet. Ad ipsos pertinet assistere sacerdotibus et ministrare in omnibus quæ aguntur in sacramentis Christi, in baptismo scilicet, in chrismate, in patena et calice. Oblationes etiam inferre et disponere in altari, componere etiam mensam Domini atque vestire, crucem ferre et prædicare Evangelium et apostolum. Ad ipsos quoque pertinet officium precum, et recitatio nominum. Ipsi præmonent aures ad

A Dominum, ipsi hortantur orare. Ipsi clamant, et pacem ipsi annuntiant. Hoc officio usus est Dominus, quando post cœnam proprio ore et propriis manibus sacramenta confecta dispensavit, et quando apostolos dormitantes ad orationem incitavit, dicens: *Vigilate et orate ut non intretis in tentationem (Matth. xxvi).*

CAP. XII. De presbyteris.

Septimo loco subsequitur ordo presbyterorum, qui in Veteri Testamento a filiis Aaron sumpsit initium. Nam qui tunc sacerdotes vocabantur, hi sunt qui nunc appellantur presbyteri, et qui tunc dicebantur, principes sacerdotum, nunc episcopi nominantur. Presbyteri autem interpretantur *seniores*, quia seniores Græci presbyteros vocant. B Debent enim presbyteri seniores esse in populo Dei; non tantum ætate corporis, quantum prudentia morum et maturitate bonæ conversationis, sicut scriptum est: *Senectus venerabilis est, non diuturna neque annorum numero computata. Cani enim sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata (Sap. iv).* Distat autem hoc tantum inter pontifices, et hujus temporis sacerdotes, quod solis pontificibus addita est clericorum ordinatio. Basilicarum dedicatio, sacri chrismatis consecratio, manus impositio, et communis super populum benedictio. In aliis autem sacramentis sive scilicet catechizandi, sive baptizandi, sive missam celebrandi, et consecrandi corporis sanguinis Christi sacramentum, sive in Ecclesia verbum faciendi, communis est utrisque dispensatio. Summis ergo sacerdotibus supradicta idcirco singulariter reservata sunt ne eadem prorsus auctoritas potestatis ab omnibus passim vindicata, inferiores erga superpositos insolentes redderet, et soluto obedientiæ vinculo scandalum generaret. Presbyteri successores et vicarii sunt septuaginta discipulorum qui præcedebant Dominum Jesum in omnem civitatem et locum quo ipse erat venturus (Luc. x). Ita quippe presbyteri qui adjutores sunt episcoporum, rudes populo catechizando initiant, baptizando unitati Ecclesiæ incorporant, et in sacramentis usque ad manus impositionem populo Dei ministrant. Episcopi vero successores sunt apostolorum, qui ex necessitate ad adjutorium et supplementum sui officii, in tanta multitudine populorum regendorum ministerium sibi expetunt sacerdotum. Sicut Moyses in eremo septuaginta viros elegit prudentes, quorum consilio et auxilio multitudinem tantam facilius gubernaret. Sive inferioris sive superioris sint ordinis sacerdotes, id est sive presbyteri sive episcopi, vicem gerunt summi pontificis, dum populos delinquentes ad poenitentiam vocant, et orationum suarum medicamento sanant. Unde Apostolus dicit: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, et posuit in nobis verbum reconciliationis. Obsecramus ergo pro Christo reconciliamini Deo (II Cor. v).* In hoc igitur vice mediatoris funguntur sacerdotes, quod Deum pro peccatis populi exorant, et poenitentes absolvendo reconciliant. Quapropter convenit ut

tanquam boni mediatores inter homines et Deum, et præcepta Dei ad populum deferant, veritatem prædicando, et preces populi Deo offerant pro peccatoribus intercedendo. *Mediator autem*, ut ait Apostolus, *unius non est* (*Galat. III*), quia discordes reconciliare non potest, qui utrinque societatis pace, et amicitiae vinculo concors non est; sed idcirco sacerdotes cum Deo pacem habere per eminentiam sanctitatis, et cum proximis concordiam servare debent, per affectum compassionis. Quales ergo debeant esse presbyteri Apostolus scribens ad Titum insinuat, dicens: *Hujus rei gratia relinqui te Cretæ, ut constituas per civitates presbyteros quemadmodum tibi disposui. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir habet filios fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim episcopum esse sine crimine* (*Tit I*). Qua sententia ostendit etiam presbyteros sub episcoporum nomine taxari. Unde et ad Timotheum de ordinatione episcopi et diaconi scribit de presbyteris tacens, quos sub nomine episcoporum intelligendos reliquit. Quapropter tales etiam in Ecclesia presbyteros constituendos esse, sicut episcopos, et Apostolus asserit et canones apostolicam auctoritatem secuti testantur. Presbyteri cum ordinantur; episcopo eos benedicente, et manus super capita eorum tenente, omnes presbyteri qui præsentessunt manus juxta manum episcopi super capita eorum levant, et Spiritum sanctum super eos qui ordinantur invocant. Unguntur presbyteris manus sicut episcopis, ut cognoscant se hoc sacramento gratiam consecrandi accipere, et opera misericordiae erga omnes pro viribus exercere debere. Unctio capitis specialiter ad episcopum pertinet, ut intelligat se vicarium illius esse de quo scriptum est: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ* (*Psal. XLIV*). Hi post invocationem sancti Spiritus stolam super utrumque humerum accipiunt, quæ in modum sustentaculorum dextrum latus munit et sinistrum, ut ex hoc intelligant se per arma justitiæ a dextris et a sinistris esse munitos, ut eos nec adversa frangant, nec prospera extollant. Accipiunt et calicem cum vino, et patenam cum hostiis de manu episcopi, quatenus his instrumentis potestatem se accepisse agnoscant, placabiles Deo hostias offerendi. Ad ipsos pertinet sacramentum corporis et sanguinis Domini in altario Dei conficere, orationes dicere, et benedicere dona Dei. Hoc officio usus est Dominus noster Jesus Christus, quando post cœnam panem et vinum in corpus et sanguinem suum commutavit, ut in memoriam suæ passionis idem facerent discipulos moriens instituit. Hoc quoque excellenter officium implens exhibuit, quando ipse sacerdos et hostia seipsum in arca crucis propter peccata generis humani obtulit, et proprium sanguinem sancta æterna ingrediens cœlestia et terrena pacificavit. In quo apparet quanta sit excellentia sacerdotalis officii, per quod quotidie in altari passio Christi celebratur, et reus quisque a peccatis conversus Deo reconciliatur. Quibus om-

nibus de sacerdotali officio breviter pertractatis admonendi sunt Christi sacerdotes, quatenus sicut excellunt ordinis dignitate, sic excellent vitæ sanctitate, ut plebs eis commissa atque eorum disciplinis edocta, gratanter eis obediat, et eorum imitatione de die in diem proficiat.

CAP. XIII. De episcopis.

Sacri canones definiunt nullum in episcopum eligendum, nisi qui prius in sacris ordinibus religiose fuerit conversatus. Sacros autem ordines diaconatus et presbyteratus tantum appellandos censent; quia hos solos primitiva legitur Ecclesia habuisse, et de his solis præceptum habemus apostoli. Subdiaconos tamen quia et ipsi sacris altaribus administrant, opportunitate exigente in episcopos eligi concedunt. Sed rarissime et ipsum non sine Romani pontificis sive metropolitani licentia; si tamen spectatæ sit religionis, et probabilis scientiæ. Ad episcopum specialiter pertinet basilicarum consecratio, unctio altaris, et confectio chrismatis, manus impositio, et communis super populum benedictio. Ipse prædicta officia et ordines ecclesiasticos distribuit, ipse sacras virgines benedicit. Dum enim præcessit unusquisque in singulis, iste præordinator est in cunctis. Nullus episcopus alium in episcopum sine metropolitani consensu consecrare debet, nec metropolitanus ordinare episcopum nisi tribus ad minimum episcopis præsentibus, aliis omnibus qui in eadem provincia sunt episcopis assensum dantibus. Cum vero ordinatur, duo episcopi ponunt et tenent Evangeliorum codicem super caput, et super verticem ejus, et uno super eum fundente benedictionem, reliqui omnes episcopi qui absunt manibus suis caput ejus tangunt. Ungitur autem sacra unctione caput ejus, quia omnis sanctificatio constat in Spiritu sancto, cujus virtus invisibilis in ipsa Chrismatis sancti unctione, et significatur, et confertur. Ordinando autem pontifex manum imponit. Evangelicam vero lectionem diaconus legit; confirmationis autem epistolam notarius scribit. Denique et ordinator et ordinatus in ipsa ordinatione uterque missam celebrare debet. Et hæc quidem forma consecrandis pontificibus a sanctis Patribus tradita est.

CAP. XIV. De archiepiscopis.

Sed quando archiepiscopus electus ordinandus fuerit, omnes ejusdem provinciæ episcopi ad sedem metropolitanam convenire debent, ut ab omnibus ipse ordinetur. Oportet enim ut ipse qui illis omnibus præesse debet, ab omnibus illis eligatur et ordinetur, alioquin cassa judicatur consecratio. Statutum est autem ut archiepiscopus intra tres menses consecrationis suæ ad fidem suam exponendam et pallium suscipiendum ad apostolicam sedem mittat, quod amplius habere episcopo dignoscitur. Archiepiscopus enim episcopis præest, et pallium portat.

CAP. XV. De summo pontifice.

Quia sedes apostolica cunctis in orbe terrarum

præfertur Ecclesiis, atque supra se metropolitanum A habere non potest : cardinales episcopi procul dubio metropolitani vice funguntur, qui videlicet electum antistitem ad apostolici culminis apicem provehunt. Facta autem electione si forte casus vel violentia aliqua obstiterit, ut is qui electus est in apostolica sede juxta consuetudinem in thronizari non valeat; electus tamen quemadmodum statutum est, sicut papa, auctoritatem obtinere debet regendi sanctam Romanam Ecclesiam et disponendi facultates illius.

CAP. XVI. *De cæteris officiis quæ sunt in clero.*

Hi sunt ordines et ministeria clericorum. Quæ tamen in auctoritatem pontificalem, in archidiaconi curam, et primicerii ac thesaurarii sollicitudinem dividuntur.

CAP. XVII. *De archidiaconis.*

Archidiaconus imperat subdiaconis et levitis, ad quem ista pertinent ministeria. Sollicitudo parochiarum et ordinatio, et jurgia ad ejus pertinent curam. Pro reparandis diocesanis basilicis ipse suggerit sacerdoti, ipse inquit parochias cum jussione episcopi, et ornamenta vel res basilicarum, vel parochiarum; gesta libertatum ecclesiasticarum episcopo idem refert, collectam pecuniam de communione ipse accipit et episcopo defert, et cætera quædam episcopalis providentiæ ministeria sub episcopo quasi in partem curæ advocatus, in causis ecclesiasticis examinandis dispensat.

CAP. XVIII. *De primicerio.*

Ad primicerium pertinent acolythi, exorcistæ, lectores atque psalmistæ, id est cantores. Signum quoque dandum pro officio clericorum, pro vitæ honestate, et officium cantandi peragendi sollicite: lectiones, benedictiones, psalmos, laudes, offertorium et responsoria : quis clericorum dicere debeat. Ordo quoque et modus psallendi in choro pro solemnitate et tempore. Ordinatio quoque pro luminaribus deportandis, si quid etiam necessarium est pro reparatione basilicarum, quæ quales sunt in urbe, ipse denuntiat sacerdoti. Epistolas episcopi pro diebus jejuniorum parochianis per ostiarios dirigit. Clericos quos delinquere cognoscit, ipse distringit; quos vero emendare non valet, eorum excessum ad agnitionem episcopi defert. Basilicarios ipse constituit, et matriculas ipse disponit. Quando autem primicerius absens est, ea quæ prædicta sunt ille exquirat, qui ei aut lege est proximus, aut eruditione his explendis certus.

CAP. XIX. *De thesaurario.*

Ad thesaurarium pertinent ostiarii, basilicarum ordinatio, incensi præparatio, cura chrismatis conficiendi, cura baptisterii ordinandi, præparatio luminarium in sacrificio et sacrificiis.

CAP. XX. *Quando et quomodo ordinationes sint faciendæ.*

Ordinationes autem sacras, scilicet presbyterorum et diaconorum non nisi certis temporibus

fiari debere sancti Patres decreverunt, id est jejunio quarti mensis et septimi, et decimi, et initii quadragesimalis ac medianæ quadragesimæ die Sabbati circa vesperam jejunio celebrato. Quando vero episcopus ordinationes facere disponit, omnes qui ad sacrum ordinem accedere volunt, feria quarta ante ipsam ordinationem evocandi sunt ad civitatem, una cum presbyteris qui eos præsentare debent. Tunc ergo episcopus e latere suo eligere debet sacerdotes, et alios prudentes viros, gnaros legis divinæ, et exercitatos in ecclesiasticis sanctionibus, qui ordinandorum et vitam et scientiam sine favoris gratia, aut numeris cupiditate, secundum veritatem diligenter investigent, ut sic per tres continuos dies diligenter examinati, B Sabbato tandem qui probati fuerint episcopo consecrandi præsententur; benedictiones vero pontificum diebus tantum Dominicis celebrandas esse sacri canones sanxerunt.

CAP. XXI. *Quæ ætate ordinandi sunt qui ordinantur.*

(4) De ætate vero ordinandorum talem nobis definitio sacræ Scripturæ discretionem reliquit. Ut subdiaconus quidem non ordinetur ante quatuordecim annos; nec diaconus ante viginti quinque, nec presbyter ante triginta, quatenus deinceps si dignus inventus fuerit in episcopum eligi possit.

CAP. XXII. *Quod sine certo titulo ordinandi non sunt sacerdotes.*

Quod autem sine certo titulo presbyter aut diaconus ordinari non debeat, dicere quid refert, cum etiam si perfectionem ecclesiasticæ disciplinæ sequeremur aliter in clerum assumendus non esset.

CAP. XXIII. *Quales sunt eligendi ad sacros ordines et quales non.*

De vita autem et conditione eorum qui ad sacros ordines eliguntur multa nobis patres documenta reliquerunt.

Nam quid a sacris ordinibus non impediat eos qui probatæ fuerint conversationis placuit definire. Qui a medicorum incisione forte claudi efficiuntur, vel pro ægitudine sive per violentiam absciduntur; et qui non sponte, sed casu aliquod membrum sibi amputaverunt; si tamen tale fuerit ut ab opere administrationis non impediat, et laici qui non concubinam nec pellicem norunt, nec bigami exstiterunt, et in cæteris sine crimine vixerunt; liberi quoque qui a dominis suis ita manumissi sunt, ut in eis nullum obsequii jus aut potestatem observaverint et sine crimine vixerint, hos in clerum assumi posse sine contradictione sanxerunt. Publice vero pœnitentes, criminosos, illiteratos, bigamos, repudiatarum maritos, ex adulterio natos, ab hæreticis baptizatos, et qui seipsos absciderunt, a sacris ordinibus arcendos, et energumenos in clerum non recipiendos. Sed et filios presbyterorum ad sacros ordines non admittendos, nisi quos vel habitus religionis, vel spiritualis vitæ honestas commendat. Pœnitentes vero si necessitas exegerit inter ostiarios deputari,

(4) Vide concilium Tridentinum, sess. 23 in decreto de reformatione, capp. 12, 13 et 14.

vel inter lectores, ita ut Evangelium vel Epistolam non legant. Si autem ordinatii sunt inter subdiaconos haberi concedunt, ita ut manum non imponant, nec sacra contingant. Pœnitentes autem dicimus eos qui post baptismum pro homicidio, aut pro diversis criminibus, aut gravissimis peccatis, publicam gerentes pœnitentiam sub cilicio, divino fuerint altario reconciliati. Similiter transmarinos et incognitos homines, sive clericos aliarum ecclesiarum, neque ordinari neque ordinatos recipi concedunt, sine commendatitiis litteris episcoporum suorum.

CAP. XXIV. *Qua ratione mutatio possit fieri ordinatorum.*

Mutatio episcoporum de suis locis ad alia loca nulla ratione debet fieri, nisi pro magna utilitate vel necessitate cogente. Et hoc quidem non per ipsos fieri oportet, sed consilio et invitatione cœ-

piscoporum, atque auctoritate Romani pontificis. Mutatio similiter clericorum sive presbyterorum non sine magna discretione fieri debet, cum consilio et auctoritate episcoporum suorum. Clericum etiam in Ecclesiis duarum civitatum ascribi sacri canones vetant. Presbyteros quoque relicta cura Ecclesiarum suarum profectionem suscipere, sive ad orationes sive quolibet, inconsulto episcopo non oportere testantur. Determinant quoque quæ sint quæ necessario presbyteros scire oportet, scilicet librum sacramentorum, lectionarium, baptisterium, compotum, canonem, pœnitentialem, psalterium, homilias, per circulum anni Dominicis diebus et singulis festivitibus aptas, et multa alia quæ de vita et conversatione sacrorum ordinum, vel rationabiliter dicta sunt, vel necessario facienda.

PARS QUARTA.

DE INDUMENTIS SACRIS.

CAP. I. *Quot et quæ sunt indumenta sacra.*

Nosse oportet Christi sacerdotes et ministros, quoniam idcirco singularis eis in sacro ministerio habitus attribuitur, ut per id quod foris apparet, quales intus esse debeant, ostendatur. Sacrarium autem vestium ritus: partim a Veteri Testamento assumptus est, partim a Patribus novis adjectus. Legimus (*Lev. viii*) quod Moyses Aaron fratrem suum cum filiis suis ad ostium tabernaculi testimonii sanctificandum applicuit, et lotum aqua, tunica byssina vestivit; deinde zona præcinxit, et vestivit eum tunicam interiorem, et imposuit ei superhumerales, et cinxit eum secundum facturam superhumeralis, et imposuit supereum logion, id est rationale, in quo erat manifestatio et veritas; sed mitram imposuit super caput ejus, et super mitram in fronte ipsius laminam auream, in qua scriptum erat nomen Dei. Septem si prædicta enumeres instrumenta pontificalis ornatus invenies scilicet tunicam byssinam, zonam, tunicam interiorem, superhumerales, rationale, mitram, et laminam auream, quibus si feminalia linea, quæ ritu sacro circa renes pontificis stringebantur, adjeceris, octo sunt sacerdotalia indumenta.

CAP. II. *De tunica byssina.*

Tunica byssina est quæ Græce *πρόσφρε*, id est talaris appellatur; quia a collo usque ad talos extenditur, quæ in novo quidem sacerdotio non de bysso solum, sed etiam de lino contextitur; quæ membris corporis modificata atque aptata, nihil superfluum aut dissolutum in vita sacerdotis esse debere ostendit. Hæc ob speciem candoris nomen Albæ sortitur, quo munditiam significat ministrorum Dei. Sicut scriptum est: *Byssinum sunt justificationes sanctorum* (*Apoc. xix*). Caro quip-

pe hominis munditiam quam ex natura non habet, studio bono adnitente acquirit per gratiam, ut secundum Apostolum minister Christi, corpus suum castiget, et in servitutem redigat (*I Cor. ix*), quemadmodum byssus vel linum candorem quem ex natura non habuit, per studium et industriam multis tunsionibus et quasi quadam vexatione attritum acquirit.

CAP. III. *De zona.*

Hæc vestis, id est tunica linea circa renes fortiter astringitur, ut castitas sacerdotis nullo incentivorum æstu dissolvatur, sicut scriptum est: *Sint lumbi vestri præcincti* (*Luc. v*). Vestis quippe eandem munditiam, zona vero continentiam significat, ut illic non sordescat, hic non effluat vita spiritualis. Hæc zona in Veteri Testamento quatuor coloribus distincta invenitur, id est bysso, purpura, hyacintho, cocco, quos varia interpretatione sive ad quatuor elementa, quorum complexione natura humana constat, ut totum quod hominis est stringatur et cohibeatur a fluxu vitiorum, sive quatuor principales virtutes animi, quibus homo ex omni parte cingi debet et muniri, referendos existimant.

CAP. IV. *De feminalibus lineis.*

Ob ejusdem castitatis et continentiae signum quæ per tunicam et zonam designatur, hoc est etiam quod inter cætera sacra indumenta, feminalia linea circa renes ad sacrum ministerium ingredientium applicari jubentur; non tam ad turpitudinis velandæ (quæ solitis quotidiani usus indumentis tegebatur) necessitatem, quam ob conservandæ castitatis et munditiæ significationem. Neque vero existimandum in illo priori populo viros discooperta, aut non velata carne pu-

doris solitos incedere, ut intraturi ad sancta tunc demum verenda tegere juberentur. Sed voluit sermo Dei in sacro officio ministros Dei ad tegenda infirma corporis proprium ac singulare operimentum habere, ut per hoc ostenderet pudicitiam et castimoniam illorum præcipue cum sancta tractarent, unicam et singularem esse debere. Unde ministri novi sacerdotii hoc operimentum in sacro officio singulare non assumunt, quibus est injuncta servandæ castitatis quotidiana necessitas, sicut quotidie est offerendi concessa potestas. Ministri vero veteris figuræ, tempore offerendi sacrificii femoralia sumunt, quæ ministerio expleto iterum solvunt; quoniam a contactu carnis vetus lex sancta tractaturos prohibuit, quos rursus expleta vice ad operam carnalis commercii relaxavit. Reliqua autem duo, id est tunica linea et zona, Veteris et Novi Testamenti sacerdotibus communia esse noscuntur, quamvis nostrum sacerdotium zonam quatuor coloribus inter textam non requirat, fortassis superstitionis vitandæ causa aut inopia artificii inductum, contentum pura ac simplici continentia.

CAP. V. De interiori tunica.

Sequitur quartum indumentum, tunica interior, sive hyacinthina, qua in Veteri et in Novo Testamento soli utuntur pontifices. Et merito pontifex duabus induitur tunicis, qui debet de thesauro suo proferre nova et vetera; propter quod et ipsa tunica secunda interior appellatur, vel hyacinthina cujus color speciem cœli sereni imitatur, ut per hoc intelligi detur, quod pontifex plus debet de cœlestibus cogitare quam de terrenis. Rectus ordo: prius in tunica linea et zona et feminalibus exprimitur munditia carnis; deinde per tunicam interiorem vel hyacinthinam significatur munditia cordis.

CAP. VI. De superhumerali.

Quinta vestis est superhumerales, quod Hebraice vocatur *Ephot*. Hoc in Testamento Veteri soli pontifices utebantur; eisdem quibus et zona fuerat distincta coloribus. Sub gratia autem hoc vestimentum tam sacerdotibus quam pontificibus commune est. Quod autem per quatuor colores in zona significari diximus, id ipsum in superhumerali per eosdem quatuor colores significatum invenimus. Significat autem superhumerales fortitudinem operum, et patientiam laborum, pro eo quod ad portanda onera humeri supponuntur. Idcirco in ipso superhumerali duobus lapidibus pretiosis, quorum unus a dextro humero, alter vero a sinistro superpositus fuerat; nomina duodecim patriarcharum inscripta erant, sex in uno, et sex in altero, quia per nomina patriarcharum memoria sanctorum intelligitur, quam sacerdos a dextris et a sinistris, id est in prosperis et adversis cordi impressam semper habere et portare debet. Nostrum vero sacerdotium superhumerales similiter intextum non habet ut vetus, pro eo quod Christiana religio magis simplici veritati studere debeat quam superstitioni.

CAP. VII. De rationali quod Græce logion dicitur.

Sequitur deinde rationale sive logion, quod pectori pontificis superimponitur, ut in ejus corde sapientiam et discretionem inesse debere ostendatur. In ipso autem rationali posita sunt manifestatio et veritas, ut in doctrina sua pontifex nec aliud quam veritas suggerit, efficere præsumat, neque id quod a veritate intus hauserit ratione et opere approbare et manifestare desistat. Notandum vero quod ad invicem concatenantur rationale et superhumerales, quia cohærere et concordare debent, ratio et opera, ut quod mentis intellectu percipimus opere impleamus. Deinde etiam quia non prius rationale quam superhumerales nominatur, quoniam in schola virtutum opera præcedunt, ut sapientiam apprehendas, sicut scriptum est: *A mandatis tuis intellexi* (Psal. cxviii). Et iterum: *Quæ cœpit Jesus facere et docere* (Act. i). Postea manifestatio sequitur post rationale, ne docere præsumas quod prius non didiceris. Huic etiam concordat quod in ipso rationali duodecim lapides inserti erant duodecim patriarcharum nomina inscripta in se continentes, quia pontifex sanctorum Patrum exempla impressa memoriæ habere debet, et secundum ipsa facta sua moderari.

CAP. VIII. De mitra quæ cydaris dicitur vel tiara, et de lamina aurea.

Post cætera ornamenta superimponitur capiti pontificis mitra, quæ alio nomine cydaris vel tiara vocatur; qua quinque sensuum qui in capite sedem habent regimen significatur. Minister ergo bene vitam suam regens caput suum Christum ornat. Quia autem sicut ait Apostolus: *Caput Christi Deus est* (I Cor. xi); convenienter ornamento capitis; novissime lamina aurea superimponitur, cui inscriptum est nomen Dei, quod Hebraice *ineffabile* vocatur. Ut per hoc significetur Deum sicut conditorem omnium ita etiam rectorem esse universorum; et ad honorem et gloriam ejus referendum quidquid a sacerdotibus et ministris sacris bene fuerit dispensatum. Hæc igitur indumenta octo esse debere Moyses in Exodo (cap. xxviii) constituit. Sed in Levitico (cap. viii) de eisdem indumentis tractans de octavo, id est de feminalibus, tacuit; fortassis quia ad genitalia nostra et verecunda lex manum non mittit, qui voluntarium Deo castitatis sacrificium offerre debemus, sicut scriptum est; *De virginibus præceptum Domini non habeo* (I Cor. vii). Et ipse Deus de voluntariis ennuclis loquens adjecit: *Qui potest capere capiat* (Matth. xix). Ac si diceret: feminalibus ego non vestio, nec cuiquam necessitatem impono. Qui vult esse sacerdos ipse se vestiat, et ingressuris ad sancta, ad verenda legenda voluntarie munimentum castitatis assumat. Notandum vero quod sacerdotibus inferioris ordinis, neque tunica datur hyacinthina, neque superhumerales, neque rationale, neque lamina aurea; quibus soli utuntur pontifices, id est summi sacerdotes; sed tantum poderis et mitra et zona qua stringitur poderis ipsa, id est tunica

byssina; quia frunguntur quidem sacerdotio, sed non in illa dignitate qua funguntur sacerdotio qui octo indumentis decorantur.

CAP. IX. *De indumentis novi sacerdotii.*

Hæc sunt autem indumenta quæ a Veteri instrumento novum sacerdotium assumpsit. Tunica linea, zona, superhumera, tunica interior, rationale, et mitra; sed tunica interiori, rationali soli utuntur pontifices. Laminam auream novum sacerdotium non habet, pro qua nunc frontibus fidelium signum crucis imprimitur; quoniam auro legis sanguis Evangelii pretiosior est.

CAP. X. *De stola vel orario.*

Hæc sunt quæ veteribus nova institutio adjecit. Stola quæ alio nomine orarium vocatur, quæ collo sacerdotis superimponitur, ut eum jugum Domini assumpsisse significet, quæ a collo per anteriora descendens dextrum latus ornat et sinistrum, ut doceat ipsum per arma justitiæ a dextris et a sinistris, id est in prosperis et in adversis debere esse munitum, sicut scriptum est: *Patientia vobis necessaria est, ut reportetis promissiones (Hebr. x).* Et iterum: *Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit (Matth. x, xxiv).* Inde est quod stola cum zona poderis quibusdam nexibus colligatur, quia virtutes virtutibus sociantur, ne aliquo tentationis impulsu moveantur.

CAP. XI. *De planeta vel casula.*

Sic igitur sacerdote Domini ornato, per tunicam munditia, per zonam continentia, per superhumera justitia, per stolam patientia, cunctis postremo casula superponitur, quæ charitatem significat, sicut scriptum est: *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro (I Cor. xii).* Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam nihil sum, etc. (I Cor. xii).

CAP. XII. *De mappa vel manipula.*

Quia vero mentibus bene compositis, et divino cultui mancipatis aliquoties negligentia subrepat, necesse est ut ad eam detergendam jugis adhibeatur diligentia, qua velut quædam ab oculis demergens pituita sæpius emundetur. Propter quod in sinistra manu quædam apponitur mappa, quæ sæpe fluentem oculorum pituitam tangat, et oculorum lipitudinem abstergat.

CAP. XIII. *De dalmatica.*

Utuntur præterea levitæ alio indumento quod dalmatica dicitur, a regione quidem ubi primus ejus usus institutus putatur nomen, a colobio vero quo apostoli et quidam apostolorum successores usi fuisse leguntur, adjectis manicis formam trahens. Significat autem dalmatica propter sui latitudinem curam proximorum, quæ se extendit

per dilectionem, ut pluribus proficiat. Ad unum ergo finem tendit, et significatio dalmaticæ in levitis et significatio casulæ in presbyteris; quia utrisque cura et sollicitudo proximorum injungitur, per dilectionem adimplenda.

CAP. XIV. *De sandaliis et caligis byssinis sive lineis.*

Utuntur autem episcopi et cardinales presbyteri sandaliis, quæ calceamenta sunt prædicatorum. Habent autem hæc desubtus solem integram, ne pes terram contingat; desuper vero constant ex corio per loca perforato, quia gressus prædicatorum et subtus muniti esse debent ne terrenis polluantur, et desuper aperti, ut ad cœlestia cognoscenda revelentur. Quod autem locis quibusdam aperiuntur, hoc significat quod evangelica prædicatio nec omnibus revelari debet, nec ab omnibus abscondi, sicut scriptum est: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis (Luc. viii).* Illic quippe sandalia aperiuntur, ubi mysteria regni Dei cognoscuntur. Prius autem quam sandalia in pedibus assumant, induuntur caligis byssinis vel lineis usque ad genua protensis, et ibidem constrictis per quod significatur quod rectos gressus debent facere pedibus suis; et genua debilia, id est negligentis resoluta roborare, et sic ad prædicandum Evangelium festinare.

CAP. XV. *De baculo episcopi, et annulo.*

Utuntur pontifices baculis et annulis. Baculus per rectitudinem suam justitiam significat prælatorum, qua subjectos regere debent. Qui idcirco subtus acumen habet, ut rebelles per increpationem pungat; desuper recurvus est, ut per consolationem mites trahat. Annulus sacramentum fidei significat, quo sponsa Christi Ecclesia subarrata est, cujus custodes et prædagogi episcopi sunt et prælati, pro signo ferentes hoc in testimonium illi.

CAP. XVI. *De pallio archiepiscopi.*

Archiepiscopi utuntur pallio quod significat torquem auream, quam solebant legitime certantes accipere. Circulo autem quo humeri constringuntur, timor et disciplina Domini intelligitur, quo se et subditos sibi regere debent. Per duas vero lineas ex utraque parte, id est, ante et retro a summo deorsum pendentes; prædicatio utriusque Testamenti, vel dilectio Dei et proximi figuratur.

CAP. XVII. *De vasis sacris.*

Hæc autem sunt quæ de vasis sacris in ministerio divino breviter attigimus. Ara crucem significat; calix sepulcrum; patena lapidem; corporalis palla sindonem qua involutum est corpus Christi.

PARS QUINTA.

DE DEDICATIONE ECCLESIAE.

CAP. I. De dedicatione Ecclesiae.

Post ordines quos in prima parte ecclesiasticæ administrationis posuimus ad sacramentorum considerationem transimus. Et primum quidem de sacramento dedicationis Ecclesiae, in qua cætera omnia sacramenta celebrantur, loquendum nobis videtur. Superius in ea quam generaliter de sacramentis præmisimus tractatione, distinximus, sacramenta alia esse salutis, alia administrationis, alia exercitationis. Prima ad remedium; secunda ad officium; tertia ad exercitium. Et illa quidem quæ administrationis sive præparationis sunt ordinibus cohærent, quoniam et ipsi ordine sacramenta sunt, et quæ circa ordines considerantur, qualia sunt indumenta sacra et vasa, et cætera hujusmodi. Hæc omnia quia, ut dictum est, circa ipsos ordines considerantur, divisim tractari non debuerunt. Alia vero sacramenta omnia ad quæ conficienda et sanctificanda universa hæc quasi quædam instrumenta præmissa sunt, subsequenter tractari exposcunt. Et primum sicut dictum est de dedicatione Ecclesiae, quasi de primo baptismo, quo ipsa quodammodo Ecclesia primum baptizatur, ut in ea post modum homines ad salutem regenerandi baptizentur. Quasi enim primum sacramentum in baptismo cognoscitur, per quod fideles omnes inter membra corporis Christi per regenerationis novæ gratiam computantur. Idcirco hoc primum tractandum occurrit. Primum in dedicatione figuratum Ecclesiae, deinde in sanctificatione animæ fidelis exhibitum. Quod enim in hac domo orationis visibiliter per figuram exprimitur, totum in anima fidei per invisibilem veritatem exhibetur. Ipsa enim verum templum Dei est confederatione virtutum, quasi quadam structura lapidum spiritualium ædificata ubi fides fundamentum facit, spes fabricam erigit, charitas consummationem imponit. Sed et ipsa Ecclesia ex multitudine fidelium in unum congregata: domus est Dei vivis lapidibus constructa, ubi Christus fundamentum angulare positus est; duos parietes Judæorum et gentium in una fide conjungens. Hujus itaque sacramenti quod in dedicatione Ecclesiae exhibetur formam primum proponimus, ut deinde mysticam intelligentiam fidei quæ in illo formatur exquiramus.

CAP. II. De his quæ visibiliter aguntur in ea.

Primum pontifex aquam benedicit, typicum sal admiscens, deinde Ecclesiam ipsam extrinsecus ter gyrando aspergit, clero et populo subsequente. Interim vero in circuitu dedicandæ Ecclesiae intrinsecus duodecim accensa sunt luminaria. Per singulas autem vices ad portam basilicæ veniens (quam ob sacramenti figuram clausam esse oportet) percutit virga pastoralis superliminare ipsius, dicens: *Tollite portas principes*

A vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ (Psal. xxiii). Cui diaconus intus positus respondet: *Quis est iste rex gloriæ? (Ibid.)* Pontifex autem: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ (ibid).* Tertia demum vice reserato ostio intrat pontifex cum clero et populo, dicens ter: *Pax huic domui (Luc. x).* Deinde cum sacerdotibus et levitis et clericis ad orationem prosternitur, pro sanctificatione ipsius domus dedicandæ. Postea consurgens ab oratione nondum salutans populum dicendo: *Dominus vobiscum (Ruth. ii)*; tantummodo hortatur cunctos ad orandum. His completis, incipit de sinistro angulo basilicæ ab oriente per pavementum scribere alphabetum usque in dextrum angulum occidentis, atque iterum a dextro angulo orientis usque in sinistrum angulum occidentis. Dehinc ad altiora conscendit; et stans ante altare Deum sibi in adiutorium invocatur, dicens: *Deus in adiutorium meum intende. Domine, ad adjuvandum me festina (Psal. lxxix).* Gloria Patri. Sicut erat in principio, et nunc et semper, etc., sine Alleluia. Post hoc aquam benedicit, salem et cinerem admiscens, et faciens ter signum crucis super ipsam, cui mixturæ vinum etiam additur. Posthæc tingit digitum in aqua, et facit crucem per quatuor cornua altaris. Inde venit ante altare, et circuiens aspergit illud septem vicibus, aspersorio facto de hyssopo. Circuit dehinc totam Ecclesiam, intrinsecus aspergens parietes ipsius eadem aqua faciens hoc et tertio. Interim vero cantatur psalmus: *Exsurgat Deus (Psal. lxxvii)*, cum antiphona. Cantatur etiam antiphona: *Qui habitat in adiutorio Altissimi (Psal. xc).* Circuit interim ipse pontifex, transiens per mediam ecclesiam et cantans: *Domus mea, domus, etc. (Isa. lvi; Matth. xxi)* Et iterum: *Narrabo nomen tuum fratribus meis; in medio ecclesiae laudabo te (Psal. xxi).* His autem paractis, pontifex se ad orationem confert, petens ut omnes qui eandem domum oraturi intraverint, exauditos se esse gaudeant. Completa itaque expiatione, convertitur ad altare incipiens antiphonam: *Introibo ad altare Dei (Psal. xlii)*; cum ipso psalmo; et quod reliquum est de aqua purificationis ad basim altaris effundit. Deinde ipsum altare linteis extergitur, et pontifex incensum defert super illud. Postea facit crucem in medio altaris et per quatuor angulos ejus, de oleo sanctificato. Deinde in circuitu ecclesiae duodecim cruces chrismanatur in parietibus, ab ipso pontifice tres per singulos figuratæ. Reversus deinde iterum ad altare accensum thus super illud offert in modum crucis, et sic peracta denique consecratione ipsum altare albis velaminibus operitur.

CAP. III. *Quod sit mysterium supradictorum.*

Multa in his omnibus latent profunda mysteria, ex quibus pauca ad memoriam excitanda attingimus. Domus dedicanda, anima sanctificanda est. Aqua poenitentia est, sordes abluens peccatorum. Sal sermo divinus increpatione mordens et condiens corde insipida. Trina aspersio trina mersio est purificandi per aquam. Duodecim luminaria apostoli sunt, ecclesiam per quatuor mundi partes illuminantes, et crucis mysterium per totum mundum eferentes. Pontifex Christus est, virga potestas. Trina superliminaris percussio, coeli, terræ inferni damnatio. Interrogatio inclusi, ignorantia populi; apertio ostii, sublatio peccati. Pontifex ecclesiam ingrediens pacem domui imprecatur; quia Christus mundum ingrediens pacem inter Deum et hominem fecit. Prostratus pro sanctificatione domus orat, et Christus humiliatus pro discipulis et pro credituris omnibus Patrem orabat, dicens: *Pater, sanctifica eos in nomine tuo* (Joan. xvii). Surgens autem ab oratione populum non salutatur, quoniam qui nondum sanctificati sunt, applaudendum non est ipsis, sed orandum pro ipsis. Descriptio alphabeti, simplex doctrina fidei. Pavimentum, cor humanum. In pavimento alphabetum describitur, quando carnalis et rudis populus prima ac simplici doctrina fidei initiatur. Ductus a sinistro angulo orientis in dextrum occidentis, et item a dextro angulo orientis in sinistrum occidentis, formam crucis exprimit, quæ mentibus hominum per fidem Evangelicæ prædicationis imprimitur; et quia primum fides in Judæis fuit, et postea ad gentes transivit, et rursum in fine *plenitudo gentium* intraverit; *tunc omnis Israel salvus erit* (Rom. xi). Utriusque ergo populi collectionem hi duo versus significant in crucis effigie compacti; hoc est quod Jacob filios Joseph benedicens, cancellatis manibus formam crucis exprimens; dextram manum super caput Ephraim, et sinistram super caput Manasse posuit; quia priori populo abjecto, junior ad dexteram collocatus est (Gen. xlviii). Cambuca sive virga pastoralis qua Scriptura figuratur, ministerium significat doctorum, quorum studio et prædicatione et conversio gentium facta est, et perficienda est Judæorum. Quod stans ante altare, Deum in adiutorium vocat, significat eos qui

percepta fidei cognitione, se ad bona opera et ad luctam contra invisibiles hostes accingunt; et quia de suis viribus minime præsumunt, divinum auxilium sibi adesse deprecantur. In quo quia certantium labor exprimitur, quasi inter suspiria et gemitus nondum *Alleluia* nominatur. Post hæc aqua benedicatur cum sale et cinere, addito vino aquæ misto. Aqua populus est, sal doctrina; cinis passionis Christi memoria; vinum aqua mistum Christus Deus et homo. Vinum divinitas, aqua mortalitas. Sic enim populus sanctificatur doctrina fidei et memoria passionis Christi: unitus capiti suo Deo et homini. Post hæc Ecclesia intus aqua sanctificata aspergitur, ut et intus et exterius anima sanctificanda ostendatur. Aspersorium hissope humilitatem Christi significat, qua aspersa sancta mundatur Ecclesia. Circuit pontifex altare, et ecclesiam totam aspergendo, quasi omnes lustrando, et curam imponendo omnibus verbo et exemplo communem se præbens universis. Propter quod etiam opus oratione consummat, orans ut exaudiantur ibi iusta petentes; quoniam opus hominis sine divino adiutorio esse potest, fructuosum esse non potest. Novissime completa expiatione pontifex ad altare convertitur, quod reliquum est de aqua purificationis ad basim ejus effundens, quasi committens Deo quod super est vires suas excedens in perfectione sacri ministerii. Dehinc linteum altare extergitur. Altare Christus est super quem offerimus Patri nostræ devotionis munus. Linteum caro ejus, tusionibus passionis ad candorem incorruptionis perducta. Incensum, orationes sanctorum significat. Oleum autem gratiam sancti Spiritus demonstrat, cujus plenitudo in capite præcessit, dehinc participatio ad membra defluxit. Propter hoc a sacro altari duodecim cruce parietibus chrismantur, quia spiritualis gratia a Christo in apostolos descendit, ut crucis mysterium per quatuor mundi partes cum fide Trinitatis prædicarent. Candidum velamen quo post consecrationem altare operitur, gloriam incorruptionis designat, qua post passionem consumpta mortalitate Jesu humanitas induta est, sicut scriptum est: *Conscidisti saccum meum, et lætitia me circumdediti* (Psal. xxix).

PARS SEXTA.

DE SACRAMENTO BAPTISMI.

CAP. I. *Quare sit primum, et quæ de eo inquirenda.*

Sacramentum baptismi primum est inter omnia sacramenta, in quibus salus constare probatur. De ipso namque Dominus dicit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum cælorum* [Dei] (Joan. iii). Et iterum: *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit* (Marc. xvi). Hæc sunt igitur quæ de sacramento baptismi principaliter

inquirenda proponimus. Primum quid si baptismus; secundum quare institutus sit baptismus vel quare circumcisio mutata sit, et cætera quædam Veteris Legis sacramenta; tertium quando institutus sit baptismus, et de tribus temporibus. Primo quando circumcisio statum habuit ante baptismum. Ultimo quando baptismus statum habuerit post circumcisionem. Medio quando circumcisio et baptismus simul cæ-

rerunt; altera ut finiretur, alter ut confirmaretur. Item quando homines obligari cœperunt præcepto suscipiendi baptismi. Item quid distat inter baptismum Joannis et Christi. Item quæ fuerit forma baptismi Joannis. Item quæ sit forma baptismi Christi. Item utrum nullus salvari potest nisi actualiter percepto sacramento baptismi. De his omnibus multa quærenda restant; sed nos interim pro tempore pauca secundum nostram possibilitatem prosequamur.

CAP. II. *Quid sit baptismus, et de nomine Dei in quo fit baptismus, et de fide et verbo sanctificante.*

Si ergo quæritur quid sit baptismus, dicimus quod baptismus est aqua diluendis criminibus sanctificata per verbum Dei. Aqua enim sola clementum esse potest, sacramentum esse non potest, donec accedat verbum ad elementum, et sic sacramentum. Per verbum enim elementum sanctificatur, ut virtutem sacramenti accipiat. Ut quemadmodum elementum ex naturali quadam qualitate repræsentat, ex superaddita institutione significat, sic ex sanctificatione contineat (quæ sanctificandis per eam impertienda est) gratiam spiritualem. Verbum autem quo elementum sanctificatur ut sit sacramentum; ipsum intelligimus de quo dictum est: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii). Nomen ergo Patris, et Filii et Spiritus sancti, ipsum est Verbum Dei, per quod sanctificatur elementum, ut sit sacramentum. Et recte per verbum Dei sanctificatur quæ per verbum Dei creata subsistunt: *Ipse dixit et facta sunt* (Psal. cxlvi). Per verbum creare potuit, et per verbum sanctificare non potest? Quibus per verbum subsistentiam dedit; putas quod per ipsum verbum gratiam apponere non possit? Ne ergo mireris si per verbum Dei sanctificatur, quod ad remedium salutis institutum est sacramentum. Sed forte dicit cogitatio tua: quod est istud verbum Dei? Quod est hoc nomen Patris, et Filii et Spiritus sancti, in quo baptizari ubemur? Nunquid vocem aliquam hoc cogitare oportet et sonum ad aures humanas prolatum? Si vocem aliquam intelligi oportet nomen Trinitatis, ipsam quam aut qualem intelligi oportet? Si dicimus quod hæc vox Deus in nomine isto intelligenda est, consequens est ut ubi sonus iste super aquam sanctificandam prolatus non fuerit sacramentum baptismi esse non possit. Quid ergo? Mersisti hominem et dixisti: *Baptizo te in nomine, Patris et Filii, et Spiritus sancti*. Et dicis mihi: Christianus est hic homo. Baptizatus est in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ego illum mersi tertio in aquam. Ego dixi cum mergerem illum: «Baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.» Ego igitur testis assisto, quod baptizatus est hic in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, Baptizatus est in nomine Trinitatis. In quo nomine? Tu mihi dixisti quod nomen Trinitatis est Deus. Hoc nomen ego hic non audiui cum dixisti. «In nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti.» Quod ergo no-

men dicere voluisti? Dixisti te baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Et illud nomen de quo dixisti, non dixisti; quomodo ergo sanctificata est aqua in nomine quod dictum non est? Quod si putas te in hoc dixisse nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quod dixisti: «In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti;» et sic esse intelligendum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, pro eo quod nomen Patris ibi dicitur, in eo quod *Patris* dicitur; et nomen filii ibi dicitur, in eo quod *Filii* dicitur; et nomen *Spiritus sancti* ibi dicitur in eo quod Spiritus sanctus dicitur: ergo multa sunt nomina non unum nomen. Ego præceptum Domini accepi ut baptizarem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; tu autem in nominibus multis baptizasti. Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: tria nomina sunt et trium nomina sunt, non unum nomen, nec unius nomen. Quia tres unus non sunt, quamvis unum sint tres. Ipse vero non dixit in nominibus, sed «in nomine,» inquit, «Patris, et Filii, et Spiritus sancti,» quia unum est nomen, ubi est una natura, una substantia, una divinitas, una majestas. Hoc nomen autem est in quo omnes salvos fieri oportet (Act. iv.) Velim ergo ut mihi ostendas ubi protuleris hoc unum nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, cum mergens hominem dixisti: «Baptizo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.» Si ergo tale aliquid in cogitatione concipias et doceri expostules, quod sit nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Si ergo tale aliquid in cogitatione concipias et doceri expostules, quod sit nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, in quo baptizamur et remissionem peccatorum consequimur, ego diligentiam fidei tuæ nequaquam contemnendam existimo. Quomodo enim in ipso nomine baptizare possumus, si ipsum nomen ignoramus? Clamamus quotidie: *Sanctificetur nomen tuum* (Matth. vi). Sed quomodo in nobis sanctificatur, si a nobis ignoratur? Et si vocem sanctificari petimus dicat qui potest, quomodo in voce salvari rogamus? *Deus, inquit, in nomine tuo salvum me fac* (Psal. lxxv). Si igitur in voce salus est, ergo tacentes, vel potius loqui non valentes salvari non possunt, quia loqui non possunt. Quis hoc dicat? Ergo nomen Dei in quo nos sanctificari et salvari oportet, extra vocem quærere oportet, ne forte, si illud in sola voce ponimus, scandalum veritati faciamus. *Notus in Judæa Deus; in Israel magnum nomen ejus* (Psal. lxxv). Ergo ubi notitia est, ibi nomen est, quia et ipsa notitia nomen est. Dicit aliquis: Magni nominis est homo ille, et homo ille magnum nomen habet in populo. Forte quia multas syllabas habet nomen ejus, ideo magnum est nomen ejus. Ergo nomen Dei parvum est, quia duas syllabas tantum complectitur, et duabus syllabis formatur nomen Dei. Vides modo ubi sit magitudo nominis Dei. Ubi enim magnitudo nominis est, ibi et ipsum nomen considerare oportet; si ergo magnitudinem nominis, magnitudinem famæ; et notitiæ

magnitudinem convenienter intelligimus, nomen ipsum ipsam famam et notitiam magis quam vocem aliquam vel sonum vocis ad aures venientem intelligere debemus. Ergo fama ejus et notitia ejus ipsum est nomen ejus. Et rursum ipsa notitia ejus non est aliud quam fides ejus; quia per fidem solam nunc interim cognoscitur Deus; postmodum etiam cognoscendus per speciem. Fides ergo Dei ipsa est nomen Dei per quam nunc in nominibus notitia ejus habetur, ubi adhuc ab hominibus præsentia ejus non videtur. Puto jam obscurum vel ambiguum non esse, quemadmodum in nomine Dei salvatur, qui in eo quod de ipso sentire potuit, et sentiendo credit, justificatur et justificatus liberatur. Rursus qualiter nomen Dei sanctificatur quando ab iis a quibus cognoscitur Deus honoratur: hoc dubium non est, si ei quem jam per fidem cognoscere meruimus: casti timoris et dilectionis reverentiam exhibemus. Quid tibi videtur? Si nomen Dei est notitia ejus, et fides ejus in nobis est, nonne in nomine ejus baptizantur qui in fide baptizantur Patris, et Filii, et Spiritus sancti? Hoc est enim unum nomen et unius nomen, quo Trinitas prædicatur, et unitas non negatur. Quando ergo baptizas in fide Patris, et Fili et Spiritus sancti, in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti baptizas. Et hoc nomen, id est hanc fidem confiteris cum dicis: «Baptizo te in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti.» Ut impleatur quod scriptum est: *Corde creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x.) Sed forte quia dixit Dominus Jesus Christus. Baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Si ipsum nomen notitia et fides intelligenda est Trinitatis, sufficiet ad formam sacramenti complendam et sanctificationem perficiendam sine verborum prolatione cum sola fide baptizandum immergere. Qui enim dixit ut in fide Trinitatis homines baptizarentur: non quid dicatur docuit, sed quid credatur ostendit. Quapropter ne forte in sanctificatione sacramenti fidei professio supervacua esse videatur, oportet nos in eo quod dictum est in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; amplius aliquid intelligere quam si dictum fuisset: in fide Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Plus enim aliquid habere videtur nomen quam fides. Nam fides intus est, et latet occulta donec nominari incipiat, et venire in manifestationem. Tunc quippe nomen esse incipit quando nominari incipit et notificari ut cognoscatur. Et sic quidem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizamus, quando baptizamus in confessione fidei Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ipse enim dixit: *Ite, docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Docete et baptizate; si tingis et taces, tingis et non doces. Habes baptizate, sed docete non habes. Crede ergo et confitere; loquere et merge, ut in confessione laventur quæ mundanda sunt. Sed forte quæris ipsam professionis fidei formam in perficiendo baptismatis sacramento, qualem intelligi oporteat. Ad quod bre-*

viter respondendum puto, illam esse baptizandi formam quam Dominus Jesus Christus cum discipulos suos ad baptizandum omnes gentes mitteret tradidit, dicens: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ergo recte feceris, si quod ille præcepit tu confiteris. Ille jussit ut in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizares. Tu mergis hominem et dicis: «Ego baptizo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.» Bene sequeris formam institutionis divinæ, facis quod jussit, profiteris quod instituit. Sed dicis: quid ergo? Si quis forte per ignorantiam sine conscientia erroris, horum verborum formam non tenens; tamen cum plena fide hominem baptizaret, dicens; Baptizo te in nomine Patris omnipotentis, sive in nomine Filii Dei; sive in nomine Spiritus sancti; sive etiam quod in Actibus apostolorum legimus: *in nomine Domini nostri Jesu Christi* (Act. ii); sive aliud aliquid simile, quod quidem quantum ad expressionem vocis a supradicta dicendi forma diversum esset; sed quantum ad professionem veritatis non esset, contrarium: An ne verum baptismatis sacramentum in illo constare deberet? Poterant fortasse ad hanc quæstionem tuam solvendam plurimæ hinc inde rationes conduci et ostendi, quod ubi eadem fides constat, diversitas sermonis ab ipsa duntaxat sinceritate et unitate fidei non discrepans, nihil officiat. Sed in hac parte visum est mihi auctoritate potius quam mea ratione interrogationi tuæ respondendum. Beatus Ambrosius in libro quem de Trinitate scripsit, sic ait: Illi qui negaverunt se scire Spiritum sanctum, quamvis baptizatos se dicerent in Joannis baptismo, baptizati sunt postea: quia Joannes in remissionem peccatorum, in advenientis Jesu, non in suo baptizavit nomine: et ideo Spiritum nesciebant, quia nec baptismum in Christi nomine, sicut Joannes baptizare solebat acceperant. Joannes enim licet non baptizaret in spiritu; tamen et Christum prædicabat et spiritum. Denique cum interrogaretur ne forte ipse esset Christus, respondit: *Ego vos aqua baptizo. Venit autem fortior me, cujus non sum dignus calceamenta portare. Ipse vos baptizabit in spiritu sancto et igne* (Matth. iii). Ergo isti qui nec in Christi nomine, nec cum fide Spiritus sancti baptizati fuerunt, non potuerunt accipere baptismatis sacramentum. Baptizati sunt itaque in nomine Jesu Christi, nec iteratum est in his baptisma, sed novatum. Unum enim baptisma. Ubi autem non est plenum baptismatis sacramentum, nec principium vel species aliqua baptismatis existimatur. Plenum autem est Patrem, et Filium, Spiritumque sanctum confiteri. Si unum neges totum subruis, et quemadmodum si unum in sermone comprehendas aut Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum, fide autem nec Patrem nec Filium, nec Spiritum sanctum abneges: plenum est fidei sacramentum. Ita etiam quamvis et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dicas et aut Patris, aut Filii, aut Spiritus sancti*

minuas potestatem; vacuum est omnino mysterium. Denique et illi ipsi qui dixerant: *Nec si Spiritus sanctus sit audivimus* (Act. xix); baptizati sunt postea in nomine Domini Jesu Christi, et hoc abundavit ad gratiam, quia jam Spiritum sanctum Paulo prædicante cognoverant. Nec contrarium debet videri; quia, quamvis etiam postea tacitum sit, de Spiritu tamen creditum est. Et quod verbo tacitum fuerat, expressum est fide. Cum enim dicitur in nomine Domini nostri Jesu Christi, per unitatem nominis impletum est mysterium. Nec a Christi baptismo Spiritus separatur, quia Joannes in poenitentia baptizavit, Christus in spiritu. Nunc consideremus utrum quemadmodum in Christi nomine plenum esse legimus baptismatis sacramentum; ita etiam sancto Spiritu nuncupato, nihil desit ad mysterii plenitudinem. E rationem sequamur, quia qui unum dixerit Trinitatem signavit. Si Christum dicas et Deum Patrem a quo unctus est Filius; et ipsum, qui unctus est, Filium, et Spiritum ut manes unctus est designast. Scriptum est enim: *Hunc Jesum a Nazareth quem unxit Deus Spiritu sancto* (Act. x). Et si Patrem dicas, et Filium ejus, et Spiritum oris ejus pariter indicasti, cum id etiam corde comprehendas. Et si Spiritum dicas et Deum Patrem a quo procedit Spiritus, et Filium (quia Filii quoque est Spiritus), nuncupasti. Unde ut ratione copuletur auctoritas, in Spiritu quoque recte baptizari nos posse Scriptura indicat, dicente Domino: *Vos autem baptizabimini in Spiritu sancto* (Act. i; Matth. iii). Et apostolis ait: *Omnes enim in ipso corpore in unum Spiritum baptizati sumus* (I Cor. xii). Unum opus, quia unum mysterium; unum baptisma, quia mors una pro mundo. Unitas ergo operationis, unitas prædicationis quæ non potest separari. Hucusque verbo beati Ambrosii qualiter de recta baptizandi forma sentiendum sit manifeste explanant. Vides ergo qualiter in fide Trinitatis solo Patre vel Filio vel Spiritu sancto nuncupato plenum sit baptismatis sacramentum, et quemadmodum sine fide Trinitatis etiam tribus simul nominatis imperfectum. Sicut enim ubique fides integra quæritur, sic eadem fidei integritate manente sine detrimento salutis sermo variantur. Verum tamen ecclesiastica consuetudo hanc potissimum in baptizando formam tenere elegit, quam ab ipso sanctificationis auctore ex prima institutione servandum accepit. Si quis forte quærat utrum in articulo necessitatis sufficere possit ad plenum baptismi sacramentum, si fuerit quis in fide Trinitatis sine prolatione verborum baptizatus, vel quia is qui baptizavit loqui non potuit, sive quia ob festinationem vel stuporem immimentis periculi sive alia quacunque causa præventus dum baptizaret, locutionis memor non fuit. Si quis ergo forte hoc quærat, ego de his quæ occulta sunt judicare nolo, præcipue quia nomen Trinitatis hic non audivi. Ubi etsi vera fides fuit, confessio tamen fidei non fuit. Et hæc quidem de eo quid sit sacramentum baptismatis, et de verbo sanctificante in præsentia dicta sufficiant.

CAP. III. *Quare institutum sit sacramentum baptismi.*

Nunc restat demonstrare quare institutum est

A baptismi sacramentum, et quare circumcisio, quæ loco illius olim posita fuisse putatur, succedente baptismo ablata sit, vel mutata. Nam si olim per circumcisionem similiter, ut nunc per baptismum peccata dimittebantur, quid necesse fuit ut ipsa circumcisio succedente baptismi sacramento mutaretur? Cur autem accepta minus profuisse credatur, quæ neglecta non minus nocuisse affirmatur. Sicut enim nunc per Evangelium dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto non intrabit in regnum Dei* (Joan. iii); ita olim per legem dicebatur: *Masculus cujus caro præputii circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo* (Gen. xvii). Nisi forte in hoc quod ille qui non est baptizatus a regno Dei excludendus dicitur; ille vero qui non est circumciscus periturus memoratur: quis velit intelligere propterea baptismum aliquid amplius conferre quam circumcisionem, quia circumcisio suscepta a perditione tantum potuit liberare; baptismus vero renatos etiam ad gloriam perducere potest. Nam illi antiqui patres qui sacramenti circumcisionis justificationem perceperant, a perditione quidem servabantur, sed ad gloriam regni non ducebantur, donec veniret ille qui sanguine fuso rhomphæam igneam exstinguens; aditum paradisi rursum patefaceret, et credentibus in se omnibus regni cœlestis januam præcedens ipse primus aperiret. In hoc ergo baptismus amplius confert, quod renatos hinc exeuntes statim ad regnum mittit, quod tamen ex virtute sanguinis fusi ipsam aquam sanctificantis condonatur. Si igitur quis dicere velit idcirco circumcisionem baptismo mutatam, ut in baptismo perficeretur, quod circumcisio implere non potuit, fortassis videbitur convenienter illi responderi posse, quod hoc quod amplius nunc in baptismo est, ex baptismo non est, sed ex passione Christi baptismum sanctificante impletum. Idem vero circumcisionem facere potuisse, si illi passio Christi in cooperationem sanctificationis adjuncta fuisset. Nam in baptismo, quantum scilicet spectat ad virtutem baptismi, similiter ut in circumcisione remissio tantum peccatorum percipitur; quia, sicut dictum est, quod justificatis postea aditus patriæ cœlestis panditur, cruce Christi condonatur. Propter hujusmodi rationem aliam mutatæ circumcisionis causam commodiorem fortasse et manifestam magis proponendam putamus. In præcedentibus quodam loco cum de sacramentis tractarem, diximus sacramenta omnia signa quædam esse ejus (quæ per illa datur) gratiæ spiritualis. Oportere autem ut secundum processum temporum spiritualium gratiarum signa; magis semper ac magis evidentia ac declarantia formarent, ut cum effectu salutis, cresceret cognitio veritatis. Itaque sub lege naturali primum data sunt sacramenta, decimationes, sacrificia et oblationes, ut in decimatione quidem peccatorum remissio; in sacrificiis vero carnis mortificatio; in oblatione autem boni operis exhibitio signaretur. Sed erat obscura significatio hæc in sacramento decimationis, ubi

homo de iis quæ possidebat partem obtulit, partem retinuit, ut ad hunc modum in eo quod erat, quod imperfectionis et defectus fuit, sibi tribueret, quod vero ad bonitatem spectabat, Deo imputaret. Hoc sibi voluerunt novem partes retentæ, quia novenarius signum imperfectionis est, a denario perfecto deficiens. Propterea autem quia obscurum signum fuit emundationis in decimatione, data est circumcisio ut virtutem justificationis evidentius demonstraret, quando dictum est homini, ut portionem carnis suæ, non quidem superfluum, sed illius quod superfluum erat in homine, signum auferret, ut per hoc agnosceret quod culpam quam natura per illam partem corporis traheret, gratia per sacramentum circumcisionis emundaret. Sed quia circumcisio eas tantum quæ foris sunt enormitates amputare potest, eas vero quæ intrinsecus sunt pollutionum sordes mundare non potest, venit post circumcisionem lavacrum aquæ totum purgans, ut perfecta justitia signaretur. Rursus quia prioris populi qui sub timore serviebat mundatio laboriosa fuit, propterea sacramentum circumcisionis in carne quæ dolorem habet illi datum est. Novo autem populo qui voluntate et dilectione servit, sacramentum justificationis in lavacro aquæ, quæ suavem habet purificationem propositum est; et sic quidem rationem reddendam existimamus pro eo quod sacramentum circumcisionis mutatum est, et sacramentum baptismi institutum.

CAP. IV. *Quando institutum sit sacramentum baptismi.*

Quæritur etiam quando institutum sit sacramentum baptismi, ex quo deinceps licitum non fuit illud negligere, quando illud suscipere debuit. Et sunt quidem super hoc diversæ plurium opiniones. Alii dicunt ex eo institutum baptismi, quo Christus Nicodemo nocte ad se venienti modum novæ regenerationis insinuans, ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei (Joan. III).* Alii dicunt institutionem baptismi ex eo cœpisse, quo Christus post resurrectionem suam in cœlum ascensurus discipulos ad prædicandum misit, dicens: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (Matth. XXVIII).* Quidam institutionem baptismi ex eo cœpisse putant, quo Joannes in aqua baptizare cœpit, prædicans baptizaturum in Spiritu. Alii in passione Christi quando dixit: *Consummatum est (Joan. XIX)*; omnia Veteris Testamenti sacramenta finem accepisse, et novi exordium putant. Commodius autem videtur ut dicamus baptismum prius per Joannem, et deinde per Christum, sive per discipulos Christi aliquandiu, solum ne a consuetudine abhorreret in usum productum: novissime autem quando universum mundum prædicatores baptizare missi sunt, generaliter institutum. Videntur autem hic tria tempora distinguenda. Primo enim ante baptismum circumcisio sola statum habuit, et suscipiebatur ad justificationem sine baptismo. Novissime autem nunc post circumcisionem solus baptismus statum habet, et celebratur ad salutem sine circumcissione.

A Fuit autem medium tempus quoddam, quando et circumcisio et baptismus simul cucurrerunt. Altera, id est circumcisio ut fineretur; alter, id est baptismus ut confirmaretur. Oportuit enim ut et illa quæ finienda erant nequaquam subito vel præcipitanter, sed paulatim et quasi cum quadam reverentia dimitterentur, ut ostenderentur bona fuisse tempore suo. Et similiter quæ incipienda erant non subito in auctoritatem assumerentur, sed cum mora et gravitate inchoarentur, ne velut aliena et præter rem aliunde inducta subito putarentur. Illa igitur dimissa sunt, non projecta; et ista instituta sunt, non usurpata, ut divini consilii auctoritas ubique servaretur, et humana cautio ne divina opera reprehendere auderet, admoneretur. Quamvis ergo in passione Christi per quam consummata sunt omnia, veteris figuræ status finem acceperit, et novi sacramenti constitutio exordium, tamen et prius aliquando tempore; et nova inchoata sunt ad consuetudinem, et vetera postmodum aliquandiu tolerata secundum dispensationem. Simul ergo fuerunt utraque tempore illo, sive ante passionem, sive post, ab eo quando inchoata sunt nova, donec postmodum vetera sunt interdicta. Et in isto medio tempore quod fuit baptismus cum circumcissione, ab inchoatione sua usque ad passionem Christi; hoc fuit circumcisio cum baptismo post passionem Christi, usque ad illud tempus quo ipsa circumcisio cœpit prohiberi. Sicut enim ante passionem ipsa circumcisio in statu suo ad remedium suscipiebatur; et tamen etiam tunc baptismus sine periculo salutis non contemnebatur, ab iis quibus prædicabatur, ita post passionem baptismus quasi in statu suo percipiebatur ad salutem; et tamen etiam tunc circumcisio sine periculo salutis non contemnebatur ab his quibus finis ejus nondum manifestabatur. Postquam autem dictum est. *Si circumcidimini Christus vobis nihil prodest (Galat. V)*, jam deinceps non poterat circumcisio ad salutem percipi, sicut prius postquam dictum fuerat: *Masculus cujus caro præputii circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo (Gen. XVII)*; non potuit circumcisio ab iis præsertim quibus injuncta fuerat, sine periculo salutis contemni. Rursus quemadmodum in principio baptismus a Joanne secundum solum sacramentum dabatur, ut ii baptizandi usum non noverant, erudirentur; sic in novissimo a quibusdam fidelibus circumcisio dispensatorie secundum solum sacramentum suscipiebatur, ne ii qui circumcidi consueverant scandalizentur.

CAP. V. *Quando homines obligari cœperunt præcepto percipiendi baptismi.*

Si ergo quæritur quando homines obligari cœperunt debito percipiendi baptismi, hoc veritati et rationi consentaneum esse probatur; ex eo unumquemque obligari cœpisse debito baptismatis suscipiendi, ex quo vel post institutionem præceptum vel ante institutionem consilium percepit baptizandi. Qui enim nec prius contemptor consilii, nec post prævaricator præcepti existit culpandus non

fuit, nisi forte quis aut prius aut postea ignorans A
fuisse dicatur, ad quem divinæ institutionis notitia
pervenisset, nisi ejus culpa obstitisset. Quando
igitur Christus Nicodemo nocte ad se venienti
dixit : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spi-
ritu sancto, non potest videre regnum Dei*
(Joan. III) ; amico revelatum est consilium. Quando
vero postea dixit : *Ite, docete omnes gentes,
baptizantes eos in nomine Patris, et Filii et
Spiritus sancti* (Matth. XXVIII) ; informandis
omnibus expositum est præceptum. Ubi quidem
generalis institutio facta est quæ ex eo unumquem-
quæ debitorem habuit, quod ad ipsum prædican-
tibus apostolis nuntiis verbi præceptum institu-
tionis pervenit. Qui autem interim longe positi,
aut prope in occulto constituti, nondum cognita B
institutione divina forte ab hac vita subducti sunt,
hoc de ipsis mihi sentiendum videtur; quod et de
illis qui ante ipsam institutionem, sive in præpu-
tio, sive in lege fuerunt, quia quod illis fecerunt
tempora, hoc istis operata est absentia. Si quis
autem pertinax esse velit et adhuc hujusmodi ali-
quos in ignotis regionibus, et remotis terrarum
sedibus degere contendat, qui forte mandatum
divinum de percipiendo baptismatis sacramento
non acceperint, ego vel neminem talem esse, vel
si forte aliquis est, si ejus culpa non obstitisset,
audire et scire potuisse ac debuisse sine cuncta-
tione affirmo, maxime cum Scriptura evidenter
clamet: *In omnem terram exivit sonus eorum ;
et in fines orbis terræ verba eorum* (Psal. XVIII). C
Si igitur in omnem terram sonus eorum, et in
omni terra quidem vel auditi sunt, et contempto-
res condemnatur, vel auditi non sunt pro culpa
sua, et ignorantes ignorantur, et non salvantur.
Et hæc de tempore institutionis baptismi, et de
debito percipiendi baptismi dicta sunt.

CAP. VI. *Quid distet inter baptismum Joannis, et
Christi; et de forma baptismi Joannis, et Christi.*

Inter baptisma Joannis et baptisma Christi, hæc
distantia est quod in baptismo Joannis per intinc-
tionem aquæ solum, sacramentum dabatur, in
baptismate vero Christi cum sacramento etiam
res sacramenti percipitur. Joannes enim peccatores
aqua tinxit, et peccata confitentibus poenitentiam
injunxit; Christus baptizat et peccata dimittit. Ille D
baptizans venturum et baptizaturum in spiritu
prædicavit, hic baptizans, ad remissionem pecca-
torum spiritum infundit. Illic homines baptiza-
bantur in nomine venturi, hic homines baptizan-
tur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti
(Matth. XXVIII). Sacramentum ergo utrobique
quantum ad formam exteriorum idem fuit, sed
quantum ad effectum idem non fuit, quia illic
sacramentum solum fuit; nam remissio peccato-
rum non fuit: hic autem et sacramenti forma
proponitur, et virtus sacramenti pariter in remis-
sionem peccatorum condonatur.

CAP. VII. *Utrum post datum præceptum
baptismi aliquis salvari possit nisi actuali-
ter percepto sacramento baptismi.*

Solent quidam sive curiose, sive studiose inqui-
rere, utrum aliquis post indictum et publice pro-
positum baptismatis sacramentum salvari possit,
nisi actualiter ipsum sacramentum baptismi per-
cipiat. Videntur enim rationes manifeste esse, et
habent auctoritates multas, si tamen habere di-
cendi sunt, qui non intelligunt. Primum quia
dictum est : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua
et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum
Dei* (Joan. III). Et iterum alibi : *Qui crediderit
et baptizatus fuerit salvus erit* (Marc. XVI). Et
sunt alia multa talia, quibus quasi astrui videtur
nullo modo salvari posse eum qui hoc sacramen-
tum non habuerit; quidquid præter hoc sacra-
mentum habuerit. Si fidem perfectam habuerit :
si spem, si charitatem habuerit, etiamsi cor con-
tritum et humiliatum habuerit quod Deus non
despicit; veram poenitentiam de præteritis, firmum
propositum de futuris, quidquid habuerit salvus
esse non poterit si hoc non habuerit. Et hoc totum
ita ipsis videtur, propter hoc quod scriptum est :
*Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto
non intrabit in regnum Dei.* Et tamen si quis quæ-
rat quid factum sit de illis qui pro Christi san-
guine effuso sive sacramento aquæ ab hac vita
transierunt, dicere non audent ejusmodi salvos
non esse. Et cum ostendere non possit hoc in eo
quod supra memoratum est scriptum esse, dicere
tamen non audent, quia ibi scriptum non est, ideo
negandum esse. Qui enim dixit : *Nisi quis renatus
fuerit ex aqua et Spiritu sancto; non addidit, vel
effuso sanguine vice aquæ, et tamen verum est
quanquam hic scriptum non est. Nam si salvus
est qui propter Deum aquam suscepit, quare non
multo magis salvus est, qui propter Deum san-
guinem fudit? Plus enim est sanguinem dare
quam aquam accipere. Illud enim quod quidam
dicunt: propterea salvos esse qui sanguinem fun-
dunt, quia cum sanguine etiam aquam fundunt,
et in ipsa aqua quam fundunt baptisma perci-
piunt, quam sit frivolum patet. Si enim propter
humorem aquæ, qui cum sanie cruoris de vulne-
ribus manat baptizati dicuntur, qui interficiuntur,
ergo qui suffocantur vel submerguntur, vel alio
quolibet genere mortis (ubi sanguis non funditur)
occiduntur, baptizati non sunt in sanguine suo, et
frustra mortui sunt pro Christo, quia humorem
aquæ quem intra corpus habuerunt non effude-
runt. Quis hoc dicat? Ergo in sanguine baptiza-
tur, qui pro Christo moritur; qui et si sanguinem
non effundit ex vulnere, dat vitam quæ pretiosior
est sanguine. Nam sanguinem fundere posset; et
si vitam non daret, et minus esset sanguinem
fundere quam vitam dare. Bene ergo sanguinem
fundit, qui vitam ponit pro Christo, et habet
baptisma suum in virtute sacramenti, sive qua
sicut sacramentum ipsum accepisse non prodest;
ita cum illa habetur, sacramentum habere non
posse, non nocet. Verum ergo est (quamvis ibi*

dictum non est) quod qui pro Christo moritur, in Christo baptizatur. Ita, inquit, verum est quamvis ibi dictum non est, et ideo verum est quia alibi dictum est; etiam si ibi dictum non est. Qui enim dixit : Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei; idem ipse alibi dixit : *Qui me confessus fuerit coram hominibus: confitebor et ego eum coram patre meo (Matth. x).* Quod ergo ibi dictum non est subintelligendum tamen est, quamvis dictum non est, quoniam alibi dictum est : Videte ergo quid dicunt : Ideo inquit quod dictum non est; subintelligendum est ubi dictum non est, quoniam alibi dictum est. Si ergo hoc in hoc loco subintelligendum est ubi dictum non est, quoniam alibi dictum est, quare similiter etiam de fide subintelligendum non est; quoniam alibi dictum est : *Qui credit in me mortem non videbit in æternum ? (Joan. xi.)* Item qui dixit : Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei; ipse dixit : *Qui credit in me, non morietur in æternum (ibid.).* Aut ergo nega fidem, aut concede salvationem. Quid tibi videtur? Ubi fides est, ubi spes est, ubi charitas est; denique ubi plena et perfecta virtus sacramenti est, salus non est; quia solum sacramentum non est, et ideo non est, quia haberi non potest : Qui crediderit, inquit, et baptizatus fuerit, salvus erit. Ecce ergo dubium non est, quin ubi fides est et baptismus est, salus sit. Et quid sequitur? *Qui vero non crediderit, condemnabitur (Marc. xvi).* Quare ita dicere voluit? Quare non dixit : Qui non crediderit et baptizatus non fuerit condemnabitur, sicut dixerat : Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit? Quare, nisi quia credere voluntatis est, et quia fides credere volenti deesse non potest. Et idcirco in eo qui non credit semper prava voluntas arguitur ubi necessitas nulla esse potest, quæ ad excusationem prætendatur. Baptizari autem in voluntate esse potest, etiam quando non est in possibilitate; et idcirco juste bona voluntas cum devotione fidei suæ non despicitur, quamvis ab eo quod foris est sacramento aquæ percipiendo articulo necessitatis præpediatur. Vis nosse plenius an ne ratio hæc alicubi auctoritate manifestiori se probet, quamvis et illæ quas supra commemoravimus auctoritates tam manifestæ videantur, ut de veritate ipsarum dubitari non possit? Audi tamen adhuc aliud si forte evidentius tibi demonstrari possit, de quo dubitari non debes. Beatus Augustinus in libro De unico baptismo sic ait : Etiam atque etiam considerans, invenio non tantum passionem pro nomine Christi id quod deerat baptismo posse implere, sed etiam fidem conversionemque cordis, si forte ad celebrandum mysterium baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Vides quoniam manifeste testatur fidem et cordis conversionem, bonæ voluntatis ad salutem posse sufficere, ubi visibile sacramentum aquæ ex necessitate contigit haberi non posse. Sed ne forte contrarietas aliqua tibi esse videatur, in eo quod

postea in libro retractationum exemplum de latrone quod ad hanc sententiam in qua dixerat effusionem sanguinis, sive fidem et cordis et conversionem, vicem baptismi implere posse, comparandam assumpserat, improbavit dicens : In quarto libro cum dicerem vicem baptismi posse habere passionem, non satis idoneum posui illius latronis exemplum, qui utrum fuerit baptizatus incertum est. Sed considerare debes quod in hoc loco exemplum tantum quod ad probationem sententiæ adduxerat correxit ipsam sententiam, non reprobavit. Quod si putas idcirco sententiam illam improbandam quia exemplum correctum est, ergo falsum est quod dixerat effusionem sanguinis vicem baptismi posse habere, quoniam ad illud probandum exemplum ipsum positum est. Non enim ait cum dicerem vicem baptismi posse habere fidem, sed cum dicerem, inquit, vicem baptismi posse habere passionem, quamvis utrumque in ipsa una sententia posuisset. Si ergo ad id quod dixit vicem baptismi posse habere passionem exemplum positum est cum ipsum sine ambiguitate ulla verum esse constet, patet quod exemplum postmodum correctum est, sed sententia non est improbata. Oportet ergo ut aut confitearis vicem baptismi, in articulo necessitatis fidem veram et confessionem cordis implere posse, aut ostendas qualiter fides vera et charitas non ficta haberi possit, ubi salus non sit. Nisi forte dicere velis neminem, fidem veram et charitatem veram habere posse, qui visibile sacramentum aquæ non sit habiturus. Quod tamen qua ratione vel auctoritate probes ignoro. Sed nos interim non contendimus utrum aliquis qui baptismi sacramentum percepturus non est; ista habere possit, hoc solo duntaxat constante, quod si quis esset qui hæc haberet etiam sine visibili sacramento aquæ perire non posset. Multa sunt alia quæ semper hoc approbandum adduci potuissent, sed nos quæ superius in tractatu sacramentorum ad id ipsum probandum posuimus : nequaquam iterum replicanda putamus.

CAP. VIII. De sacramentis neophytorum.

Neophytus novitius interpretatur. Neophytus vocatur nuper ad fidem conversus, sive rudis in disciplina religiosæ conversationis. Noviter ad fidem conversi visibilibus sacramentis instruendi sunt, ut per ea quæ vident, intelligant quæ non vident. Admonendi sunt hujusmodi ut considerent novam non esse fidem, in qua novi sunt ipsi; quoniam ab initio mundi sicut nullo tempore defuerunt fideles et justi membra Christi, ita ab initio nunquam defuerunt sacramenta salutis quæ precesserunt in præparationem et signum redemptionis, quæ completa est in morte Christi. Prima namque ætate Abel agnum obtulit in sacrificio figuram mortis Christi. Secunda ætate Noe arcam in diluvio gubernavit, sicut Christus Ecclesiam inter fluctus tentationum regens mergi non sinit. Tertia ætate Abraham pro filio oblato arietem mactavit, sicut Deus Pater Verbum suo pro salute mundi obtulit. In quo tamen di-

vinitate inviolabili permanente sola humanitas A dolore mortis sustinuit. Postea eductus est populus Israel de Ægypto per mare Rubrum in columna ignis et nubis, sicut fideles Dei de tenebris peccati liberantur, renovati per sacramentum baptismi Christi sanguine consecratum; ipsum fide sequentes in quo est et nubes humanitatis et ignis divinitatis. Quarta ætate in Jerusalem regnum populi Dei sublimatur temporale, præfigurans æternum; in quo *princeps pacis, pater futuri sæculi* (Isa. ix), fideles suos ad visionem æternæ pacis introducet. Hujus autem regni exordium David exstitit, qui per multas tribulationes probatus, et glorificatus, pacis successorem Filium reliquit, ut ostendatur quod ad futuræ pacis quietem pervenire non possint, qui B in præsentī vita contra tentationes et tribulationes vincendas fortes non fuerint. Propter hoc qui in Sabbato sancto paschalis solemnitatis baptizandi sunt, quarta hebdomada quadragesimalis observantiæ, quæ continentiae nobis arma ministrat et in quarta ejusdem hebdomadæ feria catechizandi deferuntur ad ecclesiam: ibi audituri et instruendi qualiter contra spirituales nequitias sunt pugnaturi. Sed tamen usque in Sabbatum Paschalis solemnitatis eorum baptismus differtur, hoc attendente Ecclesia quod quid ad agnitionem in præsentī vita vocantur, in spe futuræ quietis baptizantur. Quinta ætate populus propter peccata sua in Babylonem captivus ducitur, et rursus Deo miserante post septuaginta annos soluto captivitatis iugo ad terram suam revocatur. Quoniam populus Dei qui in hac vitæ quæ septenariodierum volvitur, vanitati et confusione subjectus, mortalitatis jugum portat, post finem ejus a corruptione liberatur. Sic igitur ab initio nullo tempore sacramenta Dei defuerunt, quibus fidelis populus ad percipiendum invisibilem nutrire, et exercitare ad cognitionem, ad ultimum sexta ætate de virgine natus est Christus, sicut sexta die de terra virgine primus homo est plasmatus. Ipse ergo quasi consummaturus omnia cum ad virilem ætatem pervenisset, tricesimo ætatis suæ anno a Joanne baptizatus est; non necessitate, sed dispensatione, ut lavacrum emundationis sanctificaret. Dehinc apostolos ministros Evangelii convocans regnum cælorum venturum D prædicare cepit; et novissime in consummationem omnium semetipsum hostiam pro mundi redemptione in ara crucis Patri offerens mortem sustinuit, ut credentibus in se mortis timorem tolleret, et a morte resurrexit ut pro se morientibus spem vitæ et resurrectionis daret. Postea ascensurus in cælos discipulos in mundum universum misit docere et baptizare omnes gentes, ut vocarentur qui præcedentem sequerentur ad vitam. Hæc sunt sacramenta fidei Christianæ ab initio condita in fide credenda, sine fine profutura. Hæc sunt quibus catechizandos imbuimus, et eorum qui sacramento novitatis regenerandi sunt, fidem salutari confessione promerendam exigimus.

CAP. IX. De catechizatione.

Catechumenus *instructus* vel *audiens* inter-

pretatur, catechizare enim est instruere, quoniam baptizandi prius instruuntur et docentur quæ sit forma fidei Christianæ, in qua eos salvos fieri et sacramentum salutis suscipere oportet, sicut scriptum est: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii). Prius docete, postea baptizate. Docete ad instructionem, baptizate ad emundationem. Docete ad fidem, baptizate ad peccatorum remissionem. Idcirco docete quid qui crediderit, ideo baptizate; quia *qui baptizatus fuerit, salvus erit* (Marc. xvi). Hæc igitur forma catechizationis a primis temporibus Christianæ fidei instituta est. Quæ tunc quidem necessario servabatur quando adultis et intelligentiam habentibus priusquam ad baptismi sacramentum accederent, regula fidei Christianæ nuntiabatur, ut vel sponte fidei acquiescentes digni regeneratione spirituali judicarentur, vel credere nolentes merito a perceptione sacramenti Dei velut indigni repellerentur. Ad obtinendam quippe salutem idcirco arbitrium hominis consulendum est, quoniam opus salutis voluntarium esse oportet. Et hoc quidem a principio sic factum est. Postquam autem ad fidem multitudo gentium introivit jam nunc etiam in iis qui a fidelibus generantur parvulis; eadem forma servatur, quos et ipsos mater Ecclesia provida dispensatione sacramento salutis interim carere non vult, ne forte ipsa dilatione, a salute alieni fierent, si non percepto sacramento salutis subito ab hac vita exirent. Congruè ergo provisum est in illis medicina salutis, ut in sacramento fidei baptizentur, et per alterius fidem Deo reconcilientur, quos per alterius peccatum alienatos constat esse a Deo. Institutum est itaque ad hoc novum sacramentum ad catechizandos parvulos, exorcizandos, initiandos et deinde baptizandos, in quibus pro parvulis audit Ecclesia, et ad interrogata respondet et spondet donec ipsi ad intelligibiles annos perveniant, et sacramenta fidei et charitatis et spei per se intelligere valeant et servare.

CAP. X. De exorcismo.

Exorcismus de Græco in Latinum *adjuratio* dicitur. Exorcistæ enim sunt qui super catechumenos sive super energumenos; id est eos qui habent spiritum immundum, invocant nomen Domini Jesu divina virtute objecta; adjurantes eum ut egrediatur ab illis. Recte ergo post catechizationem exorcismus sequitur, ut ab eo qui jam fide instructus est, adversaria virtus pellatur. Tria quippe sunt usque ad susceptionem novitatis perficienda, quibus baptizantus quasi concipitur et nutritur, et usque ad integritatem novæ vitæ promovetur. Hæc autem sunt catechismi, exorcismi, orationes. Primum itaque catechizatur baptizandus, ut ad fidem proprio moveatur voluntatis arbitrio. Deinde exorcisatur ut ab eo diaboli potestas iniqua pellatur. Additur etiam oratio ut gratia preveniat et subsequatur, quæ vires præbeat libero arbitrio, et qua procul fiat universa maligni spiritus illusio. Forma igitur

tur exorcismi in hunc modum perficitur. Signatur primo baptizandus crucis signaculo in fronte, in pectore, in oculis, in naribus, in auribus, in ore, ut totius corporis sensus hoc signaculo muniantur, cujus virtute omnia nostra sacramenta complentur, et omnia diaboli figmenta frustrantur. Postea datur sal benedictum in os ejus, ut sapientia conditus fetore careat iniquitatis, et ultra non putrescat a vermibus vitiorum. Deinde exsufflatur malignus fortis, ut spiritus spiritu pellatur. Postea tanguntur ei aures et nares saliva, ut tactu supernæ sapientiæ, et aures ejus aperiantur ad audiendum verbum Dei, et nares similiter ad discernendum odorem vitæ et mortis. Hoc est sacramentum apertionis quod Dominus in Evangelio significavit, quando aures et os tetigit surdi et muti, dicens; *Ephpheta, quod est adaperire* (Marc. vii).

CAP. XI. *De his quæ post exorcizationem sequuntur in baptismo.*

His ergo completis, venit sacerdos ad fontem: consecratur fons *In nomine Patris, et Filii, et Spiritu sancti*; ut sanctitas sacramenti non ex eo qui ministrat, sed ex eo qui sanctificat constare sciatur, sicut scriptum est: *Hic est qui baptizat* (Joan. i). Sic enim nec a bono melius datur, nec a malo pejus accipitur, quia sanctitas sacramenti non in merito ministrantium, sed in Dei sanctificantis virtute perficitur. Traditur etiam novæ vitæ auditoribus symbolum fidei, in quo apostolicæ doctrinæ forma consistit. Postremo oblatum ad baptismum parvulus, et interrogatus a sacerdote an abrenuntiet Satanæ, et omnibus operibus ejus, atque omnibus pompis ejus, per ora gestantium respondet, ut quis aliena iniquitate obligatus est, aliena fide et confessione salvatur. Post abrenuntiationem factam, ungitur oleo sacro in pectore tanquam muniatur adversus hostem, ne ei deinceps immunda et noxia persuadere possit. Ungitur et inter scapulas, ubi vigor portandi operis est, ut fortitudinem accipiat ad portandum onus Domini. Deinde interrogatur an credat in Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unam esse Ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum et vitam æternam. Sub hac igitur fidei responsione, trina mersione a sordibus vetustatis abluitur, et novum hominem indutus triduanæ morti Christi consepelitur, sicut ait Apostolus: *Quicumque in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus. Consepulti enim sumus cum Christo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in novitate vitæ ambulemus* (Rom. vi). Trina enim immersio, trina est cogitationis, locutionis et operationis emundatio. Completis autem baptismi sacramentis, postquam baptizatus a fonte ascendit, sacro chrismate in vertice ungitur, ut spiritum Christi participando merito deinceps Christianus appelletur, cohæres regni et gloriæ sacra unctione effectus. Exinde traditur Christiano vestis candida, ut qui primæ nativitatis decorem vetus-

tatis pannis obfuscaverat, habitu regenerationis, gloriæ præferat indumentum. Tegitur etiam post sacram unctionem ejus caput sacro velamine, ut intelligat se diademate regni et sacerdotali dignitate potiri. Ad ultimum datur cereus accensus in manum ejus, quatenus implere doceatur illud evangelicum quo dicitur: *Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant vestra bona opera, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Matth. v). Hanc igitur lampadem si inextinguibilem servaverit, inter virgines sapientes cum sponso cœlesti ad nuptia introibit.

CAP. XII. *De patrinis.*

Patrini vocantur qui parvulos ad baptismum offerunt, et pro ipsis spondendo quasi fidejussores ad Deum fiunt. Hi propterea patrini vocantur, quia regenerandos ad vitam novam offerunt et quodammodo auctores fiunt ipsius regenerationis novæ. De quibus placuit patribus ut per singulos baptizandos patrini singuli admitterentur, id est unus tantum, sive vir sive mulier. Propterea fortassis ne spiritualis cognatio, cui reverentiam exhibere oportebat, passim diffusa, in matrimonii copula obesse potuisset. Sed quædam Ecclesiæ hanc consuetudinem non servant, plures ad susceptionem parvulorum admittentes. Hoc similiter sancitum est, ut alium in baptismo vel in chrismate, hoc est confirmatione, in filium non suscipiat, is qui baptizatus non est vel confirmatus. Sed nec monachi compadres aut commatres facere possunt, quibus ejusmodi commercia familiaritatis prohibentur. Patrini fidejussores sunt, pro iis quod in baptismo susceperunt, ut eos, cum ad legitimam ætatem pervenerint, admoneant fidem rectam et conversationem bonam custodire. Ante omnia symbolum et orationem Dominicam ipsi teneant, et eis insinuent, pro quorum fide sponsionem fecerunt.

CAP. XIII. *De rebaptizatione.*

Apostolus dicit: *Unus Deus, una fides, unum baptisma* (Ephes. iv). Quod ergo unum, geminari non potest, quapropter valde rationabili definitione a sanctis Patribus institutum est, ut qui semel baptismi sacramentum percepisse cognoscitur, nulla ratione illud iterato accipiat sive in Ecclesia, sive extra Ecclesiam, hoc est a Catholico, sive ab hæretico, sive denique a fidei, sive ab infidei, cujuscunque conditionis, ætatis, aut sexus persona illud acceperit, modo tantum secundum rectam Catholici baptismatis formam acceperit, ratum constare debet, nec ulla ratione poterit iterari. Quod enim bonum accepit, quare bonum non judicetur etiamsi a bono non accepit? Non enim illius erat a quo accepit, vel potius per quem accepit, qui bonus non fuit, sed illius in cujus nomine accepit qui semper bonus, malum dare non potuit. Propter hoc eos qui ab hæreticis in nomine Trinitatis baptizati sunt, cum ad unitatem Ecclesiæ redeunt non rebaptizari, sed vel unctione chrismatis, vel impositione manus reconciliari catholicæ Ecclesiæ antiqua Patrum traditio instituit, sicut pridem arianos,

per impositionem manus occidens, perunctionem vero sacri chrismatis ad ingressum Catholicæ Ecclesiæ oriens reformavit. Nam qui solum sacramentum foris acceperunt, intus per impositionem manus spiritum accipiunt. Placuit tamen eos qui se baptizatos nesciunt, et sui baptismatis testes non habent, sine cunctatione baptizari; quia iteratum dicere non debet, quod factum esse nescitur. Quæritur etiam de iis qui mimice, id est jocose baptizantur, utrum verum et plenum sacramentum baptismi percipiant. Sed sciendum quod aliud est aliquid jocose vel lusorie dare, sive accipere; et tamen velle dare aut accipere, et hoc omnino intendere, ut detur et accipiatur, quod jocose vel datur vel accipitur. Aliud autem aliquid agere quod formam illius in opere habeat; et tamen hoc nolle agere neque intendere ut hoc agatur, sed aliud aliquid quodcumque. Ubi ergo intentio baptizandi est, etiam si reverentia debita in agendo non est, sacramentum quidem est, quia omnino agitur, et hoc intenditur; nec tamen sine culpa agentis, quia quod agitur et intenditur non digne agitur. Ridiculum autem omnino est ut, ubi intentio agendi nulla constat, opus esse dicatur, propter speciem quamdam assimilatam operi, non propter hoc assumptam, sed forte proveniente ex alio quocumque. Ejusmodi est quod quidam imperiti existimant verba illa quæ ad conficiendam Eucharistiam instituta sunt: a quacumque persona sive in quocumque loco et quacumque intentione super panem et vinum prolata, effectum consecrationis et sanctificationis habere, quasi sacramenta Dei sic instituta sint, ut nullam operandi rationem admittant; sed tumultuosa quædam et violenta atque irrationabili pertinacia sine omni intentione aut voluntate operantium ad effectum procedant. Ego filium meum forte ad balnea tuleram. Veni ad aquam non ut baptizarem, sed ut balnearem: non ut sacramen-

tum darem, sed ut sordes abluerem, vel carnem foverem. Posui parvulum meum in aquam, sed quia volui ut bene cresceret, et prodesset, dixi forte sicut dixissem in manducando et bibendo, sicut in arando et seminando, sive aliud quodcumque agendo dixissem, dixi: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Tu venis et dicis mihi, quod baptizatus est filius meus. Ego balneatum scio, baptizatum nescio. Quod si idcirco baptizatum putas, quia cum mergerem dixi: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*; ergo et offa baptizata est quia cum mergerem illam dixi: « *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. » Vide ergo et considera quod rationale esse oportet opus ministeriorum Dei, nec propter solam formam præjudicare ubi intentio agendi nulla est.

CAP. XIV. *Quare in sola aqua baptismus celebratur.*

Sciendum est etiam quod in solo elemento aquæ sacramentum baptismi consecrari institutum est, quia sola hæc plenam habet et perfectam mundationem. Alii vero liquores omnes aqua purificantur. Et si quid alio quolibet liquore tactum fuerit, aqua abluitur, ut emundetur. Propterea in sola aqua sacramentum emundationis constat, sicut scriptum est: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei* (Joan. III).

CAP. XV. *De forma baptismatis.*

Baptismi forma jam olim in diluvio præcessit, ubi in figura salvandorum octo animæ per lignum salvatæ sunt. Similiter et in mari Rubro, ubi aqua baptismum, et rubor sanguinem præferbat. Similiter in aqua aspersionis cui cinis rufæ vitulæ miscebatur, quæ carnem Christi figurabat, quæ feminino sexu designatur propter infirmitatem, rufa propter sanguinem.

PARS SEPTIMA.

DE CONFIRMATIONIS.

CAP. I. *De chrismate et ejus usu.*

Chrismatis unctionem jam ab antiquo in Veteri Testamento institutam legimus, qua tunc quidem reges solum et sacerdotes linebantur. Quorum unctione singularis ille unctus præfigurabatur, qui præ cunctis participibus suis unctus est (*Heb. I*), ut cum illo participerant in nomine, qui participes illius esse mererentur in unctione. A chrismate enim Christus dicitur, et a Christo Christianus nominatur. Propterea ex quo nomen omnes communicare cœperunt omnes unctionem accipere debuerunt, quia *in Christo omnes genus electum sumus, et regale sacerdotium* (*I Pet. II*). Chrisma ex oleo et balsamo conficitur, quia per oleum infusio gratiæ, per balsamum odor bonæ famæ designatur.

CAP. II. *Quod impositio manus per solos pontifices celebratur.*

Manus impositio quæ usitato nomine confirma-

tio vocatur, qua Christianus unctione chrismatis per impositionem manus in fronte signatur; solis episcopis apostolorum vicariis debetur, ut Christianum consignent, et spiritum Paracletum tradant; sicut in primitiva Ecclesia Spiritum sanctum per impositionem manuum dandi soli apostoli potestatem habuisse leguntur.

CAP. III. *De eo quod Sylvester papa instituit ut presbyter baptizatum chrismate in vertice liniat*

In gestis pontificalibus legitur quod Sylvester papa constituit ut baptizatum presbyter in vertice chrismate liniat, propter occasionem quidem mortis, ne forte per absentiam episcopi, et difficultatem eum consequendi, sine manus impositione baptizatum ab hac vita migrare contingeret. Quod quidem omnino periculosum esset. Quia sicut in baptismo remissio peccatorum accipitur, ita per manus impositionem Spiritus Paracletus datur; illic gratia attribuitur ad remissionem

peccatorum, hic gratia datur ad confirmationem. Quid autem prodest si a lapsu erigeris, nisi etiam ad standum confirmeris? Propterea timendum est iis qui per negligentiam amittunt episcopi præsentiā, et non suscipiunt manus impositionem, ne forte propterea damnentur; quia festinare debuerunt dum potuerunt. Propter eos enim qui articulo temporis præveniuntur, instituta est illa qua sacerdos baptizatum statim in vertice linat, sacri chrismatis unctio, ut in hoc ipso ostendatur quantum sacramentum istud necessarium sit ad salutem, cum tam sollicitè universis caveatur ne forte sine ipso ab hac vita subtrahantur. Manifestum est autem quod primis temporibus omnis unctio chrismatis per solos pontifices fiebat. Sed et posteaquam institutum est, ut baptizatum sacerdos in vertice liniat, consignatio tamen frontis solis pontificibus reservatur. Solus enim pontifex frontem consignare et linire potest, et Spiritum sanctum tradere.

CAP. IV. *Utrum majus sacramentum sit, impositio manus an baptismus.*

De sacramento confirmationis, id est impositionis manuum etiam quæritur utrum majus sit sacramentum quam baptismus. Sed sicut sacri canones definiunt, utrumque magnum omnino est sacramentum, et summa devotione pensandum. Quamvis tamen alterum, id est impositio manuum in eo quod a solis pontificibus celebratur, majori videatur reverentia colendum, sed hæc duo ita conjuncta sunt in operatione salutis, ut nisi morte interveniente omnino separari non possint.

CAP. V. *Quod non debeat interari manus impositio sicut nec baptismus, et quod a jejunis celebranda sit.*

De sacramento impositionis manuum definitum

A est, ut nulla ratione teretur, sicut nec baptismus; et si forte id factum fuerit gravi pœnitentia est plectendum. Hoc quoque statutum est, ut impositionis manuum sacramentum, non nisi a jejunis, vel detur vel accipiat; filii qui accipiunt perfectæ ætatis fuerint, ut mundi donum Spiritus sancti accipiant. Sicut enim duobus temporibus in Pascha videlicet et Pentecoste baptisma, quod illis solum temporibus generaliter celebrandum est, a jejunis celebrari debet, ita etiam donum Spiritus sancti per manus impositionem a jejunis pontificibus et a jejunis solum convenit celebrari, exceptis infirmis, et morte periclitantibus.

B CAP. VI. *Quanto tempore debeant esse sub disciplina chrismatis qui manus impositionem acceperunt.*

Solent quidam quærere quando tempore debeant unctionem chrismatis observare in capite ut scilicet capita non lavent qui accipiunt manus impositionem, absque tempore baptisterii. Quibus responderi potest conveniens esse, ut tanto tempore adventus Spiritus sancti apud unumquemque qui eum accepit celebretur, quanto tempore generaliter ab Ecclesia celebratur adventus Spiritus sancti super apostolos, hoc est septem diebus. Et merito; quia septem sunt dona Spiritus sancti; et in septem comitibus ad hospitem suum Spiritus sanctus venit. Et dignum est ut habeat unusquisque diem suum et unicuique in die suo convivium præparetur. Alium diem habet sapientia, alium intellectus, alium consilium, alium fortitudo, alium scientia, alium pietas, alium timor. Talia convivia Christus apud hospites suos exercet: talia et Spiritus sanctus.

PARS OCTAVA.

DE SACRAMENTO CORPORIS ET SANGUINIS CHRISTI.

CAP. I. *De ejus excellentia.*

Sacramentum corporis et sanguinis Christi unum est ex his in quibus principaliter salus constat, et inter omnia singulare; quia ex ipso omnis sanctificatio est. Hæc enim hostia semel pro mundi salute oblata, omnibus præcedentibus et subsequentibus sacramentis virtutem dedit, ut ex illa sanctificarent per illam liberandos omnes.

CAP. II. *Quando institutum sit sacramentum corporis et sanguinis Christi.*

Sacramentum corporis et sanguinis sui ipse Dominus Jesus Christus instituit, quando post cœnam veteris paschæ panem et vinum in corpus et sanguinem suum divina potentia transmutans apostolis sumendum tribuit, et ut idem post hoc in memoriam sui agerent præcepit.

D CAP. III. *Utrum mortale an immortale corpus suum in cœna Christus discipulis tradidit.*

Solent quidem quærere quale corpus suum discipulis suis Dominus Christus tradidit. Hoc est passibile an impassibile, mortale an immortale, et cætera quæ ad hanc quæstionem pertinent. Ego in ejusmodi (sicut et in aliis professus sum) divina secreta magis veneranda quam discutienda censeo. Simplicitati fidei hoc sufficere puto, si dicimus quod tale dedit quale voluit, et rursum quale dedit ipse novit. Ideo enim tale dedit quale voluit, quia omnipotens erat; et potuit omne quod voluit. Ideo autem ipsa novit quale dedit, quia sapientia erat; et non potuit ignorare quod fuit, propterea levius se quæstione absolvit, et fortassis tutius in semetipso subsistit, qui non dicit mor-

tale dedit, ne videatur dicere contra sacramenti dignitatem, nec dicit immortale dedit, ne existimetur credere contra eam quæ in Christo ante resurrectionem fuit mortalis corporis veritatem. Propter hoc fortassis melius est, ut neutrum definire præsumamus, quamvis tamen alterum fuisse credamus. Sic itaque non dicatur hoc vel hoc fuit, quamvis tamen credatur quod alterum fuit. Quod si alterum dicendum est ergo absque præiudicio veritatis magis sensu ad illud accedo, ut illud impassibile et immortale, quantum scilicet pertinet ad sanctificationem sacramenti tradidisse dicatur. Si quis autem obijciendum putet, quod ante resurrectionem Dominus Jesus Christus corpus mortale portabat, et hoc ipsi indubitanter profitemur mortalem fuisse Dominum Jesum secundum susceptam humanitatem; quia si mortalem fuisse non crederemus, mortuum negaremus. Humana ergo natura in Christo mortalis fuit, sed voluntate, non necessitate. Ex eo enim quo per gratiam ab omni peccato munda verbo Dei in unitatem personæ juncta est, ab omni mortis necessitate et debito libera facta est, ut nihil morti deberet pro eo quod peccati nihil haberet. Sustinuit tamen sponte mortalitatem, quia mortem sustinere volebat; qui si mortalitatem non sustinisset mori omnino non potuisset. Sic ergo sponte mortalitatem portavit, quousque mortem gustaret, et ita mortalitatem deponeret. Quia ergo voluntate non necessitate mortalis fuit, ipsius mortalitatis proprietatem, secundum quod ratio et ordo temporis postulabat, priusquam eam per mortem totam exueret, aliquando ex parte quando voluit deposuit, et rursum quando voluit recepit. Ut in hoc ipso probaret, quod in quantum eam sustinuit, ex necessitate non esset, qui sic pro potestate in quantum voluit eam non habere, sustinere omnino non posset. Legitur in Evangelio quod Dominus Jesus Christus cum verbum vitæ prædicaret, et ad vitam mortales et morituros invitaret, zelantes hostes quem ratione convincere non poterant, furore extinguere valebant. Itaque quasi in eum qui nihil amplius mortali haberet: *Manus iniecerunt in ipsum, et duxerunt eum in supercilium montis, ut illinc eum præcipitarent* (Luc. iv). Ipse autem ut ostenderet se quidem mortalem esse, sustinuit ut teneretur; et ut iterum demonstraret, quod voluntate non necessitate mortalitatem et passibilitatem ferebat, non sustinuit ut præcipitaretur. Cum esset ducendus, teneri se patienter tolerabat. Cum autem esset præcipitandus, potenter per medium illorum transibat. Quando voluit tenebatur, et quando voluit non tenebatur. Quantum voluit et quando voluit naturam mortalitatis admisit. Quantum autem eam sustinere noluit, et quando noluit, eamdam a se potestate removit. *Transiens, inquit, per medium illorum ibat* (ibid.). Nunquid putas quod Christus luctando se de manibus inimicorum subtraxerit, cum ab eis teneretur ut transiens liber per medium illorum iret? Ergo fortitudo corporis sola in eo laudanda est, non virtus Deitatis? Non ita convenit, sed exhibuit

A se qualem voluit admittens ad se, ex eo quod sponte portabat quantum voluit. Si ergo Christus naturam mortalitatis secundum rationem dispensationis divinæ priusquam eam perenniter victurus exueret secundum tempus aliquando ex parte deposuit, et iterum cum tempus postulabat assumpsit, quid mirum est si dicitur aliquando pro causa et ratione temporis, secundum aliquid et totam deposuisse, in qua tamen adhuc cum tempus postulabat passurus fuit? Si ergo hoc esse potuit, ut ipse se ipsum manibus gestaret, et discipulis sine corruptione sui edendum distribueret; et tamen ipse qui dedit et qui dabatur qui portavit, et qui portabatur idem esset, quid mirum est si dicitur, quod ipse in eo quod dabat, mortalis fuit, et in eo quod dabatur immortalis fuit, et tamen ipse qui mortalis dabat, et qui immortalis dabatur non duo, sed unus ipse fuit? Quomodo mortalis non dabatur qui invisibiliter sumebatur, et incorruptibiliter manducabatur? invisibiliter sumebatur quantum ad formam dico propriam corporis sui, non quantum ad speciem sacramenti sui. Invisibiliter enim sumebatur, quia in eo quod sumebatur quod ipse erat non videbatur. Christus enim sumebatur et species panis et vini tantum videbatur. Ideo dice invisibiliter sumebatur, et quod erat non videbatur. Si ergo in eo quod dabat, quod ipse erat videbatur, et in eo quod dabatur, quod ipse erat non videbatur, etsi in eo quod dabat tenebatur et crucifigebatur, et in eo quod dabatur frangebatur et non dividebatur, edebatur et non corrumpebatur: quid miraris si in eo quod dabat mortalis dicitur, in eo quod dabatur immortalis et impassibilis fuisse prædicatur? Hoc tamen sic dicta sint ut nemini in eo quod latet præiudicium fiat.

CAP. IV. *Utrum corpus Christi fuit quod Judas per intinctam buccellam accepit.*

Quærent et hoc utrum corpus Christi illud fuisse credendum sit quod ipse traditori suo per intinctam buccellam porrexit. *Cum intinxisset, inquit, Jesus panem, dedit Judæ Simonis Iscariotis* (Joan. xiii). Sed, ut dicit beatus Augustinus, non sicut putant quidam negligenter legentes, tunc Judas Christi corpus accepit. Intelligendum est enim quod jam eis omnibus distribuerat sacramentum corporis et sanguinis sui, ubi et ipse Judas erat, sicut sanctus Lucas evidentissime narrat. Ac deinde ad hoc ventum est ubi secundum narrationem Joannis apertissime per buccellam tinctam atque porrectam suum exprimit traditorem: fortassis per panis tinctionem illius significans fictionem. Non enim omnia quæ tinguntur abluuntur, sed ut inficiantur nonnulla tinguntur. Si autem bonum aliquod significat hæc tinctio, eidem bono ingratum non immerito est secuta damnatio. Et hæc quidem verba sunt beati Augustini super eo quod quæsitum est, an Judas in buccella corpus Christi accepit. Ex eo tamen quod traditori suo Dominus, ad notandum eum, buccellam intinctam dedit, consuetudo habeat ut corpus Christi fideles intinctum non accipiant.

CAP. V. *Quod agnus paschalis figura corporis Christi fuit.*

Sicut circumcisio olim quantum ad effectum remissionis peccatorum baptismi vicem gerebat, mare Rubrum autem ejusdem similitudinem et figuram præferebat, ita agnus paschalis cujus carnes a populo edebantur, et sanguine postes domorum signabantur, in figura sacramenti corporis Christi præcessit. Postquam autem veritas venit, signum e medio sublatum est, ex quo jam non erat res quæ futura significaretur, sed quæ præsens perciperetur. Mansit tamen figura quandiu res nondum fuit, et exhibitum prius est in similitudine quod postmodum complendum erat in veritate. Ægyptus, mundus; exterminator Deus, agnus Christus; sanguis agni, passio Christi; domus animarum, corpora; domus cogitationum, corda. Hæc sanguimus per passionis fidem, illa sanguine tingimus per passionis imitationem: crucis signum intus et foris opposites contra adversarias potestates. Denique carnes agni comedimus, quando in sacramento verum corpus ejus sumendo, per fidem et dilectionem Christo incorporamur. Alibi quod manducatur incorporatur. Quando autem caro Christi manducatur, non quod manducatur, sed qui manducat ei quem manducat incorporatur. Idcirco voluit Christus a nobis manducari, ut nos sibi incorporaret. Hoc est sacramentum corporis Christi, et res sacramenti corporis Christi. Qui manducat et incorporatur, sacramentum habet, et rem sacramenti habet. Qui manducat et non incorporatur, sed sacramentum habet, sed rem sacramenti non habet. Sicut qui incorporatur etiam si manducare non contingat, rem sacramenti habet quamvis sacramentum non habeat. Qui sumit sacramentum habet, qui credit et diligit, rem sacramenti habet. Melius ergo est illi qui credit et diligit, etiam si sumere et manducare non possit, quam illi qui sumit et manducat et non credit, nec diligit; vel si credit non diligit.

CAP. VI. *Quod sacramentum altaris et figura est quantum ad panis et vini speciem, et res est quantum ad corporis Christi veritatem.*

Sunt qui ex quibusdam Scripturarum locis munimentum erroris ducere putaverunt, dicentes in sacramento altaris veritatem corporis et sanguinis Christi non esse, sed imaginem illius tantum et speciem et figuram. Propterea quod scriptura aliquoties dicat id quod in Eucharistia altaris sumitur, imaginem illius esse, vel speciem quod in participatione Jesu Christi percipitur. Qui profecto hunc erroris laqueum non inciderent, si vel sacramenta Dei recta et humili fide susciperent, aut Scripturas convenienti intelligentia tractarent. Nuncautem quia in sacramentis Dei sensum suum fidei præferant in Scripturis sacris, sanam interpretationis formam tenere contemnunt; et fit ut sermo veritatis amplius eos caligare faciat dum non recte intellectus errorem pro veritate ministrat. Quod tamen Scripturæ vitium non est, sed legentium et non intelligentium cæcitas. Neque sacramentorum Dei confusio, sed præsumptum præ-

vitas. Hic autem periculose erraverunt tot manifestis sententiis et assertionibus non dubiis; quædam ambigua præferentes, et in ipsis magis mendacium quam veritatem eligentes. Non quia hoc ibi magis dicebatur, sed quia hoc ab illis magis credebatur. Quid enim! Nunquid ideo sacramentum altaris veritas non est, quia figura est? Ergo nec mors Christi veritas est, quia figura est, et resurrectio Christi veritas non est, quia figura est. Nam et mortem Christi et resurrectionem figuram esse, et imaginem, et similitudinem, et sacramentum, et exemplum, Apostolus manifeste declarat dicens: *Christus mortuus est pro debitis nostris et resurrexit propter justificationem nostram* (Rom. iv), ut peccatis mortui justitiæ vivamus. Et apostolus Petrus dicit: *Christus passus est pro nobis; vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus* (I Pet. ii). Ergo mors Christi exemplum fuit, ut peccato moriamur, et resurrectio ejus exemplum fuit, ut justitiæ vivamus. Nunquid ideo veritas non fuit? Ergo Christus vero mortuus non est, et vere non resurrexit; si mors ejus vel resurrectio vera non fuit. Absit! Nam de ipso scriptum est: *Vere linguas nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit* (Isa. liii). Ergo mors Christi vera fuit; et tamen exemplum fuit, et resurrectio ejus vera fuit, et exemplum fuit. Quare ergo altaris sacramentum similitudo esse non potest, et veritas? In alio quidem similitudo, in alio veritas.

CAP. VII. *Tria esse in sacramento altaris: panis et vini speciem, corporis Christi veritatem, gratiam spiritualem.*

Nam cum unum sit sacramentum, tria ibi discreta proponuntur: species videlicet visibilis, et veritas corporis, et virtus gratiæ spiritualis. Aliud est enim visibilis species quæ visibiliter cernitur; aliud est veritas corporis et sanguinis quæ sub visibili specie invisibiliter creditur, atque aliud gratia spiritualis quæ cum corpore ut sanguine invisibiliter et spiritualiter percipitur. Quod enim videmus, species est panis et vini; quod autem sub specie illa credimus, verum corpus Christi est, et verus sanguis Jesu Christi quod pependit in cruce, et qui fluxit de latere. Nec per panem et vinum corpus et sanguinem tantum significari credimus; sed sub specie panis et vini verum corpus et verum sanguinem consecrari, et speciem quidem visibilem sacramentum esse veri corporis et veri sanguinis; corpus autem et sanguinem sacramentum esse gratiæ spiritualis. Et quemadmodum species illic cernitur, cujus res vel substantia ibi esse non creditur; sic res ibi veraciter et substantialiter præsens creditur, cujus species non cernitur; videtur enim species panis et vini, et substantia panis et vini non creditur; creditur autem substantia corporis et sanguinis Christi et tamen species non cernitur. Quod ergo videtur secundum speciem sacramentum est, et imago illius quod creditur secundum corporis veritatem; et quod creditur secundum corporis veritatem, sacramentum est illius quod percipitur secundum gratiam

spiritualem. Sacramentum ergo altaris et Eucharistia divina, in vero corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi imago est, secundum speciem panis et vini in qua cernitur; et res est secundum substantiæ suæ veritatem, in qua creditur illic atque percipitur. Et rursum quod nunc visibiliter secundum sacramenti speciem et corporaliter secundum carnis et sanguinis Christi veritatem Christum in altari suminus, sacramentum est, et imago quod ipsum eundem invisibiliter et spiritualiter secundum gratiæ infusionem et Spiritus sancti participationem in corde sumere debemus. Ergo divinissima Eucharistia quæ in altari et secundum panis et vini speciem et secundum corporis et sanguinis Christi veritatem visibiliter et corporaliter tractatur, sacramentum est et signum; et imago invisibilis et spiritualis participationis Jesu, quæ intus in corde per fidem et dilectionem perficitur.

CAP. VIII. *Quare in specie panis et vini Christus sacramentum corporis sui et sanguinis instituit.*

Voluit enim sapientia Dei, quæ se perabilia manifestat ostendere quod ipsa animarum refectio est et cibus, et propterea carnem assumptam in edulium proposuit, ut per cibum carnis ad gustum invitaret divinitatis. Sed ne rursum humana infirmitas tactum carnis in assumptione horreret, consueti et principalis edulii speciem illam velavit; et sic sumendam proposuit, ut sensus in uno foveretur, et fides in altero ædificaretur. Fovetur enim sensus in uno dum solita tantum et consueta percipit. Ædificatur autem fides in altero, dum in eo quod videt quale sit illud quod non videt agnoscit. Proponitur agitur species panis et vini, ut doceatur plena et perfecta refectio esse in assumptione corporis et sanguinis Christi, ex divinitate Christi. Plena autem refectio cibus et potus est; cibi autem et potus panis et vinum substantia principalis est. Et proponitur species ex principali substantia refectionis, ut in ea sumatur, et per eam veritas corporis et sanguinis Christi significetur. Sicut ipse testatur, dicens: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (Joan. vi). Quæ tamen corporis et sanguinis sumptio quia sola sine spirituali effectu salutem non conferat, ipse idem Salvator manifestat, dicens: *Caro nihil prodest; spiritus est qui vivificat* (ibid.). Virtus ergo et plenitudo spiritualis refectionis, quæ in corpore Christi et sanguine est, per speciem quidem panis et vini significatur; in perceptione autem gratiæ, infusione internæ et externæ refectionis perficitur. Et sic quidem cum tria in uno ibi sint; in primo quidem signum invenitur secundi; in secundo autem causa tertii; in tertio vero virtus secundi, et veritas primi: et hæc tria in uno sunt, et unum sacramentum. Claret itaque quod divinissimæ Eucharistiæ assumptio sacramentum est, et imago participationis Jesu; quia hoc quod ejus sacramentum visibiliter percipimus signum est quod ei spiritualiter uniri debemus. Ipsa autem Eucharistia, id est bona gratia; ipsa scilicet hostis sacra

A divinissima vocatur; quoniam divinos facit, et participes divinitatis eos qui se digne participant. Et quia ipsa signum est et veritas, in qua vera caro Christi sub specie panis sumitur; et in carne ejus digne sumpta, ipsius etiam divinitatis susceptio et participatio et consortium condonatur; propterea divinissima et sanctissima et sanctificans sanctificantia omnia et sancta.

CAP. IX. *Qualis intelligenda est mutatio panis et vini in corpus Christi.*

Per verba sanctificationis vera panis et vera vini substantia, in verum corpus et sanguinem Christi convertitur, sola specie panis et vini remanente, substantia in et substantiam transeunte. Conversio autem ipsa non secundum unionem, sed secundum transitionem credenda est; quoniam nequaquam essentiæ in augmentum accedit, ut per id quod accedit, id ad quod accedit majus fiat; sed transitione, ut id quod accedit, cum illo ad quod accepit, unum fiat. Nec sic in pane corpus Christi consecrari dicimus, ut de pane corpus Christi esse accipiat, nec quasi novum corpus subito factum de mutata essentia, sed in ipsum corpus verum mutatam essentiam. Nec ipsam substantiam panis et vini in nihilum redactam quia desiit esse quod fuit; sed mutatam potius, quia cœpit esse aliud quod non fuit, et ipsum quod cœpit esse esse non accepit, quia panis fuit; sed ipsa ejus esse accepit quando desiit esse quod fuit. Hoc expressius distinxisse propter eos qui ex sua ratione fidei præjudicium faciunt, et sensu suo incedentes asserere nituntur, vel hoc esse solum ex ea quod cernitur; vel tale esse quod creditur, hoc est, quia sola panis et vini species cernitur, sola ibi esse panis et vini substantiam, vel quia substantia corporis et sanguinis Christi creditur, possibiliter et inesse speciem et qualitatem panis et vini quæ cernitur, quasi non possit species apparere, cujus non adsit substantia; vel substantia latere, cujus non appareat forma.

CAP. X. *Quid significant tres portiones illæ quæ de corpore Christi in sacramento altaris fiunt.*

Tres portiones illæ quæ in altari fiunt de corpore Christi, mysticam significationem habent. Est enim corpus Christi universa Ecclesia, caput scilicet cum membris, et inveniuntur in corpore isto quasi tres partes, ex quibus totum corpus constat. Una pars est ipsum caput. Caput enim et caput est, et pars similiter corporis. Itaque caput ipsum pars corporis una est. Alia pars corporis est in membris illis, quæ jam secuta sunt caput; et sunt cum ipso capite ubi est ipsum caput. Sicut scriptum est: *Ubicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ* (Matth. xxiv; Luc. xvii). Illi ergo qui jam de hac vita exierunt, quorum corpora in sepulcris requiescunt, et animæ cum Christo sunt; isti sunt pars corporis altera, et sunt quasi simul duæ partes istæ: caput scilicet et hæc altera pars corporis. Propterea in altari duæ partes seorsum reservantur extra calicem, quasi extra passionem. Quoniam ipsum caput jam immortale et impassibile de morte re-

surrexit amplius moriturum, neque passurum amplius. Et similiter illi qui de hac vita sancti egressi sunt et cum ipso capite suo jam gloriantur, et gaudent, exspectantes et ipsi resurrectionem carnis suæ et immortalitatem, jam neque dolorem neque passionem sentiunt ullam, et sunt simul istæ duæ partes extra calicem et extra passionem, quoniam hæc priora transierunt. Tertia pars in calice ponitur, significans eos qui adhuc vivunt in passione; donec et ipsi ab hac vita exeant et transeant ad caput suum, ubi amplius nec moriantur nec patiantur.

CAP. XI. *Quod corpus Christi quando dividi videtur secundum solam speciem dividitur, secundum se autem integrum manet, sic in singulis partibus totum, sicut in diversis locis unum et idem ipsum est.*

Noli autem putare quando partes vides in sacramento altaris, quasi divisum sit vel separatum a se, aut velut per membra discriptum corpus Christi. Ipse integer manet in se, nec dividitur, nec partitur. Sed tibi secundum speciem exhiberi oportebat, quod ad mysticam significationem pertinuit. Monstrat ergo tibi foris speciem in qua sensus tuus erudiatur, et servat intus corporis sui incorruptionem, in qua unitas ejus non dividatur. Videtur pars una et quasi pars esse videtur, et totum ibi est, et pars altera videtur et quasi altera videtur et idem est et totum ipsum. Etsi tertia pars videtur similiter, idem ipsum est et totum. Totum hic et totum ibi. Nec minus in parte, quam in toto nec in toto majus quam in parte. Quotcunque partes feceris, in singulis totum est. Nec mireris, opus Dei est hoc. Si in diversis locis potest esse unus; quare etiam non in singulis partibus potest esse totus? utrumque mirum est, sed non ideo falsum est, quia mirum est. Et verum est quia mirum est; nec tamen sit mirum, quia opus Dei est. Non est mirum si mirabilis mirabilia operatur. Quomodo, inquis, corpus unum eodem tempore in diversis locis esse potest? Hic est, ibi est. Et totum utrobique est et in multis locis similiter. Noli mirari. Qui locum fecit, corpus fecit, et locum in corpore, et corpus in loco. Et qui fecit ut corpus unum in loco uno esset, fecit sicut voluit; et si voluisset, aliter facere potuisset. Nam et quando vult aliter facit, et est sicut ipse vult semper. Quia autem sic ipse fecit ut corpus unum in loco uno esset; tu quod factum est vidisti, et nescis aliud nisi quod factum est quod vidisti. Idcirco miraris quando aliud vides vel audis, quam videre et audire consuevisti. Ipse autem non miratur quando aliud facit quam quod facere consuevit; quia quando illud fecit scivit, et tunc quod aliter facere potuisset, si voluisset. Idcirco cum quod mirari cœperis, et dixerit forte tibi cogitatio tua quomodo hoc esse possit, cogita scientem, et dessinet esse mirabile, quidquid illud fuerit. Et si forte mirabile esse non deserit, tamen incredibile non erit. Si factor omnipotens cogitatur, non erit impossibile quidquid erit.

A CAP. XII. *Quod ea quæ in corpore Christi indigna videntur secundum speciem solam fiunt.*

Quod sit contingat aliquando sicut contingere solet, ut videas aliqua fieri in hoc sacramento, quæ minus digna esse videbuntur, noli horrere. Sola species quæ apparet hoc habet. Tibi monstrat speciem, sibi servat veritatem. Exhibet sensui tuo similitudinem sibi corporalis, ut sensus tuus per omnia in suo erudiatur. Servat corpori suo veritatem naturæ inviolabilis et immortalis, ne in suo corrumpatur. Si in aliquo a similitudine recederet, verum sacramentum non esset, et proderet se ibi, et tolleretur locum fidei, neque jam crederetur. Sed videretur; quod fieri non oportet. Itaque quantum ad nos servat per omnia corrup-

B tibilis cibi similitudinem; et tamen non amittit quantum ad se inviolabilis corporis veritatem. Videtur corrodi, et manet incorruptus. Videtur affici vel maculari, et perseverat inviolatus. Sustinet hæc fieri circa se, ne sensus noster aliquid alienum percipiat, sed non recipit hæc in se, ne incorruptibilis natura sinceritatem suam amittat. Tanta est dignitas et munditia corporis Christi, ut nec corruptione aliqua officii possit, nec sordibus maculari. Itaque si quando hæc fieri videris, noli timere ipsi, sed sollicitus esto tibi. Ipse lædi non potest; tu noceri potes, qui male credere potes.

CAP. XIII. *Quid fiat de corpore Christi et corporali præsentia ejus post sumptionem sacramenti.*

C Sed fortassis iterum dicit tibi cogitatio tua quid fiat de corpore Christi postquam sumptum fuerit et comestum. Tales sunt cogitationes hominem, ut vix quiescere velint in his maxime quæ quærenda non sunt. Dicit ergo tibi cor tuum: Quid factum est de corpore Christi, postquam illud sumpsit et manducavi? Audi ergo. Corporalem præsentiam Christi quæris? In cœlo quare. Ibi Christus est ad dexteram Dei Patris sedens. Tecum ad tempus esse voluit, quando et quandiu necesse fuit. Exhibuit tibi ad tempus corporalem præsentiam suam, ut te ad spiritualem excitaret. Ideo corporaliter ad te venit, et exhibuit tibi ad tempus corporalem præsentiam suam ut per illam spiritualis inveniretur, quæ non auferretur. Ita per carnem assumptam olim in mundum venit, et secundum præsentiam corporalem ad tempus cum hominibus conversatus est, ut eos ad spiritualem præsentiam quærendam et inveniendam excitaret. Postea completa dispensatione secundum corporalem præsentiam recessit, et secundum spiritualem præsentiam remansit. Nam ut ostenderet, quod secundum spiritualem præsentiam non recedebat, quando secundum corporalem præsentiam abire disponebat, ait: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi (Matth. xxviii)*. Sic ergo in sacramento suo modo temporaliter venit ad te, et est eo corporaliter tecum, ut tu per corporalem præsentiam ad spiritualem quærendam exciteris, et inveniendam adjuveris. Quando in

manibus sacramentum ejus tenes, corporaliter tecum est. Quando ore suscipis, corporaliter tecum est. Quando manducas, et quando gustas, corporaliter tecum est. Denique in visu, in tactu, in sapore, corporaliter tecum est. Quandiu sensus corporaliter officitur, præsentia ejus corporalis non aufertur. Postquam autem sensus corporalis in percipiendo deficit, deinceps corporalis præsentia quærenda non est, sed spiritualis retinenda, dispensatio completa est perfectum sacramentum virtus manet; Christus de ore ad cor transit. Melius est tibi ut ea in mentem tuam, quam in ventrem tuum. Cibus istæ animæ non corporis est. Noli in ipso quærere consuetudinem cibi corporalis. Venit ad te ut comedatur, non ut consumatur. Venit ut gustetur, non ut incorporetur. Augustinus vocem de cælo audivit, quia hoc a terrenis illi dicitur aut responderi non potuit. Cibus sum grandium, cresce et manducabis me; non ut me mutes in te, sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. Itaque prudenter discerne, qui in sacramento Dei sensui exhibitum sit; quid spiritui accommodatum, etiam ut si solet post completam perceptionem aliquid iterato senseris; in hoc quoque species ad proprietatem sensui famulatur, ut veritas similitudinis ubique conservetur. Nam si in aliquo quantum scilicet sensui exhibitum est similitudine deficeret, illic procul dubio sacramentum non esset. Sed res ipsa proderetur et manifestaretur evidendi miraculo, quod non convenit quandiu fides locum habet. Post hæc ergo si corporalem præsentiam Christi quæris in cælo quære. Ibi quære ubi et prius fuit, quam per sacramentum suum corporaliter tecum esse inciperet, et unde non discessit quando ad te venit.

CAP. XIV. *Quod celebratio conserationis corporis Christi missæ vocatur, et quando missa, et a quo primum est instituta unde missa dicitur.*

Celebratio missæ in commemorationem passionis Christi agitur; sicut ipse præcepit apostolis tradens eis corpus et sanguinem suum, dicens: *Hoc facite in meam commemorationem* (Luc. xxii). Hanc missam beatus Petrus apostolus primus omnium Antiochiæ dicitur celebrasse; in qua tres tantum orationes in initio fidei dicebantur, incipientes ab eo loco ubi dicitur: *Hanc igitur oblationem*. Cætera autem postea a sanctis Patribus diversis temporibus, diversa adjecta sunt. Missa autem dicta est quasi transmissa, vel quasi transmissio, eo quod populus fidelis per mysterium sacerdotis, qui mediatoris vice fungitur inter Deum et homines, preces et vota et oblationes Deo transmittat. Ipsa etiam hostia sacra missa, vocari potest, quia transmissa est primum scilicet a Patre nobis ut nobiscum esset; postea a nobis Patri, ut apud Patrem pro nobis intercederet. Primum a Patre nobis per incarnationem, postea Patri a nobis per passionem. Modo in sacramento. Primum a Patre nobis per sanctificationem, qua nobiscum esse incipit, postea Patri a nobis per oblationem, qua pro nobis intercedit. Vel missa dicta est sicut quidam putant ab emittendo; quia tempore quo sacerdos incipit consecrare corpus Domini, catechumeni foras emittuntur. Lecto enim evangelio diaconus clamat: Si quis catechumenus adest exeat foras. Catechumeni sacris mysteriis interesse non debent, quæ non nisi baptizatis et Christianis committuntur, sicut de quibusdam qui catechumenorum et nondum renatorum typum gerebant, scriptum est: *Ipse autem Jesus non credebat se illis* (Joan. ii).

PARS NONA.

DE MINORIBUS SACRAMENTIS ET SACRIS.

CAP. I. *De sacramentis quæ ad exercitationem instituta sunt, et quod omnia sanctificantur per verbum Dei.*

Sunt quædam sacramenta in Ecclesia in quibus etsi principaliter salus non constet, tamen salus ex eis augetur, in quantum devotio exercetur. Hæc licet in præsenti omnia enumerari non possint, quædam tamen intermittere non oportet pro exemplo universorum. Ex his igitur sacramentis alia constant in rebus, qualia sunt aqua aspersionis, susceptio cineris, benedictio ramorum et cereorum, et cætera talia. Alia autem constant in factis qualia sunt signaculum crucis, exsufflatio exorcizationis, expansio manuum, incurvatio genuum, et alia hujusmodi. Alia in dictis constant, sicut Trinitatis invocatio, et quæcunque in hunc modum. Hæc autem omnia per verbum Dei sanctificantur sive per prolationem verborum divina

virtute invocata sanctificantur, sive sola fide exhibitæ per eandem divinam virtutem sanctificationis effectum accipiant. Ubi enim vera fides est, verbum Dei deesse non potest; quia ipsum verbum fide concipitur, et per fidem operatur. *Omnia, inquit Apostolus, quæcunque facitis, in nomine Domini facite* (Colos. iii). Non autem consequens est ut intelligamus Apostolum præcepisse, quod in omnibus operis nostris verba proferremus, sed ut in omnibus operibus nostris fidem rectam teneremus. Ille enim nomine Domini omnia quæ facit operatur, qui per rectam fidem agnoscit se, nec sine illo aliquid boni posse facere, et si quid fecerit laudabile extra illum gloriari non debere. Qui fideliter in omni opere suo et ante factum ab illo auxilium quærit, et post factum totum quod operatus est bonum, ad laudem et gloriam ejus convertit. Sicut ergo omnia

acimus sola fide etiam sine prolatione ver-
a, in nomine Domini recte fieri dicuntur; sic
etiam sacramenta sine prolatione verborum
illam fidem sanctificantur. Nam ipsa verba
quando sacramenta sunt, quæ tamen ex aliis
sanctificationem non accipiunt. Nullum
sacramentum sine illo verbo sanctificatur,
sive sola fide, sive ex fide, et prolatione ver-
bi invocatum, omnem sanctificatione opera-

II. *De aqua aspersionis quæ cum sale be-
nedicitur.*

Alexander papa quintus a beato Petro consti-
tuit sal et aqua benedicerentur ad aspergen-
dum populum et habitacula eorum. Illo utique
populo quo Elisæus propheta sal in aquam mis-
cebat, ut hoc condimento fontes amari in
linem verterentur. Hac igitur aqua sancti-
fideles asperguntur, et habitacula fidelium
sanctantur ab illusionem et infestationem malignorum
spirituum. Hæc est autem significatio hujus sa-
cramenti, quod aqua poenitentiam significat de
peccatis sal discretionem et cautelam de futu-
ris. Nos itaque supradictam institutionem
per singulos dies dominicos sal et aquam
miscendo benedicimus, ut hac aspersione
et habitacula fidelium contra spirituales
hostias muniamus.

CAP. III. *De susceptione cineris.*

Ecclesiastica institutio habet, ut per singulos
in initio quadragesimæ, quod caput jejunii
est, quarta feria quando jejunium votivum
observatur, cinis consecratus capitibus fidelium
applicatur scilicet ob recordationem mortalitatis
hominis, ut mortalis tunc homo qui ex habitu poe-
nitentiæ et recordatione et peccatorum suorum
votionem compungitur, etiam per memo-
riam conditionis suæ humilietur. Propter quod
dicitur: *Memento quia cinis es, et in cinerum
revertis* (Gen. III).

IV. *De ramis palmarum et de frondibus
benedicendis.*

Est etiam ecclesiastica consuetudo ut in Do-
mum quæ proxima est ante solemnitatem pas-
che, rami palmarum et frondes arborum bene-
dicuntur, et populo portandi distribuuntur, in figu-
ram illorum qui domino Jesu eodem die Jerosoly-
mam ascendenti cum ramis palmarum et frondi-
bus arborum virentibus cantantes et laudantes
ocurrerunt (Matth. xxi). In quo non solum no-
tum quod illi tunc corporaliter fecerunt corpo-
ris faciendum proponitur, sed id potius quod
illo vel in isto corporali facto spiritualiter
significatur. Palma quippe signum vi-
ctoriæ est, rami autem virentes bona opera signi-
ficant. Tunc igitur Christos cum ramis palmarum
occurrere videmus laudantes quando ipsum
victorem triumphatorem bonis operibus et digna
actione laudamus.

PATROL. CLXXVI.

A CAP. V. *De cereo qui in sancto Sabbato benedici-
tur, et de agnis qui benedicuntur in pascha.*

Zozimus papa constituit cereum magnum in Sab-
bato sancto paschæ benedici, quem diaconus ac-
cepta benedictione a sacerdote benedicit. Hic ce-
reus Christum designat. In cera humanitatem,
in igne divinitatem. Qui catechumenos ad bap-
tismum præcedit illuminans, sicut olim columna
ignis filios Israel mare Rubrum transeuntes præ-
cessit, per ignem illuminans, et obumbrans per
nubem (Exod. xiv). Sub eadem figura juxta con-
suetudinem antiquam in die paschali in Ecclesia
Romana agni cerei benedicuntur, et populo dis-
tribuuntur.

B CAP. VI. *De signis quorum sonitu fideles in
unum convocantur.*

Signorum usus a veteri Testamento assumptus
est, ubi tubæ argenti a Domino ductiles fieri præ-
cipiuntur quibus multitudo populi convocari de-
buisset. Ad similitudinem harum tubarum signa
ex metallo æris in Ecclesia facta sunt ad corda
fidelium excitanda, ut per ea signum detur quando
debeant in unum convenire (Num. x). Vasa ista
metallina oro prædicantium significant. Plectra
ferrea quo interiorius tunduntur, ut sonum emittant,
linguæ sunt eorundem. Funis autem mensura
vitæ est, et conversationis modus qui in Scriptu-
ra proponitur. Funis manu tenetur, quando scrip-
tura opere adimpletur. Funem sursum sequitur,
qui ductu Scripturæ sacræ ad bona elevatur. Fu-
nem deorsum trahit qui eadem docente quantum
in malis pressus jaceat agnoscit. Iste aptus est po-
pulus Dei in unum convocare, qui et elevatus ope-
re exempla bonitatis ostendit, et inclinatus humi-
litate infirmitatem suam veraciter agnoscit. Sig-
na ergo evangelica durabiliora sunt, et longius
audiuntur quam tubæ legis, quia vox Veteris Tes-
tamenti ad tempus Judæi tantum insinuit. Sonus
autem evangelicæ prædicationis in omnes gentes
ad fines orbis terrarum exivit et usque in finem
sæculi non cessabit.

CAP. VII. *De cortinis.*

Cortina quæ ante sancta, id est inter populum
et clerum pendet velamen litteræ significat, per
quod iis qui sub lege erant veritas adhuc Evan-
gelii tegebatur. Cortina illa quæ inter sancta et
Sancta sanctorum, hoc est inter clerum et sanctua-
rium suspensa est, significat velamen mortalis na-
turæ; per quod a nobis etiam sub gratia positus
adhuc secreta cœlestia absconduntur. Primum
velamen est quod in morte Christi scissum legi-
tur (Matth. xxvii; Marc. xv). Secundum vela-
men usque ad tempus resurrectionis non aufere-
tur. Propter hoc in tempore Quadragesimæ quæ
vitam præsentem significat, unum tantum vela-
men inter nos et Sancta sanctorum oppanditur,
quod usque ad diem resurrectionis non auferetur;
quia nunc littera quidem revelata est, sed mortali-
tas nondum ablata, quæ tamen omnis in futuro e
medio tollenda erit, cum mortale hoc immortali-
tatem et corruptibile incorruptionem induerit.
Tunc quippe revelata facie ingrediemur vel potius

egrediemur ad gloriam Domini contemplandam, ut cum quem nunc per solam fidem agnoscimus, facie ad faciem videndo sicuti est agnoscamus.

CAP. VIII. *De aliis sacramentis quæ in factis constant.*

Multa sunt alia Ecclesiæ sacramenta rebus vel factis expressa, quæ omnia hic enumerari non possunt; multa enim sunt, et ideo præsentis sermonis brevitatem ea non capit. Insufflatio in exorcizatione, virtutem Spiritus sanctis significat, qua veniente fugatur et subruitur spiritus malignus. Sicut scriptum est: *Flavit spiritus tuus et operuit eos mare; submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus* (Exod. xv). Signaculum crucis virtutem passionis Christi ostendit. Hoc ergo quando fronte imprimitur, Christianus munitur. Quando contra imminens periculum opponitur, adversaria virtus fugatur. Primum ad arma, secundum ad tela. Primum ad defensionem; secundum ad impugnationem. Tussio pectoris compunctionem cordis designat. Pectus tunditur, ut cogitationes vanæ et desideria prava de corde pellantur. Inclinator capitis, genuum curvatio, sive prostratio, humilitatem et reverentiam, sive etiam veniæ postulationem significant. Expansio manuum charitatem et affectus boni amplitudinem demonstrat.

CAP. IX. *De his sacramentis quæ verbis constant.*

Alia item sunt sacramenta in sola verborum prolatione expressa, quæ et ipsa variam significationem ostendunt. Cælestinus papa instituit, ut ex psalmis David ante sacrificium antiphonæ canerentur, quem introitum dicimus. Collectas diversi composuerunt, præcipue Gelasius et Gregorius. *Dominus vobiscum* (Ruth. II), ab antiquo usu assumptum est; Booz messorum suos salutans, hac salutatione usus est; et propheta in Paralipomenon Asa regem, et qui cum eo erant salutatur, dicens: *Dominus vobiscum* (II Paral. xv). Primis temporibus ab epistola Pauli missa incipiebatur, postquam evangelium sequebatur, sicut nunc hymnus angelicus qui ad officium missæ in solemnibus diebus recitatur, ab angelis primum decantatus legitur (Luc. II); cui ea quæ adjecta sunt, à beato Hilario Pictaviensi addita creduntur, a quo auctus est, et sicut nunc canitur consummatus. Symmachus autem papa in ordine quinquagesimus tertius, instituit, ut hic hymnus diebus Dominicis et in natalitiis martyrum in ecclesia ad officium missæ decantetur. Responsorium Itali tradiderunt, quod operationem et vitam activam per asperitatem cantus significant. *Alleluia*, lætitiā signat. Per jubilum in quo finitur, ineffabile gaudium in fine venturum exprimitur; Tractus aliquoties tribulationem significat, ut *De profundis*, *Commovisti*. Aliquando lætitiā, ut *Jubilare*, *Laudate*. *Credo in unum Deum*, censum quinquaginta Patres in Constantinopolitano concilio contra hæresim Macedonii ejusdem urbis episcopi, qui Spiritum sanctum creaturam asseruit, composuerunt. Sixtus papa instituit ut ante consecrationem post hymnum

Sanctus, sanctus, sanctus cantaretur, quæ trina repetitio Trinitatis est confessio. Secreta vocatur quia secreto dicitur, ne villescat. Olim alta voce dicebatur; sed legitur quod pastores dum illam usu quotidiano audiendi cognitam in agro decantarent, divinitus percussis sunt, unde et consuetudo mutata putatur. Papa Pelagius docet ab universi orbis communionem separatos esse, qui qualibet dissensione inter sacra missarum mysteria apostolici pontificis memoriam secundum consuetudinem frequentant. *Te igitur in primis*, hanc obsecrationem et consecrationem sanctus Gelasius papa ex majori parte composuit. Beatus Gregorius addidit, *diesque nostros in tua pace disponas*, et orationem Dominicam censuit super corpus Christi recitari, sicut in vita illius legitur. *Qui pridie quam pateretur*, usque in *mei memoriam facietis*, Apostoli in usu habuerunt, et in his verbis corporis Christi sacramentum celebraverunt. Alii Alexandrum papam hæc addidisse ferunt. Leo papa constituit intra actionem dicere, sanctum sacrificium immaculatam hostiam. Felix papa constituit supra memorias martyrum missas celebrari. Gregorius papa constituit in canone dici: *Quorum solemnitates hodie in conspectu tuæ majestatis celebratur: Domine Deus noster, in toto orbe terrarum, intra quorum nos consortium*. Sergius papa constituit, ut *Agnus Dei* in fractione Dominici corporis cantaretur. Innocentius papa ad Decentium: « Pacem asseris ante confecta mysteria quibusdam populus impertiri, vel sibi inter se sacerdotes tradere, cum præter omnia quæ aperire non debeo pax sit necessaria indicenda per quam constet populum ad omnia quæ in mysteriis aguntur, atque in Ecclesia celebrantur, præbuisse consensum, ac finita esse, pacis concludentes signaculo demonstrantur. » *Gloria et honor Patri et Filio et Spiritui sancto in sæcula sæculorum. Amen*. Trecenti decem et octo episcopi in Nicæna synodo composuerunt, contra hæresim Arii, qui Filium Patre et Spiritum sanctum utroque minorem asserebat. Hunc hymnum postea Hieronymus Damasco papæ de Græco in Latinum transtulit, et addidit: *Sicut erat in principio et nunc et semper. Pater noster* (Matth. VI) ipse Christus tradidit discipulis suis. Unde specialiter oratio Dominica vocatur in qua septem discretæ petitiones septiformis gratiæ sacramentum sunt. Symbolum fidei, id est *Credo in Deum* apostoli duodecim dictaverunt, totidem sententiis comprehensum, qui numerus apostolicæ fidei sacramentum constat. *Quicumque vult* beatus Athanasius composuit. Et multi alii sancti Patres alia atque alia in celebratione divini officii, ad Ecclesiæ decorem et eruditionem fidelium ac devotionem addiderunt.

CAP. X. *De sacris et non sacramentis.*

Sunt alia quædam in Ecclesia sacra, non tamen sacramenta, quæ et ipsa quoque quamvis spiritualis gratiæ effectum non habeant, neque conferant sanctificationem, in hoc tamen sacra sunt, quod ad sancta pertinent, et illis cōhærent quæ

et sanctitatem habent, et conferunt sanctificationem. Ejusmodi sunt omnia quæ ad ornatum Ecclesiarum pertinent sive quæ in possessionibus earum continentur, quæ in hoc quidem secundum aliquid sancta sunt, quod in ministerium sanctorum tradita sunt et assignata. Ista ergo quasi simpliciter sancta sunt; illa vero quibus ista consecrantur, Sancta sanctorum. Qui ergo sanctum de sancto aufert, sacrilegium facit. Qui vero ipsa sancta temerare audet, abominationem committit. Ejusmodi ergo sunt quæ sancta dicuntur, vel sanctis sanctificata, quæcunque Ecclesia possidet in substantia terrena, sive in pecunia sive in terra, maxime in decimis, quæ ab initio ita institutæ sunt, ut nunquam a ministerio divino sive illorum qui Deo serviunt et ministerio divino deputati sunt usu sine peccato ab alienari potuissent. Hæc quidem in principio ob formam sacramenti magis institutæ videntur. Postea autem sub lege scripta sub lege gratiæ, ad sustentationem ministrorum Dei sunt reservatæ, ita ut in eis et devotio offerentium mereretur, et accipientium necessitas consolaretur. Hæc igitur nullo modo ab usu Ecclesiæ ab alienari possunt, neque in possessionem laicam sive commutatione sive donatione transire. Cætera corporalia quæ sive in terris sive in pecunia Ecclesia possidet, quandiu quidem ab illa licite possidentur, auferri sine culpa non possunt; sed si causa et ratio postulaverit, per commutationem aut donationem, ad alienam possessionem transi-

re possunt. Sicut ergo rapina est et violentia ejusmodi bona homini juste possidenti tollere, sic sacrilegium est et plusquam rapina ista Ecclesiæ juste possidenti auferre. Decimas autem quoquo modo usurpare aut retinere sine sacrilegii culpa non possunt, nisi soli ad quorum sustentationem divina institutione ordinatæ sunt. Hæc igitur differentia est inter decimas et cæteras Ecclesiæ possessiones, quod decimæ et institutione et possessione ad sacra pertinent; cæteræ autem possessiones ecclesiasticæ ad sacra pertinent sola possessione. Aliæ ergo possessiones. Ecclesiæ ad alienos possessores sine commutatione rationabili transferri non possunt. Decimæ autem ab alienis omnino possideri non possunt. Illæ ergo non possunt auferri; istæ non possunt transferri. In illis sacrilegium est si auferantur, in istis si transferantur. Decimarum autem et cæterarum passionum ecclesiasticarum episcopi dispensatores esse debent, ut eas iis qui Ecclesiæ deserviunt rationabiliter distribant, ex quibus si quid forte aliquando ad sustentationem eorum, qui in ecclesiasticis officiis non deserviunt, sed tamen in secreta divino servito mancipati sunt, accommodatur, indulgentia est non debitum, ita tamen ut hoc ipsum de portione sit pauperum, non de sustentatione clericorum. In eo enim quod ministro debetur, dignus est operarius mercede sua, nec bene sustentat egentem, qui fraudat servientem.

PARS DECIMA.

DE SIMONIA.

CAP. I. Unde dicitur, et quid est simonia.

Simonia a Simone Mago nomen accepit, qui huius mali exemplum exitiale posteris reliquit. Est enim simonia gratiam spiritualem pecunia comparare velle. Quod cum fit, et ille utique qui vendit, et ille qui emit eadem sententia feriuntur, quia ejusdem reatus culpæ obnoxii comprobantur.

CAP. II. De auctoribus simoniæ.

Simoniacæ hæresis contagium jam olim in Balaam pullulavit, qui divinationis pretio proposito ad maledicendum populum Dei perrexit (*Num.* 22). Dehinc huius hæresis duo leguntur auctores pestilentes emersisse: alter sub prophetica, alter sub apostolica doctrina. Prius Giezi magister esse vendentium (*IV Reg.* v), deinde Simon auctor videtur emptorum (*Act.* viii), Horum autem, ut dictum est, sectatores, sicut non sunt in errore diversi, ita nec in damnatione discreti.

CAP. III. De iis qui spiritualia venaunt aut emunt.

Qui ordines sacros emunt vel vendunt convicti sine misericordia deponuntur, quia profecto sacris ordinibus indigni sunt, qui in ipsis sacris ordini-

bus peccasse comprobantur. Ab hæreticis ad unitatem Ecclesiæ venientes aliquoties legimus in suos ordines receptos. Alii siquidem hæretici in suscipiendis ordinibus non errabant, sed alia causa erat atque doctrina quæ eorum fidem impediebat. Simoniacorum vero hæresis et peccatum, ipsa ordinatio eorum est. Merito igitur in suos ordines non recipiuntur, quoniam in ipsos suos ordines peccaverunt. Sciendum vero est quod qui a simoniacis nescientes ordinantur, quia eos catholicos non simoniacos putant; spiritualem gratiam per ministerium illorum accipiunt, si erroris illorum (cujus conscii non fuerant) participes non fiunt. Qui autem pro gratia spirituali comparanda pecuniam offerunt, etiam a catholicis ordinati simoniaci existunt. Sed dici mihi. Quomodo a simoniaco ordinatus per impositionem manus illius donum sancti Spiritus accipere potest? Quomodo simoniacus potest dare quod non habet, etiam si catholicus putetur? Audi quomodo. Sicut adulter, sicut fornicator, sicut ebriosus, aut avarus dare potest quod non habet: ita simoniacus quod non habet dare potest, et vere dare potest.

ils qui digni sunt accipere. Per ministerium enim illius datur, non per meritum. Ideo iis qui erroris illius participes non sunt, et culpæ conscii non existunt, gratia per illum datur, ab illo non datur. Minister malus est largitor, bonus tamen minister est. Sicut hæreticus sive alius quilibet malus minister, malus est, et tamen minister est. Malus in eo quod errorem vel malitiam habet; minister in eo quod habet officium. Sic simoniacus: nam, et ipse hæreticus est, etsi non fide, tamen opere: minister malus est, et tamen minister est: Malus in eo quod simoniacus est, minister in eo quod in officium ordinatus est; malus in eo quod pretium dedit, minister in eo quod ordinem et officium accepit. Sed dicis mihi: Quomodo ordinem aut officium accipere potuit qui pretium dedit? Audi quomodo. Ad perniciem, ad perditionem. Officium emere potuit, gratiam accipere non potuit. Tamen quia officium accepit et habet, per ministerium ejus bonis quidem gratia et officium datur. A malis vero non gratia sed officium solum accipitur, et tamen accipitur quamvis ad perniciem ejus qui male accipit, sicut ad perniciem ejus qui male dedit.

CAP. IV. *De iis qui corporalia in Ecclesia comparando cum eis et in eis spiritualia emunt.*

Sunt autem quædam in Ecclesia quæ dum pretio comparantur, cum perceptione corporalis beneficii, participatio etiam spiritualis dignitatis accipitur. Ubi profecto quisquis alterum vendere aut emere cognoscitur, neutrum invenditum aut inemptum reliquisse comprobatur. Sed dicis mihi: Quomodo hoc esse potest? Ego in Ecclesia victum et vestitum emi, Ecclesiam non emi. Stipem emi, præbendam emi, corporalia tantum emi, spiritualia nihil emi, aut emere volui. Dic ergo mihi: Quis nomen tuum inter nomina fratrum ascripsit? Quis tibi in choro, in capitulo locum assignavit? Si hæc non emisti inde hæc habes? Quis tibi hæc dedit? Sed hæc, inquis, gratis accepi, cætera emi. Hæc gratis data sunt. Bene dicis. Ovem emisti, et lanam non emisti, sed gratis accepisti. Tamen si ovem non emisisses, lanam non habuisses. Pro arbore pretium dedisti, ut ejus fructum gratis manducares. Satis astute ingredi existimasti commento ridiculo. Vide ergo quomodo non emeris quod non habuisses, si pretium non dedisses. Aut te hoc pariter emisisse confitere, aut si non emisti, noli tollere quod tuum non est. Sed dicis mihi iterum: Quid ergo? Non possum ab Ecclesia sti-

pem emere, et corporalis sustentationis impensam pretio sine simoniæ culpa comparare? Ecce habeo prædia mea aut pecuniam meam, qua sustentari possem, et vivere; sed forte timeo violentiam principum, aut fraudem familiarium sive aliud quodcunque. Forte etiam defectum ætatis aut imbecillitatem virium mearum considero. Video quia non possum ipse sicut expedit res meas disponere, et propriis utilitatibus deservire. Venio ad ecclesiam, commendo ei res meas, et vitæ meæ providentiam committo, et ut alat me, et sustentet, et de meo mihi subsidium ministret, et ne forte frauder in aliquo, expeto certam mihi et determinatam pensam constitui, quantum scilicet accipit unus aliquis eorum qui ecclesiæ deserviunt, qui in titulo Ecclesiæ conscripti sunt. Præbendam peto ad quotidiani victus usum, sicut habet alius qui in ecclesia est, qui de ecclesia vivit, et ecclesiæ servit. Dat mihi ecclesia et concedit illud, mea accipiens et sua reddens, imo mea non sua mihi dispensans. Quid igitur inde judicandum sentiam inquiris. Ego tibi breviter respondeo: quod si Ecclesiam in vita tua dispensatricem facis aut post mortem hæredem relinquis, ego prohibere nec volo, nec possum. Et si de tuo te pascit aut pro tuo, providentia est non culpa; necessitas non iniquitas. Sic interim ut aliud non requiras nec accipias, corporalis tibi necessitudo conceditur, commercium iniquitatis negatur.

CAP. V. *De eo quod sola corporalia venduntur.*

Contingit autem aliquando ut possessiones Ecclesiæ vel quælibet alia ecclesiastica bona corporalia per malos prælatos data vel vendita ab usu Ecclesiæ alienantur. In quo genere crimen simoniæ esse non videtur, quamvis culpa gravis non desit. Quanta enim iniquitas sit, manifestum est eos qui ad ædificandas et custodiendas ecclesias positi sunt, destructioni illarum et eorum quæ ad illas pertinent dissipationi operam dare, maxime si ea quæ abalienantur talia sunt, quæ ad usus alienorum nunquam licite transire possunt, sicut sunt decimæ quæ ab initio institutæ sunt ad eorum tantum sustentationem qui tabernaculo deserviunt. Hæc igitur ad laicos transferre quid aliud est, quam de sacro sacrum auferre? Sic ergo si unicuique peccato nomen culpæ conveniens datum fuerit, nihil mali fit in iudicio æquitatis.

PARS UNDECIMA.

DE SACRAMENTO CONJUGII.

CAP. I. *De excellentia hujus sacramenti, et quæ in eo considerata sint.*

Cum omnia sacramenta post peccatum et propter peccatum sumpserint exordium, solum conjugii

sacramentum etiam ante peccatum legitur institutum; non tamen ad remedium sed ad officium. In conjugio autem hæc primum considerata sunt et discernenda, origo et institutio, cum modo

et causis suis, et ejus secundum tempus et locum et ritus variatio.

CAP. II. *De origine conjugii.*

Conjugii auctor Deus est. Ipse enim conjugium esse describit, quando mulierem ad propagationem generis humani homini in adiutorium fecit. Adam quoque in spiritum cognoscens ad quem usum mulier facta esset, cum adducta fuisset ad eum dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una* (Gen. II). Christus etiam in Cana Galilææ (Joan. II) non solum præsentia corporali, sed exhibitione quoque miraculi nuptias consecravit. In quibus omnibus ostenditur conjugium et a Deo esse et bonum esse.

CAP. III. *De duplici institutione conjugii, et de causa institutionis duplici.*

Institutio conjugii duplex est: una ante peccatum ad officium; altera post peccatum ad remedium. Prima ut natura multiplicaretur; secunda ut natura exciperetur, et vitium cohiberetur. Prima institutio conjugium proposuit in fœdere dilectionis, ut in eo sacramentum esset societatis, quæ in spiritu constat inter Deum et animam. Officium autem conjugii in carnis commistione proposuit, ut in eo sacramentum esset societatis, quæ in carne futura erat inter Christum et Ecclesiam. Secunda institutio conjugium in fœdere dilectionis sancivit, ut per ejus bona id quod in carnis commistione infirmitatis erat et delicti, excusaretur. Officium autem conjugii in commistione carnis, concessit ut in eo præter generis multiplicationem generantium infirmitas exciperetur. Quare autem institutum sit conjugii sacramentum, Apostolus innuit (I Cor. I), ubi virum imaginem Dei esse, ac per hoc quodammodo mulierem animæ rationalis typum portare ostendit. Quare item primo institutum sit conjugii officium, ipse Deus institutor et ordinator ostendit, dicens: *Crescite et multiplicamini et replete terram* (Gen. II). Officium autem conjugii hoc est, carnis commistionem ante peccatum non ad remedium infirmitatis, sed ad multiplicationem prolis institutum esse, post peccatum aut idem ipsum ad remedium infirmitatis concessum beatus Augustinus testatur his verbis, dicens: Utriusque sexus infirmitas propendens in ruinam turpitudinis recte honestate nuptiarum excipitur, ut quod sanis esset officium, sit ægrotis remedium. Item in conjugio aliud esse et alterius rei sacramentum esse ipsum conjugium, et aliud esse et alterius rei sacramentum esse ipsum conjugii officium; idem ipse in libro De bono conjugali testatur, dicens: In conjugio aliquid boni esse videtur; non solum propter propagationem filiorum, sed etiam propter naturalem in diverso sexu societatem. Alioquin jam non diceretur conjugium in senibus, si vel amisissent filios vel non genuissent; in quibus, etsi emarcuerit ardor carnis, viget tamen ordo charitatis. Item: In nuptiis plus valet sanctitas sacramenti, quam fecunditas ventris. Unde qui-

dam non intelligentes hoc quod dictum est: illa mulier non potest pertinere ad Christi et Ecclesiæ sacramentum cum qua noscitur non fuisse carnale commercium, existimant sacramentum conjugii esse non posse ubi commistio carnalis non fuerit. Nesciunt enim quod officium conjugii in carnis commistione, illam quæ inter Christum et Ecclesiam per carnis susceptionem facta est unionem figurat, proptereaque Christi et Ecclesiæ sacramentum esse non possit, ubi commercium carnale non fuerit. Conjugium tamen verum, et verum conjugii sacramentum esse, etiam si carnale commercium non fuerit subsecutum, imo potius tanto verius et sanctius esse, quanto in se nihil habet unde castitas erubescat, sed unde charitas gloriatur. Nam et ipsum conjugium sacramentum est, sicut et ipsum officium conjugii sacramentum esse cognoscitur. Sed conjugium, ut dignum est, sacramentum est illius societatis quæ in spiritu est inter Deum et animam. Officium vero conjugii sacramentum est illius societatis quæ in carne est inter Christum et Ecclesiam. Scriptum est enim: *Erunt duo in carne una* (Gen. II); sed si duo in carne una, jam non duo sed una caro. *Hoc est sacramentum* quod ait Apostolus *magnum in Christo et Ecclesia* (Ephes. V), ad quod sacramentum pertinere non potest mulier cum qua noscitur non fuisse carnale commercium. Potest tamen pertinere ad aliud sacramentum non magnum in Christo et Ecclesia, sed majus in Deo et anima. Quid enim? Si magnum est quod in carne, magnum non est: imo multo majus quod in spiritu est? *Caro, inquit, nihil prodest, spiritus est qui vivificat* (Joan. VI). Si ergo magnum est quod in carne est, majus utique est quod in spiritu est. Si recte per Scripturam sanctam Deus sponsus dicitur, et anima rationalis sponsa vocatur, aliquid profecto inter Deum et animam est, cujus id quod in conjugio inter masculum et feminam constat, sacramentum et imago est. Et forte ut expressius dicatur ipsa societas et quæ exterius in conjugio pacto fœderis servatur sacramentum est, et ipsius sacramenti res est dilectio mutua animorum, quæ ad invicem in societatis et fœderis conjugalis vinculo custoditur. Et hæc ipsa rursus dilectio, qua masculus et femina in sanctitate conjugii animis uniuntur, sacramentum est; et signum illius dilectionis una Deus rationali animæ intus per infusionem gratiæ suæ et spiritus sui participationem jungitur. Copula igitur carnis quæ ante peccatum in conjugio officium fuit, et post peccatum in eodem pro remedio concessa est; sic utrobique conjugio adjungitur, ut cum conjugio ipsa sit, non conjugium ex ipsa. Nam et ante ipsam conjugium verum est, et sine ipsa sanctum esse potest; tunc quidem si non adesset illa infructuosius, nunc autem si illa non adfuerit, sincerius. Quod enim post peccatum copula carnis in conjugio admittitur, indulgentiæ magis est et compassionis, ne vitium concupiscentiæ quod in humana carne post peccatum radicavit; turpius in omnem excessum perflueret,

si nusquam licite excipi potuisset.

CAP. IV. *Quid sit conjugium et qui illud legitime contrahere possint, et quis consensus sit legitimus.*

Quidam hoc modo conjugium diffiniendum putaverunt, ut dicerent « conjugium esse consensum masculi et feminae individualement vitæ consuetudinem retinentem. » Cui diffinitioni « legitimus » adjungere oportet ; quia si consensus masculi et feminae legitimus, hoc est legitime et inter personas legitimas factus, non fuerit, conjugium in eo consecrari non potest. Legitimas autem illas personas dicimus in quibus illa rationabilis causa demonstrari non potest, quare conjugii pactum mutuo firmare non possint. Ideo autem dico in quibus rationabilis causa demonstrari non potest, quia etsi forte est, sed occulta et latens et nondum B judicio Ecclesiae comprobata, quantum ad judicium Ecclesiae spectat pactum conjugale neque prohiberi potest ut non fiat, neque cum factum fuerit infirmari potest, ut non consistat. Quod enim omnino occultum est, quantum ad judicium Ecclesiae, non esse dicendum est, qui ad efficiendum aliquid vel impediendum non differt ab eo quod non est. Prima autem institutio, duas tantum personas, id est patrem et matrem a contractu matrimonii excepit, ubi hominem ut adhærere possit uxori suæ patrem et matrem relicturum esse asseruit, dicens : *Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ* (Gen. II). Manifestum est autem quod non requiruntur ad hoc, qui relinquuntur propter C hoc. Has ergo duas personas solas prima institutio excepit. In cæteris omnibus nullam ulli ad sacramentum conjugii fœderandum prohibuit. Venit postea secunda institutio, quæ per legem facta est, et excepit quasdam alias personas sive ad decorem naturæ, sive ad pudicitiae argumentum. Et extunc cœpit esse ex prohibitione illicitum quod fuerat ex natura concessum. Ubi quidem si non culpabiliter prohibitio ignoratur in transgressione ignorantia excusatur. Nec prohibetur virtus sacramenti quandiu non patet transgressio præcepti. Cum autem constans est cœperit quod prohibitum est, constare deinceps aut ratum esse non potest, quod factum est, quia quod manifeste contra præceptionem agitur, legitimus aut verus esse non D judicatur. Erunt fortassis qui existiment ignorantiam facere tantum non posse, ut pro ea conjugium appellari debeat, inter ejusmodi personas, quibus matrimonii copula juste prohiberetur, si causa quæ latet cognosceretur. Ego illos interrogo quid sentiendum sit de filiis ex hujusmodi copula procreatis, utrum legitimi an illegitimi sint judicandi. Quod si durum videtur, ut idcirco filii illegitimi dicantur ; quia parentes secundum causam aliquam latentem illicite, secundum judicium autem et concessionem Ecclesiae legitime fuerunt copulati : concedant necesse est copulam illam ex qua procreati sunt, quandiu quidem causa latuit, legitimam fuisse, etiam si juste illicitam fuisse causentur. Non enim omne quod illicite fit, ideo non fit, quia illicite fit ; quoniam quod fit fieri

A omnino dicendum est, quamvis in eo quod sic fit male fieri recte dicatur. Si autem quod fit et quod illicite fit fieri quidem sciatur, illicite autem fieri nesciatur, potest quidem ignorantia culpam temperare aut excusare, ut actum legitimus constet in eo quod fit ? quamvis facere non possit, ut irreprehensibiliter non fiat, in eo quod sic fit. Si ergo filii secundum aliquid legitimi sunt, secundum aliquid legitima est et copula ex qua sunt. Quod copula ipsa secundum aliquid legitima recte dicitur, non mihi apparet quare non etiam secundum id ipsum conjugium merito nominetur. Non est enim magna contentio de nomine, ubi idem de veritate sentitur. Exceptis ergo ejusmodi causis, in quibus vel propter horrorem vel turpitudinem, pudicitiae consulendum videtur ; in cæteris omnibus hoc sentiendum puto quod si in aliqua forte per ignorantiam offenditur, quandiu quidem latet matrimonio secundum judicium Ecclesiae legitime facto, nequaquam tolerare possit quin legitimus appelletur. Non mihi ergo quis fratrem et sororem opponat aut cætera hujusmodi, in quibus ratio ignorantiae excusationem non admittit. Non permittuntur in ejusmodi offendere, quod in eo quod faciunt ignorantia debet excusare. Horroris sunt hujusmodi facta non rationis, in quibus et si ignorantia fuerit, verecundia tamen et pudicitia confusionem non evadit. Aliud est de illis loqui de quibus dicit Apostolus : *Tentatio vos non apprehendat nisi humana* (I Cor. x). In quibus enim humanum est errare in illis potest ignorantia erroris culpam excusare ; sic ergo legitimas personas secundum judicium Ecclesiae appellandas putamus in quibus nulla causa exstat pro qua aut juste prohiberi possit, quod faciendum est, aut cum factum fuerit infirmari. Sed quandiu quidem sic est, legitimus esse dicitur quod est. Si quis autem interroget quomodo secundum judicium Ecclesiae legitimus esse possit quod secundum judicium divinum legitimus non est ; ego quidem utrumque legitimus esse puto. Idcirco tamen secundum judicium Ecclesiae specialiter legitimus dici ; quia secundum judicium Ecclesiae nihil in eo est pro quo legitimus dici non debeat, sed secundum divinum judicium aliquid in eo est, quod Ecclesiae judicio manifestum esset, conjugium legitimus non esset. Hoc est quia aliquid in eo est ; Ecclesiae quidem occultum, sed Deo notum. Quod si similiter Ecclesiae manifestum esset, conjugium legitimus non esset. Nunc autem per ignorantiam excusatur, ut ex eo ipso tam apud Deum quam apud homines legitimus sit, quandiu ignoratur, quia apud homines quidem nihil eo reprehenditur ; apud Deum autem quod reprehensibile est et si culpam habeat, ad confusionem tamen reprobationis non imputatur. Et has quidem personas Ecclesiae legitimas, secundum judicium Ecclesiae existimamus. Consensum autem legitimus illum esse putamus qui ad hoc fit ad quod fieri debet. Nam qui ad solam carnis commistionem consentiunt, pro tali consensu conjuges adhuc dici non possunt. Hoc enim et

fornicantes et adulterantes faciunt, a quibus conjugalis castimonie nomen procul abesse cognoscitur. Ergo aliud illud est, cujus consensus inter masculum et feminam conjugium sacrat. « Hoc autem quid esse dicendum est, nisi societas illa quam Deus Creator a principio inter masculum et feminam instituit quando mulierem de latere viri formatam eidem sociavit? » Quia enim societas data est, non ancilla, aut domina; idcirco nec de imo, sed de medio fuerat producenda. Si enim de capite fieret, de summo fieret, et videretur ad dominationem creata. Si autem de pedibus fieret, de imo fieret; et videretur ad servitutem subjicienda. Propterea de medio facta est, ut ad æqualitatem societatis facta probaretur. In hoc tamen quodammodo inferior ipso quod facta est de ipso, ut ad ipsum semper quasi ad principium suum respiceret, et ei individue adhærendo, ab ea se (quæ adinvicem constare debebat) societate non separaret. Hæc ergo societatis conjugium est, quæ fœdere sponsionis mutue consecratur, quando uterque voluntaria promissione debitorem se facit alteri, ut deinceps neque ad alienam altero vivente societatem transeat, neque se ab illa quæ ad invicem constat societate disjungat. Ad cujus quidem societatis consensum, si etiam carnalis commistionis consensus in prima fœderatione conjungitur, ejusdem commistionis debito conjugati, postmodum ad invicem constringuntur. Quod si forte in fœderatione conjugii utrinque pari voto consensus carnis remittitur, pro eodem deinceps conjugati debitores adinvicem non tenentur. Quod enim ab utriusque pari consensu dimissum et voto firmatum est, juste postmodum ab altero exigere non potest; et tamen firmum stat etiam sic conjugii sacramentum cujus virtutem copula carnis sicut non efficit cum adest, ita si defuerit tollere non potest. Talis itaque consensus individualement vitæ consuetudinem retinere creditur qui ad hoc factus est, ut mutua societatis quæ adinvicem per ipsum initiata est utroque vivente amplius dissidium non patiatur. Qui ergo diffinire voluerit conjugium, dicere potest: « Conjugium esse consensum legitimum, hoc est inter legitimas personas et legitime factum masculi et femine ad individualement vitæ consuetudinem observandam. » In quo quidem consensu copulæ carnalis commercium pari voto aut futurum non contradicatur, aut non futurum laudatur.

CAP. V. Quando conjugium esse incipiat.

Si quis autem quærat quando conjugium esse incipiat, dicimus quod ex quo talis consensus qualem supra diffinivimus inter masculum et feminam factus fuerit, ex eo statim conjugium est, quem etsi postea copula carnis sequitur, nihil tamen conjugio amplius ad virtutem sacramenti confertur. Unde constat quod si vir vel mulier post talem consensum, ad alienam societatem transierit, etiamsi commistio carnis illic sequatur ad priorem tamen societatem in qua sacramentum conjugii sancitum est et postquam secunda populi illicita omnino judicatur, redire debet. Sed

dicis mihi: Aliquis promisit sive forte juravit alicui se, usque ad tempus complacitum illam ducturum; et illa similiter promisit vel juravit se illi nupturam. Interim mutato proposito, alter sive uterque ad alienam societatem transit, et ille aliam uxorem ducit: et illa marito alteri nubit. Quid ergo faciendum est? Nunquid propter priorem sponsionem secundæ fœderationis pactum scindendum est? Sed considera quod longe aliud est promittere atque aliud facere. Qui promittit nondum facit; qui autem facit jam facit quod facit. In eo qui promittit si non facit quod promittit, mendacium est. In eo autem qui facit, etiam si post factum pœnitet, tamen factum omnino est quod factum est. Qui ergo se promisit uxorem ducturum, nondum tamen uxorem duxit; et quæ spondit se nupturam nondum nupsit, nec conjugium adhuc fuit, sed futurum esse debuit. Cum autem postea et ille uxorem duxit, et illa marito nupsit, jam conjugium utrinque fuit; et non poterit dissolvi quod factum est, etiam si id quod promissum fuit non est impletum. Præcedens ergo mendacium pœnitentia corrigendum est, sed sequens conjugium dissolvendum non est. Non autem sic est quando sacramentum conjugii non quidem, ut supra dictum est, mutua sponsione futurum promittitur, sed præsentis assensus attestatione firmatur; quia post talem consensum quidquid in aliena societate etiam cum carnis commistione, vel cum prolis procreatione secutum fuerit, irritum omnino esse debet. Sed putant quidam posterius factum idcirco stare debere quia in eo amplius esse videtur, ubi post consensum etiam carnis commistio secuta est. Sed cur ideo stare debet in quo plus factum est, si totum id quod factum est, juste factum non est? Si posterius propterea conjugium judicatur; quia in eo copula carnalis fuit, quæ in priori non fuit, ergo si tertium post hoc secutum fuerit, dicet aliquis quod melius judicandum est quam secundum; quia in eo fortassis sæpius copula carnalis fuit quam in secundo fuit, quod ratio non admittit. Quapropter quidquid post consensum conjugalem qui matrimonium sacrat, cum alio vel alia sive in consensu, sive in coitu admissum fuerit, ad incestus et adulterii maculam non ad conjugii sacramentum pertinebit. Sed dicis: Si post primum conjugalis fœderis consensum statim conjugium est, quid ergo sibi vult quod dicit auctoritas: aliter non fieri legitimum conjugium nisi ab his, qui super eam feminam potestatem habere videntur; et a quibus custoditur uxor, petatur; et a parentibus propinquioribus sponsetur; et legibus dotetur et suo tempore sacerdotaliter ut mos est cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur, et cætera quædam quæ in hunc modum adjungit, dicens. Quoniam aliter præsumpta non conjugia, sed adulterina contubernia, vel stupra aut fornicationes potius quam legitima conjugia esse dicenda sunt. Sed id in hoc loco intelligi oportet legitima non esse, id est non fieri secundum institutionem legum, quæ in hunc modum con-

ges desponsari instituunt. Nam quod postea ad-
jungit, aliter præsumpta adulterina contubernia
potius, vel stupra esse, quam legitima conjugia,
confestim subsequenti sermone temperat, dicens :
Nisi forte voluntas propria suffragata fuerit, et
vota succurrerint legitima. Illic ergo, ubi voluntas
propria et votum legitimum succurrit, etiam sine
his omnibus legitimum conjugium esse potest. Si
enim conjugium esse non potest ubi ista non sunt,
nec baptismus esse potest, ubi non præcedit fon-
tis consecratio, baptizandi exorcizatio, et ubi non
sequitur olei et chrismatis unctio. Sed sicut bap-
tismus esse potest sine istis, quamvis ista debeant
esse cum baptismo, ita et sine illis conjugium esse
potest, etiam ibi ubi illa in conjugio et cum con-
jugio esse debent. Nam quod conjugium non in
coitu constet, sed in consensu, nec in consensu
coitus; quia sicut sine coitu consensus, ita etiam
sine consensu coitus esse potest, si forte utrinque
castitatis et continentiae propositum placitum
fuerit, beatus Ambrosius testatur, dicens : Non
defloratio virginatis, sed pactio conjugalis conju-
gium facit. Item : Conjugium non facit coitus, sed
consensus, qui si defuerit omnia etiam cum ipso
coitu frustrantur. Isidorus etiam dicit, quod con-
juges verius appellantur a prima desponsationis
fide quamvis adhuc inter eos ignoretur conjugalis
concubitus. Sed forte videtur hoc contrarium esse
illi quod superius diximus conjugium in consensu
maritali sanciri. Si enim a prima desponsa-
tionis fide conjugium incipit, cum fides despon-
sationis in promissione futuri consensus præcedere
videatur, quando conjugium ab hac fide initiari
dicitur, procul dubio etiam ipsum matrimonii
consensum anteire probatur. Sed si desponsatio-
nem ipsam futuri matrimonii pactionem et pro-
missionem intelligere debemus, tunc nimirum fi-
dem desponsationis impletionem promissionis et
pactionis exhibitionem convenienter accipimus. A
qua nimirum quia in prædicto consensu constat,
merito conjugium exordium sumit, quia in eo quod
fides pactionis et sponsionis quæ de futuro conju-
gio utrinque facta fuerat adimpletur, in consensu
maritali conjugii sacramentum perficitur. Nomen
autem desponsationis non ipsum conjugii consen-
sum quo matrimonium firmatur, sed pactionem
et promissionem futuri consensus significare in
ipsa vocis expressione conjicimus, quia et spon-
dere non dare est aut facere, sed promittere. Unde
et Apostolus dicit : *Despondi enim vos uni viro
virginem castam exhibere Christo (I Cor. xi)*.
Quod si desponsationis nomen in ipso contractu
matrimonii intelligere debemus, tunc fidem de-
sponsationis consensum mutuae societatis, quæ
conjugium dicitur, convenienter accipimus. Unde
et de matre Domini Augustinus dicit, quod a pri-
ma desponsationis fide conjux vocata est Joseph,
quam concubitu non cognoverat, nec fuerat cogni-
turus. Et Ambrosius similiter; Desponsata viro
conjugis nomen accepit. Cum enim initiatur con-
jugium tunc conjugii nomen assumitur, in quibus
verbis, sicut supra dictum est si desponsationem

A accipimus in eo quando consensu maritali conju-
gium sancitur, recte tunc ipsum conjugium incho-
ari et nomen conjugis assumi dicitur. Si autem
desponsationem intelligimus in eo quod futurus
ad conjugium faciendum consensus promittitur,
tunc quidem conjugium in iis quæ conjugium an-
tecedunt inchoari dicitur; et ab inde etiam quæ
futura est conjux, propter ea quibus jam conju-
gium initiatum est nomine conjugis censetur. Sed
ut libet de his et de hujusmodi sentiat, tantum
ut conjugium nec ante legitimi consensus attesta-
tionem, in quo uterque alteri ad conjugalis fœde-
ris societatem se tradit, verum esse credatur, nec
postea imperfectum. Vis scire quid dico? Cum ille
dicit : Ego te accipio in meam, ut deinceps et tu
uxor mea sis, et ego maritus tuus, et illa similiter
dicit : Ego te accipio in meum, ut deinceps et ego
uxor tua sim et tu maritus meus, aut scilicet hoc
dicunt, aut aliud quodcunque simile illi, in quo
et si non hoc dicunt, hoc tamen intelligunt. Aut
si non hoc dicunt quia fortassis alicubi verba non
celebrantur, sed res agitur, tamen hoc faciunt.
Ducit illam, accipit illam, sicut mos est legitimus
ducendi uxores. Cum igitur hoc sicut mos est di-
cunt vel faciunt et in hoc sibi consentiunt, hoc
est quod dicere volo, quod deinceps conjuges sunt,
sive hoc dixerint; et in hoc sibi consenserint co-
ram legitimis testibus sicut debent, sive forte soli
seorsum et in secreto nemine attestante vel astante
qualiter non debent; tamen omnino conjuges
sunt, nec deinceps nisi alia emergat causa dissi-
dii ab invicem separari licite possunt, etiamsi pro-
pter furtivum consensum si factum negaverint
convinci non possint.

CAP. VI. *De iis qui occulte nubunt, vel post-
quam nupserint contra conjugium aliqua
verenda faciunt.*

Sed dicis : Quid ergo faciendum est de hujusmo-
di qui clanculo convenerunt, si postea aut alter
aut uterque factum negando ad alienam societa-
tem transierit? Quidam uxorem duxit clanculo
sine præsentia testium solo adinvicem maritali
consensu firmato, devitans ut nonnunquam fieri
solet aliqua de causa conscientiam alienam, postea
brevis tempore interjecto, priusquam consensum
occultum facto manifesto probasset de facto pœ-
nituit, eam quam in hunc modum uxorem duxe-
rat dimisit : aliam duxit celebri apparatu mani-
feste coram Ecclesia fortassis cum parentum tra-
ditione, cum sacerdotis benedictione nuptias fecit,
filios genuit. Venit prior illa ad Ecclesiam, judi-
cium interpellat, justitiam postulet. Injuriam sibi
illatam palam exponens. Negat ille, nec sunt tes-
tes qui possunt probare quod occultum est. Hic
quæris quid facere debet Ecclesia, quia utrinque
inconveniens aliquid incurrere videtur. Si enim
illi mulieri quæ quidem verum dicit, sed tamen
occultum est, nec probatum quod dicitur, sine le-
gitimo testimonio propter solum dictum ejus cre-
ditur, et pro eo quod incertum est et occultum, id
quod certum et manifestum est dissolvitur, pote-
rit deinceps quilibet sive quælibet in alium vel

in aliam quodcunque voluerit fingere, ut sibi simili ratione credatur. Quod si admissum fuerit, magna confusio proveniet neque deinceps in Ecclesia aliquid firmum stabit. Si vero propter auctoritatem Ecclesiae conservandum conjugium, quod primum factum est, scinditur, et adulterium, quod secundo præsumptum est, confirmatur, aliud magnum est; quando non solum libertas datur, sed etiam necessitas inducitur homini ut maneat in peccato suo. Hic ergo consilium quæris. Ego fortassis tibi potiora dicturus non sum, tamen oportet ut in tantis malis prorsus ignorantes non simus. Si quis putaverit propter hujusmodi mala vitanda talem consensum qui nullo testimonio probatur, neque facientium mutua confessione firmatur, iritum esse debere neque in eo ullatenus conjugium stare posse, facilius inconveniens declinat. Potest enim etiam id quod supradictum est, furtivos consensus non conjugia esse, sed adulterina contubernia vel stupra, nisi voluntas propria suffragaverit, et legitima vota succurrant, propter hoc dictum putari quod ejusmodi consensus qui in occulto fiunt conjugium non sanciant, nisi idem, ipsi, qui in occulto sibi consenserint, eundem consensum suum utrique voluntarie in manifesto profiteantur. Tunc siquidem voluntas propria suffragatur et vota legitima succurrunt, cum id quod in occulto fecerunt sponte utrique in manifesto profitentur. Si quis igitur ad hunc modum dicat conjugium occulto quidem consensu initiari posse, sed non nisi manifesta amborum confessione firmari compendiosius mala multa declinat, sed plurimum approbatio hoc recipit ut sive in manifesto sive in occulto talis consensus inter legitimas personas factus fuerit, perfectum conjugii sacramentum judicetur. Quod si ita verum esse constare debet, considerandum est quomodo supra memoratae quæstioni responderi oporteat. Dubium non est quin id quod Ecclesiae probari non potest, Ecclesia ipsa judicare non potest. Et rursus dubium non est quin id quod legitimo et manifesto Ecclesiae iudicio factum est, sine legitima et rationabili et manifesta causa rescindi non potest. Ratio nos urget. Ista mulier dicit quod pari consensu cum viro illo matrimonium fecit. Sed quod dicit, nec ipsa probare potest, nec Ecclesia quod probatum non est approbare potest. Non potest ergo pro eo quod occultum est, id quod manifestum est infirmari. Quapropter oportet ut secundam copulam quæ iudicio Ecclesiae legitime facta est, ipsa Ecclesia judicet ratam esse debere. Sed dicis: Quid ergo faciendum est huic mulieri quæ virum suum ab Ecclesia requirit, sed habere non potest, quia id quod occultum fuit probare non potest? Fortassis cum viderit quod maritum suum habere non posset, alteri nubere velit et veniet ad Ecclesiam expostulans, aut ut sibi maritus suus reddatur, aut alteri nubere concedatur. Hic ergo quæris quid Ecclesia facere debeat, an propterea quia priorem reddere non potest, secundum concedet? Sed vide quomodo concedere Ecclesia possit illi maritum alte-

rum, quæ suum adhuc vivum esse confitetur. Ipsa dicit vir meus vivit, et tamen petere præsumit ut alteri nubat. Ergo dicis, ad continentiam cogenda est mulier ista. Ita sane quia negligentiam cavere noluit, justum est ut poenam sustineat. Quare in manifesto non nupsit? Si prius in nubendo testimonium Ecclesiae habere contempsit, qua ratione nunc iudicium Ecclesiae interpellat? Ipsa se igitur obligavit. Sustineat itaque nunc poenam ut aliis mulieribus, ne idem præsumant, correctionis et cautelæ exemplum fiat. Continere peccatum non est, nec impossibile est, etiamsi difficile est. Si ergo mulieres nolunt continere, caveant in occulto nubere. Ibi nubant ubi testes habere possunt, si maritos consentientes habere non possunt. Quod si culpam vitare nolunt, sustineant poenam. Qui ergo conjugium suscipere vult, cogitet primum quod, cum illud susceperit legem ejus portare debet. Qui appetit quod delectat, portet necesse est, si in eo vel pro eo evenerit, etiam id quod gravat. Non ergo permittit Ecclesia illi mulieri quæ se alteri viro nupsisse confitetur, illo vivente ad alias transire nuptias; etiam si postmodum contingat, ut idem ipse vir post celebrationem secundarum nuptiarum ad se reversus et de facto poenitens peccasse se confiteatur, et ad priorem uxorem redire voluerit, eique de veritate primi pacti contestetur, non recipit Ecclesia testimonium ejus, quia variavit verbum suum et; contra se testimonium tulit, et abstulit sibi fidem in utroque. Tamen Ecclesia id quod ipsa fecit, sine causa legitima rescindere non potest, sed ratum esse debere censet, ne occulta manifestis præjudicent. Itaque illam homini mulierem pro legitima uxore adjudicat, quam secundum iudicium Ecclesiae legitime duxisse cognoscitur. Sed dicis: Si sic ergo iudici Ecclesiae stare debet, quoniam occulta manifestis præjudicare non possunt, quid illi homini pro anima sua faciendum est, qui vivente uxore sua alteri adhærere cogitur, quam nec dimittere potest, ne præceptioni et iudicio Ecclesiae contraire videatur, nec sine scrupulo conscientiae tenere quam vivente adhuc priore contra divinam justitiam et institutionem illicite sibi sociasse cognoscit? Si ergo iste talis ad Ecclesiam confugiat quærens consilium salutis, quid illi dicet Ecclesia? Audi et intellige quid illi dicere potest Ecclesia. Si dixerit ei Ecclesia ut secundam quam publice duxit dimittat, et ad priorem revertatur, quam modo se contra primam testationem suam uxorem duxisse confitetur, et in hoc receperit testimonium ejus, omnes deinceps qui odio habebunt uxores suas fingent et mentientur se prius alias duxisse, ut ab iis quas odiunt separentur; et ita lex matrimonii nihil in se stabilitatis habebit, sed passim ubique pro voluntate unius cujusque dissolvetur. Non ergo Ecclesia aliud dicere potest illi quam ut matrimonio quod ejus attestatione firmatum est, fidem servet. Sed dicis: Causa illi est pro anima sua, consilium salutis quærit; nam utrobique periculum videt, et utrum potius eligat non invenit. Si manet, contra conscientiam facit; si discedit,

contra obedientiam facit. Non ergo jam quærit an discedere liceat, sed si non discedit utrum permanere expediat. Conscientiam exponit, et consilium salutis quærit. Quid illi dicet Ecclesia homini confitenti peccatum et quærenti consilium? Si dixerit illi ut maneat postquam revelavit peccatum, hoc est dicere, quantum videtur ut maneat in peccato. Si vero nec hoc nec illud dicere potest, quantum videtur, homini tali via salutis monstrari non potest. Sed hoc rursum multum a fide Christiana abhorret, ut dicatur aliquis talis esse, qui non possit si vere pœnituerit in qualicumque sit periculo salvus esse. Multa sunt quæ ad hunc modum contingere potuissent. Alius dicit se cum sorore, aut cum matre uxoris suæ rem habuisse. Alius uxorem se prius aliam duxisse fetetur, et multa alia horrenda quæ miseria hominum vel falsa configit, vel vera committit. Et verum est quidem quod multa sunt horrenda ab hominibus in desideriis suis malis sic excæcatis ut faciant quæ non oportet, et sunt tanta hæc mala ut vix consilium admittant; nisi Deus, qui legem dedit, gratiam et misericordiam præstet. Per legem enim non justificabitur in conspectu ejus omnis caro. Sicut olim maledictum legis omnes qui sub lege erant premebat; nec erat qui evadere potuisset maledictionem, quia non erat qui cavere posset prævaricationem, donec ipse legislator veniens, maledictionem per gratiam abstuit; et ne semper maledictio et prævaricatio regnarent, per eandem gratiam ipsam etiam legem mutavit: ita et modo nunquam homo cum peccato suo et malitia urgente in necessitatem peccandi venit, nec potest legem portare nisi maledictionem prævaricationis incurrat: commutat illi Deus per misericordiam legem, et donat pœnitenti ut salvus esse possit, qui utique non salvaretur, si per justitiam et rigorem legis sine misericordia judicaretur. Non tibi fortassis secundum opinionem aut existimationem tuam respondeo. De meo est non de tuo quod loquor. Non aliud possum. Quod mihi mens suggerit profiteor. Si aliud dicerem contra conscientiam meam et existimationem dicerem. Quisque pro se judicet; ego tibi de corde meo loquor. Venit peccator ad me et exponit mihi conscientiam suam consilium salutis quærens. Quid illi dicam? Si dixerō illi recede, facio illum inobedientem Ecclesiæ matri suæ, et exemplo ejus alios confirmo, ut dimittant uxores ejus legitimas; et cum eas odio habuerint, fingant quodcumque sibi placuerit, et mentiantur Ecclesiæ ut libertatem habeant recedendi ab eis, quia eas non amant. Et si hoc Ecclesia receperit et passa fuerit veniet magnum malum, et dimittent omnes pro libito, aut viri uxores suas, aut mulieres maritos suos, et pro uno homine multi damnabuntur, quod ita fieri non oportet. Quidam acute se considerasse putaverunt, sibi non proximo consulentes, dicentes, quoties ejusmodi forte aliquid contingeret, Ecclesiam utrumque facere debere: et in occulto scilicet pœnitenti consulere, ut ab ejusmodi copula recederet; et in manifesto discedentem cogere ut

maneret. Quod quidem non esset salutem proximi quærere, sed quasi se velle a periculo liberare. Non mihi suadet conscientia mea ut hoc illi dicam. Quærit a me quid sibi faciendum sit, ostendit periculum suum, necessitatem suam demonstrat, se paratum esse testatur, ad utrumlibet quodcumque jussus fuerit. Ego minus de me confido, dico illi ut pergat ad Deum. Domine, tu legem desisti per servos tuos qualem voluisti; et per quandiu voluisti, et ecce nos servi tui sub lege sumus, tu Dominus lator legis sub lege non es. Quod instituisti quando voluisti, et per quos voluisti, potes cum volueris et quibus volueris sine prævaricationis reatu indulgere. Neque enim jam culpa erit quod indulgentis est remissio, non agendis præsumptio. Tu ergo præcepisti, Domine, per servos tuos per quos locutus es, et ordinasti Ecclesiam tuam, ut vir, vivente uxore sua, alteri non adhæreret. Ego uxorem habui, et illa vivente alteri adhæsi, ecce jam ego facere non possum ut hoc factum non sit. Sed tu facere potes ut hoc damnabiliter factum non sit. Item tu mandasti, Domine, ut Ecclesiæ tuæ vicem tuam in terra agenti obediremus sicut tibi; et non scandalizemus unum de pusillis tuis, et dixisti: quia qui Ecclesiæ tuæ mandatum sperueret tibi obediens non esset. Ecce ego miser propter peccata mea in contradictionem veni, laqueum incidi necessitatis, ut exire sine peccato non possim. Si manus, accusat me conscientia mea adversum te de occultis meis, quibus contra tuam dispositionem fatio. Si recedo, inobediens ero Ecclesiæ tuæ, et scandalizo non solum pusillos, sed etiam magnos servos tuos, qui in hac parte quod occultum es nesciunt, tamen quod justum est volunt, et accusat me conscientia mea de manifestis meis, quibus contra præceptionem tuam ago. Ego igitur, in arcto positus et cinctus undique periculis, tuam misericordiam imploro: paratus ad omne quod jubes, si illud scire dederis. Si dixeris discede, non maneo. Si dixeris mane, non discedo. Scio enim quod, te jubente, fit, malum esse non posse quodcumque illud fuerit. Tua est enim potestas ex qua bonum est omne quod tibi placuit. Cui indulges non imputatur, cui imputas non indulgetur. Si ergo, Domine, tu juseris, ut postposito Ecclesiæ scandalo, et contempto mandato magistrorum meorum quos mihi dedisti, et quibus me obedire præcepisti: ego magis te audio quam hominem quem audire nec debeo, nisi propter te, nec volo contra te. Si ergo tu jubes, Domine, ad hominem non attendo. Si autem parcere vis pusillis tuis, aut Ecclesiæ tuæ auctoritatem conservare propter salutem multorum: ego quidem pro peccatis meis in judicio tuo sum. Sed tamen scio quod benignus et misericors es, et potes si volueris non imputare necessitatem, si acceptam habueris voluntatem. Magis ergo volo incidere in manus tuas, quam in manus hominum; quia tibi et adest potestas, et non deest pietas. Homo immutare legem non potest. Tibi lex non dominatur, quia conditor et dominus legis es. Homo facta judicat, non voluntatem: tu factis

parcis propter voluntatem. Confidens ergo in misericordia tua occulta necessitatis meae tibi committo, non praesumens propter timorem tuum Ecclesiae scandalum facere; quia spero quod offensam tui mihi pie ignoscere sustineas. Cum idcirco non praesumo offendere proximum, ne in proximo offendam et Deum meum. Sic mihi videtur quoties occulta aliqua in necessitate conscientiam remordent, et maxime si talia fuerint in quibus dispensatio institutionis indulgentiam admittat, quia ea quae contra naturam et sunt sine peccato nunquam fieri potuerunt, non accipiunt remissionem nisi habuerint correctionem. In huiusmodi ergo occultis in quibus temporalis institutionis, non naturalis praeeptionis praevericatio est, videtur mihi nunquam ea quae latent manifestis, et maxime iis quae sine gravi scandalo mutari non possunt, praedjudicare debere; sed magis expedire ut in manifestis scandalum caveatur, et de occultis ad gratiam et ad misericordiam confugiatur: posse autem fieri ut quod aliquando pro scandalo vitando ex necessitate contra institutionem agitur, quia occultum est et probari ac per hoc vitari non potest, poenitenti et dolenti per misericordiam non imputetur. *Vir potestatem corporis sui non habet, sed mulier. Similiter mulier potestatem corporis sui non habet, sed vir (I Cor. vii).* Potest ergo vir sive mulier peccando facere ut potestatem in corpore alterius perdat; sed facere non potest ut alteri potestatem sui corporis quantum in se est tollat. Quod sui juris est perdere potest: quod suum non est tollere non potest. Sic ergo et si aliquando faciat ut debitum suum in corpore alterius jure exigere non possit, non tamen facit ut debitum alterius in suo corpore jure negare possit. Quaeritur autem et de iis qui se dicunt post conjugalem pactionem, sive ante; cum sororibus ac matribus, aut aliis quibuslibet in linea cognationis propinquis commercium carnale habuisse, quid faciendum sit, si hoc factum esse legitimo testimonio approbari possit. Ego quidem quandiu fieri rationabiliter posset propter servandam pacem tori conjugalis ejusmodi, testimonia et probationes declinarem. Si autem res omnino manifesta fieret, tunc quidem propter horrorem facti et scandalum vitandum, separationem fieri suaderem sicutamen ut uterque in continentia permanere cogeretur, quoniam quidem conjugii sacramentum adinvicem non scinderetur, etiam si opus carnalis commercii contradiceretur. Si quis autem dicat quomodo mulier quae non peccavit cogi possit ad continentiam invita, videat et hoc esse de miseria carnis a cujus voluptate qui se in prosperitate non cohibet, dignus est ut in adversitate quoque dolores illius portet. Ista mulier quae modo dicit se continere non posse, quid faceret si maritus ejus longa et continua, vel etiam perpetua aegritudine premeretur? Quem ergo non desereret in languore corporis jacentem, non deserat modo de iniquitate poenitentem. Vel si forte conditionem carnis sustinere non vult, legi carnis se non subjiciat, neque suscipiat ad delectationem

A quod pati non vult ad afflictionem. Et haec quidem de occulto consensu conjugii, sive de caeteris quae in eo occulta sunt, vel occultanda et verenda esse possunt nobis dicenda fuerunt. Fatemur ergo, sicut dictum est, in consensu maritali conjugium sanciri et quod post ipsum legitime factum quidquid aliud fit contra ipsum stare non potest, si hic solus legitimo testimonio probari potest. Postquam ergo demonstravimus, quid sit conjugium, et ex quo conjugium sit dicendum ut ratum esse debeat, nunc consequenter de bonis conjugii tractandum est.

CAP. VII. *Quod tria sunt bona quae conjugium, comitantur, scilicet fides, spes prolis, sacramentum.*

B Tria sunt principaliter bona conjugii quae conjugium comitantur. Fides, spes prolis, sacramentum. In fide, attenditur ne praeter vinculum conjugale cum altera, vel cum altero concubabatur. In spe prolis, attenditur ut devote expectetur, amanter suscipiatur, religiose nutriatur. In sacramento, attenditur ne conjugium separetur; et dimissus aut dissimulatus, ne causa prolis alteri copuletur. Haec sunt bona quae opponit conjugium contra eam quae in carne peccati adhuc manet concupiscentiam carnis, sine qua carnis commissio fieri non potest. Bonum quippe conjugii, ut dicit beatus Augustinus, malum inobedientium membrorum limitat quodammodo et modificat, ut concupiscentia carnalis fiat saltem pudicitia conjugalis. Duobus autem modis bonum hoc contra malum illud remedium occultit, dum et C illum immoderatæ libidinis ardorem sub certa regula unius foederis limitando, a vago concubitu modificat; et eum, qui per se malus esset, per bona sibi adjuncta excusat. Nec tamen facit ut malum prorsus non sit, sed ut damnabile non sit; quippe propter hoc malum non fit culpabile illud bonum; imo propter hoc bonum veniale fit illud malum, nisi enim malum esset, non opus haberet excusari. Et rursum nisi remedium haberet, deberet imputari. Si autem conjugium nihil boni in se haberet, remedium contra malum esse non posset. Nunc autem ipsa quae ei insunt bona, malum quod ab eo non quaeritur, sed in eo toleratur, excusant, ut non imputetur ad damnationem, quod necessitas imponit, non voluntas exigit. Item Augustinus ad Valerium: D Non tantum fecunditas cujus fructus est in prole, nec tantum pudicitia cujus vinculum fides est, sed etiam sacramentum nuptiarum commendatur fidelibus conjugatis. Hujus sacramenti res est, ut legitime copulati, quandiu vivunt, non separentur.

CAP. VIII. *Utrum haec bona inseparabilia sint conjugio an non.*

Si fides conjugii est praeter maritalem copulam aliam nescire, et violatio fide hujus adulterium committere, patet quod hoc bonum ita conjugio adhæret, ut si quidam adsit ex eo amplius conjugium commendetur, si non adsit non tamen conjugii sacramentum annihilatur. Quae enim adultera est non ideo conjux non est, quia adultera est; imo si conjux non esset, adultera esse non

posset. Non enim adulterium est, nisi cum fides tori legitimi violatur; quod utique cum fit, culpa committitur, sacramentum non cassatur. Similiter si spes prolis est in eo quod devote expectatur, amanter suscipitur, religiose nutritur, non dubium est et hoc quoque bonum omni conjugio, sive conjugibus omnibus semper adesse non posse. Quomodo enim ab illis proles speratur qui vel pari voto continentiam custodiunt, sive pro ætatis defectu amplius generare non possunt? Itaque duo hæc, id est fides et spes prolis, ita conjugium committantur ut, ubi quidem adsunt, conjugium in altero sincerius, in altero fructuosius appareat; ubi autem non adsunt, aut culpabilius, aut infructuosius probetur, et tamen conjugium esse non desistat. Sacramentum autem ita inseparabile esse videtur, ut sine illo omnino conjugium esse non possit. Unde Augustinus: usque adeo fœdus nuptiale cujusdam sacramenti res est, ut nec separatione irritum fiat; quia, vivente viro a quo relicta est, mœchatur, si alteri nupserit. Hoc autem vult sibi tanta firmitas conjugalis vinculi, quod non tantum valeret nisi alicujus majoris rei quoddam sacramentum adhiberetur, quod inconcussum manet, quia interveniente divortio non aboletur nuptialis confœderatio, ita ut conjuges sint etiam separati. Nam quia duo sunt diversa, conjugium quod constat in legitima societate, et conjugii officium quod constat in carnis commistione; et in altero quidem, id est conjugio sacramentum est; ad alterum vero, id est ad officium conjugii, fides et spes prolis pertinere videtur. Unum id est fides ut per eam illicita carnis commistio caveatur; alterum, id est spes prolis, ut propter eam licita carnis commistio exerceatur; sicut ipsum officium carnis commercii a conjugio abesse potest, ita etiam ipsum conjugium sine iis quæ ad officium carnis commercii pertinent esse potest, quamvis, ut dictum est, si fide careat, minus sincerum; si autem spe prolis careat, minus fructuosum inveniat. Fides enim fructum habet in castitate pudicitie conjugalis. Spes prolis fructum habet in usu fecunditatis. Conjugium autem in ipsa societate maritali sacramentum est; et ideo sicut ipsa societas utroque vivente non dividitur, ita et sacramentum societatis conjugalis quandiu conjugium constat, ab ipso non separatur. In quo videlicet conjugio sacramentum foris est indivisa societas; res sacramenti intus advincem flagrans perseveranter animorum charitas. Sacramentum foris ad Christum et Ecclesiam, res sacramenti intus ad Deum et animam. Ut sicut in copula carnis Christi et Ecclesie sacramentum diximus, ita etiam in fœdere societatis ejusdem sacramentum ostendamus. Hoc ergo dictum est, ut ostendatur quod aliquando conjugium sine fide et sine spe prolis est; sine sacramento autem nunquam esse potest quamvis et ipsum sacramentum aliquoties esse inveniat, ubi sanctitas sacramenti non esse ostenditur. Dicit enim beatus Augustinus quod sacramentum conjugii omnibus gentibus commune esse potest;

A sanctitas autem sacramenti non nisi in civitate Dei nostri est, et in monte sancto ejus. Quod quomodo verum sit facile videre potest, qui superius dicta considerat. Diximus enim supra quod in conjugio duplex sacramentum constaret. Unum in commistione carnali, sacramentum illius societatis quæ est inter Christum et Ecclesiam, alterum in societate conjugali, sacramentum illius societatis quæ est inter Deum et animam, sive etiam quod Christi et Ecclesie sacramentum esset, in societate conjugii; Dei vero et animæ sacramentum in dilectione conjugali. Sive igitur hoc modo sacramentum conjugii accipiatur, recte sacramentum conjugii omnibus gentibus commune esse dicitur; sanctitas autem sive virtus sacramenti, non nisi in civitate Dei nostri, et in monte sancto ejus. Hoc est in fide et charitate, in Ecclesia videlicet sancta, et inter fideles esse perhibetur. Sacramentum autem conjugii habent, qui pari consensu ad eam quæ a Deo inter masculum et feminam instituta est societatem indivise advincem conservandam conveniunt. Sacramenti vero hujus sanctitatem non habent nisi ii soli qui per fidem membra Christi facti sunt; et per charitatem mente et devotione intus Deo uniti sunt.

CAP. IX. *De iis qui in conjugio incontinenter vivunt, et plus explendæ libidini, quam generandæ proli inserviunt.*

Beatus Augustinus de iis qui tali incontinentiæ sive infirmitatesive voluptate victi inserviunt, sic dicit: Concubitum qui non fit causa prolis, nuptiæ non cogunt fieri; sed impetrant ignosci: si tamen non ita sit nimius ut impediat tempora quæ orationi debentur, nec immutetur in eum usum qui contra naturam est. Concubitus enim qui est necessarius causa prolis inculpabilis est, tantummodo si est nuptialis. Qui autem ultra necessitatem justam progreditur, nam non rationi sed libidini obsequitur, et hunc non exigere, sed reddere conjugii ne fornicetur, ad conjugem pertinet. Si vero ambo tali concupiscentiæ subiguntur, rem faciunt quæ non est nuptiarum, cujus delicti non sunt nuptiæ exhortatrices, sed deprecatrices. Decus quidem conjugale est castitas procreandi et reddendi carnis debiti fides. Hoc est opus nuptiarum quod ab omni crimine defendit Apostolus, dicens: *Si acceperis non peccasti, et si nupserit virgo non peccat* (I Cor VII). Immoderata autem progressio secundum veniam conceditur. Sanctitati etiam conjugii nec infidelis conjux obesse potest; sed potius fidelis prodest infideli. Unde Apostolus: *Sanctificatus est vir infidelis per fidelem mulierem* (ibid.), etc.

CAP. X. *Qua ratione antiqui simul plures habuerunt uxores.*

De hoc similiter beatus Augustinus sic ait antiquis temporibus cum adhuc salutis nostræ mysterium velaretur, justi officio propagandi nuptias contrahebant, non victi libidine. sed ducti pietate, qui multo facilius continere possent et vellent. Utebantur tamen conjugibus et plures uni viro

habere licebat, quas castius habebat quam nunc unam quilibet istorum in quibus videmus, quod secundum veniam concedit Apostolus. Habebant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderii. Idem in libro De virginibus: Antiquis justis non fuit peccatum quod pluribus feminis utebantur, neque contra naturam hoc faciebant, cum non lasciviendi causa sed gignendi hoc facerent, neque contra morem, quia eo tempore ea fiebant neque contra præceptum quia nulla lege erat prohibitum. Verumtamen sicut idem alibi testatur, magis pertinet ad bonum nuptiarum unum cum una, quam cum multis copulari, quod indicat primi conjugis copula divinus facta, ut inde connubia sumerent initium, ubi honestius attendetur exemplum. Item idem: Sicut non est impar meritum patientiæ in Petro qui passus est, et in Joanne qui passus non est, sic non est impar meritum continentiae in Joanne, qui nullas expertus est nuptias, et in Abraham qui filios generavit. Et illius enim cælibatus et istius connubium, pro temporum distributione Christo militaverunt. Sed continentiam Joanes in opere: Abraham in solo habitu habebat. Melior autem est castitas cælibum quam castitas nuptiarum quarum Abraham unum habebat in usu, ambas in habitu. Caste enim conjugabiliter vixit; esse autem castus sine conjugio potuit; sed tunc non oportuit. Idem justus, quamvis cupiat *dissolvi et esse cum Christo* (*Philip. 1*), tamen sumit alimentum non cupiditate vivendi, sed officio consulendi, ut maneat quod necessarium est propter alios: sic misceri feminis jure nuptiarum, officiosum fuit sanctis viris non libidinosum. Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis, et utrumque non est sine delectatione carnali, quæ tamen modificata et refrenante temperantia in usum naturalem redacta libido esse non potest. Quod autem est in sustentando victi illicitus cibus, hoc est in quærenda prole fornicarius vel adulterinus concubitus: et quod est in cibo licito immoderatio appetitus, hoc est in conjugibus venialis ille concubitus.

CAP. XI. *Utrum conjugium dicendum est quod aliquando dissolvi potest.*

Quidam conjugium omnino esse negant quod aliquando dissidium admittit. Inveniunt enim auctoritates quasdam et verba Scripturarum divinarum a sanctis Patribus prolata, quibus quasi id ipsum videtur astrui. Dicit enim beatus Augustinus in libro De homo conjugali: Usque adeo fœdus nuptiale cujusdam sacramenti res est, ut nec separatione irritum, quia, vivente viro a quo relicta est, mochat, si alteri nupserit. Et idem: Quia interveniente divertio non aboletur nuptialis confœderatio ita ut conjuges sint, etiam separati, Propter hujusmodi assertiones videtur illis non esse dicendum conjugium, etiam quando est, quod aliquando ita dissidium et separationem admittit, ut divisi adinvicem conjuges non appellentur. Sed mihi interim non apparet qua ratione possint probare, quod hoc ad virtutem sacramenti

A conjugalis pertinet, ut individua ab utrisque societas, quandiu uterque vivit conservetur; propterea conjugium non fuisse quod aliquando dissolvi potuit. Si enim idcirco hoc conjugium non esse dicunt, quia hoc ea quæ ad conjugium pertinent in toto non habet, intendant quod cum dictum est individuum societatem ad conjugium pertinere, vere dictum est: quia hanc conjugium habere debet quando scilicet est ubi esse debet. Hæc enim conjugii est et hanc conjugium exigit, sive potius confert, quantum in se est. Sicut baptismi est remissionem peccatorum conferre, et vere dicitur cum dicitur quod baptismus remissionem omnium peccatorum confert; et sicut sacramenti corporis Christi virtus et societatem et participationem Christi conferre, et vere dicitur cum dicitur quod susceptio corporis Christi confer spirituales participationem Christi; et tamen qui fictus baptismi sacramentum accipit, remissionem peccatorum non percipit, et qui indigne manducat corpus Christi, nequaquam per id meretur spirituales participationem Christi. Si ergo vere hæc ad illa pertinere dicimus et tamen illa sine istis aliquoties inveniemus, nec ideo minus ad illa pertinent quando sine istis sunt illa; quando videlicet sunt ubi esse non debent, et apud quos esse non debent: mirum est si individuum societatem ad conjugium pertinere dicimus, cum tamen conjugium sine illa inveniamus, quando scilicet est ubi esse non debet? Quod si idcirco conjugii sacramentum non esse dicunt, quia hoc non habet quod habere debet, quando est ubi esse non debet, dicant similiter baptismi sacramentum verum non esse apud fictum, et fictum vere baptizatum non esse, quia ibi remissionem peccatorum non operatur; et verum corpus Christi non esse quod indigne percipitur, quia illic spiritualis participatio Christi non confertur. Intelligant ergo quod quoties hujusmodi spirituales effectus sacramentis divinis attribuuntur, virtus ipsorum sacramentorum exprimitur, in quo quidem non ostenditur quid secundum vitium sacramentis Dei abutentium futurum sit, sed potius quid ex ipsis secundum efficaciam gratiæ spiritualis quæ in ipsis est, si in pravitate abutentium non remaneant, fieri possit. Qui ergo hoc conjugium habere dixit, hoc utique dicere voluit, quod conjugium hoc quantum in se est, habere debet, si fuerit ubi esse debet. Si autem forte non fuerit ubi esse debet, non est mirum si eo careat quod habere debet. Neque ideo tamen minus verum est sacramentum, dum est, quamvis minus utile sit illi in quo est. Ad hunc modum putamus quædam conjugia vere dici posse, quandiu secundum judicium Ecclesiæ rata habentur; quæ tamen postmodum emergentibus causis legitimis recte solvuntur, et si postea, contra Ecclesiæ prohibitionem pertinaci præsumptione tenentur, illicitæ et illegitimæ copulationes judicantur. Non tamen hoc de omnibus, sicut supra memoravi, sic sentiendum existimamus. Nam facta horroris excusatione, nulla legitimorum nomen poterunt retinere. Aliud est de illis ubi venialiter

peccatur, ut videlicet si quis infra septimum, aut sextum, aut etiam fortassis quintum gradum lineam propinquitatis ignorans temeraret, quod quidem non tam contra naturalem sive antiquam legalem institutionem quam contra subsequentem Ecclesiæ præceptionem esset. Legimus quod beatus Gregorius Anglis noviter ad fidem conversis, ne forte Christianam religionem horrerent, dispensatorie concessit, a quinto gradu consanguinitatis conjugia copulare : in quo apparet quod ea quæ aliquando dispensationem anmittunt, ut licite manifeste fiant, excusationem habent, etiam si præter concessionem ignoranter fiant. Et idcirco fortassis ejusmodi quandiu omnino latent ignorantia convenientius existimentur excusari, quæ tamen manifesta facta, quia contra præceptionem sunt, non debent tolerari. Hæc autem dicta sunt contra illos qui putant conjugium omnino dici non posse quod aliquando dissolvi potest.

CAP. XII. *De his qui putant etiam inter illegitimas personas quascunque consensum adinvicem habitum conjugium facere.*

Alii non minus præcipiti existimatione in contrariam assertionem feruntur, in tantum ut dicant quantumlibet illegitimæ personæ fuerunt cujusunque professionis sive ordinis pari consensu adinvicem facto conjuges esse. Non sacerdotes continentiam professos, non summos sacerdotes, non monachos aut sacras virgines ab hac lege excipiendos putant. Sed habent istis similiter verba quædam Scripturarum quibus munire credunt et confirmare existimationem suam. Et sunt vere quædam dicta ejusmodi in quibus convenienter hoc intelligi possit, si convenienter hoc fieri possit. Sed non sic judicare debent quibus doctrina Verbi Dei commissa est, ut, propter unum aliquid confirmandum, a sensu universorum recedant. Neque partem totum sed totum pars sequi debet. Sed si forte inveniatur pars a toto discordans, aut coaptanda est si fieri potest aut si fieri non potest adjicienda. Melius enim a parte receditur, quam a toto. Optimum autem est si et pars retinetur et totum. Hæc ergo sunt quæ adducunt in approbationem assertionis suæ. Beatus Augustinus in libro De professione sanctæ viduitatis sic ait : In conjugali vinculo si pudicitia conservatur, damnatio non timetur. Sed in viduali et in virginali continentia excellentia muneris amplioris expetitur. Qua expetita et electa et voti debito oblata, jam non solum capessere nuptias, sed etiam, si non nubatur, nubere velle damnabile est. Nam ut hoc demonstraret Apostolus non ait : *Cum in deliciis hæc egerint, in Christo nubunt, sed nubere volunt. Habentes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt (I Tim. v.)*, etsi non nubendo, tamen volendo. Non quia ipse nuptiæ vel talium damnandæ judicentur, sed damnatur propositi fraus ; damnatur fracta voti fides, damnatur non susceptio a bono inferiore, sed ruina bono ex superiore. Postremo damnantur tales, non quia conjugalem fidem posterius inierunt, sed quia continentiæ primam

A fidem irritam facerunt. Et post pauca : Proinde qui dicunt talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis acute ac diligenter considerare quid dicant ; fallit eos quippe similitudo veritatis. Quia enim conjugium Christi dicuntur eligere, quæ Christiana sanctitate non nubunt, hinc quidam argumentantur dicentes : Si, viro suo vivo, quæ alteri nubit adultera est, sicut ipse Dominus in Evangelio definivit : vivo ergo Christo cui mors ultra non dominabitur, quæ conjugium ejus elegerat, si homini nubit, adultera est. Qui hoc dicunt acute quidem moventur ; sed parum attendunt hanc argumentationem quanta sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter, etiam vivente viro, ex ejus consensu B femina continentiam Christo voveat, jam secundum istorum rationem nulla hoc facere debet, ne ipsi Christo, quod sentire nefas est, adulterum faciat, cui vivente viro nubit. Et post pauca : Fit autem per hanc minus consideratam opinionem, qua putant lapsarum a sancto proposito feminarum, si nupserint, non esse conjugia, non parvum malum ut a maritis separentur uxores, quasi adulteræ sint, non uxores. Et cum nolunt eas separatas reddere continentiae, faciunt maritos earum adulteros veros, cum suis uxoribus vivis alteras duxerunt. Quapropter non possum quidem dicere a proposito meliore lapsas si nupserint feminas, adulteria esse, non conjugia. Sed plane non dubitaverim dicere lapsus et ruinas a castitate sanctiore quæ vovetur Deo adulteriis esse peiores. Et sic quidem beatus Augustinus dicit : Et videtur manifesta auctoritas et ratio evi- C lens de qua dubitari non possit. Sed ecce dicamus ita, et ita sentiamus, ut lapsæ a proposito et professione continentiae feminae si nupserint conjugia esse vera, nec solvi posse omnino ejusmodi. Quid ergo ? Nonne similiter et eadem ratione de alio sexu sentiendum est, si lapsi a proposito et professione continentiae viri uxores duxerint, conjugia esse vera et rata debere esse, in tantum ut solvi omnino non possint, quamvis a culpa defendi non possint ? Ecce ergo dicamus quod ita est, et ita sentire et tenere oportet. Non habemus rationem aliquam qua infringere possimus, aut infirmare D tam evidentem rationem et auctoritatem. Tenemur necessitate, ut ita sentiamus et teneamus. Videte quid sequitur. Si hoc promulgatum fuerit et audierint homines quia ita tenet Ecclesia quod lapsi a proposito et professione continentiae, si conjugia inierint, separari non possunt, nec cogere eos potest Ecclesia ut ad propositum continentiae servandum revertantur, nihil deinceps stabile aut ratum esse poterit. Non ordo vel habitus, non denique votum aut professio ulla tenere poterunt homines, quin frena impudiciæ laxent et ruant in desideria sua, vel cum fastidire cœperint bonum in quo sunt libertatem quærentes, vel cum tentati fuerint forte de malo, in quo nondum sunt ad voluptatem suam explendam festinantes. Ita dissipabitur omnis ordo, et pulchritudo religionis Christianæ ad nihilum redigetur, et turpitudine

magna succedet. Secundum infirmitatem nostri temporis loquor. Quis deinceps in habitu vel professione religionis constitutus stabit, si urgeri cœperit stimulis carnis suæ, sicut natura mortalis et corruptioni obnoxia pati consueverit, et dixerit ei cogitatio sua : non poteris resistere tam violentæ passioni, tantis desideriorum tuorum incendiis et æstibus, quæ non hodie aut cras aut triduo sive quatuor aut octo diebus ; aut etiam unius mensis, aut unius anni spatio bellum tibi indixerunt, sed quandiu vivis super terram, quandiu carnem mortalem portas, quandiu sentire poteris, non te deserent, non tibi parcent, non tibi pacem dabunt aut requiem ; semper intentionem oppriment, cogitationem tuam avertent, ut nunquam mentem liberam aut voluntatem puram ad Deum erigere possis. Vide ergo quod et hoc sæculum perdis et futurum non acquiris. Melius tibi saltem esset vel ista tormenta devitare quam in toto perire et nihil sentire boni. Videt Deus quod invitatus pateris, nolens traheris, coactus assentis ; fortassis respiciet ad violentiam passionis tuæ ; et misertus, excessui tuo dabit veniam, præcipue cum dicat Apostolus : *Melius est nubere quam uri* (I Cor. vii). Et unusquisque uxorem suam habeat propter fornicationem. Bene enim novit Apostolus infirmitatem humanam ; et ideo non dixit illi habeant, quia illis licet, et illi non habeant, quia illis non licet ; sed unusquisque habeat : qui continere non potest, melius est ut nubat quam uratur. Melius est ut licite excipiat infirmitatem, quam vitio semper uratur ad passionem. Nam ipse Dominus dicit : *Qui potest capere capiat* (Matth. xix). Ipse scit quod capere non possum verbum hoc ut continens permaneam. Quando putavi posse, libenter proposui ; et in eadem adhuc voluntate libenter perseverarem, si pati possem. Sed non valeo tolerare æstum bullientis naturæ, ardorem concupiscentiæ ferventis sustinere non possum. Ideo facio quod possum. Vado et duco uxorem, excipio infirmitatem meam dolens quidem qui a superiori bono descendere cogor ; sed tamen non omnino desperans, quia ad concessa descendo. Magis volo in inferiori bono salvari, quam in summo periclitari. Et si forte est culpa aliqua, descendo quia propositum meum non teneo ; ego poenitentiam agam, et satisfactione placabo Deum. Nihil durum erit aut difficile, tantum hanc passionem evadere possim ; et mortem istam in qua vivens teneor, declinare. Quis putatis ejusmodi rationibus non se instiget et cobortetur cum affligi cœperit et uri stimulis carnis suæ, si sciat quod licet et quod fieri potest ; et salus est illis qui hoc faciunt, et non cogit Ecclesia illos qui sic retro ascipiunt, sed ita vivere concedit et legitima censet esse conjugia illorum. Quis non malit, cum in tentatione gravi fuerit, multis annis poenitere, et quamlibet satisfactionem exsolvere, tantum ut frui possit voto et optione sua, et desideria sua licite adimplere ? Quid ergo dicemus ? Plane attestari audemus quod, etsi negari forte non potest hic ita dictum esse et hoc

dictum ita intelligendum esse, nulla tamen ratione his maxime temporibus quibus homines ad vitia proni sunt expedit ita tenere et facere. Et ad hunc modum fortassis si quis dicere voluerit, hæc de illis temporibus dicta esse quando homines magis peccare erubescabant et quando sola erubescencia prævaricationis cohibere potuit fluctuantes et in tentatione constitutos ne a proposito et voto sanctitatis laberentur ; et quando magis terrebantur in eo quod sibi post lapsum ad prioris excellentiæ puritatem amplius reditum non patere sciebant ; et ita tunc Ecclesiam secundum temporis illius statum tenere debuisse et tenuisse, ut qui post votum et professionem continentiae ad conjugalem copulam descenderent, ita manerent ; nec solverentur hujusmodi contractus, et secundum iudicium et permissionem Ecclesiæ tunc rata fuisse hujusmodi conjugia. Postea autem cum inciperent homines abuti tali confessione et permissione, Ecclesiam propter pericula imminencia usum mutasse, et sententiam intorsisse ad aliud atque ideo nunc conjugia non esse ejusmodi propter prohibitionem et institutionem Ecclesiæ, secundum quam licita vel illicita, rata et solvenda omnia judicantur. Si quis hoc dicat, fortassis aliquid dixisse videbitur. Nos nihil reprehendimus ex omnibus quæ veritatem quietam esse permittunt. Si quis autem hæc dicta esse intelligat, de iis qui propositum continentiae occultæ voverunt, et votum suum sine attestazione hominum soli Deo obtulerunt, eosque si postea voto fracto ad conjugalem societatem descendere voluerint, idcirco ab Ecclesia prohiberi non posse, quia professionem illorum non accepit, neque observationem continentiae, eis indixit. Si quis igitur tales viduas aut virgines, post votum continentiae ad maritalem copulam descendentes damnationem quidem habere, id est rem damnablem facere, non quia nubunt, sed quia votum frangunt ; non propter bonum inferius quod appetunt, sed propter bonum superius quod relinquunt, ita quidem propter fidem violatam damnationem habere, se tamen omnino conjuges esse, nec separari debere existimet, certum est, sicut superius diximus, quod ea quæ Ecclesiæ probari non possunt, ab Ecclesia judicari omnino non possunt. Hæc igitur quæ vera esse constat, si in sententia superius memorata convenienter dicta accipimus, nihil amplius restat quæstionis cur non veraciter dicta et utiliter tenenda approbemus. Certum est enim quod ii qui post occultum votum castitatis, et propositum continentiae nondum manifesta professione confirmatum, ad experientiam carnis redeunt, nullo modo ab Ecclesia prohiberi possunt deque ejusmodi copulam Ecclesia ipsa, si quando contigerit, abjudicat, sed ratam esse, neque occulta manifestis præjudicare debere confirmat. Quod si quis ad hæc dicere voluerit quod illæ quæ spiritualiter Christo nupsērunt, non possunt deinceps illo vivente homines habere maritos, recte supradicta ratione ejus assertio reprobat. Ad hunc modum

manifeste falsa sunt, vel occulte vera, unicuique secundum suam mensuram sentire licebit. Mihi autem hoc magis probabile est si invenire contingerit quod et veritatem servat, et auctoritatem non improbat, præcipue tanti viri de quo bene sentire debemus, etiam tunc quando id quod sensit ipse, nos sentire non possumus. Dicamus igitur quantum secundum veritatem dicere possumus, quod aut secundum tempus hoc dictum est, quando ita fieri oportebat, aut secundum eos tantum hoc dictum est, qui post occultum votum continentiae ad experientiam carnis redeunt et conjuges fiunt, quos idcirco Ecclesia separare non potest, quia, cum hic manifestum constet factum, quod illic occultum fuit probari non potest. In quibus tamen temeratae fidei reatus, secundum aliquid pejor adulterio dicitur, quia per illud in hominem, per hunc vero in Christum peccatur. Aliud est autem de illis qui post votum etiam professione publica sub testimonio Ecclesiae erga Deum se obligaverunt, et forte adhuc, quod amplius est, ad sanctimoniam continentiae consecrati sunt. De quibus vere dicimus, quod post tale propositum et tale votum manifesta professione confirmatum, ad conjugale foedus descendere non possunt, et si forte hoc aliquando attentaverint non conjuges, sed fornicarios et spiritualis castimoniae violatores, ad pristinam propositi sui integritatem reparandam et conservandam districte revocandos. Si autem temerario ausu incepto persistere voluerint et illicitam copulam quam contra primae professionis debitum inierunt deserere contempserint, quasi inobedientes, et incestu fornicationis nefandae contaminatos, justae severitatis sententia ab Ecclesiae communione præcidendos, neque ullatenus ad poenitentiam recipiendos, nisi se ab hujus infamis societatis conversatione retraxerint. Et hoc est fortassis quod sibi volunt verba illa cunctis pene pro sui ambiguitate jam nota. Innocentius enim papa, cujus auctoritas in Ecclesia Christi celebris est, sic dicit: Quæ Christo, inquit, spiritualiter nubunt, et a sacerdote velantur, si publice nupserint, vel clanculo corruptæ fuerint, non eas admittendas ad agendam poenitentiam, nisi is cui se junxerant ab hac vita discesserit. Si enim hæc ratio in hominibus, servatur, ut quæ dimisso viro suo ad alium transiverit, adultera habeatur nec ei agenda poenitentiae locus concedatur, nisi alter defunctus fuerit, quanto magis etiam ea quæ se immortalis sponso junxerat! Non est ergo dubium quin de illis hic agatur, quæ in proposito continentiae sub manifesta etiam professione ad castimoniam conservandam consecratae sunt. De his ergo dicunt quod si post tale propositum ad nuptias carnales transierint, ad poenitentiam non sint ad mittendæ nisi is cui se junxerant, id est fornicator sive adulter, ab hac vita, id est a tali conversatione discesserit. In eo enim statu poenitentiam agere non possunt, in quo quandiu permanserint salvari non possunt. Quidam eum cui se junxerant, Christum interpretari volunt, cui

A prius proposito continentiae se voverunt, et quasi sub conditione dictum sit quia secundus ad quem transeunt legitimus non judicatur, nisi prius ille cui ante se junxerant moriatur. Si enim in hominibus hæc ratio servatur, ut quandiu prior vivit, secundus legitimus esse non possit, constat profecto, quod ubi prior omnino mori non potest, secundus nulla ratione legitimus esse potest. Et ad hunc modum hac qualicunque ratione probatur quod hæc quæ cum professione continentiae sponsæ Christi consecratae sunt, amplius ad carnales nuptias transire non possunt. Et est in ista utique probatione non quidem per omnia ratio cogens, sed ad aliquid similitudo conveniens quæ docentur sponsæ Christi, quod si in toro carnali tanta fides exigitur, multo major devotio et amor sincerior spirituali debetur. Sunt qui hæc ad terrorem dicta esse putant, alii ad publicam poenitentiam referunt, quæ propter rigorem ad incutiendum timorem aliquando neganda videtur, ut, dum peccator secundum dispensationem foris repellitur, et instantibus timor cadendi et in jacentibus humilitas resurgendi augeatur. Ego nihil abjicio ex iis quæ veritati contraria non sunt. Dicatur quodlibet dum non credatur nisi quod licet. Summa hæc est. Quod si quis post votum continentiae factum ad carnales nuptias transierit; si quidem occultum fuerit votum ejus, non potest illum prohibere Ecclesia quin nubat. Et si postea facti poeniteat, Ecclesia neque de occultis poenitentem a consilio salutis repellere, neque propter occulta, ea quæ manifesta sunt dissolvere potest. Si autem ii qui propositum suum publica professione et voto firmaverunt, deinde voluerint ad carnalis foederis jura transire, nullatenus eos Ecclesia permittit; et si forte præsumserint ea contra propositi ac professionis suæ puritatem inire, quasi illegitima et a sanctitate conjugii aliena debita distractione dissolvit. Sic Ecclesia tenet. Sic nos tenere debemus, et qui Ecclesiae instituta sequimur, et salubre esse credimus quidquid Spiritu Dei dictante ab illa fuerit institutum et dignum reverentia judicatum; et etiam si aliis temporibus aliquando non ita fuisse et nunc aliter esse quam fuit, demonstretur: non tamen cogitare debemus quasi levitate aliqua factum sit, ut nunc aliter teneatur, et aliter institutum sit quam fuit, sed quod tunc oportebat et ita salubre fuit, ut sic teneretur et sic juberetur; nunc autem alia esse tempora et aliud esse congruum sive necessarium saluti humanæ.

CAP. XIII. De conjugio infidelium.

Quidam putant pagnorum sive quorumlibet infidelium societatem conjugium non esse, quamvis secundum modum institutionis divinæ legitime facta fuerit. Dicunt enim quod legitimum dici non debet quod sine fide factum est. Sed mihi interim non occurrit ratio aliqua quomodo probare possint infidelium societatem secundum divinam institutionem factam, conjugium non esse,

nisi forte similiter dicere velint baptismi sacramentum non esse; quod hæreticus dat vel accipit, quia fidelis non est neque ille qui dat neque ille qui accipit. Et hac ratione contendunt sacramenta Dei non posse ad infidelium participationem venire, si sacramentum conjugii habere infideles non possunt; aut solum conjugii sacramentum cæteris omnibus excellentius esse dicendum, si hoc solum extra fidem participari non potest. Baptismi sacramentum infidelis habere potest, conjugii sacramentum infidelis habere non potest; ergo baptismi sacramentum, in quo specialiter signaculum fidei est, infidelis habere potest et conjugii sacramentum, quod non tam fidei signum est quam naturæ, non tam virtutis iudicium quam propagationis instrumentum, æque fidelis et infidelis habere non potest. Sed baptismi, inquit, sacramentum quando infidelis accepit, ideo accepit, quia et si in alio infidelis fuit, ipsum tamen sacramentum secundum rectam fidei formam accepit. Alioquin nisi illud secundum rectam fidei formam accepisset, non utique accepisset sive fidelis sive infidelis fuisset. Itaque quia in hoc accipiendo fidei contrarius non fuit, accipere illud potuit, quamvis secundum aliud fidelis non fuit. Et ego dico quod quando infidelis uxorem propter propagationem filiorum ducit, fidem toro conjugali servat, sociam diligit et custodit, et illa vivente ad alienam societatem non transit: quamvis in alio infidelis sit, quia scilicet non credit, in hoc tamen neque contra fidem neque contra divinam institutionem facit. Sed auctoritas, inquit, dicit hujusmodi conjugia vera non esse. Ideo dicit quia omnia quæ præter fidem sunt, et si vera sunt ad speciem, non sunt vera ad salutem; et si vera sunt ad formam sacramenti, ad effectum tamen virtutis et gratiæ spiritualis vera non sunt. Sic et de quibusdam aliis sacramentis dictum est, quod vera non sunt quando ab infidelibus participantur. Nec solum ab infidelibus, sed etiam a fidelibus pravis et perverse agentibus indigne contrectantur. De ipso sacramento corporis Christi dicit auctoritas, quod non est verum corpus Christi quod conficit schismaticus. Et iterum alia auctoritas dicit quod errant qui corpus Christi verba sacerdotis facere putant, et non vitam, et multa ad hunc modum dicta inveniuntur. Et dignum est ut dicta sanctorum quantum possumus per omnia veneremur; et credamus verum esse quod nobis ab illis dictum est, in quibus et per quos locutus est Spiritus veritatis. Itaque dicimus veritatem sacramentorum Dei duplicem esse: aliam scilicet in sanctificatione sacramenti, aliam in effectu spirituali. Dicitur enim veritas sacramentorum virtus et gratia spiritualis quæ in ipsis et per ipsa sacramenta percipitur, quam veritatem accipere non possunt qui sacramenta Dei indigne percipiunt. Secundum itaque hunc modum sacra Scriptura aliquoties dicit, quod sacramenta Dei illis vera non sunt qui ea indigne percipiunt, pro eo quod sola exterius sacramenta contrectando ad veritatem illorum quæ in gratia spirituali cons-

PATROL. CLXXVI.

tant, non pertingunt. Sic itaque sacramenta Dei et in se vera sunt semper quantum ad eam quæ per verbum Dei fit sanctificationem; et indigne tractantibus ac percipientibus vera non sunt, quantum scilicet pertinet ad eam quæ in ipsis percipitur gratiæ spiritualis participationem. Ita ergo verum Christi corpus non est quod conficit schismaticus, quia, cum corpus Christi sacramentum sit unitatis, in ipso utique schismaticus sibi unitatem non conficit qui se ab ipsa unitate dividit. Simili modo qui putant sola verba sacerdotis ad corporis Christi consecrationem sufficere, et non etiam vitam et conversationem bonam illius necessariam esse ad hoc ut illi fiat, et ad utilitatem illius fiat quod per illum sit sacramentum Dei. Qui hoc scilicet putant, errant; quia sacramenta Dei et carnes Agni in peccato permanentes non sanctificant, quamvis per illorum ministerium ad aliorum sanctificationem sacramenta fiant. Sic ergo dicimus et de conjugii sacramento; quia secundum aliquid apud illos recte verum sive ratum sive sanctum non esse dicitur, qui solum sacramentum habentes vel non recte credendo vel prave vivendo veritatem ejus, hoc est virtutem et effectum spirituales accipere non merentur.

Dicit beatus Augustinus quod sacramentum conjugii omnibus gentibus commune est; sanctitas autem sacramenti non est nisi in civitate Dei nostri et in monte sancto ejus. Item: Cum Evangelium cœpit prædicari, primum gentiles gentilibus conjunctos invenit conjuges. Item: Si Dominus dimittendæ conjugis solam causam fornicationis admittit et pagaum conjugium dimitti prohibet (*Matth. v.*) consequens est ut paganismus non subiaceat fornicationi. Quid est ergo, inquit, quod beatus Ambrosius dicit: Non est ratum conjugium præter Deum; et ideo non est peccatum dimissio propter Deum si aliis copuletur? Item beatus Gregorius dicit: Dimissio propter Deum non est peccatum si alii coniungatur. Injuria enim Creatoris solvit jus matrimonii. Sed videte quomodo probatur conjugium non esse ejusmodi: quia, inquit, dictum est: Non est ratum conjugium præter Deum; et quod iterum dictum est: Injuria Creatoris solvit jus matrimonii. Ideo ergo conjugium esse negavit, quia ratum non esse dicit. Et quia injuriam Creatorisolvere dixit jus matrimonii. Sed attendite quod in hoc potius conjugium esse dixit qui conjugium istud, sed non ratum affirmavit. Et simili modo qui dixit injuriam Creatoris jus matrimoniiolvere, matrimonium illic esse et jus habere asseruit. Quod utique jus firmum staret et non sine peccato negaretur, si non majori causa superveniente solveretur. Si enim prius nullum jus ibi fuit, quid necesse erat tantopere excusare eos qui se ab illo jure persolvendo subtraxerunt? Si culpandus videbatur etiam ille qui dimissus est, nisi per causam majorem excusaretur, quomodo ille qui sine causa dimitteret non jure accusaretur? Nunc autem quia debitum sacramenti conjugalis verum fuit, sine causa omnino negari non potuit.

Debet enim vir uxori et uxor viro, ut alter ab altero non discedat; et si forte discesserit alter, ille qui deseritur, conjugii tamen jus et debitum inviolatum custodiat. Sed est causa Dei major adversus quam nulla stare debet causa. Hæc cum læditur, contra eam nulli aliquid debetur. In omni causa jus suum perdit qui huic causæ adversatur; sub illa et secundum illam quædam debemus, contra illam nihil. Dicit tibi uxor tua: Christianus factus es, ego te non sequar; quia idola non colis, quia parentum tuorum ritum et consuetudinem abjecisti, eo ad alium, vel si ad alium non eo, tecum jam non eo, non te cognosco maritum nisi Christum neges. Hic tibi intende. Injuria Creatoris jus solvit matrimonii. Nihil illi amplius debes. Perdidit jus suum quæ Creatori suo injuriam fecit. Non tibi licuerat illam deserere, si jus suum in te non perdidisset. Potestatem habuit in corpore tuo, et non tibi licuit tollere illi quod suum erat, donec ipsa Creatori tollere voluit quod suum erat. Postquam autem Creatori suo injuriam facere voluit, jure jus suum amisit. Hoc de patre, hoc de matre, hoc de fratre et sorore, hoc de filiis et cognatis, hoc denique de anima tua facere te oportet. Omnibus enim iis aliquid debes; sed pro Deo, non contra Deum. Ecce pater tuus aut mater tua aut frater aut soror, aut etiam anima tua ex una parte est et dicit unus aliquis tibi: Ego hoc amo, hoc appeto, ad hoc intendo. Vado ut hoc obtineam, hoc acquiram, hoc perficiam. Veni post me, assentire mihi, cooperare voluntati meæ, desiderio meo fave. Stat Deus tuus ex altera parte, et dicit tibi: Ego hoc aversor, detestor malitiam illam, peccatum illud non mihi placet, noli assensum dare, malum est, non facias illud. Ad me potius intende, mihi acquiesce, post me veni, sectare quod suadeo, sequere quo præcedo; clamat econtrario tibi pater tuus: Fili quomodo me deseris? Ego te genui, ego te in hanc vitam perduxì, ego te alui et nutriti, moribus et disciplina institui. Dicit econtrario Deus tuus: Ille quidem te genuit, sed quando genuit de meo accepit, quod tibi dedit, substantiam de meo generans tibi ministravit, sed vitam generato dare non potuit, ego quod tibi de meo a me ministrabatur per illum, solus D vivificavi sine illo, ego tibi dedi vitam tuam: dedi et mortem meam. Non est mortuus propter te pater tuus, sicut ego mortuus sum pro te, ut tu viveres in me. Non me in causa præcedere debet, qui in gratia et beneficio anteire non potuit. Non igitur illum audias contra me, non illum sequaris in eo quod mihi disciplicet. Nihil illi debes nisi propter me, a quo nihil accipere potuisses nisi datum fuisset a me. Hoc dico: hic intendite. Si quando tale aliquid contigerit, sive pater, sive mater, sive frater, sive soror, sive uxor, sive filii, adhuc amplius dico, etiam si anima nostra avertere valuerit nos a Deo nostro, non debemus illam audire nec illam attendere, neque sequi desideria illius. Evangelium nobis clamat: *Qui non dimiserit patrem aut matrem, fratres aut so-*

A rores, uxorem et filios; adhuc autem et animam suam propter me non est me dignus (Luc. xiv; Matth. x). Omnis pietas illic impietas est, ubi ad hoc pius sis ut impius efficiaris. Videte ergo quod contra causam Dei nulla causa stare potest; imo nec causa etiam est quæ illi adversatur, quæ summa et sola est. Ad hunc modum dimissio propter Deum non est peccatum, si alii adjungitur. Injuria enim Creatoris solvit jus matrimonii. *Si infidelis discedit, discedat. Non est subditus servituti frater in ejusmodi* (I Cor. vii), servituti subditus esset si vel traheretur invitatus, vel teneretur non voluntarius. Nihil illi debet, sive discedat sive maneat; perdidit jus suum qui Creatori injuriam fecit. Si ergo discedit infidelis, discedat; nihil ad nos: non cogitur fidelis quasi aliquo debito obligatus, aut sequi discedentem, aut sustinere contemnentem. Non est subjectus servituti, liber est ut faciat quod vult, tantum in Domino, ducat uxorem si vir ille est; si femina est nubat. Quam vult societatem eligat; non jam tenetur debito prioris societatis, cujus jus solutum est propter injuriam Creatoris. Quæ videlicet injuria Creatoris non solum tunc excusat fidelem, quando ab infideli propter Deum dimissus alteri sine culpa conjungitur; sed tunc etiam excusat quando ipse fidelis magis societatem fidelem eligens infidelem cohabitare quidem, volentem, sed fidem recipere renuentem Christiana devotione detestatur. Sive enim discedat sive manere eligat infidelis, nihil debet illi qui fidelis factus est. Nemo illum cogere potest quid faciat quod velit. Injuria Creatoris solvit jus matrimonii. Non potest jam infidelis ab illo quidquam exigere, quia in illo debitum suum perdidit, postquam Creatori id quod debet reddere contemnit, habet jam fidelis causam qua juste negare potest, etiam id quod prius debuit, et quod adhuc quidem debuisset, si causam intervenientem et debitum ipsum solventem non habuisset. Ergo liber est fidelis si socium fidelem eligere vult, nemo illum prohibere potest; tamen si patitur fidelem cohabitare volentem, opus perfectionis facit, ad lucrandum proximum suum; sic dicit Apostolus: *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem; et iterum mulier fidelis per virum fidelem* (I Cor. vii). Si ergo fidelis infidelem cohabitare consentientem ad hoc patitur, ut de infideli faciat fidelem, sive faciat sive non faciat, quantum in se est lucratur animam fratris sui, et implet opus pietatis. Si autem pati non vult detestans infidelitatem ejus, non est servituti subjectus in ejusmodi frater. Nemo illum potest cogere si vult quin infidelem deserat, neque prohibere etiam si voluerit quin se infideli conjungat. In infideli peccatum est qui fidem respuit, cujus culpa solvit jus matrimonii, ut jam exigere jure non possit, quod si exigeretur [a fide] sine injuria negari non posset. Culpa quippe infidelis fidelem a debito solvit, sicut econtrario justitia fidelis infidelem debito astringit. Itaque non peccat fidelis si alteri se conjungit, quo-

a jure matrimonii adversus infidelem solutus; sed infidelis etiam derelictus sine culpa in societatem non appetit, quem adhuc jus monii et debitum conjugalis fœderis erga fustringit. Ergo non potest adulterius vocari aliis alteri conjungitur. Infidelis autem etiam actus crimen adulterii incurrit si alteri copu-

Propterea si fidelis etiam ab eo quod licet periculo proximi vitando se temperat, perfectus facit. Ad quod tamen nullatenus cogitur; quia non debiti opus est, sed charitatis, sicut dicit beatus Augustinus in libro De arinis conjugiiis. Discessionem fidelis ab infidelis non prohibet, quia non est injusta in eo. Sed Apostolus consilio charitatis non in ne dimissi scandalizentur, sed etiam quod in aliena conjugia ceciderint adulterinis nec colligati; difficilime ab infidelitate resolventur. Itaque adulterium committit infidelis si se sociat, quia a debito prioris pacti solutio non est. Sed dicis.

Infidelis vel quicumque paganus sive Judaicus Christianus efficitur, uxorem quam prius habuit (quia eum ad fidem sequi non vult) fidei derelinquit; aliam fidelem ducit, prior uxorem videns alteri nubuit, adulterino nexu ligans. Contingit postea ut compuncta, infidelitatem suam horrere incipiat ad fidem veniat Christiana efficiatur, quid de hac muliere facient? Continere non potest. Expostulata ab Ecclesia ut aut virum suum recipiat, aut alteri nubere concedatur. Quid illi dicet Ecclesia? Si virum illi reddit, solvit matrimonium, quod Christiana sanctitate firmatum est et adulterum eum cum vivente uxore sua (quam fidelis fide legitime duxit) alteri copulatur, quod omnino non licet. Ergo non reddit illi maritum Ecclesia. Quid igitur illi dicet? Si dixerit; alteri nubat, adulteram eam facere videtur non dum solutam a lege viventis viri cum quo conjugium copulare concedit. Non igitur superesse videtur, nisi ut hanc mulierem Ecclesia ad continentiam servandam cogat, quæ peccato obligata videtur, ut nec suum habere possit, nec alterum. Sed si hoc Ecclesia fecerit, agere potest ut scandalizetur mulier illa, et Christianam abhorrens ad infidelitatem revertatur; aliæ quoque mulieres sive viri in infidelitate constituti, quarum mariti et quorum uxores ad fidem transierunt, et ipsis derelictis aliis fidelibus conjugia inierunt, hoc cognito Christianam venire pertimescant, et subterfugio perditio multorum dum fidem fugiunt, continentibus esse vel nolunt vel non possunt. Quomodo si mulier ista post perceptam gratiam remissi de priori peccato abjudicatur, videtur perfecta fuisse gratia; et non totum quod præstat in culpa lavacro regenerationis ablutum; verum jam esse, quod vetera transierunt et facta sunt omnia (II Cor. v). Propter hæc videtur mulier hæc postquam fidem perdidit et sacramentum libertatis et novitatis in-

Audit ut deinceps prioris copulæ debito non teneatur. Justum est enim ut quam injuria Creatoris alligavit, reverentia nunc et fides ejus absolvat. Propter hoc non prohibet Ecclesia ejusmodi si continentiam servare noluerint cum aliis matrimonio copulari. Potest autem quæri si contingat eum qui prior ad fidem venit conjugalem copulam non inisse, donec eum alter qui in infidelitate remanserat subsequatur, quid Ecclesia de hujusmodi facere debeat. Sed dubium non est tales postquam in fide unum facti fuerint si continere noluerint in ipsum redire debere, ac denuo Christiana devotione convenire ad prioris matrimonii (quod non sine Creatoris institutione inierant) debitum persolvendum. Hoc etiam quæri potest si eo qui prior ad fidem venit fidei matrimonio alligato ille qui in infidelitate remansit cum illo cui se nexu adulterino junxerat ad fidem pariter subsequatur, utrum Ecclesia tolerare debeat ut, post fidem susceptam, simul maneant, qui in infidelitate positi male juncti fuerunt. Sed eadem gratia interveniente et vetera omnia diluente, nihil impedit quin bene in Christo simul permaneant, qui extra fidem Christi male sociati fuerunt. De iis etiam quæri potest qui in infidelitate constituti cognatas suas ducunt, aut alias quasunque quibus lege Christiana sociari non poterant, si forte simul ambo ad fidem veniant, utrum Ecclesia ejusmodi copulam tolerare possit. Sed alia ratio hic est, quia baptismi gratia culpam delet, non naturam. In baptismo quod generis est in natura sanctificatur, quod criminis est in culpa excusatur. Propterea Christiana religio concedere non debet cum ad iudicium ejus pervenerint, quod extra ipsam quidem potuit inchoari, sed in ipsa non debet tolerari. Hæc vero quæ supra memorata sunt de utroque sexu simili modo pensanda sunt, sive scilicet vir mulierem suam, sive mulier virum suum in fide Christiana præveniat. CAP. XIV. De consanguinitate et gradibus consanguinitatis.

Primo gradu, superiori linea, continentur pater et mater. Inferiori, filius et filia. Quibus quoque nullæ aliæ personæ junguntur. Secundo gradu continentur in superiori linea avus et avia. In inferiori, nepos et neptis. In transversa, frater et soror, quæ personæ duplicantur. Avus enim et avia tam ex patre, quam ex matre accipiuntur, Quæ personæ subsequentibus quoque gradibus similiter pro substantia earum quæ in quo gradu subsistunt in ipso ordine duplicantur. Istæ personæ in secundo gradu ideo duplices appellantur quia duo sunt avi, et paternus, et maternus. Item duo genera nepotum sunt, sive ex filio sive ex filia procreati. Frater et soror ex transverso veniunt, id est aut frater patris, aut frater matris, qui aut patruus aut avunculus nominantur; qui et ipsi hoc ordine duplicantur. Tertio gradu veniunt supra proavus et proavia: infra, pronepos et proneptis. Ex obliquo fratris sororisque filius vel filia; patruus, amita, id est patris frater et soror; avunculus, matertera, matris frater et soror.

ror. Quarto gradu veniunt supra abavus et abavia; infra abnepos et abneptis. Ex obliquo fratris et sororis nepos et neptis; frater patruelis, et soror patruelis, id est patrum filius vel filia. Consobrinus, consobrina, id est avunculi et materteræ filius vel filia. Amitinus, amitina, id est amitæ filius vel filia. Itemque consobrini sunt qui ex duabus sororibus nascuntur. Quibus accrescit patruus magnus, amita magna, id est avi paterni frater et soror; avunculus magnus, matertera magna, id est aviæ tam paternæ quam maternæ frater et soror. Quinto gradu veniunt supra quidem atavus, atavia. Infra adnepos, adneptis. Ex obliquo fratris et sororis pronepos, proneptis; fratris patruelis, sororis patruelis, amittini et amittinæ; consobrini et consobrinæ filius vel filia. Proconsobrinus, proconsobrina, id est patrum magni, amitæ magnæ; avunculi magni, materteræ magnæ filius vel filia. Quibus accrescunt propatruus et proamita, hi sunt proavi paterni frater et soror; proavunculus, promatertera, hi sunt proaviæ paternæ maternæque frater et soror: proavique materni. Hæc species nec aliis gradibus quam scripta est; nec aliis vocabulis declarari potest. Sexto gradu veniunt supra tritavus, tritavia. Infra, trinepos, trineptis. Ex obliquo fratris et sororis abnepos, abneptis; fratris patruelis, sororis patruelis, amittini amittinæ; consobrini, consobrinæ; nepos neptis; patrum magni, amitæ magnæ; avunculi magni, materteræ magnæ nepos neptis, propioris consobrini filius vel filia, qui consobrini appellantur. Quibus ex latere accrescunt, propatrum proamitæ; proavunculi, promaterteræ filius vel filia: abpatruus, abamita, hi sunt abavi paterni frater et soror; abavunculus, abmatertera, hi sunt abaviæ paternæ maternæque, frater et soror, abavique materni. Hæc quoque explanari amplius non potest, quam ipse auctor disseruit. Septimo gradu qui sunt cognati recta linea supra infraque propriis nominibus non appellantur; sed ex transversa linea continentur, fratris, sororis atnepos atneptis; consobrini filiaque. Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per naturam rerum nec nomina inveniri, nec vita succedentibus prorogari potest. In iis septem gradibus omnia propinquitatum nomina continentur ultra quos nec affinitas inveniri nec successio potest amplius propagari.

Quare usque ad sextum gradum consanguinitas custoditur.

Consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens usque ad ultimum gradum subtraxerit, et propinquitatis esse desierit, eam rursus lex matrimonii vinculo repetit, et quodammodo revocat fugientem. Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, ut sicut sex ætatibus mundi generatio et hominis status finitur, ita propinquitatis generis tot gradibus terminetur hoc modo. Filius et filia, quod est frater et soror, sit ipse truncus. Illis seorsum se junctis, ex radice illius trunci egre-

diuntur isti ramusculi. Nepos et neptis, primus; pronepos et proneptis, secundus; abnepos et abneptis, tertius; adnepos et adneptis, quartus; trinepos et trineptis, quintus; trinepotis nepos et trineptis, neptis sextus.

Quomodo sunt compulandi consanguinitatis gradus.

Gregorius papa VI: Progeniem suam unumquemque ad septimam observare decrevimus generationem; et quandiu se agnoscunt affinitate propinquos ad conjugalem copulam accedere denegamus. Quod si fecerent, separentur.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis et clericis, nec non iudicibus per Italiam constitutis, salutem et apostolicam benedictionem. Ad sedem apostolicam perlata est quæstio noviter exorta de gradibus consanguinitatis; quoniam quidam legum et canonum imperiti existimantes eosdem propinquitatis gradus contra sacros canones et ecclesiasticum morem numerare nituntur; novo et inaudito errore affirmantes, quod germani fratres vel sorores inter se sint in secunda generatione, filii eorum vel filia in quarta; nepotes vel neptes eorum in sexta: talique modo progeniem computantes et ejusmodi, sexto eam gradu terminantes. Dicunt deinceps viros ac mulieres inter se posse nuptialia jura contrahere, et ad hujusmodi profanum errorem confirmandum in argumento assumunt sæculares leges quas Justinianus imperator promulgavit de successionibus consanguineorum, quibus confisi ostendere moliuntur, fratres in secundo gradu esse numeratos, filios eorum in quarto, nepotes in sexto. Sic seriem genealogiæ terminantes, numerationem sanctorum Patrum et antiquam Ecclesiæ computationem usque ad nos perductam, perversa quadam calliditate disturbare nituntur. Nos vero Deo annente hanc quæstionem discutere curavimus in synodo habita in Lateranensi consistorio, convocatis ad hoc opus episcopis et clericis atque iudicibus diversarum provinciarum. Denique diu ventilatis legibus et sacris canonibus, distincte invenimus ob aliam atque aliam causam alteram legum, alteram canonum fieri computationem. In legibus siquidem ob nihil aliud ipsorum graduum mentio facta est, nisi ut hæreditas vel successio ab una ad alteram personam inter consanguineos deferatur. Hac igitur de causa quia hæreditates nequeunt deferri nisi de una ad alteram personam, ideo curavit sæcularis imperator in singulis personis singulos præfigere gradus. Quia vero nuptiæ non valent fieri sine duabus personis, ideo sacri canones duas in uno gradu constituunt personas. Utramque tamen computationem si attente ac subtiliter fuerit perspecta idem sensisse et eadem esse in sententia atque ad eundem terminum convenire manifestum erit. Justinianus namque usque ad quem gradum consanguinitas ipsa perduret in suis legibus non definivit. Canones vero ultra septem nullam numerare generationem. Sexto quippe gradu determinato in ipsis legibus subintulit imperator. Hactenus os-

tendisse sufficiat quemadmodum gradus cognationis numerentur, namque ex iis palam est intelligere quemadmodum ultiores gradus numerare debeamus. Generata quippe persona gradum adjicit. Ecce in iis brevibus verbis aperte ostenditur tales gradus quales isti computant, non tantum usque ad sextum, verum et ultra numerari debere, cum ultra sex ultiores gradus, numerandos esse decernat. Ubi enim ait ultiores gradus aperte indicat non sex tantum esse gradus; sed sex finitis adhuc esse alios numerandos. Ut ergo veridicæ leges sint, et veraces sint canones, dicamus hoc quod veritas habet scilicet quod non terminatur consanguinitas in hujusmodi sexto, et terminatur secundum canones in septimo gradu. Utraque enim computatio, sicut superius diximus uno fine concluditur. Namque duo gradus legales unum gradum canonicum efficiunt. Fratres itaque qui secundum sæculares leges dicuntur in secundo, juxta canones numerantur in primo; filii fratrum, qui illic numerantur in quarto, hic computantur in secundo. Nepotes vero qui ubi computantur in sexto, istic numerantur in tertio. Sic deinceps qui in legibus scribuntur, in octavo et in decimo, in canonibus definiuntur in quarto et in quinto. Atque hoc modo de reliquis sentiendum est ut qui secundum canones dicuntur in sexto vel in septimo, secundum leges accipiantur in duodecimo vel quarto decimo. Nam in septem gradibus si canonicè et usualiter numerantur, omnia propinquitatem nomina continentur, ultra quos nec consanguinitas invenitur, nec nomina reperiuntur, nec successio potest amplius prærogari, nec memoriter ab aliqua geueratione recordari. Ne vero in hac computatione consanguinitatis aliqua dehinc valeat ambiguitas remanere, aliam quam quidam faciunt numerationem in hac etiam disputatione duximus finiendam. Sunt enim quidam qui non a fratribus sed a filiis eorum, id est patruelibus vel consobrinis genealogiam numerare incipiunt dicentes filios fratrum in prima computari generatione debere, quia fratres quasi quidam truncus ex quo cæteri ramusculi oriuntur existunt. Sed nec ista graduum computatio si bene intellecta fuerit, ab ea quam superius exposuimus in sententia poterit esse diversa.

Libro tertio Institutionum, sexto capitulo, de gradibus cognationis.

Hoc loco necessarium est exponere quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transverso, quæ etiam ex latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum; ex transverso fratrum, sororum eorumve qui vel quæ ex iis progenerantur, et consequenter patru, amitæ, avunculi, matertera. Et superior quidem et inferior cognatio a primo gradu incipit. At ea quæ ex transverso numeratur a secundo. Primo gradu est supra pater, mater: infra filius, filia. Secundo, supra avus, avia; infra nepos, neptis; ex transverso, frater et soror. Tertio, supra proavus, proavia, infra pro-

nepos proneptis; ex transverso fratris sororisque, filius filia. Et consequenter patruus, amita; avunculus, matertera. Patruus est patris frater, quem græci πατῆρ ἢ πατράδελφοι vocant. Avunculus est matris frater, qui apud eos proprie, μητῆρ ἢ appellatur et promiscue θείος dicitur. Amita est patris soror, matertera est matris soror, quæ ut supra patet θεία appellatur. Quarto gradu supra abavus, abavia, infra abnepos abneptis. Ex transverso fratris sororisque nepos neptis, et consequenter patruus magnus, amita magna, id est avi frater et soror. Item avunculus magnus, matertera magna, id est aviæ frater et soror. Consobrinus, consobrina, id est quicumque vel ex fratribus aut sororibus progenerantur. Sed quidam recte consobrinus eos proprie dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos. Eos vero qui ex duobus progenerantur fratribus, proprie fratres patruales vocari. Si autem ex duobus fratribus filia nascerentur, sorores patruales appellantur. At eos qui ex fratre et sorore progenerantur, amitinos proprie dici. Amitæ filii consobrinum te appellant; si fuerit tua amita. Item amitæ tuæ filios, tu illos, amitinos. Quinto gradu supra atavus, atavia. Infra, abnepos abneptis. Ex transverso fratris sororisque pronepos proneptis, et consequenter propatruus proamita, id est proavi frater et soror; proavunculus, promatertera, id est proaviæ frater et soror. Item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini et consobrinæ, amitini et amitinae, filius, filia, propior sobrinus, sobrina. Hi sunt patru magni, amitæ magnæ; avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia. Sexto gradu sunt supra, tritavus tritavia, infra trinepos trineptis; ex transverso fratris sororisque abnepos abneptis. Et consequenter abpatruus, abamita, id est abavi frater et filia. Item sobrini, sobrinæ, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur, filius et filia. Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex iis palam est intelligere quemadmodum ulterius quoque debemus gradus numerare. Quippe semper generata quæque persona gradum adjicit, ut longe facilius, sit respondere quoto quisque gradu sit quam propria cognationis appellatione quemque denotare. At agnationis quoque gradus eo modo numerantur. Sed quia magis veritas occultata fide quam per aures animis hominum infligitur, ideo necessarium duximus, post narrationem graduum etiam eos præsentī libro inscribi, quatenus possint et ex auribus, et ex inspectione adolescentes perfectissimam doctrinam graduum adipisci.

Ex epistola Joannis Constantinopolitani episcopi.

Gregorius papa requisitus ab Augustino Anglorum gentis episcopo quota generatione fideles debeant copulari, dispensatorie sic rescribit. Quædam lex Romana in republica permittit ut sive frater et soror; sive duorum fratrum germanorum, vel duarum sororum filius et filia misceantur,

sicut experimento didicimus, in tali conjugio sobolem non posse succrescere. Unde necesse est ut jam quarta vel quinta generatione fideles licenter sibi jungantur. Item Joannes dicit : Verum post multum temporis a Felice Messanæ Siciliæ præsule requisitus, utrum Augustino scripserit, ut Anglorum quarta generatione contracta matrimonia minime solverentur, humillimus pater Gregorius intercætera talem dedit rationem. Quod scripsi Augustino gentis Anglorum episcopo, alumno videlicet, ut recordaris, tuo, de consanguinitatis conjunctione ipsi et Anglorum genti quæ nuper ad fidem venerat, ne a bono quod cœperat metuendo austeriora recederet, specialiter non generaliter certissime scripsisse me cognoscas. Unde et mihi omnis Romana civitas testis existit; nec ea intentione hæc illis scripsi mandata, ut postquam firma radice in fidem fuerint solidati, si infra propriam consanguinitatem inventi fuerint, non separentur; aut infra affinitatis lineam, id est usque ad septimam generationem junguntur. Sed quod adhuc illis neophytis existentibus eis primum illicita consentire, et eos verbis et exemplis instruere, et quæ post de talibus egerint rationabiliter et fideliter excludere oportet. Nam juxta Apostolum qui ait : *Lac dedi vobis potum, non escam (I Cor. III)*, ista illis modo, non posteris, ut præfixum est, temporibus tenenda indulsimus, ne bonum quod infirma adhuc radice plantatum erat erueretur, sed aliquantulum firmaretur et usque ad perfectionem custodiretur. Hæc ergo ego Joannes idcirco perstringenda curavi ut ii qui occasione novæ dispensationis illicita matrimonia contra hunc eruditissimum virum causantur, non generaliter quartæ generationis copulam censuisse, imo venialiter simulque temporaliter permisisse cognoscant.

Zacharias papa, capitulo primo.

Asserentibus hominibus de Germaniæ partibus didici, quod beatæ recordationis papa Gregorius dum eos ad religionem Christianitatis divina gratia illustraret, licentiam illis dedisset in quarta sese copulare generatione, quod quidem Christianis licitum non esse, dum utique se cognoverint, sed dum rudes erant invitandi ad fidem, quamquam minime scriptum reperimus, non ambigamus.

Item capitulo quinto.

Ut consobrinam, neptem, novercam, fratris uxorem, vel de propria cognatione, vel quam cognatus habuit nullus audeat sibi in conjugio copulare. Si quis huic tali nefario conjugio convenerit et in eo permanserit, sciat se apostolicæ auctoritatis anathematis vinculis esse innodatum, et nullus sacerdos tribuat ei communionem. Si vero conversus divisusque fuerit a tali copulatione dignæ pœnitentiæ submittatur, ut sacerdos loci consideraverit.

Decretum Gregorii Junioris.

Si quis fratris uxorem duxerit in conjugium, anathema sit. Si quis novercam aut nurum suam duxerit, anathema sit. Si quis de propria cognatione vel quam cognatus habuit duxerit in conjugium, anathema sit.

Beda in Historia Anglorum.

Interroganti Augustino utrum debeant duo germani fratres singulas sorores uxores accipere, quæ sunt ab illis longa progenie generatæ, respondit Gregorius : Hoc fieri omnibus modis licet. Nequaquam enim in sacris eloquiis invenitur quod huic copulæ contradicere videatur.

Responsio Gregorii ad Augustinum. (Cap. 37.)

Cum noverca misceri grave facinus est, quia in lege scriptum est : *Turpitudinem patris tui non revelabis (Levit. XVIII)*. Neque enim turpitudinem patris filius revelare potest. Sed quia scriptum est : *Erunt duo in carne una (Gen. II)*. Qui turpitudinem novercæ quæ una caro cum patre fuit revelare præsumpserit, profecto patris turpitudinem revelabit. Cum cognita quoque fratri misceri prohibitum est, quia per conjunctionem priorem caro fratris fuerit facta, pro qua re etiam Joannes Baptista capite truncatus, et sancto martyrio consummatus est.

CAP. XV. De affinitate.

Gregorius, servus servorum Dei, Venerio Cartalitano. Fraternitatis tuæ studiosæ sagacitati, frater amande, quas debeo refero grates, quoniam quæsisisti quæ debuisti, jucundum me reddidisti. Unde placide ad inquisita respondeo. Sedem apostolicam consulere decrevisti, si mulier copula nuptiali extraneo viro juncta cognationi ejus pertineat, si eo defuncto cognatio maneat eadem, vel si sub alio viro cognationis vocabula dissolvantur, vel si susceptæ soboles possint legitime ad prioris viri cognationis transire copulam. Est enim verbum Domini validum et forte, durabile, perseverabile, immutabile, non momentaneum, non transitorium. Ait autem per seipsam Veritas, quod Deus est Verbum Dei. *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt (Luc. XXI, Matth. XXIV)*. Antequam Deus in carne inter homines appareret, eo inspirante dixit Adam : *Quamobrem reliquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una (Gen. II; Matth. I)*. Cui non contradixit Deus. Denique cum Veritas oriretur de terra in terram et visibilis in humanitate apparuit, interrogatum est si licitum esset homini uxorem relinquere. Quod prohibens fieri vetuit, præterquam si fornicatio sola excluderet copulam maritalem. Unde protulit statim in medium eandem ipsam sententiam quam ante sæcula manens cum Patre Verbum inspiravit in Adam ipse confirmans quod ipse homo protulit : *Quamobrem reliquet homo etc.* Si una caro fiunt, quomodo poterit aliquis eorum propinquus pertinere uni si non pertineat alteri? Quod minime fieri posse credendum est. Nam uno defuncto, in superstite affinitas non deletur nec alia copula conjugalis

affinitatem prioris copulæ solvere potest. Sed ne-
que alterius conjunctionis sobolem placet ad affi-
nitatis ipsius prioris transire consortium, pro eo
quod verbum Domini validum est et forte, et ut
inquiens dixit Propheta : *Quoniam ipse dixit et
facta sunt, ipse mandavit et creata sunt. Sta-
tuit ea in æternum, et in sæculum sæculi præ-
ceptum posuit et non præteribit* (Psal. CXLVIII).
Non potest per verbum suum atque præceptum
efficere duos in carnem unam et masculum et fe-
minam, qui innumeram multitudinem sexus
utriusque non destitit secum facere unum, sicut
per se Veritas dicit : *Non pro iis tantum rogo,
sed pro iis qui credituri sunt per verbum eorum
in me, ut unum sint sicut tu Pater in me, et
ego in te; et ipsi in nobis unum sint* (Joan. XVII).
Si quis temerario ausu et sacrilego in defuncto
quærit propinquitatem, vel sub altero affinitatis
vocabula dissipare, vel susceptam sobolem alierius
copulæ credens legitime sociari propinquitatis
prioris; hic negat verbum Dei validum esse vel
forte. Et qui tam facile vel tam velociter quærit
dissolvere, hic non credit verbum Domini manere
in æternum. Conspice terram ex quatuor locis
distantibus magna intercapedine et confectam et
conglutinatam, finge cujuscunque figuræ vel im-
mensitatis corpus volueris.

Ex concilio Matisconensi.

Sane consanguinitas quæ in proprio viro obser-
vanda est, hæc nimirum in uxoris parentela de
lege nuptiarum custodienda est; quia constat eos
duos fuisse in carne una; communis illis utraque
parentela esse credenda est, sicut scriptum est :
Erunt duo in carne una (Gen. II).

Ex concilio Cabilonensi.

Contradicimus quoque ut in quarta vel quinta
vel sexta generatione nullus amplius conjugio co-
puletur. Ubi autem post interdictum factum fue-
rit inventum separetur.

CAP. XVI. *De spirituali germanitate. De quo
Nicolaus Salomoni Constansiensi episcopo.*

Sciscitatur a nobis sanctitas vestra, si aliquis
homo, commatres spirituales habere valeat unam
post alteram, in quo fraternitas tua meminisse
debet scriptum esse : *Erunt duo in carne una*
(Gen. II). Itaque cum constet quia vir et uxor una
caro per connubium efficiuntur, restat nimirum
virum compatrem constitui illi mulieri cujus ma-
trimonio assumpta uxor commater esse videbatur;
et liquet idcirco virum illi feminæ non posse jungi
in copula, quæ commater erat ejus cum qua idem
una fuerat caro effectus.

Idem Carolo archiepiscopo.

Si quis cum commatre spirituali fornicatus fue-
rit, anathematis (ut scitis) percutitur ictibus. Si-
militer autem et illum percutere promulgamus,
qui cum ea quam de sacro fonte baptismatis sus-
ceperit, aut cum illa quam ante episcopum tenue-
rit, cum sacro chrismate fuerit uncta, fornicationis
perpetravit scelus; legitimam tamen, si habuerit,
non dimittere cogatur uxorem.

Ex concilio Cabilonensi.

Dictum est nobis quasdam feminas desidiose,
quasdam vero fraudulenter ut a viris suis separen-
tur proprios filios coram episcopis ad confirman-
dum tenuisse. Unde nos dignum duximus, ut si qua
mulier filium suum desidia aut fraude aliqua
corum episcopo tenuerit ad confirmandum, pro-
pter fallaciam suam aut propter fraudem quandiu
vivat pœnitentiam agat; a viro tamen suo non
separetur.

Ex concilio Maguntinensi.

De eo quod interrogasti, si ille qui filiolum suam
duxit uxorem, et de eo qui concubuit cum commatre
spirituali, et de eo qui filium suum baptizavit, et
cujus uxor eum de fonte suscepit, ea ratione ut
dissidium conjugii fieret; si postea in tali copula-
tione permanere possent. De talibus sic respon-
dendum est. Si filiolum aut commatrem suam
spiritualem aliquis in conjugio duxerit; separan-
dos eos esse judicamus, et gravi pœnitentia ple-
cendos. Si autem conjuges legitimi unus aut ambo
ex industria fecerint ut filium suum de fonte su-
scipiant, ut dissidium fiat, tale consilium damus,
si innupti manere voluerint bonum est; sin autem,
gravis pœnitentia insi diatori injungatur; et simul
maneant, et si supervixerit prævaricator conjugii,
acerrima pœnitentia mulctetur, et sine spe con-
jugii maneat.

De concilio Tiburiensi.

Qui spiritualem compatrem habet cujus filium
vel filiam de lavacro sacri fontis accepit, et ejus
uxor commater non est, liceat ei defuncto compa-
tre suo ejus viduam ducere in uxorem, si nullam
habent consanguinitatis propinquitatem. Quid
enim? Nunquid non possunt conjungi quos nulla
proximitas carnalis vel in id generatio secernit
spiritualis? Item simili ratione qui spiritualem
habet compatrem, gener ejus fieri non prohibetur;
de illa duntaxat filia quam ipse de sacro fonte
non suscepit. Spiritualium quoque parentum, id
est compatrum filii vel filiæ ante sive post
compaternitatem geniti, legitime conjungi pos-
sunt. Præter illas quibus compatres existunt, quia
spiritualem filiam patris sui nemo uxorem ducere
potest, quamvis filium ejus qui compater est pa-
tris sui si filiola patris sui non fuit, uxorem acci-
pere non prohibeatur.

CAP. XVII. *Quid distet inter cognationem sive
consanguinitatem et affinitatem, et spiritua-
lem germanitatem.*

Tria quædam sunt, id est consanguinitas, affi-
nitas et spiritualis germanitas; in quibus Christia-
norum conjugio lex indicta est. Consanguinitas
est inter eos qui junguntur secundum lineam ge-
neris. Affinitas est inter eos qui genere quidem
juncti non sunt, et tamen mediante genere sunt
sociati. Verbi grati: Filius fratris mei consangu-
ineus meus est; uxor ejus quæ de meo genere non
est, per ipsum qui est de genere meo affinis mihi
facta est, et ego illi. Qui ergo de aliena cognatione
uxorem ducit, cognatos suos illi affines facit, et
est inter mulierem et cognatos viri, sive inter vi-

rum et cognatos mulieris non quidem consanguinitas, sed affinitas, in qua similiter ut in consanguinitate contractus matrimonii prohibetur. In consanguinitate usque ad septimum gradum conjugia vetita sunt. Quædam tamen Scripturæ in sexto gradu, quædam vero in septimo prohibitionem terminare videntur. Ambigua est enim locutio cum dicitur, quod usque ad septimum gradum conjugia copulari non permittuntur. Potest enim et sic intelligi, quod usque ad septimum quidem gradum prohibentur, sed in septimo conceduntur, vel quod septimus gradus ultimus est, in quo prohibentur; et post quem permittuntur. Quidam primo gradu posuerunt filios; secundo, nepotes; tertio, pronepotes; quarto, abnepotes; quinto, abnepotes; sexto, trinepotes; septimo, trinepotum nepotes. In hunc modum septem gradus in prohibitione continentur. Qui autem patrem et matrem radicem generationis esse dicunt, filium autem et filiam quasi truncum generationis constituunt; isti in nepotibus primum gradum computandum censent, secundum quam acceptionem ille gradus qui in superiori dispositione septimus fuit; in hac sextus esse ostenditur. Gradus consanguinitatis quantumvis tendatur sursum et deorsum, copulam conjugalem non admittit, sicut de filio ad matrem et omnes qui supra sunt, hoc est aviam proaviam, etc., et de matre ad filium; et omnes qui infra sunt. Hoc est nepotem pronepotem, etc. Similiter de patre ad filiam, vel de filia ad patrem supra et infra consideratur. Quapropter inter eos qui a latere descendunt, gradus consanguinitatis in matrimonio computantur. Quidam affinitatem quinto gradu terminare voluerunt. Alii usque ad septimum sicut et consanguinitatem observandam esse judicaverunt. Spiritualis autem germanitas sive propinquitas hoc modo custoditur. Nemo commatrem aut filiam spirituales uxorem ducere potest.

A Simili modo mulier compatri suo aut filio spirituali uxor esse non potest. Filius quoque commatrem patris vel filiam spirituales uxorem habere prohibetur. Et similiter filia compatri matris suæ aut filio spirituali uxor esse non potest. In concilio Tiburiensi conceditur ut homo, defuncto compatre, suo uxorem illius ducat, si ei commater non est. Quod si verum est, similiter mulier, defuncta commatre sua, viro illius nubere potest, si ei compater non est. Quod tamen in aliquibus prohibitum reperitur,

CAP. XVIII. *Utrum dolus qui suppositio dicitur conjugium dissolvat.*

B Andivimus aliquando quibusdam uxores incognitas facie desponsantibus, alias quasdam viles personas dolo suppositas, ubi quidem si assensum suum postea ii qui dolum passi sunt, facto, quod ex intentione non fecerunt, præbere noluerint, nequaquam conjugium ratum esse debere censemus. Ex intentione enim non factum constat, nec possunt constringi ad exsequendum id quod nec intenderunt cum facerent, nec voluerunt cum scirent.

CAP. XIX. *Utrum conditio servilis si nesciatur, postea conjugium dissolvat.*

C Quæritur etiam utrum si qua mulier servo nupserit liberum eum existimans, aut liber ancillam duxerit liberam putans, postea, ubi fraus detecta fuerit, conjugium dissolvi debeat. Et sunt qui hunc dolum aliter quam superiorem judicandum putant. Nam quia hic non in persona, sed in qualitate personæ solum erratur, idcirco sanctitatem matrimonii præjudicare debere censent. Sed fortassis hoc magis veritati et paci in qua nos vocavit Deus conveniat, ut ubi alterius ignorantia culpabilis non esse ostenditur, alterius dolus ad læsionem innocentis in eo quod fraude usurpavit, stare non permittatur.

PARS DUODECIMA.

DE VOTIS.

CAP. I. *De votis, an sint diversa.*

De votis, votum non solvo; tu postulasti, et ego quidem quod sponendi solvere cogor. Modicum inter frequentes occupationes furatus otium summam perstrinxi, sed non plene prosecutus sum quod quæsisisti. Quæris de votis utrum pari debito et eadem necessitate astringant promissores suos; si interrogationi tuæ tantum et non etiam ædificationi, responsum dare vellem, breviter respondere potuissem, quod non unum in votis omnibus debitum constat. Verum quia te non quæstionem movisse, sed ædificationem magis quæsisse non dubito, quantum interim pro tempore possibilitas se suggessit et ratio, devotioni tuæ satisfacere conatus sum.

D CAP. II. *De quinque modis quibus mens agenda tractat.*

Quinque modi sunt quibus humana mens agenda tractare consuevit: cogitatione, voluntate, deliberatione, promissione et voto. Aliud est cogitare aliquid, atque aliud velle quod cogitaveris. Nam et cogitare potes quod non vis, velle autem non potes nisi cum placet id quod cogitaveris. Verum aliquoties contingit ut id quod secundum delectationem placet, secundum rationem non placeat, et ut nondum ipsa rationis acquiescat ad illud ut faciat ipsum quod delectat. Et est quidem in ipsa delectatione quasi quædam voluntas facti, sed in ipsa ratione necdum tamen est propositum faciendi. Si autem secutum fuerit post voluntatem

propositum, ut mens in id quod delectat assensum confirmet, jam tenetur, sive ad culpam si malum est, sive ad meritum si bonum est. Hoc autem totum quod cogitationis est, et voluntatis est, et propositi est, totum in ipsa est, et ad ipsam sive bonum sit sive malum, et non tenetur nisi in se et quantum in se est tantum tenetur. Cum autem et promissio secuta fuerit post propositum, jam obligari incipit adversus alium sponsor, et debitor fit promissionis suæ pro veritate servanda ad proximum. Siquidem bonum est quod promisit, debitor est quia bonum est, et quia promisit. Si autem malum est quod promisit, debitor non est in eo quod malum est, quod promisit. Reus tamen est quia promittere præsumpsit, quod sine culpa implere non potuit. Novissime sequitur votum in quo amplius aliquid a promissione contineri videtur.

CAP. III. Quid sit votum et quid vovere.

Votum enim est testificatio quædam promissionis spontaneæ quæ ad solum Deum et ad ea quæ Dei sunt magis proprie refertur. Vovere siquidem est testificatione promissionis spontaneæ Deo se obligare ac debitorem statuere. Nam qui promittit simpliciter spondet se facturum aliquid; qui vero vovet, contestatur promissioni suæ et affirmat ipsam promissionem. Ubi in quantum est promissio, tenetur, in quantum est contestatio, obligatur. Votorum autem aliud occultum est ad Deum et coram Deo, aliud manifestum ad Deum coram homine. Occultum votum fractum, peccatum est. Manifestum autem votum fractum, peccatum et scandalum. In illo Deus offenditur, in isto vero etiam in proximum peccatur. Quod si quæris quæ vota omnino tenenda sint, et quæ item sine culpa prætermitti sive etiam commutari possint, hanc primam discretionem accipio.

CAP. IV. Quæ vota tenenda non sint.

Scriptura dicit: *Vota stultorum frangenda sunt* (Eccle. v.). Vota quippe stultorum intelligimus ea quæ vel de malo fiunt, vel de bono male. Verbi gratia: Si quis voveret quempiam interficere, sive quodlibet aliud in quo culpa constaret se facturum, votum de malo esset, et malum esset, et idcirco faciendum non esset. In quo prima culpa fuit vovere, secunda foret si impleretur perficere. Similiter et votum de bono factum si bene non fiat, inter vota stultorum quæ frangenda sunt, deputatur. Bene autem non fit etiam si de bono sit illud votum, in quo vovetur vel quod non licet, vel quod non expedit. Non licet, ut si mulier non consentiente vel potius contradicente viro suo continentiam voveat. Non expedit, ut si quispiam in jejuniis vel alio quolibet opere supra vires suas ac possibilitatem suam aliquid se facturum esse proponat. Hæc igitur omnia inter vota stultorum deputantur, quæ vel perversa sunt, vel illicita, vel indiscreta. Ubi autem bonum vovetur, et bene vovetur, quædam ejusmodi sunt ut commutationem ex dispensatione suscipiant, quædam vero talia ut recompensationem omnino admittant.

A CAP. V. Quod votum nullam commutationem admittat.

Vis scire quæ sunt illa quæ commutationem ullam non patiuntur? Fortassis mihi non credis, qui auctoritatem quæris, si quid ex universis unum ego proferre voluero. Est tamen quoddam quod commutationem nullam admittit. Nam dispensatio esse non potest, ubi recompensatio esse non potest. Dispensatio quippe nomen dispendii est, detrimentum sonat quantum in ipso est. Stultum vero est voluntarie damnum sustinere, ubi nullum lucrum consequitur. Ubi autem in parvo detrimentum voluntarie toleratur ut in majori lucrum proveniat, hæc dispensatio vocatur, et bona est dispensatio ista. Ecce ergo quomodo bene in illo voluntarie damnum sustineri potest quo majus nihil acquiri potest? Unum est, si auctoritate vis quod commutationem non recipit, non ego dico, sed veritas dicit, et si ego dico post veritatem dico, et secundum veritatem dico; quia non dabit homo commutationem pro anima sua (Matth. xvi). Sed forte respondebis et dices quod non dixit veritas non dabit, sed quam dabit homo commutationem pro anima sua? Ecce igitur non affirmavit, sed interrogavit, tu responde, si potes, quam dabit homo commutationem pro anima sua? Vides manifeste quod unum est quod commutationem non recipit, neque dispensationem admittit. Hoc si voves, imo quia voves (non enim bonus esse potes si hoc non voveris) redde quod vovisti, et ipsum quod vovisti redde, quia si aliud reddere volueris, non accipitur pro isto quodcumque illud fuerit: *Vovete*, inquit Psalmista, *et reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu ejus affertis munera* (Psal. lxxv). Quæ munera? *Afferte Domino filii Dei, afferte Domino filios arietum* (Psal. xxviii). Forte ista sunt munera quæ vovere nos jubet et reddere Psalmista: arietes et filii arietum cum dicit: *Vovete*, etc. Cui munera? Audi quid sequitur: *Terribili et ei qui aufert spiritum principum apud reges terrarum* (Psal. lxxv). Quid hoc pertinuit ut postquam dixerat: *Reddite Domino Deo vestro munera*, statim subjungeret: *Qui aufert spiritum principum*; nisi quia ipsa munera ipsum spiritum significare voluit? Sed si spiritum principum aufert, auferre non poterit spiritum tuum? Redde ergo voluntarius ne amittas invitus. *Vovete et reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu ejus affertis munera. Terribili et ei qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terrarum. Vide ergo, frater, quid est quod vovere et reddere nos oportet Domino Deo nostro. Quod si post vovere vel post votum reddere nolumus, tamen retinere non valemus. Si reddimus, accipiet, si non reddimus, tollet. Si reddimus, pro dato remunerabit, si non reddimus, pro non dato condemnabit. Si enim reddimus, quod nostrum est damus, et reputatur ad justitiam, si autem non reddimus, quod alienum est retinemus, et imputatur ad culpam. Qui amat, inquit, animam suam perdet eam* (Joan. xii). *et qui perdiderit animam suam propter me*

inveniet eam (Matth. x). Servat sibi qui mihi tribuit, et qui sibi retinet amittit. Vovete ergo et reddite. Si voves animam tuam, redde animam tuam. Noli putare quod reddere possis pro anima tua pecuniam tuam. Hoc enim esset plus vovere et minus reddere, et non esset æqua recompensatio. Si tua das Deo, te ipsum diabolo, non est æqua partitio. Nonne si recte offeras et non recte divides, peccasti? Plus enim valet anima, et minus pecunia. *Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum?* (Matth. vi; Luc. xii.) Si plus est anima quam esca, plus utique est quam pecunia, quia et esca plus est quam pecunia. Propter escam enim datur pecunia, et si non est esca, pecunia, quid esset? Nam quod plus confert et prodest, ipsum plus esse necesse est. Si ergo voves animam, noli pro anima dare pecuniam, quia si hoc facis, fraudem facis; plus vovens et minus reddens. Cum anima tua dare potes pecuniam tuam, pro anima non potes, nisi forte pro anima tua ita pecuniam tuam dare votueris, ut anima tua data acceptabilior fiat. Pro illa, cum illa amatur, pro illa sine illa non accipitur. Noli ergo putare quod pro anima tua, id est pro commutatione animæ tuæ pecuniam tuam dare possis, quia et ipsam pecuniam sic datam non acciperet, et tu animam tuam servare non posses sic retentam. Itaque et pecunia amitteretur, et anima non servaretur. Hoc igitur unum est quod recompensationem non accipit.

CAP. VI. *Quæ vota commutationem patiuntur.*

Cætera omnia pro loco et tempore et causa commutationem admittunt. Vovisti aurum, argentum reddere potes, quia quod pretio minus est, in pondere majus esse potest. Vovisti peregrinationem tuam Domino, commutationem admittit, si forte expediat magis quod contingere potest, ut permanes in patria tua et in domo tua. Nam si illic persolvere potes aliud tantum valens, sive ad laborem operis sive ad devotionem virtutis, sive ad utilitatem administrationis, commutationem dare potes. Vovisti jejunium et hic commutatio esse potest, si forte hoc non expediat quod contingere potest. Aliud adhuc dico: Vovisti Deo servire in aliquo loco, vel in habitu, vel in societate aliqua, dico quod et hoc totum commutationem habere potest, quia potest et locus destrui et homines mori, et habitus mutari. Nunquid putas ideo perdis animam tuam si locus aliquis vastatur aut si homines moriuntur? Tantummodo ex te non fiat quod in illis fit, neque in te remaneat quod a te fieri debuit. Non est periculum tuum ubi non est culpa tua. Fac quod potes et quantum potes, et sufficit tibi. A bona voluntate non amplius exigitur nisi quantum potest. Si autem aliquid horum voveris vel similium aliquid, quæ invitis vel auferri possunt, vel volentibus commutari, et implere quidem vales quod vovisti, non est in tuo arbitrio commutatio voti tui, etiamsi majus aliquid videris, vel melius faciendum quod facias. Potest quidem dispensatio fieri circa te, sed non debet fieri

a te. Nam tu quidem quantum in te est hoc debes quod vovisti ipsum et non aliud. Non tibi licet pro alio aliud commutare, sed dispensatori et magistro tuo; si voluerit et expedire noverit licet aliud accipere. Si idem a te datur debitum est; si aliud ab illo accipitur, indulgentia est. Nam idcirco dispensator dicitur ille qui a subjectis omnibus secundum utilitatem et fructum recompensationis diversa quædam a primis et alia ab iis quæ proposita fuerant salubri ac rationabili commutatione impendere potest. Sicut ergo votum tuum in tua constat voluntate; sic commutatio voti tui in illius constat potestate. Illic per te operari potest bonum quod delectat, hic autem consulere debes illum quod magis expediat. Est autem adhuc amplius aliquid quod dictis adjiciendum videtur. Ecce vovisti virginitatem carnis tuæ Domino Deo tuo, dico quod reddere debes quod vovisti. Non licet tibi retrospicere, ut deinceps ad experientiam carnis descendas. Dico ergo tibi, redde quod debes. Non licet tibi aliud pro isto reddere, si istud potest reddere. Sed quid facimus? Ecce vovisti et votum non tenuisti, quia virginitatem, amisisti. Non potes amplius reddere virginitatem, non potes dare quod non habes. Semel amissa est virginitas, amplius reparari aut recuperari non potest. Quid autem facies? Quid reddes Domino Deo tuo pro virginitate tua quam vovisti et post votum amisisti? Est ne aliquid aliud quod pro ista reddi possit, ut debitum reddatur et tantum votum impleatur? Si nihil est aliud quod pro ista reddatur, salus non est iis qui hanc voverunt, et amissam jam reddere non possunt. Nunquid igitur pontem misericordiæ præcindere audebimus ejusmodi? Dicat hoc qui audet. Ego nec præsumo nec volo. Videat qui hoc dicere voluerit ne forte sibi ipsi periculum struat; ergo aliud est quod reddere possis pro virginitate tua si eam perdidisti. Quid aliud? Redde poenitentiam tuam; redde contritionem tuam; redde humilitatem tuam. Pro virginitate carnis redde humilitatem cordis; pro carne fracta frange cor; humilitatem per se debuisti etiamsi virginitatem habueras; et tamen si virginitatem reddere non potes, redde pro illa humilitatem, et satisfacet tam pro se quam pro illa. Vide quanta est virtus humilitatis. Socia est virginitas, humilitatis, et socia humilitas virginitatis, et non potest, si abest humilitas, satisfacere Deo virginitas; potest autem etiam, si habes, virginitas satisfacere Deo, humilitas si habeatur. Est igitur aliquid quod reddas pro virginitate tua, si illam reddere non potes. Et unde satisfacias Deo, etiam si istam non offeras, nunquid sic dico de anima tua? Perde animam tuam ita ut amplius eam reddere non possis; ei vide si aliquid tibi superest quod pro illa reddere possis. Propterea dixi tibi: Quia hoc unum est pro quo commutatio nulla dari potest. Si hoc solum dari non potest, hoc nisi reddideris quidquid dederis non satisfacis. Hoc si reddis quidquid non dederis, non offendis.

PARS TERTIA DECIMA.

DE VITIIS ET VIRTUTIBUS.

CAP. I. *De vitiis et virtutibus, et operibus malis,*

Septem capitalia vitia sive principalia, sive originalia, sacra Scriptura commemorat, quæ ideo capitalia vel principalia vel originalia dicuntur, quia reliquorum omnium caput sunt et principium et origo. Omnia quippe alia ab istis septem vitiis oriuntur. Hoc autem interesse videtur inter peccata et vitia, quod vitia sunt corruptiones animæ, ex quibus si ratione non refrenentur, peccata, id est actus iniustitiæ oriuntur. Quando autem tentanti vitio consensus adhibetur actus iniustitiæ est quod peccatum dicitur. Itaque vitium est infirmitas spiritualis corruptionis, peccatum autem ex corruptione, oriens per consensum actus iniquitatis. Itaque vitium absque consensu infirmitas est, cui in quantum infirmitas est misericordia debetur, præmium autem et corona in quantum ab actu iniquitatis cohibetur. Cum consensu vero vitium culpa fit, ubi in quantum vitium est malum est, in quantum voluntarium est poena dignum est. Vitium ergo est in corruptione, peccatum autem in actione. Actus vero peccati solo consensu perficitur, etiamsi foris opus non fuerit, quia quod iniquitatis est per consensum pravum in sola voluntate completur, etiam tunc cum ab eo quod vult perficendo foris invita restringitur. Facit enim quod suum est totum et quod amplius non facit suum non est; nec ab ipsa est quod amplius non facit sed contra ipsam. Ita in solo consensu opus iudicatur; cui quidem id quod foris est opus tantum in malitia adjicit quantum ipsum qui intus operatur, motum voluntatis ad malitiam accendit. Sic ergo vitia origo peccatorum sunt, ex quibus nascuntur opera iniquitatis. Quæ quidem, sicut dictum est, absque consensu poenam habent, quia corruptio sunt, cum consensu autem culpam, quia voluntaria sunt. In quantum enim originalia sunt, poena in ipsis exercetur. In quantum voluntaria, poena ipsis debetur. Sunt autem hæc: prima, superbia; secunda, invidia; tertia ira; quarta, acidia; quinta, avaritia; sexta, gula; septima, luxuria. Ex iis tria hominem exspoliant, quartum flagellat spoliatum; quintum flagellatum ejicit, sextum ejectum seducit, septimum seductum servituti subicit. Superbia aufert homini Deum, invidia proximum, ira seipsum, acidia flagellat spoliatum, avaritia flagellatum ejicit; gula ejectum seducit, luxuria seductum servituti subicit. Anima rationalis in sanitate sua, vas est solidum et integrum nullam habens corruptionem; quam vitia venientia in eam hoc modo vitiant et corrumpunt: per superbiam inflatur, per invidiam arescit, per iram crepat, per acidiam frangitur, per avaritiam dispergitur, per gulam inficitur, per

A luxuriam concuicatur, et in lutum redigitur. Superbia est amor propriæ excellentiæ. Invidia odium felicitatis alienæ. Ira irrationabilis perturbatio mentis. Acidia est ex confusione mentis nata tristitia, sive tædium et amaritudo animi immoderata; qua jucunditas spiritualis extinguatur; et quodam desperationis principio mens in semetipsa subvertitur. Avaritia est immoderatus appetitus habendi. Gula est immoderatus appetitus edendi. Luxuria est concupiscentia explendæ voluptatis nimia, vel concubitus desiderium supra modum, vel contra rationem effervens. Superbiæ duo sunt genera. Unum intus, alterum foris. Intus superbia est, foris jactantia. Superbia in elatione cordis; jactantia in ostentatione operis. Superbia in eo quod sibi placet, alienum testimonium despicit. Jactantia autem ut magis sibi placeat, alienum testimonium requirit. Propterea jactantia per levitatem blandem se simulat, superbia vera in tumore crudelem demonstrat. Superbia enim timeri vult, jactantia amari; et utraque tamen in eo quod appetit sibi placens perverse, diverso litet modo inordinate convincitur gloriari. Si quis igitur superbiam et jactantiam sub uno computaverit membro, septem invenit vitia capitalia, de quibus peccata omnia, actus iniquitatis et iniustitiæ opera oriuntur. Peccata autem alia venialia, alia criminalia dicuntur. Venialia sunt quæ nec facile vitari possunt, ut aliquando non fiant, neque multam turpitudinem vel læsionem magnam habent si fiant. Criminalia dicuntur quæ vel læsionem magnam inducunt, vel turpitudinem ingerunt in quibus vel Deus vel proximus multum offenditur, vel iese qui facit maculatur. Talia sunt homicidia, adulteria, perjuria, furta, et quæ iis similia adjunguntur, vel continentur in istis; sicut rapinæ sacrilegia, incestus, et cætera talia. Venialia sunt sicut ira levis et transitoria, risus et hujusmodi, quæ sine deliberatione agentium contingunt, sive ex negligentia incaute, sive ex infirmitate præcipitanter.

CAP. II. *De virtutibus et operibus bonis.*

Sicut superius diximus aliud esse vitium, atque aliud peccatum quod ex ipso vitio procedit, ita intelligimus aliud esse virtutes, atque aliud opera justitiæ quæ ex ipsis oriuntur. Virtus enim quasi quædam sanitas est et integritas animæ rationalis, cujus corruptio vitium vocatur. Opus vero justitiæ est in motu mentis rationalis, qui secundum Deum incedit, a cordis conceptione surgens, et foras usque ad actionis corporalis completionem procedens. Virtutes in Scripturis plurimæ numerantur, maxime vero quæ in Evangelio, quasi quædam antidota vel sanitates contra septem vi-

tiorum corruptionem sub eodem numero disponuntur. Prima est humilitas, secunda mansuetudo, tertia mentis compunctio, quarta desiderium iustitiæ, quinta misericordia, sexta cordis munditia; septima pax mentis interna. Homo igitur in peccatis jacens ægrotus est, vitia sunt vulnera, Deus medicus, dona Spiritus sancti antidota, virtutes sanitates, beatitudines gaudia, per dona enim Spiritus santi vitia sanantur. Sanitas vitiorum integritas est virtutum. Sanus operatur, operans remuneratur. Sic post virtutes opera bona sequuntur, et ex virtutibus opera ipsa oriuntur. Sex opera misericordiæ in Evangelio (*Matth. xxv*), specialiter a Domino enumerantur, in quibus perfectio bonorum operum significantur. Primum est esurientem pascere, secundum sitientem potare, tertium hospitem colligere, quartum nudum vestire, quintum infirmum visitare, sextum ad incarcerationum et clausum venire. In iis enim necessitatibus omnis vitæ humanæ molestia vel comprehenditur vel figatur, in quibus quisquis propter Deum proximo compatitur, misericordiam a Deo in sua necessitate meretur.

CAP. III. De timore et amore.

Sane duo sunt motus cordis, quibus anima rationalis ad omne quod facit agendum impellitur. Unus est timor, alter amor. Hæc duo cum bona sunt omne bonum efficiunt. Per timorem enim mala caventur; per amorem bona exercentur. Cum autem mala sunt, omnium malorum initium et causa existunt. Per timorem enim malum a bono receditur; per amorem vero malum mala perpetrantur. Sunt ergo duo hæc quasi portæ duæ, per quas mors et vita ingrediuntur. Mors quidem quando aperiuntur ad malum, vita autem quando ad bonum referantur.

CAP. IV. Quid sit timor.

Timor est effectus mentis quo movetur ut superiori cedat; amore enim accedit, timore recedit. Si in iustitia perstitisset homo, ex voluntate subiceretur meliori. Nunc autem ex necessitate fortiori subicitur. Hæc est pœna illa timoris ex qua servilis nominatur. Quando qui voluntate prius meliori subici noluit, nunc necessitate fortiori subicitur. Quam profecto pœnam tunc charitas foras mittit quando subjectionem voluntariam facit. Quando magis crescit charitas, tanto magis crescit voluntas; quanto magis crescit voluntas, tanto magis decrescit necessitas. Et jam perfecta charitate amat ad reverentiam meliorem voluntarius; non timet ad pœnam fortiorem invitus. Quærent de Christo homine quomodo timorem Domini habuerit. Sed facile est demonstrare quomodo voluntarie Patri in quantum ipse homo erat sibi superiori subiciebatur, et spontanea reverentia cedebat illi quem superiorem cognoscebat, dicens: *Pater major me est* (*Joan xi*). Sicut igitur amor cum sit motus mentis naturaliter unus secundum diversas qualitates diversa nomina sortitur; et dicitur aliquando cupiditas; quando scilicet ad mundum est, quando vero ad Deum est charitas. Sic timor cum sit motus mentis na-

turaliter unus, secundum diversos tamen modos quibus habetur vel operatur, diversis nominibus significatur.

CAP. V. De quatuor timoribus.

Quatuor sane timores sacra Scriptura discernit: servilem mundanum, initialem, filialem. Servilis timor est, pro evitanda pœna abstinere a malo, retenta voluntate mala. Mundanus timor est pro evitanda pœna abstinere a bono, retenta voluntate bona. Initialis timor est pro evitanda pœna cum perverso opere etiam pravæ cogitationes rescare. Filialis timor est homo firmiter adhærere quia illud amittere nolis. Ex iis quatuor timoribus duo mali sunt id est servilis et mundanus; duo boni, id est initialis et filialis. Servilis timor pœnam quæ ab hominibus infertur metuit; et idcirco et sufficit cessare a malo opere, quia ad oculum famulatur et reatum conscientiæ non metuit, hominibus placere volens. Mundanus viro timor hominibus placere non quærens tamen displicere metuens; et ipse fingit quod non est; tam mendax in neganda veritate, quam fallax alter in falsitate tegenda. Et uterque in veritate offendit; alter quia timide negat quod est; alter quia perverse simulat quod non est. Initialis vero timor quia eam quam Deus comminatur pœnam declinare satagit, nequaquam sibi sufficere videt, ut ab illicita se operatione contineat, quia ei qui cor intuetur non est satis ad probationem si innocens fuerit actio, nisi etiam ipsa cordis cogitatio ante ejus oculos sincera atque impolluta appareat. Quia ergo illi displicere metuit qui videt totum ad perfectam innocentiam coram eo necesse esse considerat ut emendet totum. Et ideo iste timor initialis dicitur quia sub hoc per bonam voluntatem et virtus intium capit; et vitium finem. Necdum tamen perfectio est, quia dum aliud agitur, et aliud intenditur, ipsum adhuc propter se bonum non amatur. Tunc accedit charitas; et intrat per timorem illum, qui dum monstrat quod fugere debeamus, periculum quodammodo apertere et deciderare facit præsidium. Convertit igitur cor ad Deum, ut quodammodo de ipso fugiat ad ipsum; hoc est, dum cavet habere iratum, studeat habere propitium. Hunc sequitur timor filialis qui ex succedente charitate nascitur, ut ipsum timere nihil aliud sit quam degustatum in charitate bonum jam nolle amittere. Et hic quidem timor aliquid pœnæ adjunctum habet dum in incerto ambulamus; et potest in utramque adhuc partem declinare status vitæ mutabilis. Sed cum mutabilitas nulla erit, tunc nulla ex incerto suspicionis pœna inerit. Et tunc timor quodammodo sine timore erit, ubi et de stabilitate certi erimus; et tamen reverentiam Creatori exhibere non desistemus.

CAP. VI. De charitate.

Geminam nobis sacra Scriptura charitatem commendat; Dei videlicet et proximi. Charitatem Dei ut sic ipsum diligamus ut in ipso gaudeamus. Charitatem proximi ut sic ipsum diligamus, non ut in ipso, sed ut cum ipso gaudeamus in Deo.

Hoc est, ut Deum diligamus propter se ipsum ; proximum autem propter Deum. Deus autem idcirco propter se ipsum diligendus est ; quia ipse est bonum nostrum. Proximus autem ideo propter Deum diligendus est, quia cum ipso in Deo est bonum nostrum. Illum diligimus ut ad ipsum veniamus, et in ipso gaudeamus. Istum diligimus ut cum ipso curramus, et cum ipso perveniamus. Illum ut gaudium, istum ut gaudii socium ; illum ut requiem, istum ut requiei consortem. Quid est Deum diligere ? Habere velle. Quid est Deum diligere propter seipsum ? Ideo diligere, ut habeas ipsum. Quid est proximum diligere propter Deum ? Ideo diligere quia habet Deum. Sicut diligimus hominem propter justitiam, id est quia habet justitiam, et sicut diligimus hominem propter sapientiam, id est quia habet sapientiam, sic diligimus hominem propter Deum, id est quia habet Deum ; vel si forte nondum habet, quia habiturus est eum ; vel ut habeat eum. Sic itaque propter Deum hominem diligimus, quem utique propter Deum non diligeremus, si Deum non diligeremus. Quemadmodum cum hominem propter sapientiam diligo, ideo diligo quia ipsam sapientiam diligo ; quem profecto non diligerem, si sapientiam propter quam ipsam diligo, non diligerem. Ita cum proximum propter Deum diligo, ideo diligo quia Deum diligo, propter quem ipsum proximum diligo, quem utique non diligerem si Deum propter quem ipsum diligo, non diligerem. Sic igitur si bene diligo et bonum diligo. Non enim bene diligo nisi cum bonum diligo ; et cum bonum quod diligo non ob aliud quam propter bonitatem diligo. Si ergo bene diligo, sic diligo. Quomodo ? Amicum in Deo, et inimicum propter Deum. Quid est amicum diligere in Deo ? Ideo diligere quia Deum habet. Non in divitiis suis, non in fortitudine sua, non in pulchritudine sua, sed in justitia sua, in sanctitate sua, in bonitate sua. Illa enim etsi a Deo sunt, extra Deum diligi possunt ; et sæpe cum diliguntur avertunt et pervertunt mentem diligentium se, ut Deum non diligant. Idcirco pro iis laudandus est Deus ; quia cum dantur ab ipso dantur, et dona ejus sunt ; sed in iis non est amandus proximus quia virtus ejus non sunt, neque bonum faciunt ista hominem, etiamsi abundaverint ; neque si defuerint, malum. Bonitas autem bonum facit, et justitia justum, et veritas verum. Et hæc cum adsunt adest Deus, quia Deus bonitas est, et justitia, et veritas. Ideo in bonitate et justitia et veritate diligendus est homo. Et quando in istis diligitur, in Deo diligitur ; quia Deus bonitas est, et justitia et veritas. Si ergo bonum diligimus et bene diligimus, boni sumus. Non enim bonos facit nisi dilectio bona et dilectio boni. Si autem boni sumus nullos amicos habemus nisi bonos, et nullos inimicos nisi malos : quia si boni sumus, nihil præter bonum diligimus, et nihil præter malum odimus. Si autem amicos bonos habemus, et inimicos malos ; amicos quidem in bonitate sua diligere debemus, id est ideo quia boni sunt. Inimicos autem quia in bonitate diligere non possu-

mus, quia boni non sunt, tamen propterea diligere debemus, ut bonitatem habeant et boni sint. Et in iis omnibus non nisi bonitas diligitur, quando nihil diligitur nisi propter bonitatem. Simili modo cum Deus diligitur, propter se diligitur quia ab alio non est, neque aliud ab ipso quod diligitur in ipso. Cum vero proximus diligitur, non propter se diligitur, sed propter Deum. Alter, id est amicus, quia Deum habet ; alter, id est inimicus ut Deum habeat ; et in iis omnibus non nisi Deus diligitur, quia aliud non est quam Deus, quod et in illo diligitur quia est, et in isto diligitur ut sit. Ergo cum Deus diligitur et proximus diligitur, cum Deus diligitur, quare dixit Scriptura ut et Deum diligas et proximum ? Si in Deo Deum diligis, et in proximo Deum diligis, nec aliud in proximo quam in Deo diligis, quare sunt duo præcepta charitatis ? Si enim utrobique Deus diligitur, in utroque unum impletur, nec opus fuerat præceptum geminari de opere uno. Suffecerat si dixisset : Dilige Dominum Deum tuum (*Deut. vi ; Matth. xxii*). In hoc enim totum est. Qui enim vere Deum diligit, ubique diligit. Si vere diligitur, diligitur ubicunque invenitur. In seipso, in proximo, intus et foris, et sursum et deorsum, longe et prope. Si mel dulce est, dulcis est et favus. Si mel diligis, diligis et favum receptaculum mellis. Sed cum mel diligitur, ideo diligitur quia dulce ipsum est. Cum vero favus diligitur, ideo diligitur, quia dulcedo in ipso est. Mel propter seipsum diligitur. Favus autem propter mel diligitur ; et si forte videris favum non habentem mel, vides receptacula ubi mel esse debuerat, et dotes vacua esse ; et non placet tibi, quia arida sunt, et cupis mel illic esse quod diligis ; et si venerit, amplius diligis. Ita dilige Dominum Deum tuum, quia dulcedo est ipse, et bonitas et veritas. Proximum autem tuum dilige (*Matth. xix, xxii*), quia receptaculum est dulcedinis, bonitatis et veritatis ; et si in eo inveneris quod habere debet dulcedinem et bonitatem et veritatem, dilige in ipso illa et dilige ipsum propter illa. Si autem vacuum inveneris bonis suis, dole, quia receptaculum inane vides ; et opta ut veniant ad eum et intrent in eum bona sua, ut fiat ipse bonus habens bona sua, sine quibus bonus esse non potest. Dilige ergo Deum quia bonitas est. Dilige proximum quia ex bonitate bonus est ; vel si bonus non est, ut sit bonus qui bonus esse potest. Qui enim jam esse non possunt boni, diligendi non sunt nec proximi sunt, sed alieni et remoti et extranei. *Non des, inquit, alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli, ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena* (*Prov. v*). Isti ergo sunt alieni et extranei nimis remoti et longe facti, quibus amplius reditus non patet ad bonum, demones scilicet et homines maligni cum daemonibus damnati. Quid idcirco a nobis amplius diligendi non sunt ; quia ab illo bono propter quod diligitur omnis qui bene diligitur, irrecuperabiliter corruerunt. Nusquam nobis Scriptura dicit ~~des~~

diligamus? neque illos homines qui jam cum dæmonibus damnati sunt. Illi enim proximi non sunt, sed remoti et alieni facti a nobis. Nos autem proximos diligere debemus non alienos; id est homines non dæmones, et illos homines qui vel per bonitatem non recesserunt, vel per arbitrii libertatem redire possunt. Non enim omnino longe sunt; qui etsi abierunt, adhuc redire possunt. Isti sunt proximi, quos diligere debemus, vel in Deo si non recesserunt, vel propter Deum si redire possunt. Quos quando diligimus, vel in eis Deum diligimus et optamus cum quod non sunt boni esse possint. Propter hoc duo sunt præcepta charitatis; Dei videlicet et proximi, ut per charitatem Dei ipsum bonum diligas; per charitatem proximi bonum quod diligis proximo non invidias. Poteras aliquid diligere, et proximo non diligere; poteras aliquid velle habere, tamen non velle ut illud haberet proximus tuus; in Deo tamen non poteras. Non enim poteras diligere Deum nisi diligeres proximum tuum; quia cum invidia et odio Deus diligere non potest, tamen quia in aliis rebus hoc facere poteras, ut aliquid velles et proximo tuo non velles, distinctum est, ut utrumque tibi faciendum esse intelligas, quamvis tamen alterum sine altero facere non possis. Quamvis simul sint, tamen duo sunt dilectio Dei et proximi, neque ideo debuerunt in præceptione confundi, quamvis non possint in actione separari. Duo igitur sunt præcepta charitatis: unum quo Deum diligere præcipimur, alterum quo proximum amare jubemur.

CAP. VII. *Quare non sunt tria præcepta charitatis.*

Sed dicis: Quare tria data non sunt præcepta charitatis, ut similiter diligat homo seipsum, sicut diligere jubetur Deum et proximum? Sed considera, quod superfluum foret ut illud fieri jubetur, ad quod faciendum sic homo pronus fuerat ex se, ut illud aut non posset aut non vellet dimittere etsi prohiberetur. Non igitur præcipiendum homini erat ut se diligeret; sed timendum vel cavendum magis erat ne nimis diligeret. Hoc siquidem naturæ insitum erat, ut se odire non posset; secundum quam, *nemo carnem suam odio habuit* (*Ephes. v*); cujus commodum qui naturæ insitus est appetitus inseparabiliter diligit, et quod adversum est illi, semper detestatur et fugit. Tamen quia quæstio aliqua esse videtur quare præceptum non est homini ut diligat seipsum, sicut mandatum est, ut diligat Deum et proximum suum; considerare nos oportet, si forte in his duobus mandatis in quibus de dilectione Dei et proximi agitur, ad etiam quod ad diligendum se homini vel præcipiendum vel faciendum est contineantur. Duo in homine sunt: anima et corpus, spiritus et caro. Utrumque Deus fecit et utrumque homo a Deo accepit. Quod autem a Deo est, totum bonum est, et quod bonum est, totum diligendum est. Itaque diligere debet homo totum quod a Deo bonum a Deo accepit; quia bonitati ingratus esset, si quod ab ipsa est bonum non diligeret. Bene ergo facit cum diligit corpus suum;

A ita tamen si bene diligat, id est si in eo diligat in quo diligendum est. Similiter cum diligit animam suam benefacit. Et melius facit cum diligit animam suam, quam facit cum diligit carnem suam; et tanto melius, quanto melior est anima quam caro. Itaque in utroque benefacit, cum utrumque bene diligit. Corpus quippe diligendum est ad necessitatem, anima vero diligenda ad bonitatem. Caro diligenda est ut contra corruptionem foveatur; anima diligenda est ut contra iniquitatem custodiatur. Tamen si necessitas alterius incidit; et alterum pati necesse sit, melius est ut caro sustineat corruptionem, quam anima faciat iniquitatem. Utrumque ergo diligendum est, sed tamen magis illud quod melius est, quamvis autem utrumque esset diligendum, non tamen utrumque ut diligeretur præcipiendum erat. Nam quia per naturæ affectum carnis suæ amor sufficienter homini inerat, non erat præcepto provocandus, ut illum haberet, sed admonitione potius temperandus ne nimis haberet, *Carnis*, inquit Apostolus, *curam ne feceritis in desideriis* (*Rom. xiii*). Carnem quippe suam homo ante peccatum per affectum naturæ dilexit ad necessitatem; post peccatum autem per vitium concupiscentiæ jam nunc diligere consuevit ad superfluitatem, et idcirco in hac parte præcepto non eget, ubi per se voluntarius est etiam si non moneatur, sed prohibitione potius et comminatione ne in præceptum eat si non teneatur. Sic ergo dilectio carnis in præcepto ponenda non fuit, de qua constabat quia satis haberetur, etiamsi non præciperetur. De dilectione vero animæ quæri potest utrum in mandato constituta sit; et si hoc mandatum est homini ut diligat animam suam, utrum hoc mandatum aliud ab illis duobus mandatis quæ supra distincta sunt in dilectione Dei et proximi intelligendum sit, aut idem cum illis. Quid est autem animam diligere, nisi bonum ejus amare; sicut enim carnem suam amare dicitur qui bonum illius amat et commodum appetit; et odire qui ea quæ adversa illi sunt et noxia aut studiose agit aut voluntarie sustinet, ita quoque animam suam amare dicitur, qui amat ea quæ bona illi sunt et salubria; et quæ ad bonum illius coeperantur et saluti proficiunt. Qui autem quæ illi nocent amat, non illam amat. *Qui diligit*, inquit, *iniquitatem, odit animam suam* (*Psal. x*). Amas livores, et percussuras et vulnera, et dicis amo carnem meam, qualis amor? Tu illam lædere et affligere non cessas, et amare te dicis. Si amas illam, ama bonum illius. Si amas illam benefac illi si potes, opta si non potes. Hoc est amare benefacere et bonum velle. Qui persequitur odit, qui fovet diligit. Si me diligere vis, sic me dilige; alioquin si amicos persequeris, inimicos foves, malo te hostem habere quam familiarem. Nos amorem vocamus cum bonum diligitur, commodum optatur, salus quæritur. Qui hoc facit diligit. Si autem hoc est amare, ille profecto animam suam diligit, qui bonum illius diligit, et quod bonum illi est diligit. Quid est autem aliud bonum

animæ rationalis quam Deus? Si ergo verum bonum animæ Deus est, ille utique animam suam diligit, qui Deum diligit, quia animæ suæ bonum diligit. Quid enim putasti tibi dictum fuisse quando tibi dictum est ut Deum diligas? Fortassis existimabas tibi dici, ut Deum tuum diligas sicut diligis vicinum tuum, cognatum tuum, amicum vel proximum. Quomodo enim illum diligis, nisi quia bonum cupis illi; et optas et facis si potes, et facis quantum potes si diligis quantum potes. Tantum enim facis quantum diligis. Si tantum potes quantum diligis, tantum facis quantum diligis. Si autem minus potes, facis tamen quantum potes. Si vero plus potes et minus diligis, quantum diligis tantum facis. Quid igitur? Ita putas tibi juberi ut Deum tuum diligas, ut facias vel cupias illi bonum, et non potius ut cupias illum bonum? Non illum amas ad bonum suum, sed amas illum ad bonum tuum, et amas illum bonum tuum. Neque enim sic illum amas ad bonum tuum, ut ab illo sit bonum tuum, et non ille sit bonum tuum. Itaque amas illum ad bonum tuum, ut ipse quem amas sit bonum tuum. Si enim illum amare vis ad bonum suum, quid illi boni dare potes quod tu habeas et ipse non habeat, qui totum quod habes ab ipso habes? Oblitus es illi dicere: *Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges* (Psal. xv). Quid ergo illi dabis qui totum habet quod tu habes, et plus habet quam tu habes? Tu pauper es, ille dives est. In hoc mundo pauperes dant divitibus, et qui plus habent accipere possunt a minus habentibus quod non habent, hi enim qui ditiores sunt plus habent, qui tamen totum non habent accipere possunt quod non habent. Deus tuus alias divitias possidet. Quod tu minus habes ille plus habet, et quod aliquid habes ille totum habet. Quomodo ergo illum amas? Quid illi dabis? Sed dicis: Quamvis dare non possum, tamen optare possum. Cupio ut illi bonum eveniat. Possibilitas quidem mea parva et exigua est ad illum, affectus autem et amor dives in illum. Quod facere non possum, velle possum. Facerem quidem si possem, sed quia non possum, facio quod possum. Quid facis? Amo Deum meum. Quomodo amas? Cupio, inquis, bonum illi. Quod bonum illi cupere potes, qui extra illum bonum invenire non potes? Deus summum bonum est, et in ipso omne bonum est, et omne bonum ipse est. Quid cupis illi qui totum habet, totum possidet? Bono bonum optas, justitiæ rectum, sapientiæ sensum, perfectioni incrementum? Supervacua pietate moveris. Miserere potius tui. Ille satis habet. Tu illum qui optimus est meliorem facere vis? Cum ergo Deum diligis tibi diligis, et bonum tuum est quod diligis, et ad bonum tuum diligis, quia bonum tuum ipse est quem diligis. Cum diligis justitiam cui diligis? Illi an tibi? Cum sapientiam diligis, cum veritatem et bonitatem diligis, cui diligis? Illis an tibi? Ipsum lumen quod jucundum et delectabile oculis est cum diligis, cui diligis? Ipsis an tibi? Sic est Deus tuus. Cum diligis eum, intellige quod bo-

num tuum ipse est. Quid est diligere nisi concupiscere et habere velle et possidere et frui? Si non habetur, velle habere; si habetur, velle retinere, quamvis verum bonum nunquam diligere possit, nisi cum habetur; nec haberi nisi cum diligitur. Bona ista quæ foris sunt sæpe amantur, cum non habentur; et cum habentur nonnunquam despiciuntur. Non tale est bonum quod Deus est. Si amatur, habetur; si diligitur, gustatur: præsens est dilectioni. Si potes diligere, potes habere. Si hoc das, hoc recipis. Non aliud pro illo quæritur, nec pro alio aliud datur.

CAP. VIII. *Quod pure et gratis amat qui Deum propter se amat.*

Sed forte mercenarius eris si diligis Deum et servis ei, ut præmium ab illo accipias. Dicunt hoc stulti quidam, et tam stulti ut seipsos non intelligant. Diligimus Deum et servimus illi; sed non quærimus præmium, ne mercenarii simus; etiam ipsum non quærimus. Dabit si voluerit, sed nos non quærimus. In tantum enim excutimus manus ab omni munere, ut etiam ipsum non quæramus quem diligimus. Pura enim et gratuita et filiali dilectione diligimus, nihil quærimus. Ipse cogitet si quid dare voluerit, nos nihil requirimus. Diligimus ipsum sed non quærimus aliquid, etiam ipsum non quærimus quem diligimus. Audite homines sapientes. Diligimus, inquit, ipsum, sed non quærimus ipsum. Hoc est dicere diligimus ipsum, sed non curamus de ipso. Ego homo sic diligi nollem a vobis. Si me sic diligeretis ut de me non curaretis, ego de vestra dilectione non curarem. Vos videritis si dignum est ut Deo offeratis, quod homo digne respueret. Quomodo inquit, mercenarii non sumus si Deum propter hoc diligimus ut præmium ab eo accipiamus. Non est gratis hoc amare, neque amor iste filialis; sed mercenarii et servi, qui pretium quærit pro servitute sua. Qui hoc dicunt virtutem dilectionis non intelligunt. Quid est enim diligere nisi ipsum velle habere? Non aliud ab ipso sed ipsum, hoc est gratis. Si aliud quæreret ab ipso, gratis non amaret. Nunc autem non aliud quæris pro eo quod amas, et tamen aliquid quæris et desideras in eo ipse quod amas. Alioquin non amares si non desiderares. Sed aliud est pro ipso, aliud in ipso. Si pro ipso aliquid amas, mercenarius; si in ipso amas et ipsum amas, filius es; etiam si vitam æternam aliud aliquid esse cogitaveris, et diversum ab ipso bono quod Deus est, et pro ipso adipiscendo tantum servieris, non est, pura servitus, neque dilectio gratuita. Filii illi Zebedæi qui concessum dextræ et sinistræ petierunt in regno ejus, quiddam aliud cogitaverunt alienum et diversum a bono isto; et pro eo adipiscendo aliquandiu illi adhæserunt, donec increpati et mutati veritatem cognoverunt, et intentionem correxerunt. Putaverunt enim quod Deo servandum esset pro eo quod ipse non esset; quia non intellexerunt ipsum esse bonum, quod solum amandum est propter seipsum; et quidquid amandum est præter ipsum amandum est propter

ipsum. Quod quidem tanto amatur felicius quanto ardentius. Qui hoc amat, seipsum amat, quia bonum suum amat; et vere amat, quia verum bonum amat. Propterea Scriptura non dixit tibi teipsum diligas, ne forte errares et putares indulgendum tibi et studendum iis quæ foris sunt commoda et carni tuæ suavia, et existimares quod sic te diligere deberes, et occasionem sumeres a Scriptura ut solam carnem tuam foveres et animam tuam negligeres; propter hoc non dixit tibi ut teipsum diligas, ne hoc intelligeres, ubi magis diligeres, et hoc negligeres, ubi periculosius deperires. Non ergo tibi dixit, ut teipsum diligas, nec tamen omnino tacuit, cum dixit ut Deum tuum diligas. Cum enim diligis Deum tuum, diligis bonum tuum, et melius bonum et melioris bonum. Et cum diligis bonum tuum diligis teipsum, qui bonum ipsius diligis, et quod bonum est illi diligis.

CAP. IX. *De mensura diligendi Deum.*

Quantum autem diligere debeamus bonum nostrum quod Deus est, Scriptura nobis manifestat, cum dicit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota mente tua, et tota anima tua* (Matth. xxii). Quasi diceret: Non tibi præcipio ut tantum diligas, sed vel tantum diligas Deum tuum; quantum potes, tantum dilige. Possibilitas tua erit mensura tua. Quanto plus amas, tanto plus habes. Et quanto plus habes, tanto felicius es. Extendere ergo et dilatare quantum potes, ut totum impleatur quod in te est, etiamsi non totum capiatur quod in illo est. Noli timere quasi tibi deficere debeat ille si nimis capax fueris. Quantumcunque poteris, nunquam tantum poteris quantum ille est. Si tantum posses, tantus esses. Nunc autem crescere in illo potes, æquare illum non potes. Cresce ergo et profice. Quanto major in bono eris, tanto melior eris. Si summus esses, optimus esses. Nunc quia summus esse non potes, potes esse in summo. Et magnum tibi hoc est, et ex hoc tu magnus es, si in summo es; et tanto utique major quanto altior. Ascendis autem cum diligis. Sursum pergis in charitate, quia charitas sursum ducit, sicut ait Apostolus: *Adhuc excellentiorem vobis viam demonstro* (I Cor. xi). Ascende ergo dum potes. Modo tempus est crescendi et perficiendi. Postea cum consummabuntur omnia, stabis in eo ad quod perveneris, et erit hoc summum tuum in illo supra quod non transies amplius. Sed summum illius non erit in quo propterea consistas quasi non invenias amplius quo crescas. Idcirco ascende dum potes quantum potest, nunquam nimis potes ubi nunquam potes totum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, ut ex illo totum tuum impleatur, etiamsi a tuo totum illius non capiatur. Totum replet in te, et superabundat in se. Si vas non deficit, oleum sufficit. Cor tuum vas est, amor illius oleum est. Quandiu vas habes, ille oleum infundere non cessat, et postea cum tu amplius vas non habes, ille adhuc amplius oleum habet.

A Propterea noli parcere illi, cape quantum potes, dilige quantum sufficis, quia ille non deficit. Dilige ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua, id est ex toto intellectu tuo, et ex toto affectu tuo, et ex tota memoria tua, quantum intelligis, quantum sapis, quantum sufficis, tantum dilige. Totum cognitione impleatur, totum dilectione afficiatur, totum memoria teneatur. Quantum illuminaris, tantum afficiaris, ut totum dulce sit quidquid de illo in cognitionem et memoriam venit. Si totum recte probatur, cur non totum diligatur? Quantum ergo innotescere dignatur nobis totum diligatur a nobis. Totum quod capere possumus diligamus, et quantum possumus.

CAP. X. *De mensura diligendi proximum.*

B De dilectione proximi dici nobis Scriptura: *Dilige proximum tuum sicut teipsum* (Matth. xxii; Levit. xix). Quod mandatum tunc profecto implemus, si veraciter id quod nobis cupimus bonum, etiam illi cupiamus. In quibus enim nosmetipsos recte diligimus, proximum nostrum sive ad necessitatem corporis sive ad animæ salutem, sine fictione diligere et quantum rationabiliter possumus adjuvare debemus. Quærent autem aliqui si id quod dictum est, et sicut teipsum, secundum similitudinem tantum, an etiam secundum æqualitatem intelligendum sit. Nam si proximos nostros tantum diligere jubemur quantum nosmetipsos, videtur quoddam scrupulosum inde oriri quod non leviter explicare possumus. Ecce duo sunt quorum alterum perire necesse sit. Datur uni optio, quod velit eligat e duobus quorum alterum omnino evitari non possit. Si suam salutem magis eligit, minus proximum diligit. Si proximi salutem magis eligit: Deum minus diligit quam proximum a quo separari propter proximum vult. Sed forte dicat quis parem dilectionem facere non posse electionem. Utrumque æqualiter velle et utrumque æqualiter nolle, nec posse alterum alteri præferre in optione, quæ paria omnino constant in dilectione. Sic ergo forte quis hanc objectionem evitare contendat. Sed quid dicimus? Si unum aliquem hominem tantum diligere debeo quantum meipsum, nonne duos aut tres aut quatuor amplius diligere debeo quam meipsum? Sic vadunt quæstiones hominum, et inquietant homines semetipsos cogitationibus suis. Dicunt enim: Quod melius est amplius diligendum est; ponamus tres homines, unum hinc, duos inde. Dico quia perire necesse est aut unum istum, aut duos istos. Dic ergo tu mihi quid eligis, qui proximum tuum tanquam teipsum diligis? Melius est perire unum quam duos, quia melius est salvari duos quam unum. Ideo, inquis, magis eligo ut pereat unus et duo salventur. Ergo vis ut magis salventur duo illi, quam iste unus; nonne ergo magis diligis illud quod potius eligis? Ita inquis omnino, magis diligo. Vide ergo quid sequatur. Superius confessus es quod tantum diligis, vel si non diligis tantum diligere debes proximum tuum, quantum teipsum. Si ergo tantum diligis unum istum quantum teipsum, et rursum duos illos

ilgis quam unum istum, plus utique duos
 ilgis quam teipsum. Et si illos plus diligis
 teipsum, quantum videtur plus illos diligis
 Deum propter quos separari vis a Deo, ut
 non habeas neque Deum diligas et pareas,
 salvi fiant. Et fortassis aliquis existimabit
 odi dilectionem habuisse Moysen, qui iras-
 Deo pro salute proximorum se opponens,
*i non dimittis eis hanc noxam, dele me
 ro quem scripsisti (Exod. xxxii).* Et Apos-
rofratribus anathema esse cupita Christo
ix), ut illi salvi fiant in Christo. Et fortasse
 hoc aliquis ad amorem Dei pertinere credat,
 in tantum diligamus, in gloriam ejus in
 potius amplificari quam in nobis coar-
 cipiamus. Et propterea pro salute multorum
 in nobis perditionem optandam, ut potius
 salventur et nos pereamus, quam multi pe-
 et nos salvemur. Sed considerate quoniam
 onis ordo talis non est, ut ante se diligat
 proximum suum cujus dilectionem a sua
 e et formare jubetur, cum dicitur : Diliges
 num tuum sicut teipsum. Si enim proximum
 sicut seipsum diligit, quomodo proximum
 cum seipsum non diligit? Si enim proximum
 diligit sicut seipsum, profecto hoc illi cupit
 at quod sibi. Si autem hoc illi evenire desi-
 quod sibi, quomodo illius salutem deside-
 ri sui perditionem optat? Itaque seipsum
 in bene diligere debet, ut postea secundum
 se diligat et proximum suum. Si autem se
 re vult, ut salvum faciat proximum suum,
 it ordinata dilectio, quia nullam commuta-
 a dare potest homo pro anima sua. Hoc
 primum requirit a te Deus, ut animam tuam
 i, deinde cætera adjicias. Si quid pro isto
 volueris, non accipitur nisi dederis et istud.
 in istud, reliqua cum isto. Non itaque dico
 ut tres aut quatuor homines, sed nec totum
 um contra animam tuam diligere debes. Si
 aliquid plus quam animam tuam diligis,
 psum profecto plus quam Deum diligere
 obaris; quia animam tuam non diligis nisi
 solo quod bonum illius quod Deus est
 . Idcirco primum dilige animam tuam, di-
 o bonum animæ tuæ. Deinde dilige etiam
 num tuum sicut teipsum diligendo illi bo-
 quod diligis tibi. Hoc est enim illum diligere,
 a illi diligere. Nam bonum illius diligere
 etiamsi illi non diligeres. Posses enim tibi
 re aut alteri cuilibet et non illi; et ita illum
 diligeres, quamvis bonum diligeres, quia illi
 diligeres. Posses diligere equum illius, vesti-
 um, domum et agrum, pecuniam, fortitudi-
 nulchritudinem, aut sapientiam illius, quam-
 um non diligeres, quia tibi diligeres non
 a bonum illius tibi diligere poteras, et ta-
 llum non diligere, quia tibi diligeres non
 amen verum bonum non poteras tibi dili-
 nisi illud diligeres et cuperes proximo tuo.
 xit ergo Scriptura dilectionem istam secun-
 llam quæ in aliis et de aliis est dilectionem;

A primum præcipiens homini ut Deum diligat, in-
 tendens utique ut in eo ipso seipsum diligat, quia
 diligere seipsum non aliud est quam bonum suum
 diligere, et bonum suum diligere non est aliud quam
 sibi diligere; hoc est, velle illud et desiderare. Quia
 enim omnis qui bonum suum diligit, sibi diligit et
 rursum quia omnis qui Deum diligit bonum suum
 diligit, constat profecto quia nemo Deum diligit
 qui sibi illum non diligit. Et omnis qui diligit, si-
 bi diligit; quia desiderat et habere cupit quem di-
 ligat. Item quia non omnis qui bonum alterius
 diligit, illum diligit cujus bonum diligit; quia non
 illi diligit bonum quod diligit. Distinxit Scriptura
 humanæ menti, secundum ea quæ in humanis di-
 visa aliquoties inveniuntur, id quod divina inse-
 parabile habent, dicens homini, ut postquam di-
 ligeret Deum, diligeret et proximum suum, non
 quod illud sine isto facere posset; sed ne posse
 putaret. Primum ergo dixit ut Deum diligeret; et
 in eo ipso dixit ut sibi diligeret, quia omnis qui
 bonum suum diligit, sibi diligit. Quia vero non
 omnis qui bonum alterius diligit illi diligit cujus
 bonum diligit; post dilectionem Dei statim sub-
 junxit dilectionem proximi, ut hic homo proximo
 suo cuperet diligendo illum, quod sibi diligendo
 Deum. Nemo igitur existimet pro eo quod dictum
 est : Dilige proximum tuum sicut teipsum, quem-
 libet unum hominem se diligere debere quantum
 se, et duos, aut tres, aut quatuor, plus quam se. Si
 enim tantum se diligit quantum bonum suum dili-
 git, et tantum bonum suum diligit, quantum diligit
 Deum, consequens erat ut tantum diligeret pro-
 ximum quantum Deum, si eum tantum diligeret
 quantum seipsum. Propterea non illi dicitur ut
 illum tantum diligat, sed ut in eo in quo se dili-
 git, illum diligat; et quod sibi cupit, illi cupiat.
 Hoc est enim diligere sicut seipsum, cupere illi et
 optare quod sibi optat, et cupit bonum, primum
 quidem sibi, deinde illi. Non enim amat illum si-
 cut se, nisi prius amet se. Et in corporalibus qui-
 dem bonis quæ in tantum aliquando coarctantur,
 ut quod ab uno solo possidetur, ad alterius usum
 transire non possit, nisi ab eo a quo possidetur
 totum recesserit; si gratuita charitate et propter
 spiritualis boni amplorum remunerationem aut
 dilectionem homo se supra debitum non extollat,
 nihil proximo impendere cogitur, quod sine neces-
 sitate debetur. Nihil enim proximo debet nisi post
 illud et secundum illud quod sibi debet. Et idcir-
 co cum utrumque non potest, primum faciat, quod
 primum faciendum est. De reliquo enim si deest
 effectus, sufficit affectus. Et fortassis propter hunc
 affectum ostendendum, Moyses de libro scripto
 deleri petiit, et Paulus pro fratribus anathema a
 Christo fieri concupivit, non quia Deum propter
 hominem perdere vellent; sed quia Deum, si fieri
 posset, sine proximo quem diligebant possidere
 vellent. Affectus enim loquebatur, et quasi de di-
 lectione securus amato et amanti in dulcedine
 dilectionis de separatione comminabatur; non quia
 illius separationem diligebat, sed quia alterius con-
 junctionem optabat. In eo autem quod proximo bo-

num amat et proximo bonum amat, bonum suum amat et sibi amat, quia bonum sibi est bonum proximi sui; si amat illud, et cupit illud illi, quod bonum est illi. Verum enim bonum cum invidia non possidetur, et cum charitate felicius possidetur. Sed dicis : Quod majus bonum est, magis diligendum est; majus autem bonum est duos salvare quam unum : qua propter si optio data fuerit quod malim, ego eligere debeo ut multi salventur quam ego solus. Hic ergo non attendis quod majus bonum mihi est, ut salvus fiam ego solus et plures pereant, quam ut peream ego solus et multi salventur. Quod autem majus bonum mihi est, a me plus diligendum est, quia mihi primum insitum est ut diligam bonum meum, illud maxime, quod verum est bonum; et post illud et secundum illud diligam bonum proximi mei. Secundum me et post me, aliquid illi debeo, ante me vel contra me nihil. Alioquin non staret : Diliges proximum tuum sicut teipsum, si illum diligeres odio habens meipsum. Secundum hunc itaque modum non nisi duo sunt praecepta charitatis. Primum de dilectione Dei, in quo homo veraciter diligit seipsum; secundum de dilectione proximi, in quo proximum diligit sicut seipsum.

CAP. XI. *Utrum charitas semel habita amittatur.*

Quidam de charitate tam multa dicere volunt, ut charitatem laudare incipiant contra veritatem; et non est tamen laus charitatis ubi est injuria veritatis. Dicunt charitatem talem ac tantam virtutem habere, ut sine illa reliquæ virtutes omnes quamvis aliquo modo secundum affectum naturæ ad bonum proclivem inesse possint, meritum tamen æternæ retributionis apud Deum habere non possint. Quod enim sine charitate fit, propter Deum non fit, et quod propter Deum non fit, Deus remunerare non habet si vult, etiamsi secundum aliquid bonum est illud quod fit. Naturæ enim bonum est non gratiæ; in natura, non supra naturam. Quod ergo ex natura sola bonum est in sola natura et meritum simul et præmium illius est. Itaque quod sine charitate in solo natura fit ad illud quod in Deo est supra naturam præmium non pertingit. Liqueat ergo quod bonum operando summum bonum non meretur nisi is solum qui id quod facit bonum propter summum bonum operatur. Vis mereri Deum, fac quod facis propter Deum. Hoc ergo dicunt de charitate, quia virtus est virtutum omnium, et placent propter ipsam, quæ sine ipsa, etsi ad aliquid bona essent, ad summum tamen bonum obtinendum bona esse non possent. Hæc omnia de charitate dicta libenter suscipimus quasi principium bonum sententiæ veracis. Sed sequitur aliud quod se quidem conjungit veritati cum falsum sit ipsum, ut cum illa ingrediatur et pro illa suscipiatur. Sed nos lucem discernimus a tenebris, et deridemus obscurum quod se lumini ingerit et stare se putat cum lumine. Si enim charitas lumen est, error vero et stultitia tenebræ sunt. Ubi enim charitas est, claritas est, et non est in ipsa qui palpando incedit. Qui enim in charitate est aut ambulat, aut

A videt, aut stat et non præsumit ultra quam videt. Quandiu vero in lumine est sive stet, sive ambulet, errare non potest, quia videt ubi est. Qui autem præsumptione sua se præcipitat, ubi non videt perdit claritatem, quia non habet charitatem, et quocunque ultra procedit, error totum est. Sic isti de charitate mentiuntur, nescientes charitatem, quia præsumere non debuerunt in eo quod videre non potuerunt. Dicunt quod charitas semel habita deinceps nunquam amplius amittatur. Ego igitur illos interrogo si ipsi charitatem nunquam perdiderunt, et utinam idcirco charitatem non perdisserunt quia habitam retinuisserunt. Sed vereor quod ideo potius non perdiderunt quia nunquam habuerunt. Si autem nunquam habuerunt neque gustaverunt, quomodo asserere præsumunt quod nesciunt? Si autem charitatem aliquando habuerunt, habent adhuc ipsam charitatem quam habuerunt, quia secundum sententiam ipsorum semel habitam amittere non potuerunt. Si autem habent charitatem, ambulant secundum charitatem, et non operantur iniquitatem. Si autem operantur iniquitatem, non habent charitatem. Si enim Deum non diligit qui mundum diligit, et in ea quæ in mundo sunt, quomodo non multo magis non Deum diligit quia iniquitatem diligit? Qui diligit iniquitatem, odit animam suam (Psal. x). Qui animam suam odit seipsum non diligit, vel si diligit, male diligit, quia secundum solam carnem diligit. Qui autem non diligit seipsum, non diligit proximum sicut seipsum. Qui autem non diligit proximum quem videt, quomodo potest diligere Deum quem non videt? (I Joan. iv). Isti ergo qui aliquando operantur iniquitatem dicant quomodo habeant charitatem. An forte dicent quia non ipsi operantur iniquitatem, sed peccatum quod habitat in eis? Nam et tales fuerunt nonnulli stulti et non intelligentes in quod homo est, qui putabant quædam peccata etiam cum deliberatione perpetrata ejusmodi esse, ut de ipsis homo veraciter dicere : posset Non ego operor, sed peccatum quod inhabitat in me; non attendentes, quod hoc quidem quod homo concupiscentiam sentit, quia ex necessitate est vitæ corruptibilis, non ipse operatur, quod vero concupiscentiæ consentit, quia ex voluntate est, non nisi ipse operatur. Si ergo per propriam voluntatem operantur iniquitatem, non habent utique charitatem. Et quid dicent? Conveniant conscientiam suam, et moderentur scientiam suam. Conscientia humilietur, ne scientia infletur. Non ergo de justitia præsumant, ne forte per ipsam falsæ justitiæ præsumptionem scientiam veritatis amittant. Dicunt quod qui semel charitatem habet, deinceps illam amittere non potest, hoc est dicere, qui bonus est, malus esse non potest. Quare ergo similiter non dicemus quod qui malus est, bonus esse non potest, si dicimus quod qui modo bonus est, malus esse non potest? Qui enim charitatem habet bonus est, et qui charitatem non habet bonus non est. Si ergo bonus qui habet non potest amittere, neque malus qui non habet potest acqui-

rere; quod si verum esse constiterit, nec stanti A timendum est, nec sperandum jacenti. Nos in tempore sumus ubi incerta volvuntur omnia, et tu mihi de tempore æternitatem facis? Scriptura dicit quod *homo nunquam in eodem statu permanet* (Job. xiv). Et tu nescio unde contendis quod qui stat nunquam cadit? Quare ergo dictum est: *Qui stat videat ne cadat?* (I Cor. x.) Utinam verum esset si tamen justum esset si justum esset, ut in hac vita omnis qui bonus est, malus esse non posset. Sed nunc vita ista hoc non habere debet, in qua et mali expectantur ut boni fiant, et boni probantur, si ad iniquitatem non declinant. Extra hanc vitam quidam mali sunt, qui boni esse non possunt; et boni quidam sunt qui similiter mali esse non possunt; quia illi per malitiam ligati sunt, isti per gratiam confirmati. Sed et in iis quoque necessitatem natura quæ ex seipsa mutabilis est nullatenus operatur, quia in aliis, ut dictum est, mutabilitatem naturæ non natura sed malitia in deterius coarctat. In aliis quoque eandem naturæ mutabilitatem non natura, sed gratia in melius confirmat. Qui ergo illic mali sunt, boni esse non possunt. Similiter qui boni sunt, mali esse non possunt. Hoc enim æternitatis est et immutabilitatis, ut illic de alio in aliud transitus esse non possit. Hic autem quandiu mutabiliter vivitur, et bonus malus, et malus bonus esse potest. Et si forte aliquis ita bonus inveniatur qui semper bonus sit, idem ipse tamen qui bonus est, malus esse potest, quandiu ille qui malus est bonus esse potest. Uterque enim sub tempore vere vivit, et utriusque conditio una est in tempore. Sed dicis: Quid ergo sibi vult auctoritas quæ dicit: *Charitas nunquam excidit?* (I Cor. xiii.) Audi quid: Tu fortassis sic intelligebas, quod ex quo semel haberetur amplius non amitteretur. Noluit hoc dicere Scriptura, sed aliud quod tu quidem idcirco recte non intellexisti, quia ipsam Scripturam non bene inspexisti. Quid ergo? Quid dicit Scriptura illa? *Nunquid non manent tria hæc, fides, spes, charitas?* (ibid.). Quid est nunc? Hoc est in hac vita, quandiu quod non videtur creditur, et speratur quod exspectatur, et desideratur quod amatur. Cum autem finem acceperit vita hæc et omnia facta fuerint manifesta, quid eri occultum quod credatur quando nihil erit quod manifeste non videatur? Quid etiam tunc poterit sperari futurum quando omnia præsentia erunt et nihil futurum erit? Dictum est *quia si vides non est fides* (Rom. viii); et iterum: *quod videt quis quid sperat* (ibid.). Ergo illic non credes. Non dico quia infidelis eris, sed non credes quia scies. Similiter dico quod illic non sperabis, neque tamen dico, desperabis, sed ideo dico non sperabis, quia quod sperasti totum habens nihil futurum exspectabis. Nunquid similiter dico quod illic non amabis? Ergo quando adhuc non habuisti dilexisti et non amabis quando habebis? Absit! Imo multo magis tunc amabis quando quem amabis videbis, et quem videbis habebis. Non enim sic est amor iste, ut absens diligatur, et præ-

sens fastidiatur. Ergo tunc etiam amabilis, et multo magis amabis, et remanebit charitas quando fides et spes amplius non erunt. Hoc igitur vult quod dictum est: Charitas nunquam excidit; quoniam hic habetur, et illic retinetur. Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur. Omnia enim hæc in vita tantum sunt, etiam ipsa scientia nostra quæ modo est, tunc non erit. Non quia tunc nulla erit, sed quia alia erit. Omnia igitur ista cum ipsa vita excidunt, quia non permanent postea quando videbitur qui creditur, et habebitur qui speratur. Charitas autem nunquam excidit, quantum hic est et illic erit, et non habebit finem unquam dilectio, sicut finem non habebit unquam inspectio. B Sicut nunquam separabimur a contemplatione, sic nunquam evacuabimur a dilectione; sed semper videbimus et semper diligemus. Sic ergo charitas nunquam excidit quia semper manet. Non enim dixit a nullis excidit, sed nunquam excidit quia non in omnibus manet, et tamen semper manet in quibus manet. Nam si propterea non semper manet quia in omnibus manet, ergo nec fides aut spes hic manet, quia non in omnibus manet. Multi enim a fide et spe quæ in Deum est recesserunt, et fidem et spem ipsam quam habere cœperant deseruerunt; et excidit ab eis fides et spes etiam in hac vita. Nec tamen idcirco minus verum fuit quod dictum est: Nunc manent fides, spes et charitas tria hæc. Si ergo fides et spes quæ hic aliquando a quibusdam excidunt tamen hic manent, quia hic prorsus nunquam excidunt, quoniam in aliis manent; ergo similiter charitas quæ aliquando hic a quibusdam excidit, tamen manet semper; quia, quamvis a quodam exciderit, nunquam tamen prorsus excidit, quia in aliis semper manet. Neque enim idcirco perit, si in me perit, et mihi perit. Neque propterea destruitur, si a me evacuatur et in me destruitur, quoniam alteri manet quod mihi non manet.

Sed dicis iterum: Si ii qui mali sunt futuri et perituri charitatem aliquando habere possunt, quomodo charitas fons proprius nominatur, de quo non communicat alienus? Qui enim pereunt alieni sunt et non pertinent ad nos, neque ad id quod nostrum est. Si ergo alieni sunt, quomodo de illo quod nostrum est proprium communicare possunt? Mirum est. Si enim ii qui aliquando fuerunt alieni proximi facti sunt accedendo, quare non similiter ii qui proximi sunt alieni fieri possunt recedendo? Si enim accedere possunt qui longe sunt possunt, etiam recedere qui prope sunt. Qui accedunt reconciliantur, qui recedunt abalienantur. Si autem qui reconciliati sunt proximi sunt, ergo et qui abalienati sunt alieni sunt, tamen quandiu proximi fuerunt non fuerunt alieni, sicut ii qui alieni fuerunt priusquam reconciliarentur proximi non fuerunt. Et qui proximi fuerunt quandiu proximi fuerunt de fonte proprio communicaverunt. Et similiter qui alieni fuerunt, quandiu alieni fuerunt, de fonte proprio non communicaverunt. Cum autem ii qui alieni fue-

runt proximi esse cœperunt, de fonte proprio communicare cœperunt, et similiter qui proximi fuerunt postquam abalienari cœperunt, de fonte proprio communicare desierunt. Et remanet semper fons proprius de quo non communicat alienus. Alienus enim communicare non potest; et tamen qui alienus est proximus esse potest. Charitatem malus habere non potest, sed qui malus est bonus esse potest. Quando bonus esse incipit, charitatem habere incipit; et quando bonus esse desinit, charitatem habere desinit; et nunquam charitatem nisi bonus habere potest, quia charitatem habere et simul malus esse nemo potest.

Dicis interum : Si aliquando charitas semel habita amittitur, quid est quod dicit Scriptura : *Qui amicus est, semper diligit?* (Prov. xvii). Si enim qui diligit amicus est, et qui amicus est semper diligit; profecto qui diligit semper diligit; qui autem semper diligit; nunquam charitatem amittit. Si igitur vera est Scriptura et qui diligit semper diligit; qui semel charitatem habet, nunquam illam amittit. Sic tibi videtur : multa sunt talia quæ possunt quovis deduci, sed magnum non est si aliquid dicas, sed si hoc quod dicis, utrum sit sic dicendum intelligas. Qui amicus est semper diligit. Verum est hoc quia amicus semper diligit, et inimicus semper odit; et tamen qui amicus est inimicus potest esse et odire; et qui inimicus est, amicus potest esse, et diligere. Quandiu amicus est diligit; et quandiu inimicus est, odit. Sunt autem quidam non veri amici qui in prosperitate amare se simulant, et in adversitate probantur quales sunt; propter ejusmodi dictum est, quod verus amicus semper diligit, hoc est non in prosperitate tantum, sed etiam in adversitate, hoc est semper. Non enim est verus amicus etiam quando amicus esse videtur, qui secundum tempus nutat; et in utramque partem post fortunam movetur. Non talis est ille qui semper diligit, qui hominem amat non pecuniam, amicum non lucrum. Qui enim propter solam pecuniam amat, quandiu pecunia abundat, amat; quando pecunia deficit, dilectio deficit, et non est amicus jam qui amicus esse videbatur; imo qui prius amicus non fuit, sed putabatur, nunc manifeste amicus nec esse nec fuisse comprobatur. Illi ergo jure dicitur qui amicus est semper diligit. Si amicus fuisti in prosperitate : dilige in adversitate. Quid enim in prosperitate dilexeris, in adversitate ostendis. Si enim amicum dilexisti, adhuc ipse est, dilige ipsum. Cur cesset dilectio, cum quod amatur non auferatur. Si autem fortunam dilexisti, non habes jam quod diligas, quia fortuna discessit et permansit homo solus. Hoc sibi vult quod dictum est, qui amicus est semper diligit. Instas adhuc quasi majus aliquid adducturus ad comprobandum quod charitas semel habita non recedat.

Ostendis integram tunicam Christi, quæ scindi non potuit, etiam quando Christus pati potuit. Corpus Christi vulnerabatur, et tamen tunica Christi non scindebatur. Magnum est quod affers si bene intelligas. Quid est enim tunica Christi

nisi Ecclesia Christi; et quid integritas tunicæ nisi unitas Ecclesiæ? *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Psal. cxxxii). Quod unum? *Manete in dilectione mea* (Joan. xv). Ergo charitas, unitas est Ecclesiæ. Et dicit Scriptura : Qui in unitate Ecclesiæ sunt, perire non possunt, hoc est quod dicere voluisti : Qui in charitate sunt, perire non possunt; sive charitatem, sive unitatem nomines idem est, quia unitas est charitas, et charitas unitas. Qui ergo in unitate Ecclesiæ sunt, semper in charitate sunt; et qui in charitate sunt perire omnino non possunt. Manifesta est veritas. Nemo fidelis contradicit. Nullus in charitate perire potest. Ibi perire non potest; sed inde exire et perire potest. Qui ibi manet, perditionem non timet. Caveat ipse ne egrediatur foras. Intus positus perditio non est, sicut iis qui foris sunt salus non est. Qui incipit exire incipit perire. Cum autem foris positus ad charitatem revertitur, ad salutem reparatur.

Quid amplius quæris? Fortassis aliam unitatem Ecclesiæ interpretari voles, de qua veraciter dicere possis, quod idcirco in illa nullus peribit, quoniam de illa nullus exibit. Est enim unitas prædestinationis de qua dicitur : *Novit Dominus qui sunt ejus* (II Tim. ii). Et verum est quod omnes qui in hac unitate sunt, salvi erunt; quoniam ex iis qui prævisi sunt ad vitam, nullus peribit. Sicut enim dicit Scriptura : *Quos prædestinavit, hos et vocavit, et quos vocavit hos et justificavit; et quos justificavit, hos et glorificavit* (Rom. viii). Isti ergo sunt diligentes Deum quibus omnia cooperantur in bonum qui secundum propositum vocati sunt sancti (ibid.). Nam qui secundum propositum vocati non sunt, et qui ad vitam prædestinati non sunt, etsi aliquando ad tempus Deum diligant, usque ad finem in dilectione Dei non perseverant. Qui propter ea amissa charitate pereunt, quoniam cum ad iniquitatem ceciderint, ad charitatem non resurgunt. Prædestinati autem postquam Deum diligere cœperint, vel perseveranter diligunt, ut a dilectione non cadant, vel cum a dilectione ceciderint, iterum ad illam resurgunt, ne pereant. Quid tibi videtur? Credis ne ita esse ut dico? Fortassis non tibi sufficiet Apostolus qui hoc dicit, propterea non quod ita existimes intelligendum esse quod dicit Apostolus non omnes diligentes Deum in numero illorum ponere voluit, quibus omnia cooperantur in bonum, nisi eos tantum qui secundum propositum vocati sunt sancti. Manifesta est veritas, nisi illam impudenter negare volueris. Sed dices fortassis non ita intelligendum esse quod dicit Apostolus : Scimus quia Deum diligentibus omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti. Dicis ergo non ita intelligendum esse quasi per id quod subjunxit iis qui secundum propositum vocati sunt sancti, determinare voluerit; quibus diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, sed potius eosdem ipsos diligentes Deum omnes secundum propositum vocatos sanctos. Sic ergo fortassis intelligenda putabis verba Apostoli, nec

mihi credes si dicere voluero, hoc tibi signatum A esse quod non omnes prædestinati sunt, qui aliquando Deum diligunt, quia non permanent in eo quod diligunt. Verba Augustinus sunt hæc : Si mihi non credis, illi crede, ut mihi credas. Imo non mihi sed veritati credas. Audi ergo quod dicit Apostolus, inquit, cum dixisset : Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, sciens nonnullos Deum diligere, et in eo bono usque ad finem non manere, mox addidit : his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Hi enim in eo quod diligunt Deum permanent usque in finem. Et qui ad tempus inde deviant revertuntur, usque in finem perducunt quod in bono esse cœperunt. Ecce habes manifeste quod quidam ad tempus charitatem habentes, quia in B illa usque in finem non perseverant, cadunt et pereunt; et rursum quidam qui ab illa ad tempus cadunt, quia iterum resurgunt, conservantur et salvantur. Alii vero, quia ab illa nunquam deficiunt, usque in finem perseverant fervore semel captæ charitatis devotionem perducunt. Quid manifestius quæris? Si hoc non vides, quid vides? Sed dicis : Quomodo aliquando veram charitatem habere potuerunt, qui in ea perseveraturi non fuerunt? Mirum est. Ergo fides, fides non fuit, quæ aliquando fides esse desiit. Quare non similiter dicis quod nunquam albus fuit, qui aliquando albus esse cessavit? Nonne intelligis quod in eo ipso aliquando illud fuisse dicitur, qui aliquando esse illud desiisse memorantur? Quod enim quis C nunquam fuit nunquam esse desiit. Quapropter qui aliquando amare desiit, constat profecto quod prius quam amare desineret, amavit. Sed verus, inquis, amor non fuit qui ad tempus fuit. Ergo nec verum odium fuit quod ad tempus fuit. Nec vere albus fuit, qui ad tempus albus fuit. Quis hoc dicat? Ergo vera dilectio fuit, et vere fuit quandiu fuit, etiamsi secundum aliquem modum vera non fuit, in eo quod desiit, quando jam vere non fuit. Si ergo dicis quod vera dilectio non fuit, quæ aliquando dilectio esse cessavit, sic intellige quod quando dilectio esse desiit, vera dilectio non fuit, quia in eo ipso quod nutabat et defecit ut dilectio non esset, esse cœpit, et accepit, ut quod prius fuit, jam vera dilectio non esset.

CAP. XII. *Utrum omnis dilectio Dei charitas sit nominanda.*

Fortassis dices quod quidam ejusmodi dicunt, quod ii qui non perseveraturi Deum diligunt, dilectionem quidem Dei habent, sed charitatem non habent; pro eo quod non omnem dilectionem Dei charitatem appellandam putant, nisi eam solam quæ usque in finem perseverat. Sed hoc si quis dicere voluerit, qua ratione vel auctoritate probare possit non invenio. Nisi forte idcirco aliud dilectionem, aliud charitatem sonare putet, quia alterum latinum, alterum græcum vocabulum esse putet. Sacra Scriptura nobis dicit, quod dilectio charitas est, et quod dilectio Dei semper bona

est. Non nobis dicit, quia illud diligit bene facit, et quia iste diligit male facit. Augustinus dicit Apostolum scisse quosdam Deum diligere, et in bono usque in finem non permanere; et bonam vocat dilectionem Dei, etiam in iis qui non sunt permansuri in illa; et isti nescio quotspeciescharitatis invenerunt, more pigmentariorum in mundinis declamationum stultarum. Dicunt non de omni charitate intelligendum, quod dicitur charitas semel habita non amittitur, sed de perfecta tantum. Et si ego illos interrogo quæ sit illa perfecta charitas, non mihi respondent, nisi illa quæ non amittitur. Non enim audent dicere de illa; sed de perfectione charitatis loqui quæ in futuro habebitur, ne superfluo de illa loqui convincantur quæ ad hanc vitam non pertinet. Ergo non inveniunt quam charitatem hic perfectam dicant nisi illam quæ non amittitur. Et rursum cum assignare volunt quæ sit illa charitas quæ non amittitur, non inveniunt quid dicant nisi illa quæ perfecta est. Ita circulum faciunt, involventes semetipsos, quia quo exeant non habent. Postremo tanta erroris caligine involvuntur, ut dum pertinaciter charitatem semel habitam contendunt non posse amitti, asserere incipiant eam a quibusdam non solum minora peccata, sed criminalia quoque et damnabilia ex deliberatione perpetrantibus retineri. David adulterum et homicidam, charitatem Dei habuisse dicunt, quando libidini serviens in uxorem proximi sui violandam turpitudini frena relaxavit; et eandem turpitudinem tegendam illum ipsum cujus torum fœde violaverat, innocentem et justum crudeli prodicione exstinxit. Dicant mihi ubi tunc fuit charitas non agens peperam, ubi innocens opprimitur, non quærens quæ sua sunt, quando aliena rapiuntur. Ostendant mihi hic si possunt dilectionem quæ plenitudo legis est, ubi et præcepta legis violantur; et jus naturæ corrumpitur. Lex dicit : *Non occides. Non mæchaberis. Non concupisces uxorem proximi tui* (Rom. XIII; Exod. xx; Deut. v). Si charitas hic est, plenitudo legis hic est, si plenitudo legis est, quomodo prævaricatio esse potest? Si talia facientem charitatem habuisse dicunt; quare non etiam in hoc faciendo D nihil peccasse dicunt, quia Scriptura dicit : *Qui natus est ex Deo non peccat* (I Joan. v); et quia rursum alibi dicitur : « Habe charitatem et fac quidquid vis? Si enim hoc verum est quod talia facientes charitatem retinere possunt, cum iis qui charitatem habent quidquid libet agere conceditur, perfecto quidquid egerint, peccatum non esse comprobatur. Eant ergo cum charitate sua et faciant quidquid voluerint; quia magnos defensores habent alios quidem defendentes, quod charitatem non amittant, alios autem concedentes, ut quidquid volunt cum charitate faciant.

Sed dicunt: Si David peccando charitatem amisit, quomodo ergo verum est quod scriptum est de ipso quod *spiritus Domini recedebat a David ab eo die et deinceps?* (I Reg. xvi.) Si enim charitas recessit, quomodo spiritus Domini reman-

sit? Quasi vero spiritus Domini secundum multa alia remanere non potuerit, etiamsi secundum donum charitatis recesserit. Nonne et in illis cum illis remanet quos cadentes custodit ne pereant, quos tamen stantes non custodit ne cadant? *Justus cum ceciderit non collidetur; quia Dominus supponit manum suam* (Psal. xxxvi). Quid ergo? Si præsenserat Dominus stanti, quare lapsus est! Et si præsens non erat cadendi, quare collisus non est? Si enim teneretur, non haberetur. Item si manus non supponeretur, collideretur. Propter hoc ergo collisus non est; quia cecidit super manum. Si manus super eum cecidisset collisus fuisset: *Qui ceciderit, inquit, super lapidem istum confringetur, super quem autem ceciderit conteret eum* (Matth. xxi). Propter hoc ergo Dominus manum non jacendi superposuit, ut premeret; sed supposuit, ut relevaret. Supposuit ut adjuvando repararet, non superposuit ut judicando condemnaret; sic itaque spiritus Domini non recessit a David, quia cum eo erat, ut abeuntem reduceret, et poenitentem justificaret et forte cum eo erat, sed in eo non erat. Cum eo erat ad custodiam, sed in eo non erat ad justitiam. Non enim tunc justus erat David quando in tam gravi peccato prostratus erat, neque ad eum tunc pertinuit quod scriptum est: *Justus in die septies cadit, et tamen justus nomen non amittit* (Prov. xxiv). Propter hoc igitur spiritus Dei etsi cum David tunc erat ut peccando non periret; nullatenus tamen sic erat, ut damnabiliter non peccaret. Simile est quod de Petro asserere negante conantur, quod etiam tunc charitatem Dei non perdiderat, quando interrogatus Christum se cognovisse negavit. Non enim attendunt quod scriptum est: *Nemo in spiritu Dei loquens dicit: Anathema Jesu: et nemo potest dicere: Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto* (I Cor. xii). Quod si forte dicere voluerint, quod spiritum Dei tunc quidem Petrus intus in corde habuit; sed quod foris loquebatur in spiritu Dei non dixit; audiant quod scriptum est: *Ex abundantia cordis os loquitur* (Matth. i; Luc. vi). Ille ergo spiritus foris in ore loquebatur, qui intus in corde dominabatur. Qui cor regebat, linguam movebat. Sed dicent forte: Spiritus quidem Dei recessit, sed charitas remansit. Considerate utrum veritas hoc dictum patiatur. Apostolus dicit: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Rom. v). Nos charitatem non habemus, nisi in quantum Spiritum sanctum habemus; et tu dicis: quod recedente et absente Spiritu sancto charitas manet? Et dicunt: Quid ergo? Nulla scintilla pietatis, nulla affectio dilectionis in David et in Petro remansit, quando alter molestia carnalis concupiscentiæ victus, alter vero imminentis mortis timore fractus, quodammodo uterque invitatus peccavit. Imo voluntarie uterque peccavit; quia si voluissent utrique non peccassent. Sed quia semet ipsos magis quam Deum dilexerunt, suam potius quam Dei voluntatem impleverunt. Caro aliud suadebat, et aliud

A Deus præcipiebat; et elegerunt magis obedire carni quam Creatori. Si voluissent, carnis voluntatem contempsissent, et voluntatem Creatoris præposuissent. Sed nundum magistrum bonum imitabantur dicentem: *Pater, non mea voluntas fiat, sed tua* (Luc. xxii). Et fieri potest quod ipsam carnis voluntatem, cujus violentiam sensorum, aut nullam aut non tam violentam esse voluerunt; tamen quod eidem tentanti et fatiganti consenserunt, non nisi volentes fecerunt, quia magis Creatorem offendere quam ipsam molestiam et fatigationem tolerare voluerunt; quod si noluissent omnino non fecissent. Ergo in hoc volentes id quod caro voluit fecerunt, id quod Creator voluit, noluerunt; quia si illud voluissent, ad istud faciendum voluntarie non consensissent. Cum enim e duobus quæ simul fieri non possunt unum voluntate eligitur, procul dubio alterum in voluntate non esse comprobatur. In ea ergo voluntate qua contra Deum carni consentire elegerunt, charitatem utique Dei nullatenus habuerunt, quamvis tamen in eo ipso quod magnam in tentatione violentiam passi sunt aliquam in peccato suo excusationem habere possunt. De affectu vero pietatis quem hujusmodi peccantes nonnunquam habere quando simul et peccare consentiunt, et tamen quodammodo in peccato quod non deserunt, dolere quodam affici non desistunt; cavendum tamen est omnino ne charitatis sive dilectionis Dei nomine dignus existimetur. Si enim in iis qui ab iniquitate ad justitiam convertuntur, affectus quidam et dilectiones præteritorum malorum remanent; qui tamen in bono proposito constitutis ad iniquitatem non imputantur; quare non similiter in iis qui ad iniquitatem declinaverunt ex usu præteritæ virtutis etiam in malo proposito affectiones quædam amissi sive corrupti boni aliquando super esse dicantur, quæ quidem sine proposito bonæ voluntatis ex usu sive ex natura inesse possunt; sed sine ipso meritum justitiæ habere non possunt. Unum enim hoc est propositum scilicet voluntatis sive consensus animi ex voluntate surgens cui soli judicium est cum Deo, et hoc solum si bonum est non est ad malum quidquid in homine est sive bonum sit sive malum; item si malum est, non est ad bonum quidquid reliquum est, sive bonum sive malum. Ad hunc ergo oculum ex quo solo totum corpus lucet respicere debuerunt, qui in affectionibus nescio qualibus quas et incredulis et iniquis aliquoties sive ex natura sive ex usu inesse videmus, meritum hominis constituent. Poterant his satis supersticiosæ questiones finem accipere, si tamen finem accipere poterant. Nunc autem quærent, et semper quærent, et nunquam inveniunt. Interrogant utrum David et Petrus damnari debuissent, si ante poenitentiam in peccatis sui mortui fuissent. Quæ quæstio quali responsione digna sit utinam videre possent! Quare enim perire non debuissent si in peccatis suis mortui fuissent? Sed perire, inquiunt, non potuerunt quoniam ad vitam prædestinati fuerunt.

Quare ego similiter non peccare non potuerunt, quoniam peccaturi præsciti fuerunt? Si enim prædestinatio impediri non potest, nec præscientia falli non potest. Si autem præscientia peccandi non infert necessitatem, nec prædestinatio damnationis tollit possibilitatem. Vis adhuc audire quid dicat Augustinus; quia mihi non credis, audi qui sunt qui diligunt, et qui sunt qui perseveraturi sunt; et quæ sit unitas dilectionis, et quæ sit unitas prædestinationis. *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis qui secundum propositum vocati sunt sancti* (Rom. VIII); propositum autem non suum sed Dei. Quietiam prædestinati atque præsciti sunt. Usque adeo prorsus omnia, ut etiam si qui eorum deviant et etiam exorbitant, hoc ipsi meis faciat proficere in bonum; quia humiliores redeunt atque doctiores. Horum si quisquam perit, fallitur Deus; et vitio humano vincitur. Sed nemo eorum perit, quia nulla re Deus vincitur aut fallitur. Isti signati sunt ad Timotheum ubi cum dictum fuisset Hymeneum et Philetum fidem quorundam subvertere, mox additum est: *Firmum autem fundamentum Dei stat habens signaculum hoc; scivit Dominus qui sunt ejus* (II Tim. II). Horum fides quæ per dilectionem operatur profecto aut omnino non deficit; aut si qui sunt quorum deficit, reparatur antequam vita ista finiat; et deleta quæ intercurrerat iniquitate, usque in finem perseverantia deputatur. Qui vero perseveraturi non sunt, ac sic a fide Christiana et conversatione lapsuri sunt, ut tales eos vitæ hujus finis inveniat; procul dubio neque illo tempore quo bene pieque vixerunt in istorum numero sunt computandi. Non enim sunt a massa illa perditionis præscientia Dei et prædestinatione discreti; et ideo nec secundum propositum vocati ac per hoc nec electi sed in eis vocati de quibus dictum est: *Multi vocati; non in eis de quibus dictum est: Pauci vero electi* (Matth. xx). Et tamen quis eos neget electos cum credunt et baptizantur, et secundum Deum vivunt? Plane dicuntur electi a nescientibus quid futuri sint; non ab illo qui eos novit non habere perseverantiam quæ ad beatam vitam

A perducit electos. Scitque illas ita stare ut præcierit esse casuros.

Hic si a me quærat cur eis Deus perseverantiam non dederit; qui eam qua christiane viverent dilectionem dedit; me ignorare respondeo. Respondeant et ipsi si possunt, cur illos Deus cum fideliter et pie viverent non tunc de vitæ hujus periculis rapuit, ne malitia mutaret intellectum eorum, et ne fictio deciperet animas eorum? Utrum hoc in potestate non habuit, an eorum mala futura nescivit? Nempe nihil horum nisi perversissime atque insanissime dicitur. De hujusmodi ait Joannes: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Quod si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum* (I Joan. II). Et quid aliud dicit, nisi non erant filii etiam quando erant in professione et nomine filiorum? Non quia justitiam simulaverunt, sed quia in ea non permanserunt. Neque enim ait: Nam si fuissent ex nobis, veram non fictam justitiam tenuissent utique nobiscum. Sed si fuissent, inquit, ex nobis, permanissent utique nobiscum. In bono utique erat; sed quia in eo non permanserunt, id est usque in finem non perseveraverunt: non erant, inquit, ex nobis, etiam quando erant nobiscum. Hoc est non erant ex numero filiorum, etiam quando erant in fide filiorum; quoniam qui vere filii sunt præsciti et prædestinati et secundum propositum vocati sunt, ut sint electi. Non enim periit filius promissionis, sed perditionis. Ac per hoc nullus prædestinatorum ex bono in malum mutatus finit hanc vitam, quoniam sic est ordinatus et ideo Christo datus, ut non pereat, sed habeat vitam æternam. De quibus ait Joannes: *Scimus quoniam omnis qui natus est ex Deo non peccat. David graviter peccavit, sed quia natus ex Deo ad societatem filiorum Dei pertinebat, non peccavit usque ad mortem, sed veniam pœnitendo meruit. De hoc siquidem peccato ad mortem, ante meminit idem Joannes his verbis: Est peccatum ad mortem* (I Joan. v). Et statim subjuxit: *Scimus quoniam omnis qui natus est ex Deo non peccat.*

PARS QUARTA DECIMA.

DE CONFESSIONE ET PœNITENTIA ET REMISSIONE PECCATORUM.

CAP. I. De confessione et præcepto ejus.

Muta est malitia hominis. Nemo quando male agere vult auctoritatem quærit, quando autem dicimus omnibus ut faciant bona, et ut confiteantur mala quæ fecerunt, dicunt nobis: Date auctoritatem. Quæ Scriptura hoc præcipit ut Sconfiteamur peccata nostra. Si ergo Scriptura peccata confiteri non præcipit, respondete modo si Scripturam habetis quæ peccata jubeat tacere. Si

D ergo confiteri non vultis, quia auctoritatem confitendi non habetis, quare tacere vultis cum auctoritatem tacendi non habeatis? Tamen quia auctoritatem quæritis, accipite auctoritatem. Antiqua lex peccata confiteri jubet, et homines ad sacerdotes mittit ut confiteantur peccata sua, ut indulgentiam accipiant. Illic ergo prævaricatio legis confessione et oblatione aboletur, quando adhuc umbra fuit, et adhuc confessio criminis pœnam potius timere debuit, quam misericordiam.

diam expectare. Si hæc auctoritas non sufficit, audite Scripturam alibi manifeste dicentem : *Qui abscondit scelera sua non justificabitur* (Prov. xxviii). Quid enim est abscondere nisi tacere, et confiteri nolle? Nam qui scelera sua per impudentiam prave agendi manifestant, non justificationem merentur sed damnationem. Igitur tegenda sunt mala quantum pertinet ad impudentiam pravi operis, et revelanda sunt per humilitatem confessionis. Vultis adhuc scire periculum taciturnitatis et utilitatem confessionis? *Quoniam tacui* inquit Psalmista, *inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die* (Psal. xxxi). Et iterum : *Delictum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei* (ibid). Vide ergo et considera si taces peccata tua, inveterantur; si confiteris, condonantur. Si dicis: Ecce dico peccatum meum, sed Deo, non homini, Scripturam sequor. Illa mihi dicit: Ut Deo contear peccatum meum, non me ad hominem mittit in quo salus non est, sed illuc trahit confessionem, unde promittit remissionem. Dixi: Confiteor, etc. Quid facit homo? Audi quid facit. Nonne ille homo fuit, qui dixit: *Fili, remittuntur tibi peccata tua*? (Matth. xix; Marc. ii), et verum est, quod ille homo fuit qui dixit hoc. Propterea qui illum hominem esse viderunt; Deum autem non cognoverunt, murmuraverunt inter se, dicentes. *Quis est hic qui etiam peccata dimittit*? (Luc. vii.) Sciebant enim quod peccata dimittere Dei erat, sed nesciebant quia quod Dei erat, homo a Deo acceperat, et ille quidem homo quod habebat in quantum homo erat, ideo habebat quia acceperat. In quantum vero Deus erat, hoc idem ipsum habebat, et non acceperat. Propterea autem voluit accipere aliquando in humanitate, quod semper habuit in divinitate, ut vicino homini appropinquaret in eo quod hominis erat. Et in eo ipso quod hominis erat homini exhiberet quod Dei erat. In eo namque quod hominis erat, familiarius homini jungebatur. In eo vero quod Dei erat potentius in homine operabatur. Propterea: *Ut sciatis*, inquit, *quia Filius hominis potestatem habet in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge et ambula* (Matth. xix). Ostendit quod videre poterant, ut per hoc crederent quod videre non poterant. Propter hoc ergo Deus factus est homo, ut se ad confabulandum homini proximum et familiarem exhiberet, ut in una eademque persona et suum genus homo inveniret, cui fiducialiter infirmitatem suam revelaret, et supra hominem Deum credens de accepta ab illo remissione peccatorum suorum non diffideret. Deinde ut dispensationis gratia largius multiplicaretur. Deus homo homines qui puri homines erant participes fecit potestatis suæ ut officium ejus implerent pœnitentium confessionem suscipiendo, et potestatem ejus exercerent, pœnitentibus et confitentibus peccata remittendo. *Accipite*, inquit, *Spiritum sanctum. Quo-*

rum remiseritis peccata remittuntur eis; et quorum retinueritis retenta erunt (Joan. xx). Ergo Christus homo discipulis suis vicem ejus genatibus in terra potestatem dedit dimittendi peccata.

Sed dicis fortassis: Quare non similiter Christus præceptum dedit hominibus peccata sua confitendi, sicut discipulis potestatem dedit confitentium peccata dimittendi. Audi quare voluit Christus ut a temetipso surgeret, ut non quasi extorta vel coacta videretur confessio tua. Idcirco quod ad se pertinuit officium suum discipulis suis peragendum injunxit, ut medicorum more ægros ad se venientes exciperent et sanarent. Medicis ergo dixit ut curarent, sed infirmis non dixit ut ad medicos curandi venirent. Hoc quasi certum esse voluit, quod ægri libenter salutem quærerent, et se curandos offerrent, si medicos invenirent. Propterea solos medicos admonuit; infirmum enim ipse morbus suus sufficienter admonet, neque opus præcepto habet si dolet, Tamen ipsi medici postea quia negligentes in curatione sua ægros invenerunt, eos ad salutem quærendam, et admonitione sua excitaverunt, et precepto attraxerunt. *Confitemini*, inquit apostolus Jacobus, *alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini*. (Jac. v). Quid est alterutrum, alter alteri, homo homini? Non solum homo Deo, sicut verus ille confessor ait: Dixi, confiteor, etc., sed homini propter Deum. Plus enim facit qui servo humiliatur propter Dominum, quam qui ipsi Domino humiliatur. Propterea: *Confitemini alterutrum peccata vestra*. Quid est alterutrum? Non tantum unusquisque unicuique, sed alterutrum hoc est inter vos, homines hominibus, oves pastoribus, subjecti prælatis. Ii qui peccata habent, iis qui peccata dimittere potestatem habent. Debitum quidem erat ut confessionem facturi ad illum iretis qui est super vos; nunc autem pro indulgentiæ dispensatione conceditur ut peccata vestra ad invicem vobis confiteamini inter vos. Ille quidem qui solus confessionem acciperet, confessionem non faceret quia peccata non haberet, hi autem qui confessionem peccatorum accipiunt, et confitentibus peccata sua dimittunt necesse habent, ut et ipsi peccata sua confiteantur, ut pœnitentibus et confitentibus peccata sua dimittantur. Propterea ergo: *Confitemini alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem*. Ad quid? Ut salvemini. *Confitemini ut salvemini*. Quid est confitemini ut salvemini? Hoc est non salvamini, nisi confiteamini. Hoc fortassis tu audire noluisti, quia latebras quæris et abscondis scelera tua ut non justificeris. Non tibi placet quod dicitur, quod ii qui confiteri nolunt peccata sua salvari non possunt; propterea fortassis conaris ad aliud dictum Apostoli intorquere, ut intelligatur confitentibus quidem promississe salvationem, tamen non confitentibus non negasse justificationem. Audi ergo. Augustinus dicit: Non potest quis justificari a peccato, nisi confessus fuerit ante peccatum. Item Beda in eamdem

epistolam Jacobi de qua superius testimonium sumpsimus. Sine confessione, inquit, nequeunt dimitti peccata. Sed in hoc illa discretio esse debet, ut quotidiana levique peccata alterutrum cœqualibus confiteamur, ut orationibus invicem salvemur. Porro gravioris lepræ immunditiam sacerdoti pandamus, et ad ejus arbitrium justificari curemus. Videte quomodo concordant testimonia veritatis. Est quædam communis in Ecclesia pœnitentia, quam quotidie adinvicem facimus; in qua oratione fusa pro invicem, pro quotidianis et levioribus peccatis indulgentiam et remissionem consequimur. Gravioris autem culpæ reatum singulari confessione sacerdoti aperimus; et secundum ejus consilium munere satisfactionis oblato, indulgentiam peccati obtinemus.

Sed dicis: Si salvari non potest homo nisi confiteatur peccata sua; quid est quod scriptum invenitur: Lacrymæ lavant delictum, quod ore pudor est confiteri. Inveniuntur enim quædam ejusmodi dicta et rapiunt ea homines gaudentes; non quia veritatem quærunt in eis, sed quia malitiam suam defendere volunt ex eis. Dicunt enim: Quid nos confringitis, quid nos arctatis? Pudenda sunt facta nostra; non nos permittit verecundia eloqui, erubescimus, confiteri quod fecimus, quod possumus tamen facimus, cor contritum et humiliatum offerimus, dolemus pro eo quod male egimus, lacrymas fundimus, carnis maceratione reatum punimus. Quid verba quæritis, ubi bona opera sunt? Habemus Scripturam consolantem nos, et dicentem: Lacrymæ lavant delictum quod ore pudor est confiteri. Non malitiam excusamus, sed verecundiæ parcimus. Quod ergo homini dicere erubescimus Deo dicimus, qui non impropere. Ejusmodi ergo occasionibus quærunt homines excusationem torpori suo, et pervertere conantur Scripturas quia perversi sunt ipsi. Quid enim? Si Scriptura dicit: Lacrymæ lavant delictum, quod ore pudor est confiteri, nunquid ideo dixit: Si erubescis confiteri, peccatum tuum tibi sufficiat si tantum lacrymeris etiam si non confitearis? Nonne multo melius est, ut Scripturam hoc potius dicere voluisse intelligas, quod lacrymæ ex intima cordis contritione prolatae illa etiam peccata lavare possunt quæ sine pudore et verecundia proferri non possunt? Quid ergo? Si pudenda peccata lacrymæ lavant, ibi tacendum est, ubi divinum auxilium magis necessarium est? Imo multo magis ibi confitendum est, ut humilitas confessionis adjuvet lacrymas contritionis. Similiter cum tibi dicitur: Si homini erubescis dicere peccatum tuum, ut dicas Deo, qui non impropere, non tibi dicitur: si erubescis dicere homini ut homini non dicas, sed Deo. Sed mansuetudo Dei tibi demonstratur qui tam mitis et suavis est omnibus ad se confugientibus ut ab ipso improprium aliquod te non oporteat formidare, etsi, talia fuerint peccata tua ut ea te homini manifestare sine erubescencia non posse contingat. In eo enim de qua erubescis cum homini dicis, erubescere te Deo non oportet cum Deo dicis;

A quia non impropere dicenti, sed condonat confitenti. Dic ergo homini ut salubriter confundaris ad tempus coram eo, ut ista confusio gloriam tibi postmodum adducat, et fiduciam præstet ne improprium timeas cum manifestari cœperis coram Deo; tamen ne forte tibi diceret cogitatio tua, si tam grave est homini revelare peccata; et si ita erubescimus coram homine, quid faciemus ante Deum, cujus majestatem declinare non possumus, neque judicium effugere; ne igitur temetipsum desperares sic de Deo cogitando, ostenditur tibi mansuetudo Dei erga pœnitentes et confitentes, quod peccata omnia pœnitentibus condonat et confitentibus non impropere. Sic ergo accipe quod dictum est. Dic Deo, qui non impropere, quasi diceret etiam si erubescis coram homine ne erubescas coram Deo, quoniam Deus mitior est homine; et mansuetior et compatiens miseris ut non impropere. Secundum hunc itaque modum non tibi dicitur ut peccata tua homini non dicas; sed ut in iis etiam quæ coram homine erubescenda sunt de Dei pietate confidas. Opponis adhuc lacrymas illas Petri, quas legis confessionem non legis. Lacrymæ lavant delictum quod ore pudor est confiteri. Has igitur lacrymas opponis non quia amas compunctionem; sed quia fugis confessionem. Dicis ergo quia lacrymas Petri legis, satisfactionem non legis. Audisti quia fleverit, sed quid dixerit non audisti. Ideo lacrymæ lavant delictum quod ore pudor est confiteri. Quid ergo? Hoc tibi dici putas, ut quia Petrus lacrymatus legitur, confessus non legitur tu si lacrymeris non confitearis. Nonne multo melius est ut illud potius hic demonstrari intelligas, quod si illic tantum lacrymæ valuerunt ubi confessionem oris non habuerunt, quanto magis si veræ fuerint, nunc valent ubi cum cordis contritione etiam oris confessionem habent? Hoc enim tibi demonstratur cum subditur: Prius flendum est, postea confitendum. Hoc siquidem ad veritatem confessionem spectat ut prius compungaris, postea confitearis. Nam sunt quidem sicut impudentes ad faciendum sic inverecundi ad dicendum; qui, quoniam turpitudinem suam in faciendo non vident, verecundiam in dicendo non habent, quibus utique per prophetam dicitur: *Frons mulieris meretricis facta est tibi, nescivisti erubescere* (Jer. III). Isti nonnunquam sine aliquo compunctionis motu, sine aliquo timoris vel amoris Dei attractu, pro sola consuetudine explenda ad dicenda peccata sua se ingerunt, existimantes se propter solam verborum prolationem a debito peccatorum suorum absolvi, quibus recte dicitur: Prius flendum est, post confitendum. In confessione namque peccatorum hominem et verecundari oportet ut humiliter quod fecit cognoscat, et tamen non sic verecundari, ut taceat. Hoc bene novit peccatrix illa quæ etiam venit ut peccata sua se abscondere nolle ostenderet et tamen non ante, sed retro stetit, ut verecundiam turpitudinis suæ se attendere demonstraret. Propter hoc recte dicitur prius flendum, post confitendum.

CAP. II. De pœnitentia et fructu pœnitentiæ.

Pœnitentia alia est interior, alia exterior. Pœni-

tentia exterior est in afflictione carnis. Pœnitentia interior est in contritione cordis. Per pœnitentiam exteriorē castigatur culpa parvi operis. Per pœnitentiam interiorē emendatur culpa pravæ voluntatis. Secundum quantitatem delicti, mensura correctionis pensanda est. *Agite*, inquit, *fructus dignos pœnitentiæ* (Matt. III; Luc. III). Aliud est enim fructus pœnitentiæ, aliud ipsa pœnitentia. Sicut aliud est arbor, et aliud fructus ejus: sic aliud est pœnitentia, aliud fructus ejus. Pœnitentia est dolor commissi præteriti, quando doles te fecisse quod malum est. Quando ergo improbas et damnas mala tua, pœnitentiam habes, quando autem, satisfactione sequente, et punis et corrigis mala tua, fructus pœnitentiæ habes. Si displicet tibi quod fecisti, pœnitentiam agis. Si persequeris et punis quod fecisti, fructus pœnitentiæ facis. Pœnitentia est facti improbatio; fructus pœnitentiæ delicti correctio. Sed quia secundum mensuram delicti correctionis mensura pensanda est, ideo fructus pœnitentiæ dignos facere oportet. Si in correctione minor est afflictio quam in culpa fuit delectatio, non est dignus pœnitentiæ tuæ fructus. Sed dicis mihi: Quomodo scire possum quando condigna sit pœnitentia mea? Quia hoc scire non potes, ideo necesse habes semper pœnitere. Satisfacere potes, nimis facere non potes. Melius est ut plus facias quam minus. Idcirco sollicitus esto, satage, da operam, studium impende, ut culpa sit cum fine, devotio sine fine. Tamen ut aliquando peccatrix conscientia consoletur, positus est modus et mensura pœnitentiæ exterioris, ut, illa expleta vel perfecta, fiduciam habere incipias, et sancta quadam presumptione in spe misericordiæ divinæ de indulgentia et remissione peccatorum confidere, et tanto verius quanto utique sincerius injunctam pœnitentiam expleveris.

CAP. III. *De iis qui in hac vita pœnitentiam non complent.*

Sed fortassis tacita tibi cogitatione respondeas: Quomodo, inquis, certus esse possum de venia propter pœnitentiam et satisfactionem ab homine injunctam, etiamsi illam studiose complevero, cum ipse homo cui peccata mea confiteor sæpe aut ignorantia nesciat, aut negligentia non considerat qualem mihi secundum modum et mensuram delicti debeat satisfactionem injungere? Ad hoc tibi breviter respondeo: Quia si homo nescit, Deus scit. Tu tamen fac quod tibi præcipitur. Obediens esto in eo quod tibi jubetur. Videat Deus devotionem tuam etiam si homo non condigne moderetur afflictionem tuam. Perire non poteris si devotus inventus fueris. Sed decipior, inquis, putans me satisfacisse cum satis non fecerim. Ille mihi injunxit ut tantum facerem et non amplius mihi præcepit. Ecce totum feci et non satisfeci. Vado quasi securus ad Deum, putans me satisfacisse illi cum adhuc teneor obligatus, quia satis non fecerim. Quare ergo, inquis, factum est ut talem sacerdotem non habeam qui mihi dicat hoc quod oportet? Audi quare. Propter peccata tua

A factum est hoc quibus meruisti ut malum haberes, quibus si districte judicareris et hoc merueras ut nullum haberes: *Qui*, inquit Scriptura, *regnare faciet hominem hypocritam propter peccata populi* (Job. xxxiv). *Et ego*, ait, *adhærescere faciam linguam tuam palato tuo, nec eris quasi vir objurgans quia domus exasperans est* (Ezech. iii). Nam ut scias quod malitia tua hoc fecit: vide ubi erat devotio tua. Si enim perfectam devotionem habuisses etiam nullo admonente cessare tamen potuisses. Nunc autem pigritia tua et negligentia tua occasionem temporis quæsit, non correctionem. Et vidit hoc Deus et dedit tibi secundum cor tuum, ut non invenires quod non quærebas accipere. Nec tamen dico quod desperes; hoc etiam si contingat ut homo qui exterius curandis vulneribus peccatorum medicamentum apponit aliquid minus sufficiens tribuant. Sæpe quod minus foris agitur, efficacius intus operatur. In parvo opere magna devotio potest esse. Homo videt in facie; Deus autem intuetur cor (I Reg. xvi). Et ut minus dicam, magnum est si in hac vita incipere possis etiam si non perficias. Nam et post mortem ignis quidam purgatorius dicitur ubi purgantur et mundantur, qui hic corrigi cœperunt et non perfecerunt. Qui autem in hac vita nec incipere voluerunt, ibi consummare non possunt. Quibus autem hic correctionem suam incipere datur; etiam si perficere non datur; illic correctionis perfectio reservatur. Tamen tutius omnino est ut hic et incipere et perficere contendas, ut illic tibi nihil patiendum vel faciendum supersit; durum est tormenta illa, vel ad modicum sentire. Propterea tutius omnino tibi est ut hic et incipias et perficias quod facere debes, quod si perficere hic non poteris, si tamen inchoaveris, noli desperare, salvus eris, *sic tamen quasi per ignem* (I Cor. iii). Ardebis quidem, donec consumptum fuerit quod cremabile portas. Tu autem salvus eris quoniam in te fundamentum permansit charitatis Dei.

CAP. IV. *Utrum iterari possit pœnitentia.*

Sunt qui dicant relapsis in pristina peccata locum veniæ amplius non esse; propterea quod quædam Scripturarum testimonia iis qui post acceptam pœnitentiam ad priora peccata redeunt, aditum salutis negare videntur. Et sunt quidem ejusmodi quædam dicta in quibus non hoc quidem dictum est, sed a non bene intelligentibus hoc dictum esse videtur. Apostolus Paulus in illa Epistola quam ad Hebræos scripsit, sic ait: *Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi et prolapsi sunt, renovari rursus ad pœnitentiam, rursus crucifigentes sibi metipsis Filium Dei et ostentui habentes* (Hebr. x). Et rursus: *Voluntarie euim peccantibus, post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia* (Hebr. x). Et iterum scriptum alibi invenitur. Quia locus

non est secundæ pœnitentiæ. Sed, sive hæc sive alia, talia scripta vel dicta catholicorum virorum super hoc inveniantur, nulla ratione existimandum est eos qui recte sapuerunt hoc astruere voluisse quod in qualiacunque peccata prolapsi, vel pœnitere non possent, si per divinam misericordiam respicerentur, aut veniam consequi non valerent, si per veram pœnitentiam compungerentur. Hoc enim fides catholica omnino non recipit, quia qui dixit : *Non dico tibi septies, sed usque septuagies septies* (Matt. XVIII) ; se nec secundam, nec tertiam, nec quotamlibet peccatoris pœnitentiam veram duntaxat refutare significavit. Quod ergo dictum est impossibile esse eos qui post illuminationem gratiæ et gustum doni cœlestis et participationem Spiritus sancti, prolapsi sunt, renovari rursus ad pœnitentiam, vel sic intelligendum est, quod per se cadere potuerunt sed per se surgere non possunt, atque ideo illis impossibile esse Deo non esse. Sicut scriptum est : *Spiritus vadens et non rediens* (Psal. LXXVII). De via perditionis dictum est, quod omnes qui ingrediuntur per eam amplius non revertentur, quia homo per se quidem ad malum ire potest, per se redire non potest, nisi per gratiam adjuvetur ; et adjutus sic ad pœnitentiam renovetur. Vel sic ergo intelligendum est quod scriptum est. Impossibile esse prolapsos ad pœnitentiam renovari, vel propheticum illud quod dictum est : *Virgo Israel cecidit, non adjiciet ut resurgat virgo Israel* (Amos. v) (in quo similiter quidam a recta intelligentia erraverunt) his verbis expressum convenienter quis dicat.

Nam quia sanctus Hieronymus super hunc locum quædam verba ambigua exposuit, quidam qui ex Scripturis libentius materiam erroris quam ædificationis assumunt ; lapsos reparari non posse conantur astruere. Ait enim : Quod cum Deus omnia possit, de corrupta virginem facere non potest. Ipse viderit quid dicere voluerit ; ego a puritate christianæ fidei non discedo. Veritas una est, Apostolum dicentem audio : *Si aliud angelus evangelizaverit anathema sit* (Gal. 1). Ego tamen sic sentio quia aliquid dicere voluit, etiam si ego nesciam quid dicere voluit. Sic tamen pium est mihi sentire quod verum dixit, etiam si forte competentius vel evidentius dixisse potuisset quod dixit. Ego dictum catholici viri ad catholicam veritatem interpretari conabor. Tamen si de corruptione carnis intelligitur hoc, stultum est sic sentire, quod homo carnem suam vitare possit, Deus sanare non possit. Si de corruptione cordis hoc intelligitur, et hoc similiter stultum est dicere ; quia homo peccare possit, Deus justificare non possit, et tantum justificare ; quantum ille peccare. Si autem idcirco illud non posse dicitur Deus ; quia factum est, et quod factum est, non factum esse non potest ; quia quod verum est, falsum esse non potest, et idcirco non potest, quia contra veritatem non potest, quia si contra veritatem posset, contra seipsum posset, qui veritas est. Quod pondus habet hoc dictum magis quam si diceretur

A de alio quolibet, quod factum est, jam non esse factum non potest, etiam si quod factum est, emendari potest, ut factum esse non noceat quod factum est ? Certum est quia qui cadit resurgere potest, et non solum resurgere sed etiam melior resurgere quam fuit, cum cecidit. Multi ceciderunt et meliores surrexerunt quam fuerunt antequam ceciderunt ; meliores etiam quam futuri fuissent si non cecidissent, quia ad hoc ipsum cadere permissi sunt, ut ex ipso casu suo et ruina erudirentur, et meliores efficerentur. Nemo tamen melior post casum surrexit, vel surgere potuit, quam fuisset etsi non cecidisset, et hæc quæ modo resurgendo bona operatus est, omnia stando operatus fuisset. In hoc secundum aliquid dici potest, quod B omnis qui cadit id quod cadendo perdit amplius totum recuperare non potest, quia quidquid post ea ad correctionem vel ad recuperationem adjece- rit, facere omnino non potest, quin melior fuisset, si hæc omnia haberet, et tamen non cecidisset. Propterea nemo in spe correctionis peccare debet, quia quod semel amittitur, amplius ipsum non recuperatur, quia quidquid adjectum postea fuerit pro reparatione perditionis non est ipsum ; sed aliud pro ipso, et plus utique esset si utrumque simul esset. Quod idcirco fieri non potest, quia sicut tempora transacta amplius non redeunt, ita quæ semel perpetrata fuerint amplius non facta esse non possunt. Si igitur virgo es, custodi diligenter quod habes. Noli in spe peccare, noli cadere, quasi melior surrectura sis. Quidquid postea feceris facere tamen non potes, quin melior esses si hoc faceres et virgo esses. Sic itaque fortasse secundum hunc modum convenienter intelligitur, quod virgo Israel cecidit et non adjiciet, ut resurgat virgo Israel. Et quod ubi mille erant, centum erunt, et ubi centum, decem in domo Israel. Si in hunc modum lapsos ad pœnitentiam renovari non posse, dicimus, nihil inconveniens fortassis dicimus, neque pœnitentibus viam indulgentiæ claudimus, sed periculum cadendi demonstramus. Si enim magnum est aliquando surgere, majus utique est, nunquam cecidisse. Si bonum est sanatum esse, melius est nunquam corruptum fuisse. Est adhuc alius sensus quem in supradicta sententia eadem veritate intelligere possumus, utrum æquali convenientia, nescio. Impossibile est, inquit, eos D qui semel illuminati sunt, et cætera quæ adjecit, prolapsos rursus renovari ad pœnitentiam ; et quasi causam subjunxit quare ejusmodi ad pœnitentiam renovari non possint ; rursus, inquit, crucifigentes et ostentui habentes Filium Dei. In hoc ergo denuo renovari non possunt, quia aliam crucem et aliam mortem Filii Dei habere non possunt ; non quia pœnitentibus venia denegetur, sed quia pro peccantibus Christus iterum non morietur. Custodie ergo salutem tuam, semel pro illa Christus mortuus est. Si illam amiseris, non poteris habere Christum alium qui pro te moriatur, vel ejusdem Christi mortem aliam. Dicit tibi Christus : Serva salutem tuam, ego semel pro illa mortuus sum. Si illam amiseris, ego iterum mori

non possum, tamen eadem morte, amissam iterum reddere possum. Sed nolo mihi injuriam facias ; quia si salutem tuam morte mea acquisitam voluntarie peccando iterum amiseris, quantum in te est, iterum crucifigi, iterum me mori compellis. Ego carnem meam hostiam obtuli, ut de peccato poenitentes veniam consequerentur, non ut voluntarie peccantes et in peccato persistentes justificarentur. Qui ergo de peccato poenitent, habent in ea hostiam expiationis. Qui autem in peccatis suis voluntarie permanent, non habent ex ea causam salvationis. Hostia quidem ista data fuit illis ut per eam expiarentur de peccato poenitentes ; sed jam nunc non relinquitur eis ipsa hostia ut per eam in peccato voluntarie persistentes justificentur. Non ergo putant voluntarie peccantes istam hostiam ad se pertinere, quia voluntarie peccantibus jam non relinquitur hostia pro peccato, quia non possunt sibi eam usurpare quæ ita oblata est, ut iis prosit qui de peccatis poenitent, non qui permanent in peccatis. Sic una veritate manifesta, alia quoque in lucem venit. Quod autem dictum est quod non est locus secundæ poenitentiae, ita quidam intelligere volunt, quia tota hæc vita locus est poenitentiae homini peccatori. Qui hic poenitentiam facere volunt locum habent, quia hic locus datus est poenitendi hominibus. Qui autem hic poenitentiam facere nolunt, in alia vita etiam si voluerint facere poenitentiam non poterunt, ita ut fructum habeat poenitentia illorum, quia locum non habet. Prima ergo poenitentia in hac vita locum habet. Secunda poenitentia post hanc vitam locum non habet ; nec fructum habent, etiam si dolorem habent. Alii hoc dictum intelligunt de publica poenitentia, quam dicunt iterari non posse propter rigorem et castigationem, ne homines sacramenta Dei contemnant. Sed unusquisque prout potuerit secundum veritatem sentiat. Ego illum qui dixerit ideo locum non esse secundæ poenitentiae ; quia una debet esse poenitentia homini, quandiu vivit, ut semper de præteritis doleat, et se a futuris custodiat, et nunquam ad peccata redeat quæ semel dimisit, et qui hoc facit quod debet facere facit. Et qui aliter facit, id est qui ad peccata præterita revertitur, ut cum peccaverit quandiu vult iterum ad poenitentiam redeat, et quasi post primam secundam facit poenitentiam, facit quod facere non debet, nec tamen in eo quod poenitet, male facit, sed in eo quod non perseverat in poenitentia male facit. Qui sic dixerit locum non esse secundæ poenitentiae, ego illum faciliorem invenisse exitum pulo, et sine scrupulo quæstionis molestiam declinasse.

CAP. V. *De iis qui in extremis poenitent.*

Quærunto quidam quid de iis sentiendum sit qui in peccatis suis usque ad finem vitæ perseverant, et tamen in extremis morte imminente territi compunguntur et poenitent, et ex toto corde misericordiam et indulgentiam quærunto etiam si satisfactionem articulo temporis præventi persolvere non possunt. Breviter, quod mihi videtur, absolvo. Ego puto hominem quandiu in hac vita

vit sicut malum facere potest, ita et emendare posse si fecerit, et nunquam quocumque tempore etiam in extremis et in articulo necessitatis poenitentiam hominis infructuosam esse, si vera fuerit. Ego Scripturam audio dicentem : *Quia in quacunque hora ingemuerit peccator, salvus erit* (Ezech. xviii, xxxiii). Non dicit biennio aut bienio ante mortem si ingemuerit, sed quacunque hora ingemuerit, salvus erit. Ergo tu noli ponere tempus misericordiae Dei, ne forte iudicium tuum tibi ipsi adversetur. Noli ponere legem quæ tibi non expedit. Peccator, ama misericordiam, quia si non amas, non mereris. Nec tamen sub hac spe secure tibi peccandum est. Propterea quod in fine si conversus fueris salus, tibi promittitur. Nam, quamvis etiam tunc venia tibi (si vere poenitueris) promittatur, non tamen tibi ut tunc vere poenitere debeas promittitur. Valde difficile est ut tunc vera sit poenitentia, quando tam sera venit, quando cruciatus membra ligat, et dolor sensum opprimit, vix homo aliud cogitare potest. Ergo si vis securus esse, poenitentiam age dum sanus es. Dum mens sibi vacare potest, exerce illam in opere suo. Valde suspecta debet esse poenitentia, quæ coacta videtur esse. Facile est ut homo se nolle putet, quod posse non datur. Possibilitas optime voluntatem probat. Si non facis dum potes manifeste, ostendis quod non vis. Quamvis autem in tempore sanitatis securior sit poenitentia, tamen melior est sera quam nulla. Ante finem time, ne poenitere differas ; in fine conside, ut vel tunc resipiscas. Quod si tunc forte tibi suppetere non vides tempus boni operis, egredere tamen in spe firma, cum arrha bonæ devotionis. Multum sera fuit latronis poenitentia, sed indulgentia sera non fuit. Quod tandiu petere distulit, vide quam cito accepit ? *Cor contritum et humiliatum Deus noster nunquam despiciet* (Psal. l) ; quia *mortem non vult peccatoris, sed ut convertatur et vivat* (Ezech. xxxiii).

CAP. VI. *Quod sola bona voluntas sufficit, si facultas operandi non datur.*

Si ergo bonam voluntatem habes, noli desperare. Angeli de cælo clamant : *Pax in terra hominibus bonæ voluntatis* (Luc. ii). Non dixerunt pax hominibus divitibus, aut nobilibus, aut potentibus, sive multa facere valentibus. Si hoc dixissent, timendum tibi esset. Quia hæc omnia etiam invitis abesse possunt, et adesse non amantibus similiter. Voluntas nulli abesse potest nisi volenti. Tamen aliquid est voluntas : quod nec dari nec auferri possit invito. Propterea voluntas hominis est potestas Dei. Et ideo voluntas hominis est, quia velle in potestate hominis est ; et non potest voluntatem tollere homini aliqua violentia extrinsecus incurrens, neque infirmitas, neque adversitas ulla, neque paupertas voluntatem homini tollere potest nisi ipse homo voluerit. Opus ei auferri potest, etiam quando ipse non vult, voluntas non potest. Propterea non est in ipso quando possit, sed in ipso est quando velit, etiam quamvis ex ipso non sit voluntas, quando vult ;

quia et ipsum velle bonum ex Deo est. Idcirco tamen in ipso homine dicitur esse quando velit quia extrinsecus velle hominis impedire non potest. Ad hoc ut velit nihil foris quæritur, totum in ipso est, quod ad hoc faciendum opus est. Non quærit aliquid extra se ut velle habeat in se. Idcirco velle est in ipso, posse in ipso non est, nisi aliud foris apponatur ad explicandum voluntatem quod quando adesse debeat, vel abesse, in potestate hominis non est. Idcirco quando non vult bonum non culpatur nisi ipse. Quando autem non potest, si vult quidem propter voluntatem impossibilitas non imputatur; si autem non vult propter impossibilitatem, voluntas non excusatur. Totum ergo meritum in voluntate est. Quantum vis, tantum mereris. Sed dicis: Si solum velle meritum est, et si meritum hominis in sola constat voluntate. Quid ergo opus facit? Habeo voluntatem et sufficit mihi. Quid necesse est operari, si opus nihil facit? Sed voluntatem sine opere habere non potes, quando opera potes. Non est voluntas si non operatur quod potest. Si autem non potest operari, sufficit ipsa sibi, et habet meritum suum propter se, in quo sola placet, quod bona est.

Sed dicis iterum: Si totum meritum in voluntate est, nihil amplius ex opere est, etiam quando ipsum opus cum voluntate est, quare ergo opus requiritur si pro opere merito hominis nihil adjicitur vel aufertur? Audi quare. Ideo post voluntatem etiam opus requiritur, ut ipso opere voluntas augeatur. Tale est cor hominis ut opere suo amplius inardescat, sive ad bonitatem amandam si rectum est; sive ad malitiam si pravam est. Ita utrinque affectus opere nutritur, ut crescat, et amplior sit; ut vix fieri potest ut voluntas opere suo non augeatur. Quantum ergo voluntas crescit, tantum meritum crescit, et tantum ipsum opus voluntati aut prodest in bonum, aut in malum nocet quantum ipsam voluntatem ad affectum bonitatis, sive malitiæ, accendendo exercet. Et si forte contigerit tantam esse voluntatem in eo qui non operatur, quanta est in illo qui opus exercet; ubi eadem voluntas est, meritum dissimile esse non potest.

Sed dicis iterum: Si totum meritum in voluntate est, ergo opus bonum non remuneratur, sed sola voluntas. Vide quomodo hoc intelligere velis. Nam secundum aliquid et hoc veraciter dicitur, quod hominis voluntas sive ad bonum sive ad malum, sola remuneratur. Et rursum convenienter dicitur, quod opus et voluntas et ipse etiam homo volens et operans pro voluntate et opere remuneratur. Dicitur voluntas remunerari, quia in ipsa meritum constat. Dicitur et opus remunerari, quia in ipso constat causa sive occasio merendi. Voluntas remuneratur pro opere, opus remuneratur pro voluntate, Voluntas remuneratur pro opere, quia in illo ut placeret meruit. Opus remuneratur pro voluntate, quia ex illa ut placeret accepit. Voluntas placet quia ipsa bona est et in ipsa justitia est quæ placet. Opus pla-

acet quia ex voluntate bona est, et signum justitiæ et bonitatis quæ in ipsa voluntate est placet. Voluntas placet pro eo quod in ipsa est; opus placet pro eo ex quo ipsum est. Sicut ergo sola justitia est pro qua et voluntas placet et opus voluntatis, sic non duæ sed una retributio est, quæ et voluntas remuneratur et opus voluntatis. Una ergo retributio est quæ et homo remunerari dicitur quia illi datur, et voluntas remunerari dicitur quia pro illa datur. Et opus remunerari dicitur in quo voluntas ipsa placere meretur. Etiam quando non operatur, voluntas placet in hoc quod voluit operari, et de ipso opere placet, etiam quando illud facere non potest. Semper ergo placet voluntas pro opere, et homo [opus] nunquam placet nisi pro voluntate. Tamen quando homo [opus] pro voluntate placet, ideo placet, ideo quia ipsa voluntas placet. Quando autem voluntas propter opus placet, non sic placet, quasi opus propter se placeat, et voluntas propter opus cum potius propter se voluntas placeat, et opus propter voluntatem. Sed dicitur propter opus placere voluntas, quia ipsa voluntas operis est, et de opere est quod placet. Velle enim semper aliquid velle est, et placet homo, quia vult aliquid propter voluntatem justam quæ de aliquo est, et ideo justa est, quia est de quo esse debet. Et talis est qualis esse debet. Sic ergo in voluntate totum meritum est etiam si respectu operis sit, quod opus sive sit sive non sit; nihil in voluntate minus est, nisi forte in hoc quod voluntas ipsa major fieret si ipsum opus fieret. Si ergo magnum meritum habere vis, magnam habere voluntatem. Magna fiducia. Tantum mereris quantum vis. Possunt esse voluntate pares, qui facultate sunt impares. Multum dedit Zachæus qui dives erat, et multum habebat. Vidua illa quæ duo minuta misit, parum habuit et parum dedit et tamen tantum dedit quantum Zachæus. Minores facultates ferebat, sed parem voluntatem habebat. Si attendas quæ dederint diversa invenies, si attendas unde dederint paria invenies. Non autem pensat Deus quantum datur, sed ex quanto detur. Si ergo ubi plus datur et ubi minus differens meritum non est, si æqualis utrinque voluntas habeatur; ergo ubi aliquid datur, et ubi nihil datur, differens meritum esse non potest, si æqualis utrinque voluntas habeatur. Ideo dixi tibi, ut non desperes si facultas deest tibi, adsit bona voluntas, quantum vis tantum mereris. Fac ergo voluntatem magnam, si vis habere meritum magnum. Bene hoc scivit peccatrix illa, quæ quia multum habuit quod dimitteretur, non attulit substantiam magnam, sed dilectionem magnam. Multum contra multum. Si multa pecunia magis quam charitate multa, iniquitas multa redimetur, feliciores divites essent quam pauperes, et secure peccare possent, quantum vellent et quantum vellent. In ipsis enim esset redemptio peccatorum suorum. Quando vellent darent pecuniam et haberent justitiam. Nunc autem bene facit Deus quia in eo posuit redemptionem nostram.

ubi nullus nisi ipse velit, egere potest. Amare A possunt æqualiter et dives et pauper, etiam si pecuniam æqualiter dare non possunt. Dilige multum, si viset multum tibi dimittatur. *Dimittuntur*, inquit, *ei peccata multa, quoniam dilexit multum* (Luc. VII). Cui plus dimittitur, plus diligit. Aliquid contrarietatis hic esse videtur. Si enim ei Deo dimittuntur peccata multa quoniam dilexit multum, videtur dilectio prior esse quam remissio, et rursum si ille plus diligit cui plus dimittitur, videtur prior esse remissio quam dilectio. Sic enim dictum est: *Duo debitores erant uni feneratori, unus debebat multum; alius parum. Unus plus, alius minus. Cum non haberent unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? Et respondit: Æstimo quia is B cui plus donavit* (ibid.). Videtur hic prior esse remissio, et posterior dilectio. Idem enim diligitur quia multum dimittitur, Postea subiungit ostendens quare istam propositionem fecerit. *Vides, inquit, hanc mulierem? Intravi in domum tuam; aquam pedibus meis non dedisti. Hæc autem, postquam intravi, lavit lacrymis pedes meos, et capillis extersit* (ibid.). Et postea: *Propterea, inquit, dico tibi: dimittuntur ei peccata multa; quia dilexit multum. Cui minus dimittitur, minus diligit* (ibid.); et cui plus dimittitur, plus diligit. Non videntur ista coherere, quia dixit eum plus diligere cui plus dimittitur; et huic idcirco multum dimissum quia multum dilexit. In hoc igitur non videtur C conveniens esse similitudo nisi forte sic dicat, quia in hoc aparet quod multum ei dimittitur, quia dilexit multum, quia ille cui plus dimittitur plus diligit. *Dimittuntur*, inquit, *ei peccata multa quia dilexit multum. Dimittuntur illi peccata multa. Et unde hoc probo, aut quomodo illud ostendo quod dimittuntur ei peccata multa? In hoc, inquit, quia dilexit multum. Magna dilectio magnæ remissionis indicium est. Cui enim plus dimittitur, plus diligit. Debitor enim est ille cui plus dimittitur, ut plus diligat. Et si plus diligit, facit quod debet, et ostendit se multum accepisse in eo quod multum reddit. Sic igitur mulier ista multum officiosa, multum sedula, multum devota, diligit multum, quia multum se accepisse agnoscit. Dimittuntur ei peccata multa D quia dilexit multum. Si quis ergo ita intelligere velit quod dictum est: Dimittuntur ei peccata multa quia dilexit multum, nihil inconveniens erit. Sed videtur fortassis alicui hoc magis ad veritatem pertinere, ut illam hic dilectionem intelligamus qua mulier peccatrix, desiderio sanitatis accensa, diligere cœpit Salvatorem, a quo se credidit habere salutem; et quia agnovit multum esse quod sibi ab eo dimittendum esse speravit, ideo multum dilexit. Nondum adhuc audierat: Dimittuntur tibi peccata tua. Adhuc quod mulier impetrare desideravit, postulavit, et tamen quasi jam accepisset, datorem suum amavit, a quo se quod petiit acceptura non dubitavit. Ideo inquit: *Fides tua te salvam fecit* (ibid.). Quia enim*

credidisti, dilexisti; et quia dilexisti, meruisti; ideo: Fides tua te salvam fecit. Ex quo fides cœpit, salus cœpit. Sed tu nesciebas, quod ego te per fidem et dilectionem ad me traherem, ut credenti, et diligenti peccata multa condonarem. Tu autem forte hoc non cogitabas. Ideo ut scias et consolaris, nunc dico: Dimittuntur tibi peccata tua. Cui plus dimittitur, plus diligit. Alii deligunt postquam accipiunt, et tu prius quam acciperes dilexisti, quia te accepturam credidisti. Ideo: Fides tua te salvam fecit. *Vade in pace* (ibid.). Vide nunc quantum facit charitas, quantum facit bona voluntas. Noli ergo timere. Si bona voluntas pigra non fuerit, indulgentia tarda non erit. CAP. VII. *Quod homo opus judicat; Deus voluntatem pensat.*

Duo sunt, voluntas et opus voluntatis. Deus voluntatem pensat, homo opus judicat. Sed sunt iterum opera alia occulta quæ nesciuntur, alia dubia quæ non discernuntur, alia manifesta, id est vel ita mala ut non valeant abscondi sive ita bona, ut de eis non possit dubitari. Occulta et dubia divino iudicio reservantur. Quæ autem manifesta sunt si bona sunt per approbationem judicantur, sed per retributionem non judicantur, quia præmium et merces illorum in posterum reservatur. Mala voluit Deus hic judicari et puniri. ne si in posterum illorum iudicium servaretur, non ad correctionem, sed ad damnationem omne iudicium exerceretur. Propterea positi sunt homines iudices vice Dei, ut culpas subjectorum examinando castigent, ut in fine cum venerit iudex Deus, correctos salvare possit, quos corrigendos humano iudicio subiecit. Data sunt ergo iudicia, et contra culpas diversas expiandas, correctionum et satisfactionum modus ac mensura rationabili definitione præfigitur; et est scriptus liber pœnitentialis in quo quasi spiritualis medicinæ antidota proponuntur, ubi medici animarum accipiant quod contra morbos peccatorum ægris sanandis mentibus apponant.

CAP. VIII. *De remissione peccatorum; et an sacerdotes qui homines sunt, possunt dimittere peccata.*

Potestatem remittendi peccata quidam soli Deo ita ascribere conantur, ut in ea hominem participem fieri posse nullo modo concedant. Et ad confirmationem hujus assertionis adducunt mundationem illius leprosi, quem Dominus prius per semetipsum sanitati restituit, ac sic deinde ad sacerdotes misit; non ut ejus mundatio virtute illorum perficeretur; sed ut tantummodo testimonio illorum confirmaretur. Simili modo nunc in præsentī Ecclesia dicunt ministeria sacerdotum nihil amplius virtutis habere, nisi quædam tantummodo signa esse, ut ille videlicet qui prius per contritionem cordis intus a Domino absolvetur, postmodum in confessione oris ab eis absolutus esse ostendatur. Quod autem in sola cordis contritione etiam ante confessionem oris peccata dimittantur, prophetico illo testimonio probare volunt quod dicitur: *Quacunque hora ingenu-*

rit peccator, salvus erit (Ezech. xviii xxxiii). Et alibi : *Quia adhuc te loquente dicam : Ecce adsum* (Isai. lviii). Et Psalmista : *Dixi, inquit confitebor adversum injustitiam meam Domino ; et tu remisisti impietatem peccati mei* (Psal xxxi). Idcirco tamen post contritionem cordis confessionem quoque oris esse necessariam, quia si quis etiam post impetratam veniam peccatorum confiteri eadem peccata sua neglexerit, quasi institutionis divinæ contemptor, quamvis non pro peccatis quæ jam dimissa sunt reus teneatur, tamen pro contemptu reus erit. Vel fortassis quia ipsa peccata jam ad contumacem, redeunt, quæ prius per compunctionem humiliato dimissa fuerunt. Hac ergo ratione probant homines nullo modo potestatem habere dimittendi peccata, sed hanc solius Dei esse sicut etiam in Evangelio, Judæi contra Dominum murmurantes, quia dixerat paralytico : *Dimissa sunt tibi peccata tua* (Marc. ii, Luc. v) : aierunt solum Deum posse peccata dimittere. Sed fortassis qui hæc de absolute peccatorum dicunt, quomodo quisque peccato ligetur, non satis diligenter attendunt. Duobus enim modis peccator ligatus est. Ligatus est obduratione mentis, ligatus est debito futuræ damnationis. Quandiu namque gratia Dei cum homine est, solutus est homo, et ad bene operandum expeditus, Sed cum per peccatum gratia Dei subtrahitur, statim ipsa sua obduratione mens intrinsecus obligatur. Ista obduratio sive excæcatio mentis, interiores tenebræ sunt, in quibus homo pro peccato suo in præsentī obligatus tenetur ; et nisi ab eis in hac vita solutus fuerit, postmodum ligatis manibus et pedibus in tenebras exteriores projicietur. Sed quia nemo sua virtute post ruinam peccati surgere valeret, nisi divina misericordia gratuito præveniens eum suscicaret : Ideo necesse est ut Deus gratiam suam quam peccantibus nobis juste subtraxerat, quando ad poenitentiam vivificandi sumus, sola misericordia nullis nostris meritis præcedentibus reddat, quatenus ipsa gratia adveniens cor nostrum a torpore infidelitatis et a peccati morte exsuscitet, ut scilicet dum primum ipsa sola operante ad poenitentiam compuncti a vinculis torporis absolvi-mur, etiam ipsa deinde cooperante, poenitentes a debito damnationis absolvi mereamur. Hoc bene in resurrectione Lazari signatum est, quem ipse Dominus per se prius intrinseca vinculo mortis absolvit, vivificatum autem de foris ministerio ipsorum apostolorum solvi præcepit. Sic namque in sancta Ecclesia nunc mortuos peccatis per solam gratiam suam interius vivificans ad compunctionem accendit, atque vivificatos per confessionem foras venire præcipit ; ac sic deinde confitentes per ministerium sacerdotum ab exteriori vinculo, hoc est, a debito damnationis absolvit. Bene autem debitum damnationis exterius vinculum dicitur ; quia pertinet ad tenebras exteriores quas evadere dignus non est, quisquis prius in hac vita a tenebris interioribus solvi non meretur. Sed male, inquiunt, de sacerdote Deum facitis, qui

ei potestatem dimittendi peccata quod soli Deo competit, tribuitis. Non ego sacerdotes deos facio, sermo divinus qui mentiri non potest, sacerdotes deos dicit : *Diis inquit, non detrahes, et principi populi tui non maledices* (Exod. xxii). Isti vero contra legis præceptum diis detrahunt, quia potestatem divinitus collatam sacerdotibus auferre volunt. Neque vero ego sacerdotibus potestatem dimittendi peccata tribui. Ille hominibus potestatem divinam tribuit qui de hominibus deos fecit. Sed tamen ipse sicut ex semetipso Deus est, ita etiam per semetipsum quando vult sine humana cooperatione peccata dimittere potest. Hi vero qui ex semetipsis dii non sunt, etiam nisi eo a quo sunt hoc quod sunt, in eis et per eos operante et eis cooperante peccata dimittere non possunt. Quomodo ergo solus Deus bonus est nec tamen inde sequitur bonos non esse, etiam eos qui Deo serviunt, et quomodo solus Deus mirabilia facit, et tamen de justo homine dicitur ; *Fecit enim mirabilia in vita sua* (Ezech. xxxi) ita etiam solus Deus peccata dimittit, tunc quoque quando sacerdos ab eo et per eum dimittit. Ipse enim hoc in homine facit quod homo per eum facit ; nec ideo dicendum est hominem ibi nihil facere, quia per eum Deus facit. Imo vero ideo multo melius et multo verius facere, quia per eum Deus facit. Hinc est quod Petro principi apostolorum dicit : *Tibi dabo claves regni cælorum. Quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis ; et quodcunque solveris super terram, erit solutum et in cælis* (Matth. xvi). Non dixit, quodcunque solveris hoc est, ut illi aiunt solutum ostenderis ; fuit solutum, sed erit solutum, quia sententiam Petri non præcedit sed subsequitur sententia cæli. Ne autem hoc soli Petro concessum esse putes, audi quid omnibus apostolis, ac per hoc omnibus apostolorum successoribus et apostolorum vice fungentibus dicat : *Accipite, inquit, Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis ; et quorum retinueritis, retenta erunt* (Joan. xx.) Ubi dixit : Si ostenderitis, fuit ? Nusquam dixit hoc : sed dixit : Si feceritis, erit. Audiant ergo et intelligant, quorum remiseritis peccata, etc. Quibus hoc dicebatur, prius dictum fuerat : *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, etc.*, ne vel quod dabatur crederetur contemptibile, vel quod accipientes operantur, existimetur ex humana virtute procedere. Non ergo mirum est si homines peccata dimittere possunt ; quia ut hoc possint, non ex sua sed divina virtute accipiunt ; et hoc hominibus Deum dare, nihil est aliud quam Deum hoc per homines facere. Quod autem de mundatione leprosi opponunt minime eorum opinioni suffragatur, quia si ideo peccator ante confessionem absolvi credendus est quia leprosus mundatus est ante demonstrationem eadem ratione peccator post compunctionem ad sacerdotem ire non debet peccatum suum plangere, sed justitiam demonstrare ; quia et ille ad sacerdotes missus est non ut sanitatem reciperet,

sed ut sanitatum demonstraret, quod omnino fides christiana abhorret. Propterea si miraculum quod Dominus operatus est, sacerdotibus non ob reverentiam officii, sed ad improprium ostenditur : quid aliud quam novi quoque sacerdotii in spiritali curatione contemptus generatur? Sed et illud quod dicunt : Quacunque hora ingemuerit peccator salvus erit : ego de iis præcipue dictum existimo qui totam vitam suam in peccato agentes in fine poenitent, et peccata deserunt, quando jam in hac vita tempus satisfactionis habere non possunt. Quibus dicitur ne tamen ullo modo de venia desperent, quia et tunc quoque si vere poenituerint misericordiam consequi valent. Hoc est enim quacunque hora, scilicet etiam in extremis, etiam in articulo necessitatis, si peccator ingemuerit, hoc est, ex tota cordis contritione conversus fuerit, salvus erit ab æterna scilicet damnatione. Quasi aliis verbis diceretur : Quacunque hora in præsentī vita peccator vere poenituerit, in futura vita non peribit. Quod si quis contendat illud quod dictum est, salvus erit, non esse dictum de salvatione quæ in futuro tribuitur, sed de illa potius quæ in præsentī absolutione peccatorum condonatur, non necesse est tamen nos dicere quod peccator ab omni debito absolvatur statim ex quo gemere cœperit, donec totum consecutus fuerit remedium quod Deus ad obtinendam veniam instituit. Hoc est autem remedium ut corde poeniteat et ore confiteatur delictum. Quod cum fecerit jam amplius debitor damnationis non erit. etiam si satisfactio restat, quam pro peccato persolvat (*ibid*). Quod si forte peccator vere poeniteat, sed intercurrente articulo necessitatis ad confessionem venire non possit, confidenter pronuntio, quod in eo summus sacerdos complet quod mortalis non potuit, et apud Deum jam factum constat quod homo quidem vere voluit, sed non voluit adimplere, quia confessionem non contemptus exclusit, sed impedivit necessitas. Proinde si id quod dictum est : Quacunque hora ingemuerit peccator salvus erit, de præsentī salute accipitur ; sic intelligendum est ac si diceretur tunc peccatoris salus incipit, quando veraciter pro delictis suis ingemiscit, quæ tamen salus tunc plene perficitur, quando id unde ingemuerit etiam ore confitetur. Item illud quod dicitur : Quia adhuc te loquente dicam : Ecce adsum ; sic convenienter potest accipi, quod prius Deus adest per gratiam ut cor ad poenitentiam compungat, deinde adest, ut peccatorum indulgentiam confitenti tribuat. Postremo id quod de Psalmista opponunt. Dixi : Confitebor, etc. Sanctus Gregorius de culpa cogitationis tantummodo dictum esse asserit in hæc verba. Sæpe misericors Deus eo citius peccata cordis abluit quo hæc exire ad opera non permittit. Unde recte per Psalmistam dicitur : Dixi : Confitebor, etc. Et paulo post quam facilis sit super hoc venia ostendit, qui dum se adhuc promittit petere hoc quod se petere promittebat obtinuit quatenus quia usque ad opus non venerat culpa, usque ad cruciatum

A non perveniret poenitentia sed cogitata afflictio mentem tergeret, quam nimirum tantummodo cogitata iniquitas inquinasset. Quod si quis hoc de quolibet delicto velit accipere : sciat tamen aliud peccatum esse, aliud impietatem peccati. Impietas namque peccati ipsa rectissime obdurationis cordis accipitur, quæ primum in compunctione solvitur, ut postmodum in confessione peccatum ipsum, id est debitum damnationis absolvatur. Sed sive hoc sive alio quocunque modo prædictæ auctoritates exponantur : nos verisimile confitemur sacerdotes Dei in Ecclesia potestatem habere ligandi atque solvendi, non perfunctorie et inusitato quodam genere loquendi significatam, sed veraciter a Deo concessam quibus dictum est : Quorum remiseritis peccata remittuntur eis ; et quorum retinueritis, retenta erunt.

Sed forte quis opponet quod sacerdotes multos in Ecclesia ligant qui apud Deum non ligantur ; item multos solvunt qui apud Deum ligati permanent, quia sæpe et innocentes ligant, et in reatu permanentes absolvat, et sic verum non erit quorum remiseritis, etc. Sed sciendum est quod sæpe sacra Scriptura sic de re aliqua loquitur, ut quid inde eventurum sit prænuntiare videatur et tamen virtutem ejus magis quam eventum exprimat, quia non quod evenire debeat, sed quod evenire possit ostendit. Verbi gratia : Dicit quodam loco Scriptura : *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit* (*Marc. xvi*) et tamen scimus quod multi credentes baptismum percipiunt qui postea culpis suis exigentibus reprobatī ad salutem æternam non pertingunt. Item in alio loco : *Qui manducat carnem meam et bibit meum sanguinem habet vitam æternam, et ex judicium non veniet, sed transiet a morte in vitam* (*Joan. vi*), et tamen Paulus dicit : Quod quisquis corpus Domini indigne manducare et calicem bibere præsumpserit, *judicium sibi manducat et bibit* (*I Cor. ii*) Ubique ergo magis virtus sacramentorum exprimitur, nec quod per eam quilibet participantes salvanti sint, sed quod salvari possint significatur ; quasi diceretur : Tanta virtus est baptismatis ut quisquis illud fideliter et devote acceperit ; per illud ad æternam salutem pertingere possit. Item tanta virtus est in sumptione corporis et sanguinis Christi ut per illud : Quicumque digne sumpserit, æternam vitam consequi possit. Simili modo hoc dictum existimo. Quorum remiseritis, etc. Ac si apertius diceretur : Tantam vobis potestatem in solvendis et ligandis peccatis tribuo, ut quisquis a vobis ligari meruerit, apud me solutus esse non possit, et quisquis a vobis solvi meruerit jam apud me ligatus non sit. Audiant homines, intelligant peccatores quod præsidium eis a Deo conceditur, quod rursum judicium præparatur. Fortassis Deum necdum interpellare præsumunt habent homines sacerdotes vice Dei fungentes, cum quibus interim causam suam sine periculo agere possunt. Ament intercessores et timeant iudices. Sed fortassis iterum quærit aliquis quid opus sit,

Deo ad solvenda peccata hominum, homines co-operatores quærere quasi per se quod voluerit non valeat adimplere. Sed certissime scire debemus quod in abolendis peccatis nequaquam Deo humana cooperatio suffragatur. Ideo tamen hominem cooperatorem fieri; quia salus peccatoris eo modo competentius perficitur. Quid enim peccata nisi plagæ quædam sunt; et quid est pœnitentia nisi medicina? Et scimus quod in sanandis vulneribus carnis nisi congruum adhibeatur remedium dolori; nequaquam sequitur effectus curationis. Quia ergo per superbiam omne peccatum geritur, necesse est, ut per humilitatem omnis pœnitentia condiatur, quatenus inobedientiam obedientia frangat, et elationis tumorem humilitatis devotio premat. Conveniens ergo valde est ut nos qui peccando Deo contumaces fuimus pœnitendo hominibus etiam servis Dei supplices simus, et homo qui ad Dei gratiam conservandam mediatorem non eguit, jam eam recuperare non nisi per hominem mediatorem possit. Nam et hoc saluberrimum est peccatori ut discat quam longe peccando a Deo recesserit, cum tam difficulter pœnitendo ad Deum redit; quia et cautior de reliquo efficitur, cum non sine gravi labore pœnitendi, aditus indulgentiæ aperitur. Gemat ergo peccator et suspiret, et anxius pro peccato suo timeat et expavescat, sollicitus discurrat, auxiliares et intercessores quærat, prosternat, se humiliter homini, qui humiliter noluit astare Creatori, ut in hoc etiam facto quodammodo ad Deum clamet et dicat: Vide, Domine, et considera et attende quid facio. Scio quidem, Domine, et fateor quod tibi subiaci nolle damnabilis fuit elatio; sed jam propter te coram homine prosterni non sit quæso despicabilis devotio. Magnum est quod abstuli, nec parum est quod reddo. O quam suavis et jucunda Dei nostri miseratio! Totum bonum nostrum ipse in nobis operatur, et velut pater alludens in filiis sic totum facit ut quasi nihil facere videatur. Ecce peccator compunctus gemit, suspirat, lacrymatur, confitetur reatum suum, postulat veniam, flagitat misericordiam; et hoc totum quasi ex homine esse creditur. Sed quis, quæso, hoc facit nisi ille qui intus præsidet, et cor hominis ad hoc faciendum movet? Obsecro ut non sit onerosum si breve quoddam huius rei exemplum proposuero. Pater quidam contumacem filium quasi cum magno furore expulit, ut ita afflicto humiliari disceret. Sed illo in contumacia sua persistente quadam secreta dispensatione consilii, a patre mater mittitur, ut non quasi a patre missa, sed quasi materna per se pietate ducta veniens muliebri lenitate obstinatum demulceat, contumacem ad humilitatem flectat, vehementer patrem iratum nuntiet, se tamen interventuram spondeat, veniam promittat, consilium salutis suggerat, intercessores quærere suadeat, non nisi magnis precibus patrem placari posse dicat; causam tamen rei se suscepturam asserat, et ad bonum finem rem omnem se perducturam promittat. Videte, quæso, si

PATROL. CLXXVI.

A non ita causa nostra agitur. Peccantem Filium Deus Pater quasi expulit iratus, cui tamen in proposito bonæ voluntatis suæ fortassis nunquam iratus fuit. Sed quia infirmitas humana per se de lapsu surgere non valet, ad cor peccatoris mater gratia mittitur, sacerdos intercessor quæritur, ut Deus qui iratus non fuerat complacetur. Quid dicam? *Quis sapiens et custodiet hæc et, intelliget misericordias Domini?* (Psal. cvi.) Nunquid enim ideo superfluo factum est quod factum est; quia Deus ab irato in propitium non mutatus est, qui suis nunquam propitius non est. absit! Sed necesse est sic fieri, quia aliter reatus nostri sceleris non potest expiari. Necesse est sic fieri; quia Deus hoc etiam B quod dare desiderat, a se præcepit postulari. Necesse est ergo sic fieri; quia, etsi in Deo secundum propositum erga nos ira non fuerat, in nobis tamen secundum reatum ira manebat, quæ dum debita satisfactione solvitur, ut ita dicam, non Deus homini, sed homo reconciliatur. De peccatis autem utrum redeant an non, ex quo semel dimissa fuerint, ego interim non afferendum iudico, sed verendum, Quod tamen si sit vel non sit; qua justitia fiat vel non fiat alterius tractatus operam exspectat, eo præcipue quod quædam divinarum Scripturarum testimonia de hac re ambigue edita leguntur ita etiam ut ex eis non nihil absurditatis nasci videatur quæ certe non levi aut transitoria consideratione discutienda C sunt.

CAP. IX. *De eo utrum peccata redeant postquam semel dimissa fuerint.*

Multæ sunt quæstiones hominum; quandiu vivitur semper quæritur. Qui enim quærit nondum invenit quod quærit, et tamen quærit quia amisit quod quærit, et si non amisit quia forte nunquam habuit, tamen quandiu quærit significat se nondum habere quod quærit. Propterea quandiu vivimus necesse habemus semper quærere, quia nondum totum habemus quod habere debemus. Quid est autem hoc quod quærere debemus nisi veritas et bonitas? Quæ si perfecte haberemus, nihil amplius quærere deberemus; quia si quid forte si amplius esset, adjiceretur, etiam si non quæreretur. *Quærite, inquit, primum regnum Dei et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. vi, Luc. xii). Regnum Dei veritas est, justitia ejus bonitas: hæc duo quæsieris sicut debes, cætera omnia gratis apponuntur. Quare ergo quærere labores illa quæ gratis habere potes? Si ista quæris sine illis, aut non habes, aut si habes, utiliter non habes. Si illa quæris sine istis, et illa habes ad salutem, et ista ad utilitatem. Omnia, inquit, hæc adjicientur vobis. Multa sunt hæc; illa pauca sunt. Duo enim sunt ibi; hic plurima invenientur, et tamen plus valent duo illa, quam omnia hæc. Noli respicere ad majus, sed ad melius. Noli attendere ad acervum, sed pensa pretium. Pauca quære ut multa invenias. Hæc sunt ergo sola quæ quærere debent homines, veritas et bonitas. Et uti nam tam studio-

si essent ad quærendam bonitatem, quantum ad A quærendam veritatem curiosi inveniuntur! Nescio quo pacto familiare omnibus est veritatem quærere, etiam iis qui bonitatem non amant. In tantum enim omnes veritatem scire volunt ut nemo inveniatur qui falli velit. Multi sine bonitate veritatem quærunt, sed socia veritatis est bonitas. Non venit libenter sine bonitate veritas, aut si venit, non venit ex partibus illis, et de regione illa ubi salus est. Quærunt homines utrum peccata ipsorum ad eos revertantur postquam semel dimissa fuerint. Scire hoc volunt, et cavere hoc nolunt. Quare ergo hoc scire volunt quod cavere nolunt, nisi quia curiositas eos trahit cum bonitas non delectet? Quærunt hoc si forte eis dicatur quia non est ita; pendent ad nuntium corporis sui; si forte quis veniat qui dicat eis quod audire volunt. Quærunt quasi veritatem, non quod ament vel ipsam veritatem quia non diligunt bonitatem, sed verum esse volunt hoc quod ipsi volunt. Ideo ergo quærunt si forte illis respondeatur quod ipsi potius audire volunt, et si forte quis testis veritatis venerit qui dicat veritatem contra ipsorum voluntatem, non excitantur sed consternantur et corruunt mente, quia non audierunt quod audire voluerunt. Idcirco secundum malitiam illorum veritas illis respondet; vel sicut nolunt ut amplius errent, vel sicut nolunt ut amplius desperent. Tamen quia et hoc ipsum quærendum est propter eos qui excitantur et proficiunt, de veritate non est absurdum si quærimus quod etiam in hac parte conscientia humana, si aliqua, ut solet, cogitatione pulsetur, sibi debeat respondere. Sic ergo quæritur utrum peccata quæ semel pœnitenti dimissa fuerint amplius imputantur; fortassis qui dixerit afferendum non esse hoc sed timendum securius iudicabit. Melius est enim aliquando in ejusmodi occultis, quæ sine periculo salutis nesciri possunt, timere quam aliquid definere. Dicat ergo aliquis quod timendum est hoc, non afferendum, Ego illi qui cognitionem suam castigare potest, ut hoc ei sufficiat, hoc satis esse puto, et magnis fortassis expidere ut amplius non quærat. Qui vero urgetur et animo sollicitatur neque hic stare potest ut ultra non pergat ad inquisitionem, illi satisfaciendum esse puto quantum fieri potest salva reverentia secretorum. Ecce ergo tu quicumque certus esse vis utrum peccata illa amplius redeant, quæ semel dissima fuerint; videamus ergo et discutiamus quod te sollicitet. Peccata, inquis, mea dimissa fuerint; volo scire si amplius debeant imputari. Quid ergo tibi videtur? Mihi, inquis, non videtur quod debeant denuo imputari peccata quæ dimissa sunt. Alioquin mutabilis videtur Deus qui non teneat sententiam suam, et tam facile mutet iudicium suum. Quomodo mutet? in hoc, inquis, mutet, quia cum prius mihi peccata mea condonavit, dixit quod amplius ea a me non requireret. Non enim condonasset nisi hoc dixisset. Nunc autem iterum ea requirit, et exigit ad pœnam a me quæ prius dimiserat; ideo dico quod si dicitur Deus pe-

ccata quæ semel dimisit iterum imputare mutabilis prædicatur, et varians verbum suum quod semper constare debet. Propterea igitur quia hoc esse non potest, videtur mihi, quod peccata quæ semel a Deo dimissa sunt, nulla ratione debeant amplius imputari. Si fortassis tibi videbitur et hac ratione confirmabis te, ut non timeas periculum tuum. Sed dic mihi modo quomodo intelligas id quod dicis; peccata tua tibi dimitti. Si enim non intelligis quomodo redeunt, non intelligis quomodo recedunt, imo si non intelligis quomodo adsunt, non intelligis quomodo recedunt vel quomodo redeunt. Quid ergo dicitur cum dicitur Deus peccata imputare? Si dicitur quia quando imputat peccanti trascitur, ergo quando pœnitenti condonat peccata placatur. Si ergo dicimus quod Deus aliquando iratus postea placetur, quomodo negare poteris quin in hoc ipso mutetur? Quando ergo imputat et quando condonat non mutatione sui, sed mutatione tui, imputat et condonat. Peccata imputat quando peccatorem dignum pœna iudicat. Peccata condonat quando pœnitentem dignum venia iudicat. Et utrobique idem ipse est. Tu mutaris de alio in aliud; modo peccator per culpam, modo justus per pœnitentiam. Ipse non mutatur, sed idem permanet semper; et stans in illo quod ipse est immutabiliter videt et decernit quod tu variabiliter factus est, sive de bono malus, sive de malo bonus. Et quando te peccatorum videt, imputa tibi peccata tua, quia talem te discernit quem digne puniat quando autem pœnitentem te videt, peccata tua tibi condonat, quia talem te discernit, cui juste parcat. Hæc autem omnia ipse immutabiliter operatur, quia et cum tu per pœnitentiam peccator esse desinis, non tamen ipse desinit scire qualis fuisti, et cum justus esse incipis, non tamen ipse incipit scire quod tu esse incipis; quia et antequam inciperes scivit qualis tu futurus fuisti et cum desieris esse quod eras non tamen ignorat ipse qualis fuisti. Non ergo sic intelligas quasi mutetur Deus cum tu mutaris, sed quia propterea peccata tibi imputare dicitur, quia ira sua et indignatione dignum te discernit; eadem autem postea condonare peccata, quando venia et misericordia dignum agnoscit. Si ergo hoc est peccata imputari reum esse per culpam, et peccata condonari justum fieri per pœnitentiam, quare peccata ad hominem reverti non dicantur, cum ipse homo ad peccata revertitur? Sed dicis mihi: Ego quando ad peccata revertor, ita revertor, ut simile aliquid agam illi quod prius egi, non tamen hoc ipsum quod prius egi. Et si idem ago, idem similitudine, non idem veritate. Idem quia simile illi, non idem quia illud. Una similitudo agendi, non tamen actio una. Si ergo dicor pro præteritis delictis idcirco puniri debere, quia post illa dimissa ad similia perpetranda redeo; ego sic justum esse fateor, si hoc modo pro illis puniri dicor quomodo illa perpetrare dicor. Si autem propter hoc solum prima mala agere denuo dicor, quia alia quædam ago

similia illis, parimodo cum pro illis dicor puniendus, non aliud intelligendum ratio suadet, quam me puniendum esse pro iis quæ similia prioribus postea perpetravi. Non autem hoc in quæstione erat, sed utrum videlicet post prioris delicti indulgentiam si ipsum delictum repetitur; illa quæ dimissa fuerat culpa ad subsequentem revertente reatus duplicetur. Verbi gratia: Quidem pro homicidio perpetrato ex toto corde pœnitentiam egit, et indulgentiam consecutus est. Contigit postea ut homicidium perpetraret. Ecce iste homo duo homicidia fecit; vel potius homicidium bis. Sic enim convenientibus et expressius secundum proprietatem locutionis dicitur. Unum enim quoddam malum homicidendum est, sicut adulterium et furtum et fornicatio singula mala sunt, quemadmodum charitas et patientia et castitas singulæ virtutes sunt. Et qui duos homines diligit, non duabus dilectionibus diligit, sed una charitate et una dilectione. Sic ergo homo iste his homicidium fecit; primo pœnitendo indulgentiam obtinuit; secundo quando post indulgentiam acceptam iterum homicidium perpetravit. Mortuus est autem homo iste postea sine pœnitentia, et damnatus est pro peccatis suis. Quæritur ergo de hoc homine utrum debeat puniri pro illo homicidio pro quo pœnitentiam egit, et indulgentiam accepit. Et si hoc dicitur, qua justitia hoc fiat non videtur. Nam si punitur pro eo quod peccavit et non emendavit, justitia est manifesta.

Si autem iterum requiritur quod fuerat condonatum, aut injustitia vera est, aut justitia occulta. In hoc ergo demonstrari oportet quia justitia homo pro eo quod jam dimissum fuerat iterum puniatur. Sic fortassis pro hac parte objiciendum tibi videatur. Dic ergo nunc. Justum tibi videtur ut propter subsequentem pœnitentiam præcedens culpa quæ imputabatur condonetur, et non similiter propter subsequentem culpam illa quæ dimissa fuerat præcedens culpa iterum imputetur? Si subjuncta virtus plagam peccati hiantis claudit, subjuncta culpa non aperit clausam? Si opera bona viventia per culpam moriuntur, et per justitiam iterum mortua vivificantur, quare similiter opera mala quæ per virtutem excusantur per culpam iterum non imputantur? Vis ut pœnitentia tantum valeat ut quæ imputabantur condonentur; et non vis ut culpa tantum valeat ut quæ condonabantur imputentur? Pœnitentia sequens potuit præcedentem culpam excusare, ut non noceat aliquando imputatam, et sequens culpa non potest præcedentem pœnitentiam evacuare ut non prosit aliquando fuisse laudatam? Si sententia judicio tuo constare poterit, magis commodum quæres quam justum. Maledictus homo qui partem suam deteriore facit. Ideo partem tuam bonam facis. Et judicas bene pro parte tua. Fortassis bene tibi esset si sententia veritatis tuum judicium sequeretur. Nunquam te iudice damnareris. Sed timeo ne forte dum tu aliud vis quam veritas, aliud veritas faciat quam velis. Magis enim veritatem impleri oportet quam

A tuam voluntatem. Tu dicis quia quod condonatum est iterum imputari non debet. Ergo similiter quod imputatum est condonari non debet. Si pœnitentia quia placet, facit ut imputata condonetur malitia, et contemptus quia displicet non similiter fasit ut condonata imputantur? Si humilitas pœnitentiæ dignum te facit, ut pro iis etiam quæ imputabantur non puniaris, contemptus et transgressio culpæ te dignum non facit ut pro iis etiam quæ condonabantur culpandus exigaris? Nonne attendis quod quando sæpius gratia datur, tanto nequior ingratitude judicatur? Ecce duo sunt, unus sæpius offendit, et sæpius oranti et deprecanti, venia indulgetur; alter B innocenter vivens et semper voluntati et imperio præsentis Domini humiliter obediens, non habet pro quo deprecetur; contingit autem postea quod contingere potest, ut uterque in simili culpa offendat. Dic ergo uter horum amplius reus iudicetur, nisi ille qui post tantam gratiam ingratus comprobatur; leges secunda crimina gravius pleunt, et iterata vulnera difficilius ad sanitatem reducuntur, et tu dicis quod nihil interest ad reatum subsequentium qualia aut quanta præcedentia fuerunt? Si mala prima quæ per posteriora bona excusata fuerant per subsequentia iterum mala non vivificantur ad reatum; ergo prima bona quæ per posteriora mala mortificata fuerant per subsequentia iterum bona non vivificantur ad meritum? Recte judicate filii hominum (Psal. LVII). Si aliter judicas pro te aliter contra te, iudex justus non es. Tantum diligere justitiam debes, ut nec te ipsum diligas contra illa. Litteratores sunt qui causas transformant et mutant veritatem propter commoditatem. Tales justitia non probat: Domine, inquit, non cognovi litteraturum; introibo in potentias Domini; Domine, memorabor justitiæ tuæ solius (Psal. LXX). Hoc est iudicium justum in quo sola justitia ita attenditur ut nihil justitiæ præponatur. Justum ergo iudicium iudicia; si vis ut bona tua jam pridem per culpam mortua iterum per justitiam vivificentur. Noli irasci, neque injuriam tibi fieri tutes, si mala tua jam pridem per pœnitentiam excusata, iterum propter malitiam tuam tibi imputeantur. Sed Deus, inquis, dixit de malis meis quando pœnitentiam egi, quod ea mihi amplius non imputaret. Similiter et Deus dixit de bonis tuis quando peccati quod amplius ea non remuneraret. Si ergo propter dictum Dei stare debet ut illa amplius non imputentur, quare similiter verbum Dei stare non debet ut ista amplius non remunerentur? Pro commodo tuo vis ut Deus mentiatur. Ubi autem lædi te sentis, pro veritate ipsius conservanda laboras. Quare ergo hoc facis, nisi quia perverse te diligis, et Deum non diligis? ipse autem recte diligit veritatem suam; et juste condemnat pravitatem tuam. Quia tamen de dicto Dei argumentum sumere putas, et ejus sponsonem prætendis ad defendendam iniquitatem tuam; ipse tibi respondeat quantum confi-

dere debeas, cum male agis in eo quod prius pœnitenti veniam promisit : et similiter si bene agis utrum ideo desperare debeas, pro eo quod male prius agenti mortem et perditionem intendit, Dominus per prophetam loquitur, dicens : *Tu, fili hominis, dic ad filios populi tui : Justitia justi non liberabit eum in quacunque die peccaverit et impietas impii non nocebit ei in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua; et justus non poterit vivere in justitia sua in quacunque die peccaverit; etiam si dixerio justo quod vita vivat et confusus in justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus oblivioni tradentur, et in iniquitate sua quam operatus est, in ipsa morietur. Si autem dixerio impio : Morte morieris, et egerit pœnitentiam de peccato suo, feceritque judicium et justitiam, pignus restituerit impius ille, rapinamque reddiderit ; in mandatis vitæ ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum ; vita vivet et non morietur. Omnia peccata quæ peccavit non imputabuntur ei, judicium et justitiam fecit, vita vivet ; et dixerunt filii populi tui : Non est æqui ponderis via Domini ; et impiorum via injusta est (Ezech. xxxiii). Vide ergo quia idcirco præsumentum tibi non est si peccaveris, quod prius pœnitenti venia promittebatur ; neque ideo desperandum si bene egeris, quia peccanti mors et damnatio intentabatur. Deus tibi de tuo respondet, non de suo. Meritum tuum tibi indicat, consilium suum non revelat. Male agenti dicit, morieris. Bene agenti dicit, vives. Quid est dicere morieris, nisi damnaberis ? Et quid est dicere vives, nisi salvaberis ? Quid est autem dicere damnaberis nisi dignum damnatione judicare ? Et quid est dicere salvaberis, nisi salvatione dignum decernere. Dicit ergo tibi quod tuum est quod tibi debetur, quod futurum est quantum ad meritum tuum, non quantum ad consilium suum. Hoc est enim justum ut de tuo tibi respondeat et hoc tibi proponat quod ad te pertinere videtur. Sic Ninivitis secundum ipsorum meritum, non secundum consilium suum mandavit, dicens : *Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur (Jon. iii)*. Sic etiam meritum illorum requirebat, et ita futurum fuit secundum meritum illorum. Ad hoc spectabat, et illud etiam quod dictum est Ezechiae : *Dispone domui tuæ quia morieris tu, et non vives (Isa. xxxviii)*. Ita enim quantum ad ipsum futurum fuit, et ut ita futurum esset exigebat quod in ipso fuit. Talis enim erat infirmitas illius, ut amplius vivere non posset, nisi aliunde juvaretur, et aliunde acciperet ut posset. Ergo quantum ad illos pertinebat futurum fuit quod dicebatur, quamvis dilatum sit, atque aliter dispensatum ab illo a quo dicebatur. Sic ergo cum tibi peccanti dicitur morieris ; meritum tuum exprimitur, sicut cum tibi bene agenti dicitur, vives, debitum tuum nuntiatur. Etsi quando dictum mutari videtur, non propter dicentem mutatur, sed propter te pro quo dicitur ; quia tu mutaris et non idem permanes, neque mereris ut*

A idem tibi semper dicatur. Noli ergo propter dictum Dei confideri si male egeris, quia cum tu mutaris ad illum, mutatur ad te dictum illius. Etiam, inquit, si dixerio justo quod vita vivet, et confusus in justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiæ illius oblivioni tradentur. Si omnes justitiæ ejus oblivioni tradentur, ergo et pœnitentia ejus et humilitas ejus, et cætera bona quæ operatus est oblivioni tradentur ; si autem pœnitentia oblivioni traditur, culpa unde excusatur ? Ergo si pœnitentia deletur, culpa quæ propter pœnitentiam dimissa fuerat iterum necesse est renascatur. Et merito qui post acceptam gratiam ingratus exstitit, cum illo gratia ipsa non permassit ; sed mutata est ab eo quoniam ipse ad illam idem esse noluit. Vide quid tibi Evangelium. (Matth. xviii) dicat de servo nequam et ingrato, cui roganti a Domino suo debitum omne dimissum fuerat ; sed quia ille erga conservum suum misericordiam habere noluit, rursum ab eo per distractionem justitiæ exigitur, quidquid per lenitatem gratiæ dimissum fuit. Recte igitur dictum est, quia cum peccantibus in nos debita sua dimittere nolumus, jure iterum exigitur id etiam quod nobis dimissum esse gaudebamus. Et merito. Quod etiam culpa peccatori dimittebatur, gratia fuit non debitum. Qui si sponte gratiam collatam abjicit justum profecto est ut illi gratiam accepisse non prosit.

Sed dicis mihi : Si post pœnitentiam factam C peccanti iterum priora denuo peccata imputantur, ubi est quod dicitur, quia nullum bonum irremuneratum esse potest ? Ecce bonum quoddam hic est ; pœnitentia scilicet hominis hujus quæ bona fuit, quandiu vera fuit ; et non habet bonum illud remunerationem aliquam, quia imputantur homini huic peccata sua, quasi nunquam pœnitentiam egisset. Aut pœnitentia illa bona non fuit ; aut si bona fuit, ostende remunerationem ejus. Quid ergo ? Nonne tibi magna remuneratio esse videtur peccati remissio ; iste quando pœnitentiam egit, dimissum est ei peccatum suum. Quandiu pœnituit, peccatum suum non imputabatur illi. Quandiu meritum fuit præmium permansit. Volebas tu hanc libertatem dare hominibus ut cum D meritum dedissent et præmium accepissent, rursum quando placeret eis meritum tollerent, et præmium retinerent ? Non esset æqua commutatio ista. Inique ageres adversus Deum si sic tuum dares et suum acciperes, ut iterum tolleres tuum et suum retineres. Si tuum dedisti et suum accepisti, si tuum recipis, ipse quod suum est habere vult. Nunquid tibi non ita videtur ? Fortassis dicis quod non est æqua via Domini ; et senties contra veritatem. Quomodo, inquis, stabit quod scriptum est : *Non judicabit Deus bis in idipsum (Nahum. i)* ? si ea quæ dimissa fuerant, iterum ad pœnam requiruntur. Audi quomodo, Bis in idipsum Deus non judicat ; quia peccatum quod per condignam satisfactionem deletum ostenditur, ab eo nullatenus ad pœnam imputatur. Sed hoc, inquis, quod per satisfactionem deletum fuit, ite-

rum ad pœnam requiritur. Ideo requiritur quia satisfactio jam non est aliqua, quæ ad excusationem illius opponatur. Quandiu satisfactio permansit, permansit remissio et non puniebatur, postquam semel dimissum fuerat. Cessavit autem satisfactio, quando iterata est malitia quia et hoc ad satisfactionem pertinebat, ut facta corrigerentur, et correcta non iterarentur. Postquam ergo culpa reddit, jam quodammodo idipsum non fuit, quia bis in reatu esse cœpit peccatum unum. Quia autem culpa reversa est, reversa est et pœna;

quæ profecto repetita non fuisset, si culpa reversa non fuisset. Quando venit culpa, secuta est pœna. Quando correcta est culpa, subtracta est pœna, quando reversa est culpa, reversa est et pœna. Unum contra unum, et duo contra duo non unum contra duo, nec duo contra unum. Hæc est justitia. Quantum ponitur, tantum reponitur. Quid tibi videtur? responde si potes. Si autem respondere non potes, noli contendere, sed deprecare. Non tibi expedit ut intres in judicium cum Deo. Quære ergo misericordiam, ut justitiam portare possis.

PARS QUINTA DECIMA.

DE UNCTIONE INFIRMORUM.

CAP. I. De tribus generibus olei, et excellentia chrismatis.

Tria sunt genera olei sancti. Primum est oleum unctionis. Secundum est oleum principalis chrismatis. Tertium est oleum, quod dicitur oleum infirmorum. Chrisma Græcedicitur, *unctio* Latine. Et tamen omne oleum ad unctionem faciendam sanctificetur; non omne oleum principalis chrismatis vocatur, nisi illud solum quo principalis unctio perficitur, quod etiam singulariter chrisma nominatur. Chrisma enim est oleum cum balsamo mistum, quo unguuntur capita regum et pontificum: quo etiam baptizatos sacerdos ungit in vertice, sicut eodem pontifex per impositionem manus confirmandos ungit in fronte. Hoc itaque oleum cum balsamo mistum, chrisma vocatur, sive oleum principalis unctionis. Hæc enim unctio quæ chrismate fit principalis unctio dicitur, quia in ea principaliter Paracletus datur. Unde et propter abundantiam gratiæ duos liquores mistos habet: oleum scilicet et balsamum. Oleum conscientiæ, balsamum fanæ; oleum quo intus conscientia perungitur, balsamum cujus odore foris proximi res perguntur. Oleum intus ad pacem cum Deo; balsamum foris ad exemplum cum proximo. Est aliud oleum quod dicitur oleum unctionis, quo catechumeni et neophyti unguuntur in pectore et inter scapulas ad sacramentum baptismi percipiendum. Tertium genus olei est quod dicitur oleum infirmorum, quod ad præsens sacramentum pertinet.

CAP. II. Quando et a quo instituta est unctio infirmorum.

Sacramentum unctionis infirmorum ab apostolis institutum legitur (5). Jacobus enim apostolus in Epistola sua scribens sic ait: *Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ ut orent pro eo, ungentes eum oleo sacro; si in peccatis est, dimittentur ei, et oratio salvabit infirmum* (Jacob. v). In quo ostenditur duplici ex causa sacramentum hoc institum, et ad peccatorum scilicet remissionem, et ad corporalis infirmitatis allevationem. Unde constat quod qui hanc unc-

tionem fideliter et devote percipit, per eam sine dubio et in corpore et in anima allevationem et consolationem accipere meretur; si tamen expedit ut in utroque allevetur, quod si forte corporis sanitatem et valetudinem habere illi non expedit; illam procul dubio quæ est animæ sanitatem et allevationem hujus unctionis perceptione acquirit.

CAP. III. Utrum iterari possit hoc sacramentum.

Quærent quidam an unctio infirmorum iterari possit, cum baptismus, confirmatio et alia quædam sacramenta, semel suscepta, denuo non iterentur. Sed mihi interim ratio nulla occurrit quare convenienter iterari non possit hoc sacramentum. Qui enim baptizatus est, ideo baptizatus est, ut christianus sit. Qui autem semel christianus factus est amplius christianus hic esse non potest, etiam si malus fiat; quia et christianus malus esse potest; nec tamen christianus esse desinit, etiam si bonus esse desinit. Præterea qui semel baptizatus est denuo non baptizatur, etiam si de malo ad bonum convertatur. Qui autem oleo ungitur ideo ungitur ut ei peccata dimittantur, et infirmitas allevetur. Sed qui justificatur potest iterum peccare, et qui sanatur potest iterum ægrotare. Qui autem christianus efficitur, quia quod habet sacramentum nominis perdere non potest, recipere non potest. Non sic est sacramentum unctionis: spiritalis est quædam medicina corporis et animæ, languores mitigans et sanans. Nam oleum membra dolentia sanat. Ita oleum ad utrumque curandum prodest; si morbus non revertitur medicina non iteretur. Si autem morbus non potest cohiberi, quare deberet medicina prohiberi? Si unctio iterari non potest, nec oratio iterari potest. Utraque enim illic commemorata sunt. *Orent, inquit, pro eo, ungentes eum oleo sacro; si in peccatis est, dimittentur ei; et oratio salvabit infirmum* (Jacob. v). Sed fortassis dices quod unctio non pertinet nisi ad peccatorum remissionem; et oratio non pertinet nisi ad corporis allevationem, quia dictum est: *oratio salvabit infirmum*. Verte quolibet. Sed di-

(5) Unctionis extremæ sacramentum a Christo institutum docet sacrosancta synodus Tridentina.

cis, quod unctio confert peccatorum remissionem : A et oratio infirmitatis allevationem. Ego verum esse confiteor, sic tamen ut conversam non neges ; quia unctio confert corporis allevationem, et oratio peccatorum remissionem. Utrumque vadit ad utrumque. Utrumque operatur ut utrumque utrinque operatur et utrumque alteri cooperatur, et unum effectum habet utrumque. Quod in sacramento non dividitur, in virtute sacramenti non separatur ; tamen quia unctio membrorum dolorem sanat, et contra corporis infirmitatem magis prodesse videtur : ideo fortassis dixit oratio salvabit infirmum, ut in utroque utrumque intelligas, et non putes unctionem magis ad sanitatem corporis pertinere, quam ad peccatorum remissionem. Prius anima curatur, postea corpus sanatur. Propter correctionem animæ infirmatum est corpus. Ideo ad sanitatem corporis obtinendam, prius curanda est anima. Et si forte corpus ad pristinam sospitatem non convalescit, nihil periculi est, si tantum anima suam sanitatem receperit. Quare ergo negetur quod unctionis sacramentum super infirmum iterari possit ; ad

reparandam sæpius sanitatem et ad impetrandam sæpius peccatorum remissionem, cum negari non possit pro eadem corporis sanitate, et similiter pro peccatorum remissione, sæpius iterandam esse orationem ? Et ut sacramentis idem demonstramus, quis dicat hominem aqua aspersionis semel lustratum amplius aspergi non posse ; et quod majus est sacramento corporis et sanguinis Christi semel percepto amplius illud suscipere non debere ? Sed si forte ad hæc respondendum existimes, quia corpus semel consecratum denuo in eodem sacramento non benedicitur, neque aspersionis benedictio sæpius in eadem aqua reiteratur, vide quod similiter idem oleum post unam consecrationem alia rursum benedictione aut consecratione non sanctificatur : et tamen sicut ille qui corporis Christi sacramentum jam percepit, nequaquam idcirco a percipiendo iterum eo prohibetur, sic ei qui unctionis sacramentum accepit, si necesse fuerit et causa sive devotio expostulet, ut illud iterum percipiat rationabiliter non contradicitur.

PARS SEXTA DECIMA.

DE MORIENTIBUS SEU DE FINE HOMINIS.

CAP. I. Quod ii qui in Domino moriuntur etiam cum parvo merito beati erunt.

Scriptura dicit : *Beati mortui qui in Domino moriuntur* (Apoc. xiv). In Domino moriuntur qui in carne quidem morientes in Domino tamen viventes inveniuntur. Quid est in Domino ? In fide et spe et charitate. Per ista enim vivitur in illa vita qua vivitur in Domino. Est quædam vita qua corpus vivit ex anima ; et est quædam vita qua anima vivit in Deo ; nunc quidem fide, spe et dilectione postea vero pro fide et spe contemplatione, remanente dilectione. Non igitur nocere potest animæ si corpus vitam suam perdit, quando ipsa vitam suam in fide et spe et charitate persistens non amittit. Nemo ergo mihi dicat : qui parvam fidem et spem parvam, et parvam charitatem habent non salvantur. Ego non mensuro. Crescant quantum volunt ; quanto majores, tanto meliores. Tamen ego illos condemnare non audeo, quantumvis parvi sint. Ex quo nati sunt ex Deo, filii sunt Dei. Putas quod magnos filios suos Deus salvabit, et parvos condemnabit ? Scriptura mihi dicit : *Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur* (Psalm. cxxviii). Si omnes, ergo et parvi et magni. Quid est, oculi tui viderunt ? Approbaverunt. Quid est, in libro scribentur ? Salvabuntur. Ergo imperfecti quoque salvabuntur. Qui enim imperfecti sunt aliquid sunt ; et aliqui sunt, et in numero ponuntur et scribuntur. Qui mihi sunt, nulli sunt, nec scribi aut numerari habent, qui nihil habent. Ergo *Omni habenti dabitur et abundabit* (Matth.

C xxv) : *Omni habenti meritum, dabitur præmium. Non dixit habenti magnum meritum, præmium dabitur, et parvum meritum habenti non dabitur ; sed omni, inquit, habenti dabitur et abundabit. Ergo etiam ille qui parvum meritum habet, cum præmium acceperit satis habebit, quamvis non tantum habebit, quantum qui magnum meritum habebit. Solus ille excluditur a percipiendo præmio, qui nihil habet de merito. Omnes ergo qui in Domino moriuntur beati sunt ; quia post meritum virtutis, perveniunt ad præmium beatitudinis.*

CAP. II. De exitu animarum.

Multa quæri possunt, si tamen omnia quæri debent quæ quæri possunt. Quærunto homines de exitu animarum a corporibus qualiter exeant ; et quo exeuntes pergant, vel cum pervenerint quo pergunt, quid inveniant, vel quid percipiant aut sustineant. Sed hæc omnia magis timenda sunt, quam quærenda. Ideo quippe abscondita sunt, ne quærantur aut inveniantur, sed timeantur. Quis enim securus esse potest in incertum pergens ? Hoc autem solum incertum esse non debet, quod bonam vitam mala mors sequi non potest. Mala enim mors non est nisi ea sola quam mala sequuntur. Qui ergo bene mori vult, bene vivat, quoniam ea quæ post mortem veniunt contra ea disponuntur ; et secundum ea retribuuntur quæ ante mortem in vita præcedunt. Usque ad mortem meritum est ; post mortem vero præmium. Mors media est in qua dies Domini incipit. In die suo homo sibi relinquit, ut quod vult operetur. In die vero Domini jam in potestate sua

non est homo, sed in illius potestate ad quam venit ut remuneretur. Propterea ad hominem pertinet ut id solum quod sibi commissum est bene disponere studeat; illud vero quod non commissum sed promissum sibi est illius arbitrio a quo illud impleri oportet relinquat. Multi quærent de exitu animarum quomodo a corporibus egrediantur animæ, sive scilicet hoc modo, ut essentialiter et localiter foras egrediantur, ut extra esse incipiant quasi exclusæ, sive hoc solum illis egredi sit, quod se a vivificatione corporum retrahunt; et quasi ad se colligentes a vegetatione corporis cessant, ut in semetipsis subsistant. Verbi gratia: Quando flatus iste corporeus expiratur egreditur a corpore, et incipit essentialiter atque localiter extra corpus, qui prius essentialiter atque localiter intra corpus continebatur. Quando vero cortex arescere incipit in arbore, exit humor ab illo et contrahitur ad interiora, neque foras egreditur, ut extra sit, sed interius remanet in eo quod intus est sive in ligno sive in medulla ut in cortice ipso non sit. Tamen omnino exit a cortice ut in cortice jam non sit; neque exit quasi ad exteriora effusus, sed exit quasi ad interiora collectus. Et si forte humor rursus ab interiori suo prodeat, ut se iterum effundat in corticem, rursus revirescit cortex ille, quoniam humo in ipso est in vita ejus. Sic quærent de anima quando exit a corpore, utrum hoc solum illi exire sit quod se retrahit ad se ad vivificationem corporis; et in hoc ipso jam in corpore non est quod corpus vivificare cessat. In hoc enim videtur quod jam quodammodo extra omne corpus est quod sola in semetipsa subsistens ad corporis vivificationem effusa non est. Quando vero in corpore non est, in loco non est quia locus non est nisi in corpore. Quando autem extra corpus est et extra locum est, quia inter ipsam et corpus non est locus; et æqualiter distat ab omni corpore, quia inter ipsam et omne corpus nullum est corpus. Si vero inter ipsam et omne corpus nullum est corpus, constat profecto quod inter ipsam et omne corpus nullus est locus, quia locus non est ubi non est corpus. Quando igitur extra omne corpus est, quantum ad locum æqualiter prope est omni corpori, quia si extra corpus posita uni corpori propior, et alteri remotior esset, inter ipsam profecto et corpus spatium esset. Si spatium esset, locus esset; si locus esset, corpus esset. Si autem inter ipsam et omne corpus corpus esset, extra omne corpus corpus esset, quod fieri non potest. Itaque dicunt quod anima neque per corpus a corpore recedit, neque per corpus ad corpus accedit; et ideo nec loco movetur, ut recedat a corpore quod est in loco; nec loco movetur, ut accedat ad corpus quod est in loco. Inter omnem enim locum et id quod est in nullo loco nullus est locus. Propter hoc itaque dictum putant, quod spiritus creatus tempore quidem movetur, quia mutabilis est; sed loco non movetur, quia nec loco movetur recedens a corpore quod est in loco; nec loco movetur accedens ad corpus quod est in loco. Neque enim

A loco movetur quando recedit a loco, neque iterum loco movetur quando accedit ad locum; etiam quando in corpore posita anima corpus localiter movet, ipsa tamen localiter non movetur. Si enim idcirco localiter moveri existimatur, quia in corpore est quod localiter movetur, quare non similiter sapientia localiter moveri dicatur, quia in corde est quod localiter movetur? Nam si dicitur quia per animam ipsam in corde est sapientia, cum anima ipsa per corpus localiter motum localiter moveri dicitur, quare non etiam per ipsam animam localiter motam sapientia quæ in anima est localiter moveri dicatur? Si vero hoc ratio non probat ut sapientia localiter moveri dicatur, cum sit tamen in anima, quare anima localiter moveri dicatur, quamvis in corpore sit quod localiter moveri cernitur? Hujusmodi consideratione probant spiritum localiter non moveri, quamvis in corpore sit quod localiter movetur, temporaliter tamen moveri, quia vicissitudini subjacens de alio in aliud mutatur. Sed nos in occultis nimis curiosos esse non oportet, ne forte plus præsumamus quam possimus. Quæ sit via spiritus? Deus novit qui fecit eum. Nos autem neque scimus quomodo venit neque comprehendimus quomodo recedit. Quando flatus iste corporeus attrahitur, corporaliter et localiter ingreditur; quando autem spiratur corporaliter et localiter egreditur. Sed alia est natura spiritus, alia corporis. Quando primo homini data est anima, *inspiravit Deus in faciem ejus spiraculum vitæ* (Gen. II.) Et quis dicere potest quomodo inspiravit Deus animam corpori vivificando sive quia extra creatam ad vivificandum immisit, sive quia ibidem fecit ubi posuit, et ab intus creatam vivificationem prodire jussit; nec alia fuit inspiratio quam ipsa vivificatio? Si ergo nescitur quomodo inspiratur, quomodo sciri potest qualiter expiratur? Deus inspirat, homo expirat. Deus mittit, homo remittit. Qua via mittitur cum accedit, eadem remittitur cum recedit. Hoc unum scimus quod, recedente anima, corpus moritur; et ipsa separatio animæ, mors corporis est. Hoc nobis sufficit scire quod recedit. Quomodo recedat ex abundanti est perscrutari. Multis tamen exemplis didicimus in exitu animarum angelorum malorum sive bonorum præsentiam adesse, qui illas pro meritis vel ad tormenta pertrahant, vel ad requiem deducant: sed et ipsas animas adhuc in corpore positas ante exitum multa aliquando de iis quæ futura sunt super eas; sive ex responso conscientie interioris, sive per revelationes, exterius factas, præscisse cognovimus. Raptas etiam aliquando et iterum ad corpora reducta visiones quasdam et revelationes sibi factas narrasse sive de tormentis impiorum sive de gaudiis justorum; et in his omnibus tamen nihil nisi vel corpore vel corporalibus simile recitasse: flumina, flammæ, pontes, naves domos, nemora, prata, flores, homines nigros, candidos, etc., qualia in hoc mundo videri et haberi solent, vel ad gaudium amari vel timeri ad tormentum. Se quoque solutas corporibus,

manibus trahi, pedibus deduci, collo suspendi, A flagellari, præcipitari, et alia hujusmodi, quæ non nisi corporali naturæ convenire omnino possunt. Quæ omnia si ita illic visibiliter et corporaliter esse credimus, præter alia quæ absurda nascuntur, ipsas utique animas etiam a corporibus separatas corpora esse ad similitudinem corporum membris compactas atque distinctas confitemur. Ego quidem quod de hac re audivi tacere non debeo. Quidam probati testimonii frater narravit mihi se a suo abbate veraciter hoc affirmante audisse, quod cum aliquando ille ad quosdam fratres eminus constitutos visitandos pergeret, in itinere, ut solet, quodam loco hospitium accepit. Ubi factum tunc apud omnes ejusdem loci habitatores celebre paucis ante diebus contigisse didicit. Quidam peregrinus, orationis causa ad sanctum Jacobum B pergens in eodem loco hospitatus est. Nocte, ut itinerantibus mos est, ante diluculum surrexit, egressus de vico in silvam quæ eidem vicina erat devenit. Ibi a comitibus itineris casu, ut solet, discrimine viæ disjunctus, deviare cœpit. Cumque longius processisset, obvium habet quemdam venerandi habitus et vultus virum, a qua interrogatus quis aut unde esset vel quo pergeret : nomen, patriam similiter et causam itineris exposuit. Ille se esse sanctum Jacobum ad quem tenderet protestatur. Se jam pridem omnia scisse; nunc vero quasi beneplacito et grato venisse obviam devotionem laudat, bonum propositum commendat; præmium apud se magnum parari, nec longe esse jam remunerationem. Multis post hæc verbis hinc C inde intercurrentibus, tandem miseras et dolores vitæ hujus quales aut quantæ sint exponit; omne quod hic amatur quam cito fugiat; et pari modo omne quod timetur vel doletur quomodo sine mora transeat. Inter hæc et hujusmodi quasi rationabili persuasione paulatim menti hominis nihil sinistrum suspicantis contemplum vitæ ingerit, metum mortis tollit. Postremo testatur nihil magis vero virtutis expedire, quam ut hinc exire festinet, etsi alia via non detur, manu sua fortiter mortem lacessat; et non permittat se in his doloribus diu teneri, qui gaudium sibi paratum esse non dubitat. Quid multa? Deceptus fraudulentæ persuasioni assensum præbet, et injecto ferro semetipsum jugulat. Comites ejus diu per devia quæsitum tandem extinctum inveniunt, ad vicum unde exierant cadaver exanime reportant : et quia hospes apud quem nocte illa manserat hujus sceleris verisimiliter conscius videbatur, eandem falsa criminatione ad pœnam exposcunt. Ille dum innocentiam suam sine causa periclitari cerneret et divinum auxilium intima cordis devotione sibi adesse imploraret, ecce subito qui mortuus fuerat surrexit et rem gestam cunctis astantibus et mirantibus exponens innocentem absolvit. Referebat se ab eodem angelo malo a quo ad interfectionem sui persuasus fuerat ad tormenta deductum. Dum duceretur quemdam splendida facie virum (ipsam autem sanctum Jacobum fuisse aiebat) euntibus occurrisset, eumque ereptum in cœlum ad thronum judicis deduxisse, illicque, pre-

cibus pro ipso fuis, ut vitæ denuo redderetur obtinuisse. Ibi se multa millia angelorum vidisse affirmabat, de quorum tamen statu et facie interrogatus nihil in hoc mundo esse dicebat simile illis, quo illam quam in ipsis viderat qualitatem exprimere potuisset, nisi forte ignem aut lucem; ipsam tamen longe et valde dissimiliter. Memorem quidem se esse, sed exprimere nullo modo posse quod viderat. Hoc quidem commemorare volumus ne mirum videatur si animabus a corporibus egressis, signa quædam corporalibus similia ad demonstrationem spiritualium præsentantur, quæ nisi in talibus et per talia ab animabus corpore exutis viderentur; nullo modo ab eisdem ad corpora reversis in corpore viventibus et corporalia tantum scientibus dicerentur. Quamvis enim illa aliter ibi a corporibus exutæ videre possent, non tamen hic nobis aliter narrare possent, et manerent semper occulta illa; nec esset quod de illis nobis a redeuntibus diceretur, nisi exeuntibus, et videntibus secundum ista monstraretur. Utrum autem animæ quæ hinc amplius non reversuræ exeunt, secundum hunc modum illa videant aut sentiant, omnino dubium est, nisi quod probabilius videtur, quod illæ quæ in corporibus viventes per delectationem rerum visilium corporalibus imaginibus afficiuntur, corporibus exeuntibus in eisdem illic imaginibus tormenta patiuntur. Neque enim omnino corporalem passibilitatem exuunt, quando corporalium imaginationibus delectationis pravæ usu impressis obvolutæ et involutæ exeunt. Quæ vero hic manentes se ab eisdem delectationibus et cogitationum phantasiis mundare ac spoliare studuerunt; illic postmodum postquam a corporibus egressæ fuerint, pœnam in eis et tormenta non sentiunt; quia in hoc ipso quodammodo impassibiles existunt, quod nihil pœna dignum secum fuerunt.

CAP. III. De pœnis animarum.

Quidam putant animas corporalibus pœnis cruciari non posse, nisi per corpora et in corporibus manentes. Quapropter a corporibus exutas animas nullas alias pœnas sustinere credunt, nisi eas solum quas conscientia intus accusatrix irrogat. Sed verissime auctoritate sacri eloquii et catholicæ veritatis probatur testimonio, corporali et materiali igne animas etiam nunc ante susceptionem corporum cruciari. Si enim dæmonibus qui sunt spiritus, corporalis ignis præparatus dicitur, quid mirum est si animæ a corporibus exutæ corporali igne crucientur? Sed quomodo, inquit, animæ sine corporibus a rebus corporalibus pati possunt? Ecce dicamus: Nescimus quomodo hoc fieri possit; nunquid ideo verum non est quod nos nescimus quomodo est? Tamen quid mirum est si animæ extra corpora patiuntur? Si læduntur dum cæduntur indutæ, cur non lædantur si cædantur exutæ? Si affici possunt quando inter ipsas et illud a quo afficiuntur medium est illud per quod afficiuntur; nonne probabile est omnino multo magis eas affici debere, quando illi a quo afficiuntur immediate conjunguntur? Tamen

hoc ubique quærendum non est, ut quod jubemur credere nostra semper ratione discutere conemur. Scriptura sacra magistra fidei nostræ hoc nobis dicit. Quid amplius quærimus? Suscipiamus, non contradicamus. Beatus Gregorius dicit quod in eo ardent quod se ardentes vident. Quid sibi vult putatis hoc quod dicit, quod animæ in eo ipso ardent quod ardorem suum vident? In rebus aliis corporalibus non est ita ut ardorem sentiat quicumque ignem conspiciatur. Quæ est ergo visio illa animæ qua sentit omne quod videt, vel si non omne hoc certe quod ad pœnam videt? An quia sensus animæ quando per corpus egreditur ideo diversis modis percipit; quia per diversa instrumenta percipit, et ob hoc quædam eminus constituta, corporali sensu non percipit, quia ad percipienda illa instrumenta corporis sensus non sufficit? Ibi enim sensus deficit ubi amplius instrumentum non sufficit. Propterea illi sensus qui instrumenta magis sufficientia habent, majorem in percipiendo vim habent. Oculus longe posita videt; tactus vero sentire non potest nisi immediate conjuncta. Si instrumentum tangendi æque ut vivendi perspicax esset, æque tactus ut visus eminus constituta perciperet. Quid ergo? Ubi instrumentorum diversitas nulla erit, quare non omnis sensus æqualis erit, ut videlicet idem sit illic videre quod tangere, tangere quod dolere? Hoc tamen non nisi de illis intelligendum est qui idcirco a tormentis affici possunt, quia hinc exeuntes in corruptione vitiorum secum ferunt passibilitatem. Nec tamen quia sensum animæ eminus affici dicimus, idcirco inter pœnas corporales et ipsam animam quasi aliqua locorum spatia collocamus, quia ipsa quæ in sui natura nulla dimensione tenditur, ubicunque præsens est sensu per semetipsam etiam præsens, esse probatur. Quia enim in ipsa non est locus, inter ipsam et locum nullus est locus. Hæc tamen omnia quia dictum est ratione humana investigari non possunt; in his mentem solidemus, quæ fides non dubia probat, quod scilicet peccatrices animæ quæ culpam non correxerunt in hac vita, pœnam habent post hanc vitam, quæ licet qualiter ab illis sentiatur a nobis non intelligatur, quid interest cum non ideo minus ab illis sentiatur, quamvis a nobis non intelligatur? Nil etenim refert a quibus rebus patiantur, sed quantum patiantur; quia vis doloris non in tormento sed in sensu patientis consistit. Quid enim prodesset etiamsi elementorum foris cruciantium materia abesset, et patientium tamen dolor intus propterea non minor esset? Ut quid ignem ac flammam times, nisi quia uri times? Sed si vulnera et plagæ non dolerent, quis arma aut tela timeret? Vide ergo quod omnia hæc a quibus dolor esse potest non timentur nisi propter ipsum dolorem. Tolle sensum doloris, non est quod timeas. Poterat ergo Deus etiam sine elementis etiam materialibus animabus cruciandis sensum doloris dare; sed dignum est ut in eis puniantur in quibus peccaverunt prius quidem sine corporibus, sicut in ipsis

A perverse sunt delectatæ; postea vero cum corporibus sicut in ipsis per corpora inique sunt operatæ

CAP. IV. De locis pœnarum.

Sicut peccatoribus cruciandis Deus pœnas corporales præparavit, ita etiam ad ipsas pœnas corporales loca corporalia distinxit. Quia enim ea quæ foris sunt opera ejus non solum instrumenta sed etiam documenta esse debent eorum quæ invisibiliter operatur; idcirco etiam et in corporalibus locis et tormenta impiorum et gaudia justorum distinxit. Infernus locus tormentorum est. Cælum locus est gaudiorum. Bene etenim locus tormentorum est deorsum et locus gaudiorum sursum; quia et culpa deorsum premit, et justitia sursum sustollit. Maxima tormenta locum in infimo habent; maxima gaudia in summo. Media autem bona et mala in medio, hoc est in hoc mundo mista sunt. Dicitur infernus esse inferior locus, in imo terræ pœnis damnandorum præparatus. De quo tamen omnino certum non est in qua parte ejus, id est utrum intra concavitatem illius sive extrinsecus in aliqua regione ambitus ipsius dispositus sit; quamvis tamen verisimilius videatur infra terram quasi carcerem quemdam, et velut ergastulum tenebrarum collocatum. In hoc inferno dicunt ignem inextinguibilem; et qui ut semper ardeat nutrimento non egeat, ab initio mundi dæmonibus æternaliter cruciandis præparatum; in quo scilicet igne etiam homines maligni cum dæmonibus æternam pœnam passuri sunt, quia eis in hac vita positi ad culpam consenserunt. Ad hunc infernum animæ sceleratorum a corporibus egressæ statim retrudi existimantur, sicut diverso perfectorum justorum, et qui ab hac vita purgati exeunt sine mora ad cælum (ubi secundum humanitatem suam Jēsus Christus in dextera Patris sedet in gloria) deduci continuo creduntur, sicut scriptum est: *Ubicumque fuerit corpus illuc congregabuntur aquilæ* (Matth. xxiv; Luc. xvii). Est autem alia pœna post mortem quæ purgatoria dicitur. In qua qui ab hac vita cum quibusdam culpis, justi tamen et ad vitam prædestinati exierunt, ad tempus cruciantur, ut purgentur, cujus locus omnino determinatus non est, nisi quia multis exemplis et revelationibus animarum in ejusmodi pœna positarum sæpe numero monstratum est in hoc mundo illam exerceri, et fortassis probabilius erit ut in iis potissimum locis singulæ pœnam sustinere credantur, in quibus culpam commiserunt, sicut multissæpe documentis probatum est. Alia vero si qua sunt harum pœnarum loca non facile assignantur. Beatus Augustinus ex Epistola Petri ostendit quomodo apostatæ Angeli labentes in hujus mundi ima detrusi sunt usque ad futuram in die judicii ultimam damnationem. Nam quod Petrus carcerem vocat caliginis inferi (II Petr. ii), idem Paulus tenebras appellasset ostenditur, dicens: *Rectores tenebrarum harum spiritualia nequitiae in cælestibus* (Ephes. vi). Hunc autem carcerem sive tenebras istas aerem istum intelligimus esse. Unde et aeris potestates dicuntur, in quo modo ipsi maligni

spiritus ante ultimi iudicii diem et secundum ali-
quid ligati sunt, inquantum scilicet conscientia
futuræ damnationis constringuntur; et secundum
aliquid soluti, inquantum videlicet ad tentandos
homines secundum moderamen divinæ dispensa-
tionis ab illis interim maximis gehennæ tormentis
laxati vacare permittuntur. De inferno autem ubi
ille æternus ignis paratus est cruciandis, beatus
Gregorius in libro Dialogorum testatur hoc veri-
similiter judicari, ut, sicut diximus, sub terra esse
credatur propter Scripturam quæ dicit: Nec in
cælo nec in terra nec sub terra inventum est qui
librum signatum aperire potuisset (*Apoc. v*).
Quæri autem non inconvenienter potest, utrum
animæ damnandorum, eorum scilicet qui ab im-
piis et sceleratissimis quadam vivendi mensura in
malitia inferiores fuerunt, egressæ a corporibus
statim ad inferni loca rapiantur; an vero in ali-
quibus aliis locis pœnalibus secundum occultam
Dei dispensationem ab illis gravioribus gehennæ
tormentis adhuc interim differantur, ut videlicet
quemadmodum boni qui cum culpis quibusdam
mansionibus detinentur, ut non statim ad gaudia
cœlorum ascendant, ita quoque minus mali cum
hinc egrediuntur quamvis damnandi, quibusdam
tamen levioribus pœnis secundum modum seu
mensuram culparum dispositis non statim ad tor-
menta inferni descendant. De perfectis quippe
bonis dubium non est quin egredientes statim ad
gaudia transeant. Similiter etiam et de valde
malis dubium non est, quin exeuntes hinc sine
mora ad inferni tormenta descendant. De imper-
fectis quoque bonis certum est quod nunc interim
quibusdam pœnis usque ad plenam videlicet pur-
gationem a venturis gaudiis differantur. De im-
perfectis sive minus malis certum non est ubi
nunc sint, donec in tempore universalis resurrec-
tionis receptis corporibus ad illa tormenta des-
cendant ubi semper sint. Nam idcirco ab illis
differri dicuntur, quia minus mali sunt; poterunt
simili ratione non differri credi quia damnandi
sunt. Quid enim facit dilatio ubi emendatio vel
purgatio esse non potest? Quod tamen quia occul-
tum omnino est, nequaquam temere definiendum
est.

CAP. V. De qualitate tormentorum gehennalium.

Hoc autem valde dignum inquisitione videtur,
utrum scilicet solus ignis cruciatibus damnando-
rum præparatus sit, propterea quod illum solum
Veritas commemorat, dicens: *Ite, maledicti, in
ignem æternum* (*Matth. xxv*). Cum enim in hac
vita non solum ab igne, sed etiam ab aliis ele-
mentis pœnæ ac cruciatus proveniant, quare non
etiam illic in aliis elementis sicut et in igne pœnæ
damnandorum consistant? De tormentis quippe
impiorum scriptum est: Transeunt a frigidibus
nivium ad calores ignium (*Job. xxiv*). Et iterum
alibi: *Vermis eorum non morietur, et ignis
eorum non exstinguetur* (*Isa. lxvi*). Nam si
vermem quis ad solam compunctionem conscien-
tiæ peccatricis referri velit, et ob hoc quidem
ignem corporalem, vermem autem non corporalem,

sed spirituales intelligendum putet, quid est quod
alibi scriptum est: *Vindicta carnis impii ignis et
vermis*? (*Eccli. vii*.) Si enim propterea ignis cor-
poralis creditur, quia vindicta carnis est, quare non
similiter vermis corporalis dicitur, quia in vindic-
tam carnis paratus commemoratur? Propter hu-
jusmodi non leviter unum aliquid definiri potest.
Tamen qui dixerit propterea carnis impii vin-
dictam in verme futuram esse et in igne, quia
impius pro eo quod etiam in carne male vixit, et
in carne cruciabitur per ignem, et in spiritu per
conscientiæ vermem, sane intelliget et vermem
non moriturum in æterno cruciatu conscientiæ, et
ignem non exstinguendum in carne. Sed quomodo
illa frigora nivium et calores ignium interpreta-
bimur, ad quæ cruciandi impii alternatim tran-
sire dicuntur? An forte hoc de illa tantum pœna
intelligendum est, quia nunc in spiritu ante ultimi
iudicii diem cruciantur, ut videlicet per varietatem
tormentorum ad illam unam et summam pœnam
transeant; in qua sicut interminabiliter, ita etiam
invariabiliter subsistant. Ultima quippe damna-
torum pœna sicut cunctis pœnis major esse non
inconvenienter creditur, ita quoque in eo quod
cæteris omnibus acrius est et vehementius excru-
cians, tormento esse non irrationabiliter putatur.
Quod propterea fortassis solum erit ut semper
summum esse possit, quia quidquid pro illo mu-
taretur de illo minueretur. Quidam tamen fuerunt
qui, sicut dictum est, tormenta gehennæ spiritua-
liter tantum et non corporaliter intelligenda pu-
taverunt, propterea quod quædam verba scriptu-
rarum quasi idem asserentia inveniuntur. Dicunt
enim quædam scripturæ quod substantia infero-
rum spiritualis est, non corporalis, etsi stridores
dentium et fletus animarum spiritualia intelligi
oportet; flammæ quoque et tormenta non cor-
poralia, sed spiritualia sunt cogitanda. Ejusmodi
ambiguitatibus verborum fluctuant qui non sunt
radicati in fide. Quid enim necesse fuit propterea
tormenta gehennæ spiritualia tantum credere,
quia substantia inferorum spiritualis et non cor-
poralis dicta est? Quid enim sunt inferi nisi spi-
ritus maligni qui a summis ad infima et per cul-
pam lapsi sunt et per pœnam depressi? Quorum
nimirum substantia etiam post culpam non cor-
poralis, sed spiritualis esse dicitur; quia, licet in
eis voluntas per malitiam ad aliud mutata sit,
natura tamen etiam post eadem permansit. Ani-
marum quoque nunc in inferis damnatarum
substantia non corporalis, sed spiritualis recte
perhibetur, quia nunc a corporibus solutæ in sola
spirituali natura illic in tormentis detineantur. Et
idcirco quod de ipsis in Scriptura sacra secundum
naturam rerum corporalium commemoratur, me-
rito non corporaliter sed spiritualiter intelligen-
dum creditur. Nam si id quod ipse sunt non cor-
pus sed spiritus est, quod in ipsis est, non cor-
porale, sed spirituale est intelligendum. In hunc
ergo modum, veraciter inferorum substantia spi-
ritualis et non corporalis existimatur. Sed et illud
quoque quod dicitur quod si fletus animarum et

stridores dentium spiritualiter accipimus, flammæ quoque tormentorum in ipsis non corporales, sed spirituales credere debemus, sic sane intelligi potest si cruciatibus animarum qui ex flammis corporalibus generari creduntur, non corporaliter, id est mediantibus corporibus in ipsis fieri intelligantur. Multa sunt alia quæ vel ambigue dicta sunt, vel ambigue dici possunt. Sed aliud est rerum veritas, aliud verborum varietas. Neque nos oportet propter multitudinem dicendi a simplicitate deviare credendi. Dicit Augustinus in Enchiridio : Quod tempus quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem positum est, animas abditis receptaculis continet sicut unaquæque digna est vel requie vel ærumna. Ergo abdita sunt receptacula animarum, nec potest ab homine definiri quod non potest ab homine sciri. Item qualis sit intelligendus ignis ille gehennæ, et quemadmodum igne corporali incorporei spiritus sive animæ corporibus solutæ cruciari possint, non solum fidei christianæ, sed sacri eloquii auctoritas non enodat.

Quod corporeus ignis gehennæ non tantum corpora cruciabit, sed etiam spiritus. Augustinus De civitate Dei de eodem.

Gehenna, quod etiam stagnum ignis et sulphuris dictum est, corporeus ignis erit, et cruciabit corpora damnatorum et hominum et dæmonum ; solida hominum, aëria dæmonum, aut tantum hominum corpora cum spiritibus ; dæmones autem, spiritus sine corporibus hærentes sumendo pœnam non in percipiendo vitam corporalibus ignibus. Cum enim non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi ; si spiritus hominum etiam ipsi profecto incorporei et tunc potuerunt includi corporalibus membris, et tunc poterunt suorum corporum vinculis insolubiliter alligari ?

Si viventis hominis incorporeus spiritus tenetur in corpore, cur non post mortem, cum incorporeus sit spiritus, etiam corporeo igne teneatur ? Etenim per ignem spiritum teneri dicimus, ut in tormento ignis sit videndo atque sentiendo. Ignem namque eo ipso patitur quo videt, et quia concremari se aspicit concrematur. Sicque fit ut res corporea in corpoream exurat, dum ex igne visibili ardor ac dolor invisibilis trahitur, ut per ignem corporeum mens incorporea etiam corporea flamma crucietur. Et post pauca : Dum ergo peccatorem divitem damnatum veritas in ignem perhibet, quisnam sapiens animas reproborum teneri ignibus neget ?

Quod ignis gehennæ ad aliquid lucebit et ad aliquid non lucebit. De eodem Gregorius in Moralibus.

Illa ultrix flamma vitiorum cremationem habet, et lumen non habet. Illic ignis et ad consolationem non lucet, et tamen ut magis torqueat ad aliquid lucet. Nam sequaces quoque suos secum in tormento reprobi flamma illustrante visuri sunt, quorum vivi amore deliquerunt, quatenus quorum vitam carnaliter contra præcepta Conditoris amaverant, ipsorum quoque intuitus eos in augmento

A suæ damnationis affligat. Sicut electis ignis ardere novit ad solatium, et tamen ardere ad supplicium nescit, ita e diverso gehennæ flamma reprobis, et nequaquam lucet ad consolationis gratiam, et tamen lucet ad pœnam, ut damnatorum oculis ignis supplicii et nulla claritate candeat, et ad doloris cumulum electis qualiter crucientur ostendat.

Quod ignis gehennæ ab initio sic creatus est ut nutrimento non egeat. Idem in eodem.

Omnipotentis iustitia futurorum præscientia ab ipsa mundi origine gehennæ ignem creavit, qui in pœna reproborum semel esse inciperet, sed ardorem suum etiam sine lignis nunquam finiret. Ignis namque corporeus ut esse ignis valeat corporeis indiget fomentis, qui cum necesse est ut servetur per congesta ligna procul dubio nutritur, nec valet nisi succensus esse, et nisi refotus subsistere. At contra gehennæ ignis, cum sit corporeus et universos reprobos corporaliter exurat, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur, sed creatus semel durat inextinguibilis, et succensione non indiget, et ardore non caret. Bene ergo de iniquo dicitur : *Devorabit eum ignis qui non succenditur (Job. xx).*

Quales sunt purgatoriæ pœnæ in hac vita et quales post. Augustinus De civitate Dei.

In hac vita quidem mortali esse quasdam pœnas purgatorias confitemur, non quibus affliguntur quorum vita vel non inde fit melior, vel potius inde fit pejor : sed illis sunt purgatoriæ qui eis coerciti corriguntur. Cæteræ omnes pœnæ sive temporales sive sempiternæ, sicut unusquisque divina providentia tractandus est inferuntur ; vel pro peccatis sive in præteritis, sive in quibus adhuc vivit ille qui plectitur, vel pro exercendis declarandisque virtutibus per homines et angelos sive bonos, sive malos. Sed temporales pœnas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii et nunc et tunc, verum tamen ante iudicium illud severissimum novissimumque patiuntur. Non autem venient omnes in sempiternas pœnas, quæ post illud iudicium futuræ sunt, qui post mortem sustinent temporales. Nam quibusdam quod in isto non remittitur, remitti in futuro sæculo, id est, ne futuri sæculi æterno supplicio puniantur, confitemur. Rarissimi sunt autem qui nullas in hac vita, sed tantum post eam pœnas luant. Fuisse tamen aliquos qui usque ad decrepitam senectutem ne levissimam quidem febriculam senserint, quantamcunque duxerint vitam ; et ipsi novimus et audivimus, quanquam vita ipsa mortaliū tota pœna sit. Non enim parva est pœna ipsa insipientia vel imperitia, quæ usque adeo fugienda merito iudicatur, ut per plenas doloribus pœnas pueri cogantur quæque artificia vel litteras discere, ipsumque discere ad quod pœnis adiunguntur tam pœnale est eis, ut nonnunquam ipsas pœnas per quas compelluntur discere, malint ferre quam discere. Quis autem non exhorreat et mori eligat si proponatur ei aut mors per pœnam, aut rursus infantia ? Quæ quidem quod non a ri-

su, sed a fletu orditur, hanc lucem, quid malorum A ingressa sit nesciens prophetizat quodammodo. Solum quando natus est ferunt risisse Zoroastrem. Nec tamen boni aliquid ei monstruosus risus ille portendit. Nam magicarum artium inventor fuisse perhibetur. A Nino quippe rege Assyriorum bello superatus occubuit. Verum tanta est Dei misericordia in vasa misericordiae quæ præparavit in gloriam, ut etiam prima hominis ætas, id est infantia quæ sine ullo renisu subjacet carni, et secunda quæ pueritia nuncupatur, ubi nondum ratio suscepit contra vitia pugnam, et fere sub omnibus vitiosis delectationibus jacet, quia licet fari jam valeat, et ideo infantiam transisse videatur nondum in ea est præcepti capax infirmitas mentis si sacramenta mediatoris acceperit, etiamsi hanc in B
eis annis vitam finiat, translata; scilicet a potestate tenebrarum in regnum Dei non solum pœnis non præparetur æternis, sed nec illa post mortem purgatoria tormenta patiatur. Sufficit enim sola spiritualis regeneratio, ne post mortem obsit quod carnalis generatio traxit cum morte. Cum autem ventum fuerit ad ætatem quæ jam præceptum capit, et subdi jam potest legis imperio, suscipiendum est bellum contra vitia et gerendum acriter ne ad damnabilia peccata perducatur, et si quidem nondum victoriarum consuetudine roborata sunt, facilius vincuntur et cedunt. Si autem vincere atque imperare consueverunt, laboriosa difficultate vincuntur. Hoc autem bellum nunquam ullum esset, si natura humana per liberum arbitrium in rectitudine in qua facta est, C
perstitisset. Nunc vero quæ pacem felix habere noluit, secum pugnat infelix. Paucissimi autem sunt tantæ felicitatis ut ab ipsa ineunte adolescentia, nulla damnabilia peccata committant, vel in flagitiis vel in facinoribus vel in nefariæ cujusdam impietatis errore, sed magna spiritus largitate opprimant quidquid in eis posset carnali delectatione damnari. Plurimi vero præcepto legis accepto cum prius victi fuerunt prævalentibus vitiis prævaricatores ejus effecti extunc ad gratiam confugiunt adjuvantem, qua fiant et amarius pœnitendo et vehementius pugnando prius Deo subditi, atque ita carni præposita mente victores. Quisquis ergo cupit pœnas evadere D
sempiternas, non solum baptizetur, verum et justificetur in Christo; ac sic vere transeat a diabolo ad Christum. Nihil in ædificio præponitur fundamento. Inveniemus ergo qui possit salvari per ignem, si prius invenerimus quid sit habere in fundamento Christum. Si quis itaque Christianus diligit meretricem, eique adhærens unum corpus efficitur, jam fundamentum non habet Christum. Si quis autem diligit uxorem suam secundum Christum, quis ei dubitet in fundamento esse Christum? Si vero secundum hoc sæculum, si carnaliter, si in morbo concupiscentiæ sicut et gentes quæ ignorant Deum, etiam hoc secundum veniam concedit Apostolus; imo per Apostolum Christus. Potest ergo et iste in fundamento habere Christum. Si enim nihil ei talis

affectionis voluptatisque præponat, quamvis superædificet ligna, fenum, stipulam, Christus est fundamentum, propter hoc salvus erit per ignem; delicias quippe hujus mundi amoresque terrenos propter conjugalem quidem copulam non damnabiles, tribulationis ignis exurit. *Qui amat patrem aut matrem aut filium, aut filiam super me, ait Dominus non est me dignus (Matth. x).* Verum qui has necessitudines sic amat carnaliter, ut tamen Christo Domino non præponat, malitque ipsis carere quam Christo, si ad hunc fuerit articulum tentationis adductus, per ignem erit salvus, quia et earum amissione tantum necesse est urat dolor quantum hæserat amor. Ac per hoc ei qui ædificavit erit ædificatio ista damnosa, quia non habebit quod superædificavit, et eorum amissione cruciabitur quibus fruendo utique lætabatur. Vide in Apostoli verbis hominem ædificantem *super fundamentum, lapides pretiosos aurum, argentum (I Cor. III).* *Qui sine uxore est, inquit, cogitat quæ sunt Dei quomodo placeat Deo (I Cor. VII.)* Vide alium ædificantem *ligna, fenum, stipulam (I Cor. III).* *Qui autem matrimonio junctus est, inquit, cogitat quæ sunt mundi, quo placeat uxori (I Cor. VI).* *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis (Eccli. XXVII); et uniuscujusque opus quale fuerit ignis probabit sic cujus opus permanserit (I Cor. III);* permanet enim quod quisque cogitat quæ sunt Dei quomodo placeat Deo *(I Cor. VII.) quod superædificavit, mercedem accipiet (I Cor. III),* id est unde cogitavit, hoc sumet. *Si cujus opus arserit, damnum patietur (ibid.);* quoniam quod dilexerat non habebit: *Ipse autem salvus erit (ibid.);* quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semovit. *Si tamen quasi per ignem (ibid.)* Quod enim sine illiciente amore non habuit sine urente dolore non perdit. Ecce, quantum mihi videtur, inventus est ignis, qui nullum eorum damnet. sed unum ditet, alterum damnicet, ambos probet. Nullas quidem pœnas nisi purgatorias voluit esse post mortem, quoniam terris superiora sunt elementa aer, aqua, ignis. Ex aliquo horum mundetur per expiatorias pœnas quod terrena cogitatione contractum est. Unde gentilis poeta:

..... *Aliæ panduntur inanes*

*Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.*

VIRG. *Æneid. lib. VI, v. 740 et seq.*

Injustum enim putant ut pro peccatis quamlibet magnis parvo scilicet tempore perpetratis pœna quisque damnetur æterna, quasi ullius id usquam justitia attendat ut tanta mora temporis quisque puniatur quanta mora temporis, unde puniretur admisit. Nunquid in vinculis tandiu quisque judicandus est esse debere quandiu fecit unde meruit alligari, cum justissime annosas pœnas servus in compedibus pendat qui verbo aut ictu celerrime transeunte vel laceravit Dominum vel plagavit?

Quod ergo de sempiterno supplicio damnatorum per suum prophetam Dominus dixit fiet omnino fiet: *Vermis eorum non morietur; et ignis eorum non exstinguetur* (Isa. LXVI). Utrumque horum scilicet ignem atque vermem volunt quidam ad animæ pœnas non ad corporis pertinere quia scriptum est: Sicut tinea vestimentum et vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri (Prov. XXV). Qui vero pœnas et animæ et corporis in illo supplicio futuras non dubitant, igne uri corpus; animam autem rodi quodammodo verme mœroris affirmant. Quod etsi credibilius dicitur, quia utique absurdum est ibi dolorem aut corporis aut animæ defuturum. Ego tamen facilius existimo ut ad corpus dicam utrumque pertinere quam neutrum. Legitur quippe in Veteribus Scripturis: *Vindicta carnis impij vermis et ignis* (Eccli. VII) Potuit brevius dici vindicta impij. Cur ergo dictum est carnis impij nisi quia utrumque, id est vermis et ignis pœna erit carnis? Quomodo ergo verum est, inquit, quod ait Christus noster: *In qua mensura mensi fueritis in eadem remetietur vobis* (Marc. IV); si temporale peccatum supplicio punitur æterno? Nec attendunt non propter æquale spatium temporis, sed propter vicissitudinem mali, id est ut qui mala fecerit patiatur dictam fuisse eandem mensuram. De judiciis enim et condemnationibus Dominus loquebatur. Proinde qui judicat et condemnat injuste, si judicatur et condemnatur juste in eadem mensura recipit, quamvis non hoc quod dedit. Judicio enim fecit et judicio patitur, quamvis damnatione fecerit, quod iniquum est, patitur quod justum est. Nec quisquam existit qui censeat tam cito nocentium finienda esse tormenta, quam cito factum est homicidium, adulterium vel sacrilegium vel quodlibet aliud scelus, non temporis longitudine sed iniquitatis et impietatis magnitudine metiendum.

CAP. VI. *De cura pro mortuis agenda ex Augustino in Enchiridio.*

Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium revelari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc prosunt qui cum viverent hæc sibi ut possint prodesse meruerunt. Est enim quidam vivendi modus nec tam bonus ut non requirat ista post mortem; nec tam malus ut ei ista non prosint post mortem. Est enim talis in bono ut hæc non requirat; et est rursus talis in malo ut nec habens valeat cum ab hac vita transierit adjuvari. Quocirca omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam relevari quispiam vel gravari. Nemo autem se speret quod hic neglexerit cum obierit apud Deum promereri. Non igitur illa quæ pro defunctis frequentat Ecclesia commendandis, illi apostolicæ sententiæ sunt adversa qua dictum est: *Omnes enim astabimus ante tribunal Christi ut referat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum* (II Cor. V) quia hoc etiam meritum sibi quisque cum in corpore viveret comparavit, ut ei possint ista prodesse. Non

A enim omnibus possunt. Et cur non omnibus nisi propter differentiam vitæ quam quisque gessit in corpore? Quum ergo sacrificia sive altaris sive quarumcunque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes, pro valde malis etiamsi nulla sunt adjumenta mortuorum qualescunque vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt aut ad hoc prosunt, ut sit vera remissio, aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio.

CAP. VII. *Quibus prosit post mortem, vel quomodo quod pro illis fit. Augustinus De civitate Dei.*

Est itaque quidam modus vitæ nec tam malæ ut iis qui in ea vivunt nihil prosit ad capessendum regnum cœlorum largitas eleemosynarum; quibus etiam justorum sustentatur inopia. Et fiunt amici qui eis in æterna tabernacula suscipiant, nec tam bonæ ut ad tantam beatitudinem adipiscendam eis ipsa sufficiat, nisi eorum meritis quos amicos fecerunt misericordiam consequantur. Mirari autem soleo etiam apud Virgilium reperiri istam sententiam ubi Dominus ait: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut ipsi recipiant vos in æterna habitacula* (Luc. XVI). Nam cum Elisios campos poeta ille describeret, ubi putant habitare animas beatorum, non solum ibi posuit eos qui propriis meritis ad illas sedes pervenire potuerunt, sed adjecit atque ait:

C *Quique sui memores alios fecere merendo.*

VIRG. Æneid. lib. VI, v. 664.

id est qui promeruerunt alios, eosque sui memores promerendo fecerunt. Prorsus tanquam diceretur eis quod frequentatur ore Christiano cum se cuique sanctorum humilis quisque commendat, et dicit: Memor esto mei atque ut esse possit promerendo efficit. Sed quis iste sit modus et quæ sint ista peccata quæ ita impediunt perventionem ad regnum Dei, ut tamen sanctorum amicorum meritis impetrent indulgentiam: difficilimum est invenire, periculosissimum definire. Ego certe usque ad hoc tempus cum inde satagerem ad eorum indaginem pervenire non potui. Nunc vero dum venialis iniquitatis etiamsi perseveret ignoratur modus; profecto et studium in meliora proficiendi orando et instando vigilantius adhibetur et faciendi de mammona iniquitatis sanctos amicos cura non spernitur. Verum ista liberatio quæ fit sive suis quibusque orationibus sive intercedentibus sanctis, id agit ut in ignem non mittatur æternum; non ut cum fuerit missus post quantumcunque tempus inde eruatur.

De eodem idem libro secundo.

Non existimemus ad mortuos pro quibus curam gerimus pervenire nisi quod pro eis sive altaris sive orationum sive eleemosynarum sacrificiis solemner supplicamus, quamvis non pro quibus fiunt omnibus prosunt, sed iis tantum pro quibus dum vivunt comparatur ut prosint. *Scd*

quia non discernimus qui sint, oportet ea pro re-generatis omnibus facere, ut nullus eorum præ-termittatur ad quos hæc beneficia possint et de-beant pervenire. Melius enim supererunt ista iis quibus nec obsunt nec prosunt, quam eis dee-runt quibus prosunt. Diligentius tamen facti hoc quisque pro necessariis suis quod pro illo fiat similiter a suis. Corpori autem humano quidquid impenditur non est præsidium salutis sed huma-nitatis officium, secundum affectum quo nemo unquam carnem suam odio habet. Unde oportet ut qui potest pro carne proximi curam gerat, cum ille inde recesserit qui gerebat.

CAP. VIII. *De exsequiis idem in eodem libro primo.*

Curatio funeris, conditio sepulturæ; pompa ex-sequiarum, magis sunt vivorum solatia quam mor-tuorum subsidia. Si aliquid prodest impio sepul-tura pretiosa, oberit vilis aut nulla pio. Præcla-ras exsequias in conspectu hominum, purpurato illi diviti exhibuit famulorum turba; sed multo clariores in conspectu Domini ulceroso illi pau-peri ministerium præbuit angelorum, qui eum extulerunt non in marmoreum tumulum, sed in Abrahæ gremiu m.

CAP. IX. *De sacrificio pro defunctis. Gregorius in Dialog.*

Si culpæ post mortem insolubiles non sunt, mul-torum solet animas etiam post mortem sacra obla-tio hostiæ salutaris adjuvare.

CAP. X. *Quibus prosit. Idem in eodem.*

Sed sciendum est quia illis sacræ victimæ mor-tuis prosunt, qui hic bene vivendo obtinuerunt, ut eos etiam post mortem bona adjuvent: quæ hic pro ipsis ab illis fiunt. Hæc namque singula-riter victima ab æterno interitu animam salvat, quæ illam nobis unigeniti mortem representat. Qui licet *surgens a mortuis jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur* (Rom. VI), ta-men in seipso immortaliter atque incorruptibili-ter vivens pro nobis iterum hoc mysterio sacræ oblationis immolatur. Ejus quippe ibi corpus su-mitur, ejus caro populi salute partitur; ejus san-guis non in manus infidelium sed in ora fidelium funditur. Hinc ergo pensemus quale sit pro nobis hoc sacrificium quod pro oblatione nostra pas-sionem unigeniti Filii semper imitatur. Quis enim fidelium habere dubium possit in ipsa im-molationis hora ad sacerdotis vocem cælo aperiri (6); in illo Jesu mysterio angelorum choro ades-

se; summis ima sociari, terrena cœlestibus jun-gi; unum quoque ex visibilibus atque invisibili-bus fieri?

CAP. XI. *Utrum animæ sciunt quæ in hoc sæculo geruntur.*

Quærent non nulli de animabus carne solutis, utrum cognitionem habeant eorum quæ in hac vita geruntur, maxime illorum qui jam in gaudio Domini sui et in abscondito faciei ejus, veri lu-minis illustratione lætantur. Adjiciunt quoque il-lud de animabus sanctorum quod multi in quæs-tionem adducunt, an preces supplicantium au-diunt; et cum ad intercedendum invocantur, utrum vota postulantium usque ad ipsorum co-gnitionem perveniunt. Difficile est de hujusmodi B judicare. Quomodo enim scientia nostra certa es-se potest de ipsis, qui eam quam de nobis habent scientiam nec capere possumus nec investigare? Hoc unum certum est sanctorum animas in secre-to divinæ contemplationis constitutas eorum quæ foris aguntur tantum scire quantum illis vel ad gaudium vel nobis ad auxilium prodesse constat. Nos intercessores quærimus apud Deum. Quid amplius vis? Times ne forte non orent, qui sem-per orant? Quomodo non orabunt pro te quando tu oras, qui quando tu non oras, orare tamen non cessant? Sed non audiunt, inquis; et ego in ventum verba infundo, non audientibus et non intelligentibus loquens. Ecce [dicamus. Non au-diunt sancti verba postulantium, neque ad bea-titudinem illorum attinet, ista nosse quæ foris aguntur. Ecce dicamus. Non audiunt. Nunquid C Deus non audit? Quid ergo labores investigare, quid audiunt et quantum audiant sancti quos oras, cum ipse Deus audiat propter quem oras? Ipse videt humilitatem tuam, qui remuneraturus est devotionem tuam. Tamen si audiunt et quan-tum audiant, quid est audire nisi scire? Unum enim est lumen in quo et audiunt ad percipien-dum; et vident ad cognoscendum. In quo si quid forte foris agitur quod modo interim non audiunt, aut non vident mysterium est dispensationis non detrimentum felicitatis. Inveniuntur tamen qui-dam sanctorum Patrum quædam ita dixisse qua-si nihil sit in creaturis quod non videant qui vi-dent omnia videntem. Ego amplius judicare non præsumo, nisi hoc solum quoniam tantum vident D quantum illi placitum est quam vident et in quo vident.

(6) Loquitur de communione calicis secundum morem illius temporis.

PARS SEPTIMA DECIMA.

DE FINE SÆCULI.

CAP. I. De tempore adventus Christi in novissimo Augustinus ad Esycium.

De Salvatoris adventu qui exspectatur in fine, tempora dinumerare non audeo, nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo præfinisse. Sed potius illud prævalere quod ipse Dominus ait : *Nemo potest cognoscere tempora quæ Pater posuit in sua potestate* (Act. i) Tempora ergo computare hoc est *χρόνος* chronous ut sciamus quando sit hujus sæculi, vel adventus Domini nihil aliud mihi videtur quam scire velle quod ipse ait, scire neminem posse. Opportunitas vero illius temporis profecto non erit, antequam prædicetur Evangelium universo orbi in testimonium omnibus gentibus. Apertissima enim de hac re legitur sententia Salvatoris dicentis : *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus. Tunc veniet finis* (Matth. xxiv.) Tunc veniet quid est nisi ante non veniet? Quanto postergo veniat incertum nobis est. Ante tamen non esse venturum dubitare utique non debemus. Si ergo latet, quando Ecclesia fructificante atque crescente, universus omnino a mari usque ad mare orbis implebitur, procul dubio latet quando finis erit. Ante quippe non erit, *Tunc revelabitur ille iniquus*, id est Antichristus, quem Dominus Jesus Christus interficiet spiritu oris sui (II Thess. ii).

CAP. II. De ultima tribulatione, Augustinus de civitate Dei.

Tunc solvetur Satanas de custodia sua et exhibit ad seducendas nationes, quæ sunt in quatuor angulis terræ : Gog et Magog, quorum interpretationem nominum esse comperimus : Gog *tectum* Magog *de tecto* ; tanquam domus et ipse qui procedit de domo. Gentes ergo sunt in quibus diabolus velut in abyssu superius intelligebamus inclusum, et ipse de illis quodam modo sese efferens et procedens, ut illæ sint tectum, ipse de tecto.

CAP. III. Quare modo diabolus ligatur.

Alligatio diaboli est non permitti exercere totam tentationem quam potest vel vi, vel dolo ad seducendos homines in partem suam cogendo violenter, fraudulenterve fallendo. Quod si permetteretur in tam longo tempore et tanta infirmitate multorum plurimos tales quales Deus perpeti id non vult et fideles dejiceret et ne crederent impediret, quod ne faceret alligatus est. Tunc enim solvetur quando et breve tempus erit. Nam tribus annis et sex mensibus legitur suis totis suorumque viribus sæviturus, et tales erunt cum quibus ei belligerandum est, ut vinci tanto ejus impetu insidiisque non possint. Solvetur autem Satanas in fine sæculi ut quam fortem adversarium Dei civitas superaverit, cum ingenti gloria

A sui redemptoris, adjutoris, liberatoris aspiciat.

CAP. IV. Quare in novissimo solvetur.

Exhibit autem, ut dictum est, Satanas in apertam persecutionem, de latebris erumpet odiorum. Hæc enim erit novissima persecutio novissimo imminente judicio, quam sancta Ecclesia toto terrarum orbe patietur, universa videlicet civitas Christi ab universa civitate diaboli quantacunque erit, utraque super terram. Unde apostolus : *Refrigescet charitas multorum et abundabit iniquitas* (Matth. xxiv). Unde Daniel : *Et erit, inquit, tempus tribulationis qualis non fuit ex quo nata est gens super terram, usque ad tempus illud* (Dan. xii).

CAP. V. Quanto tempore erit ultima tribulatio.

B Hæc persecutio novissima futura ab Antichristo tribus annis et sex mensibus erit. Non enim veniet ad vivos et mortuos judicandos Christus, nisi prius venerit ad seducendos in anima mortuos adversarius ejus Antichristus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui (II Thess. ii).

CAP. VI. De adventu Eliæ et Henoch.

Veniet tunc Elias Thesbites *antequam veniat dies Domini magnus et illustris, qui convertet cor patris ad filium, et cor hominis ad proximum suum ; ne forte veniens percutiam terram* penitus (Mal. iv). Per hunc Eliam magnum mirabilemque prophetam et posita sibi lege novissimo tempore ante judicium Judæos in Christum verum, id est in Christum nostrum esse credituros celeberrimum est, in sermonibus cordibusque fidelium. Ipse quippe ante adventum judicis Salvatoris non immerito speratur esse venturus, qui etiam nunc vivere non immerito creditur. Curru namque igneo raptus est de rebus humanis, quod evidentissime sacra Scriptura testatur (IV Reg. ii). Cum venerit ergo exponendo legem spiritualiter quam nunc Judæi carnaliter sapiunt, convertet cor patris ad filium, id est corda patrum ad filios. Sic enim cor patrum convertetur ad filios cum intelligentia patrum perducetur ad intelligentiam filiorum, et cor filiorum ad patres eorum dum in id quod senserunt illi, consentient et isti.

CAP. VII. De qualitate personæ judicis. Augustinus de Trinitate.

Cum venerit Filius hominis in gloria sua et omnes angeli ejus cum eo, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes (Matth. xxv). Et Judæi quippe qui in malitia perseverantes in illo judicio puniendi sunt, sicut alibi scriptum est : *Videbunt in quem pupugerunt* (Zach. xii ; Joan. xix ; Apoc. i). Cum enim boni et mali visuri sunt judicem vivorum et mortuorum ; procul dubio cum videre mali non poterunt nisi secundum for-

mam qua Filius hominis est. Sed tamen in claritate in qua judicabit non in humilitate in qua judicatus est. Non enim Christus iterum in cruce videndus est. Cæterum illam Dei formam in qua æqualis est Patri, procul dubio impii non videbunt. Non enim sunt mundicordes. *Beati enim mundicordes, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. v).* Alioquin si Filius Dei judex in forma in qua æqualis est Patri etiam impiis cum judicaturus est apparebit, quid est quod pro magno dilectori suo pollicetur, dicens *ego diligam eum et ostendam meipsum illi ? (Joan. iv).* Quapropter Filius hominis judicaturus est; nec tamen ex humana potestate, sed ex ea qua Filius Dei est. Et rursus Filius Dei judicaturus est, nec tamen in ea forma apparens in qua Deus est æqualis Patri, sed in ea qua Filius hominis est. Itaque utrumque dici potest, et Filius hominis judicabit et non Filius hominis judicabit, quia Filius hominis judicabit ut verum sit quod ait: Cum venerit Filius hominis tunc congregabuntur ante eum omnes gentes. Et non Filius hominis judicabit, ut verum sit quod ait: *Ego non judico, et ego non quæro gloriam meam; est qui quærat et judicet (Joan. viii).* Nam secundum id quod in judicio non forma Dei sed forma Filii hominis apparebit; nec ipse Pater judicabit. Secundum hoc enim dictum est: *Pater non judicium quemquam, sed omne judicium dedit Filio (Joan. v).* Secundum autem quod dictum est: *dedit Pater Filio vitam habere in semetipso (ibid.);* non utique dicitur Pater non judicat quemquam. Secundum hoc enim quod æqualem Pater genuit Filium, judicat cum illo. Secundum hoc ergo dictum est quod in judicio non forma Dei sed forma Filii hominis apparebit; non quia non judicabit qui dedit omne judicium Filio, cum de illo dicat Filius: Et qui quærat et judicet; sed ita dictum est: Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio; ac si diceretur: Patrem nemo videbit in judicio vivorum et mortuorum, sed omnes Filium; quia et Filius hominis est ut possit ab impiis videri, cum et illi videbunt in quem pupugerunt. Omne igitur judicium dedit Filio, quia judex in forma Filii hominis apparebit, quæ forma non est Patris sed Filii; nec in ea Filii in qua æqualis est Patri, sed in qua minor est Patre, ut sit in judicio conspicuus bonis et malis. Quando autem judicem videbunt mali non eis videbitur bonus, quia non ad eum corde gaudebunt, sed tunc se plangent omnes tribus terræ (*Matth. xxiv*). In numero utique malorum omnium et infidelium; visio illa Filii hominis nec bonum erit impiis qui mittentur in ignem æternum, nec summum bonum erit justis. Adhuc enim vocat eos ad regnum quod eis paratum est ab initio mundi. Sicut enim illis dicet: *Ite in ignem æternum (Matth. xxv);* sic istis: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum (ibid.).* Et sicut ibunt illi in combustionem æternam, sic justi in vitam æternam. Quid

A est autem vita æterna nisi ut cognoscant te, inquit, unum Deum vivum et quem misisti Jesum Christum? (*Joan. xvii*). Sed jam in illa claritate de qua dicit Patri: *quam habuit apud te priusquam mundus fieret (ibid).* Tunc tradet regnum Deo et Patri, ut intret servus bonus in gaudium Domini sui.

CAP. VIII. De celeritate judicii, Augustinus ad Consentium.

In atomo dicit Apostolus, hoc est in puncto temporis, quod dividi non potest in ictu oculi; hoc est in summa celeritate et in novissima tuba, hoc est in novissimo signo quod dabitur, ut ista compleantur. *Canet enim, inquit, tuba et mortui resurgent incorrupti et nos commutabimur (I Cor. xv).* Ergo istam commutationem in melius sine dubitatione oportet intelligi, quia omnes et justi et injusti resurrecturi sunt. Sed sicut Dominus id Evangelio loquitur: *Qui bene fecerunt in resurrectionem vitæ; qui male egerunt in resurrectionem judicii (Joan. v);* judicium appellans pœnam sempiternam, sicut alio loco: *Qui non credit, inquit, jam judicatus est (Joan. iii).* Proinde illi qui ad judicium resurrecti sunt non commutabuntur in illam incorruptelam, quæ nec doloris pœnam vel corruptionem pati potest. Illa namque fidelium est atque sanctorum. Isti vero perpetua damnatione cruciabuntur: quia *ignis eorum non exstinguetur, et vermis eorum non morietur (Isa. lxvi).* **C** Ac per hoc incorrupti quidem resurgent integritate membrorum, sed tamen corrumpendi dolore pœnarum cum audierint: *Ite in ignem æternum qui paratus est diabolo et angelis ejus (Matth. xxv).* A quo auditu malo justus non timebit.

CAP. IX. De eodem.

Et ut radius oculi nostri non citius pervenit ad propinquiora, tardius ad longinquiora, sed utraque intervalla parili celeritate contingit, ita cum in ictu oculi, sicut Apostolus dicit (*I Cor. xv*), sit resurrectio mortuorum; omnipotentiae Dei et ineffabili nutui tam facile est quæque recentia, quam diuturno tempore dilapsa cadavera suscitare.

CAP. X. De eodem.

D Erit judicium ipso inopinato Domini adventu celerrimum, quod tardissimum putabatur; quia ipsas conscientias sine sermonis prolixitate convincet. *In cogitationibus enim, sicut scriptum est, impii interrogatio erit (Sap. i).* Et Apostolus: *Cogitationibus, inquit, accusantibus sive excusantibus in die qua judicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium meum, per Jesum Christum (Rom. ii).* Etiam sic Dominus futurus est testis intelligendus velox cum sine mora revocaturus est in memoriam, unde vincat et puniat conscientiam.

CAP. XI. De ordine resurgendi.

Propheta Isaias: *Resurgent, inquit, mortui; et resurgent qui erant in sepulchris (Isa. xxvi).* Unde Apostolus: *Ipse Dominus: in jussu et in voce archangeli et in tuba Dei descendet de*

cælo et mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos viventes qui reliqui sumus simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera. Et ita semper cum Domino erimus (I Thes. iv). Hæc verba apostolica resurrectionem mortuorum futuram quando veniet Christus utique ad vivos et mortuos judicandos præclarissime ostendunt. Sed quæri solet utrum illi quos hic viventes inventurus est Christus, quorum personas in se atque illos qui tunc secum vivebant transfigurabat Apostolus, nunquam omnino morituri sint, an ipso temporis puncto quo, cum resurgentibus rapiemur in nubibus obviam Christo in aera ad immortalitatem per mortem mira celeritate transibunt. Si ergo sanctos qui reperientur Christo veniente viventes, eique in obviam rapiemur crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros; et ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, sive ubi dicit: *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur* (I Cor. xv): sive ubi dicit: *Omnes resurgemus* aut omnes dormiemus (*ibid*); quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, nisi quamlibet paululum tamen ante moriantur; ac per hoc et a resurrectione non erunt alieni, quam dormitione præcedunt quamvis brevissima, non tamen nulla.

CAP. XII. *Quomodo intelligendum est quod scriptum est: « Vivos et mortuos judicabit. »*

Duobus modis accipitur, quod vivos et mortuos judicabit. Sive vivos intelligimus quos hic nondum mortuos, sed adhuc in ista carne viventes inventurus est ejus adventus; mortuos autem qui de corpore priusquam veniat, exierunt vel exituri sunt. Sive vivos justos et mortuos injustos, quoniam judicabunt justis, judicabuntur injustis.

CAP. XIII. *De resurrectione corporum, qualiter aut qualia resurgent.*

Sunt nonnulli qui considerantes quod spiritus a carne solvitur, quod caro in putredinem vertitur, quod putredo in pulverem redigitur, quod pulvis in elementa solvitur nequaquam ab humanis oculis videatur; resurrectionem fieri posse desperant. Et dum arida ossa inspiciunt, hæc vestiri carnibus rursumque ad vitam viridescere posse diffidunt, qui resurrectionis fidem ex obedientia non tenent certe hanc tenere ex ratione debuerunt. Quid enim quotidie nisi resurrectionem nostram in elementis mundus imitatur? Per quotidiana quippe momenta lux ipsa temporalis quasi moritur, dum supervenientibus noctis tenebris ea quæ aspiciebatur subtrahitur; et quasi quotidie resurgit dum lux ablata oculis suppressa iterum nocte reparatur. Per momenta quippe temporum cernimus arbusta viriditatem foliorum amittere; a fructuum prolatione cessare. Et ecce quasi ex arescente subito ligno velut quadam resurrectione veniente, videmus folia erumpere, fructus grandescere, et totam arborem redivivo decore vestiri. Sed ecce resurrectionem audio, effectum tamen ipsius resurrectionis exquiro. Cre-

PATROL. CLXXVI.

do namque quod resurrecturus sum, sed volo ut audiam qualis. Sciendum quippe mihi est utrum in quodam alio subtili fortasse vel aërio, an in eo quo maneo corpore surgam. Sed si in aërio corpore resurrexero, jam non ero ego qui resurgo. Nam quomodo est vera resurrectio, si vera non poterit esse caro? Aperta ergo ratio suggerit quod, si vera caro non fuerit, procul dubio resurrectio vera non erit. Neque enim recta resurrectio dici potest, ubi non surgit quod ceciderit. Unde etiam Redemptor noster dubitantibus de sua resurrectione discipulis ostendit manus et latus; palpan- da ossa, et carnem præbuit, dicens: *Palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (Luc. xxiv). Jam vero de resurrectione carnis, non sicut quidam resurrexerunt iterumque sunt mortui; sed in vitam æternam sicut Christi ipsius resurrectio, quemadmodum possum breviter disputare, et omnibus quæstionibus quæ de hac removeri solent satisfacere non invenio. Resurrecturam tamen carnem omnium quicumque nati sunt, nascuntur, et mortui sunt, et moriuntur, nullo modo Christianus debet dubitare. Unde prima occurrit de abortivis fetibus quæstio, qui jam quidem nati sunt in uteris matrum, sed nondum ita nati ut jam possint renasci. Si resurrectos eos dixerimus qui jam formati sunt utcumque tolerari potest quod dicitur. Informes vero abortivos quis non proclivius perire arbitretur sicut semina quæ concepta non fuerint? Sed negare quis audeat et si affirmare non audeat, id acturam resurrectionem, ut quidquid formæ defuit impleatur, atque ita non si perfectio quæ accessura erat tempore quemadmodum non erunt vitia quæ accesserunt tempore, ut neque in eo quod aptum et congruum dies allaturi fuerant, natura fraudetur, neque in eo quod adversum et contrarium dies attulerit, natura turpetur; sed integrabitur quod nondum erat, et integrum instaurabitur quod nondum fuerat vitiatum.

CAP. XIV. *De abortivis et monstris utrum resurgent et qualia.*

Super hoc scrupulosissime quidem inter doctissimos quæri solet disputari potest, quod utrum ab homine inveniri possit ignoro. Quando incipit homo, in utero vivere utrum sit quædam occulta vita, quæ nondum motibus viventis appareat. Nam negare vixisse puerperia quæ propterea membratim exsecantur et ejiciuntur ex uteris prægnantium, ne matrem quoque (si mortua ibi relinquuntur) occidant, impudentia nimia videtur. Ex quo autem incipit homo vivere, ex illo utique jam mori potest. Mortuus vero ubicunque mors illi potuit evenire, quomodo ad resurrectionem non pertineat mortuorum reperire non possum. Neque enim monstra quæ nascuntur et vivunt quamlibet cito moriantur, aut resurrectura negabuntur, aut vitiata resurrectura credenda sunt, aut non potius correcta emendataque natura. Absit enim ut illum bimembrem qui nuper natus est in oriente de quo fratres dilectissimi qui eum

viderunt retulerunt; beatus Hieronymus presbyter scriptum reliquit, absit, inquam, ut unum duplicem hominem, ac non potius duos homines quod futurum fuerat si gemini nascerentur, resurrecturos existimemus! Ita et cætera quæ singuli quique partus vel, amplius vel minus aliquid habendo quadam nimia deformitate monstra dicuntur, ad humanæ naturæ figuram resurrectione revocabuntur, ita ut singula sua corpora obtineant, nullis cohærentibus etiam quæcunque cohærentia nata fuerant; sed seorsum sibi singulis sua membra gestantibus, quibus humani corporis complebitur integritas. Non perit Deo terrena materies de qua mortalium creatur caro, sed in quemlibet pulverem cineremve solvatur in quoslibet halitus aurasque diffugiat, in quamcunque aliorum substantiam vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcunque animalium vel hominum cibum cedat, carnemque mutetur; illi animæ humanæ puncto temporis redibit quæ illam primitus ut homo fieret, atque cresceret animavit.

CAP. XV. *De modo resurrectionis.*

Membrorum omnium reformatio non solum ex terra verum etiam ex aliorum elementorum secretissimo sinu, quo dilapsa cadavera recesserunt in temporis puncto reddenda et redintegrandam promittitur. Ipsa itaque terrena materies quæ discedente anima fit cadaver; non ita resurrectione reparabitur, ut ea quæ dilabuntur, et in alias atque alias aliarum rerum species formasque vertuntur, quamvis ad corpus redeant unde dilapsæ sunt, ad easdem quoque corporis partes ubi fuerunt redire necesse sit. Alioquin si capillus redit, quod tam crebra tonsura detraxit, si unguibus quod totius dempsit exsectio immoderata et indecens cogitantibus et ideo resurrectionem carnis non credentibus occurrit informitas. Sed, quemadmodum si statua cujuslibet volubilis metalli, aut in igne liquesceret, aut contereretur in pulverem, aut confunderetur in massam et eam velit artifex rursus ex illius mensuræ quantitate reparare, nihil interesset ad ejus integritatem quæ particula materiæ cuique membro statuæ redderetur, dum tamen totum ex quo constituta fuerat restituta resumeret; ita Deus mirabiliter atque ineffabiliter artifex de toto quo caro nostra constiterat eam mirabili et ineffabili celeritate restituet. Nec aliquid attinebit ad ejus rei integritatem, utrum capilli ad capillos redant, an ungues ad ungues, an quidquid eorum perierat mutetur in carnem, et in alias partes corporis revocetur curante artificis providentia ne quid indecens fiat. Nec illud est consequens ut ideo diversa statura sit reviviscentium singulorum, quia fuerat diversa viventium, aut macri cum eadem macie, aut pingues cum eadem pinguedine reviviscant. Sed si hoc est in consilio Creatoris, ut in effigie sua cujuscunque proprietates et discernibiles similitudo servetur; in cæteris autem corporis bonis æqualia cuncta reddantur, ita modificabitur illa in unoquoque materies, ut nec aliquid ex ea pereat; et quod alicui defuerit ille suppleat qui

A de nihilo potuit quod voluit operari. Si autem in corporibus resurgentium rationabilis inæqualitas erit, sicut est vocum quibus impletur cantus, hoc fiet cuique de materia corporis sui, quod et hominem reddat angelicis cœtibus et nihil inconveniense eorum sensibus ingerat. Inde eorum quippe aliquid ibi non erit; sed quidquid futurum est hoc decebit, quia nec futurum est si non decebit.

CAP. XVI. *Exemplum supradictorum.*

Si enim statuam potest artifex homo (quam propter aliquam causam deformem fecerat) conflare et pulcherrimam reddere ita ut nihil substantiæ sed sola deformitas pereat, ac si quid in illa forma priore indecenter extabat, nec parilati partium congruebat, non de toto unde fecerat B amputare atque separare, sed ita conspergere universa atque miscere, ut nec foeditatem faciat nec minuat quantitatem, quid de Omnipotente sentiendum est?

CAP. XVII. *Quod sanctorum corpora sine vitio resurgent et incorruptibilia.*

Resurgent igitur sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate, sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate. In quibus tanta felicitas erit, propter quod et spiritualia dicta sunt cum procul dubio corpora futura sint, non spiritus. Sed sicut nunc animale corpus dicitur, quod nunc corpus non anima est, ita tunc spirituale corpus erit, corpus tamen non spiritus erit. Proinde quantum attinet ad corruptionem quæ nunc aggravat animam (*Sap. xv*), et vitia quibus C *caro adversus spiritum concupiscit* (*Gal. v*), tunc non erit caro sed corpus, quia et cœlestia corpora perhibentur. Propter quod dictum est: *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* (*I Cor. xv*). Et tanquam exponens quid dixerit: *neque incorruptio*, inquit, corruptionem *possidebit* (*ibid.*); quod prius dixit caro et sanguis, hoc posterius dixit corruptio; et quod prius dixit regnum dei hoc posterius incorruptionem. Quantum autem attinet ad substantiam etiam tunc caro erit. Propter quod post resurrectionem corpus Christi caro appellatum est. Ideo ait Apostolus: *Seminatur corpus animale, surget spirituale* (*ibid.*); quoniam tanta erit concordia carnis et spiritus vivificante spiritu sine sustentaculo alicujus indigentiae subditam carnem, ut nihil nobis repugnet ex nobis, sed sicut foris neminem, ita nec intus nosmetipsos patiemur inimicos.

CAP. XVIII. *Quod infantes non in ea statura resurgent qua mortui sunt.*

Quid ergo dicturi sumus de infantibus, nisi quod non in ea resurrecturi sunt corporis exiguitate, qua mortui. Sed quod eis tardius accessurum erat tempore hoc sunt illo Dei opere miro atque celerrimo recepturi? In sententia quippe Domini ubi ait: *Capillus capitis vestri non peribit* (*Luc. xxi*; *Act. xxvii*), dictum est non defuturum esse quod fuit; non autem negatum est adfuturum quod defuit. Defuit autem infanti mortuo perfecta quantitas sui corporis. Perfectio quippe infanti deest utique perfectio magnitudinis corporalis,

quæ cum accesserit jam statura longiore esse non possit. Hunc perfectionis modum sic habent omnes, ut cum illo concipiantur atque nascentur; sed habent in ratione non in modo, sicut ipsa membra omnia jam sunt latentia in semine cum etiam natis nonnulla adhuc desint, sicut dentes aut si quid ejusmodi. In qua ratione uniuscujusque materiæ indita corporali jam quodammodo ut ita dicam lineatum videtur esse quod nondum est imo quod latet, sed accessu temporis erit, vel potius apparebit. In hoc ergo infans jam aut brevis aut longus est, qui longus brevisve futurus est. Restat ergo ut suam recipiat quisque mensuram, qualem habuit in juventute, etiam si senex est mortuus, vel fuerat habiturus, si ante est defunctus, ut nec ultra nec citra juvenilem formam resurgant corpora mortuorum, sed in ea ætate de robore usque ad quam Christum pervenisse cognovimus. Circa triginta quippe annos definierunt esse etiam sæculi hujus doctissimi homines juventutem, quæ cum fuerit spatio proprio terminata inde jam hominem in detrimenta vergere gravioris ac sensualis ætatis; et ideo non esse dictum in mensuram corporis vel in mensuram staturæ, sed in mensuram ætatis plenitudinis Christi (Ephes. IV).

CAP. XIX. *Quod omnes in eadem statura resurgent quam in perfecta vel juvenili ætate scilicet habuerunt vel habituri fuerunt.*

Illud quod ait Apostolus: Prædestinatos conformes fieri imaginis Filii Dei (Rom. VIII), potest sic accipi, ut quemadmodum nobis ille mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate conformes. Si autem in his verbis qua forma resurrectionis sint corpora sumus admoniti, sicut illa mensura, ita et ista conformatio non quantitatis intelligenda est, sed ætatis. Resurgent itaque omnes tam magni corpore quam vel erant vel futuri erant juvenili ætate. Si quis vero in eo corporis modo in quo defunctus est, resurrectionis unumquemque contendit, non est cum illo laboriosa contradictione pugnandum.

CAP. XX. *Utrum reprobi cum vitiis surgent.*

Quicumque vero ab illa perditionis massa quæ facta est per hominem primum non liberantur per unum mediatorem Dei et hominum, resurgent quidem etiam ipsi unusquisque cum sua carne, sed ut cum diabolo et ejus angelis puniantur. Utrum sane ipsi cum vitiis et deformitatibus suorum corporum resurgant, quæcunque in eis deformia et vitiosa membra gestaverunt inquirendo laborare quid opus est? Neque enim fatigare nos debet incerta eorum vel habitudo vel pulchritudo quorum erit certa et sempiterna damnatio. Nec moveat quomodo erit in eis corpus incorruptibile, si dolore poterit, aut quomodo corruptibile si non poterit. Non enim est vera vita nisi ubi feliciter vivitur, nec vera incorruptio nisi ubi salus nullo dolore corrumpitur. Ubi autem infelix mori non sinitur, et ut ita dicam mors ipsa non moritur; et ubi dolor perpetuus non interimit, sed affligit ipsa corruptio et non finitur;

A hæc in Scripturis sanctis *secunda mors* (Apoc. XX, XXI) dicitur. Nec prima tamen qua suum corpus anima relinquere cogitur, nec secunda qua pœnale corpus anima relinquere non permittitur homini accidisset, si nemo peccasset. Mitissima sane omnium pœna erit eorum, qui præter peccatum quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt, et in cæteris quæ addiderunt tanto quisque ibi tolerabiliorem habebit damnationem quanto hic habebit minorem iniquitatem.

CAP. XXI. *Quomodo terrena corpora in cælo manebunt.*

Necesse est, aiunt quidam, ut terrena corpora naturale pondus vel in terra teneat vel cogat ad terram; et ideo in cælo esse non possunt. Primi quidem illi homines in terra erant nemorosa atque frutuosa quæ paradisi nomen obtinuit, et de ponderibus elementorum sic argumentantur. Quoniam scilicet a magistro Platone didicerunt: mundi duo corpora maxima atque postrema duobus mediis: aere scilicet et aqua esse copulata atque conjuncta. Ac per hoc, inquiunt, quoniam terra ab hinc sursum versus est prima secunda aqua super terram, tertius aer super aquam, quartam super aerem cælum. Non potest esse terrenum corpus in cælo. Momentis enim propriis ut ordinem suum teneant sua elementa librantur. Ecce qualibus argumentis omnipotentiae Dei humana contradicit infirmitas quam possidet vanitas.

Quid ergo faciunt in aere terrena tot corpora, cum a terra sit aer tertius, nisi forte qui per plumarum et pennarum levitatem donavit avium terrenis corporibus ut portentur in aere, immortalibus factis corporibus hominum non poterit donare virtutem qua in cælo etiam possint habitare: nam cum terrenorum corporum sicut onera gestando sentire consuevinus, quanto major est quantitas tanto major et gravitas; tamen membra suæ carnis leviora portat anima cum in sanitate robusta sunt, quam in languore cum macra sunt. Et cum aliis gestantibus onerosior sit salvis et validus quam exilis et morbidus; ipse tamen ad suum corpus movendum et portandum agilius est cum in bona valetudine plus habet molis, quam cum in peste vel fame minimum roboris. Tantum valet etiam in habendis terrenis corporibus quamvis adhuc corruptibilibus atque mortalibus non quantitatis pondus; sed temperationis modus. Et quis verbis explicet quantum distat inter præsentem quam dicimus sanitatem et immortalitatem futuram? Non itaque redarguunt nostram fidem philosophi de corporum ponderibus. Est enim sic hinc sursum versus terra prima, aqua, secunda, aer tertius, cælum quartum, ut super omnia sit animæ natura. Nam et Aristoteles quartum corpus eam dixit esse, et Plato nullum. Si quintum esset, certe superius esset cæteris. Cum vero nullum est, multo magis superat omnia. In terreno ergo quid facit corpore? in hac mole quid agit subtilior omnibus? In hac pondere quid agit levior omnibus; in hac tarditate quid agit celerior omnibus? Itane per hujus tam excellentis naturæ

meritum non poterit effici ut corpus ejus levetur in cœlum? Et cum valeat nunc natura corporum terrenorum deprimere animas deorsum aliquando et animæ levare sursum terrena corpora non valebunt? Postremo si ita est elementorum ordo dispositus, ut secundum Platonem duobus mediis, id est aere et aqua; duo extrema, id est ignis et terra jungantur, cœlique obtineant illi summum locum; hæc autem imum velut fundamentum mundi, et ideo in cœlo non potest esse terra. Cur est ignis in terra? Secundum hanc quippe ratione ista duo elementa in locis propriis, imo ac summo terra et ignis esse debuerunt, ut quemadmodum nolunt in summo esse posse quod imi est, ita nec in imo esse posset quod summi est. Sicut ergo nullam putant vel esse vel futuram esse particulam terræ in cœlo, ita nullam particulam videre debuimus ignis in terra. Nunc vero non solum in terris, verum etiam sub terris ita est, ut eum eructent vertex montium, præter quod in usibus hominum et esse ignem in terra et eum nasci videmus de terra, quandoquidem et de lignis et lapidibus nascitur, quæ sunt corpora sine dubitatione terrena. Cur ergo nolunt ut credamus naturam corporum terrenorum aliquando incorruptibilem facta cœlo convenientem futuram sicut nunc ignis corruptibilis his convenit terris? Nihil igitur asserunt ex ponderibus atque ordine elementorum unde omnipotenti Deo quo minus faciat corpora nostra talia ut etiam in cœlo possint habitare, præscribant.

CAP. XXII. *Quale sit futurum judicium.*

Quædam vis intelligenda est divina qua fiet ut cuique opera sua vel bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset vel excuset scientia conscientiam, atque ita simul et omnes et singuli judicentur. Quæ nimirum vis divina libri nomen accepit. In ea quippe quodammodo legitur quidquid a faciente recolitur.

CAP. XXIII. *Quod Deus conscientia nostra teste utetur ad judicandum nos.*

Adveniente iudice uniuscujusque conscientia ad testimonium erit deducta. Tunc omnis ante oculos culpa reducitur, et mens super gehennæ incendia suo gravius igne cruciatur.

Necesse est sæpius cogitemus quales erimus in die iudicii purissimis angelorum conspectibus offerendi, et æterno iudici rationem de libris conscientiæ reddituri. Remotis enim omnibus probationibus, certum est in die illa ipsum ante se hominem constituendum, et ipsam sibi animam in cordis speculo demonstrandam, et testes contra eam non de foris aliunde, sed intus de semetipsa proferendos; adjicienda erunt non aliqua peregrina, sed nimium nota testimonia, id est opera sua.

CAP. XXIV. *Qualiter Deus in præsentis iudicet.*

Judicat Deus hoc tempore non solum universaliter de genere hominum atque dæmonum, ut miseri sint propter primorum meritum peccatorum, sed etiam de singulorum operibus propriis quæ gerunt arbitrio voluntatis. Nescimus enim quo

A iudicio Dei bonus ille sit pauper; malus ille sit dives. Iste gaudeat quem pro suis perditis moribus cruciari debuisse persuadet; exeat de iudicio non solum inultus verum etiam damnatus, innocens aut iniquitate iudicis pressus, aut falsis obrutus testimoniis. Econtrario scelestus adversarius ejus non solum impunitus; verum etiam iudicatus insultet. Impius optime valeat, pius languoribus tabescat, latrocinentur sanissimi juvenes; et qui nec verbo quemquam lædere potuerunt, diversa morborum atrocitate affligantur. Infantes utiles rebus humanis immatura morte rapiantur, et qui videtur nec nasci debuisse insuper diutissime vivat plenus criminibus, sublimetur honoribus, et hominem sine querela tenebræ ignobilitatis abscondant, et cætera hujusmodi.

CAP. XXV. *De eodem.*

Nunc quando non solum in malo sunt boni, et in bono mali quod videtur injustum, verum etiam plerumque et malis mala eveniunt, et bonis bona proveniunt; magis inscrutabilia sunt iudicia Dei et investigabiles viæ ejus (Rom. xi). Cum vero ad illud Dei iudicium venerimus, quod tempus jam prope dies iudicii et aliquando dies Domini nuncupatur, non solum quæcunque tunc judicabuntur verum etiam quæcunque ab initio iudicata, et quæcunque usque ad illud tempus iudicanda sunt, apparebunt esse justissima. Ubi hoc quoque manifestabitur, quam justo iudicio Dei fiat, ut nunc tam multa ac pene omnia justa iudicia Dei lateant sensus mentesque mortalium, cum tamen in hac re piorum fidem non lateat justum esse quod latet.

CAP. XXVI. *De eodem.*

Cum valde occulta sint divina iudicia cur in hac vita nonnunquam bonis male sit, et malis bene, tunc occultiora sunt cum et bonis hic bene est, et malis male. Nam cum bonis male est, et malis bene, hoc fortasse deprehenditur quod et boni si qua deliquerunt hic recipiunt, ut ab æterna plenius damnatione liberentur; et mali bona quæ pro hac vita faciunt hic inveniunt, ut ad sola in posterum tormenta pertrahantur. Unde et ardenti diviti in inferno dicitur. *Memento, fili, quia accepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala* (Luc. xvi). At cum bonis hic bene est, et malis male, incertum valde fit utrum bona idcirco boni accipiant, ut provocati ad aliquid melius crescant, an justo iudicio atque latenti hic suorum operum remunerationem percipiant, ut a præmiis vitæ sequentis inanescant. Et utrum malos idcirco adversa feriant, et ut ab æternis suppliciis defendant, an hic eorum pœna incipiat, ut quandoque complenda ad ultima gehennæ tormenta perducant.

CAP. XXVII. *De eodem.*

Duobus modis in hac vita hominem iudicat Deus; quia aut per mala præsentia irrogare jam tormenta sequentia incipit, aut tormenta sequentia flagellis præsentibus exstinguit.

CAP. XXVIII. *Ubi erunt corporaliter sancti quando mundus ardebit.*

Quærat forsitan aliquis si post factum iudicium iste mundus ardebit, antequam pro illo cælum novum et terra nova reponatur, eo ipso tempore conflagrationis ejus ubi erunt sancti, cum eos habentes corpora in aliquo corporali loco esse necesse sit? Possumus respondere futuros eos

A esse in superioribus partibus quo ita non ascendet flamma illius incendii, quemadmodum nec unda diluvii. Talia quippe illis inerunt corpora, ut illic sint ubi esse voluerint. Sed nec ignem conflagrationis illius pertimescent immortales atque incorruptibiles facti, sicut virorum trium illorum corruptibilia corpora atque mortalia in camino ardenti illæsa vivere potuerunt (*Dan. III.*).

PARS OCTAVA DECIMA.

DE STATU FUTURI SÆCULI.

CAP. I. *De innovatione mundi.*

Judicatis iis qui scripti non sunt in libro vitæ, et in æternum ignem missis, qui ignis cujusmodi et in qua mundi vel terræ parte futurus sit hominum scire arbitror neminem, nisi forte cui spiritus divinus ostenderit. Tunc figura hujus mundi mundanorum ignium conflagratione præteribit, sicut factum est mundanorum aquarum inundatione diluvium. Illa itaque ut dixit conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corruptibilibus nostris corporibus congruebant ardendo penitus interibunt, atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione convenient, ut scilicet mundus innovatus in melius aperte accommodetur hominibus etiam carne innovatis in melius.

CAP. II. *Quid proderit æterna pœna malorum bonis.*

Iniqui ad aliquid ardebunt scilicet ut justi omnes et in Domino videant gaudia quæ percipiunt, et in illis respiciant supplicia quæ evaserunt, quatenus tanto magis in æternum divina gratia ditiores se esse cognoscant, quanto apertius in æternum mala puniri conspiciunt, quæ ejus adjutorio vicerunt.

CAP. III. *Quod boni malos videbunt, non mali bonos, et de secunda morte.*

Qui erunt in pœnis, quid agatur intus in gaudio Domini nesciunt; qui vero erunt in illo gaudio quid agatur foris in tenebris exterioribus sciunt. Non enim nulla, sed sempiterna mors erit, quando nec vivere anima poterit Deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Primo mors animam pellit a corpore nolentem; secunda mors animam nolentem tenet in corpore. Ab utraque morte communiter id habetur, ut quod non vult anima de suo corpore patiat.

CAP. IV. *Quod mali idcirco semper vivent, ut semper moriantur.*

Illic anima posita beata esse perdidit, et esse non perdidit. Ex qua re semper cogitur, ut et mortem sine morte, defectum sine defectu, et fi-

B nem sine fine patiat, quatenus ei et mors immortalis sit, et defectus indeficiens, et finis infinitus.

CAP. V. *Quod ignis æternus non aqualiter cruciabit omnes.*

Manet dissimilitudo passorum etiam in similitudine passionum, et licet sub eodem tormento, non est idem virtus et vitium. Nam sicut sub uno igne aurum rutilat, palea fumat; et sub eadem tribula stipulæ comminuuntur, frumenta purgantur, nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem preli pondere exprimitur; ita una eademque vis irruens bonos probat, purgat, eliquat; malos damnat, vastat, exterminat. Tantum autem interest non qualia, sed qualis quisque patiat.

CAP. VI. *De eodem.*

Nequaquam negandum est etiam ipsum æternum ignem pro diversitate meritorum quamvis malorum aliis leviolem, aliis futurum esse graviolem, sive ipsius vis atque ardor pro pœna digna cujusque varietur, sive ipse æqualiter ardeat, sed non æquali molestia sentiatur.

CAP. VII. *De eodem.*

Unus quidem est gehennæ ignis; sed non omnes uno modo cruciat peccatores. Uniuscujusque enim quantum exigit culpa tantum illic sentietur pœna. Nam sicut in hoc mundo sub uno sole multi constituuntur; nec tamen ejusdem solis ardorem æqualiter sentiunt; quia alius plus æstuat atque alius minus, ita illic in uno igne non unus est modus incendii; quia quod hic diversitas corporum, hoc illic agi diversitas peccatorum, ut et ignem non dissimilem habeant, et tamen eosdem singulos dissimiliter exurat.

CAP. VIII. *Quomodo justum sit ut pro temporali culpa æterna pœna reddatur.*

Quomodo ergo verum est, inquirunt, quod ait Christus vester: *In qua mensura mensi fueritis, in eadem remetietur vobis* (*Marc. IV, VII.*). si temporale peccatum supplicio punitur æterno? Nec attendunt non propter æquale spatium temporis, sed propter vicissitudinem mali, id est ut qui mala fecerit mala patiat, dictam fuisse eandem mensuram. De judiciis enim et condemnationibus Dominus loquebatur. Proinde qui ju-

dicat et condemnat injuste, si judicatur et condemnatur juste; in eadem mensura recipit, quamvis non hoc qui dedit. Judicio enim fecit, et judicio patitur. Quamvis damnationem fecerit quod iniquum est, patitur damnationem quod justum est. Nec quisquam existit qui concedat tam cito nocensium finienda esse tormenta, quam cito factum est homicidium, vel adulterium vel sacrilegium, nec quodlibet aliud scelus, non temporis longitudine, sed iniquitatis et impletatis magnitudine metiendum.

CAP. IX. *De eodem.*

Christus ait : *In qua mensura mensi fueritis remetietur vobis* (Marc. iv; Matth. vii), id est quod feceris, patieris. Non ut si stuprum fecerit, stuprum patiatur, sed quod peccato isto facit legi, hoc ei lex faciat, id est quia legem talia prohibentem de sua vita abstulit; auferat eum etiam ipsa lex de hominum vita quam regit. Idem : *Nolite judicare et non judicabimini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini* (Matth. vii). Nunquid si iniquo judicio judicabunt, iniquo judicabuntur? Absit! Nulla quippe iniquitas apud Deum, sed ita dictum est : In quod judicio judicaveritis, in eo judicabimini, tanquam si diceretur : In qua voluntate benefeceritis in ipsa liberamini, vel in qua voluntate malefeceritis in ipsa puniemini. Ex qualitatibus quippe voluntatum non ex temporum spatiis sive recte facta sive peccata metientur. Alioquin majus peccatum habetur arborem deicere, quam hominem occidere. Illud enim fit longa mora, ictibus multis; hoc uno ictu, brevissimo tempore. In hac quippe sententia ad hoc solum eadem mensura est, ut quod præstitit, ei non præstetur. Atque ita quod ipse judicatur erit æternum quamvis quod judicaverit æternum esse nequiverit. In eadem igitur mensura quamvis non æternorum malefactorum æterna supplicia remetientur, ut quia æternam voluit habere peccati perfruitionem, inveniat æternam vindictæ severitatem.

CAP. X. *De eodem.*

Scire velim quomodo justum sit, ut culpa quæ cum fine perpetrata est, sine fine puniatur. Gregorius : Hoc recte diceretur, si districtus judex non corda hominum sed facta pensaret. Iniqui enim ideo cum fide deliquerunt, quia cum fine vixerunt. Nam voluissent utique si potuissent sine fine vivere, ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quia in peccato semper vivere cupiunt, qui nunquam desinunt peccare dum vivunt. Ad magnam ergo justitiam judicantis pertinet, ut nunquam careant supplicio, qui in hac vita noluerunt carere peccato.

CAP. XI. *Quomodo diabolus nunc cruciatur, et quomodo in futuro cruciabitur.*

Antiquus nostis nequitie suæ vinculis astrictus, aliud est quod nunc patitur, aliud quod in fine patietur. Quia enim a lucis intimæ ordine cecidit nunc semeptipsum intrinsecus horroris caligine confundi. Sed post hac amaritudine involvetur, quia superbiæ ejus supplicia non solum

A omnimoda, sed etiam infinita præparantur. Quæ videlicet ejus pœna tunc initium accipit, cum districtus ad extremum judex venit.

CAP. XII. *De eodem.*

A morte autem carnis alieno diabolo, unde nimium superbus incedit, mors alterius generis præparatur; in æterno igne tartari. Quo non solum cum terrenis, sed etiam cum aeriis corporibus excruciar spiritus possint.

CAP. XIII. *Quod post damnationem reproborum sancti plenius cognoscunt gratiam Dei.*

Remanentibus igitur angelis et hominibus reprobis in æterna pœna, tunc sancti scient plenius quid boni contulerit eis gratia.

CAP. XIV. *Quod, damnatis malis, sancti in vitam æternam intrabunt.*

Sicut enim impiis dicet : *Ite in ignem æternum* (Matth. xxv), sic justis : *Venite, benedicti Patris mei, possidete, etc.* (ibid.). Et sicut ibunt illi in combustionem æternam, sic justi in vitam æternam. Quid est autem vita æterna, sine ut cognoscant te, inquit, unum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum? (Joan. xvii.) Sed jam in illa claritate de qua dicit Patri : *Quam habui apud te priusquam mundus fieret* (ibid.); tunc tradet regnum Deo, et Patri (I Cor. xv). ut intret servus bonus in gaudium Domini sui (Matth. xxv).

CAP. XV. *Quomodo justi tunc nunc non compatiuntur malis.*

C Et ubi est quod sancti sunt si pro inimicis suis quos tunc ardere videbunt, non orabunt quibus utique dictum est : *Pro inimicis vestris orate?* (Matth. v; Luc. vi). Orant pro inimicis suis eo tempore quo possunt ad fructuosam pœnitentiam eorum corda convertere atque ipsa conversione salvare. Quid enim aliud pro inimicis brandum est, nisi hoc quod ait Apostolus : *Ut det Deus illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem* (II Tem. ii).

De eodem.

Placeat quod dicis. Et quomodo pro illis tunc orabitur, qui jam nullatenus possunt ad justitiæ opera ab iniquitate commutari. Eadem itaque causa est cur non oretur, tunc pro hominibus igne æterno damnatis, quæ nunc etiam causa est ut non oretur pro diabolo, angelisque ejus, æterno supplicio deputatis. Quæ nunc etiam causa est ut non orent sancti homines pro hominibus infidelibus impiisque defunctis, nisi quia eis utique quos æterno supplicio deputatos jam noverunt ante illum judicis justis conspectum orationis suæ meritum cassari refugiunt? Quoniam nunc quoque viventes justi et mortuis et damnatis et injustis minime compatiuntur, quando adhuc aliquid judicabile de sua causa sese perpeti etiam ipsi noverunt. Qui tanto districtius tunc iniquorum tormenta despiciunt, quanto ab omni vitio corruptionis exuti ipsi jam justitiæ vicinior atque arctius inhærebunt. Sic quippe eorum mentes per hoc quod justissimo inhærent judici, vis

distinctionis absorbet ut omnino eis non libeat A quidquid ab illius æternæ regulæ subtilitate discordat.

CAP. XVI. De visione Dei.

Si quæris utrum possit Deus videri respondeo : Potest. Si quæris unde sciam ? respondeo : Quia in verissima Scriptura legitur : *Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v). Si quæris quomodo dictus sit invisibilis si videri potest, respondeo. Invisibilem esse natura. Videri autem potest cum vult sicut vult. Plurimis enim visus est non sicut est, sed quali specie illi placuit apparere. Quid est ergo quod eadem dicit auctoritas : *Deum nemo vidit unquam* (Joan. i), et quod Apostolus planius explicans : *Quem nemo, inquit, hominum vidit nec videre potest* (I Tim. vi). Quomodo ergo Deum vidit Abraham, Isaac, Jacob, Job, Moyses, Nichæas, Isaias et si qui alii sunt de quibus veracissima Scriptura testatur, quoniam Deum viderint ; si Deum nemo vidit unquam nec videre potest ? Magna quæstio est quomodo non sit contrarium quod tot antiqui viderunt Deum : si Deum : nemo vidit unquam ; quem nemo hominum vidit nec videre potest. Certe refelli non potest, ut dicit Ambrosius, vel Patrem, vel Filium, vel Spiritum sanctum ; si tamen est sancti Spiritus visio ea specie videri quam voluntas elegerit, non natura formaverit. Quoniam spiritum quoque visum accepimus in columba, et ideo : Deum nemo vidit unquam, quia eam quæ in Deo habitat plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. Unde Moyses ait Deo cum quo ut amicus amico facie ad faciem loquebatur. *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum.* (Exod. xxxiii). Quid ergo, ille non erat ipse ? Si non esset ipse non ei diceret : ostende mihi temetipsum, sed ostende mihi Deum. Et tamen si ejus naturam substantiamque conspiceret, multo minus diceret ostende mihi temetipsum. Ipse ergo erat in ea specie qua apparere voluerat ; non autem ipse apparebat in natura propria quam Moyses videre cupiebat. Ea quippe promittitur sanctis in alia vita. Unde quod responsum est Moysi verum est, quia nemo potest videre faciem Dei et vivere (ibid.). id est nemo potest eum in hac vita vivens videre sicuti est. Nam multi viderunt, sed quod voluntas elegit, non quod natura formavit. Si quæris quomodo eum vidit vel Cain sceleratus ; quando de suo scelere ab illo interrogatus et judicatus est, vel etiam ipse diabolus quando venit cum angelis ut coram illo assisteret (Job i) ; si beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ? Respondeo : non quidem esse consequens ut etiam videant Deum qui voces ab eo factas aliquando audiunt. Neque enim viderunt eum qui audierunt, quando dixit ad filium : *et clarificavi et iterum clarificabo* (Joan. xii). Verum tamen non est mirandum si aliquando etiam non mundi corde videant Deum in specie, quam voluntas ejus fecerit ; latente invisibili et apud se incommutabili manente natura. Si quæris utrum etiam sicuti aliquando po-

ssit videri ; respondeo filiis hoc esse promissum de quibus dictum est : *Scimus quoniam cum apparuerit similes ei erimus quoniam, videbimus cum sicuti est* (Joan. iiii). Non enim quæritur quomodo videatur Deus in ea specie qua in isto sæculo quibusdam voluit apparere ; sed quomodo videatur in illo regno ubi eum filii ejus videbunt sicuti est. Tunc quippe satiabitur in bonis desiderium eorum. Non enim indigni Deum videbunt, de quibus dictum est : *Tollatur impius ne videat gloriam Dei* (Isa xxvi), quibus etiam dicitur. *Ite in ignem æternum etc.* (Matth. xxv). Promisit autem Deus se ostensurum dilectoribus suis cum Patre unum Deum non quomodo in hoc sæculo in corpore visus est a bonis et malis. In judicio enim futuro quo sic venturus est quomodo visus est, iens in cælum ; hoc est in eadem forma filii hominis, eandem formam videbunt quibus dicturus est. *Esurivit non dedistis mihi manducare* (ibid.) ; quia et *Judæi videbunt in quem pupugerunt* (Zach. xii ; Joan. xix ; Apoc. xx), non illam Dei formam in qua *non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo* (Philip. ii). In illa Dei forma tunc videbunt Deum qui videbunt sicuti est. Nec ideo videbunt, quia pauperes spiritu in hac vita fuerunt, quia mites, quia lugentes, etc. Sed quia mundo sunt corde quoniam mundo corde videbatur, qui nec in loco videtur, nec oculis corporalibus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.

CAP. XVII. Quid distet inter videre et credere.

Inter videre et credere hoc distare dicimus ; quia præsentia videntur, creduntur absentia. Plane forsitan satis est si præsentia illa hoc loco intelligamus dicta, quæ præsto sunt sensibus sive animæ sive corporis. Unde etiam ducto vocabulo præsentia nominantur. Sicut enim hanc lucem corporis sensu, sic et meam voluntatem plane video, quia præsto est animi mei sensibus, atque intus mihi præsens est. Si quis vero mihi indicet voluntatem suam cujus os et vox mihi præsens est ; tamen quia ipsa voluntas quam mihi indicat, latet sensum corporis et animi mei ; credo, non video. Aut si eum mentiri existimo, non credo, et si forte ut dicit ita sit. Creduntur ergo illa quæ absunt a sensibus nostris si videtur idoneum quod eis testimonium perhibetur. Nec quia dixi ea credi quæ absunt a sensibus nostris sic accipiantur, ut inter illa deputentur, quæ aliquando vidimus et nos vidisse retinemus, certique sumus, quamvis tunc non præsto sint cum recoluntur a nobis. Neque enim inter credita sed inter visa deputantur, et ideo nota sunt ; non quia fidem habuimus aliis testibus, sed quia nos vidisse sine dubio recordamur et scimus. Constat igitur nostra scientia ex rebus visis et creditis, sed in iis quæ videmus vel videmus nos ipsi testes sumus. In iis autem quæ credimus, aliis testibus move-mur ad fidem, cum earum rerum quas nec videsse nos recolimus nec vidimus, dantur signa vel in vocibus vel in litteris vel in quibuscunque docu-

mentis, quibus visis non visa credantur. Non autem A potes.

immerito nos scire dicimus, non solum ea quæ videmus aut videmus; verum etiam illa quæ idoneis testimoniis vel testibus credimus. Porro si scire non incongruenter dicimus, etiam illud quod credimus certissimum hinc factum est, ut etiam recte credita et si non adsint sensibus nostris, videre mente dicamur. Cum itaque dicitur homini, crede Christum resurrexisse a mortuis, si credit, attende quid videat, attende quid credat, et utrumque discerne. Videt hominem cujus auditu vocem; et ipsa vox in visis corporalibus deputatur, secundum ea quæ supra diximus. Hæc duo sunt testis est testimonium, quorum ad oculos unum, ad aures alterum pertinet. Sed hunc testem fortasse aliorum testimoniorum auctoritate confirmat, divinarum scilicet Scripturarum, vel eorumlibet aliorum quibus est motus ad fidem. Scripturæ advisa pertinent corporis; oculorum, si eas legit, vel aurium, si audivit. Quod igitur non sic ostendero ut aut corporis aut animi sensu visum perceptumque teneatur, et tamen dixero aliquid quod, aut verum quidem aut falsum esse necesse sit, sed neutro illorum duorum genere videatur; restat ut tantummodo credatur, vel non credatur. Sed si divinarum Scripturarum earum, scilicet quæ canonicæ in Ecclesia nominantur, perspicua firmatur auctoritate, sine ulla dubitatione credendum est.

Aliis vero testibus vel testimoniis, quibus aliquid credendum esse suadet, tibi credere vel non credere liceat quantum me ea admonenti C ad faciendam fidem vel habere vel non habere perpendaris. Si enim ea quæ non videmus, hoc est in præsentia apparentia non sensimus vel mente vel corpore, neque de Scripturis sanctis, vel legendo vel audiendo didicimus, nulla omnino credidissemus, unde scirimus esse civitates ubi nunquam fuimus, vel a Romulo conditam Romam, vel ut de propinquioribus loquar, Constantinopolim a Constantino? Unde postremo sciremus quinam parentes nos procreassent, quibus patribus, avis, majoribus geniti essemus? Talium quippe cum plurima sciamus, non tamen ea vel ullo sensu præsentia sicut solem, sicut nostri animi voluntatem, vel canonicorum eloquiorum auctoritatem, sicut Adam fuisse primum hominem, aut Christum in carne D natum, passumque, resurrexisse didicimus; sed aliis referentibus, de quorum testimonio in hoc duntaxat rerum genere minime dubitandum esse putavimur.

Satis, ut puto, ista mea prolocutione recognovisti, quid sit videre vel mente vel corpore; et quid ab eis distet credere, quod quidem fit mente, et videtur mente, quoniam menti nostræ fides nostra perspicua est.

Sed tamen quod eadem fide creditur abest, et ab aspectu corporis nostri, sicut abest corpus in quo Christus resurrexit, et ab aspectu mentis alterius, sicut abest ab aspectu mentis nostræ fides tua, quamvis eam esse in te credam, cum non videam corpore, quod nec tu potes, nec mente quod tu potes, sicut ego meam quod tu non

CAP. XVIII. *De visione corporali et in futuro.*

Durum est dicere quod sancti alia cohabebunt, ut non possint oculos claudere aperire cum velint; durius autem quod quisquis oculos clausit non videbit.

Si enim propheta Eliseus puerum suum absens corpore vidit accipientem maledixit ei Naaman Syrus (IV Reg. v), propheta memoratus a lepræ deformitate rat, quod servus nequam domino non tenter se fecisse putaverat, quanto magis corpore spirituali videbunt sancti omnium si oculos claudant, verum etiam B absentes corpore?

CAP. XIX. *Utrum volubilis erunt ibi mentes nostræ.*

Proinde verbum quod foris sonat, et verbi quod intus lucet, cui magis verbum nomen. Nam illud quod profertur ore verbi est. Verbumque ipsum dicitur per a quo, ut foris appareret, assumptum in eodem paulo post.

Quapropter ita dicitur illud Dei verbum cogitatio non dicatur, ne aliquid esseibile credatur in Deo; quod nunc accipiat formam ut verbum sit; eamve amittere atque informiter quodammodo. Et paulo post: Dicuntur quidem etiam C turis sanctis cogitationes Dei; sed eo modo quo ira et oblivio Dei dicitur, que ad proprietatem in Deo nulla est post: Et tunc quidem in æterna vita verbum nostrum non erit falsum, quod mentiemur neque falleremur. Fortassis erunt volubiles nostræ cogitationes abeuntes ac redeuntes, sed omnem scientiam simul conspectu videbimus.

Tamen cum et hoc fuerit si et hoc materia erit creatura, quæ formabilis fuerit jam desit ejus formæ, ad quam perveniret; sed tamen cœquanda non erit illi tati, ubi non formabile aliquid formatum est, sed forma neque informata ipsa ibi æterna est immutabilis D stantia.

CAP. XX. *Qualis et quanta erit felicitudo futura.*

Quanta erit felicitas ubi nullum esse nullum latebit bonum? Vacabitur Deo qui erit omnia in omnibus. Idem in eo ubi volet spiritus, ibi erit protinus et volet aliquid spiritus, quod nec spiritus dicere nec corpus. Vera ibi gloria erit dantis nec errore quisquam; nec adhibebitur. Verus honor qui nulli negabitur nulli deferetur indigno. Sed nec ad eum ullus ubi nullus permittetur esse nisi dicitur pax, ubi nihil adversi, nec a seipso, nec a quoquam patietur. Præmium virtutis erit in tutem dedit, et quæ se ipsum quo melius

hil possit esse promisit. Quid enim est aliud quod A per prophetam dixit: *Ero illorum Deus, et ipsi mihi erunt populus* (Jerem. xxx, 31); nisi ego ero unde satientur, ego ero quæcunque ab omnibus honeste desiderantur, et vita, et salus, et victus, et copia; gloria et honor, pax et omnia bona? Sic enim et illud recte intelligitur quod ait Apostolus: *Ut sit Deus omnia in omnibus* (I Cor. xv). Ipse enim erit finis desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus, profecto erit omnibus sicut ipsa vita æterna communis. Cæterum qui futuri sunt pro meritis præmiorum etiam gradus honorum atque gloriarum; quis est idoneus cogitare, quando minus dicere? Quod B tamen futuri sunt non est ambigendum, atque ita etiam beata illa civitas magnum in se donum videbit quod ulli superiori nullus inferior invidet, sicut non invidet archangelis angeli cæteri.

Tam nolet esse unusquisque quod non accepit, quamvis sit pacatissimo vinculo concordie ei qui accepit astrictus, quam nec in corpore vult oculus esse, qui es digitus, cum membrum utrumque contineat totius partis pacata compago. Sic itaque habebit donum alius alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius.

CAP. XXI. *In tribus constare beatitudinem veram.*

Ibi esse nostrum, non habebit mortem; ibi nosse nostrum, non habebit errorem; ibi amare nostrum, non habebit offensionem.

CAP. XXII. *Quod sanctis in futuro non ad dolorem, sed ad gaudium proficiet præteritorum memoria.*

Erit ergo illius civitatis et una in omnibus et inseparabilis in singulis voluntas libera ab omni malo liberata, et impleta, omni bono, fruens indesinenter æternorum jucunditate gaudiorum oblita culparum, oblita pœnarum. Tamen nec ideo suæ liberationis oblita ut liberatori suo non sit ingrata. Quantum ergo attinet ad scientiam rationalem memor erit præteritorum malorum suorum, quantum autem ad experientis sensum, prorsus immemor. Nam et peritissimus medicus, sicut arte sciuntur, omnes morbos corporis novit. Sicut autem corpore sentiuntur, plurimos nescit quos ipse non passus est. Ut ergo scientiæ malorum duæ sunt, una qua potentiam mentis non latent, altera qua experientis sensibus inhærent. (Aliter quippe sciuntur omnia vitia per sapientiæ doctrinam; aliter per insipientis pessimam vitam.) Ita et obliviones malorum duæ sunt. Aliter namque ea obliviscitur eruditus et doctus, aliter expertus et passus. Ille si peritiam negligat, iste si miseria careat. Secundum hanc oblivionem quam posteriore loco posui; non erunt me mores sancti præteritorum malorum. Carebunt enim malis omnibus ita ut penitus deleantur ab eorum sensibus, et tamen potentia scientiæ quæ magna in eis erit; non solum sua præterita, sed etiam damnatorum eos sempiterna miseria non latebit. Ibi vocabimus et videbimus; videbimus et amabimus; amabimus et laudabimus. Ecce quid erit in fine sine fine.

DE ARCA NOE MORALI

LIBRI IV.

PROLOGUS.

Cum sederem aliquando in conventu fratrum, et illis interrogantibus, meque respondente, multa in medium prolata fuissent, ad hoc tandem deducta sunt verba, ut de humani potissimum cordis instabilitate et inquietudine admirari omnes simul, et suspirare inciperemus; cumque magno quidem desiderio exposcerent, demonstrari sibi quæ causa in corde hominis tantas cogitationum fluctuationes ageret, ac deinde si qua arte, sive laboris cujuslibet exercitatione huic tanto malo obviam iri posset, summopere doceri flagitarent; nos quantum Deo inspirante valuimus, in utroque charitatis fratrum satisfacere volentes, utriusque quæstionis nodum ductis tam ex auctoritate quam ex ratione firmiter solvimus. In collatione autem, quia quædam specialiter placuisse fratribus scio, ea potissimum stylo commendare volui, non tantum ideo quod eo digna scribi existimem, sed quia quædam ibi prius inaudita quodammodo magis grata esse cognovi. Primo igitur demonstrandum est, unde tanta in corde hominis vicissitudo oriatur, ac deinceps quomodo ad pacem stabilem mens humana reduci, qualiterque in eadem stabilitate sua conservari possit insinuandum. Et licet hoc proprium divinæ gratiæ opus esse non dubitem, et non tam humana industria, quam divino munere, et sancti Spiritus inspiratione possideri; scio tamen quod cooperari nobis vult Deus, et sic gratis pietatis suæ dona præstat, ut ingratis ea etiam, quæ præstiterit sæpe subtrahat. Præterea etiam idcirco non inutile est,